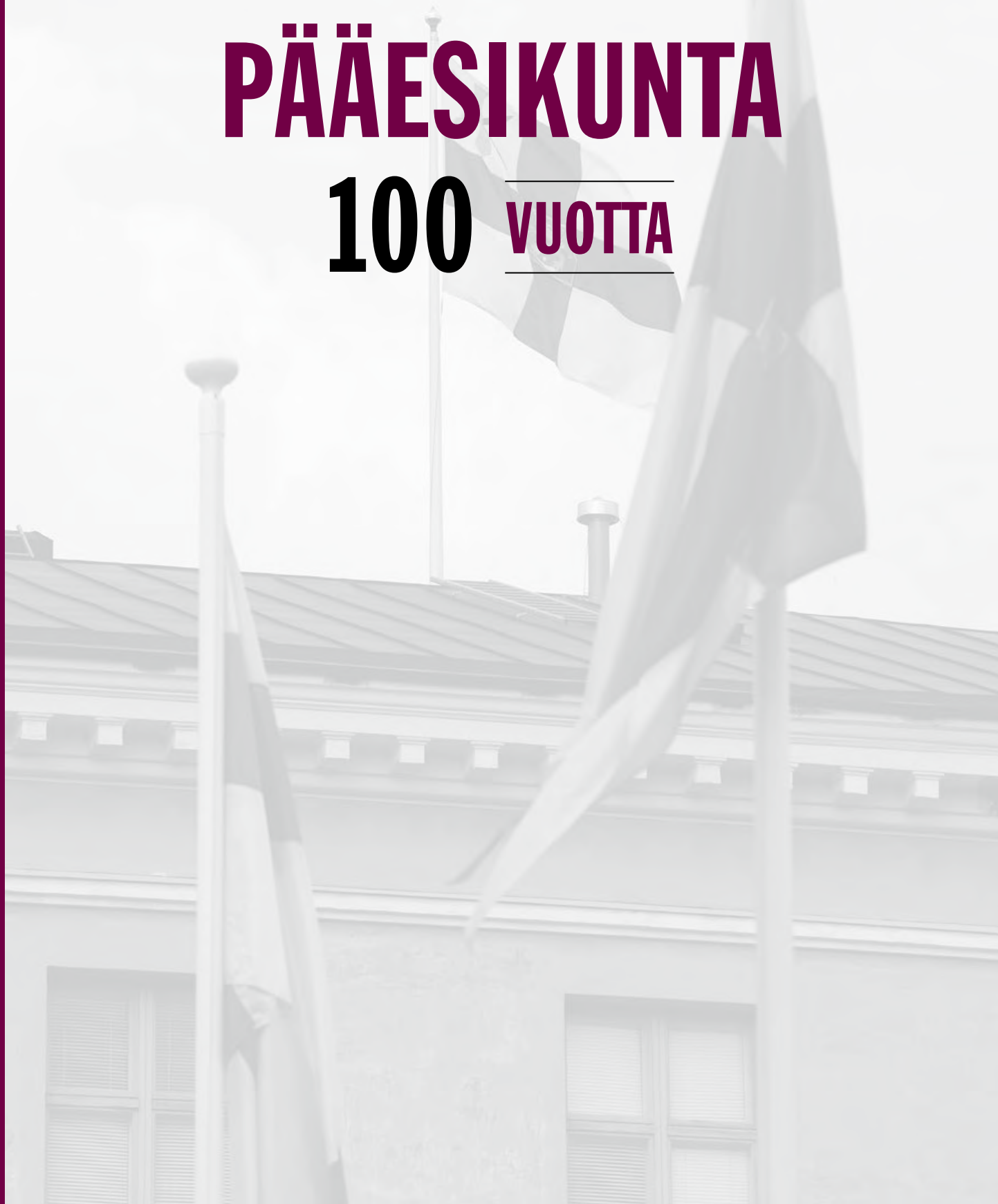




# PÄÄESIKUNTA

## 100 VUOTTA



## **PÄÄSIKUNTA 100 VUOTTA**



# PÄÄESIKUNTA

**100** VUOTTA

Päätoimittaja: Hannu Liimatta  
Kuvatoimittaja: Johanna Palokangas  
Kielenhuoltaja: Sara Hännikäinen  
Ulkoasu: Petteri Kivekäs  
Grafiikka: Markus Lehtonen

Kansi: Siniristiliput liehuvat Pääesikunnan kattojen yllä. Pääesikunnan joukko-osastotunnuksessa on hopeamusta vapaudenristi ja kultainen Suomen leijona. Se jäljittelee vuonna 1927 vahvistettua yleisesikunnan tunnusta, jota korjattiin leijonan muotoilun osalta vuonna 1967. Merkki pohjautuu ylipäällikkö Mannerheimin valkoisen armeijan Päämajan henkilöstölle jaettuun tunnukseen. Alkuperäisen merkin suunnitteli Akseli Gallen-Kallela.

Pääesikunta 100 -ohjausryhmä:  
Timo Kivinen, Eero Pyötsiä  
Vesa Tynkkynen, Petteri Jouko  
Esko Vaahtolampi  
Janne Muurinen, Pekka Kortelainen, Tommi Haapala  
Paavo Kärnä, Ville Halonen

ISBN 978-951-25-3175-2 (sid., Pääesikunta)  
ISBN 978-951-25-3176-9 (PDF, Sotamuseon julkaisuja 2/2021)

PunaMusta Media Oyj  
Tampere 2021



## PUOLUSTUSVOIMAIN KOMENTAJAN TERVEHDYS

**P**ääesikunta ja sen edeltäjät ovat toimineet yli sata vuotta puolustusvoimain komentajan johtoesikuntana sekä valtion keskuhallintoon kuuluvana viranomaisena.

Pääesikuntaa on kehitetty ajassa eläen, ja nyky muodossaan Pääesikunta on integroitu, tehokkaasti toimiva sotilasstrateginen ja operatiivinen esikunta. Pääesikunnan työn ansiosta Puolustusvoimat on valmis operoimaan missä ja milloin tahansa kiinteässä yhteistyössä muiden viranomaisten kanssa.

Viimeisten vuosikymmenten aikana sodan kuva ja turvallisuusympäristö ovat muuttuneet yhä moniulotteisemmaksi ja perinteinen raja sodan ja rauhan välillä on hämärtynyt. Siksi komentajan johtoesikunnalta vaaditaan jatkuvaa valppautta ja kykyä muodostaa tilannekuva, toteuttaa ennakkovaroitus, kohottaa valmiutta ja toimeenpanna operaatioita.

Samalla Pääesikuntaan kohdistuu valtion keskuhallintoviranomaisena korkeat laatuvaatimukset, joita



tietoyhteiskunnan kehityksen, valtionhallinnon päätösten läpinäkyvyys ja kansainvälinen yhteistyö vain korostavat. Pääesikunnalta edellytetään hallinnollisessa työssä laaja-alaista valmistelua, tiivistä yhteistoimintaa sekä päätösten luotettavaa toimeenpanoa.

Pääesikunta on onnistunut kummassakin tehtävässä kunnialla, ja laadukkaan työn tulos on Pääesikunnan henkilöstön ansiota. Pääesikunnassa on läpi vuosikymmenet palvellut puolustushaarojen ja toimialojen ammattitaitoiset osaajat.

Henkilöstökierron myötä Pääesikunnassa on säilynyt ajantasainen tieto alajohtoportaiden tilanteesta ja kehittämistarpeista ja alajohtoportaisiin on palannut Pääesikunnan ja Puolustusvoimien kokonaisuuden hallitsevia henkilöitä.

Pääesikunnan vuosisata on ollut menestyksellinen. Parhaat onnittelut tuloksekkaasta toiminnasta Puolustusvoimien hyväksi. Toivotan Pääesikunnalle mitä parhainta tulevaisuutta Puolustusvoimien suunnannäyttäjänä.

*Puolustusvoimain komentaja  
Kenraali Timo Kivinen*

## PÄÄESIKUNNAN PÄÄLLIKÖN SAATESANAT

**P**ääesikunnan historia alkaa Suomen itsenäisyyden alkuhetkiltä. Maa tarvitsi sotalaitoksen ja joukkojen johtamiseen esikunnan. Kuusi esikuntavirkailijaa nimettiin Mannerheimin ensimmäisessä päiväkäskyssä 2. helmikuuta 1918. Käskyn julkaisupäivää pidetään Pääesikunnan perustamispäivänä.

Tämän päivän Pääesikunta on puolustusvoimain komentajan johto-  
esikunta ja valtion keskushallintoon kuuluva viranomainen. Pääesikunta suunnittelee ja toimeenpanee Puolustusvoimien yhteiset operaatiot sekä ohjaa puolustushaarojen, Maanpuolustuskorkeakoulun ja alaitensa laitosten toimintaa ja jakaa niille resurssit.

Pääesikunnan perustamispäivän ja nykyhetken välissä on tapahtunut paljon. Pääesikunta on nähnyt sodat ja jälleenrakennuksen, kokenut kylmän sodan vuodet, kasvavan kansainvälisyyden ja tietoyhteiskunnan tulemisen. Pääesikuntaa on uudistettu ja tehtäviä on muutettu: alaesikuntia, toimistoja ja osastoja on perustettu ja lakkautettu, virkoja ja tehtäviä on perustettu, siirretty ja päätetty sekä toiminnan ja johta-



misen tapoja uudistettu ajan henkeä seuraten.

Pääesikunnan ensimmäinen vuosisata on taltioitu arvolleen sopivaan teokseen. Vaikka historiateos käsittelee Pääesikuntaa organisaationa, se on samalla kertomus ihmisistä. Kansien väliin kootun historian ovat saaneet aikaan kaikki ne tuhannet ihmiset, jotka vuosien saatossa ovat osallistuneet Pääesikunnan työskentelyyn. Eri aikakausien yhteisenä nimittäjänä on ollut pyrkimys parempaan Pääesikuntaan – tehtävien täyttämiseen ja

toiminnan kehittämiseen vastaamaan kulloinkin vallinneita olosuhteita.

Haluan kiittää kaikkia Pääesikunnan työhön osallistuneita ensimmäisen toimintavuosisadan aikaansaannoksista. Nykyisiä ja tulevia pääesikuntalaisia kehotan ottamaan mallia edeltäjiemme pyrkimyksistä ajassaan elävään Pääesikuntaan. Toisen toimintavuosisatamme alku on jo osoittanut, että seuraavaankin historiateokseen riittää kirjoitettavaa.

Antoisia lukuhetkiä

*Pääesikunnan päällikkö  
Kenraaliluutnantti Eero Pyötsiä*

## LUKIJALLE

Itsenäisen Suomen armeijan ensimmäisenä johtoesikuntana voidaan pitää ylipäällikkö Mannerheimin valkoisen armeijan Päämajaa, joka aloitti toimintansa helmikuussa 1918. Sodan päätyttyä ylin sotilasjohto toimi aluksi kahtiajakautuneena. Sotaväen päällikkö esikuntineen ohjasi joukkojen koulutusta, kun taas puolustussuunnittelu ja sodan ajan valmistelut olivat yleisesikunnan päällikön johtaman yleisesikunnan vastuulla. Esikunnat yhdistettiin sotaväen päällikön alaiseksi yleisesikunnaksi vuonna 1925.

Talvisodan alla vuonna 1938 yleisesikunnan operatiivinen osasto ja ulkomaaosasto siirrettiin puolustusneuvoston puheenjohtajan alaisuuteen ja muut osat puolustusministeriöön. Seuraavana syksynä yleisesikunta jouduttiin laajentamaan sodan ajan Päämajaksi. Se lakkautettiin syyskuussa 1940, jolloin puolustusvoimain komentajan johtoesikunnaksi muodostettiin Puolustusvoimain pääesikunta. Jatkosodan Päämaja perustettiin kesällä 1941. Sen toiminta päättyi pitkien sotavuosien jälkeen joulukuussa 1944.

Sotien jälkeen rauhan ajan toimia ryhtyi jälleen johtamaan Puolustusvoimain pääesikunta, jonka nimeksi tuli vuonna 1952 Pääesikunta. Esikuntaan kuului viisitoista osastoa ja kymmenen erillistä toimistoa. Vuonna 1968 Pääesikunta organisoitiin neljäksi Pääesikunnan päällikön johtamaksi esikunnaksi, jotka olivat yleisesikunta, koulutusosasto, huoltoesikunta ja sotatalousesikunta. Kokoonpanoa tarkistettiin 1990-luvun alussa, jolloin uudeksi esikuntarakenteeksi vahvistettiin henkilöstöesikunta, operaatioesikunta, huoltoesikunta ja maavoimaesikunta.

Pääesikunta organisoitiin 2000-luvun lopulla puolustusvoimien henkilöstöpäällikön, operaatio-päällikön ja sotatalouspäällikön johtamiksi osastoiksi. Lakkautetun maavoimaesikunnan työn jatkajaksi perustettiin Mikkeliin Maavoimien esikunta vuoden 2008 alussa. Vuosina 2012–2015 toteutetun puolustusvoimauudistuksen jälkeen Pääesikuntaan kuu-

luu kymmenen osastoa, sisäinen tarkastusyksikkö ja kanslia. Pääesikunnan päällikön apuna toimii neljä apulaisesikuntapäällikköä – puolustusvoimien strategiapäällikkö, sotatalouspäällikkö, operaatiopäällikkö ja henkilöstöpäällikkö – sekä kanslian päällikkö.

Vuosisadan saatossa tehdyt Pääesikunnan organisaatiomuutokset eivät ole olleet itsetarkoitus, vaan niillä on uudistettu esikunnan toimintaa vastaamaan kulloisenkin ajan vaatimuksia. Siinä missä esimerkiksi 1950-luvulla osastojen ja toimistojen tehtävät oli määrätty yksityiskohtaisesti jo asetustekstissä, perustuu 2020-luvun asiantuntijaorganisaation työskentely toimiala- ja prosessiohjaukseen sekä yhteisöllisen tiedon jakamiseen.

Pääesikunnan toimintaa on sivuttu monissa historiateoksissa, mutta kokoavaa tutkimusta sen historiaa ei ole aiemmin tehty. Tämän teoksen suunnittelu käynnistyi Pääesikunnan päällikön päätöksellä vuonna 2017.

Rauhan ja sodan ajan johtoesikunnan monivaiheisen historian seikkaperäinen kuvaaminen yhdessä teoksessa tiedettiin vaikeaksi, joten lähtökohdaksi valittiin kaksijakoinen rakenne. Teoksen ensimmäisessä luvussa kuvataan, miten 1920-luvun yleisesikunnasta kehittyi vähitellen 2020-luvun sotilasstrateginen ja operatiivinen esikunta. Kokonaiskuvaa täydentävät kuusi teemalukua, joiden poikkileikkaavat artikkelit valottavat Pääesikunnan työtä sotilaallisen maanpuolustuksen suunnittelun ja valmistelun keskeisillä osa-alueilla. Ajallinen painopiste on sotien jälkeisessä toiminnassa.

Teoksen tarkoituksena ei ole virallistaa Pääesikunnan historiankirjoitusta ainoaksi totuudeksi. Kukin artikkeli avaa historiaa eri näkökulmasta ja kuvaa tapahtumia kirjoittajansa tulkitsemalla tavalla. Artikkelikokoelman kirjoittajista – kaikkiaan kahdestakymmennestä neljästä asiantuntijasta – yli puolella on tohtoritutkinto. Heillä kaikilla on palvelustehtäviensä

kautta omakohtaista kokemusta artikkelinsa aiheesta. Muutamia artikkeleja on pyydetty suoraan Pääesikunnasta. Kirjoittajat, kuten myös teoksen syntyyn vaikuttaneet arkistoalan, kielenhuollon, kuvatoimituksen sekä taiton ja painatuksen asiantuntijat ansaitsevat työstään mitä suurimmat kiitokset. Pääesikunnan johdon tuki on ollut teoksen valmistumisen lähtökohta ja ehdoton edellytys.

Teoksen arkisto- ja kirjallisuuspohjaista lähdeaineistoa on laajennettu entisten ja nykyisten pääesikun-

talaisten haastatteluilla ja tiedonannoilla. Salassapidetävää aineistoa on käytetty harkiten ja Pääesikunnan erikseen myöntämällä luvalla. Historian tutkimuksella ei ole vaarannettu maanpuolustuksen turvallisuutta.

Teos antaa kosketuksen Pääesikunnan satavuotiseen historiaan. Toimikoon se yhtenä kulmakivenä tuleville tutkimuksille, joissa nyt kuvattujen asioiden syventämisen lisäksi pääsevät esille myös sellaiset asiakokonaisuudet, jotka tässä teoksessa on jätetty vähemmälle huomiolle.

*Päätoimittaja  
Sotatieteiden tohtori, eversti evp.  
Hannu Liimatta*

■ Puolustusvoimain komentajan lippu liehuu johtoesikunnan kattojen yllä. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.





# SISÄLLYS

Puolustusvoimain komentajan tervehdys	5
Pääesikunnan päällikön saatesanat	6
Lukijalle	7
<b>1 PÄÄESIKUNNAN ENSIMMÄINEN VUOSISATA</b>	<b>13</b>
Kohti yhtenäisempää sotilasjohtoa / <i>Kari Selén</i>	14
Päämaja johtaa talvisotaa Mikkelistä / <i>Mikko Karjalainen</i>	32
Välirauhan aika – Päämajasta Puolustusvoimain pääesikunta / <i>Hannu Liimatta</i>	41
Mikkeli jälleen päämajakaupungiksi / <i>Mikko Karjalainen</i>	53
Pääesikunta karaistuu kylmässä sodassa / <i>Esko Vaahtolammi</i>	64
Pääesikunta tänään ja tulevaisuudessa / <i>Pääesikunta</i>	123
<b>2 SOTILAALLISEN MAANPUOLUSTUKSEN JOHDOSSA</b>	<b>133</b>
Pääesikunta komentajan johtoesikuntana / <i>Pentti Airio</i>	134
Kokonaismaanpuolustuksen alkutaipaleella / <i>Pertti Salminen</i>	145
Puolustusvoimauudistukset käyntiin 1990-luvulla / <i>Max Sjöblom</i>	159
Erään selonteon tarina – puolustuselonteko 2017 / <i>Jyri Raitasalo</i>	163
<b>3 SUUNNITELUA JA VALMISTELUA SUOMEN PUOLUSTAMISEKSI</b>	<b>169</b>
Operatiivinen osasto paljon vartijana / <i>Pekka Toveri</i>	170
Tiedustelua rauhan ja sodan varalle / <i>Tapio Koskimies, Vladimir Panschin</i>	174
Puolustussuunnitelmat tähtäävät pitkälle / <i>Vesa Tynkkynen</i>	181
Yleisesikunta alueellisen puolustuksen suunnittelijana / <i>Marko Palokangas</i>	188
Tšekkoslovakian kriisi heijastuu maanpuolustukseen / <i>Marko Palokangas</i>	193
Noottikriisi ei yllätä / <i>Petteri Jouko</i>	198
Suunnittelupöydällä 1960-luvun panssariprikaati / <i>Petteri Jouko</i>	205
Alennustilasta kohti puolustusvalmiutta / <i>Juha Ratinen</i>	211
”Irti Mannerheimista” – kaavailuja sodan ajan johtoesikunnasta / <i>Mikko Karjalainen</i>	215
Väistösuunnitelmia pahimman varalle / <i>Vesa Tynkkynen</i>	218
Johtoesikunnan rooli kehittyä / <i>Esko Vaahtolammi</i>	221
<b>4 PUOLUSTUSKYKYÄ MATERIAALIHANKKEILLA JA TUTKIMUKSELLA</b>	<b>225</b>
Puolustusmateriaalia idästä ja lännestä / <i>Vesa Kämäri</i>	226
Idänkaupan ihmeellisyyksiä / <i>Petteri Jouko</i>	236
Toimikunnat valmistelevat sinkohankintoja / <i>Hannu Liimatta</i>	242

Kotimaisia rynnäkkökiväärejä ja konekiväärejä / <i>Hannu Liimatta</i>	246
Draken-hankinnalla tavoitellaan torjuntakykyä / <i>Jussi Pajunen</i>	251
Järjestelmäajattelu rantautuu rannikkopuolustukseen / <i>Juuso Säämänen</i>	256
T-55M – modernisointityöryhmän suururakka / <i>Jukka Pennanen</i>	260
Pääsikunta ohjaa tutkimusta / <i>Jyri Kosola</i>	264
<b>5 KOULUTUKSEN SUUNTAVIIVOJA KEHITTÄMÄSSÄ</b>	271
Pääsikunta koulutuksen uudistajana / <i>Kalle Liesinen</i>	272
Toiminnan perusteet ohjesääntötyöstä / <i>Kalle Liesinen</i>	282
Onnettomuuksien virrasta turvallisuuskulttuuriin / <i>Kalle Liesinen</i>	285
Pääsikunnan kuuluisat koulutustarkastukset / <i>Hannu Liimatta</i>	288
Simulaattoreilla tehoa harjoitteluun / <i>Jukka Pennanen</i>	292
Joukkotuotanto ja palvelusaikauudistus valmiuden avaimina / <i>Pekka Tynkkynen</i>	296
Ryhtiä johtaja- ja kouluttajakoulutukseen / <i>Kari-Pekka Rannikko</i>	300
<b>6 KANSAINVÄLISYYS KASVUSUUNNASSA</b>	307
Ulkomaista yhteistyökumppaneiksi / <i>Kalle Liesinen</i>	308
Yhteisiin sotaharjoituksiin / <i>Pertti Suominen</i>	312
Eteläistä veljeskansaa auttamassa / <i>Pentti Airio</i>	317
<b>7 JOHTOESIKUNNAN ARKEA</b>	323
Viestintää rauhan ajan etulinjassa / <i>Viestintäosasto</i>	324
Lainsäädäntö vaatii aikansa / <i>Oikeudellinen osasto</i>	327
Työnantajan parhaaksi, yksilöstä huolehtien / <i>Henkilöstöosasto</i>	331
Työhyvinvointia edistämässä / <i>Kanslia</i>	335
Lisää puhtia liikunnasta / <i>Koulutusosasto</i>	337
Kenttäpiispa kirkollisen työn peräsimessä / <i>Koulutusosasto</i>	339
Kansainvälistä vaikuttavuutta eilen ja tänään / <i>Suunnitteluosasto</i>	342
Johtamisjärjestelmäosasto johtamisen mahdollistajana / <i>Johtamisjärjestelmäosasto</i>	344
Logistiikka tukee, ylläpitää ja rakentaa / <i>Logistiikkaosasto</i>	348
Sisäinen tarkastus johdon tukena / <i>Sisäinen tarkastusyksikkö</i>	351
Pääsikunnan päälliköt vuosina 1918–2019	353
Viitteet	367
Lähteet	401
Henkilöhakemisto	416
Kirjoittajat ja toimituskunta	419



# PÄÄESIKUNNAN ENSIMMÄINEN VUOSISATA

Pääesikunnan historia juontaa helmikuusta 1918, jolloin ylipäällikkö Mannerheim vahvisti käyttöön ensimmäisen Päämajan kokoonpanon. Sodan jälkeen sotalaitoksen johtosuhteet hakivat muotoaan vuoteen 1925 saakka, jolloin sotaväen päällikön esikunta ja yleisesikunta yhdistettiin sotaväen päällikön yleisesikunnaksi.

Talvi- ja jatkosodan sotatoimet johdettiin Mikkelin Päämajasta. Keväällä 1940 maavoimien joukkojen uudelleenryhmittämistä Päämajan apuna johti silloinen Maavoimien esikunta. Syyskuussa 1940 Päämajan tilalle muodostettiin Puolustusvoimain pääesikunta, joka ehti toimia vajaan vuoden ennen uuden sodan syttymistä kesällä 1941.

Aseiden vaiettua rauhan ajan johtoesikuntana jatkoi Puolustusvoimain pääesikunta, jonka nimeksi tuli vuonna 1952 Pääesikunta. Vuosien saatossa sen organisaatiota on kehitetty moneen otteeseen, viimeksi 2010-luvun lopulla. Uudistusten myötä Pääesikuntaan on muodostunut kyky johtaa puolustusjärjestelmän suunnittelua ja kehittämistä, suorituskyvyn rakentamista ja ylläpitoa sekä suorituskyvyn käyttöä strategisen ohjauksen edellyttämällä tavalla.

■ Suomen Valkoinen Kaarti paraatissa kasarminsa sisäpihalla 1930-luvulla. Kuva: Sotamuseo.



## KOHTI YHTENÄISEMPÄÄ SOTILASJOHTOA

**S**uomelle vahvistettiin oma asevelvollisuuslaki joulukuussa 1878. Uusi järjestelmä aloitti toimintansa kolme vuotta myöhemmin vuonna 1881. Suomen sotaväki koostui kahdeksasta maakuntiin sijoitetusta tarkk'ampujapataljoonasta sekä Helsingissä sijainneesta Henkivartioväen 3. Suomen tarkk'ampujapataljoonasta, joka rekrytoi vapaaehtoisia kaikkialta maasta. Sotaväkeä kasvatettiin vielä vuonna 1889 Lappeenrantaan perustetulla rakuunarykmentillä, mikä nosti sotaväen vahvuuden 5 600 mieheen.<sup>1</sup>

Kenraalikuvernööri oli samalla sekä tsaarin edustajana sotaväen ylin komentaja, jolla oli oma pieni esikuntansa, että maan siviilihallinnon ylin haltija. Komentotie kulki ylhäältä Suomen sotaväen päällikköhallitukseen, jonka päällikkönä toimi Suomen sotaväen päällikkö. Esikunnat olivat hyvin pieniä. Sotaministerille kuuluvat asiat kulkivat kenraalikuvernöörin kautta, ja suomensisäiset asiat kuuluivat päällikköhallitukselle. Näin komentoasioiden ja hallintoasioiden kulku yhtyivät kenraalikuvernöörin työhuoneessa.<sup>2</sup>

Tarkk'ampujapataljoonat olivat erillisiä yksiköitä, joita ei yhdistetty rykmenteiksi tai prikaateiksi. Jonkinlaisen poikkeuksen muodosti Henkivartioväen 3. Suomen tarkk'ampujapataljoona, joka kuului Pietarin sotilaspiiriin. Keisari lakkautti Suomen sotaväen heinäkuussa 1901. Viimeisenä toiminta päättyi Henkivartioväen 3. Suomen tarkk'ampujapataljoonassa kesällä 1905.<sup>3</sup>

### Mannerheimin esikunta 1918

Senaatin puheenjohtaja Pehr Evind Svinhufvud antoi 16. tammikuuta 1918 kenraaliluutnantti Carl Gustaf Emil Mannerheimille tehtävän toimia Pohjanmaan suojeluskuntien päällikkönä ja kehittää niistä kapinan

varalta kelvollinen sotajoukko ynnä ylläpitää järjestystä Pohjanmaalla. Mannerheim lähti 18. tammikuuta yöjunalla Vaasaan, missä hän alkoi perustaa esikuntaa. Ongelmana oli yleisesikuntaupseerin koulutuksen saaneiden puute. Heitä ei Suomessa ollut tarpeeksi.

Senaatti oli kääntynyt Ruotsin puoleen pyytäen aseellista väliintuloa ja mahdollisuutta ostaa aseita Ruotsin armeijan varikoista. Ruotsi ei suostunut pyyntöihin, joten ongelmat oli ratkaistava muuta tietä. Mannerheim lähetti Vaasan läänin maaherran Theodor Heikelin Tukholmaan kertomaan vapaaherra Johan Mannerheimille isonveljen ongelmista. Tapamiseen seurauksena ensimmäiset ruotsalaiset yleisesikuntaupseerit saapuivat Suomeen 10.–11. helmikuuta. Heidän ensimmäisiä tehtäviään oli laatia ehdotus ylipäällikön – senaatti oli 28. tammikuuta julkistetulla päätöksellä nimittänyt Mannerheimin ylipäälliköksi – väliaikaisen esikunnan seuraajaksi tarvittavan toimintakelpoisen Päämajan organisaatioksi. Sen Mannerheim hyväksyi 15. helmikuuta 1918.<sup>4</sup>

Ylin sotilasjohto oli keskittynyt Päämajaan. Koska maassa ei ollut puolustusministeriötä vastaavaa toimielintä, se joutui hoitamaan myös lukuisia normaaleissa olosuhteissa ministeriölle kuuluvia hallinnollisia asioita. Päämajan henkilöstö oli taustaltaan epäyhtenäinen, jopa kirjava. Siellä työskenteli Suomen kadettikoulun kasvatteja, jotka olivat palvelleet ”vanhassa väessä” tai siirtyneet Venäjälle, Venäjällä kaiken oppinsa saaneita ja siellä uransa luoneita, ruotsalaisia yleisesikuntaupseereja, ilman sotilaskoulutusta olleita siviilejä, ja olipa joukossa jääkäreitäkin.

Pian sotatoimien päättymisen jälkeen Päämajassa alettiin suunnitella sodan jälkeisen ajan armeijaa. Mannerheimin johdolla suunniteltu armeijajärjestys ei kelvannut senaatille, joka oli jo päätyntynyt rakentamaan maanpuolustuksen saksalaisten johdolla heidän



■ Vapaussodan Päämajan henkilöstö oli koulutustaustoiltaan varsin epäyhtenäinen. Päämajan upseerit Ritarihuoneen edustalla vuonna 1918. Kuva: Atelier Apollo / Historian kuvakokoelma, Museovirasto.

mallinsa mukaisesti. Ristiriita johti Mannerheimin eroon. Samalla useat Päämajan jäsenet jättivät eronpyyntönsä ja ruotsalaiset upseerit joutuivat saksalaisten vaatimuksesta palaamaan kotimaahansa. Se oli valkoisen Päämajan pääteipiste.<sup>5</sup>

## Heterogeeninen sotilasjohto

Sisällissodan ja Mannerheimin ylipäällikkyyden jälkeen maanpuolustuksessa päädyttiin puutteelliseen kaksinapaiseen järjestelmään. Eduskunta valtuutti 18. toukokuuta 1918 senaatin puheenjohtaja Svinhufvudin korkeimman vallan haltijaksi, toisin sanoen

toimimaan valtionhoitajana. Ylipäälliköksi määrättiin kenraalimajuri Karl Fredrik Wilkama. Samaan aikaan sotilasasioita käsitteleväksi senaattoriksi nimitettiin everstiluutnantti Wilhelm Thesleff.

Senaatti antoi 16. kesäkuuta asetuksen sota-asiaintoimituskunnan perustamisesta senaattiin. Sen päälliköksi, senaattoriksi, nimitettiin samana päivänä kenraalimajuriksi ylennetty Thesleff. Toimituskunnan käsiteltäviin asioihin kuuluivat sotajoukkojen järjestäminen, varustaminen, talous, kutsunnat, sotilasoppilaitokset, samoin kuin oikeusasioita, sotilaiden terveydenhoitoa, erinäisiä korvauksia, eläkkeitä, majoitusta ynnä laivastoa ja lentolaitosta koskevat asiat.

Lopuksi säädettiin, että ”sota-asiaintoimituskuntaan luetaan: Suomen maa- ja merisotavoimat”.<sup>6</sup>

Ylin sotilasjohto oli vielä muutoksen tilassa. Svinhufvud määräsi 6. elokuuta kenraalimajuri Thesleffin, joka oli eduskunnalle vastuussa oleva senaattori, hoitamaan ylipäällikkyyttä senaattorin tehtävien ohella. Näin valtionhoitajan alaisena ylipäällikkönä toimi eduskunnalle poliittisessa vastuussa ollut senaattori.<sup>7</sup>

Seuraava yritys määrittää ylintä sotilasjohtoa oli valtionhoitajan määräys 3. syyskuuta 1918 *Sota-asian toimituskunnan ja Yleisesikunnan Päällikön sekä Korkeimpain Komentovirastojen tehtävistä ja suhteista toisiinsa*. Toimituskunta oli ylin hallintovirasto, jonka tehtävistä oli säädetty asetuksella 14. kesäkuuta 1918. Ylipäällikköllä taas oli ylin komentovalta. Hän ”johtaa armeijan järjestelyä ja ryhtyy toimenpiteisiin maanpuolustusta, liikekannallepanoa ja rintamalla lähtöä varten, ja johtaa sotatoimia”. Yleisesikunnan päällikkö oli hänen rinnallaan sotilaallisena neuvonantajana. Hän oli kaikissa esikunnissa yleisesikuntaupseerien töitä tekevien päällikkö. Hänen johtamansa yleisesikunnan tehtävänä oli käsitellä ja valmistella armeijan järjestelyä ja koulutusta koskevat asiat sekä laatia puolustussuunnitelmat.

Suomen armeijan päällikkö toimi rauhan aikana maavoimien komentajana. Sodassa ylipäällikkö määritteli tilanteen mukaan hänen tehtävänsä. Armeijan päällikkö oli vastuussa sotaväen kurista ja koulutuksesta valvoen sen yhtenäisyyttä, ja tarvittaessa hän antaisi ohjeet ”suurempien joukkojen” harjoituksia varten. Yleisesikunta välittäisi ylipäällikön sotaa varten laatimat ohjeet merilaitoksen päällikölle. Divisioonien ja Vuoristoprikaatin komentajien asema ja tehtävät vastasivat suurin piirtein merilaitoksen päällikön asemaa ja tehtäviä.<sup>8</sup>

Määräys oli luonteeltaan väliaikainen ja torso. Siinä määrättiin asioista, jotka vaativat lainsäädäntöä. Määräyksessä ei mainittu, mikä oli se taho, todellinen ylipäällikkö, joka ottaa ja vapauttaa Suomen armeijan ylipäällikön. Kohtaan oli vaikea kirjoittaa mitään, sillä kysymystä valtiomuodosta ei vielä ollut ratkaistu. Puuttuva henkilö oli väliaikaiseksi tarkoitettu valtion-

hoitaja, joka oli antanut määräyksen ja korkeimman vallan käyttäjänä nostanut sota-asiaintoimituskunnan senaattorin ylipäälliköksi.<sup>9</sup>

Saksalaisten oppien mukainen määräys sopi paremmin suurvalta-Saksalle kuin vähäväkiselle Suomelle. Sota-ajan ylipäälliköksi ajateltu upseeri oli eristetty yleisesikunnasta, ja sen myötä hän oli ulkona operatiivisesta suunnittelusta. Ylin sotilasjohto oli epätarkoituksenmukaisesti järjestetty, varsinkin kun otetaan huomioon sekin, että sota-asiaintoimituskunnalle oli annettu sellaisia sotilaallisia tehtäviä, jotka olisi ihan hyvin voinut hoitaa muualla. Lisäksi asetuksella elokuussa 1918 perustettu suojeluskuntajärjestö oli ministerin alaisena vailla toiminnallisia yhteyksiä vakinaiseen väkeen.

Ylimmän sotilasjohtoon muutoksia vuosina 1918–1919 kuvaavat hyvin kenraalimajuri Wilkaman virkauran muutokset. Mannerheimin erottua ylipäällikkyydestä Wilkamasta tuli 31. toukokuuta 1918 Suomen tasavallan sotajoukkojen ylipäällikkö, jonka yläpuolella oli valtionhoitaja. Kenraalimajuri Thesleffin ylipäällikkyyden myötä Wilkama siirtyi Suomen armeijan päälliköksi 6. elokuuta 1918. Valtionhoitajana Mannerheim pidatti ylipäällikkyyden itsellään, ja Wilkama siirtyi talvella 1919 valtionhoitaja-ylipäällikön esikuntapäälliköksi, kesällä 1919 esikunnan koulutuksen tarkastajaksi ja vihdoinkin syyskuussa 1919 sotaväen päälliköksi.<sup>10</sup>

Valtionhoitajan 17. heinäkuuta 1919 vahvistama hallitusmuoto loi edellytykset ylimmän sotilasjohtoon tarkoituksenmukaisemmalle järjestelylle. Sen 30 §:ssä säädettiin: ”*Presidentillä on Suomen sotavoiman ylin päällikkyyks, mutta hän voi sen sodan aikana toiselle luovuttaa.*”

Syyskuussa 1918 oli annettu uusi asetus ylimpien komento- ja hallintoviranomaisten toimivallasta sekä niiden määräysten antamisen järjestyksestä. Sillä oli tarkennettu sotaministeriöksi marraskuussa 1918 muuttuneen sota-asiaintoimituskunnan perustamisesta annetun asetuksen sotaministeriön tehtäviä koskevat osat sekä poistettu merisota- ja lentolaitoksen toimituskuntaan kuulumista koskenut määräys. Sotilaallisen johdon rakennetta oli yksinkertaistettu.





■ Sotaväen esikunnan upseeristoa vuonna 1920. Istumassa sotaväen päällikön, kenraalimajuri Karl Wilkaman oikealla puolella esikuntapäällikön apulainen, majuri Lennart Oesch. Vasemmalla jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Ernst Löfström ja toimistoupseeri, kapteeni Aarne Blick. Kuva: Sotamuseo.

Tasavallan presidentin alaisena sotilaallisen käskyvalan haltijana oli nyt sotaväen päällikkö. Kaikki aselajit ja puolustushaarat olivat hänen alaisiaan. Yleisesikunnan päällikkö, joka johti sotatieteellistä valmistelutyötä, oli välittömästi tasavallan presidentin alainen, mutta tämä saattoi määrätä hänetkin sotaväen päällikön alaiseksi.

Asetus määräsi myös nimitys- ja ylennysasioissa noudatettavan käytännön. Tasavallan presidentti nimitti hallitusmuodon perusteella upseerit. Rykmen-

tinkomentajia ja sitä ylempiä upseereita koskevat asiat esitteli sotaministeri tasavallan presidentille hankittuaan sotaväen päällikön ja yleisesikunnan päällikön alaisista upseereista heidän päällikköjensä lausunnot. Sotaministeri, sotaväen päällikkö ja yleisesikunnan päällikkö lähettivät muita alaisiaan upseereita koskevat esitykset presidentin sota-asiainkanslian käsiteltäväksi. Kanslian päällikkö suoritti esittelyt, joissa esityksen tekijä saattoi olla läsnä.<sup>11</sup>



■ Yhteydenpito puolustusministeriön ja sotaväen välillä helpottui yleisesikunnan siirryttyä vuonna 1925 Kruununhaasta Korkeavuorenkadun ja Punanotkonkadun kulmarakennukseen, jossa ministeriökin sijaitsi. Kuva: Sotamuseo.

Asetus oli valmisteltu jo Mannerheimin valtionhoitajakaudella. Sotaministeri Rudolf Walden ja yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri Hannes Ignatius olivat sopineet, että sotaministerille kuului vain toiminta ”*armeijan ekonomian korkeimpana järjestäjänä ja hoitajana*”. Sen sijaan hänellä ei ollut toimivaltaa sotilaallista komentoa tai koulutusta koskevista asioista. Waldenin seuraaja ministerinä, kenraalimajuri Karl Emil Berg, muutti asetusehdotusta siten, että sotaministerin ja sotaministeriön valta kasvoi sotilaallisissa asioissa.

E erityisen selvästi tämä näkyi nimityksiä ja ylennyksiä säättävässä pykälässä. Sotaväen päällikkö ja yleisesikunnan päällikkö saivat kyllä antaa lausuntonsa, mutta heillä ei ollut valtaa varsinaiseen esittelyyn. Ignatius kirjoitti myöhemmin närkästyneenä: ”*Ikävä kyllä on armeijaamme – – jopa kenraaleiksi nimitetty henkilöitä, jotka vapaussodan aikana pysyivät tahallaan siitä erillään mutta sittenkin onnistuivat ohittamaan pätevämpiä vapaussodassa kunnostautuneita upseeri-*

*ta.*”<sup>12</sup> Ignatius ei maininnut nimiä. Lienee selvää, että eräs heistä oli puolen vuoden takainen puolustusministeri, kenraalimajuri Bruno Jalander, joka oli piileskellyt sodan ajan Helsingissä.

Hankalan ongelman muodosti sotaväen päällikön asema. Hän oli tasa-arvoinen yleisesikunnan päällikön kanssa, mutta joutui keskittymään rauhan ajan armeijaan, ja hän oli syrjässä sota-ajan armeijaa ja sen toimintaa koskettelevasta suunnittelutyöstä. Siitä vastasi yleisesikunnan päällikkö.

Yleisesti ajateltiin, että siviilihenkilönä tasavallan presidentti luovuttaisi sotatilanteessa ylipäällikkyyden juuri sotaväen päällikölle – miehelle, joka oli syrjässä sodan varalle tehdystä suunnittelutyöstä. Ongelmallisuutta lisäsi vielä nimitys- ja ylennysjärjestelmä, joka ei ottanut huomioon sotaväen päällikköä tulevana ylipäällikönä. Hän ei voinut varmistua siitä, että oikeat miehet tulisivat oikeille paikoille. Esimerkiksi puolustusrevisionissa todettiin: ”*Millainen johtaja, sellainen joukko.*” Siksi tulevan ylipäällikön mielipiteen tuli olla ratkaiseva. Ongelmia ei katsottu syntyvän, jos puolustusministeri oli sotilasammattilainen. Sen sijaan puolustusministerin, joka ei olisi syvällisesti perehtynyt, katsottiin jäävän ministeriön esittelijöiden armoille, jolloin saattoi syntyä vähemmän onnistuneita päätöksiä.<sup>13</sup>

Perusongelma oli, että niin toisistaan riippumattomat puolustusministeri ja sotaväen päällikkö kuin yleisesikunnan päällikkökin esittelivät heille kuuluvat asiat tasavallan presidentille. Asioiden sivutessa

toisiaan tarvittiin yhteisymmärrystä, jota kuitenkin ei aina ollut helppo saavuttaa. Puolustusministeriö ja sotilasesikunnat sijaitsivat eri rakennuksissa, joten suora kanssakäyminen kävi hankalaksi. Jouduttiin lähettämään kirjeitä, mihin taas tärväytyi aikaa. Ministeriö ei monesti vastannut saamiinsa kirjeisiin, eivätkä sotilasesikunnat – yleisesikunta ja sotaväen päällikön esikunta – aina löytäneet ministeriön lähettämiä vastauksia. Puolustusministeriön osastojen keskinen yhteistyö ei sekään toiminut kunnolla, mikä koski myös yleisesikunnan ja sotaväen esikunnan osastoja. Asioiden käsittely eteni kovin hitaasti. Puolustusministeri Jalander totesi julkisuudessa tammikuussa 1923, että asiat, jotka voitaisiin hoitaa päivässä, vaativat viikkoja. Hänen syyttävä sormensa ei ymmärrettävästi osoittanut omaan ministeriöön. Hän näki järjestelmässä paljon haittoja, mutta ei mitään myönteistä. Jalander

ei ollut ainoa, joka totesi kokemusten osoittaneen, ettei vuoden 1919 asetukseen perustunut järjestelmä toiminut. Ongelma helpottui hieman, kun yleisesikunta muutti vuonna 1925 Kruununhaasta Korkeavuorenkadun ja Punanotkonkadun kulmarakennukseen, missä ministeriökin sijaitsi.<sup>14</sup>

Järjestelmän ongelmat eivät johtuneet vain sen rakenteesta, vaan osatekijänä oli sen henkilöstö kirjavine taustoineen. Sisällissodan aikana ylin sotilasjohto oli Venäjällä ylemmän upseerikoulutuksen saaneiden tai virkauransa luoneiden ja vapaaehtoisten ruotsalaisten yleisesikuntaupseerien käsissä. Sodan jälkeen rauhan ajan puolustusjärjestelmä luotiin saksalaisten komennossa. Saksalaisten lähdettyä Suomesta loppusyksystä 1918 jäljelle jäi vanhan väen ikääntyneitä upseereja, Venäjällä palvelleita ja nuoria jääkäreitä. Ensimmäiset kadettiupseerit valmistuivat maaliskuussa 1920. Suuri



■ Työskentelyä yleisesikunnassa Mariankadulla 1920-luvulla. Asiakirjan allekirjoittajana toimistopäällikkö, majuri Oscar Nordenswan ja esittelijänä toimistoupseeri, kapteeni Auno Kaila. Kuva: Sotamuseo.

osa oli saanut upseerikoulutusta erilaisilla poikkeuskursseilla. Upseerien koulutusjärjestelmä alkoi yhtenäistyä ratkaisevasti vasta yleisesikuntaupseerikoulutuksen käynnistymisen myötä syksyllä 1924.

Tilanne huolestutti upseerikuntaa. Haminan kadettien Kadettiklubi ja Jääkäritoimisto asettivat yhteisen työryhmän. Siihen kuuluvien Kadettikunnan edustajien sotilasura oli päätyneet viimeistään vuonna 1909, eikä heillä ollut asemaa sisällissodan taisteluissa. Jääkäreitä edusti viisi menestyvää miestä: Jääkäripataljoonan korkein suomalainen johtaja, everstilutnantti Erik Jernström sekä sittemmin kenraaleiksi ylenneet majuri Erik Heinrichs, kapteenit Heikki Kekoni ja Wiljo Tuompo sekä luutnantti Oiva Olenius.

Työryhmä esitti lokakuussa 1918 yksimielisen käsityksensä yhtenäisen upseerikunnan muodostamisesta. Siihen kuului sekä vanhempia että nuorempia upseereita, ”joita yhdistää usko kansamme tulevaisuuteen, halu armeijassa ja yhteiskunnassa työskennellä sen hyväksi sekä ylpeys saada kantaa suomalaisen sotilaan nimeä”. Venäjän armeijaan omasta tahdostaan maailmansodan puhjettua menneet voisivat ”ainoastaan toveruskuntansa erikoisesta pyynnöstä ja osoittamansa isänmaallisen mielialan nojalla jäädä Suomen upseerikuntaan”.

Suomen Upseerien Liitto perustettiin keväällä 1919. Se pyrki jäsenvalinnoillaan ja lausunnoillaan karsimaan epäsuotuisaa aineista upseerikunnasta. Osittain se onnistui, mutta liiton suositukset eivät kuitenkaan sitoneet viranomaisia, jotka menettelivät oman harkintansa mukaan.<sup>15</sup> Lisäksi lukuisia keisaria palvelleita upseereja työskenteli puolustuslaitoksessa jo ennen upseereiden ammatillista järjestäytymistä.

Pahin upseerikunnan sisäinen ristiriita vallitsi jääkäreiden ja ”ryssänupseereiden” välillä. Ryssänupseereilla tai Suomen kadettikoulun jälkeen Venäjällä uransa luoneilla upseereilla oli parempi koulutus ja pitempi ura, joten ylimmät virkapaikat tulivat heille. Se herätti tyytymättömyyttä jääkäreiden joukossa, joka ei sekään ollut kovin yhtenäinen. Puolustuslaitoksessa palvelevien ja puolustusministeriön jääkäreiden intressit olivat erisuuntaiset. Lisäksi suomenkielisten jääkä-

reiden keskuudessa oli närää ruotsinkielisiä, yleensä johtavammassa asemassa olevia jääkäreitä kohtaan. Upseeriliitto onnistui estämään avoimen kielikiistan syntyminen puolustuslaitoksessa.<sup>16</sup>

Ylimmän sotilasjohdon vaihtuvuus oli itsenäisyyden alkuvuosina melkoisen suurta. Ensimmäiseksi yleisesikunnan päälliköksi nimitettiin eversti Nils Procopé, joka jäi täysin yleisesikuntaan sijoitetun saksalaisen eversti Konrad von Redernin varjoon. Hänet nimitettiin yleisesikunnan päälliköksi Procopén erottua tehtävästä lokakuussa 1918. Saksalaisten lähdettyä maasta kenraalimajuri Alexander Tunzelman von Adlerflug määrättiin virkaatekeväksi esikuntapäälliköksi joulukuussa 1918. Vajaan kolmen kuukauden kuluessa valtionhoitaja Mannerheim istutti virkapaikalle kiihkeän kannattajansa, ”Suomen ainoaksi tulivuoreksi” mainitsemansa miehen, kenraalimajuri Hannes Ignatiuksen. Puolen vuoden kuluttua presidentti Kaarlo Juho Ståhlberg antoi potkut Ignatiukselle, joka oli hänen poliittinen vastustajansa. Tehtävään nimitettiin syyskuussa 1919 kenraalimajuri Oscar Enckell, korkean tason yleisesikuntaupseeri, joka onnistui pysymään yleisesikunnan päällikkönä syyskuuhun 1924.

Karl Wilkama säilytti itsenäisyyden alkuvuosina suurin piirtein asemansa, nimikkeet vain vaihtuivat. Kun presidentti Ståhlberg järjesteli syyskuussa 1919 ylintä sotilasjohtoa, hän olisi mielellään nimittänyt sotaväen päälliköksi kenraaliluutnantti Ernst Löfströmin. Erityisesti maalaisliittolaisten ministerien vastustuksen vuoksi hän kuitenkin nimitti sotaväen päälliköksi sillä hetkellä valtionhoitaja-ylipäällikön esikunnan koulutuksen tarkastajana toimineen kenraalimajuri Wilkaman.<sup>17</sup> Näin politiikka vaikutti myös upseerien nimityksiin, joista päättäminen kuului tasavallan presidentin valtaoikeuksiin.

## Puolustusministeri Jalanderin yritys

Kenraalimajuri Bruno Jalander, joka toimi vuosina 1921–1923 kolmen peräkkäisen hallituksen puolustusministerinä, ryhtyi parantamaan lehdistölle kuvaa omiaan ongelmia. Hänen julkisuudessa esittämänsä

näkemykset olivat tuoreeltaan herättäneet kriittisiä kommentteja.

Jalanderin johdolla laadittu lakiehdotus sotavoiman ylimmästä komentovallasta ja hallinnosta esiteltiin valtioneuvostolle 19. helmikuuta 1923. Sen perusteluissa pidettiin vuonna 1919 säädettyä järjestelmää liian monimutkaisena. Eri viranomaisten väliset rajat eivät olleet selvät, mikä johti työvoiman tuhlaamiseen päällekkäiseen työhön sekä hankalaan eri näkemysten yhteen sovittamiseen. Jalanderin johtopäätös oli selkeä: koska puolustusministeri edusti maanpuolustusta hallituksessa ja eduskunnassa, oli koko sotavoima alistettava hänelle. Perustelujen mukaan voimassa ollut järjestelmä ei näyttänyt ”olevan täysin sopusoinnussa hallitusmuodon hengen ja tarkoituksen kanssa”. Jalander katsoi ongelmien poistuvan puolustuslaitoksen alistamisen myötä, minkä lisäksi tarvittaisiin puolustusneuvosto. Sen ”tehtäviin kuuluu antaa lausuntoja tärkeimmässä puolustusta koskevissa asioissa”.

Lakiehdotuksessa ylipäällikkyyks kuuluu tasavallan presidentille, kuten jo hallitusmuodossa oli säädetty. Hän nimitti upseerit sekä päätti ”muut sotavoimaa koskevat asiat, jotka hän on itsellään pidättänyt tahi jonka hän jossakin yksityistapauksessa haluaa itse ratkaista”. Puolustusministeri toimi rauhan aikana tasavallan presidentin alaisena ”sotilaallisen komentovallan haltijana ja puolustusministeriön korkeimpana sotilaallisena hallintoviranomaisena”, jonka alaisia koko sotavoima ja siihen liittyvät laitokset olivat.

Koulutuksesta, järjestyksestä, kurista ja puolustusvalmiuden valvonnasta huolehti tarpeellinen määrä tarkastajia, joista yksi voitiin määrätä ylitarkastajaksi. Sotatieteellinen valmistelutyö kuului yleisesikunnan päällikön johtamalle yleisesikunnalle. Perustettava puolustusneuvosto antoi lausuntoja tasavallan presidentin tai puolustusministerin sille jättämistä asioista. Päätösvaltaa tai aloiteoikeutta ei neuvostolla ollut. Sen jäseniä olivat puolustusministeri, yleisesikunnan päällikkö sekä kaksi ministerin määräämää virassa olevaa kenraalia. Puhetta johti tasavallan presidentti tai hänen poissa ollessaan puolustusministeri tai hänen estyneenä ollessaan yleisesikunnan päällikkö. Laki-

esityksen oli tarkoitus lakkauttaa sotaväen päällikön tehtävä. Siitä todettiin, että mitä ”ennen on säädetty sotaväen päälliköstä, on sovellettava puolustusministeriin”.<sup>18</sup>

Jalanderin esitys oli kohdannut julkisuudessa vastaväitteitä jo ennen valtioneuvoston käsittelyä. Hyvän kuvan esille nousseista epäilyksistä antaa Rudolf Waldenin haastattelu. Siinä Walden totesi, että presidentti-ylipäällikkö tulisi olemaan siviili. Miten komentoasiat hoituisivat, jos puolustusministerinäkin olisi henkilö, jolla ei ollut upseerin ammattitaitoa. Puolustusministeri oli hallituksen jäsenenä osa poliittista koneistoa ja puolue-elämää, mistä seuraisi se vaara, että puoluepolitiikka vaikuttaisi komentoasioihin.

Oman ongelmansa muodosti hallitusten ja puolustusministerien tiheä vaihtuminen, minkä Walden katsoi vaikeuttavan pitkäjännitteistä työskentelyä. Vallinnut järjestelmä kaipasi kuitenkin muutoksia, joiden tuli perustua saatuihin kokemuksiin. Waldenin mielestä sotaväen päällikön ja yleisesikunnan päällikön tehtävät voitiin yhdistää, jolloin tehtävän haltijalla olisi valmius toimia sota-ajan ylipäällikkönä. Rajan vetämistä puolustusministerin ja sotaväen päällikön tehtävien välille hän ei pitänyt vaikeana. Ministeriö hoitaisi vain sille vuoden 1919 asetuksessa määrätty tehtävät ja vastaisi niiden hoidosta eduskunnalle. Silloin ei syntyisi haittaa, vaikka ministerinä olisi siviili.<sup>19</sup>

Myös yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri Oscar Enckell tuli mielipiteineen julkisuuteen. Hän oli monessa kohtaa samaa mieltä Jalanderin kanssa. Enckell piti sotaväen päällikön esikuntaa tarpeettomana, sillä se teki hallinnon raskaaksi viivyttyä asioiden käsittelyä. Enckellin mukaan ministerin rinnalle pitäisi asettaa tasaveroisena sotaneuvosto, jonka puheenjohtajana ministeri toimisi. Varapuheenjohtajana olisi sotilasammattillinen asiantuntija. Mikäli esittely tasavallan presidentille koskisi asioita, joissa ministerillä ei ollut pätevyyttä, ne hoitaisi varapuheenjohtaja.

Enckellin mielestä puolustusministerillä ei pitäisi olla maanpuolustuksen koko johtoa, koska se vaatisi paljon töitä ja matkustelua. Sotaväen päällikön saattoi hyvin alistaa ministerille, mutta silloin ministeriön

pitäisi luoda erilliset komentolinjat ja hankintalinjat, joita ei sama henkilö pystyisi hoitamaan. Jalander ei kiistänyt sitä, että siviiliministeristä voisi aiheutua hankaluuksia, jos presidenttikin olisi siviili, mutta hän katsoi heidän voivan käyttää apunaan eri alojen asiantuntijoita.<sup>20</sup>

Sotaväen päällikkö, kenraaliluutnantti Wilkama ei osallistunut julkiseen keskusteluun. Hän esitti oman kantansa lausunnossaan puolustusministerille. Siinä hän totesi ehdotuksen olevan hallitusmuodon vastainen, ja toteutuessaan se olisi merkinnyt ministeriön alistamista tasavallan presidentille. Useasti toistuvien ministerinvaihdosten hän katsoi aiheuttavan häiriötä ja johtavan puoluepolitiikan tulon puolustuslaitokseen. Ehdotus olisi toteutuessaan tietänyt myös ammattitaitoisen johdon syrjäyttämistä. Wilkama suositti komitean asettamista pohtimaan ylimmän sotilasjohdon kysymyksiä. Hallitus asetti ministerivaliokunnan, johon tulivat pääministeri, oikeusministeri, valtiovarainministeri, maatalousministeri ja puolustusministeri.

Puolustusministeri Jalanderin esitys ei tullut koskaan valiokunnasta ulos. Sen varmisti viimeistään presidentti Ståhlberg, Helsingin yliopiston hallinto-oikeuden emeritusprofessori. Ehdotus tavoitteli tilannetta, joka vallitsi Wilhelm Thesleffin ministerikaudella, mutta se oli ennen hallitusmuodon säätämistä ja tasavallan presidentin viran perustamista. Oli mahdotonta, että ylin komentaja olisi samanaikaisesti tasavallan presidentin alainen ja ministerinä toimimaan vastuussa eduskunnalle.<sup>21</sup> Jalander oli perustellut esitystään myös vallinneen järjestelmän perustuslainvastaisuudella. Esitys kaatui lopulta omaan perustuslainvastaisuuteensa.

## Askelia kohti yhtenäisempää ylintä johtoa

Käyty keskustelu oli osoittanut, että sekä sotilaat että hallintovirkamiehet myönsivät vuoden 1919 säädösten kaipaavan uudistamista. Millaista uudistamista, siitä oltiin eri mieltä. Myös joukko-osastoissa tapahtui

kaikenlaista kielteistä huomiota herättänyttä. Erityisen tyytymättömiä olivat aktiivipalveluksessa olevat, voittajiksi predestinoituneet jääkärit. Heidän vaatimuksiinsa kuului muun muassa johdon keskittäminen sotaväen päällikölle alistamalla yleisesikunnan päällikkö hänelle, armeijan puhdistaminen sopimattomista upseereista ja oman sotakorkeakoulun perustaminen.

Tyytymättömien jääkäreiden äärimmäinen painostuskeino oli huhtikuun loppupuolella vuonna 1924 tehty joukkoirtisanoutuminen, mikä näytti olleen yllätys puolustusministeriölle. Ministeriö sai sotaväen esikuntalta masentavan vastauksen tiedusteluunsa: joukko-osastoista saatiin täsmällistä tietoa hieman yli viidestäsadasta eroanomuksesta, minkä lisäksi muistakin joukko-osastoista oli olemassa yksilöimättömiä tietoja. Esimerkiksi Ratsuväkiprikaatissa kaikki upseerit paitsi yksi jättivät eroanomuksen – se yksi oli prikaatin komentaja, joka sattui olemaan sotaväen päällikön pikkuveli. Monessa paikassa kaikki upseerit olivat hakeneet eroa. Helsingissä sijainneiden korkeiden esikuntien upseerit eivät osallistuneet erokampanjaan.<sup>22</sup>

Nuorempien upseereiden suurin tyytymättömyys kohdistui sotaväen päällikköön, kenraaliluutnantti Wilkamaan, joka oli vastustajien mielestä typerä ja lahjaton, mistä ”*luonnollisesti seuraa ääretön itsepäisyys*”. Hän ei nauttinut lainkaan nuoremman upseerikunnan luottamusta. Toisaalta ei Wilkamakaan näy luottaneen alaiseensa upseerikuntaan. Upseeriliiton rekisteröiminen viivästyi, sillä Wilkama vaati sotaväen päällikölle oikeutta nimittää liiton puheenjohtaja, mihin vastapuoli ei ymmärrettävästi voinut suostua. Asia voitiin hoitaa vasta kun hän oli virkavapaalla. Wilkama oli kiivas, syvästi uskova raittiusmies, joka näki tehtäväkseen kouluttaa varusmiehistä moraalisia ja raittiita nuorukaisia. Puolustuslaitoksen kehittäminen kiinnosti vähemmän, sillä hän halusi pitäytyä vanhassa. Wilkama ei arvostanut reserviupseerikoulutusta, ja suojeluskunnat olivat hänestä vahingollinen poliittinen järjestö. Presidentti Lauri Kristian Relanderille hän töksäytti: ”*Suojeluskuntajärjestö on laitton ja Suomen kansan tahdon vastainen.*”

Kun kenraaliluutnantti Wilkama aiheutti harmia, presidentti Ståhlberg lähetti hänet runsaan vuoden kestäneelle ulkomaan opintomatalle. Pullikoinnin jatkuessa matkan jälkeen seuraava presidentti Relander joutui siirtämään Wilkaman pois sotaväen päällikön paikalta keväällä 1926. Wilkamalla oli kyllä puoltajia, mutta ei juuri puolustuslaitoksessa. Hänen kannattajansa olivat suomenkielisyydestä, raittiudesta ja uskonnollisuudesta kiinnostuneita poliitikkoja ja lehtimiehiä. Asiaan liittyi niin paljon poliittisia intohimoja, että tasavallan presidentti joutui hankkimaan hallituksen tuen ennen kuin hän uskalsi käyttää yli-päällikön valtuuksiaan.

Wilkaman jälkeen seuraava poistettava oli yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri Oscar Enckell. Hänen ammattitaitoaan ei sinänsä epäilty, mutta hän oli outo lintu, kielitaitoinen ja sivistynyt kosmopoliitti, joka oli suuntautunut Ranskaan ja vastusti saksalaista vaikutusta. Häntä syytettiin muun muassa tarvikediankinoista, jotka eivät edes kuuluneet hänen toimivaltuuksiensa piiriin. Enckell erosi syyskuussa 1924. Hänen ja Wilkaman lisäksi painostettiin eroamaan tai erotettiin kuusi muuta suurta syntistä: jalkaväen tarkastaja, rannikkopuolustuksen tarkastaja, laivaston komentaja, rannikkotyökistön komentaja, sotaväen esikunnan päällikkö ja yksi divisioonan komentaja.<sup>23</sup> Jäljelle jäi vain muutamia tsaria palvelleita upseereita, jotka saivat armon nuorempien silmissä tai joiden ammattitaito oli vaikeasti korvattavaa.

Eri tahoilla vallinnut tyytymättömyys käynnisti jälleen ylimmän sotilasjohdon uudistamispyrkimyksen, joka oli pysähtynyt Jalanderin esityksen kaatumiseen. Hallitus asetti marraskuussa 1923 puoliparlamentaarisena puolustusrevisionikomitean tutkimaan puolustusjärjestelyjen tilaa ja tekemään sitä koskevia esityksiä. Komiteassa oli eduskuntapuolueiden edustajia ja upseereita. Vain kommunistit oli turvallisuussyistä jätetty ulkopuolelle. Komitea pohti myös maanpuolustuksen johdon järjestämistä. Siihen asti näitä kysymyksiä oli pyritty ratkaisemaan puolustusministerin hallinnonalan suppeassa piirissä. Nyt mukaan pääsivät myös poliittiset puolueet. Revisioni-

kannatti yleisesikunnan päällikön alistamista sotaväen päällikölle. Se toisti myös Jalanderin esityksen erityisen puolustusneuvoston tarpeellisuudesta.

Tasavallan presidentti alisti sotilaskäskyllään 23. huhtikuuta 1924 yleisesikunnan päällikön sotaväen päällikölle ja määräsi yleisesikunnan työjärjestyksen muutettavaksi sen mukaisesti. Sotaväen päällikön esikunta ja yleisesikunta yhdistettiin yleisesikunta-nimiseksi virastoksi seuraavan vuoden heinäkuun 1. päivänä.<sup>24</sup> Päätös keskitti ylintä sotilasjohtoa. Nyt hallinnollinen ylin päättäjä oli puolustusministeri ja sotilaslinjalla yksin sotaväen päällikkö. Tosin maanpuolustuksessa oli vieläkin kolme tasa-arvoista tasavallan presidentin alaista johtajaa, sillä suojeluskuntajärjestö oli hyvin itsenäinen suhteessaan puolustuslaitokseen.

Puolustusneuvosto perustettiin asetuksella keväällä 1924. Se oli tasavallan presidentin käytettävissä oleva neuvottelukunta, joka antoi lausuntoja presidentin sille jättämistä sotilaitosta koskevista asioista. Jäseninä olivat puolustusministeri, sotaväen päällikkö, yleisesikunnan päällikkö ja suojeluskuntain päällikkö sekä kaksi tasavallan presidentin puolustusministerin esityksestä vuodeksi kerrallaan nimittämää kenraalin arvoista sotilasta. Läsnä ollessaan presidentti toimi puheenjohtajana, muuten tehtävä kuului puolustusministerille tai hänen estyneenä ollessaan sotaväen päällikölle.<sup>25</sup>

Periaatteessa puolustusneuvoston perustaminen oli merkittävää, sillä myös siihen asti erillään ollut suojeluskuntajärjestö oli siinä edustettuna. Hallinnon ja puolustuslaitoksen välisen valtataistelun kannalta katsoen neuvoston perustaminen vahvisti puolustusministerin asemaa, sillä hän valitsi ja esitteli tasavallan presidentille puolustusneuvoston vaihtuvat jäsenet. Tämä puolustusneuvosto ei koskaan alkanut toimia kunnolla, koska sille ei annettu asioita käsiteltäviksi.

Sotaväen päällikön asema suhteessa puolustusministeriin kohentui vielä hieman, kun syyskuussa 1919 annettua asetusta rukattiin keväällä 1925 ylennyksiä ja nimityksiä koskevilta osiltaan. Puolustusministeri esitteli, hankittuaan ensin sotaväen päällikön lausunnon, rykmentinkomentajien ja sitä ylempien up-

seerien nimitys- ja ylennysasiat. Muut nimitykset ja ylennykset esitteli sotaväen päällikkö. Muutos takasi sen, että ammatilliset näkökohdat tulisivat otetuiksi huomioon, vaikka ministerinä istuisikin siviilimies. Tässä yhteydessä tasavallan presidentin sotilasasiain kanslia kävi tarpeettomaksi hallintoelimeksi.<sup>26</sup> Ylimmän johdon väliset toimivaltuuksien rajat olivat selkiytyneet huomattavasti sitten syyskuun 1919.

## Jääkärit johtoon

Presidentti Relander nosti kenraalimajuri Aarne Sihvon toukokuussa 1926 väliaikaiseksi sotaväen päälliköksi ja kaksi vuotta myöhemmin, puolustuslaitok-

sen vakinaistamisen yhteydessä, sotaväen päällikön virkaan. Jääkärien nousu sotaväen johtoon ei ollut tyytymättömien jääkäreiden tärkein tavoite, vaan se oli ylimmän sotilasjohdon ”puhdistaminen”. Jääkärien asettaminen sotaväen päälliköksi ei ollut ongelmaton. Jääkärit muodostivat keskenään hyvin tasaveroisen joukon, jossa kukaan ei noussut päätään muita pitemmäksi. Vahvaa kannatusta virkaan oli myös suojeluskuntain päälliköllä, kenraalimajuri Lauri Malmbergilla, jota tasavallan presidentti ei kuitenkaan halunnut nimittää, sillä häntä tarvittiin suojeluskuntajärjestössä. Sihvon asema ei alkujaankaan ollut vahva, ja vuosien mittaan se heikkeni niin paljon, että presidentti Relander jo harkitsi sotaväen päällikön vaihtamista.<sup>27</sup>



■ Sotaväen johto tasavallan presidentin seurassa vuonna 1931. Oikealta sotaväen päällikkö, kenraaliluutnantti Aarne Sihvo, P. E. Svinhufvud, yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri Lennart Oesch, suojeluskuntain ylipäällikkö, kenraalimajuri Lauri Malmberg, jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Hugo Österman. Etummaisena puolustusministeri Jalo Lahdensuo. Kuva: Aarne Pietinen / Historian kuvakokoelma, Museovirasto.



Kenraalimajuri Sihvo käynnisti oman valtataistelunsa, joka oli vain haarauma puolustusministeriön ja puolustuslaitoksen kädenväännössä. Sihvo halusi suojeluskuntain päällikön alistamista sotaväen päällikölle. Otollinen mahdollisuus tarjoutui pääministeri Väinö Tannerin sosiaalidemokraattisen vähemmistöhallituksen kaudella, jota kesti joulukuusta 1926 joulukuuhun 1927. Puolustusministeri Kaarlo ”Sota-Kalle” Heino-rohkaisi Sihvoa, koska sosiaalidemokraatit halusivat murtaa suojeluskuntien oikeistolaisen luonteen ja muuttaa ne kaikille avoimeksi reserviksi. Sotaväen päällikön tavoitteena oli saada aikaan keskitys ylimpään sotilasjohtoon. Sihvon yritys törmäsi viimeistään presidentti Relanderiin, Viipurin suojeluskuntapiirin valitun esikunnan entiseen jäseneseen. Keskittämisyritys tullehdutti Sihvon ja Malmbergin valmiiksi viileitä välejä ja vähensi suojeluskuntajärjestön halua läheisempään yhteistyöhön puolustuslaitoksen kanssa.<sup>28</sup>

Samoin aikoihin oli käynnissä puolustuslaitoksen ja suojeluskuntajärjestön vakinaistamisprosessi. Se saatiin päätökseen vajaa viikko Tannerin hallituksen eroamisen jälkeen. Vakinaistamisprosessin aika olisi tarjonnut mahdollisuuden yrittää johdon keskittämistä, mutta ”Sota-Kallella” ei näy olleen tähän aktiivista kiinnostusta.<sup>29</sup>

Vakinaistettu puolustuslaitos sai toukokuussa 1928 uuden asetuksen. Se kumosi vuoden 1919 asetuksen, jota oli jo korjailtakin muutamia kertoja. Asetuksessa ei ollut merkittäviä muutoksia. Puolustusministeriö oli ylin hallintovirasto. Puolustuslaitoksen kokoonpanoon kuului myös suojeluskuntajärjestö, ”*niin kuin siitä on erikseen säädetty*”. Tosin mitään sellaisia määräyksiä ei ollut annettu. Sotaväen päällikön tehtävä oli ”*pitää huolta sotavoiman sotilaallisesta puolustusvalmiudesta sekä ylläpitää hyvää kuria ja järjestystä alaisissaan*”.

Uusi asetus ei enää tuntenut sitä mahdollisuutta, että yleisesikunnan päällikkö voisi olla suoraan tasavallan presidentin alainen, sotaväen päällikön kanssa tasa-arvoinen upseeri. Nimitysmenettely säilyi jokseenkin ennallaan. Ministeri esitteli vähintään everstin arvoiset upseerit hankittuaan sotaväen päällikön lau-

sunnon. Muut nimitykset esitteli puolustusministeri tai sotaväen päällikkö riippuen siitä, kumman alaisena nimitettävä tuli palvelemaan.<sup>30</sup> Asetus ei muuttanut johdon sisäisiä valtasuhteita. Se kyllä edellytti yleisesikunnan työskentelevän ”yksissä neuvoin” puolustusministeriön kanssa, mutta ei antanut mitään takuita siitä, että yleisesikunnan asiantuntemus vaikuttaisi painavasti ministeriön päätöksiin.

## Mannerheimin paluu

Hävittyään presidentinvaalin heinäkuussa 1919 Mannerheim kävi neuvotteluja jäämisestään maanpuolustuksen palvelukseen. Hän kuitenkin asetti niin kovia vaatimuksia, ettei valtionjohto voinut suostua niihin. Hän olisi muun muassa halunnut, että sekä puolustuslaitos että suojeluskuntajärjestö alistettaisiin hänelle. Lisäksi poliittiset syyt, etenkin kenraalin hyökkäävä Venäjä-politiikka, vaikuttivat siihen, että Mannerheim sai jäädä yksityishenkilöksi. Mannerheimin nimi esiintyi spekulatioissa, joissa 1920 luvulla pohdittiin ylimmän sotilasjohdon kysymyksiä. Hänen arvostuksensa oli noussut jääkäreiden joukossa, ja heille lienee ollut selvää, että Mannerheim oli siinä tilanteessa ainoa suomalainen upseeri, joka kykenisi johtamaan armeijaa sodassa.

Vuosien mittaan oli ajateltu, että Mannerheimista pitäisi tehdä puolustusneuvoston puheenjohtaja. Vasta pääministeri Svinhufvudin hallituksen toinen puolustusministeri, kenraalimajuri Hugo Österman tarttui asiaan syksyllä 1930. Saatuaan luvan pääministeriltä hän käynnisti asiasta keskustelut, jotka johtivatkin tulokseen. Presidentinvaalit äänin 151–149 voittanut Svinhufvud saattoi nimittää Mannerheimin uudistetun puolustusneuvoston puheenjohtajaksi 20. maaliskuuta 1931. Nimitykseen sisältyi tasavallan presidentin päätös luovuttaa ylipäällikkyyks Mannerheimille, mikäli sota syttyisi hänen presidenttikaudellaan. Päätöksestä tiesi runsaan vuoden ajan vain hyvin suppea piiri.<sup>31</sup>

Uusittu puolustusneuvosto oli tasavallan presidentin neuvottelukunta. Sen tehtävänä oli antaa lausunto-

ja ja tehdä esityksiä asioista, jotka koskivat valtakunnan puolustussuunnitelmaa, sotavoiman järjestelyä, liikekannallepano- ja keskityssuunnitelmia, aseistamista ja varustamista, puolustusmenoarviota ja puolustuslaitoksen eri osien määrävahvuuksia, sotaväen ohjesääntöjä ja harjoitusohjelmia sekä muita edellisiin verrattavia puolustusvalmiuden ylläpitämistä ja kehittämistä tarkoittavia periaatteellista laatua olevia kysymyksiä tai jotka koskivat muita asioita, jotka presidentti jättää neuvoston käsiteltäviksi.

Muutos vanhaan oli suuri: neuvosto päätti itse kokoontumisistaan ja asioista, joista se halusi esittää mielipiteensä. Päätösvaltaa sillä ei ollut. Neuvoston jäseninä olivat sotaväen päällikkö, suojeluskuntien ja yleisesikunnan päälliköt sekä tasavallan presidentin nimittämät kaksi kenraalin arvoista upseeria. Yksi jäsenistä valittiin puheenjohtajaksi. Puolustusministerillä oli läsnäolo-oikeus, mutta puolustusneuvosto oli riippumaton puolustusministeriöstä. Tässä piili heikkous, sillä neuvosto oli myös etäällä puolustusbudjetin valmistelusta.

Asetus oli laadittu yhtä miestä, Mannerheimia, varten. Hän asetti toivomuksia ja vaatimuksia, joista suurin osa hyväksyttiin. Yksi niistä oli Rudolf Waldenin tulo neuvoston jäseneksi. Sotilaallisen komentovallan haltijoille uusittu puolustusneuvosto oli torjuntavoitto ministeriön kanssa edelleen käynnissä olleessa valtataistelussa. Toisaalta Mannerheim aiheutti sekaannusta ylimmässä sotilasjohdossa. Hänellä oli säädöksiin perustumatonta valtaa. Se häytti sotaväen päällikköä, kenraaliluutnantti Sihvoa, mutta Mannerheimilla oli tukenaan presidentti Svinhufvudin päätös ylipäällikkyyden luovuttamisesta.<sup>32</sup>

Seuraava esitys korkeimman johdon järjestelyksi valmistui puolustusministeriön sota-asiaainosastolla helmikuun alkupuolella 1932. Siinä esitettiin maanpuolustuksen keskittämistä kokonaan puolustusministeriöön. Yleisesikunnasta, Ilmavoimien esikunnasta ja Merivoimien esikunnasta suunniteltiin muodostettavan puolustusministeriöön kolme komento-osastoa. Samalla olisivat lakanneet sotaväen päällikön ja yleisesikunnan päällikön virat, eli toisin sanoen rauhan

aikana ei olisi enää ollut olemassa yhteistä sotilasjohdtoa. Komento-osastoille suunniteltiin kolme tehtävää: olla puolustushaaran komentajan esikunta sotilaskäs-kyasioissa, olla ministeriön osasto hankinta-asioissa sekä toimia ministeriön osastona hallintoasioissa.

Tasavallan presidentille suunniteltiin kaksi neuvottelukuntaa, sotilaallinen puolustusneuvosto ja ministeriestä koostuva valtakunnan puolustusneuvosto. Sotilaalliseen puolustusneuvostoon kuuluisivat puheenjohtajana uusi viranomainen, puolustusvoimain yleistarkastaja, sekä komento-osastojen päälliköt ynnä suojeluskuntien päällikkö, minkä lisäksi puolustusministerillä olisi läsnäolo-oikeus. Neuvoston oli tarkoitus käsitellä kolmea puolustushaaraa ja suojeluskuntia koskevia sotilaallisia asioita. Valtakunnan puolustusneuvosto taas käsittelee pääministeri johdolla muitakin kuin vain puolustusministeriötä koskevia asioita. Yleistarkastajan oli tarkoitus olla tasavallan presidentin käytettävissä oleva asiantuntija, mutta hänellä ei olisi saanut olla sotilaallista käskyvaltaa. Sota-asiaainosasto pyrki varmistamaan, ettei yleistarkastajasta tulisi lakautetun sotaväen päällikön viran korvaajaa.<sup>33</sup>

Sota-asiaainosaston esitys, joka oli laadittu ennen kuin ministeriössä tiedettiin tasavallan presidentin päätöksestä luovuttaa sotatilanteessa ylipäällikkyyttä Mannerheimille, oli looginen askel ministeriön tavoitteessa keskittää ylin sotilasjohto ministeriöön. Ministeriö katsoi kaikkien määrärahoja vaativien asioiden kuuluvat ainakin osittain sille. Yleisesikunnalle oli jäänyt ratkaisulta vain eräissä henkilöasioissa, operatiivisessa suunnittelussa ja koulutusasioissa edellyttäen, ettei niihin liittynyt määrärahakysymyksiä. Mikäli ehdotus olisi toteutettu, se olisi poistanut ylimmän sotilasjohdon ongelmia, kuten päällekkäistä työskentelyä, ja lisännyt puolustusministeriön sotilaallista tietämystä ja osaamista. Toisaalta se olisi luonut uusia ongelmia.

Puolustusneuvosto kävi vastahyökkäykseen käyttäen apunaan yleisesikunnan järjestely- ja liikekannallepano-osaston päällikköä, eversti Leonard Grandellia. Hänen puolustusneuvostolle laatimansa muistio sisälsi kaksi keskeistä kysymystä: tarvitsevatko puolustushaa-



■ Puolustusneuvoston kokouksessa vuonna 1937 vasemmalta kenraaliluutnantti Hugo Österman, kenraalimajuri Rudolf Walden, sotamarsalkka C. G. Mannerheim, puolustusministeri Juho Niukkanen, kenraaliluutnantti Lauri Malmberg ja kenraaliluutnantti Lennart Oesch. Kuva: Sotamuseo.

rat yhteisen komentajan jo rauhan aikana, ja mikä on ministeriön hankintaviranomaisten ja sotilaskäskyvallan haltijoiden välinen suhde? Grandellilla ja puolustusneuvostolla oli asioista selvä käsitys. Sota-ajan ylipäällikön oli voitava vaikuttaa instrumenttiinsa jo rauhan aikana, ja korkeimpien sotilaskäskyvallan haltijoiden mielipiteiden piti vaikuttaa hankintoihin. Hankinnoista vastaavat viranomaiset tuli alistaa sota- valmiudesta vastaaville. Tulevan ylipäällikön tuli voi-

da vaikuttaa, mutta häntä ei tullut rasittaa liiallisella rutiinilla. Käytännön toiminnassa keskeinen henkilö olisi yleisesikunnan päällikkö.<sup>34</sup>

Puolustusministeriössä puolustusneuvoston näkökannat eivät saaneet ymmärrystä. Ajatus ministeriön ulkopuolelta tulevasta esittelijöistä oli mahdoton: rauhan ajan kehityksestä tuli päättää tahon, jolla on rahat, ja päätösten tuli kulkea linjalla ministeriö-eduskunta. Tasavallan presidentti ei kuulunut tähän linjaan. Mi-

nisteriössä pelättiin, että presidentin alaiset upseerit kaappaisivat vallan.

Puolustusneuvosto osoitti epäluottamusta ministeriön ”kansliaupseereiden” sotilaallista osaamista kohtaan. Ainoa yleisesikuntaupseeri ministeriön osastopäälliköiden joukossa oli yleisesikunnasta 1928 puolustusministeriöön siirtynyt sota-asiaosaston päällikkö, everstiluutnantti Auno Kaila. Hän siirtyi everstinä 1934 takaisin puolustuslaitokseen rykmentinkomentajaksi.

Kailan seuraajaksi tuli toinen yleisesikuntaupseeri, armeijakunnan esikuntapäällikkö, eversti ja tuomari Einar Mäkinen. Esimerkiksi tärkeän taisteluvälineosaston päällikkönä oli insinöörieversti, jolla ei edes ollut upseerin koulutusta. Tätä taustaa vastaan oli ymmärrettävää, että puolustusneuvosto, josta oli tullut puolustuslaitoksen etujen ajaja käynnissä olleessa valtataistelussa, vaati taktiselle auktoriteetille suurempaa vaikutusvaltaa. Puolustusministeri tuki määrätietoisesti osastopäällikköjään. Pienenä muutoksena puolustusneuvoston toivomaan suuntaan oli puolustusministeriön meriosaston lakkauttaminen sekä merivoimia ja ilmavoimia koskevien asioiden valmistelun siirtäminen Merivoimien esikuntaan ja Ilmavoimien esikuntaan tammikuussa 1934. Puolustusneuvoston vastahyökkäys esti ministeriössä talvella 1932 laaditun suunnitelman toteuttamisen.<sup>35</sup>

Jotain puolustuslaitoksen ylimmässä johdossa kuitenkin tapahtui: kenraaliluutnantti Aarne Sihvo joutui väistymään sotaväen päällikön paikalta tammikuussa 1933. Hänen tilalleen tuli töitä Mannerheimin puolustusneuvoston johtoon saamiseksi tehnyt jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Österman. Hän laati elokuussa 1933 kirjeen, jonka tasavallan presidentti allekirjoitti ja puolustusministeri varmensi: sotaväen päällikkö määrättiin noudattamaan puolustusneuvoston puheenjohtajan antamia operatiivisia ja puolustusvalmiuden kehittämistä tarkoittavia ohjeita niin kauan kuin Mannerheim toimisi puolustusneuvoston puheenjohtajana. Österman alisti yleisesikunnan operatiivisen osaston sekä tilastollisen ja ulkomaaosaston Mannerheimille. Yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri Karl Lennart

Oesch sai kaksi esimiestä, mutta onneksi herrojen yhteistyö toimi hyvin.<sup>36</sup> Ratkaisut olivat epävirallisia. Ne eivät perustuneet mihinkään säädökseen, vaan ne olivat toimijoiden keskenään tekemiä sopimuksia.

Valtioneuvosto oli vuonna 1924 perustanut taloudellisen puolustusneuvoston tekemään sotilaallista maanpuolustusta ja kriisijän yhteiskunnan taloudellisesta toimintaa koskevia suunnitelmia. Neuvosto jäi sivulliseksi, eikä sillä ollut toimeenpanovaltaa. Se askarteli osittain samojen asioiden parissa kuin puolustusministeriö ja yleisesikunta lisäten siten päällekkäistä työtä. Päällekkäisyyksien poistamiseksi puolustusministeriöön perustettiin tammikuussa 1936 sotatalousosasto, jossa oli liikekannallepanotoimisto ja sotavarustustoimisto. Uusi osasto huolehti myös taloudellisen puolustusneuvoston asioista. Osastopäälliköksi nimitettiin yleisesikunnan järjestely- ja liikekannallepano-osaston päällikkö, eversti Grandell.<sup>37</sup>

Ministeriössä laadittua esitystä käsiteltiin myös puolustusneuvostossa. Sen mielestä sotatalousosasto tuli perustaa yleisesikuntaan. Tämä olisi merkinnyt puolustusministeriön heikentämistä, eikä puolustusministeri siihen suostunut. Tappio ei ollut paha, sillä tärkein saavutettiin: osaston päälliköksi nimitettiin puolustusneuvoston luottamusta nauttinut upseeri. Grandell ilmoitti ottavansa ohjeita vastaan yleisesikunnasta ja esittelevänsä kaikki merkittävämät asiat Mannerheimille. Sen sijaan ministeriössä tunnelmat olivat toisenlaiset. Yhtä lukuun ottamatta vanhat osastopäälliköt suhtautuivat kielteisesti uuteen osastopäällikköön. He eivät Grandellin mukaan olleet aikaisemmin joutuneet ottamaan ohjeita vastaan sotilashenkilöltä.<sup>38</sup>

## Uudelleenjärjestely vuosina 1937–1938

Pääministeri Kyösti Kallio valittiin tasavallan presidentiksi helmikuussa 1937. Edistyspuolueen Aimo Cajander muodosti maalaisliiton, sosiaalidemokratien ja edistyspuolueen pohjalle vahvan enemmistöhallituksen. Puolustusministeriksi tuli maalaisliiton Juho Niukkanen. Hallitusohjelmaan kirjattiin, että maanpuolustuksen lujittamiseen kiinnitetään huo-

miota. ”*Sen johdossa on pyrittävä tarpeelliseen keskitykseen.*” Tämä merkitsi puolustusministeriön vahvistamista yleisesikunnan kustannuksella. Mannerheim suostui tasavallan presidentin ja hallituksen pyynnöstä jatkamaan tehtävässään. Suostumuksen edellytyksenä oli hallituksen myönteinen suhtautuminen maanpuolustukseen.<sup>39</sup>

Hallitusohjelman maanpuolustusta koskevan kohdan toteuttamisessa oli erityinen ongelma – sotamarsalkka Mannerheim. Hänelle oli luvattu myönteistä suhtautumista. Se edellytti, että väistämättömän organisaatiouudistuksen piti tyydyttää häntä. Mannerheim, entinen valtionpäämies, ei suostunut siirtymään poliittisen puolustusministerin alaiseksi. Hän tarvitsi oman, ministeriön ulkopuolella olevan esikuntansa. Laki puolustuslaitoksen ja yleisesikunnan viroista ei tuottanut ongelmia, mutta lain perusteella annettava asetus puolustusvoimain ylimmästä johdosta oli vaikeampi pala. Lujatahtoisten puolustusministerin ja puolustusneuvoston puheenjohtajan välinen vääntö päättyi siihen, että ministeri joutui tinkimään tavoitteistaan ja hyväksymään puolustusneuvoston puheenjohtajalle oman itsenäisen esikunnan.

Saavutettu ratkaisu oli sotatalousosaston päällikön, eversti Grandellin luonnosteleva. Puolustusministeri Niukkanen hyväksyi Grandellin ehdotukset ja asetti Mannerheimin ehdotuksesta toimikunnan sorvaamaan pykälää yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Oeschin johdolla. Asetusluonnos valmistui nopeasti, ja marsalkka pääsi hyvin valvomaan sen häntä koskevia osia.<sup>40</sup> Asetuksen ensimmäisessä pykälässä todettiin selkeästi: ”*Tasavallan puolustusvoimat käsittävät puolustuslaitoksen ja suojeluskuntajärjestön sekä rajavartiolaitoksen ja merivartiolaitoksen.*” Siinä ei siis ollut mainintaa aikaisemman asetuksen rajoituksista. Puolustuslaitos siirrettiin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta puolustusministeriö johtoon.

Puolustusministeriö jakaantui kolmeen vastuualueeseen: sotaväen päällikön johtamaan puolustuslaitokseen, sotatalousosaston päällikön johtamaan sektoriin sekä kansliapäällikön alaisiin hallinnollisiin osastoihin. Tyytymättömmimpiä ratkaisuun olivat

hankkivien osastojen päälliköt, jotka joutuivat tärkeimmissä asioissa Grandellin alaisiksi. He taivuttivat puolustusministeri Niukkanen muuttamaan salaa jo sovittua asetustekstiä sotatalousosaston päällikön asemaa heikentävään suuntaan. Mannerheim uhkasi erolla, ja ministerin välistävetoyritys korjattiin työjärjestyksellä. Sen jälkeen hankkivien osastojen tuli pyytää sotavarustustoimistolta merkintä esityslistaan siitä, että hankinta oli tarkoituksenmukainen ja suunnitelmien mukainen. Grandellin asemaa, josta nyt tuli puolustusneuvoston puheenjohtajan vaatimusten mukainen, korosti vielä nimitys sotatalouspäälliköksi sekä pian seurannut ylennys kenraalimajuriksi.<sup>41</sup>

Asetus sääti puolustusneuvoston puheenjohtajasta, että hän johti ja valvoi operatiivisten suunnitelmien valmistamista sekä muiden valtojen puolustuslaitosten seuraamista. Hänen esikuntanaan toimi yleisesikunta, johon kuuluivat operatiivinen osasto sekä tilastollinen ja ulkomaanosasto. Puheenjohtajan tehtäviin kuului antaa operatiivisia suunnitelmia koskevia, puolustusvalmiuden kannalta tarpeellisia ohjeita Puolustusvoimien johtaville viranomaisille, ”*suojeluskuntain päällikkö niihin luettuna*”. Muutos oli säädöstatasolla suuri. Vuoden 1931 puolustusneuvostoasetuksessa puheenjohtaja oli joku neuvoston viidestä jäsenestä, eikä hänen tehtävistään mainittu asetuksessa mitään.

Puolustusneuvostosta annettiin huhtikuun 1. päivänä 1938 uusi asetus. Se oli käynyt aiheelliseksi ylimmästä sotilasjohdosta annetun asetuksen jälkeen. Puolustusneuvoston jäsenmäärää kasvatettiin. Nyt siihen kuuluivat viran puolesta sotaväen päällikkö, yleisesikunnan päällikkö ja suojeluskuntien päällikkö. Lisäksi siihen kuului puheenjohtaja ja kolme kenraalin arvoista jäsentä, jotka tasavallan presidentti määräsi puolustusministerin välittömästi esittelystä puheenjohtajan ehdotettua henkilöitä. Uutta oli myös se, että jäsenten toimikausi oli vuosi kerrallaan, mikä selittynee Mannerheimin iällä.

Uusi asetus korosti entisestään puheenjohtajan asemaa. Mannerheim valitsi neuvoston uusiksi jäseniksi armeijakunnan komentajan, kenraaliluutnantti Harald Öhquistin ja merivoimien komentajan, ken-





raalimajuri Väinö Valveen. Kenraaliluutnantti Östermanin mielestä hänen alaisensa armeijakunnan komentajan ottaminen puolustusneuvoston jäseneksi heikensi sotaväen päällikön asemaa. Ratkaisu merkitsi ilmavoimien komentajan statuksen alenemista. Siihen asti hän oli esiintynyt tasaveroisena puolustushaarakomentajana merivoimien komentajan rinnalla. Puolustusvoimain ylimmästä johdosta 30. joulukuuta 1937 annettu asetus oli tehnyt puolustusneuvoston puheenjohtajasta itsenäisen julkisen vallan käyttäjän. Hän ei enää ollut sidottu neuvostonsa päätöksiin. Puolustusneuvostosta tuli – ainakin periaatteessa – paitsi tasavallan presidentin, myös puheenjohtajansa sotilaallinen neuvottelukunta.<sup>42</sup>

Sotilasjohdon keskittäminen hyödytti puolustusministeriötä, joka saattoi pitää itseään voittajana kauan kestäneessä valtataistelussa. Toisaalta ministeriön siirretyllä sotilasjohdollakaan ei ollut syytä tyytymättömyyteen, sillä taktinen auktoriteetti otti vallan ministeriössä. Hävinneelle puolelle jäivät ministeriön hankkivien osastojen päälliköt, vuosia samalla pallilla istuneet byrokraatit, jotka nyt menettivät itsenäisyytään. Marsalkka Mannerheim sai vaikutusvaltansa turvatuksi asetuksella. Järjestely oli tehty hänen mittojensa mukaan. Järjestelmä ei ollut kaunis, mutta se olikin tarkoitettu vain ajaksi, jonka ikäänntyvä marsalkka vielä toimisi puolustusneuvoston puheenjohtajana.

## Syksy 1939

Suojeluskuntien integroiminen Puolustusvoimiin tapahtui puolustusministeriön päätöksellä 26. syyskuuta 1939. Suojeluskuntien yliesikunnasta tuli kotijoukkojen esikunta, joka tehtävien laadun mukaan

■ Yliesikunnan 20-vuotisjuhlayleisöä Katajanokan upseerikerholla vuonna 1937. Eturivissä vasemmalta sotaväen päällikkö, kenraaliluutnantti Hugo Österman, sotamarsalkka C. G. Mannerheim, tasavallan presidentti Kyösti Kallio, yliesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Lennart Oesch. Kuva: Sotamuseo.

olisi alistettuna joko Päämajalle tai puolustusministeriölle. Tehtävä oli kaksijakoinen: toisaalta se johti suojeluskuntajärjestöä ja toisaalta kotitäydennysjoukkoja. Viranomaistehtävät ohittivat vapaaehtoisuustoiminnan.<sup>43</sup>

Ylimääräiset harjoitukset – itse asiassa liikekannallepano – loi tilanteen, jossa voimassa ollut järjestelmä ei enää riittänyt. Asetusta puolustusvoimain ylimmästä johdosta jouduttiin muuttamaan 17. lokakuuta 1939. Sen kolmanteen pykälään lisättiin uusi momentti: ”*Milloin erikoiset olosuhteet antavat siihen*

*aihetta, voi tasavallan presidentti määrätä korkeimpana sotilaallisena viranomaisena toimimaan erityisen puolustusvoimain komentajan ja määrätä hänen tehtävis-  
tään.*” Presidentti määräsi samana päivänä marsalkka Mannerheimin toimimaan tehtävässä käynnissä olleiden ylimääräisten harjoitusten ajan. Siitä tuli toiminnallisesti Puolustusvoimien syntymäpäivä: ensimmäisen kerran sen kaikki osat saivat keskitetyn yhteisen johdon. Puolustusvoimain komentajan tehtävistä ei määrätty sen tarkemmin. Asioista voitiin sopia entiseen tapaan suullisesti.<sup>44</sup>

---

Mikko Karjalainen

---

## PÄÄMAJA JOHTAA TALVISOTAA MIKKELISTÄ<sup>45</sup>

**T**alvisota syttyi 30. marraskuuta 1939. Päämajan yleisesikunnan sodan ajan toiminta käynnistyi edelliskesän ja syksyn aikana viimeistelyjen ennakkosuunnitelmien mukaisesti. Ainakin paperilla kaikki oli jo valmista, kun vihollisen ilmoitukset pommittivat Helsinkiä ensimmäisenä sotapäivänä. Vielä saman päivän aikana useimmat Päämajan osastot siirtyivät Korkeavuorenkatu 21:stä hajasijoitukseen eri puolille pääkaupunkia. Ylipäällikkö Mannerheim muutti Hallituskadulle, Hotelli Helsingin neljännen kerroksen huoneeseen numero 13. Samassa kerroksessa työskentelivät muun muassa yleisesikunnan päällikkö ja komento-osaston päällikkö.<sup>46</sup>

### Helsingistä Mikkeliin

Aikalaiskuvauksia ensimmäisten päivien käytännön työstä ei juurikaan ole löydettävissä, mutta siirtyminen rauhantöistä sodantöihin ei tapahtunut Päämajassakaan ilman kitkaa. Täyttä yksimielisyyttä tarvittavista toimenpiteistä, joilla vihollisen eteneminen Kannak-

sella ja Laatokan Karjalassa pysäytettäisiin, ei sodan ensimmäisinä päivinä Päämajassa ollut. Eripuraisuus konkretisoitui ennenkuulumattomalla tavalla yöllä 2.–3. joulukuuta. Ylipäällikkö Mannerheimin IV Armeijakunnalle antama vastahyökkäyskäsky aiheutti ankaraa arvostelua heti tapahtumahetkellä. Operatiivisella osastolla kirjattiin käskyn alareunaan huomautus: ”*Tätä suunnitelmaa ja käskyä ei Op.1. ole vahvistanut. Ye:n pääl on yksin siitä vastuussa. T. Peitsara.*”<sup>47</sup>

Mannerheimin käsky satoi IV Armeijakunnan esikunnan ratkaisuvaihtoehdot täydellisesti. Vastahyökkäys epäonnistui. Vastuun kantoi IV Armeijakunnan komentaja, kenraalimajuri Juho Heiskanen, jonka Mannerheim siirsi 4. joulukuuta syrjään komentajatehtävästä.<sup>48</sup> Tämän päätöksen jälkeen ei ollut epäselvyyttä siitä, että Päämajassa päätöksentekijä oli yksinomaan sotamarsalkka Mannerheim.

Päämaja siirtyi etukäteen laaditun suunnitelman mukaisesti auto- ja junakuljetuksin Mikkeliin 3. joulukuuta illasta alkaen. Mannerheim suuntasi tiensä kuitenkin ensin Kannaksen armeijan esikuntaan





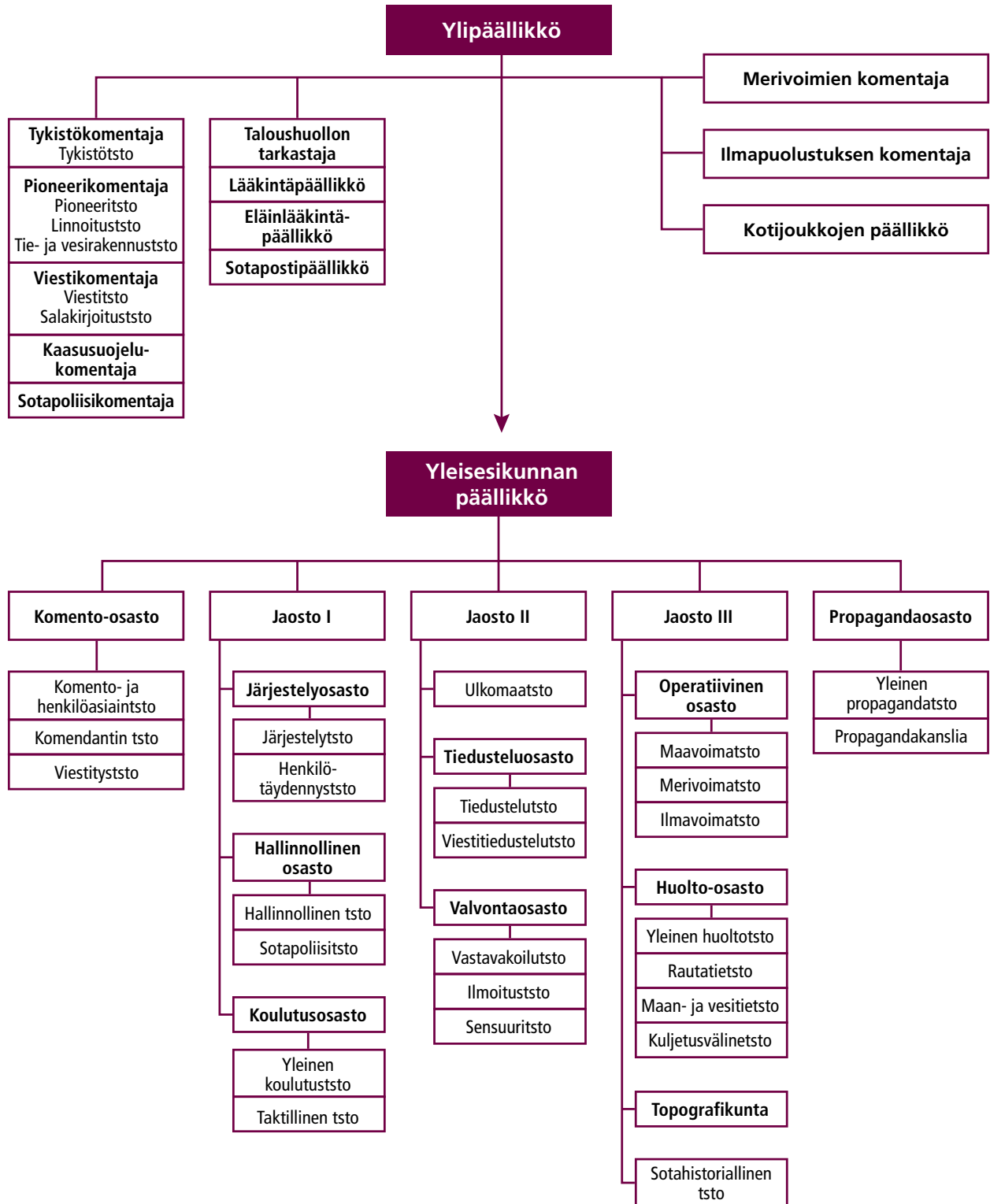
■ Päämajoitustalouden johtaja, eversti Aksel Airo talvisodan työhuoneessaan, joka toimi myös hänen majoitustilanaan. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

Imatralle, jonne hänen junansa saapui joulukuun 4. päivänä kello 7.40. Aamupäivällä Mannerheim tapasi kenraaliluutnantit Hugo Östermanin ja Harald Öhquistin, jotka saivat ylipäälliköltä kovaa palautetta vetäytymisestä ensimmäisinä sotapäivinä. Imatralta Mannerheim jatkoi junalla Lappeenrantaan ja sieltä edelleen autolla Mikkeliin, jossa hän oli perillä vasta myöhään illalla.<sup>49</sup>

Mannerheimin, yleisesikunnan päällikkö Karl Lennart Oeschin, päämajoitustalouden johtaja Aksel Airon sekä jaosto III:n työtilat sijoittuivat Mikkeliin Yläkansakouluun. Muut Päämajan osastot asettuivat kaupungin kouluihin ja muihin julkisiin rakennuksiin. Ylipäällikön yöpymis- ja asuintilaksi tuli Hotelli Seurahuoneen toisen kerroksen huone 7, joka oli hänelle tuttu jo vapaussodan ajalta 21 vuoden takaa.<sup>50</sup>

## PÄÄMAJAN KOKOONPANO TALVISODASSA

tsto = toimisto



Lähde: Talvisodan historia I, s. 153.

## Johtoesikunnan toiminnan perustana työjärjestys

Päämajan sisäinen hierarkia oli sodan alkupäivistä alkaen selvä. Osastot ja toimistot toimivat käytännössä operatiivisen osaston ehdoilla. Esimerkiksi koulutusosaston näkökulmasta Päämajan ryhmitys oli hankala, sillä osasto toimi koko sodan ajan fyysisesti erillään operatiivisesta osastosta; lyhyimmilläänkin etäisyys oli reilut kymmenen kilometriä. Päämajan sisäistä tiedonkulkua ja tilannekuva pyrittiin parantamaan operatiivisen osaston päivittäin kello 15 pitämällä tilanneselostuksilla, joihin muut osastot lähettivät edustajansa. Työt ja tehtävät Päämajan sisällä määrittyivät eri osastoille ja toimistoille työjärjestyksen mukaisesti. Suurta huolta talvisodan ensimmäisinä päivinä niin etulinjan taisteluhaidoissa kuin Päämajan suunnitelukartoillakin aiheuttivat vihollisen ehdoton ilmaherruus ja vahvat panssarijoukot. Ongelmaksi asia muuttui suomalaisten ilmatorjunnan heikkouden sekä panssarintorjunta-aseistuksen – niin tykkien kuin panssarimiinojenkin – niukkuuden myötä.<sup>51</sup>

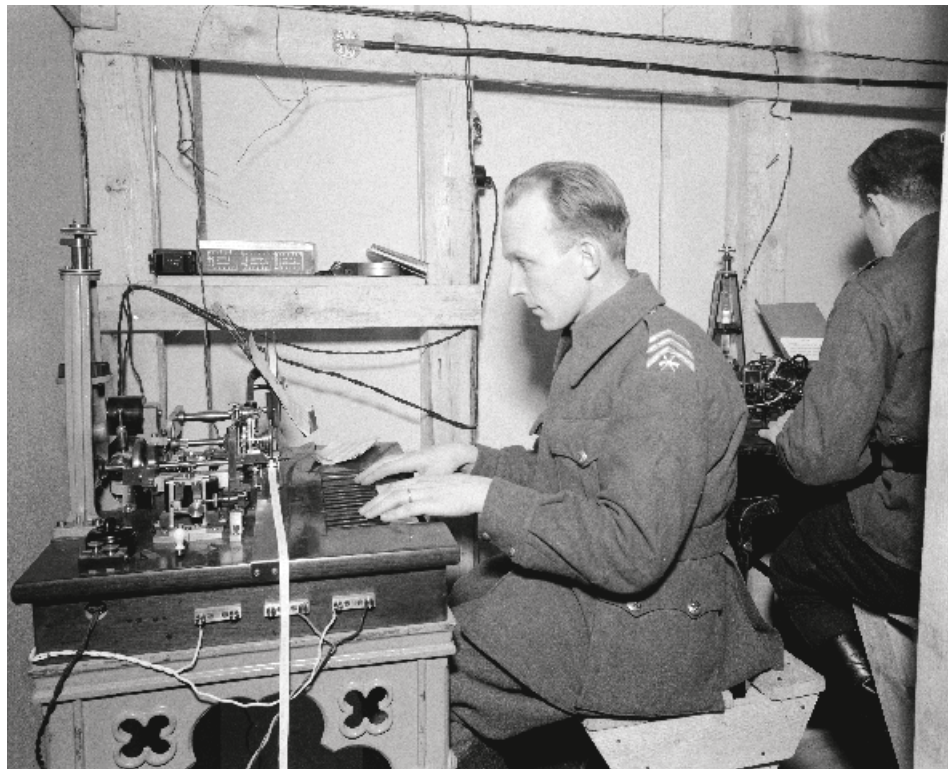
Jos oli sotavarustuksessa puutteita, tuskailtiin Päämajassa myös osaamiseen liittyvissä asioissa. Esimerkiksi tiedusteluosaston toimintaa hankaloitivat sotaa edeltäneissä valmisteluissa havaitut puutteet. Tiedustelu-upseerien koulutus ennen sotaa oli ollut vajaan, eikä järjestelyjen tueksi ollut käytössä myöskään erityistä tiedustelualan ohjesääntöä. Tähän suhteutettuna tiedusteluosaston yhteenvedon ensimmäisen sotaviikon jälkeen olikin

■ Päämajasta pidettiin yhteyttä alaisiin muun muassa lennätin- ja kaukokirjoitinyhteyksillä. Hughes-sähköttäjiä koulutuksessa Suur-Savon Osuuskaupan kellarissa Mikkelissä. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

hyytävän realistinen: ”*Neuvostoliiton sotasuunnitelma on rakennettu sille pohjalle, että Suomen kimppuun on käytävä kaikilta mahdollisilta suunnilta ja merirajakin suljettava ulkomailta tuotavan avun estämiseksi, tai ainakin sen vaikeuttamiseksi.*”<sup>52</sup>

Päämaja oli Mikkelissä toimintavalmiudessa ympäri vuorokauden. Virka-ajan ulkopuolella päivystävä upseeri sijoittui operatiivisen osaston tiloihin Keskuskansakouluun. Osastojen tuli ilmoittaa päivystävälle upseerille puhelinyhteys, josta virka-ajan ulkopuolella oli tavoitettavissa yksi osaston upseereista. Puhelinyhteyksien lisäksi yhteydenpitoa Päämajasta ulospäin ylläpidettiin kantoaaltopuhelimilla sekä Hughes-lennätin- ja kaukokirjoitinyhteyksillä. Parhaimmat viestiyhteydet Mikkelistä oli Helsinkiin sekä Kannaksen armeijan esikuntaan Imatralle. Suoria puhelin- tai lennätinyhteyksiä oli 9. joulukuuta Mikkelistä 22:een eri paikkaan eli suurimpiin kaupunkeihin ja sotatoimiyhtymien esikuntiin.<sup>53</sup>

Suuri osa Päämajan henkilöstöstä oli aktiiviupseereja. Aloittaessaan toimintansa Mikkelissä 4. jou-



lukuuta Päämajan kokonaisvahvuus oli 347 miestä, joista neljä oli kenraaleja. Viikkoa myöhemmin, 11. joulukuuta, Päämajan esikuntaosien upseeriston ja sotilas- sekä siviilivirkamiesten kokonaisvahvuus oli kasvanut 17 hengellä. Aktiiviupseereja heistä oli 160 ja reservinupseereja 139. Kenraaleja Päämajassa oli yhteensä seitsemän.<sup>54</sup>

Sodan johtamiseksi Päämaja tarvitsi tietoa rintamajoukoilta. Tammikuuhun 1940 mennessä menettely oli vakiintunut siten, että sotatoimiyhtymien piti lähettää Päämajan eri osastoille yhteensä 41 erilaista määräaikaista tilanneilmoitusta. Osa niistä lähetettiin päivittäin, osa kuukausittain ja osa tilanteen niin vaatiessa. Kriittisillä hetkillä yhteydenpito sotatoimiyhtymiin oli hyvinkin tiivistä. Esimerkiksi maaliskuun alussa 1940 Kannaksen armeijan komentaja, kenraaliluutnantti Erik Heinrichs oli suojatun puhelinyhteyden kautta yhteydessä Päämajaan jopa parin tunnin välein.<sup>55</sup>

Poliittiseen johtoon Päämajasta sen sijaan pidettiin yhteyttä hyvin pidättyvästi. Kuvaavaa sodanjohdon päämajakeskeisyydelle oli esimerkiksi se, että puolustusministeri Juho Niukkanen ei ollut pääministeri Risto Rytin ja ulkoministeri Väinö Tannerin seurueessa, joka vieraili Mannerheimin luona Päämajassa 27. tammikuuta ja 10. helmikuuta 1940. Ilman Mannerheimin kutsua ei edes puolustusministerillä ollut pääsyä sodanjohdon pakeille.<sup>56</sup>

Talvisodan joulua pyrittiin viettämään mahdollisimman pitkälti rauhan ajan perinteiden mukaisesti. Jouluaattoiltana oli joulujuhla ja joulupäivällinen. Henkilöstö osallistui kello 17 pidettyyn varttitunnin hartaustilaisuuteen Keskuskansakoulun yläaulassa, minkä jälkeen majoituspaikeissa nautittiin jouluillallinen. Hartaustilaisuudessa puhuivat kenraaliluutnantti Lennart Oesch ja sotarovasti Johannes Björklund. Joulupäivän aamujumalanpalvelus alkoi Mikkelin maaseurakunnan kirkossa kello 7. Jokaiselle pyrittiin jakamaan jouluksi ylipäällikön päiväkäsky, jonka viesti oli karu: *”Ellemme sitä [taistelua] käy voittoon saakka, ei meillä kenelläkään ole oleva kotia enempää kuin isänmaatakaan, ei vapautta enempää kuin joulurauhaakaan.”*<sup>57</sup>



Suomi kävi sotaa Neuvostoliittoa vastaan yksin. Ulkovalloilta saatiin niin moraalista tukea kuin rahalla ostettua sotavarustustakin, mutta virallisia sotajoukkoja Suomen tueksi ei tullut. Ulkomaalaisten vapaaehtoisten taistelijoiden määrä kasvoi nopeasti talvisodan ensimmäisten viikkojen aikana. Mannerheim määräsi joulukuun 1939 lopussa kenraaliluutnantti Oscar Enckellin Päämajaan edustajakseen ulkomaisia vapaaehtoisia koskevissa asioissa. Ulkomaalaiset vapaaehtoiset, joita sodan päättyessä oli saapunut Suomeen 11 600 miestä, rinnastettiin velvollisuuksiltaan ja oikeuksiltaan suomalaisiin asevelvollisiin. Ruotsalaisten lisäksi



vapaaehtoisia ilmoittautui palvelukseen muun muassa Norjasta, Tanskasta, Isosta-Britanniasta, Unkarista, Yhdysvalloista ja Kanadasta.<sup>58</sup>

## Pommitukset sekoittavat Päämajan työskentelyä

Päämajan työskentely Mikkeliissä löysi vakiintuneet muotonsa joulukuun 1939 kuluessa. Vuoden vaihtuessa päämajakaupungin elämä oli niin rauhallista kuin se sodan ajan olosuhteissa ylipäänsä saattoi olla. Päämajan normaali työskentely samoin kuin kaupunki-

■ Koulutuspäällikkö, eversti Into Salmio osastonsa siviilityöntekijöiden kanssa talvisodan Päämajan joulujuhlissa. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

laisten loppiaisvalmistelut katkesivat kuitenkin karulla tavalla 5. tammikuuta 1940, jolloin neuvostopommikoneet aiheuttivat suurta tuhoa pääosin puurakenteisessa kaupungissa. Vihollinen hyökkäsi 42 koneen voimin viitenä pommitusaaltona kello 10.49–12.33. Lähteistä riippuen tuhoiksi ilmoitettiin noin kolmekymmentä menehtynyttä ihmistä sekä 64 maan tasalle palanutta ja 128 lievemmin vaurioitunutta rakennusta. Päämajan tärkein sijoituspaikka, Yläkansakoulun rakennus, säilyi kuitenkin vahingoittumana.<sup>59</sup>

Päämajan johto reagoi hyökkäykseen nopeasti. Tunnustettiin, että ilmavalvonta oli pettänyt ja Päämaja oli siirrettävä hajaryhmytykseen. Pommituksen laajuus huomioiden voidaankin pitää ihmeenä, että Päämajan henkilökunnasta menehtyi ainoastaan kaksi ihmistä. Tulipalojen seurauksena menetettiin joitain työskentely- ja majoitustiloja.<sup>60</sup>

Ylipäällikkö, yleisesikunnan päällikkö ja päämajajoutusmestarin johtama jaosto III siirtyivät jo pommituspäivän iltana Otavan kansanopistoon 13 kilometriä Mikkelistä Lahden suuntaan.

Mannerheim työskenteli Otavassa Kansanopiston kivisen asuntolarakennuksen kolmannessa kerroksessa. Huolto-osaston seuraavien päivien sotapäiväkirjamerkinnöissä kiteytyivät ongelmat, joita hajasijoitukseen siirtyminen aiheutti: ”*Puhelinyhteydet O:sta [Otavasta] aselajikomentajiin ja huoltolajien johtajiin ovat edelleen epätydyttävät.*”<sup>61</sup>

Vaikka työskentely Päämajassa oli fyysisesti rinta-  
mapalvelusta kevyempää, tarvittiin tehtävien hoitamiseen henkisen vahvuuden lisäksi aimo annos fyysistä jaksamista. Työskentelytilat olivat ahtaat ja hämärät, joten osastopäälliköitä ohjeistettiin järjestämään henkilöstölleen mahdollisuus käydä päiväsaikaan ulkoilemassa. Ylipäällikkö Mannerheim itse sen sijaan koki Päämajassa työskentelyn sujuvan ilmeisesti niin kiireisesti, ettei päivien kulumista ehtinyt huomata-



■ Ylipäällikkö Mannerheim Päämajassa Otavan kansanopistossa tammikuussa 1940. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

kaan. Päivät Päämajassa muistuttivat toisiaan etenkin silloin, kun rintamalla ei ollut katastrofeja.<sup>62</sup>

Maaliskuun 5. päivänä Mikkeliä pommitettiin jälleen voimakkaasti. Kolmisenkymmentä pommia putosi Mannerheimin majoitusrakennuksen läheisyyteen Otavassa, joten ylimmän johdon sijaintia päätettiin jälleen muuttaa. Päämajan keskeisimpien osien sijoituspaikaksi valikoituivat ennakkosuunnitelmien mukaisesti Juvalla lähekkäin sijainneet Inkilän, Loukion ja Tietin kartanot. Ylipäällikön ja hänen avustajiensa kenraalimajuri Heikki Kekonin ja majuri

Ragnar Grönvallin ohella Inkilään sijoittuivat yleisesikunnan päällikkö sekä II ja III jaoston päälliköt. Loukiossa työskenteli operatiivisen osaston päällikön sekä maavoima- ja ilmavoimatoimistojen lisäksi ilmapuolustuksen komentaja. Tietissä sijaitsivat pääosat huolto-osastosta ja Vesalan talossa operatiivisen osaston merivoimatoimisto sekä sotahistoriallinen toimisto.<sup>63</sup>

Päämajan keskeiset osat siirtyivät osastoittain Otavasta Juvalle iltapäivällä 5. maaliskuuta alkaen. Juvalta oli suorat puhelinyhteydet Kannaksen armeijan

esikuntaan ja Helsinkiin. Yhteydet Mikkeliin olivat riittämättömät ja uudet majoitustilat Otavaa ahtaamat. Pommitusten jälkeen osattiin kuitenkin arvostaa sitä, että uudet sijoituspaikat olivat aiempaa enemmän hajallaan. Juvalle siirtyi vain ylin sodanjohto. Esimerkiksi komento-osaston komentoasiaintoimisto toimi sodan alkuvaiheen 5. tammikuuta saakka Mikkelisä Kuuromyökkäinkoulussa. Pommituksen myötä se siirtyi vajaaksi viikoksi Keskuskansakouluun ja sieltä 11. tammikuuta edelleen Peitsarin pappilaan, jossa se pysyi sodan päättymiseen saakka.<sup>64</sup>

Talvisodan viimeisten viikkojen sijoituksista käy ilmi myös se, että ilmapuolustuksen komentaja, kenraalimajuri Jarl Lundqvist toimi ylipäällikön välittömässä vaikutuspiirissä. Ilmapuolustuksen operatiiviset asiat kulkivat operatiivisen osaston ilmavoimatoimis-

ton kautta. Ilmavoimien – jonka operaatiokyky oli koneiden vähäisestä määrästä ja osittain heikosta suorituskyvystä johtuen hyvin rajallinen – tehtävänä oli tukea maavoimien operaatioita. Merivoimatoimiston sijoitus erilleen operatiivisen osaston päälliköstä ja muista toimistoista kuvastaa puolestaan tilanahtauden lisäksi myös sitä, miten toissijainen merivoimien rooli talvisodan loppuvaiheessa Päämajan näkökulmasta oli. Erillisyyttä korosti Merivoimien esikunnan sijainti Helsingissä.<sup>65</sup>

Neuvostoliiton suurhyökkäyksen myötä Suomen armeijan tilanne oli maaliskuun alkupäivinä 1940 veitsenterällä eritoten Kannaksella. Kestääkö suomalaisten puolustus, vai pakottaako vihollisen musertava hyökkäys suomalaiset antautumaan? Rauhanteon suhteen päätösvalta oli luonnollisesti viime kädessä



■ Maaliskuun 5. päivän pommitusten jälkeen Päämajan keskeiset osat siirtyivät Otavan kansanopistosta Juvalle. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

tasavallan presidentillä ja hallituksella. Päämajan johdolla kenttäarmeijan oli kestävä, jotta rauhanneuvotteluissa olisi tukena edes jonkinlainen selkänöja<sup>66</sup>. Mahdollisuudet puolustuskyvyn vahvistamiseen olivat kuitenkin vähissä niin lisäjoukkojen kuin sotamateriaalinkin osalta.

## Talvisodan Päämajan välitilinpäätös

Talvisodan viimeinen yö Mikkeliissä 12.–13. maaliskuuta 1940 oli työntäyteinen. Operatiivisen osaston päällikön laatima puhelinsanoma lähetettiin kaikille Päämajan alaisille sotatoimiyhtymille. Vihollisuudet oli lopetettava aamulla kello 11. Vahvistussanomana jälkeen kello 07.45 kaikilla Päämajan alaisilla esikunnilla oli tieto vihollisuuksien lopettamisesta.<sup>67</sup>

Aselevon aikaansaaminen oli välttämättömyys, vaikkakin länsivalloista ja ennen kaikkea Ranskasta oli sodan viimeisinä päivinä ilmennyt entistä voimakkaampaa tukea. Henrik Talan tutkimusten mukaan 12 koneen pommikoneosasto ehti 11. maaliskuuta aloittaa matkan kohti Suomea ja lentää Etelä-Englantiin. Ensimmäiset maajoukkoja kuljettaneet junat olivat jo liikkeellä, kun ranskalaiset saivat tiedon Suomen ja Neuvostoliiton aselevosta 13. maaliskuuta 1940.<sup>68</sup>

Talvisodan viimeisten viikkojen rintamatilanteen kehitys tunnetaan pikkupiirteisesti, mutta talvisodan viimeisistä päivistä Päämajassa on sangen vähän tietoa. Mannerheim itse oli pahassa flunssassa koko viimeisen

sotaviikon. Hän oli komentanut yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Oeschin Kannakselle Rannikkoryhmän komentajaksi 2. maaliskuuta alkaen. Yleisesikunnan päällikön apulainen, eversti Wolde-Oinonen oli puolestaan siirretty 23. Divisioonan komentajaksi jo 26. helmikuuta. Luottoupseerien lähettäminen rintamalle tilannekuvan ja operaatioiden johdon terävöittämiseksi oli Mannerheimille tyypillinen keino jo vapaussodasta lähtien. Seurauksena oli kuitenkin myös se, että sodan viimeisellä viikolla Päämajan ylin johto oli varsin vajaalukuinen.<sup>69</sup>

Pääosa talvisodan Päämajan henkilöstöstä poistui Mikkelistä 27. maaliskuuta kahdella junakuljetuksella. Helsingissä Päämajan yleisesikunta sijoitettiin pääosin Korkeavuorenkatu 21:n tiloihin. Mikkeliin sijoitettiin Maavoimien esikunta, joka oli perustettu 19. maaliskuuta Kannaksen armeijan esikunnan pohjalle.<sup>70</sup>

Yksi tärkeimmistä ylimmän sodanjohdon havainnoista talvisodan jälkeen oli se, ettei Suomen siirtyminen rauhan ajasta sotatilaan marras–joulukuussa 1939 ollut onnistunut täysin kivuttomasti.<sup>71</sup> Toinen havainto – seuraus talvisodan rauhansopimuksesta – oli se, että luovutettujen alueiden myötä oli menetetty Karjalan kannas ja merkittävä osa entisistä itärajan varuskunnista ja varustuksista. Rauhantilasta huolimatta sodanjohdon ajatuksissa väikkyi mahdollisen uuden sodan uhka, joka aiheutti yllin kyllin töitä niin ylipäällikölle kuin hänen esikunnalleenkin.<sup>72</sup>



---

*Hannu Liimatta*


---

## VÄLIRAUHAN AIKA – PÄÄMAJASTA PUOLUSTUSVOIMAIN PÄÄESIKUNTA

**T**alvisota päättyi 13. maaliskuuta Moskovan vuoden 1940 rauhaan – joka tosin sittemmin osoittautui vain välirauhaksi. Kenttäarmeijan ja Neuvostoliitolle luovutettavan alueen 420 000 siviiliasukkaan oli vetäydyttävä kahden viikon kuluessa rauhansopimuksessa määritetyn uuden valtakunnanrajan länsipuolelle.<sup>73</sup>

Sota Euroopassa ja Aasiassa jatkui, eikä rauha lopettanut Neuvostoliiton painostustoimia Suomea kohtaan. Hankoniemen vuokra-alueen lisäksi se hallitsi sotilastukikohtia Baltiassa. Tilannearviot naapurimaan sotilaallisesta valmiudesta antoivatkin valtionjohdolle aiheen epäillä Suomen mahdollisesti joutuvan pian uuden, maan lopulliseen valtaamiseen tähtäävän hyökkäyksen kohteeksi.

Rauhanteosta huolimatta sotatilaa ei kumottu, vaan puolustusvalmius säilytettiin edelleen korkeana. Armeija pysyi aseissa, eikä presidentti Kyösti Kallio palauttanut sotavoimain ylipäällikkyyttä itselleen. Ylipäällikkönä ja samalla myös puolustusneuvoston puheenjohtajana jatkoi sotamarsalkka Mannerheim, esikuntanaan talvisodan alla perustettu Päämaja. Maaliskuussa 1940 muodostetun Risto Rytin uuden hallituksen puolustusministeriksi nimitettiin kenraalimajuri Rudolf Walden.<sup>74</sup>

Joukkojen uudelleenryhmittämisen, kenttäarmeijan kotiuttamisen ja uusien ikäluokkien koulutuksen käynnistämisen ohessa oli uusittava puolustussuunnitelmat. Karjalan kannaksen, Laatokan Karjalan ja Sallan sotilaallisesti tärkeiden maa-alueiden lisäksi oli menetetty myös entiset itärajan kantalinnoitteet, linnakkeet, tukikohdat, harjoitusalueet, lentokentät sekä uusimmat varuskunnat. Uusi, varustamaton itäraja oli lähempänä valtakunnan ydinalueita, ja maantieteellis-

tä syistä johtuen sitä pidettiin vaikeammin puolustettavana kuin vanhaa rajaseutua.<sup>75</sup>

Ylipäällikkö Mannerheimin puolustuksen uudelleenjärjestelyjä koskevissa käskyissä tehtävät valtakunnan puolustamiseksi määritettiin puolustushaaroille siten, että maavoimien vastuulla oli hyökkäyksen torjuminen Neuvostoliiton vastaisella maarajalla. Merivoimien tehtävänä oli Suomenlahdelta Tornioon ulottuvan rannikkoalueen sekä Hangon vuokra-alueen vastaisen maarajan puolustaminen. Ilmavoimien tuli torjua ilmahyökkäykset. Kotiseudun eli selustan puolustuksesta huolehtivat kotijoukot.<sup>76</sup>

Alun perin sotatoimien johtamiseen tarkoitettun Päämajan tehtävät laajenivat entisestään, sillä sen vastuulle tulivat nyt myös rauhan ajan valtakunnallisia puolustusvalmisteluja koskevat asiat. Taakan keventämiseksi ja sotatoimiyhtymien välittömän johtamisen helpottamiseksi ylipäällikkö määräsi maavoimien komentajaksi kenraaliluutnantti Erik Heinrichsin, joka sai johdettavakseen itärajan puolustamiseen suunnitellut maavoimien joukot. Merivoimien ja ilmavoimien tavoin maavoimien komentajan avuksi asetettiin oma puolustushaaraesikunta, joka muodostettiin eversti Kustaa Tapolan johtamasta talvisodan Kannaksen armeijan esikunnasta.<sup>77</sup> Kyseessä oli siis pitkälti samankaltainen ratkaisu, joka oli tehty vuonna 1934. Silloin maavoimien rauhan ajan yhtymiä johtamaan oli perustettu Armeijakunnan esikunta.

Ylipäällikön kerrotaan päättäneen johdon järjestelyistä maaliskuussa Inkilän kartanossa järjestetyssä neuvottelussa. Kannaksen armeijan komentajan ja esikuntapäällikön lisäksi siihen osallistuivat Päämajan yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Lennart Oesch, päämajajoitusestari, kenraalimajuri



■ Talvisodan päätyttyä sotamarsalkka C. G. Mannerheim jatkoi ylipäällikkönä. Tasavallan presidentti Kyösti Kallio ja Mannerheim poistumassa Suurkirkossa pidetystä sankarivainajien muistojumalanpalveluksesta 19. toukokuuta 1940. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

Aksel Airo ja pioneerikomentaja, kenraalimajuri Unio Sarlin.

Muistitiedon mukaan ylipäällikkö oli ryhmitysvaihtoehtoja lattialle levitetyltä kartalta tarkastelluissaan tiedustellut, kuinka kauan uuden rajan puolustusvalmistelut kestäisivät. Eversti Tapola oli arvioinut, että talvisodan pääasema vastaan valmiuden saavuttamiseen kuluisi aikaa noin kolme kuukautta. Tämän kuultuaan ylipäällikön kerrotaan todenneen: ”Hyvä on, minä siirryn Päämajan kanssa Helsinkiin ja

*Kannaksen Armeijan esikunta tulee tänne.*”<sup>78</sup> Tehty päätös oli niin merkittävä välivaihe sotilasjohdon järjestyksessä keväällä 1940, että sitä on aiheellista tarkastella hieman yksityiskohtaisemmin.

## Maavoimien esikunta – Päämajan haaraosastoko?

Maavoimien komentaja sai kirjallisen käskyn ja ohjeet tulevasta toiminnasta 16. maaliskuuta. Tehtävänanto

oli sanamuodoiltaan varsin pelkistetty: ”*Maavoimien tehtävänä on torjua vihollisen tunkeutuminen maahan.*” Tehtävään oli käytettävissä viiden armeijakunnan voimat sekä reservit. Pääasema oli muodostettava maavoimien komentajan tarkemmin suunnitteleamalla tavalla pääpiirteiselle linjalle Virolahti–Kivijärvi–Saimaa–Puruvesi–Orivesi–Pyhäselkä–Pielisjärvi–Pohjois-Suomi. Pääaseman ja valtakunnan rajan välisellä alueella oli valmistauduttava käymään sitkeää viivytystaistelua. Puolustusasemien suunnittelu, varustaminen ja joukkojen koulutus hyökkäyksen torjuntaan oli käynnistettävä mahdollisimman nopeasti ja tarmokkaasti.<sup>79</sup>

Päämajan virallinen käsky Kannaksen armeijan esikunnan muuttamisesta Maavoimien esikunnaksi, sijoituspaikkanaan toistaiseksi Mikkeli, annettiin 19. maaliskuuta. Todellisuudessa eversti Kustaa Tapolan johtaman esikunnan keskeisimmät osat olivat kuitenkin siirtyneet Imatralta Mikkeliin ja aloittaneet toimintansa siellä jo kaksi päivää aiemmin, 17. maaliskuuta.<sup>80</sup>

Maavoimien esikunnan ydinosa määrävahvuuteen kuului noin sata henkilöä. Kun mukaan laskeetaan kaikki esikunnan yhteydessä toimineet elimet, organisaation kokonaisvahvuus lienee suurimmillaan ollut lähes kaksi ja puolisataa henkilöä. Heistä noin puolet oli upseereja ja loput sotilas- ja siviilivirkamiehiä, aliupseereja ja lottia. Esikunta muodostui neljästä pääosin Mikkelin keskuskansakoululle sijoitetusta osastosta, jotka olivat yleinen osasto (osasto 1), operatiivinen ja järjestelyosasto (osasto 2), koulutus- ja komento-osasto (osasto 3) sekä huolto-osasto (osasto 4).<sup>81</sup>

Maavoimien tehtävien kannalta osastoista keskeisin oli epäilemättä operatiivisen toimiston sekä järjestely- ja liikekannallepanotoimiston muodostama osasto 2, jota johti eversti Kaarlo Vaala. Osasto 3:n päällikön, everstiluutnantti Albert Puroman alaisuudessa toimivat yleinen koulutustoimisto, liikunta- ja valistustoimisto, komentotoimisto sekä taktillinen<sup>82</sup> toimisto. Viimeksi mainitun päälliköksi oli määrätty jo talvisodan Päämajassa samassa tehtävässä toiminut majuri Valter Nordgren. Eversti Ruben Laguksen joh-

taman osasto 4:n ytimenä olivat yleinen huoltotoimisto sekä kuljetus- ja kuljetusvälinetoimistot.<sup>83</sup>

Aselajijohtoa Maavoimien esikunnassa edustivat tykistö-, pioneeri-, viesti-, ilma-, ilmatorjunta-, kaasusuojelu- sekä linnoitus- ja linnoitustykistökomentajat toimistoinen. Jalkaväellä ei esikunnassa ollut omaa aselajikomentajaa eikä toimistoa – kuten sitä ei muuten ollut talvisodan Päämajassakaan – vaan vastuu aselajin asioista jakautui monelle taholle. Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa talvisodan torjuntataisteluissa yhdeksi kenttäarmeijan kriittisimmistä puutteista osoittautunut panssarintorjunta. Kun jalkaväkikomentajaa ei ollut, huolta sen kehittämisestä jouduivat kantamaan sekä operatiivinen ja järjestelyosasto, koulutusosasto että osin myös tykistökomentaja, eikä kokonaisuus näytä välttämättä olleen kenenkään hallinnassa.<sup>84</sup>

Esikunnan työskentely käynnistyi varsin nopeasti, sillä komentajan ensimmäiset operatiiviset käskyt annettiin yhtymille jo 20. ja 23. maaliskuuta. Niissä määrättiin armeijakuntien välirajat, tarkennettiin suunnitteluperusteita ja pääaseman sijaintia sekä asetettiin aikavaatimukset puolustus suunnittelulle. Huhti–toukokuun vaihteessa maavoimien komentaja antoi yhtymille myös käskyn ja yksityiskohtaiset ohjeet puolustusasemien linnoittamisesta. Operatiivisista asiakirjoista tärkein oli kuitenkin *Maavoimien käsky*, joka annettiin yhtymille 18. toukokuuta 1940.<sup>85</sup>

Tehtävien ja muiden perusteiden ohella käskyssä määrättiin armeijakunnille varsin tarkat toimintaohjeet valmistautumisesta tuleviin sotatoimiin. Koska vihollisen mahdollisen hyökkäyksen painopisteen katsottiin todennäköisesti olevan eteläisellä ranta- maalla, jossa ei ollut tilaa vetäytyä, oli sinne ryhmitettyjen joukkojen varauduttava ennen kaikkea sitkeään torjuntataisteluun linnoitetuissa puolustusasemissa. Sisä-Suomen järviolueella, jossa vesistöt kanalisoiivat vihollisen liikettä, oli kapeikkojen puolustamisen lisäksi valmistauduttava myös rajoitettuihin hyökkäyksiin. Vastaavasti Pohjois-Suomessa, jonne joukkoja riitti vähiten ja jossa vihollisen liikettä rajoitti harva tiestö, oli valmistauduttava torjumaan hyökkäykset



■ Päämajan palattua talvisodan jälkeen Helsinkiin Mikkelin keskuskansakouluun siirtyi entisen Kannaksen armeijan esikunnan pohjalta muodostettu Maavoimien esikunta. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

ratkaisevissa maastonkohdissa ja lyömään ne suojaisten välimaastojen kautta tehtävillä saarrostavilla hyökkäyksillä.<sup>86</sup>

Maavoimien esikunnan käskyssä komentajille siis annettiin varsin yksilöidyt ohjeet puolustuksen suunnittelusta. Kunkin rintamanosan luonteenomaiset piirteet ja arviot tulevien taistelujen luonteesta oli alusta alkaen otettava huomioon ryhmityksen, kokoonpanojen sekä aseistuksen suunnittelussa ja varsinkin joukkojen kouluttamisessa ensimmäisiin tehtäviinsä.

Koulutuksen ohjeistaminen olikin operatiivisen suunnittelun ohella toinen Maavoimien esikunnan työskentelyn painopistealueista. Päämajan yleisohjeistusta tarkentanut maavoimien joukkojen koulutuskäskey *Koulutuksen suuntaviivat maavoimissa v. 1940* julkaistiin 11. toukokuuta 1940. Palveluksessa oli monta

ikäluokkaa, joten sotilaiden koulutustaso sodan jäljiltä oli vaihteleva. Päämääräksi asetettiin koulutuksen yhtenäistäminen siten, että joukoista voitiin muodostaa ”manööverikelpoisia”, yhtenäisesti toimimaan kykeneviä taisteluyksiköitä. Taktiikan ja koulutuksen kehittämiseksi taktillisen toimiston päällikkö, majuri Valter Nordgren, aloitti laajan selvitystyön talvisodan sotakokemuksista, jotta niistä saatavia oppeja voitiin hyödyntää mahdollisimman konkreettisesti joukkojen koulutuksen kehittämisessä. Selvitys valmistui keväällä 1941.<sup>87</sup>

Koulutusohjeiden mukaan joukot oli harjaannuttava käyttämään yksinkertaisia ryhmittymis-, etenemis- ja hyökkäysmuotoja. Niiden oli kyettävä liikkumaan yhteydet säilyttäen myös vaikeassa maastossa ja pimeässä. Hyökkäyksessä oli harjoiteltava erityisesti tiedustelua, maastonkäyttöä sekä aselajien väistä yhteis-

toimintaa. Puolustuksessa painottuivat erityisesti panssarintorjunta ja taistelu syvässä puolustusryhmityksessä. Viivytyksessä yksi keskeisimmistä aiheista oli taistelun jälkeinen suunnitelmallinen irtautuminen. Koulutus oli aloitettava mieskohtaisten taitojen valmentamisesta, minkä jälkeen siirryttiin ryhmän, joukkueen ja kompanian toimintaan. Vähintään kerran kuukaudessa oli järjestettävä vahvennetun pataljoonan harjoitus, jossa niin päällystää kuin miehistöäkin harjaannutettiin taistelemaan osana suurempaa joukkoa.<sup>88</sup> Huomiota kiinnitettiin siis juuri niihin asioihin, joissa talvisodan taisteluissa oli havaittu eniten olleen puutteita.

Kesään 1940 tultaessa Maavoimien esikunnan elinkaari alkoi kuitenkin jo lähestyä loppuaan. Päämaja antoi 13. kesäkuuta käskyn maavoimien siirtymisestä suunniteltuun rauhan ajan prikaatikokoonpanoon.

Ylipäällikön päiväkäskyllä 18. kesäkuuta kenraaliluutnantti Erik Heinrichs vapautettiin komentajan tehtävästä ja siirrettiin yleisesikunnan päälliköksi Helsinkiin. Uutta komentajaa ei määrätty, vaan tehtävien toimeenpanoa jäi jatkamaan esikuntapäällikkö, eversti Tapola. Pioneerikomentaja ja -toimisto siirrettiin linnoitustöiden johtajan, kenraaliluutnantti Edward Hanellin alaisuuteen kesäkuun lopussa. Siirrot jatkuivat heinäkuussa, jolloin Mikkelistä siirrettiin Päämajan yhteyteen muun muassa useita huoltoalan toimistoja. Seuraavan kuun alussa Päämaja antoi käskyn koko Maavoimien esikunnan lakkauttamisesta elokuun 10. päivään mennessä.<sup>89</sup>

■ Komentaja ja hänen esikuntapäällikkönsä Leppäsyryssä elokuussa 1941. Kenraaliluutnantti Erik Heinrichs ja eversti Kustaa Tapola työskentelivät yhdessä talvisodan Kannaksen armeijassa, välirauhan Maavoimien esikunnassa ja jatkosodan Karjalan armeijassa. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.



Maavoimien esikunta ehti siis toimia vajaat viisi kuukautta. Tutkimuskirjallisuudessa sen merkityksestä on esitetty hieman toisistaan poikkeavia näkemyksiä. Maavoimien komentaja Erik Heinrichs itse on luonnehtinut sitä ehkä turhankin vaatimattomasti ”yleisesikunnan haaraosastoksi”, siis eräänlaiseksi Päämajan apuesikunnaksi. Operatiivisen toimiston päällikkö Tauno Viljanen on todennut esikunnan nopean työtahdin ja suuren ammattitaidon myötä saavutettujen tulosten tarjonnan hyvän pohjan muidenkin johdoportaiden toiminnalle aina jatkosodan syttymiseen saakka. Heinrichsin elämäkertatutkija Martti Turtola on puolestaan pitänyt esikuntaa varsin välttämättömänä Moskovan rauhan jälkeisessä tilanteessa, jossa tarvittiin nopeita toimia joukkojen ryhmittämisen, linnoittamisen ja koulutuksen johtamiseksi.<sup>90</sup>

Kahden suuren esikunnan, Päämajan ja Maavoimien esikunnan, ylläpitäminen satoi kuitenkin paljon henkilöstöä, minkä lisäksi niiden tehtävissä ja työskentelyssä oli myös jonkin verran päällekkäisyyttä. Niinpä ylipäällikkö katsoi kesällä 1940 aiheelliseksi

ottaa armeijakunnat suoraan johtoonsa ja siirtää Maavoimien esikunnan tehtävät ja suurimman osan henkilöstöstä Päämajaan Helsinkiin.

## Päämaja muuttuu Puolustusvoimain pääesikunnaksi

Talvisodan aikainen Päämaja oli edellä todetulla tavalla siirtynyt maaliskuun lopussa Mikkelistä Helsinkiin. Muiden strategisten asioiden ohella ylipäällikön huolenaiheena keväällä 1940 olivat ylimmän sotilasjohdon järjestelyyn liittyvät kysymykset, joihin hän katsoi tarpeelliseksi saada aikaan muutoksia. Jo talvisodan aikana hän oli kokenut erityisen ongelmalliseksi sen, etteivät sotatalousasiat ja sen myötä sotamateriaalihan- kinnat olleet ylipäällikön vaan puolustusministeriön vastuulla, jolloin ne olivat luonnollisesti riippuvaisia myös poliittisista käänteistä.<sup>91</sup>

Puolustusministeri Rudolf Walden – Mannerheimin luottomies ja ystävä – asetti 29. maaliskuuta 1940 yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Lennart Oeschin johtamaan toimikuntaa, jonka tehtävänä oli laatia ehdotus Puolustusvoimien ylimmän johdon järjestelyiksi. Oeschille työ lienee ollut entuudestaan tuttua, sillä hän oli johtanut vastaavanlaista puolustusministeriön asettamaa toimikuntaa myös edellisessä, vuonna 1937 käynnistetyssä, ylimmän johdon organisaatiouudistuksessa.

Toimikunnan työskentelystä on säilynyt vähän lähdemateriaalia, mutta sen yhtenä keskeisenä lähtökohtana oli se, että rauhanaikaisten järjestelyjen tuli mahdollistaa myös sodan ajan johtaminen mahdollisimman pienin muutoksin. Toimikunnan jäsen, puolustusministeriön kansliapäällikkö, eversti Oiva Olenius esitteli 18. heinäkuuta toimikunnan mietintöön perustuvan hallituksen esityksen laiksi puolustusministeriön ja Puolustusvoimain pääesikunnan viroista ja toimista. Eduskunnan hyväksymä laki sekä asetus Puolustusvoimien ylimmästä johdosta annettiin 15. elokuuta 1940.<sup>92</sup>

Pelkistäen sanottuna uudet lailla ja asetuksella vahvistetut järjestelyt tarkoittivat sitä, että tasaval-

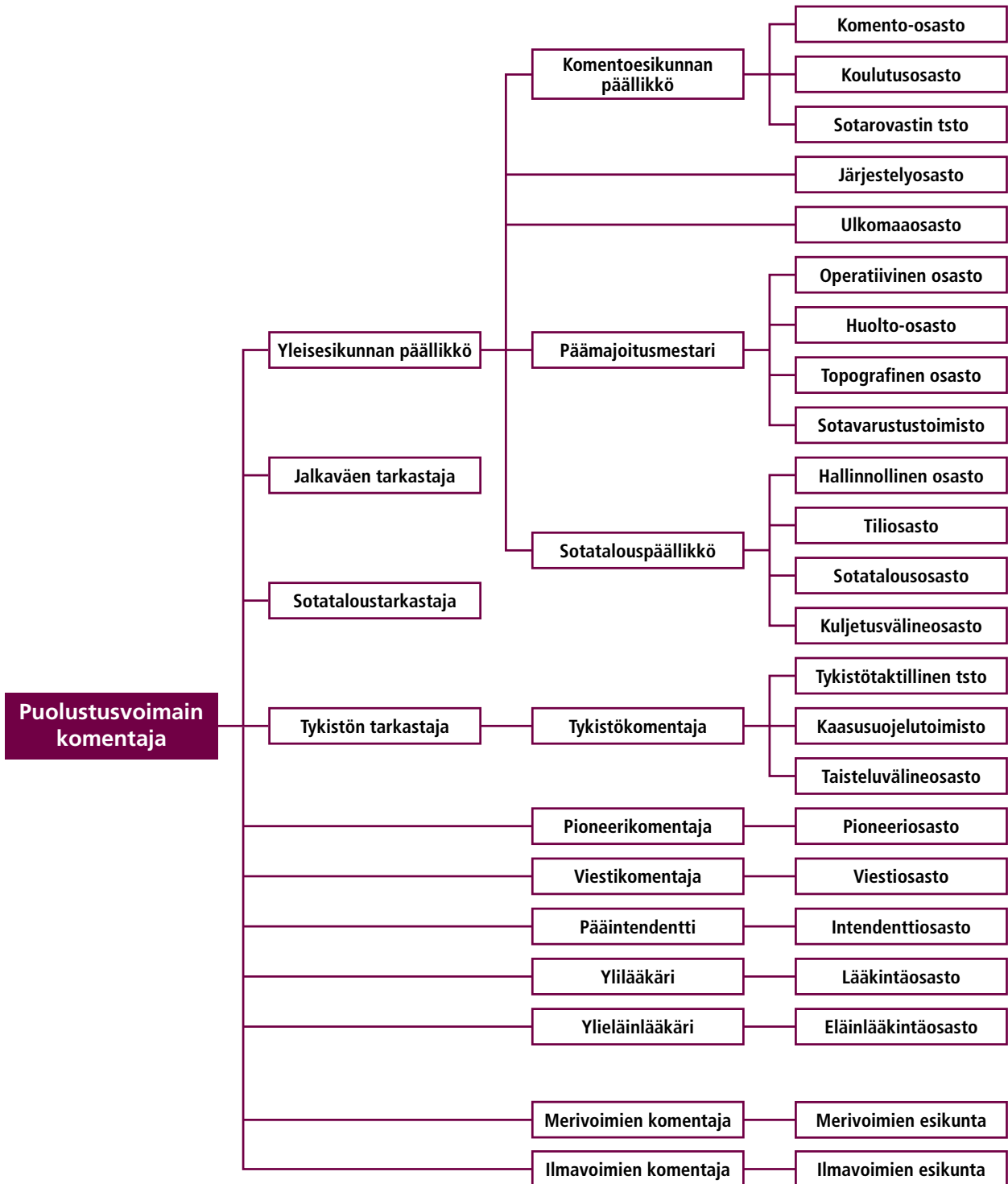
lan presidentin ja hänen puolustusneuvostonsa asema säilyivät ennallaan, mutta puolustusministeriön asema maanpuolustuskysymyksissä väheni. Siitä tuli pitkälti hallinnollinen yksikkö, jonka kokoonpanoon jäivät kuulumaan vain 27 virkaa tai tointa käsittävät budjetti-, laki-, henkilöstö- ja hallintoasioita hoitava yleisten asioiden osasto sekä rakennus-, kasarmi-, harjoitusalue- ja kiinteistöasioista vastaavat toimistot. Vastaavasti puolustusvoimain komentajan – vallitsevassa tilanteessa siis ylipäällikkö Mannerheimin – vaikutusvalta puolustusasioissa kasvoi. Sotatalousosaston ja muiden hankkivien elimien siirtyessä puolustusministeriöstä puolustusvoimain komentajan alaiseen virastoon komentajalla oli nyt entistä laajempi ratkaisuvallta ja samalla luonnollisesti vastuu myös aseistuksen, varustuksen ja muun sotamateriaalin hankinnoista.<sup>93</sup>

Puolustusvoimain komentajan esikunnaksi muodostettiin Puolustusvoimain pääesikunnaksi nimetty organisaatio, joka asetustekstin mukaan ”*samalla puolustusministeriön alaisena toimii tämän ministeriön toimialaan kuuluvan hallinnon keskusvirastona*”. Yhteensä 322 virkaa tai tointa käsittävän Puolustusvoimain pääesikunnan kokoonpano ja tehtävät oli määritetty asetustekstissä. Myöhemmin niitä vielä tarkennettiin ja osin korjattiinkin sekä puolustusministerin että ylipäällikön allekirjoittamalla toimeenpanokäskeillä. Virallisesti entinen Päämaja lopetti toimintansa ja siihen kuuluneet osastot ja toimistot liitettiin Puolustusvoimain pääesikuntaan ylipäällikön käskyllä 16. syyskuuta 1940.<sup>94</sup>

Puolustusvoimain pääesikunnan yleisesikunnan päällikkönä oli Mikkelistä tehtävään hälytetty kenraaliluutnantti Erik Heinrichs – niillä yleisesti tunnetuilla edellytyksillä ja reunaehdoilla, jotka ylipäällikkö oli alaisensa johtamistoiminnalle asettanut. Hänen ensimmäisen apulaisensa oli päämajajoitusmestari, kenraalimajuri Aksel Airo, jonka alaisuudessa olivat operatiivinen osasto, huolto- osasto ja topografinen osasto. Mainittakoon, että lakkautetusta Maavoimien esikunnasta määrättiin operatiivisen osaston päälliköksi eversti Kustaa Tapola ja maavoimatoimiston päälliköksi majuri Tauno Viljanen.

**PUOLUSTUSVOIMAIN PÄÄESIKUNTA VÄLIRAUHAN AIKANA**

tsto = toimisto



Lähteet: Asetus Puolustusvoimain ylimmästä johdosta, n:o 431, 15.8.1940, T17650/9 ja PVPE n:o 2738/40. Järj. 1/27.9.1940, Sark 1588/16, KA.

Yleisesikunnan päällikön toinen apulainen oli sotatalouspäällikkö, jona aluksi toimi kenraalimajuri Leonard Grandell ja sittemmin insinöörieriversti Runar Bäckström. Sotatalouspäällikön alaisia olivat hallinnollinen osasto, sekä tili-, sotatalous- ja kuljetusvälineosastot. Komento-, koulutus-, järjestely- ja ulkomaanosastot olivat aluksi suoraan yleisesikunnan päällikön johdossa. Lokakuun 28. päivänä annettulla käskyllä komento- ja koulutusosastoista muodostettiin komentoesikunta, jonka päälliköksi tuli talvisodassa Pohjois-Suomen ryhmää komentanut kenraalimajuri Viljo Tuompo.<sup>95</sup>

Yleisesikunnan päällikön lisäksi suoraan ylipäällikön, siis puolustusvoimain komentajan, alaisina toimivat kolme tarkastajaa, pioneerikomentaja, viestikomentaja, pääintendentti, ylilääkäri ja ylieleinlääkäri sekä hallinnollissa asioissa merivoimien ja ilmavoimien komentajat. Sotataloustarkastajana oli kenraalimajuri Leonard Grandell, jonka tehtävänä oli taloudellisen puolustusvalmiuden ja perushankintaesitysten valvonta sekä sotatalouteen ja -materiaaliin liittyvien liikekannallepanosuunnitelmien tarkastaminen ja vahvistaminen. Tykistön tarkastajana 16. joulukuuta alkaen toimi kenraaliluutnantti Vilho Nenonen.<sup>96</sup>

Kolmas virka oli tarkoitettu jalkaväen tarkastajalle. Virkaan ei kuitenkaan ollut määrätty hoitajaa enää sen jälkeen, kun viimeinen sotia edeltävän ajan jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Erik Heinrichs, oli määrätty talvisodan III Armeijakunnan komentajaksi 16. lokakuuta 1939.

Käytettävissä olevasta lähdeaineistosta ei käy ilmi ratkaisun perusteluja. Upseerien virkatilanne oli kokonaisuudessaan varsin sekava, sillä uusia tehtäviä oli jouduttu perustamaan ilman että niihin oli olemassa virkoja. Mahdollisesti jalkaväen tarkastajan virka tarvittiin sotakoulutuksen ylitarkastajan kenraaliluutnantti Hugo Östermanin, puolustusvoimain koulutuksen ylitarkastajan, kenraaliluutnantti Harald Öhquistin tai jonkun muun sellaisen talvisodan komentajatehtävästä vapautetun tarkastavan kenraalin käyttöön, jolle ylipäällikkö määräsi tehtäviä kulloi-

senkin tarpeen mukaan. Esimerkkinä moninaisista tarkastajista voidaan mainita vaikkapa kenraalimajuri Juho Heiskanen, jonka tehtävänä oli valvoa, että uuden rajan suojaksi ryhmitettyjen joukkojen majoutusolosuhteet olivat tarkoituksenmukaiset ja tehdä esityksiä niiden parantamiseksi.<sup>97</sup> Yksinkertaisin selitys lienee kuitenkin ollut se, ettei jalkaväen tarkastajaksi ollut asettaa ylipäällikölle mieleistä henkilöä.

Vertailun vuoksi voidaan todeta, että tykistöntarkastajan alaisuudessa oli tykistökomentajan johtama kokonaisuus, johon kuuluivat suurehko taisteluvälineosasto, tykistötaktillinen toimisto ja kaasusuojelutoimisto. Vastaavasti pioneeri- ja viestiaselajeilla oli aselajikomentajat ja heillä omat aselajiosastonsa.

Aselajikomentajat ja huoltolajijohtajat olivat vastuussa alansa kaikin puolisesta kehittämisestä, joten heillä oli keskeinen asema myös sotavarustehankintojen suunnittelussa ja toimeenpanossa. Yleisesikunnan päällikön 16. marraskuuta 1940 hankintatoiminnasta allekirjoittaman määräyksen mukaan tehtävään sisältyivät aselajin tai toimialan materiaalitarpaiden määrittely sekä vastuu hankintojen suorittamisesta puolustusvalmiuden edellyttämässä kiireysjärjestyksessä sekä taloudellisesti ja käytettävissä olevien määrärahojen puitteissa. Lisäksi he vastasivat siitä, että hankittavat välineet ja tarvikkeet täyttivät taktiset ja tekniset vaatimukset ja että niiden saatavuus oli turvattu mahdollisimman hyvin myös sodan aikana.<sup>98</sup>

Hankintasuunnitelmat koottiin sotavarustustoimistossa, minkä jälkeen päämajoitustemestari esitteli ohjelman yleisesikunnan päällikön ja edelleen ylipäällikön hyväksyttäväksi. Ennen hankintojen käynnistämistä sotatalouspäällikön oli tarkastettava, että hanke täytti kaupalliset ja kotimaisen teollisuuden tehokasta hyväksikäyttöä edellyttävät vaatimukset.<sup>99</sup>

Hankintoja koskeva määräys oli siis kokonaisuudessaan varsin kattava ja huolellisesti suunniteltu. Siihen, kenen asiantuntemukseen jalkaväen, jolla siis ei ollut aselajikomentajaa, aseistuksen ja sotavarusteiden kehittäminen valitsevassa tilanteessa viimekädessä perustui, ei määräys antanut yksiselitteistä vastausta. Ensisijaisesti vastuu jalkaväen hankinnoista lienee ja-



kautunut operatiiviselle osastolle, järjestelyosastolle sekä päämajoitustestarin johtamalle sotavarustetoimistolle.

Puolustusvoimain pääesikunnan kokoonpano herätti jonkin verran keskustelua ainakin operatiivisessa osastossa. Järjestelytoimiston päällikkö, eversti Urho Tähtinen oli lähettänyt joulukuussa 1940 osastopäälliköille lausuntoa varten ehdotuksen osastojen ja toimistojen työjärjestykseksi. Tähtinen oli jäsenenä eversti Einar Mäkisen johtamassa toimikunnassa, jonka tehtävänä oli uudistaa voimassa ollut puolustuslaitosasetus. Toimistojen tehtäväkuvausten sanamuotojen yhdenmukaisuudesta päätellen ehdotuksen pohjana oli kenraaliluutnantti Oeschin toimikunnan jo vuonna 1937 valmisteleva silloisen puolustusministeriön ja yleisesikunnan työjärjestys, joka oli järjestelytoimistossa sovitettu uuteen Puolustusvoimain pääesikunnan organisaatioon. Lausunnoissa pyydettiin ottamaan kantaa varsinkin sellaisiin osastojen ja toimistojen työnjakoa koskeviin tehtäviin, joissa oli mahdollisesti havaittu olevan epäkohtia.<sup>100</sup>

Lähdeaineistosta käy ilmi, että operatiivisessa osastossa kiertäneeseen lausuntokappaleeseen tehtiin runsaasti reunamerkitöjä ja osaston tehtäviä koskevia korjausehdotuksia. Muun muassa maavoimatoimistoa käsittelevän kohdan marginaaliin oli kirjoitettu kommentti: ”*Kuka vastannee siitä, että taktilliset toimintatavat ovat asianmukaisia ja että sitä varten suoritetaan tarpeellista sotakokemusten seulomista ja tutkimista?*” Kysymys juontanee juurensa talvisodasta, jolloin Päämajan koulutusosaston kokoonpanoon oli kuulunut taktillinen toimisto. Sen tehtävänä oli ollut koota ja analysoida sotakokemuksia sekä laatia yhdessä aselajikomentajien kanssa niiden pohjalta uusia taktisia suuntaviivoja ja koulutusohjeita omien toimintamenetelmien kehittämiseksi.<sup>101</sup>

Ajatus taktillisen toimiston tarpeellisuudesta oli alun perin herätetty jo vuonna 1934, jolloin silloinen yleisesikunnan koulutusosaston toimistoupseeri, majuri Eino Virkki oli laatinut asiasta laajan muistion. Esitys siis ajoittui jokseenkin samaan aikaan, jolloin yleisesikunnassa oli muutenkin havahduttu siihen,

että Neuvostoliitossa oli käynnistetty laajoja hankkeita sekä puna-armeijan taktiikan että panssari- ja motomekanisoidujen yhtymien kehittämiseksi.<sup>102</sup>

Virkin laajan muistion lähtökohtana oli ollut se, että epäedullisista voimasuhteista johtuen armeijan oli mahdollista pärjätä taistelussa vain oman laadullisen etevämmyyden turvin. Sen turvaamiseksi oli jatkuvasti seurattava ja tutkittava vihollisen taktiikan ja organisaation kehitystä sekä arvioitava huolellisesti sen toiminnan mahdollisuuksia, vahvuuksia ja heikkouksia suomalaisissa olosuhteissa. Tällä tavalla oli tarkoituksena luoda luotettavia perusteita omien joukkojen toimintamenetelmien, kokoonpanojen, varustuksen ja koulutuksen kehittämiseksi.

Virkki oli ehdottanut, että tarvittava analysointi- ja kehittämiskyky luotaisiin perustamalla koulutusosastoon tai operatiivisen osastoon muutaman taktisesti lahjakkaan upseerin muodostama taktillinen toimisto. Kenraaliluutnantti Oeschin toimikunnan vuonna 1937 laatimassa ylimmän johdon rauhan ajan järjestelyjä käsittelevässä mietinnössä Virkin ehdotusta ei kuitenkaan ollut otettu huomioon. Sen enempää puolustusministeriön koulutusosastossa kuin yleisesikunnan operatiivisessa osastossakaan ei ollut taktillista toimistoa.<sup>103</sup>

Sen sijaan sodan ajan Päämajan koulutusosastossa oli talvisodan aikana toiminut pieni, pääosin reserviupseereista muodostettu taktillinen toimisto. Sen tehtävänä oli ollut laatia vihollisen taktiikasta tehdyistä havainnoista koonnoksia, jotka oli jaettu rintamajoukoille koulutusosaston julkaisusarjassa *Taktillinen opas*. Laajempia analyysejä ja ehdotuksia omien joukkojen toimintamenetelmien kehittämiseksi toimisto ei vaatimattomasta henkilöstöstään johtuen ollut kyennyt tekemään. Sen toimintaa oli kuitenkin pidetty niinkin tärkeänä, että Päämajan koulutusosasto oli talvisodan jälkeen esittänyt vastaavanlaisen toimiston perustamista myös rauhan ajan yleisesikuntaan ja ehkä muihinkin suurempiin esikuntiin. Kuten aiemmin on jo mainittu, Maavoimien esikuntaan taktillinen toimisto olikin muodostettu maaliskuussa 1940.<sup>104</sup>



Koulutusosaston esitys ei kuitenkaan näytä taivottaneen kenraaliluutnantti Oeschin toimikuntaa, tai ainakaan se ei esittänyt taktillista toimistoa perustettavaksi uuteen Puolustusvoimain pääesikuntaan. Niinpä vuoden 1940 asetuksen mukaan operatiiviseen osastoon kuului neljä toimistoa: maavoima-, merivoima- ja ilmavoimatoimistot sekä sotahistoriallinen toimisto. Osaston tärkein tehtävä oli operaatio- ja keskityssuunnitelmien laatiminen, ylläpito ja käskytyt.

Koulutusosaston toimistoina olivat yleinen koulutus-toimisto, ohjesääntötoimisto sekä liikuntakasvatus- ja valistustoimisto, joiden tehtävinä oli asevelvollisten ja henkilökunnan koulutuksen ja liikuntakasvatuksen johtaminen sekä ohjesääntöjen laatiminen.<sup>105</sup>

Tähtisen osastopäälliköille lähettämässä työjärjestysehdotuksessa oli nimenomainen maininta siitä, että työjärjestyttä laadittaessa oli pitäydyttävä asetuksen mukaisessa toimistojoassa. Niinpä sen enempää ope-



ratiivinen osasto kuin koulutusosastokaan eivät valmisteluvaiheessa käydystä keskustelusta huolimatta virallisessa lausunnossaan esittäneet taktillisen toimiston perustamista. Taktiikan kehittämiseen liittyvää tehtävää ja vastuuta ei siten suoranaisesti sisällytetty kummaan osaston työjärjestykseen. Tähtisen valmistelemakoonnos Puolustusvoimain pääesikunnan työjärjestykseksi valmistui 17. helmikuuta 1941, jonka jälkeen hänet määrättiin 10. Prikaatin komentajaksi. Määräyk-

■ Ylimmän johdon neuvottelutilaisuudessa joulukuussa 1940 käsiteltiin muun muassa liikekannallepanokysymyksiä. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

set puolustuslaitoksen rauhan ajan kokoonpanosta sekä viroista ja toimista vahvistettiin 3. maaliskuuta 1941.<sup>106</sup>

Puolustusvoimain pääesikunnan työskentelyä syksyn 1940 ja kesän 1941 välisenä aikana on kuvattu kattavasti aikaisemmissa historiateoksissa, joten tässä ei ole tarpeen tarkastella niihin liittyviä yksityiskohtia. Pelkistetysti todettakoon, että puolustuksen suunnittelun, sotateollisuuden ja sotavarustehankintojen, uusien rajojen vartioinnin ja linnoittamisen sekä ohjesääntötyön ja joukkojen koulutuksen ohjaamisen lisäksi Puolustusvoimain pääesikuntaa työllisti liikekannallepanojärjestelmän saattaminen vastaamaan Moskovan rauhan jälkeistä tilannetta. Mahdollisen uuden sodan varalta oli ryhdyttävä suunnittelemaan myös uutta sodan ajan Päämajaa.<sup>107</sup>

### Suunnittelupöydällä uudistettu sodan ajan Päämaja

Järjestelyosastossa valmisteltu ehdotus Päämajan sodan ajan kokoonpanosta ja johtosuhteista lähetettiin osastopäälliköiden lausunnolle 8. tammikuuta 1941. Lausuntonsa ohella osastopäälliköitä pyydettiin tekemään esityksiä alaistensa toimistojen henkilömäärävahvuudeksi ja työjärjestykseksi. Järjestelyosaston kokoonpanoehdotus oli tavallaan yhdistelmä vanhaa ja uutta. Vanhaan eli talvisodan Päämajaan verrattuna suurin ero oli siinä, että Päämaja muodostui nyt kahdesta kokonaisuudesta: Ylipäällikön ja maavoimien operatiivisena johtoesikuntana oli Puolustusvoimain pääesikunnan rungolle muodostettu yleisesikunta. Toisen osan muodosti koko Puolustusvoimia palveleva sotatalousesikunta, josta tosin ehdotuksessa käytettiin vielä nimitystä ”hankkiva osa”.<sup>108</sup>

Tammikuun puolivälissä annetuissa osastopäälliköiden lausunnoissa oli varsin runsaasti korjausehdotuksia järjestelyosaston kokoonpanoehdotukseen.

Perusteellisimmin yleisesikunnan ydinosaan kokoonpanoa ruodittiin jälleen kerran operatiivisen osaston lausunnossa, jonka oli tekijämerkintöjen mukaan laatinut maavoimatoimiston toimistoiesupseeri, majuri Tapio Peitsara. Kirjelmän olivat allekirjoittaneet osastopäällikkö, eversti Kustaa Tapola ja maavoimatoimiston päällikön viransijainen, majuri Tauno Viljanen.<sup>109</sup>

Niin talvisodan Päämajassa kuin järjestelyosaston uudessakin ehdotuksessa operatiivinen osasto, tiedusteluosasto, järjestelyosasto ja koulutusosasto oli sijoitettu eri jaostoihin. Sotakokemusten perusteella tämä ei ollut välttämättä osoittautunut hyväksi ratkaisuksi, sillä Päämajan hajasijoituessa Mikkelin alueelle osastot sijaitsivat etäällä toisistaan. Talvisodan jälkeen laaditussa toimintakertomuksessa varsinkin koulutusosasto oli pitänyt sijaintiaan ”*kaukana operatiivisen johdon tilannekartoista*” ongelmallisena yhteistoiminnan kannalta. Operatiivisen osaston lausunnossa ehdotettiin, että uudessa Päämajassa osastot olisi koottava Päämajaan päämajoitustestarin alaisuuteen ja sijoitettava samaan toimipaikkaan.<sup>110</sup>

Toinen keskeinen asia lausunnossa oli jälleen kerran kysymys taktillisesta toimistosta, jota järjestelyosaston ehdotuksessa ei ollut. Operatiivisen osaston mukaan Päämajassa tuli ehdottomasti olla ”*elin, joka tutkii omia ja vihollisen taistelun- ja toimintamenetelmiä, aseistusta jne, keksii uusia toimintamuotoja ja -tapoja, antaa niistä ohjeet sekä kenttäarmeijalle että kotijoukoille, hankkii tai valmistaa ja jakaa ohjeet mahdollisten uusien aseiden käyttöä varten. Tämän elimen tulisi saada mahdollisimman täydelliset tiedot sekä omasta että vihollisen toiminnasta, jotta se voisi tutkia syyt ja seuraukset. Sitä varten sen tulisi olla kiinteässä yhteydessä op.osaston kanssa joko siihen kuuluvana tai mahdollisesti itsenäisenä päämajoitustestarin alaisena taktillisena toimistona.*”<sup>111</sup>

Mielenkiintoista on, että keskustelun toinen merkittävä osapuoli, koulutusosasto, ei omassa lausunnossaan nostanut esiin sen enempää osaston sijoitusta Päämajan kokoonpanossa kuin kysymystä taktillisesta toimistostakaan. Yhtenä selityksenä asialle saattaa olla se, että lausunnon vahvistanut osastopäällikkö, eversti Viktor Sundman oli toiminut talvisodan aikana soti-

lasiamiehenä Saksassa, Italiassa ja Unkarissa, joten hänellä ei luonnollisestikaan ollut omakohtaista kokemusta osaston toimintaan liittyneistä ongelmista.<sup>112</sup>

Yleisten koulutusjärjestelyjen ja päällystön täydennyskoulutuksen ohjaamisen lisäksi koulutusosasto esitti tehtäväkseen ”*taktillisluonteisten ohjeiden ja oppaiden laatimista sotakokemusten nojalla*”. Osasto ei siis ottanut laajempaa vastuuta taktiikan kehittämisestä, vaan se katsoi tehtäväkseen ainoastaan sotakokemusten keräämisen ja niiden pohjalta muualla Päämajassa päätettyjen uusien toimintamenetelmien julkaisemisen ohjesääntöinä ja taktisina ohjeina.<sup>113</sup> Kysymys siitä, missä nämä päätökset taktiikan ja omien toimintamenetelmien kehittämisestä tehtäisiin, jäi työjärjestyksen valmistelussa kuitenkin ratkaisematta.

Operatiivisen osaston ehdotukset eivät toteutuneet, sillä 21. huhtikuuta 1941 vahvistetussa Päämajan kokoonpanossa operatiivinen osasto oli sijoitettu päämajoitustestarin, järjestelyosasto ja tiedustelujaosto yleisesikunnan päällikön ja koulutusosasto komentoesikunnan päällikön alaisuuteen. Operatiiviseen osastoon kuuluivat entiseen tapaan maavoima-, merivoima- ja ilmavoimatoimistot. Koulutusosastossa oli kaksi toimistoa, koulutustoimisto ja valistustoimisto, joista jälkimmäinen siirrettiin myöhemmin Valtioneuvoston tiedotuskeskuksen yhteyteen.<sup>114</sup>

Muista aselajeista poiketen uudessakaan Päämajassa ei ollut jalkaväen tarkastajaa eikä aselajikomentajaa. Tykistökomentajan alaisuudessa oli jalkaväen asehuoltotoimisto. Sen tehtävänä oli muun muassa huolehtia siitä, että jalkaväen ja Puolustusvoimien kaikkien muidenkin osien aseistus oli lukumääräisesti ja laadullisesti riittävä ja että aseet ja ampumatarvikkeet täyttivät taktiset vaatimukset.<sup>115</sup> Sitä, kuka nämä taktiset vaatimukset määritteli Päämajassa, jossa ei ollut armeijan suurimman aselajin kehittämisestä huolehtivaa vastuutahoa, ei virkaohjeissa määritelty.

Eversti Tauno Viljanen – tuleva kenraaliluutnantti ja yleisesikunnan päällikkö – kirjoitti vuoden 1950 *Sotilasaiikakauslehteen* artikkelin, jossa hän paitsi tarkasteli kesän 1944 sotatoimia Karjalan kannaksella otti myös kantaa taktiikan kehittämiseen sotavuosien

1939–1945 aikana. ”Suomen armeijan vahvana puolena [sotien aikana] tuskin on ollut taktiikan ja sodankäyntimenetelmien kehittäminen. Näyttää siltä kuin se olisi ollut yleensä enemmän yksityisten henkilöiden siellä täällä tekemien aloitteiden tai varsin nopeasti ja tunnon mukaan tehtyjen päätösten kuin määrätietoisen tutkimisen ja ohjaamisen varassa”, kirjoitti Viljanen. Selityksenä asialle Viljanen piti sitä, että ”ei liene osoitettavissakaan henkilöä tai osastoa, joka riidattomasti olisi vastuussa näiden menetelmien kehittämisestä”.<sup>116</sup>

Viljasen näkemystä voidaan luonnollisestikin pitää jälkiviisautena, olihan juuri hänen komentamansa Jalkaväkirykmentti 1 luhistunut ensimmäisenä kesän 1944 suurhyökkäyksessä. Tosin komentajatehtävän

lisäksi hän oli talvi- ja jatkosodan aikana toiminut useissa merkittävässä operatiivisissa tehtävissä Kannaksen armeijan esikunnassa, Maavoimien esikunnassa, Puolustusvoimain pääesikunnassa ja Päämajassa.<sup>117</sup> Todennäköisesti hän oli siis varsin hyvin perillä siitä, mitä taktiikan kehittämiseksi Päämajassa oli tehty – ja mitä oli jäänyt tekemättä.

Kesän 1941 koittaessa kaikki tämä oli vielä edessäpäin. Käsky suojajoukkojen perustamisesta annettiin 10. kesäkuuta ja 17. kesäkuuta käskytettiin käyntiin yleinen liikekannallepano. Samana päivänä annettiin myös käsky perustaa sodan ajan Päämaja, jonka yleisesikuntaosa siirtyi seuraavalla viikolla johtamaan sotatoimia Mikkeliin.<sup>118</sup>

---

Mikko Karjalainen

---

## MIKKELI JÄLLEEN PÄÄMAJAKAUPUNGIKSI<sup>119</sup>

**T**alvisodan jälkeinen rauhantila päättyi 25. kesäkuuta 1941, jolloin Neuvostoliitto pommitti useita suomalaisia kaupunkeja. Suomi oli jälleen sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Taistelua ei nyt käyty talvisodan tapaan puolustusotana yksin vaan yhdessä kolme päivää aiemmin Neuvostoliittoon hyökänneen Saksan kanssa. Ainakin talvisodan myötä menetetyt alueet oli vallattava takaisin.

Suomen armeijan tilanne oli niin miesmäärältään kuin sotavarustukseltaankin kesäkuussa 1941 merkittävästi parempi kuin talvisodan aikana. Hyökkäysoperaatioiden toteutus kuitenkin askarrutti ylipäällikkö Mannerheimin mieltä, sillä takeita joukkojen hyökkäyssodankäyntitaidoista ei ollut. Talvisota oli ollut luonteeltaan pitkälti alivoimaisen puolustusotaa.

Talvisodan tapaan Päämajan yleisesikunnan lisäksi myös Ilmavoimien esikunta siirtyi Mikkeliin. Merivoimien esikunta jäi talvisodan tavoin pääkaupun-

kiseudulle, ja se siirtyi Helsingin Katajanokalta 19. kesäkuuta Espoon Westendin tennishalliin. Ensimmäisen sotatalven koittaessa se siirtyi marraskuussa 1941 Helsingin keskustaan hotelli Carltoniin. Talvesta 1943 eteenpäin merivoimien komentajalla oli kotoaan Suomenlinnasta suora puhelinyhteys Päämajaan.<sup>120</sup>

Mannerheim lähti – kuten hän oli tehnyt myös talvisodan alkupäivinä – tapaamaan tärkeimpiä rintamakomentajiaan ennen siirtymistään Päämajaan. Mikkeliin Mannerheim saapui 27. kesäkuuta iltakuuden aikoihin. Vielä samana iltana hän tapasi saksalaisten yhteysupseerin, kenraali Waldemar Erfurthin, joka toimi tehtävässään Päämajassa koko jatkosodan ajan. Kaupunki oli Mannerheimille tuttu jo kahdesta sodasta, joten työ käynnistyi ilman sen suurempia ihmettelyjä.<sup>121</sup>

Ylipäällikön saapuessa Mikkeliin hänen esikuntansa henkilöstö oli jo täydessä työssä. Päämajan yleisesi-





kunta oli perustettu 18. kesäkuuta Helsingissä, josta se oli siirtynyt 25.–26. kesäkuuta Mikkelin kaupunkiin ja sen lähiympäristöön. Komendantinosastossa palveleva toimistolotta kirjasi Mikkeliin saapumisen muistiin seuraavasti: ”*Matkustimme 16.20 [25. kesäkuuta] Hesasta linjurilla. Perillä Mikkelissä 1.50. Koko yön olimme ulkona. Nukuimme bussissa. Aamupäivän [26. kesäkuuta] haimme kämpän avainta. Lopulta pääsimme majoittumaan. Emme olleet töissä lainkaan. Kirjoittelin ja siivosimme boksen ym. Nukuimme luteitten vuoksi lattialla.*”<sup>122</sup>

Päämaja jakautui jatkosodan aikana kahteen osaan: Mikkeliin siirtyneeseen yleisesikuntaan ja Helsingissä toimivaan sotatalousesikuntaan. Henkilöstön keskuudessa näistä osista käytettiin yleisesti nimityksiä Päämaja I ja Päämaja 2. Harhaanjohtavat nimitykset aiheuttivat sekaannuksia, joten niiden käyttö kiellettiin heti ensimmäisten sotaviikkojen aikana.

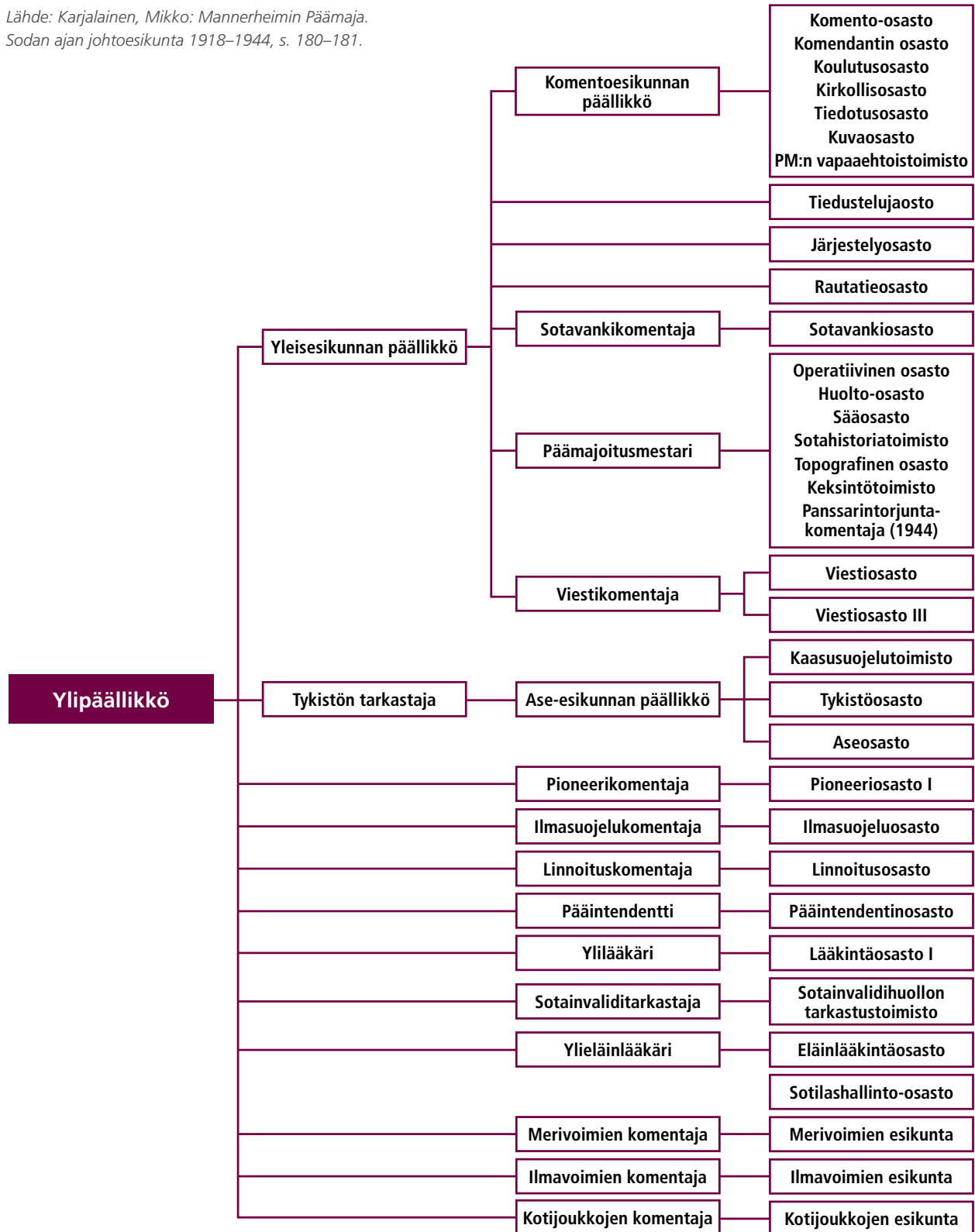
Hyökkäyssota eteni kesällä 1941 onnistuneesti. Ilmiselvästi taistelumenestys imaisi mukaansa myös ylipäällikkö Mannerheimin, sillä hän kirjoitti elokuun 23. päivänä yksityiskirjeessään innostusta hehkuen: ”*Meillä on meneillään suuri hyökkäys ja etenemme lumivyöryn nopeudella, tietenkin kohtuullisella. Toispäivänä joukkomme kulkivat Vuoksen yli, sen sillat oli kaikki tuhottu. Muutaman päivän kuluttua on vanha rajamme koko pituudeltaan saavutettu. Monissa kohdissa olemme jo kaukana sen toisella puolella.*”<sup>123</sup>

Laatokan Karjalassa etenemistä jatkettiin 4. syyskuuta Tuuloksen ylimenohyökkäyksellä. Syväri-joki saavutettiin syyskuun puoliväliin mennessä. Päämajassa valmistauduttiin armeijan osittaiseen kotiuttamiseen. Operatiivisessa osastossa oli käytännössä jo syyskuun puoliväliin mennessä laadittu suunnitelma kenttäarmeijan supistamisesta prikaatikokoonpanoon. Tarkoituksena oli kotiuttaa suuri määrä joukkoja si-

■ Jatkosodan alettua Mikkelistä tuli jälleen päämajakaupunki. Ylipäällikkö Mannerheim seurueineen Päämajan edustalla kesällä 1941. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

## PÄÄMAJAN YLEISESIKUNTA HELMIKUUSSA 1944

Lähde: Karjalainen, Mikko: Mannerheimin Päämaja. Sodan ajan johtoesikunta 1918–1944, s. 180–181.





viilitöihin. Palvelukseen jäävä henkilöstö oli tarkoitus sijoittaa prikaateihin, joilla oli ensisijaisesti varmistus- ja suojatehtävä. Armeijan uudelleenjärjestelyn käytännön suunnittelusta Päämajassa vastasi järjestelyosasto ja sen liikekannallepanotoimisto. Syksyn edetessä sotatilanteessa ei hyökkäyksen etenemisestä huolimatta kuitenkaan tapahtunut käännettä, joka olisi suuressa määrin mahdollistanut joukkojen kotiuttamisen. Petroskoi vallattiin lokakuun alussa. Hyökkäys jatkui kohti Karhumäkeä, joka vallattiin 5. joulukuuta.<sup>124</sup> Sodan hyökkäysvaihe oli suomalaisten osalta saavutamassa lakipisteensä.

Jatkosodan alettua Päämajassa oltiin sikäli uuden äärellä, että hyökkäyssota aiheutti monia sellaisia toimintoja, joista ei ollut saatu kokemusta talvisodassa. Esimerkiksi ohjeet sotavankien kuulustelusta valmistuivat vasta juuri ennen suomalaisten hyökkäyksen alkua 9. heinäkuuta 1941, jolloin sotaa oli jo käyty parisen viikkoa.<sup>125</sup>

Merkittävin suomalaisten vangiksi jäänyt neuvostosotilas oli puna-armeijan 43. Divisioonan komentaja, kenraalimajuri Vladimir Kirpitsnikov. Hänet vangittiin Kannaksella 1. syyskuuta 1941. Kirpitsnikov kuljetettiin Kannakselta Mikkelin lääninvankilaan samalla tavoin kuin muutkin, etupäässä upseerisota-

vangit, joita Päämajassa katsottiin tarpeelliseksi kuulustella tavallista tarkemmin. Suomalaisille Kirpitsnikov oli ehdottoman kiinnostava tietolähde.<sup>126</sup>

Kaikkein tärkein päivittäinen informaatiokanava ylipäällikölle ja Päämajan operatiiviselle johdolle olivat sotatoimiyhtymistä lähetetyt tilanneilmoitukset. Edellisen yön kello 18:n ja aamukuuden välisistä tapahtumista lähetettiin ilmoitus Mikkelin viestikeskus Lokkiin aamuyhdeksään ja iltailmoitukset kello 21:een mennessä. Tämän jälkeen operatiivinen osasto laati ilmoituksista yhteenvedon, jonka päämajoitusestari Aksel Airo esitteli ylipäällikölle. Sama rytmisi säilyi läpi sodan, joskin kesän 1944 Neuvostoliiton suurhyökkäyksen kiivaimpina viikkoina alajohtoportaat lähettivät tilanneilmoituksia Päämajaan kolme kertaa päivässä.<sup>127</sup>

Operatiivisen osaston maavoimatoimisto oli keskeisten tehtäviensä vuoksi Päämajassa tiedon valtaväylien risteyskohta. Muiden osastojen upseereita tutustui päivittäin operatiivisen osaston ylläpitämään tilannekuvaan. Tietojenvälitys toimi Päämajan sisällä myös toiseen suuntaan. Esimerkiksi tiedusteluosasto toimitti keräämänsä tiedot operatiiviselle osastolle, jossa niiden sisältö siirrettiin tilannekartoille, analysoitiin ja esiteltiin päämajoitusestariille.<sup>128</sup>

■ Operatiivisen osaston maavoimatoimisto oli Päämajassa tiedon valtaväylien risteyskohta. Työskentelemässä toukokuussa 1944 vasemmalta toimistoupseeri, majuri Johan Maristo, toimistopäällikkö, everstiluutnantti Usko Sakari Haahti ja toimistoupseeri, kapteeni K. J. Lounamaa. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.



## Hyökkäyksestä puolustukseen vuonna 1942

Jatkosodan aikana vihollisuhka Mikkeliä kohtaan oli merkittävästi pienempi kuin talvisodan kuukausina. Kaupungissa elettiin pääosin rauhanaikaisessa tunnelmassa. Lokakuussa 1942 otettiin 16 kilometrin päässä Mikkelin pohjoispuolelta kuitenkin kiinni kaksi inkeriläistä suomea puhuvaa vihollista. He ilmoittivat tehtäväkseen rautatieliikenteen tarkkailun. Ylipäällikön suojausjärjestelyjä tutkineen Mikko Tynin mukaan kyseessä olivat vihollisen pudottamat laskuvarjomiehet Robert Marttinen ja Toivo Raikkerus, joiden tehtävänä oli mahdollisesti myös ylipäällikkö Mannerheimin surmaaminen. Niin ikään maaliskuussa 1943 otettiin kiinni kolme desanttia Mikkelin maalaiskunnassa. Heistä virolaisen Karl Vahterin tehtävänä oli Mannerheimin surmaaminen.<sup>129</sup>

Edellä kuvatut tapahtumat saatiin selvitettyä jo ennen kuin ylipäällikkö joutui välittömään vaaratilanteeseen. Hänen lähisuojauksensa ei siis joutunut varsinaiseen testiin, mutta se oli joka tapauksessa järjestetty ympärivuorokautisesti koko sodan ajan.<sup>130</sup>

Suomalaisten hyökkäys oli pysähtynyt vuoden 1941 loppuun mennessä kaikilla rintamanosilla. Vuoden 1942 aikana suomalaiset valtasivat maaliskuun viimeisinä päivinä Suursaaren ja osallistuivat seuraavana kesänä Laatokan laivasto-operaatioon yhdessä saksalaisten ja italialaisten kanssa. Päämajassa suunniteltiin myös Sorokaan suuntaan tehtävää hyökkäysoperaatiota, jolla oli tarkoitus katkaista Muurmannin rata Karhumäen pohjoispuolella. Mannerheim osoitti ilmiselvästi suuren sotapäällikön harkintakykyä pidättäytyessään hyökkäämästä Sorokkaan. Ylipäällikön muistelmiinsa kirjaaman väitteen ylle, jonka mukaan hänen aikomuksenaan ei milloinkaan ollut jatkaa etenemistä Maaselän kannakselta Muurmannin rataa kohti, jää kuitenkin leijailemaan epäilyksen pilviverho.<sup>131</sup>

Tammikuussa 1942 Mikkeliä kaavailtiin Päämajan siirtämistä lähemmäs rintamaa Laatokan rannalle, Sortavalan ja Lahdenpohjan alueelle. Mitä ilmeisimmin kyseessä oli Mannerheimin ajatus, josta hänen lä-

himmät alaisensa eivät olleet kovinkaan innostuneita. Siirtohanke haudattiin vähitellen kevään kuluessa.<sup>132</sup>

Päämajan mahdollista siirtoa tärkeämpi asia keväällä 1942 oli kenttäarmeijan puolustusjärjestelyjen vahvistaminen. Puolustusasemia oli alettu suunnitella ja rakentaa heti hyökkäyksen pysähtyttyä vuonna 1941. Kestolaitteiden eli pysyvien betonisten linnoituslaitteiden rakentamista ei kuitenkaan ollut saatu toteutettua laajemmin vielä kevään 1942 lopullakaan. Asia oli ylipäällikön kontrollissa.<sup>133</sup> Päätöksentekoon vaikutti yhtäältä epävarmuus sodan lopputuloksesta. Toisaalta ratkaisuväliltä oli Puolustusvoimien sisällä ja siten vain ja ainoastaan Mannerheimin käsissä.

Päämajan toiminta vaipui vuoden 1942 loppua kohden ”säätöliekille”, mikä korreloi rauhallista rintamatilannetta. Sotaväsymys raskaan hyökkäysvaiheen jälkeen oli ilmeinen.<sup>134</sup> Vuoden 1942 loppua kohti merkit suursodan voimasuhteiden muutoksista näkyivät tosin jo myös Päämajassa. Leningradin saarron murtuminen tammikuussa 1944 oli yksi osa suursodan uutta käännettä. Saksalaisten vastoinkäymisiä seurattiin Mikkelin tilannekartoilla tiiviisti, joskin suurin huomio luonnollisesti kiinnittyi pääasiassa omiin rintamiin.

Keväällä 1943 Päämajan ylimmän johdon toimintaa varjosti ylipäällikön horjuva terveydentila, mikä pakotti hänet huhtikuussa 1943 poistumaan Mikkelistä toipumislomalle leppeämpään ilmastoon. Kohteeksi valikoitui Sveitsi. Mannerheim lähti Mikkelistä illalla 14. huhtikuuta ja palasi takaisin Mikkeliin aamulla 12. toukokuuta. Ylipäällikön sijaisena tuon ajan toimi jakaväenkenraali Erik Heinrichs. Mannerheim itse koki Sveitsissä olon tehneen hänelle hyvää. Toipumisloma olikin ilmiselvästi elvyttänyt iäkkään ylipäällikön voimat, sillä kesän 1943 aikana hän kävi tarkastamassa kaikki rintamanosat. Kun tarkastusmatkoilla saadut tiedot yhdistettiin keväällä 1943 tiedusteluosaston laajaan Neuvostoliiton sotapotentialiaa käsitelleeseen

■ Ylipäällikkö teki Päämajasta useita rintamakäyntejä. Mannerheim seurueineen tarkastamassa panssarivaunuustekokeiluja Taavetissa kesäkuussa 1943. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.



raporttiin, oli Päämajan ylimmällä johdolla tiedossa omakohtaisiin havaintoihin perustuva tilannekuva.<sup>135</sup>

Tilannekuvan luomisessa Päämajan osastoilla ja toimistoilla oli sodankäynnin kannalta omat tärkeät tehtävänsä. Organisaation monisäikeisyyttä kuvaase, että Päämajan huoltopäällikön esikunnassa toimi työntutkimustoimisto ja keväällä 1944 perustettiin Päämajaan erillinen keksintötoimisto. Työntutkimustoimiston tehtävänä oli järkiperaistää muun muassa kotimaisen sotatarviketeollisuuden ja liikennejärjestelyjen toteutusta siten, että toiminta olisi mahdollisimman tehokasta. Mikäli esimerkiksi kiväärinpatruunoiden tuotantoa pystyttiin työtapoja tehostamalla lisäämään tehtaissa edes muutamalla prosentilla, se oli ilman muuta kannattavaa toteuttaa.<sup>136</sup>

Syksyn 1943 aikana suomalaisten taisteluaktiivisuus hiipui. Vastaavasti vihollisen aktiivisuus lisääntyi, joten suomalaisten omaan aktiiviseen toimintaan ei ollut enää edes kunnollisia edellytyksiä. Päämajassa vihollisen todellinen suurhyökkäyksen uhkan mahdollisuus nähtiin jo syksyllä 1943. Lokakuun lopussa operatiivisella osastolla oli näkemys, että vihollisen hyökätessä Syvärin eteläpuolen sillanpääasemia ei puolustettaisi millä hinnalla hyvänsä. Tietoa ei kuitenkaan välitetty Aunuksen ryhmälle. Ryhmän komentaja oli syystäkin tuohtunut, kun asia selvisi hänelle viimeistään marraskuun lopulla. Karjalan kannaksella kenraaliluutnantti Öhquist totesi, että suomalaisten piti valmistautua siihen vaihtoehtoon, että saksalaiset tulisivat lähiaikoina tai talven kuluessa vetämään rintamaansa Leningradin luona taaksepäin.<sup>137</sup>

Päämajassa yleistilanteen muutokseen reagoitiin siten, että päämajajoitusmestari Airo lähetti joulukuun puolivälissä 1943 sotatoimiyhtymiin ylipäällikön käskystä painokkaan kirjeen. Siinä muistutettiin vihollisen toiminnan kehittymisestä ja siitä, että hyökkäys on melkoisella varmuudella joskus tulossa. Oli tarkistettava puolustussuunnitelmat, koulutettava miehistöä, tehostettava kenttävarustustöitä ja pyrittävä torjumaan sotaväsymystä. Vihollisen joukkojen laadun tunnustettiin olevan omien joukkojen kanssa samalla tasolla ja joissakin suhteissa jopa niiden edellä.<sup>138</sup>

## Vuosi 1944 – milloin vihollinen hyökkää?

Kevään 1944 tilanteesta ja suomalaisten varautumisesta vihollisen kesäkuussa 1944 alkaneeseen suurhyökkäykseen on kirjoitettu Suomessa erittäin runsaasti. Nähtiinkö Päämajassa etukäteen hyökkäyksen olevan tulossa, vai jäikö siihen valmistautuminen vajaaksi?

Saksalainen eversti Ernst Nobis piti 9. tammikuuta 1944 Päämajassa esityksen saksalaisten itärintaman sotakokemuksista. Nobisin esityksen ydin oli se, että puna-armeijan iskukyky oli kehittynyt huomasti. Ainakin ylipäällikkö Mannerheim vakuuttui Nobisin ajatuksista. Muutoin Päämajassa oltiin tammikuun alkupuolella rauhallisen odottavalla kannalla. Tilannekarttaa tarkasteltaessa oli nähtävissä, että omat joukot oli ryhmitetty pääosin kolmelle kannakselle Päämajan alaisiin Kannaksen, Aunuksen ja Maaselän ryhmiin. Pohjoisempaan Päämajan suorassa johdossa oli 14. Divisioona sekä 3. Divisioona. Kenttäarmeijan kuudesta divisiosta neljä oli Päämajan reserveinä valmiina käytettäväksi siellä, missä vahvennuksille oli tarvetta.<sup>139</sup>

Näennäisesti rauhallinen suursodan vaihe päättyi vain reilu viikko eversti Nobisin vierailun jälkeen tammikuussa 1944. Puna-armeijan hyökkäyksen myötä saksalaiset Leningradia saartaneet joukot joutuivat 19. tammikuuta alkaen vetäytymään Suomenlahden eteläpuolella kaupungin ympäriltä kohti länttä. Yleistilanteen muutokset vaativat Mannerheimia päivittämään tilannekuvaa myös tasavallan presidentille. Mannerheim ja Ryti tapasivat 8. helmikuuta. Ylipäällikkö totesi presidentille, että Saksa oli hävinnyt sodan Neuvostoliittoa vastaan. Mannerheimin mukaan armeija ei pystyisi puolustautumaan Neuvostoliiton suurin voimin tekemiä hyökkäyksiä vastaan kovinkaan kauan.<sup>140</sup> Sodasta oli päästävä irti, vaikka se saattaisi aiheuttaa uuden sodan – saksalaisia vastaan.

Eversti Valo Nihtilän analyysi Päämajassa 18. helmikuuta oli se, että vihollisen hyökkäys Karjalan kannaksella oli hyvin mahdollinen. Neuvostoliitto saattaisi pyrkiä poistamaan Suomen muodostaman uhkan Karjalan kannaksen suunnalta. Kylmän sotilaallisen

harkinnan lisäksi asiaan saattaisivat vaikuttaa myös kunniatekijät. Päämajan ylimmän johdon ratkaisu oli se, että vastuu Kannaksen puolustuksesta päätettiin jakaa kahdelle Päämajan alaiselle armeijakunnalle.<sup>141</sup>

Tärkeämpi käytännön toimenpide oli kuitenkin se, että puolustuksen painopiste siirrettiin tammi–huhtikuun aikana 1944 Karjalan kannakselle. Kannaksella reservit lisääntyivät yhdestä divisioonasta ja yhdestä prikaatista kolmeen divisioonaan ja yhteen prikaatiin. Panssaridivisioonan lisäksi reserveinä olivat nyt myös 10. Divisioona, 3. Divisioona (vajaa) sekä Ratsuväkiprikaati.<sup>142</sup>

Toistuvista Päämajan käskyistä huolimatta Kannaksen puolustusjärjestelyissä oli havaittu puutteellisuksia ja suurta epätasaisuutta eri rintamalohkojen välillä. Mannerheim totesi yksikantaan, että vihollisen suurhyökkäys tulee perustumaan materiaaliyivoiman häikäilemättömään käyttöön. Ylipäällikön 10. toukokuuta antama viesti alaisilleen rintamakomentajille oli selvääkin selvempi: ”*Vaadin kaikilta alaisiltani komentajilta tinkimätöntä lujuuutta ja ehdotonta omakohtaista vastuuntunnetta siitä, että asemamme saadaan lujiksi kestäväksi myös materiaalisesti vihollisen suurhyökkäyksen painon.*”<sup>143</sup>

Kuin tämän vakuudeksi eversti Valo Nihtilä lähti Mannerheimin valtuuttamana 13. toukokuuta Mikkelistä kohti Kannasta. Edellinen Mannerheimin lähettämä tarkastaja, kenraaliluutnantti Woldemar Hägglund oli palannut Kannakselta vain viikkoa aikaisemmin.<sup>144</sup> Nihtilä oli jo kevään aikana kritisoinut Päämajan operatiivisessa johdossa puolustusjärjestelyjen tilannetta kaikkein voimakkaimmin. Hänen havaintonsa olivat karua kuultavaa: puolustusasemien valmistelu oli edelleenkin osittain suunnitelmaton ja tehotonta.

Käytännössä Päämajan ylimmän johdon antamien käskyjen vaikutus puolustusjärjestelyjen vahvistamiseksi jäi vähäiseksi, sillä käskyjen toimeenpanoa ei valvottu riittävän aktiivisesti. Päämajan operatiivisessa johdossa oletettiin, että viimeistään ylipäällikön kirjallisesti esittämät vaatimukset saisivat sotatoimiyhtymät automaattisesti kiihdyttämään puolustusvalmistelujaan.

Päämajan oma tilannekuva oli ajantasainen. Viimeistään toukokuun 1944 lopussa Mikkelissä oli selvyys siitä, että vihollisen suurhyökkäys oli tulossa, vaikkakaan ajankohdasta ei ollut täyttä varmuutta. Eversti Nihtilä kiteytti asian muutama vuosikymmen tapahtumien jälkeen: ”*Minua tai Päämajaa on syytetty siitä, ettemme tienneet hyökkäyksen tulemisesta. Minusta se oli omituinen syytös. Kun esimerkiksi sain marsalkan syntymäpäiville kutsun 4. päivä kesäkuuta, pyysin kuitenkin saada pari päivää lomaa viedäkseni perheeni maalle hyökkäysuhan takia.*”<sup>145</sup>

Päämajan ylimmän johdon toiminta kevään 1944 aikana herättää monta kysymystä, joihin suorien vastausten löytäminen on mahdotonta. Miksi Mannerheimille ei esitelty kaikkea sitä tiedustelutietoa, joka kevään kuluessa oli saatu? Oliko kyse yhtäältä siitä, että ylipäällikköä pidettiin jo niin vanhana, etteivät yleisesikunnan päällikkö ja päämajoitusmestari halunneet järkyttää häntä ennen kuin oli aivan pakko? Vai oletettiin, että kaikki mahdollinen ja voitava oli puolustusvalmiuden rakentamiseksi jo tehty?

## Kesän 1944 tulimyrsky

Neuvostoliiton suurhyökkäys alkoi Karjalan kannaksella tiedusteluhyökkäyksillä 9. kesäkuuta ja varsinaisella läpimurtohyökkäyksellä seuraavana päivänä. Mikkelissä vihollisen toimien laajuus paljastui 10. päivän kuluessa. Ensimmäiset reaktiot koskivat tilanteen vakauttamista: vihollisen eteneminen oli pysäytettävä. Sen jälkeen olisi sodasta pyrittävä irtautumaan, mutta miten?

Päämajassa operaatioiden suunnittelu muuttui kuin taikaiskusta nopeaksi reagoinniksi. Vihollinen eteni murskaavan nopeasti, ja tilannekuva Päämajan seinäkartoilla muuttui tunti tunnilta. Suunnittelu ja päätöksenteko siirtyi väkisinkin aiempaa enemmän rintamaesikuntiin, halusipa Päämaja sitä tai ei.

Suomalaiset joutuivat vetäytymään Karjalan kannaksella ja etenkin IV Armeijakunnan vastuualueella hyvin nopeasti. Päämajan operatiivisen johdon risti-veto jatkui hyökkäyksen alkupäivinä. Pitäisikö joukot vetää Vammelsuu–Taipale-asemaan, vai pyrkiäkö ra-



■ Kenraaliluutnantti Lennart Oesch määrättiin Kannaksen joukkojen komentajaksi 14. kesäkuuta 1944. Eversti Valo Nihtilä oli palannut Päämajan operatiivisen osaston päälliköksi jo 11. joulukuuta 1942. Kuva on otettu Mustolassa elokuussa 1941. Kuva: SA-kuva, Sotamuseo.

joittamaan läpimurto jo sen etupuolella? Kun päästiin selville vihollisvoimien murskaavasta ylivoimasta, vastahyökkäysajatuksista luovuttiin.<sup>146</sup>

Päämaja ei pystynyt enää johtamaan Kannaksen armeijakuntia suoraan Mikkelistä. Niinpä päädyttiin siihen, että Kannasta puolustavien joukkojen piti olla yhden ja saman komentajan alaisuudessa. Ylipäällikkö määräsi 14. kesäkuuta perustettavaksi Kannaksen joukkojen komentajan esikunnan. Kenraaliluutnantti Karl Lennart Oesch siirtyi Aunuksen ryhmän komentajan tehtävästä Kannaksen joukkojen komentajaksi seuraavana päivänä.<sup>147</sup>

Päämajan sisällä toiminta jatkui välittömästi suurhyökkäyksen alettuaakin sikäli ennallaan, että eversti Airo esitteli operatiiviset asiat ylipäällikölle Heinrichsin ollessa läsnä. Päätöksenteon jälkeen Airo yhdessä Nihtilän kanssa laati tehtyjen päätösten mukaiset käskyt, jotka maavoimatoimiston päällikkö, everstiluutnantti Usko Sakari Haahti kirjoitutti puhtaaksi ja lähetti eteenpäin.<sup>148</sup>

Suurhyökkäyksen ensimmäisinä päivinä syntyi Kannaksella ennennäkemätön tilanne, kun jopa tu-

hannet suomalaiset sotilaat karkasivat yksiköistään päästäkseen pois vihollisen suurhyökkäyksen alta. Päämajan näkökulmasta tilanne oli erittäin huolestuttava, sillä Kannaksen puolustuksen murtuminen olisi merkinnyt käytännössä koko Suomen puolustuksen murtumista. Jukka Kulomaa on osoittanut väitöskirjassaan, että kesäkuun 9. ja 30. päivien välisenä aikana karkureina ja yksiköistään harhautuneina selustassa pidätettyjä on arvioitu olleen jopa 29 000 miestä. Kulomaan perinpohjaisesta tutkimuksesta syntyy lohduttoman tarkka kuva siitä, miten kaikki kiinnisaadut piti palauttaa takaisin tehtäviinsä, tarvittaessa pakkokeinojakin käyttäen. Kesällä 1944 kenttäoikeuksien päätöksillä teloitettiin vajaat viisikymmentä karkuria ja Sotaväen järjestyssäännön nojalla 11 miestä.<sup>149</sup> Inhimillisesti tarkastellen tämä oli traagista, mutta Päämajan työkalupakkia tarkasteltaessa se oli yksi viimeisistä voimakeinoista.

Heinäkuun puolen välin jälkeen kenraaliluutnantti Oesch saattoi todeta joukoilleen, että Ihantalan ja Vuosalmen torjuntavoittojen ansiosta vihollisen hyökkäysvoima Kannaksella oli ehtymässä.<sup>150</sup> Suurhyökkäys

vaikutti Karjalan kannaksen lisäksi yleistilanteeseen myös muilla rintamasuunnilla. Heikentyneet suomalaisjoukot joutuivat vetäytymään. Ylipäällikkö antoi 16. kesäkuuta 1944 Aunuksen ja Maaselän kannaksen joukoille vetäytymiskäskyn. Päämajan tilannekartoilta painopiste pysyi kuitenkin koko ajan Kannaksella. Mikkelissä tiedostettiin, että mikäli Kannas murtuisi, ei muiden rintamaosienkaan sotamenestyksellä olisi juurikaan merkitystä.

Kesän 1944 torjuntataistelut päättyivät käytännössä Ilomantsin hyökkäysoperaatioon elokuun 13. päivään mennessä. Elokuun puolivälissä puolustusvoimien kokonaisvahvuus oli noin 530 000 miestä. Vaikka lukuun sisältyivät yli 50 000 sotasairaaloitten kirjoilla ollutta, oli miesvahvuus edelleenkin merkittävän suuri. Vahvuusluetteloa katsoessa suomalaisten tilanne ei näyttänytkään täysin lohduttomalta. Kesäkuun 15. päivään verrattuna kokonaisvahvuus oli elokuuhun mennessä jopa kasvanut noin 30 000 miehellä.<sup>151</sup>

Kenraaliluutnantti Oesch analysoi syyskuun puolivälissä eli viikko rauhanteon jälkeen mennyttä kesää ja Kannaksen vetäytymistäisteluita erinomaisen analyttisesti: ”*Puolestani olen sitä mieltä, että ajan pitkään ne olisi jouduttu jättämään, jos ylivoima olisi niitä aikansa jauhanut ja murskannut, sillä nykyisin on hyökkääjällä sellaiset aseet käytettävissä – ja sellainen määrä aseita – että puolustus väkisin murtuu. Mutta läpimurto ja hyökkäyksen jatkaminen syvyydessä voidaan toisaalta tehdä hyökkääjälle niin kalliiksi, että hyökkäys hidastuu siinä määrin, että puolustajan reservit ehtivät seuraavaan asemaan pysähdyttämään hyökkäyksen. Kannaksella oltiin liian hyväuskoisia ryssän aikomuksiin ja mahdollisuuksiin nähden.*”<sup>152</sup>

## Kaikin keinoin irti sodasta

Kotirintamalla – Päämaja mukaan luettuna – Suomi etsi Mannerheimin johdolla yhä tiiviimmin tietä rauhaan. Vihollisen suurhyökkäyksen alettua ylipäällikkö vaati kenraali Waldemar Erfurthilta saksalaisten lupaa materiaaliavun pikaista toteuttamista. Muutoin Suomen ja Saksan yhteistoiminnalta olisi pohja poissa

ja Suomen täytyisi pyrkiä irti sodasta. Ajatus Suomen pyrkimyksestä rauhaan oli nyt iskostettu peruuttamattomasti myös saksalaisten tietoisuuteen.<sup>153</sup>

Lopullinen päätös pyrkimyksestä rauhanteekoon Neuvostoliiton kanssa tapahtui 28. heinäkuuta, kun presidentti Rytin ehdotuksesta ylipäällikkö Mannerheim suostui ottamaan vastaan tasavallan presidentin tehtävän. Mikkelin Päämajassa näistä neuvotteluista ei – jalkaväenkenraali Heinrichsiä lukuun ottamatta – tiedetty juuri mitään. Uutispimennossa pidettiin jopa komentoesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Viljo Tuompo. Elokuun 4. päivänä Mannerheim vannoi eduskunnassa virkavalan. Osa kansasta odotti Mannerheimin irrottavan Suomen sodasta mahdollisimman pikaisesti, osa puolestaan odotti sodasta irrottautumisen tapahtuvan hyväksyttävillä ehdoilla.<sup>154</sup>

Suomalaisten aseet vaikenivat 4. syyskuuta. Vihollinen ampui joillakin rintamasuunnilla vielä seuraavan päivän aamuun asti, joten vasta silloin alkoi todellinen ja molemminpuolinen aselepo. Sodan jännitys ei lauennut hetkessä. Mikkelin Päämajassa elettiin hermostuneita aikoja. Epätietoisuutta aiheutti jo pelkästään se, yrittäisivätkö neuvostojoukot provosoida suomalaisia aselevon murtamiseksi. Kaksi kysymystä nousi Päämajassa aselepoa seuranneina päivinä esiin ylitse muiden: miten Neuvostoliitto tulisi noudattamaan aselepoa, ja millaisia vaatimuksia se esittäisi seuraavina viikkoina?<sup>155</sup>

Sota saksalaisia vastaan alkoi 15. syyskuuta saksalaisten yrittäessä vallata suomalaisten hallussa olleen Suursaaren itäisellä Suomenlahdella. Suomalaisten asema Saksan ja Neuvostoliiton välissä selvisi kertaheitolla, ja Saksa muuttui Suomelle konkreettiseksi viholliseksi.

Päämajan toiminta jatkui aselevon jälkeenkin koko syksyn 1944 Mikkelissä. Käynnissä oli Lapin sota, ja samaan aikaan Päämajan oli huolehdittava joukkojen kotiuttamisesta, jotta sotilaat pääsisivät siirtymään rauhan töihin. Päämajan toiminta loppui 4. joulukuuta 1944, jolloin se siirtyi rauhanaikaiseen kokoonpanoon ja muutettiin Puolustusvoimain pääesikunnaksi.<sup>156</sup>

## PÄÄESIKUNTA KARAISTUU KYLMÄSSÄ SODASSA

### Kokoonpano ja tehtävät hahmottuvat 1950–1960-luvuilla

**N**iin Pääesikunnan kuin koko Puolustusvoimienkin sodan jälkeisen olemassaolon perusteita pohdittaessa elettiin suuren epävarmuuden aikaa. Kansainvälisen kuohunnan lisäksi 1940–1950-lukujen vaihteessa myös kotimaan asioissa elettiin monenlaisten paineiden alaisina. Kovaa vauhtia kehittyvä kylmän sodan asetelma ei voinut olla vaikuttamatta merkittävällä tavalla myös Pääesikunnan organisaation ja toiminnan kehittämiseen.

Päämajan järjestelyosasto antoi 30. lokakuuta 1944 käskyn Päämajan siirtymisestä rauhan ajan kokoonpanoon. Kokoonpano kaavailtiin saavutettavan sodan ajan Päämajan osastoja ja toimistoja supistamalla, mikä aloitettiin marraskuussa 1944. Yleisesikunnan päällikön joulukuussa 1944 allekirjoittamassa käskyssä määritettiin Puolustusvoimain pääesikunnan rauhanaikainen kokoonpano. Se oli tarkoitettu väliaikaiseksi siirtymävaiheen järjestelyksi. Jo seuraavan vuoden alussa asetettiin toimikunnat pohtimaan pidemmälle ulottuvia järjestelyjä.<sup>157</sup>

Yleisesikunnan päällikkö oli Pääesikunnan esikuntapäällikkö ja samalla puolustusvoimain komentajan sijainen. Hänellä oli kaksi apulaista, päämajamestari ja sotatalouspäällikkö. Puolustusvoimain pääesikunnan kokonaisvahvuus oli 336 henkilöä, ja siihen kuului 18 osastoa: komento-osasto, koulutusosasto, ulkomaaosasto, järjestelyosasto, operatiivinen osasto, huolto-osasto, topografinen osasto, hallinnollinen osasto, tiliosasto, so-

talousosasto, kuljetusvälineosasto, taisteluvälineosasto, kaasusuojeluosasto, viestiosasto, pioneeriosasto, intendenttiosasto, lääkintäosasto ja eläinlääkintäosasto. Siirtymävaiheessa keskeisessä asemassa oli etenkin järjestelyosasto, joka oli vastasi Puolustusvoimien kokoonpanosta, määrävahvuudesta, rauhan ajan sijoituksesta ja liikekannallepanosta. Järjestelyosasto hoiti myös asevelvollisuus- ja kutsunta-asiat.<sup>158</sup>

Yhteyden pitämiseksi maassa olevaan liittoutuneiden valvontakomissioon Päämajaan perustettiin



■ Kaartin pataljoonan varusmiehet harjoittelemassa Kaartin kasarmialueen pihalla heinäkuussa 1956. Kolme vuotta myöhemmin pataljoona väistyi Pääesikunnan tilantarpeiden takia Katajanokalle Merikasarmiin. Kuva: Artturi Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.



1. lokakuuta 1944 erityinen yhteisosasto. Puolustusvoimain pääesikunnan varsinaiseen kokoonpanoon kuulumaton osasto alistettiin yleisesikunnan päällikölle. Pääesikunnan alaisina toimivat myös sotasaaliin luovutusosasto ja sotainvalidihuollon tarkastajan toimisto.<sup>159</sup> Nämä erilliset osat lakkautettiin tarpeettomina muutaman vuoden kuluttua.

Jatkosodan Päämajassa turvallisuudesta ja erityisesti vakoilun torjunnasta vastanneesta valvontaosastosta tuli Puolustusvoimain pääesikunnan ulkomaaosaston valvontatoimisto. Joulukuussa 1944 laaditun työjärjestyksen mukaan toimiston tehtävänä olivat muun muassa vieraiden valtioiden harjoittaman vakoilun, tuhotyötoiminnan ja kiihotuksen tarkkailu ja tutkinta sekä niihin syyllistyneiden syytteesen saattaminen. Tehtäviin kuuluivat myös yleisen mielipiteen ja erilaisten mielipidevirtausten tarkkailu sekä lausuntojen antaminen maanpuolustusta koskevista julkaisuista.<sup>160</sup>

Asekätkentään kytkeytyneistä syistä ja ulkoisesta painostuksesta johtuen valvontatoimiston toiminta lopetettiin kesäkuun 1945 lopussa annetulla asetuksella. Toimiston tehtävät siirrettiin kesällä 1945 valtiollisen poliisin yhteyteen muodostetulle sotilas-toimistolle. Valtiollinen poliisi lakkautettiin vuonna 1948 ja sen tilalle perustettiin suojelupoliisi. Puolustusvoimain pääesikunnan tehtäväksi tuli hoitaa valvonta- ja tutkintatoimet Puolustusvoimissa. Vuoden 1949 helmikuussa aloitti toimintansa Pääesikunnan tarkkailutoimisto, vuodesta 1952 tutkintatoimisto.<sup>161</sup>

## Toimikunnat luovat perustaa

Yleisesikunnan päällikkö asetti helmikuussa 1945 komentoesikunnan päällikön, kenraalimajuri Wolde-  
mar Oinosen johtaman toimikunnan tarkastelemaan Puolustusvoimain pääesikunnan asemaa Puolustus-





■ Kenraaliluutnantti Tauno Viljanen palveli Pääesikunnan yleisesikunnan päällikkönä vuosina 1955–1961. Vasemmalla Viljanen vielä operatiivisen osaston päällikkönä seuraamassa Pääesikunnan upseerien kanssa kaasusuojeluharjoitusta Santahaminassa vuonna 1952. Kuva: Tuomi / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

voimissa. Työ jäi kesken Oinosen erottua vakinaisesta palveluksesta kesäkuussa 1945. Kenraalimajuri Kaarlo Heiskanen määrättiin marraskuussa 1945 johtamaan kesken jäänyttä työtä.<sup>162</sup>

Heiskasen toimikunta jätti mietintönsä Pääesikunnan järjestelystä 20. tammikuuta 1946. Siinä todettiin Puolustusvoimain pääesikunnalla olevan toimiva organisaatio, joka tulisi säilyttää pääpiirtein ennallaan. Mietinnön mukaan joitakin lähinnä hallinnon valvontaan ja lainsäädäntöön liittyviä asioita voitiin siirtää puolustusministeriöön. Koulutuksen ja huollon johtamisen koordinoinnin parantamiseksi ehdotettiin koulutuspäällikön viran perustamista sekä huollon johtamisen keskittämistä. Nimistöä ehdotettiin muutettavaksi siten, että Puolustusvoimain pääesikunnasta tulisi Pääesikunta ja yleisesikunnan päälliköstä tosi-

asiallisen tilanteen mukaan Pääesikunnan päällikkö. Koska virkanimikettä komentaja tuli käyttää vain joukkojen komentajista, tuli käytössä ollut aselajikomentajan nimike muuttua aselajipäälliköksi.<sup>163</sup>

Toisen maailmansodan päätyttyä Suomen sotilaspoliittinen asema ja siihen pohjautuneet puolustusjärjestelyt olivat ratkaisevalla tavalla muuttuneet. Valtioneuvosto määräsi toukokuussa 1945 maanpuolustuskysymyksiä käsittelemään valtakunnallisista vaikuttajista kootun toimikunnan. Puolustusrevisioksi nimetty komitea valmisteli vuosien 1945–1949 aikana selvityksen maanpuolustuksen perusteista ja kehittämismahdollisuuksista. Komiteassa oli jäsenenä kuusi hallituspuolueiden kansanedustajaa ja viisi sotilasantuntijaupseeria. Revision työskentelyä pitkitti vuoden 1947 Pariisin rauhansopimuksen odottelu ja

■ Pääesikunnan konekirjoittajia työssään vuonna 1959. Kuva: Artturi Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.



seuraavana vuonna solmitun YYA-sopimuksen vaikutusten arviointi. Puolustusrevision mietintö jätettiin lopulta keväällä 1949.<sup>164</sup>

Puolustusrevisio esitti Puolustusvoimain pääesikunnan säilyttämistä paitsi sodan aikana vakiintuneen käytännön mukaisesti keskeisenä sotilaallisena johtoportana myös vuoden 1940 lainsäädännön mukaisena keskusvirastona. Eduskunnan ja puolustusministerin vastuiden mukaisesti osa hallinnollisista asioista tuli siirtää puolustusministeriön hoitettaviksi. Puolustusministerin ja valtioneuvoston vaikutusvaltaa henkilöiden nimityksissä oli pyrittävä lisäämään. Yleisesikunnan päällikön alaisuuteen tuli perustaa virka huoltopäällikölle, jonka tehtäviin kuuluivat huollon kehittäminen ja valvonta sekä yhteistoiminta ja aselajien huollon johtaminen yleishuollollisissa asioissa.<sup>165</sup>

Puolustusrevision mietinnön pohjalta puolustusministeriössä ryhdyttiin valmistelemaan uudistuksen edellyttämää lainsäädäntöä. Vuosina 1950–1952 puolustusministeriön ja Pääesikunnan välillä käyty kädenväntö kohdistui lähinnä maanpuolustusmenoihin. Puolustusministeriöllä ei sinänsä ollut merkittävästi huomauttamista maanpuolustuksen ylimmän johdon järjestelyihin. Maaliskuussa 1950 tapahtuneen halli-

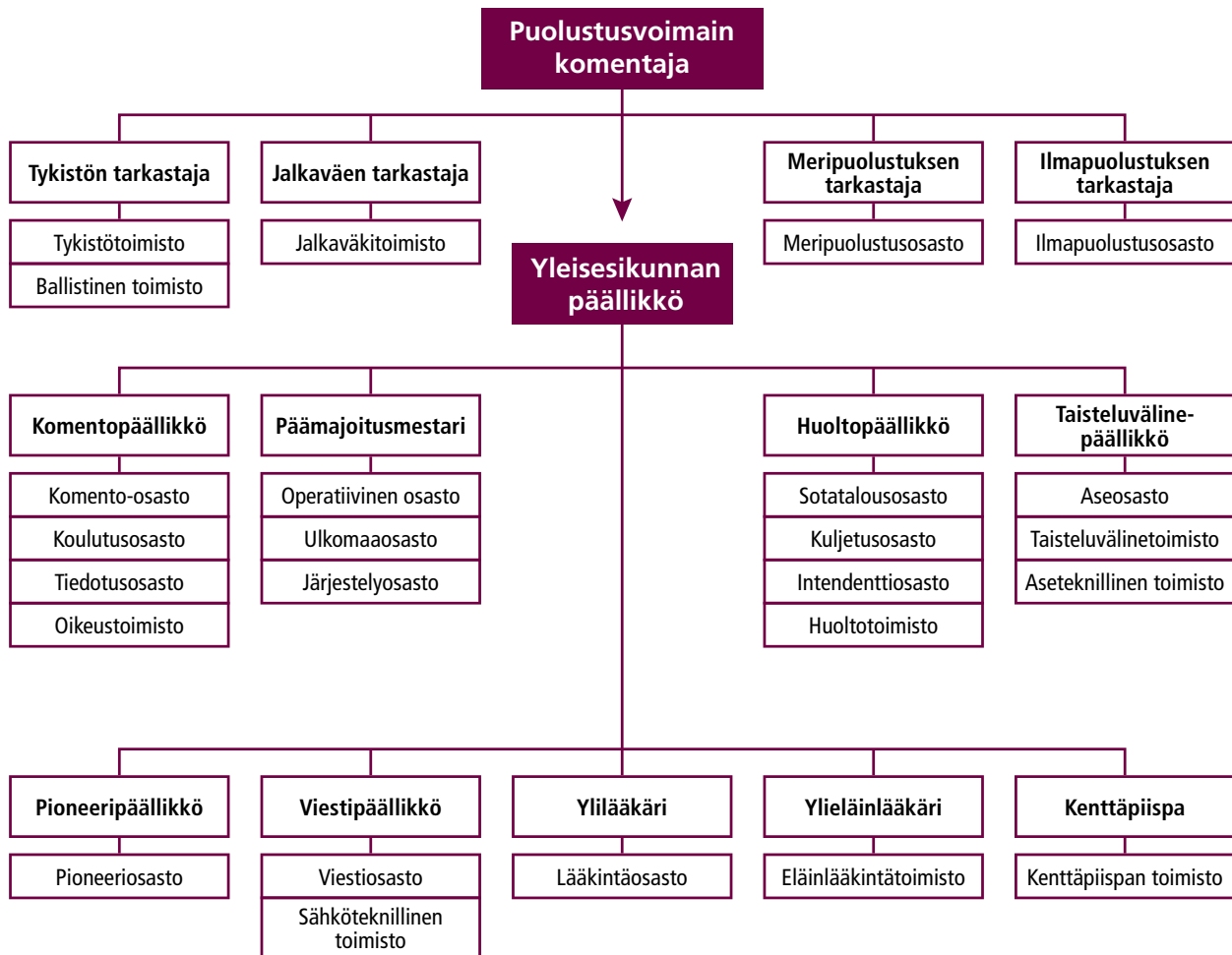
tuksen vaihdoksen jälkeen puolustusministeriö asetti tavoitevahvuudeksi vuonna 1939 voimassa olleen viran- ja toimenhaltijoiden henkilöstömäärän. Pääesikunnan järjestelyosasto joutui näin edelleen supistamaan aiemmin laadittua organisaatioehdotustaan.<sup>166</sup>

Puolustusvoimain komentaja lähetti vuoden 1951 alussa puolustusministerille laajan asiakirjan otsikolla *Puolustuslaitoksen uudelleenjärjestely*. Asiakirjassa kuvattiin puolustusministeriön vaatimuksesta Puolustusvoimain pääesikunnassa tehdyn esityksen perusteita. Puolustusvoimain pääesikunnassa oli muun muassa kaavailtu henkilömääräksi 430, mutta puolustusministeriön tarkistetun ehdotuksen henkilömäärä oli vain 342. Ajan tiukkaa talustilannetta kuvaa hyvin se, että Pääesikunnasta lakkautettiin maaliskuun 1951 lopussa varojen puuttuessa kolme toimistosihteerin, kaksi kirjanpitäjän, kahdeksan kanslia-apulaisen, yksi asentajan ja yksitoista ylimääräisen virastoapulaisen tehtävää.<sup>167</sup>

## Organisaatio vahvistetaan vuonna 1952

Eduskunta aloitti Puolustusvoimia koskevien säädösten käsittelyn syksyllä 1951 hyödyntäen työssään puolustusrevision mietintöä. Laki puolustusministeriön ja

## PÄÄESIKUNNAN KOKOONPANO 1952



Lähde: Asetus 358/1952; PE n:o 2061/Järj.1/110a/1.12.1952, T25359/18, KA.

puolustuslaitoksen viroista ja toimista vahvistettiin ke- säkuussa 1952. Laissa lueteltiin virat ja pysyvät toimet, jotka puolustusministeriöön ja Pääesikuntaan voitiin perustaa. Puolustusvoimia koskevan lain perusteella annettiin lokakuussa 1952 asetus puolustuslaitoksesta. Lisäksi annettiin asetus eräiden puolustusministeriön sekä sen alaisen hallinnonhaaran virkojen ja pysyvien toimien lakkauttamisesta, perustamisesta tai muuttamisesta.<sup>168</sup>

Hallituksen lakiesityksen perustelumuiotiossa käsiteltiin asetuksiin tehtyjä muutoksia. Muistion mukaan

Suomen hallintoasiat oli järjestetty keskusvirastojärjestelmän pohjalta. Puolustusvoimain pääesikunta oli kuitenkin hoitanut hallintoasioita laajemmalla määrällä kuin sille keskusvirastona olisi kuulunut.

Uudelleenjärjestelyn yhteydessä katsottiin aiheelliseksi lisätä puolustusministeriön osuutta. Puolustusministerin oli voitava valvoa puolustuslaitoksen varojen käyttöä ja hallintoa sekä osallistua tärkeiden maanpuolustusasioiden ratkaisuihin. Tämä esitettiin toteutettavan siirtämällä eräät pääasiassa valvontaa ja tarkastustoimintaa koskevat asiat puolustusministeri-

ön hoidettaviksi. Puolustusministerin vaikutusmahdollisuuksia hankintoihin ja henkilöstön nimitysasioihin tuli lisätä. Tavoitteena oli siirtää Puolustusvoimain pääesikunnasta puolustusministeriöön tiliosasto, rationalisointitehtävät sekä osa hallinnolliselle osastolle kuuluvista hallintoasioista.

Muistiossa esitettiin, että nimitys Puolustusvoimain pääesikunta lyhennettäisiin muotoon Pääesikunta. Alueellisen maanpuolustuksen asettamien vaatimusten sekä maailmalla tapahtumassa olleen kehityksen takia Pääesikunnan sekä Merivoimien esikunnan ja Ilmavoimien esikunnan johtosuhteita tuli kehittää. Järjestelyiksi esitettiin, että rannikkotykistö ja ilmatorjuntatykistö liitetään maavoimiin ja niitä johtavat rannikkopuolustuksen ja ilmapuolustuksen komentajat siirretään tarkastajiksi Pääesikuntaan. Muilta osin Pääesikunnan kokoonpano todettiin kelvolliseksi.<sup>169</sup>

Tehtävänimikkeiden osalta sotatalouspäällikön ja pääintendentin virat esitettiin lakkautettaviksi ja tehtävät keskitettäväksi huoltopäällikölle. Tykistökomendantin virka esitettiin muutettavaksi taisteluvälinepäällikön viraksi, koska rannikkotykistön ja ilmatorjuntatykistön aseasioiden hoidon siirtyminen Pääesikuntaan lisäisi taisteluvälinehuollon tehtäviä.

Yleisesikunnan päällikön ensimmäisen apulaisen tehtävänimike esitettiin muutettavaksi päämajamestarista päämajoitustaloksi ja pioneeri- ja viestikomentajien nimikkeet pioneeri- ja viestipäälliköksi. Hallinnollinen osasto ja huolto-osasto esitettiin lakkautettaviksi, koska niiden tehtävät siirtyivät puolustusministeriöön tai muihin Pääesikunnan osastoihin ja toimistoihin. Taisteluvälineosasto esitettiin muutettavaksi aseosastoksi. Kaksitoista Pääesikunnan virkaa ja tointa ehdotettiin vähennettäväksi, jolloin niitä jäisi jäljelle 289.<sup>170</sup>

Asetus puolustuslaitoksesta vahvistettiin 31. loka-kuuta 1952 edellä käsitellyn lain perustelumistion periaatteita noudattaen. Asetuksessa todettiin, että ”*puolustusvoimain komentajan esikuntana on Pääesikunta, joka samalla puolustusministeriön alaisena toimii tämän ministeriön toimialaan kuuluvan hallinnon keskusvirastona*”.<sup>171</sup>

Asetuksen mukaan puolustusvoimain komentajan alaisia olivat yleisesikunnan päällikkö, tarkastajat, komentopäällikkö, päämajoitustaloksi, pioneeripäällikkö, viestipäällikkö, huoltopäällikkö, taisteluvälinepäällikkö, ylilääkäri, ylieläinlääkäri ja kenttäpiispa.

Asetuksen valtuutuksella laaditussa Pääesikunnan virkaohjeessa puolustusvoimain komentajan välitöiden alaisten määrää oli vähennetty. Komentajan alaisia olivat yleisesikunnan päällikkö sekä jalkaväen, tykistön, meripuolustuksen ja ilmapuolustuksen tarkastajat. Muiden ylimpään johtoon kuuluvien suoranaisena esimiehenä oli yleisesikunnan päällikkö. Yleisesikunnan päällikön tehtävänä oli johtaa ja valvoa Pääesikunnan toimintaa sekä toimia tärkeimmissä asioissa esittelijänä puolustusvoimain komentajalle.<sup>172</sup>

## Asetus määrittää tehtävät

Asetuksessa määrättiin Pääesikunnan toimistokohtainen kokoonpano sekä osastojen ja erillisten toimistojen tehtävät. Kaikille yhteisiä tehtäviä olivat oman alan koulutus, tutkimus, kehittäminen, kokeilutoiminta sekä ohjeistuksen ylläpito ja puolustusvalmiudesta huolehtiminen.

Komentopäällikön ja päämajoitustaloksen tuli valvoa ja johtaa alaistensa osastojen sekä erillisten toimistojen työskentelyä ja toimia itse tärkeimpien asioiden esittelijänä. Pioneeripäällikön, viestipäällikön, taisteluvälinepäällikön, ylilääkäriä ja ylieläinlääkäriä tehtäviä olivat koulutuksen valvonta, ase- tai huoltolajinsa tarkastukset, puolustusvalmiudesta huolehtiminen sekä hankinnoista vastaaminen. Kenttäpiispan tuli johtaa puolustuslaitoksen hengellistä työtä ja valvoa sotilaspapiston toimintaa.

Osastopäälliköiden ja erillisten toimistojen päälliköiden tuli asetustekstin mukaan valvoa, että työt hoidetaan viivyttämättä ja huolellisesti. Heidän tuli itse osallistua tärkeimpien asioiden valmisteluun ja käsittelyyn. Kaikilla päälliköillä oli vastuu yhteistoiminnan sujumisesta. Oikeustoimiston päällikkö toimi muiden tehtäviensä ohessa puolustusvoimain komentajan lainopillisena avustajana.



■ Sotilasasiamiestoiminta kuului ulkomaaosaston vastuulle. Sotilasasiamiehiä tykistön tarkastajan, kenraalimajuri Uolevi Poppiuksen vieraana tykistön ampumaleirillä Rovajärvellä vuonna 1951. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Komento-osastoon kuuluivat henkilö-, komento- ja komendantointimistot. Henkilöstöasioiden lisäksi osasto käsitteli muun muassa Pääesikunnan sisäistä taloudenhoitoa ja kirjanpitoa. Koulutusosasto muodostui koulutustoimistosta, valistus- ja liikuntatoimistosta sekä ohjesääntötoimistosta. Nimensä mukaisesti osaston tehtäviin kuuluivat koulutus- ja ohjesääntöasioiden lisäksi liikuntakasvatus ja yleissivistyksellinen valistustyö.

Tiedotusosastossa oli tiedotus- ja tutkintatoimistot. Tiedotustoiminnan ja maanpuolustuksellisen valistustyön suunnittelun ja toteutuksen lisäksi osasto käsitteli valvonta- ja tutkintatoimenpiteitä sekä Puo-

lustusvoimissa tapahtuneita rikoksia ja väärinkäytöksiä. Oikeustoimisto käsitteli oikeudenhoitoa, sotilaallista kurinpitoa, kanteluja, lainsäädännön valmistelua sekä lainopillisia lausuntoja, neuvontatoimintaa ja sotilaslainsäädännön opetusta.

Ulkomaaosaston, johon kuuluivat ulkomaatoimisto ja sotilasasiamiestoimisto, tehtäviä olivat ulkomaiden kehityksen seuraaminen ja sotilasasiamiesten toiminta. Järjestelyosastossa oli järjestely-, liikekannalle- ja asevelvollisuusasioimistot. Osaston tehtävänä oli käsitellä Puolustusvoimain kokoonpanoa, liikekannallepanoa, joukko-osastojen rauhanaikaista sijoitusta sekä asevelvollisten kutsuntoja. Operatiivinen osasto muodostui

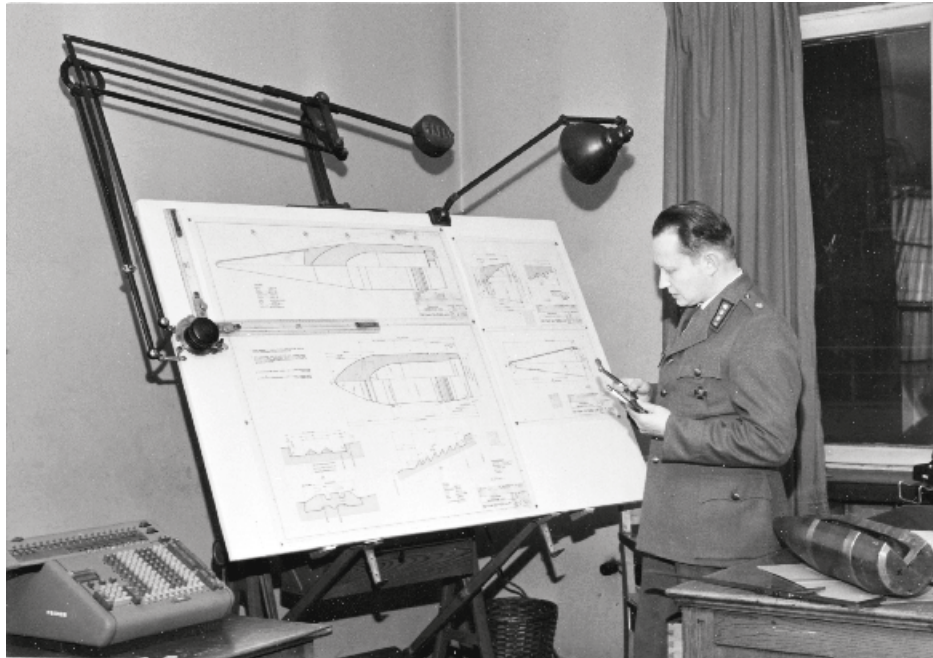
■ Pääesikunnan aseteknillisen toimiston asesuunnittelija, insinöörikapteeni Väyrynen työssään vuonna 1962. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

operatiivisesta toimistosta ja aselajitoimistosta. Osastossa huolehdittiin operatiivisista suunnitelmista, joukkojen käytön, valtakunnan väestön suojaamisen ja suoje-lualan toimenpiteiden suunnittelusta sekä puolustussuunnittelun koordinoinnista.<sup>173</sup>

Asetuksen mukaan puolustushaara- ja aselajiosastojen ja -toimistojen tehtäviin kuuluivat varustuksen ja aseistuksen kehittämisen, siihen liittyvä tutkimus- ja kokeilutyö sekä varusteiden hankinta ja kunnossapito. Jalkaväkitoimiston vastuulla oli lisäksi yleisten ampumaratojen ja harjoitusalueiden käytön ja kehittämisen suunnittelu. Tykistötoimisto käsitteli kenttätykistön ampumaratojen ja harjoitusalueiden käyttöä sekä kenttä-, rannikko-, laivasto- ja ilmatorjuntatykistön sekä jalkaväen tykistöllisten aseiden toiminnan yhdenmukaistamista ja sääpalvelukoulutusta. Ballistinen toimisto huolehti ampumatekniikasta ja ampumateknisestä kokeilutoiminnasta, ampumataulukkojen suunnittelusta ja valmistamisesta sekä tykistön mittaustoiminnan ja sääpalvelun kehittamisestä.

Meripuolustusosastossa oli meripuolustus- ja rannikkotykistötoimistot. Vastuualueeseen kuuluivat myös maavoimien alusten hankinnat ja kunnossapito. Ilmapuolustusosastossa oli ilmapuolustus- ja ilmatorjuntatykistötoimisto. Pioneeriosaston pioneeri- ja pioneerivarustetoimistojen vastuulle kuuluivat linnoituslaitteiden suunnittelu, kunnossapito ja hoito. Viestiosaston viesti-, viestivaruste- ja viestiyhteystoimistoissa käsiteltiin viestiyhteyksien ja -liikenteen järjestelyä sekä valtakunnan viestiyhteystoiminnan puolustusvalmiuden kehittämistä.

Sähkötekniillinen toimisto huolehti puolustuslaitoksen tutkatoiminnasta sekä tulenjohtolaitteiden, valonheittimien ja linnakkeiden sähköteknisistä ky-



symyksistä yhteistoiminnassa eri aselajien kanssa. Sotatalous- ja sotavarustetoimistoista koostunut sotatalousosasto huolehti hankinnoista, myynneistä sekä varustamisesta ja varastoinnista. Lisäksi osasto käsitteli tulo- ja menoarviota, valtakunnan taloudellisen puolustusvalmiuden järjestämistä ja kehittämistä sekä sotatarvikkeiden valmistuksen sodanaikaista järjestelyä.

Intendenttiosasto, johon kuuluivat muonitustoimisto sekä vaatetus- ja kalustotoimisto, käsitteli ihmisten ja eläinten muonitusta, siihen liittyvien tarvikkeiden ja varusteiden hankintaa ja kunnossapitoa sekä varusmiesten puhtauden hoitoa. Lisäksi osastossa hoidettiin irtaimen kasarmi- ja kansliakaluston hankintaa ja kunnossapitoa, toimistokoneiden ja -tarvikkeiden hankintaa ja kunnossapitoa sekä kiinteiden polttoaineiden hankintaa ja varastointia.

Kuljetusosastossa olivat asetuksen mukaan kuljetustoimisto, moottoriajoneuvotoimisto ja kuormastotoimisto. Osaston tehtäviin kuuluivat sotilaskuljetukset, liikennesuunnittelu ja liikenteen kehittäminen maanpuolustusta varten, kuljetusvälinekorjaamoiden toiminta sekä nestemäisten poltto- ja voiteluaineiden hankinta, varastointi ja jakelu. Huoltotoimiston tehtäviin kuuluivat kasarmihoito, majoitus ja palontorjunta.

Aseosaston muodostivat asetoimisto, panssari-vaunutoimisto ja ampumatarviketoimisto. Osaston tehtäviin kuuluivat aseiden, ampumatarvikkeiden, räjähdysaineiden, panssarivaunujen, ampumakoulutusvälineiden, mittaus- ja havaintovälineiden sekä kaasunsuojeluvälineiden hankinta ja kunnossapito. Taisteluväline-toimisto käsitteli asevarikoissa suoritettavien töiden kustannuslaskelmia. Aseteknisessä toimistossa huolehdittiin aseiden ja ampumatarvikkeiden teknisestä kehittämisestä ja korjaustoiminnasta sekä laadittiin hankintoja varten tarvittavia työpiirustuksia ja teknisiä ohjeita.

Puolustusvoimain terveyden- ja sairaanhoidosta vastuun kantaneessa lääkintöosastossa oli lääkintätoimisto ja lääkintävarustetoimisto. Eläinlääkintätoimiston vastuulla olivat Puolustusvoimien eläinten terveyden- ja sairaanhoito sekä hevosten, valjaiden ja satuloiden hankinta ja huoltaminen. Kenttäpiispan-toimisto vastasi sielunhoidosta ja hengellisestä kasvatustyöstä sekä kirkollisen työn kirjallisuuden ja muun materiaalin hankinnasta.

Asetuksessa todettiin, että epäselvissä asioissa yleisesikunnan päällikkö ratkaisi, mille osastolle tai toimistolle asia kuului. Mikäli jonkin asian hoitamisessa ei päästy yhteisymmärrykseen, tuli yleisesikunnan päällikön esitellä se puolustusvoimain komentajalle. Pääesikunta veloitettiin laatimaan virkaohje, jossa oli tarkemmat määräykset sisäisistä alistussuhteista, asioiden käsittelyjärjestyksestä ja työnjaosta. Virkaohjeen vahvasti puolustusvoimain komentaja. Asetuksessa korostettiin erityisesti Pääesikunnan sisäistä yhteistoimintaa sekä yhteydenpitoa muihin viranomaisiin ja taloudellisiin yrityksiin. Puolustusvoimien hankintoja, myyntejä ja työsuorituksia koskevien asioiden valmistelu keskitettiin Pääesikuntaan.

Yleisesikunnan päällikön ja tarkastajien tuli olla kelpoisia kenraaliluutnantin virkaan. Komentopäälliköltä, päämajotusmestarilta, pioneeripäälliköltä, viestipäälliköltä, huoltopäälliköltä ja taisteluvälinepäälliköltä edellytettiin kelpoisuutta kenraalimajurin virkaan. Osastopäälliköiltä edellytettiin kelpoisuutta everstin virkaan. Poikkeuksena oli tiedotusosaston

osastopäällikkö, jolta edellytettiin everstiluutnantin tai komentajan virkakelpoisuutta ja perehtyneisyyttä osaston toimialaan.

Kenttäpiispan tuli olla kelpoinen evankelisluterilaisen kirkon papin virkaan, ylilääkärin kelpoinen lääkintäeverstin tai -kommodorin virkaan ja ylieläinlääkärin kelpoinen eläinlääkintäeverstiluutnantin virkaan. Oikeustoimiston toimistopäälliköllä tuli olla lainopin kandidaattitutkinto tai vastaava tutkinto. Viranhoitajat nimitti tasavallan presidentti valtioneuvoston esittelyssä, mikä lisäsi puolustusministerin vaikutusmahdollisuuksia henkilöstön nimitysasioissa. Osastopäälliköiksi ja toimistopäälliköiksi nimitettävillä tuli olla vähintään vuoden palveluskokemus Pääesikunnasta.<sup>174</sup>

## Kokoonpano tarkentuu vuonna 1960

Kaikkia haluamiaan asioita ylin johto ei saanut hyväksytyä vuoden 1952 puolustuslaitosasetukseen. Puolustusvoimain komentajan ja yleisesikunnan päällikön puolustusministeriöön vuonna 1954 lähettämässä esityksessä ehdotettiin paljon muutoksia vasta pari vuotta aiemmin vahvistettuun asetukseen. Esityksessä todettiin, että muutostarpeet olivat olleet nähtävissä jo asetuksen valmisteluvaiheessa. Käytännön kokemukset olivat vain vahvistaneet niiden tarpeellisuutta.

Komentaja kiinnitti huomiota siihen, että päätösvaltaa tulisi delegoida enemmän keskusvirastoille. Hänen käsityksensä mukaan kehitys oli kulkenut edellisen uudistuksen jälkeen kuitenkin päinvastaiseen suuntaan, minkä seurauksena päätösten tekeminen oli hidastunut. Pääesikunnan organisaatiotarkistusta pidettiin niin merkittävänä asiana, että kirjelmien lisäksi puolustusvoimain komentaja keskusteli muutostarpeista henkilökohtaisesti myös puhelimitse puolustusministerin kanssa helmikuussa 1955.<sup>175</sup>

Kokoonpanoa tarkennettiin helmikuussa 1960 annetulla puolustuslaitosasetuksella. Pääesikunnan kokoonpanoon lisättiin sotatalouspäällikkö, jolle huoltopäällikön ja päämajamestarin työmäärän keventämiseksi siirrettiin muun muassa hankintoja,





■ Puolustusvoimien ja Valmetin välisen hankintasopimuksen allekirjoitus vuonna 1962. Toisena vasemmalta sotatalouspäällikkö, kenraalimajuri Reino Artela. Kuva: Kari Sohlberg / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

tulo- ja menoarvion valmistelua sekä sotataloudellista valmiutta ja perushankintoja koskevia asioita. Muutosten myötä huoltopäälliköstä tuli ensisijaisesti ylläpitävän huollon johtaja.<sup>176</sup>

Asetuksen mukaan sotatalouspäällikön tuli johtaa tulo- ja menoarvioehdotuksen laadintaa, valvoa määrärahojen jakoa ja käyttöä sekä esitellä ase- ja huoltolajien hankintasuunnitelmat. Hänen kuului valvoa, että hankinta-, myynti- ja huolintatehtävät tehtiin asiantuntevasti, valtion- ja kansantalouden kannalta edullisesti sekä puolustusvalmiuden kehittämissuunnitelman mukaisesti. Sotatalouspäällikkö huolehti myös oman toimialansa puolustusvalmiudesta, etenkin sotatarviketuotannon valmiudesta sekä sotamateriaalin jaosta, varastoinnista ja täydennyksestä. Lisäksi hän tuli huolehtia valtakunnan taloudellisen puolustusvalmiuden kehittämisestä puolustuslaitoksessa.

Uutta kokoonpanossa oli myös asesuunnittelupäällikön tehtävä. Muutoksen perusteluissa todettiin lisäyksen perustuvan taisteluvälinealan laajaan ja monipuoliseen kehitykseen. Puolustuslaitoksen oli kyettävä tulemaan taisteluvälinealalla toimeen omin keinoin ja voimavaroin. Asesuunnittelupäällikön tuli johtaa puolustuslaitoksen aseteknistä suunnittelutyötä sekä valvoa aseteknillisen osaston työskentelyä.<sup>177</sup>

Ilmapuolustuksen tarkastajan tehtävänimike muuttui ilmatorjunnan tarkastajaksi. Tehtävä rajattiin koskemaan vain ilmatorjuntajoukkoja, koska niiden välineistön kehittämisen katsottiin edellyttävän kii-reellisiä ja vaativia tutkimustehtäviä.<sup>178</sup>

Vuoden 1960 asetuksessa jalkaväen tarkastajan vastuulle lisättiin koulutuspäällikön tehtävät. Perusteena oli eri aselajien koulutuksen yhdenmukaistaminen ja yhteistoiminnan tehostaminen. Jalkaväen



■ Yleisesikunnan päällikön ja samalla Pääesikunnan päällikön tehtävät vastaanottanut kenraaliluutnantti Reino Arimo ilmoittautumassa puolustusvoimain komentajalle, kenraaliluutnantti Yrjö Keinoselle helmikuussa 1966. Kuva: Henry Oksanen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

tarkastajan tuli koulutuspäällikkönä johtaa, valvoa ja edistää puolustushaarojen sekä ase- ja huoltolajien yleiskoulutusta. Lisäksi hänen tuli huolehtia aselajien välisen yhteistoiminnan koulutuksesta.<sup>179</sup>

Pääesikunnan kokoonpanosta annetussa asetuksessa poistettiin meripuolustuksen tarkastaja, jolle kuuluneet tykistölliset tehtävät siirrettiin tykistön tarkastajalle. Ilmapuolustusosasto muuttui ilmatorjuntaosastoksi, ja jalkaväkitoimisto ja sähköteknillinen toimisto laajenivat osastoiksi. Tykistötoimisto ja meripuolustusosasto yhdistyivät tykistöosastoksi. Huoltotoimistosta tuli huolto-osasto, intendenttiosaston nimi muuttui taloushuolto-osastoksi, ja aseteknillinen toimisto sekä ballistinen toimisto yhdistettiin aseteknilliseksi osastoksi. Kenttäpiispan toimiston nimi muuttui kirkollisasiaintoimistoksi, ja tiedotusosasto supistui tiedotustoimistoksi.<sup>180</sup>

Pääesikunnan ylimpään johtoon kuuluneiden tehtävänimikkeitä tarkennettiin. Asetuksessa niiden lueteloon oli lisätty jalkaväen tarkastaja, tykistön tarkastaja ja ilmatorjunnan tarkastaja. Päämajajoukkojen tarkastajien tehtävänimike muuttui päämajamestariksi ja pioneeri- ja viestipäälliköiden nimikkeet pioneeritarkastajaksi ja viestitarkastajaksi. Aselajitarkastajien, huoltopäällikön, taisteluvälinepäällikön sekä ylilääkärin ja ylieläinlääkärin tehtäviä täsmennettiin ja niihin lisättiin velvoite tehdä aloitteita oman alan kehittämistä koskeissa asioissa. Viestitarkastaja toimi jatkossa myös sähköteknillisen alan tarkastajana.

Myös komentopäällikön ja päämajamestarin tehtävät tarkentuivat. Aikaisemmassa asetuksessa ne olivat kuvattu varsin suppeassa muodossa. Komentopäällikön tuli huolehtia henkilöasiain hoidosta ja sotilaallisen järjestyksen ylläpitämisestä sekä huolehtia alansa

kehittämisestä ja puolustusvalmiudesta. Lisäksi hänen tuli huolehtia oman alansa ohjesäännöistä sekä johtaa ja valvoa alaistensa osastojen ja erillisten toimistojen toimintaa.

Päämajamestarin tuli johtaa ja valvoa puolustusvalmiuden kohottamiseksi ja ylläpitämiseksi suoritettavia kokoonpanoon, järjestelyyn ja määrävahvuuksiin sekä joukkojen ja laitoksien rauhan ajan sijoitukseen kohdistuvia toimenpiteitä. Hänen tuli johtaa ja valvoa operatiivisten ja liikekannallepanoa koskevien suunnitelmien laatimista sekä huolehtia väestön suojaamiseen sekä suojeluun liittyvästä suunnittelusta yhteistoiminnassa siviiliviranomaisten kanssa. Lisäksi hänen oli huolehdittava Puolustusvoimien varustamiseen liittyvien hankintaohjelmien laatimisesta.

Pääesikunnan osastojen yleiset tehtävät säilyivät uudessa asetuksessa pääpiirtein ennallaan. Aikaisemmasta asetuksesta poiketen osastojen toimistojakoa ei kuitenkaan enää määrätty asetustekstissä, joten osastojen sisäisiä kokoonpanomuutoksia voitiin jatkossa tehdä entistä helpommin. Tykistöosasto sai vastuulleen rannikkotykiä koskevat asiat. Ilmatorjuntaosastolta taas poistui sen edeltäjälle ilmapuolustusosastolle kuuluneet yleiset ilmapuolustustehtävät.

Aseteknillisen osaston keskeisin tehtävä oli aseistuksen ja ampumatarvikkeiden tekninen suunnittelu ja kehittäminen sekä niihin liittyvä tutkimus- ja kokeilutoiminta. Osasto vastasi myös ampumataulukkojen suunnittelusta ja valmistamisesta. Sähköteknilliselle osastolle kirjattiin vastuu tutkatoiminnan teknisistä kysymyksistä. Tekniikan kehitystä kuvannee myös komento-osastolle uutena tullut tehtävä reikäkorttimenetelmin suoritettavasta tilastoinnista, laskennasta, kirjanpidosta sekä alan kehittämisestä ja henkilöstön koulutuksesta. Eläinlääkintätoimisto puolestaan sai velvoitteen tarkastaa eläinkunnasta saadut ravintoaineet ja eläinten rehun sekä hankkia ja kouluttaa vartiokoiria.

Kansainvälisen kanssakäymisen vilkastumiseen viitattiin asetuksessa määritetty ulkomaosaston uusi tehtävä suomalaisten sotilashenkilöiden ulkomaankomennuksista ja ulkomaisten sotilashenkilöiden Suomessa

tapahtuvien vierailujen järjestelyistä. Tiedotusosasto supistui valvonta- ja tutkintatehtävien poistumisen myötä tiedotustoimistoksi. Entisistä tehtävistä jäivät jäljelle vastuu tiedotustoiminnasta sekä Puolustusvoimien ulkopuolella tapahtuvan maanpuolustuksellisen valistustyön suunnittelusta ja suorituksesta.

## Tiedustelua piilotellaan

Pääesikunta on keskeisessä asemassa sotilaallisen tiedustelun organisoinnissa ja johtamisessa. Puolustusvoimien siirryttyä sotien jälkeen rauhan ajan kokoonpanoon valvontakomission intressinä oli estää suomalaisen sotilastiedustelun tehokas organisointi. Varovaisuussyistä puolustusrevisio katsoi, ettei tiedusteluelimiä tule sisällyttää rauhan ajan organisaatioon. Puolustusvoimain pääesikunnan organisaatiossa sotilaalliseen tiedusteluun viittaavat osat otettiin pois näkyvistä ja sijoitettiin huomaamattomaksi naamioituna ulkomaosastoon.

Pääesikunnan organisaatiotyön ollessa parhaillaan käynnissä ulkomaosaston päällikkö määrättiin maaliskuussa 1951 johtamaan tiedustelutoimintaa, tiedustelukoulutusta ja sodan ajan tiedustelutoiminnan suunnittelua.

Pääesikunnan tiedotusosastoon perustettiin vuoden 1959 alussa kokeiluluontoisesti tarkastustoimisto hoitamaan tiedustelutehtäviä. Osaston kokoonpanoon kuului myös tutkintatoimisto. Vuonna 1960 tarkastus- ja tutkintatoimistot siirrettiin komento-päällikön alaisuuteen perustettuun tarkastusosastoon. Tarkastusosaston päälliköstä tuli rauhan ajan tiedustelupäällikkö.<sup>181</sup>

Tarkastusosaston tehtävät ja organisaatio saivat lopullisen muotonsa keväällä 1964. Ulkomaosastosta siirrettiin tarkastusosaston tehtäväksi ulkomailla olevien suomalaisten sotilasasiamiesten toiminnan koordinointi. Tarkastusosaston tehtävänä oli hankkia tietoja ulkomaisten puolustuslaitoksista, sotataloudellisesta ja -teknisestä kehityksestä sekä sotilaspoliittisesta tilanteesta. Lisäksi tehtäviin kuuluivat jo aiemmin mainitut suunnittelu-, järjestely- ja koulutustehtävät



■ Pääesikuntaan perustetun suojelutoimiston majuri Lauri Heimonen ja kapteeni Lauri Tikka testaamassa säteilymittaria vuonna 1962. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

sekä Puolustusvoimissa tapahtuneiden rikosten tutkinta. Juridista ja toimivaltuussyistä tutkintatoimisto määrättiin myöhemmin tiedustelupäällikön alaiseksi itsenäiseksi toimistoksi.

Suomessa olevien ulkomaisten sotilasasiamiesten toiminta ja heidän yhteydenpitonsa Suomen viranomaisiin jäi ulkomaosaston vastuulle. Samoin sen vastuulle jäivät ulkomaisten sotilasilma-alusten ja sota-alusten vierailut Suomessa sekä suomalaisten sotilasilma-alusten ja sota-alusten vierailut ulkomailla. Ulkomaosastossa käsiteltäviin asioihin sisältyi myös Yhdistyneiden kansakuntien rauhanturvaamistoimintaan liittyviä tehtäviä.<sup>182</sup>

## Ydinaseuhka korostaa suojelun tarvetta

Suojelutoiminnan merkitystä korosti uhka Suomen joutumisesta suurvaltojen ydinaseen käytön vaikutuspiiriin. Pääesikunnasta oli vuonna 1953 lakkautettu kaasunsuojelutoimisto ja sen tehtävät siirretty

Puolustuslaitoksen tutkimuskeskuksen kokeilu- ja opetusosastoon. Uhkakuvan muutoksesta johtuen Pääesikunnan kokoonpanoon palautettiin 1960-luvun alussa taisteluvälinepäällikön alaisuuteen suojelutoimisto. Suojeluasioita hoitanut operatiivisen osaston aselajitoimisto lakkautettiin. Suojelutoimiston päätehtävänä oli sotilassuojelualan kehittäminen, erikoiskoulutus sekä siihen liittyvä tutkimus ja kokeilu. Muita toimiston tehtäviä olivat suojelumateriaalin hankinta, jakelu, varastointi, kunnossapito, säteilyvalvonta sekä suojeluvälitys.<sup>183</sup>

Pari vuotta myöhemmin suojelutoimisto liitettiin operatiiviseen osastoon. Tämän seurauksena operatiivisen osaston vastuuta suojelusuunnitelmista, -koulutuksesta ja -järjestelyistä täsmennettiin. Suojelumateriaalin hankintaan, jakeluun, varastointiin ja kunnossapitoon liittyviä tehtäviä siirrettiin aseosastolle.

Muista kokoonpanomuutoksista mainittakoon linnoitustoimiston lisääminen pioneeriosastoon vuonna 1961. Pääesikunnan komendantitoimiston nimitys muutettiin esikuntatoimistoksi. Muutos johtui muun muassa siitä, että kahden viraston, Helsingin komendantinviraston ja Pääesikunnan komendantinviraston, sijainti samalla paikkakunnalla oli aiheuttanut sekaannusta postin kulussa. Uusi nimi myös kuvasi entistä paremmin toimiston hoitamia tehtäviä. Sotien jälkeen Päämajan kuvaosastosta muodostettu Puolustusvoimain pääesikunnan kuvakeskukseksi, joka alistettiin komentopäällikölle.<sup>184</sup>

Kokoonpanomuutokset heijastuivat luonnollisesti myös henkilöstöön. Esimerkiksi vuonna 1963 Pääesikunnassa lakkautettiin 48 ja perustettiin 72 uutta virkaa tai pysyvää tointa. Muutokset kohdistuivat tuolloin lähinnä insinööreihin ja lääkintähenkilöstöön. Ylilääkärin ja ylieläinlääkärin yhteyttä Puolustusvoimiin korostettiin lisäämällä virkanimikkeisiin etuliite – sotilasylieläinlääkäri ja sotilasylieläinlääkäri.

Pääesikunnan ylipalomestarin virkanimike muutettiin palopäälliköksi ja insinöörikenraalimajurin virkanimike puolustuslaitoksen pääinsinööriksi.

Pääinsinööri toimi puolustusvoimain komentajan ja yleisesikunnan päällikön neuvonantajana teknistä suunnittelu- ja tutkimustyötä koskeissa asioissa. Hän johti korjaamoiden ja huoltolaitosten teknistä kehittämistä, valvoi teknisen henkilöstön käyttöä ja koulutusta sekä kantoi osaltaan vastuuta alansa kehityksestä ja hankinnoista.<sup>185</sup>

## Pääesikuntaan määrätään koulutuspäällikkö

Alueellinen maanpuolustus tuli käsitteenä ja tavoitellana ajattelun perustaksi 1950-luvun alussa. Siviilialuealueluon uudistus vuonna 1960 yhdisti alueelliset viranomaistoiminnot ja aiheutti tarpeen tarkistaa ja yhteensovittaa niihin myös Puolustusvoimien sotilaallisen aluejaon järjestelyjä. Muutaman vuoden kestäneen suunnitteluvaiheen jälkeen tasavallan presidentti ja puolustusneuvosto hyväksyivät puolustusvoimain komentajan esityksen sotilaallinen aluehallinnon uudistamisen periaatteista syksyllä 1965.<sup>186</sup>

Uudistuksen yhteydessä tarkistettiin myös Pääesikunnan kokoonpanoa. Asesuunnittelupäällikön virka lakkautettiin ja kokoonpanoon lisättiin koulutuspäällikön virka. Koulutuspäällikön tehtävänä oli ohjata, valvoa ja kehittää puolustushaarojen ja aselajien yhteistoimintaa sekä koulutusta. Aiemmin tehtävät olivat kuuluneet jalkaväen tarkastajalle. Tykistön tarkastajan tehtävät jaettiin kenttätykistön tarkastajan ja rannikkotykistön tarkastajan kesken.

Oikeustoimiston päällikön toimenkuvaan lisättiin toimiminen Pääesikunnan lainopillisena neuvonantajana. Virka lakkautettiin vuoden 1968 asetusmuutoksella ja sen tilalle perustettiin Pääesikuntaan asessorin virka. Kaksi kenraalimajurin virkaa siirrettiin Pääesikunnasta muualle Puolustusvoimiin.<sup>187</sup>

## Paisuntasäiliönä esikuntakomppania

Pääesikunnalla oli asetuksilla määrätty henkilövahvuus, jota ei ollut lupa ylittää. Työmäärän lisääntyessä muista joukko-osastoista ja esikunnista komennettiin

henkilöstöä työskentelemään Pääesikuntaan. Tyhjä tehtävät, joiden hoitaja työskenteli todellisuudessa Pääesikunnassa, jäivät rasittamaan joukko-osaston tai esikunnan henkilöstökokoonpanoa lisäämäreellä ”pysyvästi komennettu”.

Kesäkuussa 1960 Pääesikuntaan perustettiin esikuntakomppania joukkojen vapauttamiseksi Pääesikuntaan käskettyjen pysyvien komennusten rasitteelta. Esikuntakomppanian päällikkönä oli Pääesikunnan esikuntatoimiston päällikkö ja hänen joukko-osaston komentajaa vastaavana esimiehenään Pääesikunnan komento-osaston päällikkö. Materiaalihallintoa yksiköllä ei ollut lainkaan.

Esimerkiksi maaliskuussa 1972 esikuntakomppaniaan kuului 353 Pääesikunnassa sijaitsevaa tehtävää. Vertailun vuoksi mainittakoon, että asetuksen mukainen Pääesikunnan virallinen henkilövahvuus ilman esikuntakomppaniaa oli 426 henkilöä. Myöhemmin esikuntakomppanian kirjoille sijoitettiin myös tehtäviä, joiden hoitajat olivat pysyvästi komennettuina muihin esikuntiin tai joukko-osastoihin.<sup>188</sup>

## Kriisit pakottavat lisäämään päivystysvalmiutta

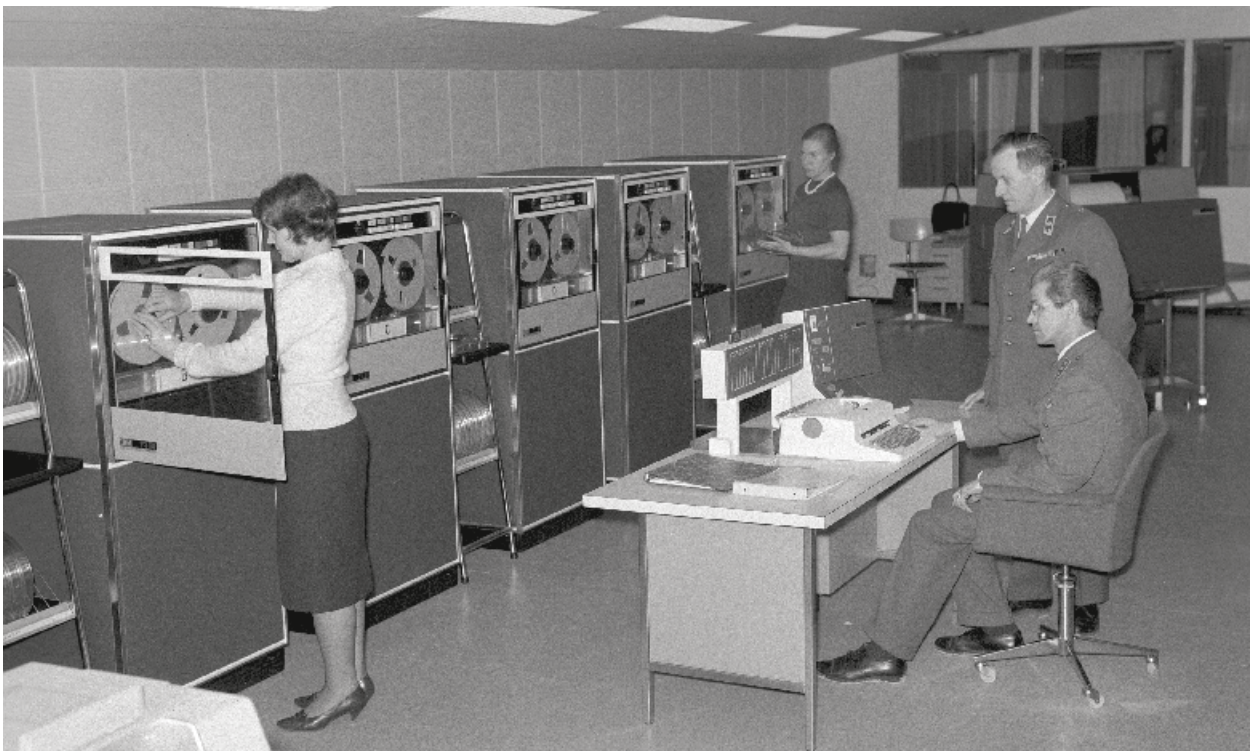
Pääesikunnan päällikön tehtävästä vuonna 1982 eläköitynyt kenraaliluutnantti Ermei Kanninen käsitteli muistelmissaan Pääesikunnan valmiutta 1960-luvulla. Hän oli toiminut 1950–1960-luvuilla useissa merkittävässä tehtävissä operatiivisessa osastossa. ”*Varsovan liiton joukkojen suorittama Tšekkoslovakian miehitys herätti vasta meidät viemään valmiutemme sellaiseen asteeseen, jota ympäristömme meiltäkin edellytti. Onneksi olimme aloittaneet valmistelut jo aikaisemmin, jotta pystyimme nopeasti viemään suunnitelmat päätökseen. Muistan hyvin, että tiedustellessani syksyllä 1967 toimistopäälliköiltäni heidän käsitystään tarpeesta aloittaa Pääesikunnassa pysyvä operatiivinen päivystys, oli vastaus kielteinen. Siitä huolimatta määräsin sen aloitettavaksi, eikä sen jälkeen kukaan voinut kuvitellakaan päivystystä lopetettavaksi. Ennen tätä vaihetta improvi-soimme operatiivisen päivystyksen tilanteen mukaan.*”<sup>189</sup>

Yleisesikunnan päällikkö teki päätöksen Pääesikunnan operaatiokeskuksen toiminnan ja siihen liittyneen päivystyksen aloittamisesta aluksi kokeiluna 15. huhtikuuta 1967. Virka-aikana operaatiokeskuksen tiloissa työskentelivät suojelutoimiston henkilöstö sekä yksi upseeri operatiivisesta osastosta, tarkastusosastosta ja rannikkotyökistötoimistosta. Operaatiokeskuksen ympärivuorokautisesta päivystyksestä vastasi Puolustusvoimien päivystävä esiupeeri. Vuoden 1968 alusta operaatiokeskuksen toiminta ja päivystysjärjestelyt muutettiin pysyviksi. Operaatiokeskuksen päivystäjinä toimivat vuorokauden kerrallaan tehtävään koulutetut Pääesikunnassa työskentelevät everstiluutnantit ja majurit. Kokeilun perusteella päivystäjien joukkoon lisättiin päämajamestarin alaisten osastojen ja tarkastusosaston yleisesikuntaupseerikoulutuksen saaneet kapteenit.

Virka-ajan ulkopuolella Pääesikunnan omasta turvallisuudesta, vartiopalveluksesta sekä mahdollisesta

henkilöstön hälyttämisestä huolehti Pääesikunnan päivystävä upseeri. Hän otti vastaan ilmoitukset esimerkiksi Puolustusvoimien harjoituksissa tapahtuneista onnettomuuksista ja välitti tiedot ohjeidensa mukaisesti eteenpäin. Pääesikunnan päivystävinä toimivat vuoroluettelon mukaan esikunnassa palvelevat kapteenit ja kapteeniluutnantit.

Kaikkien Puolustusvoimien joukko-osastojen, esikuntien ja laitosten päivystävien upseerien esimies oli Puolustusvoimien päivystävä esiupeeri. Hänelle oli ilmoitettava alueloukkaukset ja kaikki muut havainnot, joilla oli välitöntä merkitystä valtakunnan ulkoisen ja sisäisen turvallisuuden suojaamisessa. Päivystysohjeissa oli tarkat määräykset tapahtumien ilmoittamisesta, hälytyksen suorittamisesta sekä toiminnasta erilaisissa tilanteissa. Virka-aikana Puolustusvoimien päivystävää esiupeeria avustivat operaatiokeskuksen henkilöstö ja virka-ajan ulkopuolella Pääesikunnan päivystävä upseeri.<sup>190</sup>



■ Puolustusvoimille hankittiin ensimmäinen oma tietokone vuonna 1963. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

## Siirtyminen tietokoneaikaan

Komento-osastoon vuoden 1955 alussa perustettu tilastotoimisto aloitti Pääesikunnan reikäkorttikauden. Aluksi tilapäisenä toiminut toimisto vakinaistettiin vuonna 1956 Puolustuslaitoksen tilastotoimistoksi, jonka nimeksi tuli myöhemmin reikäkorttitoimisto. Toimistossa laadittiin reikäkorttisovellukset, lävis-tettiin tarvittavat tiedot reikäkortteille ja suoritettiin reikäkorttiajot. Toiminnan alkaessa toimistoon kuului seitsemän henkilöä, jotka työskentelivät aluksi Laivanvarustajakatu 6:n tiloissa. Kaartin kasarmin korjausten jälkeen toimisto siirtyi vuonna 1956 puolustusministeriön rakennukseen.<sup>191</sup>

Toiminta laajeni vuoden 1961 marraskuun alussa, jolloin Pääesikuntaan perustettiin tietokoneosasto. Sen tehtävänä olivat tietokonein suoritettava tilastointi, laskenta ja kirjanpito. Lisäksi tehtäviin kuuluivat tietokonealan kehittäminen, alan henkilöstön koulutus sekä tilastollinen tutkimus ja operaatioanalyysi. Toimitilat sijaitsivat Punanotkonkatu 4:ssä, ja tietokoneet sijoitettiin suojatiloihin.

Työntekijöiden määrä kasvoi 45 henkilöön, joista suurin osa oli siviilejä. Päällikön ja kirjaamon lisäksi osastoon kuuluivat tietokone- ja suunnittelutoimistot sekä matemaattinen tutkimustoimisto. Aluksi käytössä ei ollut omaa tietokonetta, vaan käyttöaika vuokrattiin yksityiseltä yhtiöltä. Puolustusvoimien automaattinen tietojen käsittely omalla tietokoneella alkoi 15. helmikuuta 1963. Tällöin Pääesikunnan suojatiloihin asennettiin keskisuuri tietokone IBM 1410.<sup>192</sup>

## Rakennetaan uutta ja saneerataan vanhaa

Mikkelissä toimineiden jatkosodan Päämajan osien palattua Helsinkiin Puolustusvoimain pääesikunta sijoitettiin Eteläinen Esplanaadikatu 10:n, Punanotkonkatu 4:n ja Laivanvarustajakatu 6:n toimitiloihin. Valtioneuvosto asetti 29. marraskuuta 1944 komitean pohtimaan Kaartin korttelin saneerausta ja tulevaa

käyttöä. Rakennukset olivat vaurioituneet pahoin helmikuun 1944 ilmapommituksissa.

Komitea ehdotti, että rakennukset kunnostettaisiin ensi sijaisesti Puolustusvoimien ylempään johdon sijoittamista varten. Vuoden 1952 lopulla eduskunta myönsi varat Kaartin kasarmin eli korttelin A-rakennuksen entisöintiä varten. Työ valmistui heinäkuussa 1956. Vuonna 1955 valtioneuvosto teki päätöksen pahasti vahingoittuneen itäisen miehistökasarmin purkamisesta. Läntinen miehistökasarmin eli F-rakennuksen julkisivu kunnostettiin, ja rakennuksen käyttö kasarmina jatkui entiseen tapaan.<sup>193</sup>

Kaartin korttelikonaisuuden suunnittelusta käynnistettiin yleinen arkkitehtuurikilpailu marraskuussa 1956. Ensimmäisen palkinnon voitti arkkitehti Viljo Rewellin suunnitelma. Ensimmäisenä valmistui itäisen miehistökasarmin paikalle C-rakennus Fabianinkadun varteen vuonna 1961. Sen viereen nousi neljä vuotta myöhemmin D-rakennus, jonka yhteyteen sijoitetussa matalammassa rakennuksessa oli teknisiä tiloja ja ajoluiska pysäköintihalliin. Viimeisenä rakennushankkeena toteutettiin ruokala-, auditorio- ja neuvottelutilat käsittävä Keskuspalvelon eli P-rakennus, joka valmistui vuonna 1968.<sup>194</sup>

Korttelin läntinen miehistökasarmi eli F-rakennus oli toiminut alkuperäisessä käytössään miehistökasarmina peräti 130 vuotta ilman suuria rakenteellisia muutoksia. Tilat olivat ahtaat, ja varusmieskoulutuksen kannalta kasarmin sijainti kaupungin keskustassa oli muutenkin epäedullinen. Varusmiehet ja rakennuksessa toiminut Helsingin Varuskuntasioittokunta siirrettiin 1960-luvun alkuun mennessä laivastolta vapautuneisiin Merikasarmin tiloihin Katajanokalle. Sen jälkeen kasarmi on ollut puolustusministeriön ja Pääesikunnan käytössä. Kolmikerroksisen rakennuksen kaksi alinta kerrosta saneerattiin toimistokäyttöön 1960-luvulla. Esimerkiksi marraskuussa 1966 rakennuksessa raportoitiin olevan käytössä 37 toimistohuonetta<sup>195</sup>.

Vieressä sijaitseva E-rakennus oli valmistunut vuonna 1881 perheellisten aliupseerien asunnoiksi. Toisessa kerroksessa oli sijainnut aliupseerikerho ja ensimmäisessä kerroksessa sairastupa. 1960-luvulla

rakennuksessa työskentelivät muun muassa suoje-  
lu-toimisto ja sotilaspsykologit. Vähäisen asutuskäytön  
ohella rakennus oli kuitenkin pääosin tyhjänä perus-  
korjaukseen saakka.<sup>196</sup>

Kaartinkujan puolella oleva S-rakennus valmistui  
vuonna 1889, ja se toimi alun perin leipomona, pe-  
sulana ja saunana. Alkuperäisestä käytöstä rakennuk-  
sessa ovat jäljellä saunatilat ensimmäisen kerroksen  
pohjoispäädystä. Vuonna 1937 miehistön saunatilat  
uusittiin ja kellariin tehtiin polttoainevarasto sekä  
pannuhuone. Ensimmäisessä kerroksessa sijainnut  
leipomo muutettiin asunnoiksi ja myöhemmin avo-  
konttoritiloiksi. Toisessa kerroksessa oli soittokunnan  
harjoitushuone.<sup>197</sup>

C-rakennuksen valmistuttua sinne sijoitettiin  
Pääesikunnan toimintoja ja puolustusministeriö sai  
käyttöönnsä tiloja A-rakennuksesta. Pääesikunnan  
lääkintäosasto jäi Laivanvarustajakatu 6:n tiloihin.

Puolustusministeriön ja Pääesikunnan yhteinen va-  
lokopiolaitos aloitti toimintansa C-rakennuksessa  
huhtikuussa 1963.<sup>198</sup>

D-rakennuksen valmistuminen vapautti A-raken-  
nuksesta lisää tiloja puolustusministeriölle. Pääesikun-  
nan osastoista sinne jäivät edelleen pioneeriosasto ja  
ulkomaaosasto. Uuteen D-rakennukseen sijoitettiin  
aseosasto, aseteknillisen osaston pääosat, eläinlääkin-  
tötoimisto, ilmatorjuntaosasto, kirkollinen toimisto  
ja taisteluvälinetoimisto. F-rakennukseen siirtyivät  
sähköteknillinen osasto ja viestiosasto. Aivan kaikki  
Pääesikunnan osat eivät vieläkaan mahtuneet Kaartin  
kortteliin. Esimerkiksi ballistinen toimisto ja kuva-  
keskus jäivät Punanotkonkatu 4:ään ja lääkintäosasto  
Laivanvarustajakatu 6:een.<sup>199</sup>

Kaartin alueen suojatiloissa toimivat kasarmi- ja  
sotilaskaukokeskus sekä tietokonetoimisto. Joulu-  
kuussa 1965 annetun käskyn mukaisesti suojatiloista



■ Puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Sakari Simelius, tasavallan presidentti Urho Kekkonen ja presiden-  
tin 1. adjutanttii, kenraalimajuri Kaarlo Leinonen tarkastelemassa Kaartin korttelin arkkitehtuurikilpailun ehdotusta  
vuonna 1964. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.





■ Kaartin korttelin rakennukset vuoden 1975 ulkoasussaan. Edestä vasemmalle kiertäen A-, C-, D-, S-, E- ja F-rakennukset. Keskellä keskuspaviljonki eli P-rakennus. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

17 huonetta oli varattu täysin kalustettuina operaatio-keskukselle ja operatiiviselle osastolle. Operatiivinen osasto ei kuitenkaan mennyt luolatiloihin vaan jäi esikuntarakennukseen. Perusteluksi mainittiin, että

*”op-osaston nykyisissä tiloissa on luolastoa paremmat edellytykset yhteistoiminnalle PE:n eri osastojen kanssa ja toisaalta osastolla on hyvät mahdollisuudet arkistojärjestelyjen osalta palvella puolustusvoimien johtoa”.*<sup>200</sup>

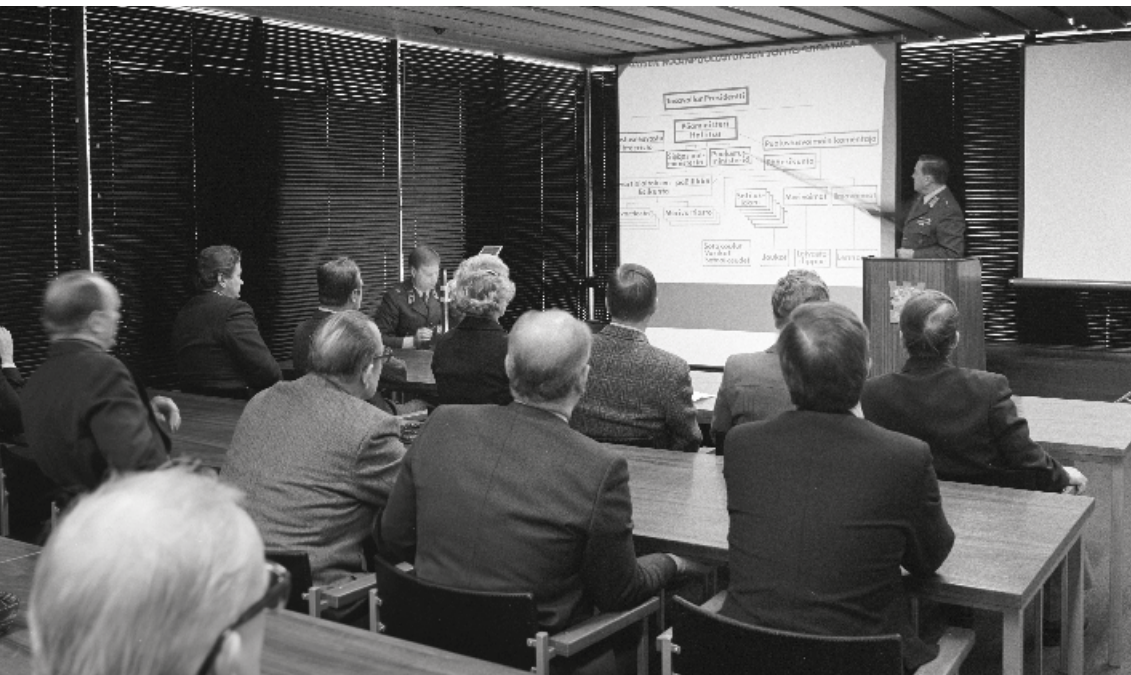
## Toimintaympäristö edellyttää muutoksia

Puolustuslaitoksen hallinnollisiin ja toiminnallisiin järjestelyihin loi 1960-luvulla painetta valtioneuvoston tammikuussa 1960 tekemä päätös valtionhallinnon organisaation kehittämistä. Sen keskeisiä periaatteita olivat tehokkuus, oikeusturva ja toimivallan siirtäminen alaspäin.

Periaatteita sovellettiin 18. maaliskuuta 1966 annetussa asetuksessa, jossa maa jaettiin seitsemään sotilasläänin ja 27 sotilapiiriin. Aluehallinnon ja sotilaallisten johtosuhteiden järjestely aiheutti muutoksia myös Pääesikunnan kokoonpanoon ja työjärjestykseen. Pääesikunnan tuli kyetä entistä paremmin

toimimaan sekä puolustushallinnon keskusvirastona että sotilaallisena johto-esikuntana.<sup>201</sup>

Pääesikunnan näkemyksen mukaan entinen organisaatio toimi kankeasti. Puolustusvoimain komentajan ja yleisesikuntapäällikön suoranaisten alaisten määrä oli kasvanut suhteettoman suureksi. Pääesikunnan päällikön johtamistoimintaa tuli helpottaa yhdistämällä toiminnallisesti toisiinsa liittyvät Pääesikunnan osastot ja erilliset toimistot alaesikunniksi. Yhtenä keskeisenä tavoitteena oli myös se, että rauhan ajan Pääesikunnan alaesikuntajako toimisi runkona sodan ajan Päämajan organisaatiolle. Alati lisäänty-



■ Kenraaliluutnantti Ermei Kanninen palveli yleisesikuntapäällikkönä ja Pääesikunnan päällikkönä vuosina 1974–1982. Kanninen selostamassa eduskunnan puolustusvaliokunnalle alueellisen maanpuolustuksen johto-organisaatiota vuonna 1978. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

nyt tekninen kehittämistoiminta ja hankintatoimi tuli keskittää sotatalouspäällikön johdossa toimineeseen sotatalousesikuntaan.<sup>202</sup>

Toimintoja keskittämällä pyrittiin myös pienentämään toimistohenkilöstön vajausta. Pääesikunnan puolustusministeriöön tekemän esityksen perusteluista käy ilmi, että vuosina 1963–1967 Pääesikuntaan oli perustettu uusina toimialoina yhteensä 12 toimistoa. Vuonna 1963 oli perustettu liikuntakasvatustoimisto, puolustusneuvoston kanslia sekä tiedotusosasto ja seuraavana vuonna matemaattinen tutkimustoimisto, tilastotoimisto, käännöstöimisto sekä YK-toimisto. Vuonna 1965 oli perustettu suunnittelutoimisto sekä teknillinen kehittämistoimisto ja seuraavana vuonna puolustusvoimain komentajan kanslia. Vuonna 1967 oli perustettu rannikkotyökistötoimisto ja viestituskeskus.

Toimistot oli hyväksytty Pääesikunnan kokoonpanoon ja niihin oli määrätty tehtävien edellyttämät päälliköt ja toimistoupseerit. Pääesikunnan henkilöstömäärä oli vuosina 1963–1966 kasvanut 794 henkilöstä 848 henkilöön. Toimistohenkilöstöä ei kuitenkaan ollut saatu lisää, vaan heitä oli jouduttu tasaamaan Pääesikunnan sisäisin järjestelyin.<sup>203</sup>

## Uudessa organisaatiossa neljä esikuntaa

Helmikuussa 1968 annetulla asetuksella Pääesikuntaan muodostettiin neljä esikuntaa: yleisesikunta, koulutus-esikunta, huoltoesikunta ja sotatalousesikunta. Nimillä pyrittiin kuvaamaan esikuntien keskeisintä toimintaa. Esikuntien ulkopuolelle jäivät vain asesorin johtama hallinnollinen osasto ja kenttäpiispan johtama kirkollisasiantoimisto. Virkojen ja toimien määrä säilyi ennallaan.<sup>204</sup>

Pääesikunnan toimintaa johti ja valvoi Pääesikunnan päällikkö, joka toimi samalla myös puolustusvoimain komentajan sijaisena. Pääesikunnan kokoonpanossa ei aluksi ollut erityistä Pääesikunnan päällikön virkaa, joten tehtävää hoiti yleisesikunnan päällikön viran haltija. Virka lakkautettiin maaliskuussa 1970 ja tilalle perustettiin Pääesikunnan päällikön virka.

Yleisesikuntapäällikön johtama yleisesikunta käsiteli sotilaallisen maanpuolustuksen suunnittelua ja valmistelua, puolustuslaitokselle kuuluvaa valtakunnan alueellisen koskemattomuuden valvontaa, tiedustelu- ja tiedotustoimintaa, sotilaskäsky- ja henkilöasioita sekä puolustuslaitoksen kehittämistä. Mainittakoon,

että vuonna 1962 perustettu Puolustusvoimien uutislehti *Ruotuväki* määrättiin organisaatiouudistuksessa yleisesikunnan tiedotusosaston alaiseksi. Aikaisemmin lehteä oli toimitettu koulutusosastossa. Lehden tuli vahvistaa lukijoiden luottamusta Puolustusvoimien suorituskykyyn ja tasapuolisuuteen.<sup>205</sup>

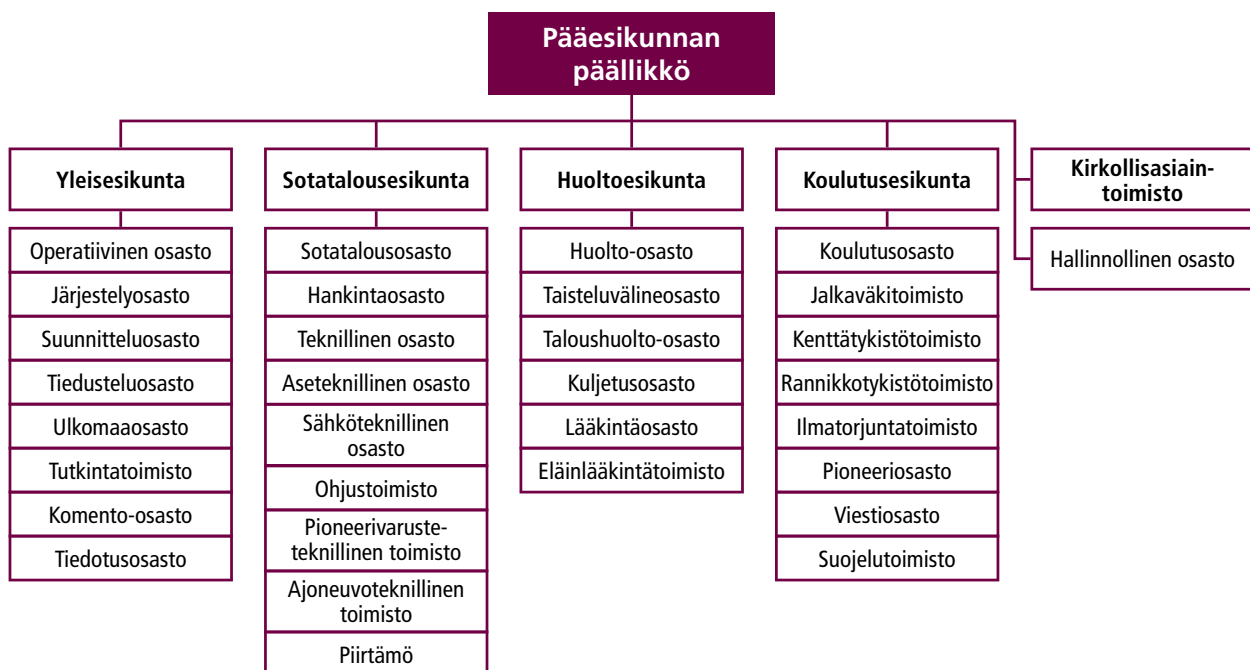
Koulutusosasto käsitteli koulutuspäällikön alaisena sotilaallista koulutusta, sotilaallista ammattiopeutusta, maavoimien kehittämistä, puolustushaarojen yhteistoiminnan kehittämistä sekä puolustuslaitoksen suojelualueen yleisjärjestelyjä ja kehittämistä. Huoltoesikuntaa johti huoltopäällikkö. Esikunnan vastuulla olivat puolustuslaitoksen huoltotoiminnan yleisjärjestelyt ja johtaminen, huoltoalan koulutus, puolustus suunnitelmiin liittyvät huollon yleissuunnitelmat sekä huollon toimintavalmius ja sen kehittäminen.

Sotatalouspäällikön johtama sotatalousosasto käsitteli puolustuslaitoksen sotataloudellista suunnittelua ja hankintoja, tulo- ja menoarvioehdotuk-

sen valmisteluja sekä määrärahojen jakoa ja käyttöä. Lisäksi esikunnassa käsiteltiin sotataloudellisen puolustusvalmiuden kehittämistä sekä sotavarustuksen suunnittelua ja kehittämistä. Sotatalousosastoon kuuluivat myös aselajien tekniset toimistot, jotka oli uudistuksen yhteydessä irrotettu pois aselajitarkastajien alaisuudesta.

Asessorin johtama hallinnollinen osasto käsitteli puolustuslaitoksen yleistä hallintoa, henkilöstön palkkausta ja korvauksia sekä virkamiesoikeudellisia kysymyksiä. Lisäksi sen tehtäviin kuuluivat lainsäädännön valmistelu, sotilaallinen kurinpito ja kantelut sekä sotilasoikeudenhoito. Asessorin tehtävän kelpoisuusehdoista täsmennettiin siten, että jatkossa häneltä vaadittiin oikeustieteen kandidaatin tutkinto tai sitä vastaava lainopillinen tutkinto sekä perehtyneisyys puolustushallintoon ja tuomarin tehtäviin. Asessori rinnastettiin kenraalikuuntaan ja hänet nimitti tehtävään tasavallan presidentti valtioneuvoston esityksestä.<sup>206</sup>

## PÄÄESIKUNNAN KOKOONPANO 1968



Lähde: PE n:o 400/Järjts/10 a1/1.3.1968, Liite 1, T25359/28, KA.



■ Osastopalaveri Pääesikunnan kuljetusosastolla vuonna 1977. Kuva: Jukka Nuutinen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Kenttäpiispan johtama kirkollisasiantoimisto käsittelee kristillissiveellistä kasvatusta ja sielunhoitoa puolustuslaitoksessa sekä sotilaspapiston koulutusta, tehtävien järjestelyjä ja sijoituksia.<sup>207</sup>

Työjärjestyksen mukaan Pääesikunta toimi samalla maavoimien joukkojen esikuntana. Maavoimien kehittämisen ohjaaminen oli koulutuspäällikön vastuulla. Viestikeskuskorjaamo jäi organisaatiomuutoksessa koulutusosaston viestiosaston alaiseksi. Pioneeriosastosta irrotetusta henkilöstöstä muodostettiin sotatalousesikuntaan välineistön kehittämistyöstä huolehtiva pioneerivarusteteknillinen toimisto. Sotavarustepäällikön alaisuudessa toimi myös ohjustoimisto sekä ajoneuvoteknillinen toimisto, joka oli muodostettu kuljetusosaston kuljetusväline toimiston henkilöistä. Kuljetusväline toimiston tilalle huoltoesikuntaan perustettiin ajoneuvohuoltotoimisto. Uutuuksista mainittakoon koulutusosastossa vuonna 1969 työnsä aloittanut opetusmenetelmätoimisto sekä Pääesikuntaan vakinaisena perustettu psykologin virka.<sup>208</sup>

Puolustusministeriön ja Pääesikunnan maksuliikenteen hoitoa sekä tilejä koskevat tehtävät keskitettiin tammikuussa 1972 puolustusministeriön mak-

suliiketoimistoon. Samalla lopetettiin Pääesikunnan esikuntatoimiston kassatoiminta ja sen neljä toimistohenkilöä siirrettiin ministeriön talousosastoon. Pääesikunnan henkilökunnan matkalaskut ja toimikuntien palkkiot maksettiin tämän jälkeen yleensä pankki- tai postisiirtotileille. Käteismaksua käytettiin vain poikkeustapauksessa.<sup>209</sup>

Huoltoesikunnan eläinlääkintätoimiston nimi muutettiin vuonna 1971 eläinlääkintä- ja elintarvikehygieniatoimistoksi. Kaksi vuotta myöhemmin yleisesikunnan kokoonpanoon lisättiin sosiaaliasiain toimisto ja koulutusosastoon sotilaspsykologian toimisto. Sotatalousesikunnan pioneerivarusteteknillisen toimiston nimi muutettiin pioneeritekniliseksi toimistoksi.<sup>210</sup>

## Lain myötä pieniä muutoksia

Valtioneuvosto asetti syksyllä 1970 parlamentaarisen puolustuskomitean selvittämään, millaisia tehtäviä ja suoritevaatimuksia puolustuslaitokselle tulisi asettaa osana Suomen turvallisuuspoliittista kokonaisratkaisua. Komitean kesällä 1971 jättämässä mietinnössä määritettiin puolustuskyvyn yleiset tavoitteet ja

Puolustusvoimien tehtävät. Komitea edellytti, että Puolustusvoimista tulisi säätää laki. Aiemmin Puolustusvoimia koskevat säännökset oli annettu lähinnä asetuksilla.

Puolustusvoimista toukokuussa 1974 säädetyin lain mukaan Pääesikunta kuului Puolustusvoimiin, jonka yksityiskohtaisen kokoonpanon määräsi rauhan aikana puolustusministeriö. Pääesikunta oli lain mukaan Puolustusvoimien johtoesikunta ja ylempi hallintoviranomainen. Puolustusvoimien hallintoasioiden hoito tuli yhdenmukaistaa muiden valtion laitosten kanssa ja ottaen kuitenkin huomioon organisaation sotilaallinen luonne ja porrastus.<sup>211</sup>

Uuden lain aiheuttamat muutoksia hallinnollisiin ja sotilaallisiin järjestelyihin pidettiin niin merkittävänä, että entinen vuoden 1960 puolustuslaitosasetus

muutoksineen oli uusittava. Huhtikuussa 1975 annettu asetus noudatteli pääpiirtein entisen asetuksen asiasisältöä ja rakennetta. Pääesikunnan kokoonpano ja tehtävät säilyivät pääpiirtein ennallaan, mutta säännöksiin Pääesikunnassa käsiteltävien asioiden esittelystä ja ratkaisusta tehtiin muutoksia.<sup>212</sup>

Asetuksen mukaan Pääesikunnassa asian ratkaisi Pääesikunnan päällikkö, mikäli sitä ei ollut säädetty tai työjärjestyksessä määrätty muun virkamiehen ratkaistavaksi. Pääesikunnan päällikkö saattoi yksittäistapauksessa pidättää itselleen päätösvalan asiassa, joka työjärjestyksessä oli annettu hänen alaisensa virkamiehen ratkaistavaksi.

Hallinnollisen osaston päällikkö ratkaisi Puolustusvoimien virkamiehen palkkausta koskevan asian. Pääesikunnassa asian esitteli esikunnan päällikkö,



■ Pääesikunnan pioneeriosastossa tehdään tarkkaa työtä insinöörieriversti V. Häkkinen johdolla vuonna 1977.  
Kuva: Jukka Nuutinen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

asessori, kenttäpiispa taikka muu työjärjestyksessä esittelijäksi määrätty virkamies. Puolustusvoimain komentajalle asian esitteli Pääesikunnan päällikkö tai hänen määräämänsä esittelijä, joka oli asian valmistellut. Tarkemmat määräykset alistussuhteista ja työnjaosta sekä asiain käsittelystä, esittelystä ja ratkaisemisesta tuli antaa työjärjestyksessä, jonka vahvisti puolustusvoimain komentaja. Esikuntien päälliköiden vastuuta esikuntansa johtamisesta korostettiin kirjoittamalla tehtävä uudessa asetuksessa muotoon *johtaa ja valvoo*. Entisessä asetuksessa sanamuotona oli ollut *ohjaa ja valvoo*.<sup>213</sup>

Yleisesikunnan tehtäväksi oli lisätty valtakunnan alueellisen koskemattomuuden turvaaminen sekä sen valvonta ja vartiointi yhteistoiminnassa muiden valvontaviranomaisten kanssa. Lisäksi tehtäviin kuuluivat sosiaalitoiminta ja työsuojelu sekä toiminta- ja taloussuunnittelun koordinointi. Koulutuskeskustuksen tehtäviin oli lisätty vastuu sotilasopetuslaitoksien ohjaamisesta. Huoltoesikunnan tehtäviin oli lisätty Puolustusvoimien terveydenhoito ja sotatalousesikunnalle Puolustusvoimien tekninen kehittämis- ja tutkimustoiminta. Hallinnolliselta osastolta oli poistettu yleiset hallintoasiat. Virkojen kelpoisuusehtoihin oli tehty joitakin täsmennyksiä. Esimerkiksi kenttäpiispalta edellytettiin pätevyyttä sellaisen evankelisluterilaisen kirkkoherran virkaan, johon oli yhdistetty tuomiorovastin virka.<sup>214</sup>

Pääesikuntaan perustettiin vuonna 1975 annetulla asetuksella uusi kenraaliluutnantin virka. Yhdistyneiden kansakuntien valvontajoukkojen komentajana toiminut Ensio Siilasvuo nimettiin kenraaliluutnantin virkaan 11. huhtikuuta 1975.<sup>215</sup>

## Ulkoisia tarkistusaineita

Valtiovarainministeriö esitti 1970-luvun toiminta- ja taloussuunnitelmia käsittelevissä palautteissaan vaatimuksia keventää Pääesikunnan ja puolustusministeriön organisaatioita. Puolustusministeriön ja Pääesikunnan rauhan ajan organisaatioiden rakenteen ja toiminnan kehittämistyö (PUHA) käynnistettiin vuonna 1977. Hankkeen koordinaatioryhmä teki 29.

toukokuuta 1980 päätöksen Pääesikunnan organisaatiosta ja toiminnasta sekä käski toimenpiteet päätöksen toteuttamiseksi.

Pääesikunnan järjestelyosasto suunnitteli käsketyt toimistojen organisaatiotarkistukset ja jatkotoimenpiteet yhteistoiminnassa kunkin esikunnan kanssa. Keskeisenä lähtökohtana oli se, että merkittäviä resurssien lisäyksiä ei ollut tulossa. Pääesikunnan sodan ajan organisaatiota muuttavia ratkaisuja ei tullut toteuttaa, eikä organisaation pelkistämistä pelkästään sodan ajan tehtäviä varten pidetty tarkoituksenmukaisena. Järjestelyosaston käsityksen mukaan tavoiteltuun lopputulokseen päästiin korjaamalla olemassa olleita organisaatorakenteita ja työjärjestyksiä.<sup>216</sup>

Valtiovarainministeriö ei ollut tyytyväinen tarkistusten tuloksiin. Puolustushallinnon vuosien 1982–1986 toiminta- ja taloussuunnitelmasta antamassaan palautteessa valtiovarainministeriö esitti jälleen kysymyksiä ja suosituksia organisaatioiden kehittämiseksi. Ministeriö pyysi selvitystä muun muassa Pääesikunnan organisaation kehittämissuunnitelmista.

Valtiovarainministeriön palautteessa todettiin selkeästi, että sen jo aiemminkin toteamiin epäkohtiin oli vihdoin puututtava. Puolustusministeriön ja Pääesikunnan välistä tehtävänjakoa ja organisaatiota koskevan selvitystyön mukaiset toimenpiteet oli käynnistettävä suunnittelukauden alussa. Toteutuksessa oli pyrittävä siirtämään huomattava määrä puolustusministeriön tehtävistä Pääesikuntaan ja sieltä edelleen muualle Puolustusvoimiin.

Tavoitteena oli, että Pääesikunnan alaorganisaatioyksiköitä vähennetään voimakkaasti. Valtiovarainministeriö totesi, että henkilömäärän lisäystä koskeviin esityksiin suhtauduttaisiin jatkossa varauksellisesti, ja se painotti kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean tulevien suositusten vaikutusten huomioonottamista. Ulkoisista paineista johtuen Pääesikunnan organisaatiota tarkasteltiin kriittisesti 1980-luvulla. Tarkastelut loivat pohjaa seuraavan vuosikymmenen alussa toteutetuille organisaatiomuutoksille.<sup>217</sup>

Yleisesikuntapäällikkö käsitteli joulukuussa 1981 laaditussa muistiossa Puolustusvoimien ylimmän joh-

don organisaatiota. Sen mukaan Pääesikunnan tuli ensisijaisesti vastata valmiuden edellyttämiin vaatimuksiin, joihin muut tarpeet oli sopeutettava. Ylimmän johdon ongelmiksi muistiossa todettiin tehtävien kasautuminen, asioiden käsittelyn hitaus sekä monista virkaportaista johtuvat viiveet. Yhtenä heikkoutena oli toimikuntia ja työryhmiä edellyttänyt toimintatapa. Asioiden ratkaisukynnys oli kohonnut tarpeettoman ylös, mikä oli johtanut osastopäällikkötason vastuun vähenemiseen. Myös tiedonkulussa oli kehittämisen varaa. Ongelmista huolimatta Pääesikunnan organisaatio oli resursseihin nähden toimiva.<sup>218</sup>

## Uudistusten lähtökohtana sotilaallinen johtoesikunta

Yleisesikuntapäällikön mukaan uudistuksen lähtökohtana oli sotilaallinen johtoesikunta. Ongelmat olisivat ratkaistavissa tehtäväjakoja, työmenetelmiä ja esittelytapoja tarkistamalla puuttumatta kuitenkaan organisaatorakenteisiin. Lisäksi oli tutkittava mahdollisuudet vähentää ylimmän johdon organisaatioita päämajamestarin, yleisesikuntapäällikön ja Pääesikunnan päällikön välillä.

Työskentelyviiveitä ilmeni erityisesti hallinnollisissa kysymyksissä, ei niinkään sotilaskäskyasioissa. Tämä johtui siitä, että hallinnolliset asiat koettiin osin vieraisiksi eikä sotilaskoulutus antanut riittävästi tukea niiden hoitamiseksi. Hallinnolliset asiat olivat yleensä sidoksissa määräaikoihin, joten niiden viiveet olivat konkreettisesti havaittavissa.

Yleisesikuntapäällikkö linjasi, että päätökset tuli tehdä mahdollisimman alhaisella tasolla, unohtamatta kuitenkaan esimiesten informointia. Ylimpien upseerien sijoittamista toimikuntatöihin tuli jatkossa välttää. Lisäksi hän korosti Pääesikunnan päällikön ja esikuntien päälliköiden välisen työnjaon kehittämistä, esikuntien päälliköiden säännönmukaisia kokouksia sekä esittelyoikeuksien joustavaa jakoa.

Porrastetussa Pääesikunnan organisaatiossa oli myös hyviä puolia. Se vastasi sodan ajan asettamia vaatimuksia ja tarjosi hyvät edellytykset päätösvallan

delegoinnille. Etuja olivat myös joustava sijaisuusmahdollisuus, johdettavien määrän pysyminen kohtuullisena sekä henkilöstön mahdollisuus kouliintua ylimpiin tehtäviin. Loppupäätelmänään yleisesikuntapäällikkö totesi, että ennen kaikkea oli kehitettävä toimintatapoja. Kokonaisajankäyttöä oli seurattava, kokous- ja esikuntatekniikkaa parannettava ja ylimmän johdon yhteistoimintaa lisättävä. Yleisesikuntapäällikkö korosti esikuntien päälliköiden vastuuta puolustusvoimain komentajan informoinnissa.<sup>219</sup>

Yleisesikuntapäällikön muistio oli yhtenä perusteena, kun vuoden 1984 alussa ryhdyttiin laatimaan runkosuunnitelmaa Puolustusvoimien rauhan ajan kokoonpanon kehittämiseksi vuosina 1985–1996. Pääesikunnan kokoonpano perustui voimassa olleeseen sodan ajan organisaatioon, joten suuriin muutoksiin ei katsottu olevan tarvetta, vaan ensisijaisena tavoitteena oli toimintatapojen kehittäminen.

Pääesikunnan vahvuutta tuli supistaa luopumalla ulkopuolelta komennetuista henkilöistä vuoden 1985 alkuun mennessä. Perusteellisemmin Pääesikunnan organisaatiota oli tarkoitus uudistaa seuraavan vuosikymmenen vaihteessa. Silloin oli tarkoituksena delegoida tehtäviä ja vastuuta entistä enemmän sotilaslääneille ja puolustushaaroille sekä supistaa samalla Pääesikunnan henkilövahvuutta kymmenellä prosentilla. Kehittämisen runkosuunnitelma esiteltiin puolustusvoimain komentajalle kesäkuussa 1984.<sup>220</sup>

Valtiontilintarkastajat tekivät Pääesikuntaan tarkastuksen vuonna 1985. Tarkastuskertomuksen luonnoksesta laatimassaan vastineessa Pääesikunta kuvaili organisaation haasteita. Pääesikunnan kokoonpanossa ei ollut selkeästi maavoimien kokonaisvaltaisesta kehittämisestä vastaavaa organisaatioita. Pääesikunnassa tehtiin keskushallinnolle kuulumattomia tehtäviä, minkä lisäksi esikuntien työnjaossa oli päällekkäisyyksiä.

Henkilöstöä olisi pitänyt kyetä kohdentamaan Pääesikunnasta koulutustehtäviin ja uuden kaluston käyttö- ja huoltotehtäviin muualle Puolustusvoimiin. Tämä oli kuitenkin vaikeaa, sillä alati lisääntyneistä tehtävistä johtuen Pääesikunnan omienkin töiden



■ Pääesikunnan yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Ilkka Halonen neuvottelemassa Pääesikunnan päällikön, vara-amiraali Jan Klenbergin kanssa vuonna 1987. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

hoitaminen käytettävissä olleella henkilöstöllä oli ongelmallista. Pääesikunnan tehtäviä ei voitu delegoida sotilasläänien esikunnille, Merivoimien esikunnalle tai Ilmavoimien esikunnalle ilman että niille siirrettiin tehtävien mukana myös henkilöstöä. Puolustusvoimat oli valtionhallinnon suurin hankkija. Materiaalihallinnon ongelmaksi todettiin teknistä koulutusta saaneen henkilöstön riittämättömyys sekä toimintojen johtamisen jakautuminen monelle toimintayksikölle.<sup>221</sup>

Organisaation pahimpia puutteita pyrittiin 1980-luvulla korjaamaan pienillä organisaatio-, nimitys- ja

tehtävämuutoksilla. Uusina toimistoina Pääesikuntaan perustettiin maavoimatoimisto, kaupallinen toimisto, ruuti- ja räjähdelainetoimisto sekä työsuojelutoimisto. Sotataloussesikuntaan lisättiin teknillinen tarkastustoimisto, jonka tehtävänä oli Puolustusvoimien lakisäätöisen tarkastustoiminnan koordinointi ja valvonta. Samalla lakkautettiin vuodesta 1978 toiminut varoteknillinen työryhmä.<sup>222</sup>

Pääesikunnan taloushuolto-osaston taloustoimisto muutettiin vuonna 1983 vaatetusteknilliseksi toimistoksi. Johtosuhteita tarkistettiin ja vaatetustoimisto



muutettiin vaatehuoltotoimistoksi. Seuraavana vuonna vaateusteknillinen toimisto liitettiin sotavaruste-päällikön alaisuuteen ja huolto-osastoon perustettiin materiaalihallintotoimisto. Huoltoesikunnan eläinlääkintä- ja elintarvikehygieniatoimiston nimi muutettiin vuonna 1986 ympäristönvalvontatoimistoksi.<sup>223</sup>

Pääesikunnan päällikkö sai vuonna 1989 oikeuden vahvistaa Pääesikunnan työjärjestys. Aikaisemmin sen oli vahvistanut puolustusvoimain komentaja. Samana vuonna Pääesikunnan hallinnollinen osasto sai oikeuden edustaa Puolustusvoimia lainsäädännöllisissä ja oikeudellisissa kysymyksissä. Asessorilla ja hallinnollisen osaston toimistopäälliköllä oli oikeus ilman eri valtuutusta valvoa Puolustusvoimia koskevissa asioissa valtion etua ja oikeutta sekä edustaa niissä Pääesikuntaa.<sup>224</sup>

## Operaatiokeskusta laajennetaan

Joulukuussa 1979 yleisesikuntapäällikkö teki päätöksen vuonna 1967 perustetun operaatiokeskuksen kehittämisestä. Päätöksen perusteluissa entisen operaatiokeskuksen todettiin palvelevan lähinnä perusvalmiuden johtamistarpeita. Tilat eivät mahdollistaneet valmiuden kohottamisvaiheen eivätkä sodan uhka-ajan alkuvaiheen valvonnan ja operaatioiden johtamista.

Rauhan ajan organisaation tuli kuitenkin mahdollistaa normaaliajan tehtävien toteuttamisen lisäksi myös valmiuden kohottamisen sekä ainakin valtakunnan puolustamisen alkuvaiheen johtaminen. Tietojen vastaanotossa ja välityksessä korostettiin nopeuden merkitystä ja nykyaikaisen tekniikan hyödyntämistä. Lisäksi

todettiin, että tilojen ja johtokeskuksen kokoonpanon oli mahdollistettava operatiiviseen suunnitteluun liitettävä aselaji- ja puolustushaaratoiminta, Pääesikunnan tiedusteluosaston osien toiminta sekä yhteistoiminta Rajavartiolaitoksen esikunnan kanssa.

Päätöksen mukaan tavoitteena oli se, että operaatiokeskuksessa olisi jo perusvalmiudessa jatkuva vakinaisen henkilöstön miehitys virka-aikana. Tämän mahdollistamiseksi perustettiin operaatiokeskuksen päällikön virka, tarkistettiin operatiivisen osaston ja rannikkotykistötoimiston välistä työnjakoa sekä siirrettiin rannikkotykistötoimistosta yksi esiupeeri ja yksi toimiupseeri operatiiviseen osastoon.

Pääesikunnan upseereiden valmius- ja valvontatietouden ylläpitämiseksi jatkettiin kuitenkin myös Puolustusvoimien päivystävän esiupeerin toimintaa. Operaatiokeskuksen suojatiloja kehitettiin ja laajennettiin siirtämällä Ilmavoimien apujohtokeskus ja suojelutoimisto pois suojatiloista. Toimitilat tuli kunnostaa esikuntatyöskentelyyn sopiviksi vuosina 1979–1980.



■ Puolustusvoimien päivystävä esiupeeri työssään operaatiokeskuksessa vuonna 1973. Kuva: Matti Kaltoke / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Operaatiokeskuksen toimintakykyä testattiin valmiusharjoituksissa. Esimerkiksi vuoden 1982 valmiusharjoituskertomuksen mukaan Pääesikunnan operaatiokeskus pystyi kolmivuorotyöhön vahvennettuna selviytymään sille annetuista johtotehtävistä. Työskentelytilojen todettiin olevan ahtaat, mutta riittävät, kunhan tekniikan määrä vain sovitettiin niiden mukaisesti.<sup>225</sup>

## Tietokoneosastosta atk-laitokseksi

Pääesikuntaan vuonna 1961 perustettu tietokoneosasto irrotettiin Pääesikunnan organisaatiosta ja sen pohjalle perustettiin Puolustuslaitoksen tietokonekeskus maaliskuussa 1968. Keskuksen tehtävänä oli hoitaa puolustusministeriön alaisuudessa muun muassa maksuliikennettä ja tilitoimintaa, tulo- ja menoarvioesitysten laadintaa sekä pitkäjänteistä taloussuunnittelua koskevia asioita.

Hallinnollisesti Puolustuslaitoksen tietokonekeskus oli Pääesikunnan komentopäällikön alainen itsenäinen laitos. Keskuksen 65 henkilölle oli toimitilat Punanotkonkatu 4:ssä, mutta tietokone ja sen käyttöhenkilöstö sijoitettiin Pääesikunnan suojatiloihin.

Pääesikunnan päällikön päätöksellä perustettiin kesäkuussa 1971 atk-neuvottelukunta linjaamaan ja koordinoimaan Puolustusvoimien tietoteknisiä toimintoja. Toimikunnan puheenjohtajana toimi päämajamestari, ja sen jäseninä olivat muun muassa komentopäällikkö, sotavarustepäällikkö ja pääinsinööri.

Atk-neuvottelukunnan suosituksesta puolustusvoimain komentaja päätti vuonna 1972 Puolustuslaitoksen tietokonekeskuksen tietokonetoimiston siirtämisestä Keski-Suomeen vuoteen 1975 mennessä. Päätöstä perusteltiin sillä, että se paransi toimintavalmiutta ja kriisinajan atk-palvelujen käyttövarmuutta ja sopi hyvin koko valtakunnan atk-järjestelmän kehityssuunnitelmiin. Myös etäkäytön joustavuus ja liittymismahdollisuudet Ilmavoimien laskimiin puolivat ratkaisua.<sup>226</sup>

Puolustusvoimien atk-laitos perustettiin 1. heinäkuuta 1974. Hallinnollisesti Pääesikunnan alaisen

laitoksen toimitilat olivat Kaartin maneesissa, mutta keskustietokone käyttäjineen sijoitettiin Tikkakoskelle. Vuonna 1975 Pääesikunnalle luotiin käyttöyhteys Tikkakoskelle sijainneeseen keskustietokoneeseen. Ikään kuin ennusmerkkinä tietokoneajan alkamisesta Pääesikunnan päällikkö hyväksyi vuonna 1986 atk-laitoksen esityksen erillisen tilan varaamisesta neljälle tai viidelle käyttäjälle tietokoneressurssien satunnaisia käyttötarpeita varten.<sup>227</sup>

## Tilanahtautta Kaartin korttelissa

Pääesikunnan sisäisessä tiedotuslehdessä julkaistiin vuonna 1982 muisteluja korttelin rakentamisen ajoilta. C-rakennusta kutsuttiin kokeilutaloksi ja pelättiin, että ihmiset kuolevat hapen puutteeseen, koska ikkunoita ei voinut avata. Hetkellistä helpotusta kuitenkin saatiin Keskuspaviljongin rakentamisen yhteydessä, jolloin räjäytykset koettelivat lasielementtitalon kestävyyttä: ”Kerran oli ilmeisesti liian suuri panos, kun se räjähtäessään rikkoi ensimmäisen kerroksen isot ikkunat. Kiviä sinkoili ympäriinsä ja ylöspäin, jopa niin paljon, että kolmannen kerroksen ikkunaankin tuli hengitysaukkoja. Ihmishenget sentään säästyivät, mutta eräät toimistohuoneet olivat kuin pommituksen jäljiltä.”

Uusissa C- ja D-rakennuksissa ilmeni rakenteellisia ongelmia lämpötilojen säätämisessä. Kesäaikana lämpötilan nousua rajoitettiin koneellisella jäähdytyksellä ja ohjeistamalla säleverhojen käyttöä.<sup>228</sup>

F-rakennuksen peruskorjaus ja käyttötarkoituksen muutos toimistoiksi valmistui vuonna 1984. Haasteena korjauksessa oli se, että rakennus oli asetuksella suojattu ja kulttuurihistoriallisesti merkittävä. Museoviraston vaatimuksesta säilytettiin alkuperäinen graniittipintainen portaikko ja suuret peiliovet kamanoineen. Myös holvaukset ja pylvääät pyrittiin säilyttämään. Historiallisen käyttötarkoituksensa mukaisesti rakennukseen valmistunut puolustusministeriön ja Pääesikunnan johdon edustustila sai nimen *Kaartin vartiotalo*.

Vuonna 1991 tehtiin S-rakennuksen kellarikerroksen työterveyshuollon vastaanottotilat ja uusi



■ Puolustusvoimien atk-laitos toimi Helsingissä ja Tikkakoskella. Helsingin tilat vuonna 1982. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

lämmönjakokeskus sekä toiseen kerrokseen puhelin-keskus. Pääesikunnan sisäpiha oli muuttunut vuosikymmenien saatossa Suomen Kaartin harjoituspihasta pysäköintialueeksi, jonka läpikulkumahdollisuus alkoi olla turvallisuusriski. Vuonna 1974 uusittiin Kaartin-kujan puoleinen puurakenteinen aita, tehtiin E-rakennuksen ja S-rakennuksen väliin portti sekä uusittiin E-rakennuksen ja F-rakennuksen välinen muuri. Kortteli sulkeutui kaupunkilaisilta, ja sisäpiha menetti viimeisetkin rippeet julkisen aukion luonteestaan.<sup>229</sup>

Viimeisenä osana Kaartin korttelin kokonaissuunnitelmasta valmistui Keskuspaviljonki eli P-rakennus, joka luovutettiin Pääesikunnan käyttöön 16. elokuuta 1968. Ruokailutilojen lisäksi rakennuksessa oli kolme neuvotteluhuonetta ja elokuvasali. Neuvottelutilojen ja muiden yleisten tilojen varaukset otti vastaan Kes-

kuspaviljongin vahtimestari. Tilojen hyödyntämiseksi etsittiin erilaisia mahdollisuuksia. Esimerkiksi vuonna 1971 myönnettiin torstai-iltaisain elokuvasalin käyttöoikeus Sotakorkeakoulun pääsykokeeseen valmistautuvalle upseeriryhmälle.

Pääesikunnan henkilöstöneuvosto esitti lokakuussa 1977, että Keskuspaviljongin tiloja saataisiin käyttää Pääesikunnan henkilöstön epävirallisten tilaisuuksien, kuten läksiäisten ja muiden juhlien, pitopaikkana. Komento-osasto totesi kuitenkin, ettei tiloja voitu luovuttaa sellaisiin tilaisuuksiin, joissa nautittiin alkoholia, koska ruokalassa ei ollut anniskelulupaa.<sup>230</sup>

Vuonna 1979 Keskuspaviljongin käytöstä annettuja ohjeita täsmennettiin, mutta alkoholin anniskelu ja myynti pysyi edelleen kiellettyinä. Ruokailujen aikaporrastuksia kehoitettiin noudattamaan ruuhkien



■ Keskuspaviljonki valmiina vastaanottamaan puolustusvoimain lippujuhlan päivän vieraita 4. kesäkuuta 1972. Kuva: Seppo Palmunen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

välttämiseksi. Puolustusministeriön ja Pääesikunnan henkilöstö sai käyttää tiloja virka-aikana ja sen ulkopuolella. Puolustusvoimien piirissä toimivat yhdistykset ja ammattijärjestöt saivat iltaisin käyttää rakennuksen huoneita kokoustiloina.<sup>231</sup>

Laki tupakoinnin vähentämisestä tuli voimaan maaliskuussa 1977. Tupakointia suositeltiin rajoitettavaksi Keskuspaviljongin yleisissä ruokalatoissa, eikä sitä pidetty suotavana myöskään ruokalan tarjoilutiskien puoleisessa osassa. Sen sijaan ruokalan keski- ja takaosissa sekä kabinettisiivessä voitiin edelleen polt-

taa. Neuvottelutilaisuuden järjestäjä saattoi kuitenkin rajoittaa tupakointia, ”*mikäli se ilman pilaantumisen vuoksi oli tarpeellista*”.<sup>232</sup>

Merivoimien komentaja lahjoitti joulukuussa 1978 entisen koululaiva Matti Kurjen laivakellon Pääesikunnalle. Kello sijoitettiin Keskuspaviljonkiin, ja sitä käytetään edelleenkin merkinantovälineenä juhlatilaisuuksissa.<sup>233</sup>

Keskuspaviljongissa tehtiin peruskorjaus elokuussa 1980. Paviljongin alla oleviin tiloihin tehtiin vuonna 1982 golfin sisäharjoittelupaikka, jonka käyt-

töoikeus oli Pääesikunnan ja puolustusministeriön henkilökunnalla. Käyttäjien vähäisyydestä ja muista tilatarpeista johtuen harjoittelupaikka on myöhemmin poistettu. Suuren salin C-talon puoleiseen osaan hankittiin kesällä 1982 radio kaiuttimiseen viihtyisyyden lisäämiseksi. Ruokasalissa sekä kabinetti- ja neuvottelutiloissa tehtiin sisutus- ja korjaustöitä. Keskuspaviljongissa olleista kahdesta myyntipisteestä jouduttiin kustannussyistä 1988 lopettamaan kabinettin myyntipiste.<sup>234</sup>

Ruokalatoiminnasta mainittakoon, että Keskuspaviljongin valmistumisen yhteydessä Pääesikunta ja Työmaahuolto Oy solmivat 11. huhtikuuta 1968 ruokalanpitosopimuksen. Pääesikunta luovutti vastikkeetta käyttöön Keskuspaviljongin ruokalahuoneiston kalusteineen, mukaan luettuna puhelimen ruokalanpitäjän käyttöön. Ruokalanpitäjän tuli tarjota ennen virka-ajan alkua aamukahvi sekä iltapäivällä kahvia, teetä, leivonnaisia ja virvokkeita. Lounasaikaan piti tarjota vähintään kaksi lämmintä ruokaa ja kahta lajia jälkiruokaa sekä tilauksesta erikoisannoksia. Sopimus astui voimaan heti tilojen ja laitteiden valmistuttua.<sup>235</sup>

Työmaahuolto Oy:n lopetettua toimintansa Pääesikunta ja Oy Fazer Catering Ab solmivat toukokuussa 1978 sopimuksen Pääesikunnan ruokalan ylläpidosta. Kilpailutusten tuloksena 2000-luvulla ruokalan ylläpidosta ovat vastanneet Antell-ravintolat, HYY Ravintolat sekä vuodesta 2017 alkaen jälleen Fazerin Amica-ravintolat. Vuoden 2021 alussa palveluntarjoajana aloitti Leijona Catering.<sup>236</sup>

■ Uudet työntekijät vannomassa virkavalaansa Keskuspaviljongin elokuvasalissa Pääesikunnan päällikön valvovan katseen alla vuonna 1981. Kuva: Jukka Nuutinen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

## Hajasijoitus hankaloittaa toimintaa

Vuoden 1968 organisaatiouudistuksen jälkeen A-rakennuksesta Puolustusvoimille varattuja 39 huonetta jakoivat ulkomaaosasto, pioneerosasto ja pioneeri-varusteteknillinen toimisto. C-rakennuksessa oli yhteensä 239 huonetta. Tiloihin sijoitettiin ylin johto eli puolustusvoimain komentaja adjutantteineen ja sihteereineen, Pääesikunnan päällikkö sihteereineen, komentopäällikkö, koulutuspäällikkö, yleisesikuntapäällikkö ja päämajamestari. Lisäksi rakennuksessa toimivat suunnitteluosasto, järjestelyosasto, operatiivinen osasto, tiedusteluosasto, tutkintatoimisto, komento-osasto, tiedotusosasto, koulutusosasto, jalkaväkitoimisto, kenttätykistötoimisto, rannikkotykistötoimisto, ilmatorjuntatoimisto, huolto-osasto, kuljetusosasto, taloushuolto-osasto, eläinlääkintätoimisto, kirkollisasian toimisto ja hallinto-osasto.

D-rakennuksen 96 huoneessa toimivat taisteluvälineosasto, sotatalousosasto, hankintaosasto, teknillinen osasto, aseteknillinen osasto, ohjustoimisto, ajoneuvo-teknillinen toimisto sekä sotatalousesikunnan piirtämö. F-rakennuksen 38 huoneeseen sijoittuivat vies-



tiosasto ja sähköteknillinen osasto. Lääkintäosastolla oli käytössään 20 huonetta osoitteessa Laivanvarustajankatu 6. Punanotkonkatu 4:ssä oli 14 työhuoneessa Pääesikunnan kuvakeskus ja koulutusosaston sotilaspsykologian työryhmä. Kaartin korttelin väestösuojatiloissa toimivat suojelutoimisto, viestiyhteyskeskus, Kaartin puhelinkeskus, sotilaskaukokeskus ja Puolustuslaitoksen tietokonekeskuksen tietokonetoimisto.

Ruotuväen toimitus ja ylikapellimestari siirtyivät lokakuussa 1968 Mariankatu 7:ään. Mainittakoon, että huoneisto, jonka koko oli 185 neliometriä, oli vuokrattu Brasilian suurlähetystöltä. Puolustuslaitoksen ylieläinlääkäri ja Pääesikunnan eläinlääkintä- ja elintarvikehygieniatoimisto siirtyivät toukokuussa 1971 C-rakennuksesta Laivanvarustajakatu 6:en tiloihin.<sup>237</sup>

Henkilöstömäärän lisääntymisestä johtunut tilanpuute oli jatkuva ongelma varsinkin 1970–1980-luvuilla. Kaartin korttelin rakennusten saneeraukseen ei ollut käytettävissä tarvittavia varoja, joten tiloja jouduttiin vuokraamaan.

Esimerkiksi elokuussa 1977 vuokrattiin Pietarinkatu 6:sta 20 toimistohuonetta ja neuvottelutila kuljetusosaston ja ajoneuvoteknillisen toimiston käyttöön. D-rakennuksesta vapautuneet tilat annettiin sotatalousesikunnalle. Tammikuussa 1979 vuokrattiin yhteensä 282 neliometriä tilaa osoitteissa Pieni Roobertinkatu 5 B ja Korkeavuorenkatu 29 A. Tilat yhdistettiin 11 huoneen kokonaisuudeksi ja luovutettiin varoteknilliselle työryhmälle ja sähköteknilliselle osastolle.<sup>238</sup>

Pääesikunnan tilojen käytön sirpaloitumista kuvaava se, että vuonna 1979 esimerkiksi koulutusosikunnan osia oli sijoitettu Kaartin korttelin C- ja F-rakennuksiin, suojatiloihin sekä Punanotkonkadun toimistoihin. Sotatalousesikunnan osia toimi Kaartin korttelin D-, F- ja E-rakennuksissa sekä Pienellä Robertinkadulla ja Pietarinkadulla. Vuonna 1980 Kaartin korttelissa työskenteli 540 henkilöä ja korttelin ulkopuolella kahdeksassa eri osoitteessa 290 henkilöä. Sirpaloituminen vaikeutti luonnollisesti merkittävästi Pääesikunnan yhteistoimintaa.<sup>239</sup>

Tiloja pyrittiin mahdollisuuksien mukaan vuokraamaan Kaartin korttelin lähituntumasta. F-rakennuksen saneeraus ei tuonut ratkaisua tilaongelmaan, sillä samanaikaisesti jouduttiin luopumaan muualta vuokratuista tiloista. Ahdinko käy hyvin ilmi esimerkiksi Pääesikunnan vuonna 1983 puolustusministeriölle tekemästä esityksestä. F-rakennukseen voitiin sijoittaa 81 henkilöä. Samalla kuitenkin jouduttiin luopumaan Merikasarmista ja Korkeavuorenkatu 29:n vuokrakiinteistöstä, jolloin 123 henkilöä jäi ilman työtiloja. Toiveena oli myös se, että D-rakennukseen sijoitetut teknillisen osaston osat voitaisiin sijoittaa oman osastonsa yhteyteen.<sup>240</sup>

Pääesikunnan aiemmin keväällä 1983 laatimassa esityksessä todettiin, että pääosin asuntokäytössä olleesta E-rakennuksesta ei ollut mahdollista saada lisätiloja tarpeeksi nopeassa aikataulussa. Huoneistojen vuokraajilla oli lain suoma suoja häätöä vastaan. Esitys Kasarmikadun ja Rikhardinkadun kulmasta Valtiokonttorilta vapautuvien tilojen vuokraamiseksi uusittiin marraskuussa 1983, sillä Kansakoulunkadun vuokratiloista tuli luopua huhtikuussa 1984. Myös puolustusministeriöllä oli tarve saada lisätiloja valmistuvan F-rakennuksen pohjoispäästä.

Esitys sai myönteisen päätöksen. Pääesikunnan sähköteknillinen osasto, viestiosasto ja *Ruotuväki*-lehti muuttivat 1985 huhtikuun lopussa Merikasarmista ja Mariankadun vuokratiloista Valtiokonttorilta vapautuneisiin tiloihin. Samoihin tiloihin muutti myös suojelutoimisto. Työskentely Telekasarmiksi nimetyissä tiloissa alkoi huhtikuussa 1985.<sup>241</sup>

F-rakennuksen saneerauksen valmistuttua C-rakennuksen toimisto-, arkisto- ja varastotilat jaettiin uudelleen vuonna 1984. Kolmannen kerroksen tilat osoitettiin järjestelyjen yhteydessä koulutusosikunnalle. Maneesirakennuksessa materiaalihallintotoimistolta vapautuneet tilat luovutettiin atk-laitoksen käyttöön huhtikuussa 1984.<sup>242</sup>

Punanotkonkatu 4:n kiinteistö tuli tyhjentää lähestyneen saneerauksen takia. Vuonna 1987 Pääesikunnan kuvakeskus muutti Santahaminaan. Pääesikunnan pioneeriosasto, pioneeriteknillinen toimisto



■ Puolustusvoimien kuvakeskus Punanotkonkadun toimitiloissa vuonna 1972. Kuva: Markku Vuorela / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

ja sotilaspsykologian toimisto siirtyivät saneerattuihin tiloihin Katajanokalle.<sup>243</sup>

S-rakennus oli Pääesikunnan kaavailuissa alun perin kiinteistöhoitokeskus. Terveysasema oli tarkoitus sijoittaa Valtion pukutehtaan myymälältä vapautumassa olleisiin tiloihin D-rakennuksen ensimmäiseen kerrokseen. Tiloissa ei kuitenkaan ollut ikkunoita, joten sinne ei terveysasemaa saanut sijoittaa. Tämän jälkeen terveysasemalle saneerattiin tilat vajaakäytössä olleen S-rakennuksen pohjakerrokseen.<sup>244</sup>

Vuonna 1988 Pääesikunta esitti puolustusministeriölle, että Kaartin maneesi tulisi pikaisesti kunnostaa puolustusministeriön ja Pääesikunnan käyttöön. Syynä kiireeseen oli se, että tilat olivat jatkuvasti ulkopuolisten tahojen kiinnostuksen kohteena. Pääesi-

kunnan henkilöstöneuvosto esitti, että tilojen käytön suunnittelussa tuli ottaa huomioon henkilöstön sosiaaliset ja liikunnalliset tarpeet. Kaartin korttelissa ei ollut tiloja, joissa osastot ja toimistot olisivat voineet järjestää omia tilaisuuksiaan. Maneesi oli suljetun korttelin ulkopuolella, mikä olisi yksinkertaistanut tilaisuuksien järjestelyjä. Tilojen käytöstä laadittiin alustavia suunnitelmia, mutta varojen puuttuessa ne eivät johtaneet konkreettisiin toimenpiteisiin.<sup>245</sup>

### Ongelmia pysäköinnistä ja asbestista

Kaartin korttelin pihalla autojen pysäköinti työaikana oli sallittu vain puolustusministeriön, Pääesikunnan, Puolustusvoimien atk-laitoksen, Helsingin sotilaspää-



■ C-rakennuksen suuret lasipinnat hankaloittivat sisälämpötilan säätelyä. Pysäköintialue alkoi käydä ahtaaksi jo 1960-luvulla. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

esikunnan ja Viestikoelaitoksen henkilöstölle ministeriön antamalla luvalla. Kesällä voitiin myöntää tilapäisiä pysäköintilupia myös muualla puolustushallinnossa tai Rajavartiolaitoksessa työskenteleville. Pysäköintiin oikeutetuista ajoneuvoista pidettiin kortistoa.

Liikennettä korttelissa ryhdyttiin rajoittamaan maaliskuusta 1986 alkaen. Kuorma- ja pakettiautoliikenne ministeriön portin kautta lopetettiin ja ohjattiin Fabianinkadun portille. Helsingin varuskunnan autokerholla oli perinteinen oikeus vuokrata



osaa sisäpihan lämpöpistokepaikoista jäsenilleen. Jos parkkiruutu oli tyhjä vielä kello 9:n aikaan, sen sai sen ottaa käyttöön kuka tahansa. Pääesikunta esitti vuonna 1988 puolustusministeriön kiinteistöosastolle parkkipaikkojen lämpöpistokkeiden varustamista rahakejärjestelmällä. Pysäköinnin etuoikeudet suunniteltiin poistettavan ja lämpöpistokkeet olisivat olleet kaikkien käytössä. Esitystä ei kuitenkaan hyväksytty. Tilanahtauden takia Suomenlinnassa asuvilta poistettiin vuonna 1990 oikeus säilyttää autojaan pitkäaikaispysäköinnissä Pääesikunnan pihassa.<sup>246</sup>

Kaartin korttelin atk-runkokaapelitöiden yhteydessä rakenteista löydettiin sinistä asbestia vuonna 1988. Tutkimusten ja kokeilujen jälkeen vuonna 1990 päätettiin keskeyttää aloitettu D-rakennuksen atk-kaapeliorakka. Kipsilevyistä tehtyjen alakattojen

purkua jatkettiin kerros kerrokselta asbestityönä. Asbestityön takia Pääesikunta esitti rakennushallitukselle, että 130 D-rakennuksessa työskentelevää henkilöä voitaisiin tilapäisesti sijoittaa muualle toukokuun 1991 alkuun saakka. Muutto Hallituskatu 4:ään tapahtui joulukuussa 1990.<sup>247</sup>

Myös suojatilojen tarkastuksissa havaittiin saneeraustarpeita. Uudenmaan työsuojelupiiriin vuonna 1985 suorittaman tarkastuksen pöytäkirjassa todettiin muun muassa, että pysäköintialueen pakokaasut aiheuttivat haittaa suojatilojen ilmanvaihdolle. Säteilurvakeskus mittasi vuonna 1992 radonpitoisuuksia Kaartin korttelin luolatiloihin. Kolmessa huoneessa havaittiin liian korkeita pitoisuuksia, minkä vuoksi tiloissa lisättiin koneellista ilmavaihtoa ja tehtiin muita rakennusteknisiä muutoksia.<sup>248</sup>

## Muutokset jatkuvat ja tehtävät tarkentuvat

Puolustusvoimien johtamis- ja hallintojärjestelmän uudistaminen käynnistettiin 1980-luvulla. Tavoitteena olivat puolustuksen tehokas johtaminen sekä sodan ajan puolustusjärjestelmän perustan luominen jo rauhan aikana. Tälle perustalle tuli sovittaa myös hallinnon rationalisointi ja siirtyminen tulosjohtamiseen. Edellisessä luvussa kerrotut kaavailut Pääesikunnan uudesta organisaatioista ja tehtävistä olivat osa valmistelutyötä.

Pääesikunta lähetti maaliskuussa 1988 puolustusministeriöön suunnitelman tulevasta johtamis- ja hallintojärjestelmästä. Siinä todettiin muun muassa, että Pääesikuntaan oli ajan saatossa kertynyt johto-esikunnalle ja keskusvirastolle kuulumattomia tehtäviä ja toimia, jotka oli tarkoitus siirtää alemmille johtoportaille. Maa esitettiin jaettavaksi maanpuolustusalueisiin ja siviililäänijakoa vastaaviin sotilaslääneihin. Uudistus oli tarkoitus saattaa voimaan vuoden 1990 alusta, mikäli sen edellyttämät lait ja asetukset ehdittäisiin saada ajoissa valmiiksi.<sup>249</sup>

Puolustusministeriön vastauksessa todettiin, ettei vastuiden delegointi alemmille johtoportaille käynyt

kyllin selvästi ilmi Pääesikunnan suunnitelmasta. Ministeriö edellytti, että tehtäviä oli hajautettava ja delegoitava enemmän kuin suunnitelmassa oli esitetty. Pääesikunnan osastoja oli vähennettävä ja samalla supistettava sen organisaatio alle viidensadan henkilön vahvuuteen. Huolto-, talous- ja henkilöstöhallintoa sekä hankintatehtäviä oli keskitettävä. Mahdollisuutena nostettiin esiin maavoimaesikunnan irrottaminen omaksi esikunnakseen. Lisäksi todettiin, että ilma- ja meripuolustustehtävien johtaminen pääesikuntatasolla vaati vielä tarkentamista.<sup>250</sup>

Pääesikunnan joulukuussa 1988 julkaisemassa laajassa selvityksessä tulevasta johtamis- ja hallintojärjestelmästä oli jo otettu huomioon puolustusministeriön linjaukset. Pääesikunnan organisaatiota oli madallettu, hallintoa oli keskitetty sekä ilmavoimien ja merivoimien johtamisedellytyksiä pääesikuntatasolla oli parannettu. Maavoimaesikunta kuului edelleen Pääesikuntaan, mutta kokoonpano mahdollisti sen irrottamisen tulevaisuudessa omaksi esikunnakseen.

Selvityksen mukaan Pääesikunta keskittyisi jatkossa puolustusvoimain komentajan johtoesikunnan ja keskusviraston tehtäviin. Esimerkiksi Pääesikuntaan kuulumaton tutkimus- ja kehittämistyö oli tarkoitus siirtää Pääesikunnan alaisiin sotilasopetus- ja muihin laitoksiin. Pääesikunnan vahvuutta suunniteltiin supistettavan 350–380 henkilöllä. Uuteen järjestelmään arvioitiin voitavan siirtyä 3–4 vuoden kuluttua päätöksestä. Pääesikunnan alaisten laitosten toimintakykyiseksi saattamisen katsottiin vievän aikaa noin vuoden.<sup>251</sup>

Puolustusvoimain komentajan allekirjoittama esitys uudesta johtamis- ja hallintojärjestelmästä lähetettiin puolustusministeriöön jatkotoimenpiteitä varten keväällä 1989. Sotilaallisen aluejaon vaihtoehtoista esityksessä oli parhaaksi todettu malli, jossa maa jaettiin kolmeen maanpuolustusalueeseen ja nämä edelleen pääosin siviililäänijakoa vastaaviin 12 sotilaslääniin. Maanpuolustusalueille oli delegoitu Pääesikunnasta henkilöstöhallinnon, koulutuksen ja huollon alueellisia tehtäviä. Uudistuksen käyttöönoton valmistelut jatkuivat, ja vuoden 1991 johtamis- ja harjoituksessa päästiin jo testaamaan ja harjoittelemaan valmiuden kohottamista uudessa johtamis- ja hallintojärjestelmässä.<sup>252</sup>

## Pääesikunta uuteen kokoonpanoon

Uuden johtamisjärjestelmän myötä Pääesikunnan henkilöstön määrä väheni reilulla kolmellasadalla henkilöllä. Vuonna 1992 annetussa asetuksessa kokoonpano määritettiin vain esikuntien tarkkuudella. Esikuntienkin tehtävät määritettiin varsin yleisellä tasolla, joten Pääesikunnalle jäi mahdollisuus järjestellä organisaatiotaan joustavasti. Sotilaskäskyasioissa Pääesikunta oli edelleen puolustusvoimain komentajan ja hallinnollisissa asioissa puolustusministeriön alainen. Pääesikunnan työjärjestyksen vahvisti Pääesikunnan päällikkö.

Esikuntien vastuuta asioiden hoitamisesta lisättiin ja joissakin asioissa päätösvaltaa delegoitiin alaspäin aina joukko-osastotasolle saakka. Virkoihin nimittä-

mistä, tehtävään määräämistä, virkavapauden myöntämistä ja eläkeikää koskevia sääntelyjä siirrettiin alemmille hallintotasoille. Pääesikunnan esikuntien nimiä ja sisäistä organisaatiota muutettiin ja samalla luovuttiin osastojen jakamisesta toimistoihin. Vanhoista esikunnista poistuvat yleisesikunta, koulutusesikunta sekä sotatalouksesikunta. Uusiksi esikunniksi muodostettiin henkilöstöesikunta, operaatioesikunta, huoltoesikunta ja maavoimaesikunta. Lisäksi kokoonpanossa oli esikuntiin kuulumaton tiedotusosasto.<sup>253</sup>

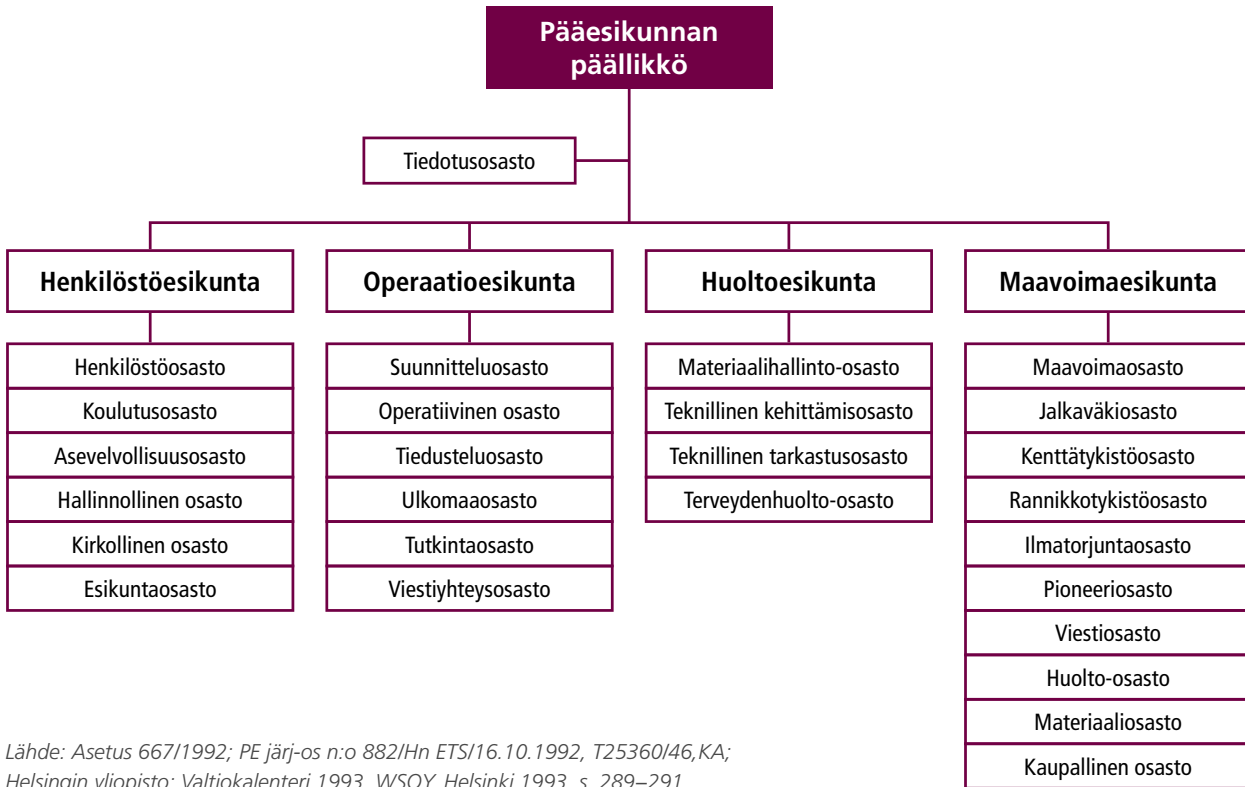
Puolustusvoimien henkilöstöpäällikön johtaman henkilöstöesikunnan toiminnot pohjautuivat entisen yleisesikunnan ja koulutusesikunnan tehtäviin. Esikuntaan liitettiin aiemmin erillisinä toimineet hallinnollinen osasto ja kirkollisasiaintoimisto, josta tuli samalla kirkollinen osasto. Esikuntatoimisto muutettiin esikuntaosastoksi. Henkilöstöesikunta käsitteli henkilöstöhallintoa, koulutusjärjestelmää ja koulutuksen kokonaissuunnittelua, asevelvollisuutta, yleishallintoa, lainsäädäntöä, oikeudenhoitoa ja oikeudellisia kysymyksiä sekä hengellistä työtä.<sup>254</sup>

Entisiä yleisesikunnan ja joitakin entisen sotatalouksesikunnan tehtäviä uudessa organisaatiossa hoiti operaatioesikunta. Tärkeimpiä niistä olivat sotilaallisen maanpuolustuksen valmius sekä valtakunnan alueen valvonta ja alueellisen koskemattomuuden turvaaminen. Tehtäviin kuuluivat myös Puolustusvoimien suunnittelu- ja johtamisjärjestelmää, tietohallintoa, taloussuunnittelua, sotilaallista tiedustelua, turvallisuustoimintaa sekä Puolustusvoimien kansainvälisiä yhteyksiä koskevat asiat.

Uudistuksen yhteydessä kenraalikunnasta lakautettiin perinteiset yleisesikuntapäällikön ja päämajamestarin tehtävät. Operaatioesikuntaa johti operaatiopäällikkö apunaan valmiuspäällikkö, joka toimi samalla myös operatiivisen osaston päällikkönä. Uusien tehtävänimikkeiden katsottiin kuvaavan paremmin päälliköiden toimenkuvaa.<sup>255</sup>

Huoltoesikunta sai aikaisempien tehtäviensä lisäksi vastuulle osan entisen sotatalouksesikunnan tehtävistä. Esikunta käsitteli Puolustusvoimien huoltoa ja huollon valmiussuunnittelua ja valmisteluja,

## PÄÄESIKUNNAN KOKOONPANO 1993



Lähde: Asetus 667/1992; PE järj-os n:o 882/Hn ETS/16.10.1992, T25360/46, KA; Helsingin yliopisto: Valtiokalenteri 1993, WSOY, Helsinki 1993, s. 289–291.

materiaali-, kiinteistö- ja taloushallintoa koskevia asioita. Tehtäviin kuuluivat myös sotataloudellinen suunnittelu, terveydenhuolto, ympäristönsuojelu, työsuojelu sekä teknillinen tutkimus-, kehittämis- ja tarkastustoiminta. Esikuntaa johti puolustusvoimien huoltopäällikkö.<sup>256</sup>

Maavoimaesikuntaan oli nimensä mukaisesti koottu tai uusina määritetty maavoimallisia tehtäviä kaikkien muiden esikuntien toimialueelta. Niihin kuuluivat maavoimien kehittämistä ja varustamista, maavoimien aselajitoimintojen yhteensovittamista ja kehittämistä, maa-, meri- ja ilmavoimissa annettavaa maavoimakoulutusta sekä Puolustusvoimien materiaalilaitosta ja maakuljetustoimintaa koskevat asiat. Maavoimaesikuntaa johti maavoimapäällikkö. Maavoimaosaston johtajana oli apulaismaavoimapäällikkö ja aselajiosastojen johtajina aselajitarkastajat. Aikai-

semmat aselajitoimistot muuttuivat osastoiksi. Esikunnan materiaaliosastoa johti sotavarustepäällikkö. Hän ohjasi ja koordinoi toimialansa puitteissa myös maanpuolustusalueiden, Puolustusvoimien materiaalilaitoksen sekä puolustushaarojen yhteisten alojen materiaalitoimintoja.<sup>257</sup>

Elinkaariajattelun mukaisen materiaalitoimintojen johtamisen mahdollistamiseksi perustettuun Puolustusvoimien materiaalilaitoksen esikuntaan yhdistettiin entisten huoltoesikunnan ja sotatalousesikunnan tehtäviä sekä eräitä koulutusosikunnan materiaalitoimintoja. Viestiosaston kiinteä ja kenttäviestitoiminta erotettiin toisistaan vuoden 1993 alussa. Kiinteä viestitoiminta siirtyi operaatioesikunnan valtakunnallisen viestipäällikön johtoon, viestiyhteystoimisto liitettiin viestiyhteysosastona operaatioesikuntaan ja kenttäviestitoiminta jäi viestitarkastajan johdettavaksi.



■ Pääesikunnan maavoimapäällikkö, kenraaliluutnantti Ilkka Ilmola tarkastamassa Elo -93 -sotaharjoitusta Heinävedellä. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Viestitoimisto ja viestivarustetoimisto yhdistettiin uudeksi viestiosastoksi ja siirrettiin maavoimaesikuntaan. Pääesikunnan sähköteknillisestä osastosta muodostettiin Puolustusvoimien materiaalilaitoksen esikunnan elektroniikkaosasto Tampereelle.<sup>258</sup>

Pioneeriosaston linnoittamistoimisto lakkautettiin. Sen tutkimus- ja kehittämishenkilöstö siirrettiin Pioneerikouluun. Pioneeriosaston pioneerihuoltotoi-

misto ja hankintatehtävät sekä sotatalousesikunnan pioneeriteknillinen toimisto siirrettiin Puolustusvoimien materiaalilaitoksen esikuntaan. Koulutusesikunnan erillinen suojelutoimisto lakkautettiin ja toiminnot siirrettiin pioneeriosastoon. Suojelupäällikön jäätyä reserviin vuonna 1991 hänen tehtävänsä liitettiin yhdistettyyn pioneeri- ja suojelutarkastajan virkaan.<sup>259</sup>

Pääesikunnan kuvakeskuksesta, tiedotusosaston sotilaskasvatustoimistosta sekä koulutusosaston ohje- sääntö-, opetusmenetelmä- ja sotilaspsykologian toimistoista muodostettiin uusi Pääesikunnan alainen Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus. Huoltoesikuntaan perustettiin vuoden 1993 lopussa talousosasto ja esikunta sai vastuulleen Puolustusvoimien tilivirastotehtävät. Maavoimaesikunta sai vastuun maavoimien materiaalitoiminnoista ja -hankinnoista. Huollon tarkastaja ja huolto-osasto siirrettiin maavoimaesikunnasta huoltoesikuntaan vuoden 1994 alussa.<sup>260</sup>

Vapaaehtoisen maanpuolustuskoulutuksen tukeminen liitettiin Puolustusvoimien tehtäviin vuonna 1994. Pääesikunnassa tukeminen määrättiin henkilöstöesikunnan tehtäväksi. Ulkomaaosaston tilalle perustettiin vuonna 1995 kansainvälinen osasto. Tietotekniikan merkityksen korostumisen myötä viestipäällikön tehtävä muutettiin samana vuonna tietotekniikkapäälliköksi ja viestiyhteysosasto tietotekniikkaosastoksi. Operaatioesikuntaan perustettiin vuonna 1996 uutena osastona turvallisuusosasto, jota johti puolustusvoimien turvallisuuspäällikkö. Heinäkuussa 1997 Pääesikunnan alaisuuteen perustettiin Puolustusvoimien tietotekniikkalaitos, joka toimi tietotekniikka-alan keskitettynä asiantuntija- ja palveluyksikkönä.<sup>261</sup>

## Kohti uusia uudistuksia

Vaikka johtamis- ja hallintojärjestelmän uudistuksessa oli tehty suuria muutoksia, Pääesikunnan organisaatio pysyi jatkossakin kehittämisen kohteena. Joulukuussa 1998 käynnistettiin hanke, jonka tarkoituksena oli Pääesikunnan ja sen alaisten laitosten tehtävien, toimintojen ja organisaatioiden tarkistaminen. Työ toteutettiin suunnitteluosaston päällikön johtamana projektina, josta käytettiin lyhennettä PELKO. Tehtävänä oli laatia esitys Pääesikunnan tehtävistä toiminnallisine jaotteluineen ja organisaatiokaavauineen. Lisäksi tuli tarkastella kustannus-hyötynäkökohtiin perustuen Pääesikunnan alaisten laitosten tarkoituk-

senmukaisuutta Puolustusvoimien johtamis- ja hallintojärjestelmässä, mukaan luettuna niiden toimintojen ulkoistaminen.

Työn loppuraportti julkaistiin vuoden 1999 joulukuussa. Siinä ehdotettiin muun muassa Pääesikunnan organisoimista neljään esikuntaan, jotka olivat operaatioesikunta, henkilöstöesikunta, materiaalesikunta ja maavoimaesikunta. Pääesikunnan vahvuus oli 500 henkilöä.<sup>262</sup>

Puolustusvoimien johtamis- ja hallintojärjestelmään vuonna 1998 tehtyjen tarkistusten jälkeen sotilasläänit eivät enää kuuluneet Pääesikunnan alaisuuteen, joten johdettavien määrä väheni merkittävästi. Puolustusvoimain komentajan ja Pääesikunnan päällikön kelpoisuusvaatimuksia tarkennettiin siten, että heidän tuli olla kelpoisia kenraalin tai amiraalin virkaan.

Pari vuotta myöhemmin tehdyllä asetusmuutoksella Pääesikunnan päällikölle määritettiin kokonaisvaltainen tehtävä poikkeusoloihin varautumisessa ja täsmennettiin samalla hänen ratkaisuoikeuksiaan sotilaskäskyasioissa: ”Pääesikunnan päällikkö yhteensovittaa puolustushaarojen ja maanpuolustusalueiden poikkeusoloihin varautumista koskevat sotilaskäskyasiat ja ratkaisee suoraan pääesikunnan alaisina olevien hallintoyksiköiden sotilaallista toimintaa koskevat sotilaskäskyasiat.”

Helikopterihankkeiden myötä maavoimaesikuntaan perustettiin maavoimien ilmailuosasto maaliskuussa 1999.<sup>263</sup>

Joulukuussa 2000 annetussa asetuksessa Pääesikunnan tehtäviä pelkistettiin siten, että alaesikunnille määrättiin vain päätehtävät. Henkilöstöesikunnalla niitä olivat henkilöstövoimavarojen johtaminen, henkilöstöhallinto ja asevelvollisuustehtävät. Operaatioesikunnan vastuulla olivat sotilaallisen maanpuolustuksen valmiuteen sekä valtakunnan alueen valvontaan ja sen alueelliseen koskemattomuuteen liittyvät tehtävät. Huoltoesikunnan tuli huolehtia Puolustusvoimien huollosta sekä materiaali- ja kiinteistöhallinnosta ja maavoimaesikunnan maavoimien kehittämisestä ja varustamisesta. Tehtävien yksityiskohtaisempi sisältö jätettiin määrättäväksi työjärjestyksellä.



■ Puolustusvoimain komentaja, kenraali Gustav Hägglund johtamassa neuvottelukunnan kokousta vuonna 1999.  
Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Asetuksen perustelumuistion mukaan työjärjestyksessä tuli määrittää esikuntiin kuuluvat osastot, ja yksiköt, jotka oli tehtäviensä luonteen vuoksi sijoitettava hallinnollisesti suoraan Pääesikunnan päällikön alaisuuteen. Näitä olivat sellaiset osastot ja yksiköt, joiden tehtävänä oli koko Puolustusvoimiin tai Pääesikuntaan kohdistuva viranomaistoiminta, kuten rikosten tutkinta ja tiedustelutoiminta, sisäinen tarkastustoiminta, tekninen tarkastustoiminta, tiedotustoiminta sekä asessorin johtama oikeudellinen toimiala.

Rauhanturvaamistoiminnan käytännön toimeenpanoa johtamaan perustettiin Puolustusvoimien kansainvälinen keskus. Aluksi se toimi Pääesikunnan alaisena sotilaslaitoksena, kunnes se liitettiin vuoden 2015 alussa osaksi Maanpuolustuskorkeakoulua. Utin jääkärirykmentti siirtyi Pääesikunnan alaiseksi vuoden 2003 alusta. Tiedotuksesta vastaavan osaston nimi muutettiin vuonna 2004 viestintäosastoksi. Sitä johtavan tiedotuspäällikön tehtävä muutettiin vuoden 2006 uudistuksessa puolustusvoimien viestintäjohtajaksi.<sup>264</sup>

## Pääesikuntaa virtaviivaistetaan

Valtioneuvoston vuoden 2004 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa linjattiin, että Puolustusvoimien johtamis- ja hallintojärjestelmä tuli sopeuttaa vastaamaan turvallisuusympäristön muutoksia ja sodan ajan joukkomäärien pienentymistä. Puolustusvoimain komentajan johtoesikuntana ja puolustusministeriön alaisena keskushallintoviranomaisena Pääesikunnan tuli vastata strategisen suunnittelun ja johtamisen lisäksi puolustushaarojen kehittämisestä, niiden toiminnan yhteensovittamisesta, yhteisoperaatioiden suunnittelusta ja johtamisesta sekä kansainvälisestä yhteistoiminnasta. Tavoitteena oli kehittää Pääesikuntaa siten, että voisi entistä paremmin keskittyä koko Puolustusvoimia koskeviin kysymyksiin.<sup>265</sup>

Vuonna 2006 annetussa asetuksessa Pääesikunnan organisaatiosta poistettiin alaesikuntataso. Pääesikunnan päällikön alaisuudessa olivat puolustusvoimien henkilöstöpäällikkö, puolustusvoimien operaatiopäällikkö sekä puolustusvoimien sotatalouspäällikkö. Heillä, samoin kuin asessorilla, kenttäpiispalla ja maavoimapäälliköllä, oli toimialansa asioissa suora esittelyoikeus Pääesikunnan päällikölle.

Henkilöstöpäälliköllä oli johdossaan henkilöstöosasto ja talousosasto. Operaatiopäällikön alaisuudessa toimivat tiedusteluosasto, operatiivinen osasto, suunnitteluosasto sekä johtamisjärjestelmäosasto. Sotatalouspäällikön eli entisen huoltopäällikön johdossa toimivat materiaaliosasto ja huolto-osasto. Jälkimmäisen nimi muutettiin vuonna 2007 logistiikkaosastoksi. Pääesikunnan päällikön suorassa alaisuudessa olivat oikeudellinen osasto, viestintäosasto, tutkintaosasto, teknillinen tarkastusosasto, tarkastusyksikkö sekä kanslia. Maavoimaesikunta jäi vielä siirtymävaiheen ajaksi osaksi Pääesikuntaa.<sup>266</sup>

Muutosten toimeenpano käynnistettiin vaiheittain vuodesta 2006 alkaen. Toimintamallia ryhdyttiin soveltamaan Pääesikunnan johtoryhmätyöskentelyssä. Kaupallinen osasto ja lääkintähuolto-osasto lakkautettiin. Koulutusosasto supistettiin sektoriksi henkilöstöosastoon. Esikuntaosasto siirrettiin hen-

kilöstöesikunnasta kansliaan. Oikeudellinen osasto siirrettiin henkilöstöesikunnasta, teknillinen tarkastusosasto huoltoesikunnasta ja tutkintaosasto operaatioesikunnasta Pääesikunnan päällikön alaisuuteen. Puolustusvoimien turvallisuuspäällikön tehtävä ja turvallisuusosasto lakkautettiin. Osaston tehtävät ja henkilöstö siirrettiin operatiiviseen osastoon, tutkintaosastoon sekä alueellisiin johtoportaisiin.

Uudistuksen edellyttämä yhteistoimintamenettely saatiin päätökseen toukokuun 2006 loppuun mennessä, minkä jälkeen alkoi vuosille 2006–2008 laaditun henkilöstösuunnitelman toimeenpano. Kokemusten saamiseksi uutta kokoonpanoa ryhdyttiin testaamaan tammikuusta 2007 alkaen, jotta siihen voitiin vielä tarvittaessa tehdä muutoksia. Tukipalveluiden keskittäminen aloitettiin siirtämällä asiakirjahallinto Pääesikunnan esikuntaosastoon. Pääesikunnan alainen Puolustusvoimien johtamisjärjestelmäkeskus perustettiin vuoden 2007 alussa ja samalla lakkautettiin Puolustusvoimien tietotekniikkalaitos.<sup>267</sup>

Pääesikunnan henkilöstökokoonpanossa oli tammikuun 2007 alussa 521 tehtävää, kun niitä oli vielä vuotta aikaisemmin ollut 675. Vähennyksen mahdollistivat esikuntakomppanian purkaminen, henkilöstön luonnollinen poistuma sekä Puolustusvoimien tiedustelukeskukseen ja Puolustusvoimien johtamisjärjestelmäkeskuksen perustaminen. Kaksi henkilöä irtisanottiin vuonna 2006.<sup>268</sup>

## Puolustusvoimalaki ajan tasalle

Vuonna 2007 Puolustusvoimista annetulla lailla korvattiin vuonna 1974 annettu laki. Lakiuudistuksen tavoitteena oli luoda ajantasainen, perustuslain vaatimuksia noudattava säännöstö, jossa oli otettu huomioon muun lainsäädännön muutokset sekä vuoden 2004 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa esitetyt linjaukset. Lakiin sisältyivät Puolustusvoimien tehtävät ja niiden toteuttamisessa tarvittavat toimivaltuudet.<sup>269</sup>

Perustuslain edellyttämällä tavalla uuteen lakiin yhdistettiin useita aikaisemmin asetuksella säädettyjä Pääesikunnan tehtäviä ja toimintavaltuuksia. Sana-

muotoja tarkistettiin, mutta Pääesikunnan tehtävät, johtosuhteet ja muut kyseisten kohtien asiasisällöt säilyivät pääpiirtein ennallaan. Pääesikunnan maa-voimaesikunta lakkautettiin ja sen tilalle perustettiin vuoden 2008 alussa Maavoimien esikunta Mikkeliin.

Pääesikunnan tarkemmasta kokoonpanosta ja tehtävistä tuli säätää valtioneuvoston asetuksella ja tarkemmat määräykset antaa Pääesikunnan työjärjestyksessä. Laissa niistä ei ollut tarpeen säätää, sillä Pääesikunnan osastot tai yksiköt eivät lain perustelujen mukaan käyttäneet itsenäisesti julkista valtaa. Perustuslain tarkoittamassa mielessä sitä käytti vain Pääesikunta, jonka toimiala, pääasialliset tehtävät ja toimivaltuudet olivatkin lailla säädetty.<sup>270</sup>

Puolustusvoimain komentajan lisäksi myös Pääesikunnalle tuli mahdollisuus tehdä esityksiä puolustusministeriölle Pääesikunnan, puolustushaaraesikunnan ja Maanpuolustuskorkeakoulun sijoituspaikasta sekä aluehallinnon esikunnan, sotilaslaitoksen, joukko-osaston tai muun yksikön perustamisesta, sijoituspaikasta ja lakkauttamisesta. Lain perusteluissa todettiin Pääesikunnalla olevan velvollisuus auttaa puolustusministeriötä sotilaskäskyasioiden valmisteluissa. Sotilaan perustaidoista ja fyysisestä työkyvystä voitiin säätää puolustusministeriön asetuksella kumoten aikaisemmat menettelyn mukaiset Pääesikunnan hallinnolliset määräykset.<sup>271</sup>

Lakiin sisältyivät säädökset lupa- ja valvonta-asiain rekisteristä. Pääesikunta sai veloitteen toimia yhtenä rekisterinpitäjänä. Lisäksi Pääesikunta sai oikeuden määrätä tarkemmin sotilaspuvuista ja virkapuvuista sekä sotilaspuvun käyttämisestä. Aikaisemmin tämä määräysvalta oli ollut puolustusministeriöllä.

Mainittakoon, että lakia puolustusvoimista tarkennettiin vuoden 2018 loppuun mennessä yhteensä neljätoista kertaa. Niistä voidaan mainita esimerkiksi vuonna 2013 tehty muutos, jossa Puolustusvoimien materiaalilaitoksen tilalle perustettiin Pääesikunnan alaisuudessa toimiva Puolustusvoimien logistiikkalaitos. Sen tehtävänä on vastata Puolustusvoimien materiaalihallinnosta, hankintatoimesta, terveydenhuollon järjestämisestä, ympäristöasioista ja tilahallinnasta.<sup>272</sup>

Uuden lain mukainen asetus puolustusvoimista annettiin joulukuussa 2007. Pääesikunnan uudeksi tehtäväksi tuli Puolustusvoimien yhteisten operaatioiden suunnittelu ja toimeenpano. Lisäksi sen tehtäväksi tuli puolustushaarojen, Maanpuolustuskorkeakoulun ja Pääesikunnan alaisten laitosten toiminnan ohjaaminen ja toiminnassa tarvittavien voimavarojen jakaminen. Asetuksen mukaan Pääesikunta jakautui osastoihin ja tarpeen mukaan muihin toimintayksiköihin, ja sitä johti Pääesikunnan päällikkö. Osastoja johtivat Pääesikunnan päällikön lisäksi apulaisiesikuntapäällikön tehtävissä toimivat puolustusvoimien operaatiopäällikkö, puolustusvoimien henkilöstöpäällikkö sekä puolustusvoimien sotatalouspäällikkö.<sup>273</sup>

Puolustusvoimista vuonna 2007 annetussa laissa oli säädetty, että hallinnolliset asiat Pääesikunnassa ratkaisi Pääesikunnan päällikkö. Laissa kuitenkin todettiin, että valtioneuvosto voi asetuksella antaa säädöksiä ratkaisuvallan siirrosta. Uudessa asetuksessa mainittiin asiat, joissa ratkaisuvallasta voitiin antaa Pääesikunnan virkamiesten ratkaistaviksi, kuten lupa- ja henkilöstöhallinto, lausunnon antaminen sekä Puolustusvoimien sisäisten määräysten ja turvallisuus selvitysten antaminen. Pääesikunnan päällikölle jäi kuitenkin oikeus pitää yksittäistapauksissa itsellään ratkaisuvallasta asiassa. Sekaannusten välttämiseksi asessorista oli otettu asetuksessa otettu käyttöön nimike puolustusvoimien asessori.

Puolustusvoimain komentaja hyväksyi Pääesikunnan uuden kokoonpanon vuoden 2008 alussa. Esittelyasiakirjoissa todettiin, että Pääesikunnan tuli keskittyä koko Puolustusvoimia koskeviin ja muihin laajakantoisiin tai periaatteellisesti merkittäviin tehtäviin. Samalla sen tuli entiseen tapaan kyetä toimimaan sekä puolustusvoimain komentajan johtoesikuntana että osana valtionhallintoa puolustusministeriön alaisena keskushallintoviranomaisena.

Lisäksi esittelyssä tarkennettiin Puolustusvoimien ja Pääesikunnan johdon määritelmiä. Käsitteellä *Pääesikunnan johto* tarkoitettiin Pääesikunnan päällikköä, puolustusvoimien operaatiopäällikköä, puolustusvoimien henkilöstöpäällikköä sekä puolustusvoimien so-



## PÄÄESIKUNNAN KOKOONPANO 2009



Lähde: PE Suunn-os:n esittely AF7641/22.4.2009, Liite 1, PEA.

tatalouspäällikköä. Puolustusvoimien ylimmän johdon muodostivat Pääesikunnan kenraaleista Pääesikunnan päällikkö, puolustusvoimien operaatiopäällikkö, puolustusvoimien henkilöstöpäällikkö sekä puolustusvoimien sotatalouspäällikkö.<sup>274</sup>

Seuraava Pääesikunnan organisaatitarkistus tehtiin jo vuonna 2009. Esikuntaosaston toiminnot organisoitiin osaksi Pääesikunnan kansliaa. Vuoden 2011 alussa Viestikoelaitos siirrettiin Ilmavoimista Pääesikunnan alaiseksi sotilaslaitokseksi. Viestintäosaston uusi organisaatio astui voimaan seuraavan vuoden alussa. Tuotantosektori lakkautettiin ja sen henkilöstö ja pääosa tehtävistä siirrettiin Maanpuolustuskorkeakouluun. Jatkossa Pääesikunnan osastot hoitavat itse tarvitsemansa julkaisut. Viestintäosastoon perustettiin sotilasmusiikkisektori, johtajanaan puolustusvoimien ylikapellimestari. Sotilasmusiikkialan ohjaus siirrettiin vuonna 2015 Pääesikunnan henkilöstösastoon.<sup>275</sup>

Operaatiokeskuksen ja koko johtamisjärjestelmän kehittämisen lähtökohtana olivat sodan ajan tarpeet. Tavoitteena oli sotilaallisen maanpuolustuksen johta-

misjärjestelmä, jossa maa-, meri- ja ilmapuolustuksen johtaminen oli integroitu kiinteäksi kokonaisuudeksi sekä Pääesikunnan että maanpuolustusalueiden ja sotilaslääniä tasolla. Esikuntien tuli jo rauhan aikana toimia suojatiloissa. Operaatiokeskuksen kehittäminen oli kypsä vietäväksi puolustusministerin asettamaksi tulostavoitteeksi vuonna 2007: ”Pääesikunta, joka voi keskittyä puolustusvoimien kokonaiskehittämiseen ja puolustushaarojen yhteisoperaatioiden suunnitteluun ja johtamiseen.” Operaatiokeskusta kehitettiin uusimman tekniikan antamalla mahdollisuuksilla palvelemaan entistä paremmin Pääesikunnalle määrättyä tehtävää suunnitella ja toimeenpanna Puolustusvoimien yhteisiä operaatioita.<sup>276</sup>

Puolustusvoimauudistuksen suunnittelu alkoi työllistää Pääesikuntaa 2010-luvun alkupuolella. Suunnittelutehtävään sisältyi myös Pääesikunnan oman organisaation tarkistaminen, jonka tavoitteena oli uudistaa organisaatorakennetta ja toimintatapoja sekä pienentää esikunnan henkilövahvuutta. Uudistaminen vaikutti merkittävästi myös Pääesikunnan tilojen käyttöön.

## Toiminnan erityispiirteitä vuosien varrelta

### Pääesikunta poikkeusolojen johto- ja valmiusesikuntana

Puolustusvoimain komentajan johtoesikuntana Pääesikunnan keskeinen tehtävä on valmistella koko maata käsittävät puolustussuunnitelmat sekä vastata valmiuden ylläpidosta ja kehittämisestä. Ensimmäinen Pääesikunnan operatiivisen osaston sotien jälkeen laatima operatiivinen käsky maan puolustamisesta annettiin kesäkuussa 1952. Sen jälkeen operatiivisten suunnitelmien uusimisen aikaväli on ollut 3–15 vuotta. Pääesikunnan vastuu ei rajoitu ainoastaan perusteiden käskemiseen, vaan sen on myös valvottava suunnittelun ja toimenpiteiden sekä valmiuden toteutumista alajohtoportaisissa.<sup>277</sup>

Pääesikunnan on varauduttava toimimaan puolustusvoimain komentajan johtoesikuntana valmiutta kohotettaessa ja mahdollisen sodan aikana. Tämä edellyttää tiettyjä kulloiseenkin tilanteeseen soveltuvia valmiudellisia vaatimuksia. Rauhan ajan organisaation kehittämisessä keskeisenä periaatteena on ollut kyky nopeaan valmiuden kohottamiseen.

Henkilöstön valinta, koulutus ja sijoittaminen sodan ajan Pääesikuntaan ohjeistettiin valmiuskäskyissä. Pääesikuntaan sijoitettujen reserviläisten osaamistasoa ylläpidettiin kertausharjoituksilla. Kertomusten mukaan niiden toteuttamisessa oli kuitenkin havaittavissa melkoista vaihtelua. Tämän takia koulutusesikunta käski maaliskuussa 1982 perusteet sijoitettujen reserviläisten kouluttamisesta.

Pääesikuntaan sijoitetuista reserviläisistä tuli kertausharjoituksiin kutsua ne, joiden kouluttamisen osastot katsovat tärkeiksi oman toimintansa mahdollisimman kitkattoman käynnistämisen ja sodan ajan toiminnan vuoksi. Reserviläiset kertausharjoitettiin tehtävänsä mukaan joko toimialakohtaisissa tai joukkojen kertausharjoituksissa. Kertausharjoituksissa saavutettua valmiutta ylläpidetään järjestämällä henkilöstölle perehdyttämistilaisuuksia ja vapaaehtoisia harjoituksia.<sup>278</sup>

Pääesikunnan toimintavalmiutta ja toimeenpanokykyä on organisaatiomuutoksissa kehitetty vastaamaan valtioneuvoston vuoden 2012 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessäselonteossa sekä vuoden 2017 puolustusselonteossa asetettuja vaatimuksia. Puolustusjärjestelmän on tuotettava kattava toimintaympäristötietoisuus ja tilannekuva, ylläpidettävä ennakkovaroituskyky sekä jatkuva päätöksentekokyky- ja johtamisvalmius sekä häiriönsietokykyinen johtamisjärjestelmä. Perinteisten sotilaallisten uhkien lisäksi tulee varautua entistä monitahoisempiin uhkiin, joissa yhdistyvät sotilaalliset ja ei-sotilaalliset keinot. Sotilaallisten kriisien ennakkovaroitusaika on lyhentynyt ja kynnys voimankäyttöön on alentunut. Pääesikunnan poikkeusolojen toimintakyky ylläpidetään muun muassa esikuntateknisillä harjoituksilla ja ylläpitäen toimeenpantavilla valmius-, turvallisuus- ja pelastautumisharjoituksilla.<sup>279</sup>

### Pääesikunta johtaa alaisiaan laitoksia

Puolustusvoimien kokoonpanossa Pääesikunnan alaisiksi määritettiin sellaiset yksiköt tai laitokset, joita ei voitu niiden erityisluonteesta tai valtakunnallisesta toiminnasta johtuen liittää minkään joukko-osaston kokoonpanoon.

Pääesikunnassa kukin laitos määritti jonkin toimialajohdon (vast.) johtovastuulle. Pääesikunnan alaisten laitosten määrä ja johtosuhteet ovat vaihdelleet organisaatioiden kehityksen myötä. Esimerkiksi vuonna 1976 Pääesikunnan alaisia laitoksia oli 45. Niihin kuului 16 sotilasopetuslaitosta, 16 varikkoa, viisi sotilaslääkintälaitosta, sotilasapteekki, Keskussääsese, Koeampumalaitos, Optinen laitos, Puolustusvoimien atk-laitos, Puolustusvoimien tutkimuskeskus, Sotatieteen laitos ja Topografikunta sekä Viestikeskuskorjaamo.

Organisaatiomuutosten yhtenä tavoitteena on ollut vähentää Pääesikunnan suoranaisten alaisten määrää. Vuonna 2019 Pääesikunnan suoranaisten alaisina oli enää viisi laitosta.<sup>280</sup>

## Sotilastoimistot oman aikansa ilmiö

Maanpuolustuksen kannalta tärkeiden ministeriöiden tai keskusvirastojen kanssa tapahtuvan yhteistoiminnan sujuvoittamiseksi Pääesikunta asetti niihin sotilastoimiston tai yhteysupseerin.

Esimerkiksi vuonna 1952 Rautatiehallituksessa oli sotilastoimisto. Yhteysupseereita oli Posti- ja lennätinhallituksessa sekä sisäasiainministeriössä. Tie- ja vesirakennushallitukseen (TVH) asetettiin yhteysupseeri vuonna 1962. Hänen käytössään oli TVH:n henkilöstöstä muodostettu toimisto.

Vuonna 1978 sotilastoimistoja oli lisäksi myös Posti- ja lennätinhallituksessa, Ilmailuhallituksessa sekä Merenkulkuhallituksessa. Lääkintöhallituksessa, sisäasiainministeriössä ja ulkoministeriössä oli Pääesikunnan yhteysupseerit.

Sotilastoimistot lakkautettiin 1990-luvulle tultaessa. Yhteysupseerien määrä on vähentynyt siten, että vuonna 1993 yhteysupseereita oli kuudessa, vuonna 2013 yhdessä ja vuonna 2019 kahdessa virastossa.<sup>281</sup>

## Sisäisiä ja teknillisiä tarkastustoimia

Tarkastustoimiala käsittää kaksi itsenäistä ja riippumatonta Puolustusvoimien johtoa ja joukkoja tukevaa toimintaa: sisäinen tarkastus ja teknillinen tarkastus. Ensiksi mainitulla tarkoitetaan linjaorganisaatiosta erillään olevaa riippumatonta ja objektiivista arviointi-, varmistus- ja konsultointitoimintaa. Sisäisen tarkastustoiminnan tavoitteena on tuottaa tietoa Puolustusvoimien johtamista varten, ja se kohdistuu kaikkeen toimintaan ja kaikkiin prosesseihin.

Pääesikunnan tarkastusyksikkö perustettiin Valtiontalouden tarkastusviraston suosituksesta vuonna 2001 yhdistämällä suunnitteluosaston hoitama toiminnan tarkastus ja talousosaston hoitama talouden tarkastus. Puolustusvoimauudistuksessa 2015 Pääesikunnan tarkastusyksikön nimi muutettiin sisäiseksi tarkastusyksiköksi. Yksikkö toimii suoraan Pääesikunnan päällikön alaisuudessa, ja hallinnollisesti se on sijoitettu Pääesikunnan kanslian kokoonpanoon.<sup>282</sup>



■ Pääesikunta asetti maanpuolustukselle tärkeisiin ministeriöihin ja virastoihin sotilastoimiston tai yhteysupseerin. Rautatiehallinnon sotilastoimistossa liikennetarkastaja A. W. Kiurunen ja everstiluutnantti Kai Sarmanne vuonna 1962. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Puolustusvoimat velvoitettiin jo 1950-luvulla huolehtimaan yhdessä puolustusministeriön kanssa omasta sisäisestä teknisestä tarkastustoiminnastaan ja valvonnastaan. Teknistä tarkastusta toteuttaa Pääesikunnan päällikön alaisuudessa toimiva teknillinen tarkastusosasto. Toimialan lakien veloitteet koskevat myös Puolustusvoimia, mutta puolustusministeriö antaa niiden perusteella tarvittavat asetukset. Puolustusvoimapoikkeus antaa Puolustusvoimille sisäisen toimivallan pakollisen valvonnan ja tarkastusten sekä alaan liittyvien viranomaistehtävien toteuttamisessa.

Lapuan räjähdysonnettomuuden jälkeen perustettiin vuoden 1978 alussa Pääesikunnan sotatalousesikuntaan varoteknillinen työryhmä, jonka tehtävänä oli koordinoita ja kehittää hajanaista varoteknistä



■ Pääesikunnan upseereja vierailulla Helsingin laivastoasemalla vuonna 1963. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

toimialaa. Työryhmä lakkautettiin, kun toiminnan vakiinnuttua sotatalousesikuntaan perustettiin teknillinen tarkastustoimisto syksyllä 1981. Vuoden 1993 organisaatiouudistuksessa huoltoesikuntaan muodostettiin teknillinen tarkastusosasto. Seuraavasta organisaatiouudistuksesta alkaen osasto siirrettiin Pääesikunnan päällikön johtoon.

Osaston kolme sektoria johtavat räjähd-, kemikaali-, painelaite-, sähkö-, säteily-, ajoneuvo- ja

kuljetustarkastusaloja. Teknillinen tarkastusosasto vastaa viranomaisena puolustusministeriön valvonnassa Puolustusvoimien räjähteiden varastoinnin ja valmistuksen sekä vaarallisten kemikaalien maanpuolustuksen kannalta salassa pidettävissä kohteissa tapahtuvan teollisen käsittelyn ja varastoinnin teknisestä tarkastuksesta ja valvonnasta. Tarkastustoiminta kohdistuu myös sotilaalliseen käyttöön tarkoitettujen painelaitteiden tekniseen tarkastukseen ja valvontaan

sekä erityiskohteiden sähköturvallisuuteen. Lisäksi tehtäviin sisältyy liikenne- ja ajoneuvohallinnon viranomaisasioiden hoito.<sup>283</sup>

## Pääesikunnan päättävät majurit

Pääesikunnassa päätökset tehdään tarkasti lainsäädännön ja muiden hallinnollisten määräysten asettamissa puitteissa. Vielä 1950-luvulla lait ja asetukset määrittivät varsin yksityiskohtaisesti Pääesikunnan johdon, osastojen ja toimistojen tehtävät sekä asioiden ratkaisuoikeudet. Myöhemmissä säädöksissä tästä tarkkuudesta on vähitellen luovuttu ja Pääesikunta on valtuutettu määrittämään tarkat tehtävät omissa virkaohjeissaan ja työjärjestyksessään.

Esimerkiksi 1980-luvulla Pääesikunnassa työskentely perustui linjaorganisaatioperiaatteeseen. Mikäli asian valmistelu päätöstä varten vaati yhteistoimintaa muiden Pääesikunnan osien kanssa, valmisteluvas- tuussa oleva henkilö kutsui muut osapuolet palaveriin. Palaverissa pyrittiin löytämään yhteinen näkemys asian ratkaisemiseksi.

Sovitun ratkaisun puitteissa asian valmistelua osastoissa jatkettiin pyrkien varmistamaan edellytykset valmisteltavan esityksen läpimenoille. Menettelytapa toi Pääesikunnan työskentelyyn termin ”päättävä majuri”, koska päätösten perusteiden valmistelu lankesi hyvin usein juuri majureiden tehtäväksi. Ratkaisevassa asemassa työskentelyssä olivat hyvät henkilösuhteet sekä esimiesten ja alaisten luottamus, jotka loivat edellytykset asioiden sujuvalle hoitamiselle.<sup>284</sup>

Kenraali Jaakko Valtanen, jolla oli uransa aikana mahdollisuus havainnoida Pääesikunnan toimintaa monissa tehtävissä ja sotilasarvoissa palvellessaan, kuvaili humoristisessa anekdotissaan esikunnan työskentelyä seuraavasti: ”Pääesikunnassa majurit ja kapteenit ajattelevat, suunnittelevat ja laativat asiakirjat. Toimistopäälliköt, everstiluutnantit korjailevat ja täydentävät niiden sisältöä. Osastopäällikköinä toimivat everstit oikolukevat ja korjaavat kirjoitusvirheet, minkä jälkeen sisälähetteinä toimivat kenraalit vievät asiakirjan komentajan päätettäväksi.”

## Kun oma tieto loppuu, perustetaan toimikunta

Pääesikunnan asioiden valmisteluun ovat aina kuuluneet erilaiset toimi- ja neuvottelukunnat. Esimerkkinä voidaan mainita vuonna 1949 puolustusvoimain komentajan käskyllä ylimmän tason neuvotteluelimeksi perustettu puolustusvoimain tarkastajisto, jonka puheenjohtajana oli aluksi jalkaväen tarkastaja. Jäsenistön muodostivat Pääesikunnan aselajitarkastajat.

Puolustusvoimain tarkastajisto kokoontui puheenjohtajan kutsusta määrävälein käsittelemään Puolustusvoimien kehittämistä, koulutusta sekä muita tärkeitä kysymyksiä ja antoi niistä lausuntonsa puolustusvoimain komentajalle. Myöhemmin puheenjohtajaksi määrättiin yleisesikunnan päällikkö ja jäseniksi aselajitarkastajat tai -päälliköt sekä puolustushaarojen edustajat. Sihteerinä toimi Pääesikunnan operatiivisen toimiston päällikkö.<sup>285</sup>

Vuoden 1965 Pääesikunnan työjärjestyksessä mainittiin kuusi pysyvää toimikuntaa. Ne olivat puolustusvoimain komentajan neuvottelukunta, henkilöstöasian neuvottelukunta, organisaation tarkastuselin, yleinen ohjesääntötoimikunta, virkapukutoimikunta ja asesuunnittelutoimikunta.<sup>286</sup> Vuonna 2005 pysyviä Pääesikunnan toimikuntia oli viistoista.

Toiminnan suunnittelumenetelmien kehittymisen myötä pysyvien ja säännönmukaisesti kokoontuvien Pääesikuntien toimikuntien määrä on vähentynyt ja vastuualueet ovat muuttuneet. Prosessiohjauksen toteuttamiseksi johtamisen foorumit on jaettu johtoryhmiin, koordinoitiryhmiin sekä toimi- ja muiden alojen suunnitteluryhmiin. Ryhmien tarvetta, määriä ja tehtävien sisältöjä tarkistetaan vuosittain.<sup>287</sup>

Oman alansa asiantuntijoina ja keskusviraston edustajina Pääesikunnan henkilöstö osallistuu paljon erilaisiin määräaikaisiin tai pysyviin Pääesikunnan ulkopuolisiin toimikuntiin ja työryhmiin. Esimerkiksi vuonna 1975 Pääesikunnan edustajia oli mukana 17 pysyvässä ja 98 määräaikaisessa toimikunnassa tai työryhmässä, joiden asettajana oli ulkopuolinen taho.



■ Pääesikunnan huoltopäällikkö, kenraaliluutnantti Ville-Poju Somerkari johtamassa huollon upseerien neuvottelupäiviä Pääesikunnassa toukokuussa 1969. Kuva: Porkka / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Eniten toimikuntia oli asettanut puolustusministeriö, yhteensä 34. Kauppa- ja teollisuusministeriö oli asettanut 21 ja valtioneuvosto 19 toimikuntaa.<sup>288</sup>

### Neuvottelupäiviltä tietoa tärkeistä asioista

Perinteinen tapa viestiä joukoille Pääesikunnan valmistelemista tärkeistä asioista on ollut neuvottelupäivien järjestäminen. Varsinkin varhaisempina aikoina, jolloin ei vielä ollut käytössä nykyajan monipuolisia

viestintäkanavia, neuvottelupäivät olivat hyvä keino jakaa uutta tietoa sekä kuulla tuoreeltaan ”kentän” näkemyksiä ”vihreän veran ääressä” suunnitelluista asioista.

Toimintasuunnitelmien yleisohjeena on vuodesta toiseen ollut se, että määrärahojen niukkuudesta johtuen neuvottelupäivien määrää oli karsittava, pituutta lyhennettävä ja osanottajamäärää vähennettävä. Esimerkiksi vuonna 1976 puolustusvoimain komentajan hyväksymässä suunnitelmassa oli yhteensä 39 neuvottelutilaisuutta, joista 30 oli Pääesikunnan eri toimialo-

jen järjestämisvastuulla. Vuonna 1980 Pääesikunnan järjestämiä tilaisuuksia oli 50, ja vuonna 1982 niitä oli kaikkiaan 54, eli keskimäärin vuoden jokaisella viikolla olivat jossain päin neuvottelut käynnissä.

Pääesikunnan neuvottelupäivät järjestettiin usein Helsingissä. Ne kestivät yleensä päivän tai kaksi. Kokouspaikkana tuli ensisijaisesti käyttää Puolustusvoimien omia tai muita valtion koulutuskeskusten tiloja. Keskuspaviljonki oli kuitenkin varattu ensisijaisesti Pääesikunnan omiin tilaisuuksiin.<sup>289</sup> Tietotekniikan kehittymisen myötä neuvottelut järjestetään nykyisin paljolti etäyhteyksien välityksellä.

## Toiminnan ja resurssien suunnittelun alkulähteillä

Asejärjestelmät ja muut sotavarusteet kehittivät nopeasti, ja niiden uusiminen tai edes ajan tasalla pitäminen tulee vuosi vuodelta kalliimmaksi. Sama pätee myös toimintakustannuksiin. Pääesikunnassa on pitänyt kiinnittää entistä enemmän huomiota pitkäjänteiseen suunnitteluun ja seurantaan sekä ennen kaikkea suunnittelun ja seurannan koordinoimiseen ja johtamiseen.

Pitkän tähtäimen suunnittelua varten Pääesikuntaa perustettiin vuonna 1964 päämajamestarin alainen suunnitteluryhmä. Seuraavan vuonna se laajennettiin yleisesikunnan päällikön alaiseksi suunnittelutoimistoksi ja edelleen vuonna 1968 yleisesikuntaan kuuluvaksi suunnitteluosastoksi. Lokakuussa 1965 suunnittelua tehostamaan perustettiin lisäksi pääinsinöörin alainen teknillinen kehittämistoimisto. Puolustusministeriön määräyksestä Pääesikunnassa aloitettiin vuonna 1968 Puolustusvoimien vuosikertomuksen laatiminen.<sup>290</sup>

Puolustushallinnon suunnittelukäsikirjan kokeilukäytön yhteydessä otettiin kesäkuussa 1977 käyttöön *Työryhmä- ja projektisuunnittelun valvontakortti*. Päämajamestarin tammikuussa 1978 johtamassa kokouksessa käsiteltiin Pääesikunnan esikuntien työskentelyn tehostamista. Kokouspöytäkirjan mukaan oli käynyt ilmi, että työsuunnitelmat oli tapana tehdä vain liit-

tämällä yhteen alemmilla tasoilla saadut suunnitelmat ilman että ylhäältä olisi annettu ohjausta toiminnan painotuksista.

Yhtenä kehittämismahdollisuutena esitettiin, että työsuunnitelmille laaditaan yhteiset suunnitteluperusteet, joihin kootaan tärkeysjärjestyksessä huomattavimmat kehittämisprojektit sekä seuraavan vuoden tärkeimmät tapahtumat. Pääesikunnan työsuunnitelmassa esitetään vain tärkeimmät, rutiinien ulkopuoliset ja useita esikuntia koskevat projektit. Esikuntien kesken pidetään kuukausittain koordinoitilaisuuksia.

Kokouksessa päätettiin, että yhteistoiminnan tehostamiseksi ja työskentelyn rauhoittamiseksi ehdotettuja toimenpiteitä oli ryhdyttävä kokeilemaan. Keskitetysti ylläpidettävästä tapahtumakalenterista todettiin, että siihen tuli sisällyttää Pääesikunnan ylin johto, mukaan luettuna osastopäälliköt. Mainittakoon, että koordinoitkokouksista todettiin, ettei niitä tullut järjestää aamulla ennen kello 9:ää eikä perjantai-iltapäivinä.<sup>291</sup>

Reilu vuosikymmenen kuluttua Pääesikunnan toiminnan suunnittelussa oli päästy jo paljon pitemmälle. Pääesikunnan päällikkö hyväksyi vuonna 1991 käyttöön otettavaksi tarkistetun Pääesikunnan toimintasuunnitelman laatimisprosessin. Uudessa prosessissa korostui Pääesikunnan suunnitteluosaston rooli valmistelussa, suunnitelman kokoamisessa ja esittelyssä. Alaesikuntien päälliköt saivat oikeuden hyväksyä esikuntansa toiminta- ja työsuunnitelmat. Aikaisempi valmisteluprosessi oli osoittautunut moniportaisuutensa takia raskaaksi ja aikaa vieväksi. Toimintasuunnitelman tuli palvella entistä enemmän alaesikuntien yhteistoimintaa keskeisissä asioissa. Uuden prosessin todettiin tukevan Pääesikunnan organisaatiouudistuksen tavoitteita ja olevan tulohajauksen periaatteiden mukainen.<sup>292</sup>

Vuonna 1990 Pääesikuntaan asetettiin työryhmä suunnittelemaan Pääesikunnan ja sen alaisten laitosten siirtymistä tulosjohtamiseen. Koulutus Pääesikunnan apulaisosastopäälliköille, toimistoiesiupseereille ja keskeisimpien osastojen osastopäälliköille aloitettiin syyskuussa 1991, ja se jatkui kevääseen 1992 saakka.

Suuresta osallistujamäärästä johtuen koulutus toteutettiin kahdessa koulutusryhmässä.

Puolustusvoimissa siirryttiin kokonaisuudessaan tulosjohtamiseen vuoden 1994 budjetin laatimisen ja toteutuksen yhteydessä. Vuodesta 1996 alkaen Pääesikunta ja sen alaiset laitokset muodostivat yhden Puolustusvoimien tulosityksikön.<sup>293</sup>

## Kanslialla laaja tehtäväkenttä

Puolustusvoimauudistuksen yhteydessä vuonna 2015 Pääesikunnan kanslian tehtäviä tarkennettiin. Kanslian päällikkö vastaa Pääesikunnan ja alaisten laitosten toiminnanohjauksesta. Tällä varmistetaan suorituskyvyn suunnittelussa, rakentamisessa ja ylläpidossa hyvää hallintotapaa noudattava johtamisen kokonaistuki.

Kanslian päällikkö vastaa Pääesikunnan ja alaisten laitosten toiminnan ja resurssien suunnittelun ja seurannan valmisteluista, PVSAP-ohjauksesta sekä kansainvälisissä tehtävissä palvelevien hallinnosta. Hän johtaa ja mahdollistaa Pääesikunnan henkilöstö-, valmius-, turvallisuus-, tietohallinto-, protokolla-, huolto-, hankinta-, talous- ja kiinteistöasiat.

Kanslian päällikön apuna toimii kaksi apulaisosastopäällikköä. Tärkeimmät tuotteet ovat Pääesikunnan työjärjestys, Pääesikunnan ja alaisten laitosten toimintasuunnitelma ja vuosiraportti, kanslian toimintakyky, ohje Pääesikunnan keskitetyistä palveluista ja tukipalveluista sekä Pääesikunnan sisäinen viestintä.<sup>294</sup>

## Varusmiehenä Pääesikunnassa

Pääesikunnan toimintojen pyörittämisessä on tarvittu apuna varusmiehiä. Esimerkiksi vuonna 1953 varusmiehiä palveli lähetteinä, puuseppänä, monistajana sekä valokopiolaitoksen hoitajana. Lisäksi Punanotkonkatu 4:ssä oli talvikaudella varusmiehiä lämmitämässä toimistotiloja. Pääesikuntaan oli tuolloin komennettuna Vartiopataljoonasta 35 varusmiestä. Vielä vuonna 1971 varusmiehiä oli 41, mutta kuusi vuonna myöhemmin heitä oli enää 21.

Pääesikunnan organisaatiouudistuksissa varusmiesten tarve on 2000-luvulla vähentynyt. Esimerkiksi vuonna 2019 Pääesikunnan kansliassa työskenteli lähettitehtävissä kolme varusmiestä. Lisäksi Pääesikunnassa työskentelee satunnaisesti muutamia varusmiehiä erityistehtävissä.<sup>295</sup>

Puolustusvoimien *Ruotuväki*-lehden toimittamiseen on perustamisvuodesta 1962 alkaen osallistunut varusmiehiä, joista varsin monella on toimittajakokemusta siviilistä. Lehteä tekemässä on nykyään kerrallaan kymmenkunta varusmiestä, muun muassa neljä tai viisi toimittajaa, yksi tai kaksi valokuvaajaa, graafikko ja levikkisihteeri.<sup>296</sup>

Vuodesta 1967 alkaen on Pääesikunnassa palvelut vaihteleva määrä varusmiespalveluksessa olevia erikoisupseerikokelaita. Ennen varusmiespalvelusta suorittettujen siviiliopintojen ja Reserviupseerikurssin suorittamisen jälkeen heidät on valittu Pääesikuntaan oman alansa erityistehtäviin, joissa he saavat itselleen lisäkokenusta. Samalla Pääesikunta saa asiantuntevia henkilöitä erityistehtäviensä hoitamiseen.<sup>297</sup>

## Minuuttiaikatauluista joustavampiin työaikoihin

Pääesikunnassa otettiin toukokuussa 1967 kokeilu- luontoisesti käyttöön viisipäiväinen työviikko. Päivittäinen työaika alkoi kello 8 ja päättyi kello 16. Kesä-, heinä- ja elokuussa työaika päättyi kello 15. Vapunpäivänä ja juhannusaattona ei työskennelty. Ruokailuaikaa oli puoli tuntia, jolloin henkilöstöllä oli mahdollisuus käydä porrastetusti syömässä korttelin ainoassa A-rakennuksen ruokalassa.<sup>298</sup>

Syksyllä 1967 pääesikuntalaisille tehtiin työaikakysely. Vastauksissa todettiin, ettei viisipäiväinen työviikko ollut aiheuttanut oleellisia muutoksia töiden järjestelyihin. Pidentyneen päivittäisen työajan ansiosta viikon työt oli tehty jopa entistä tehokkaammin. Ruuhkien takia työmatkoihin käytetty aika oli pidentynyt, joten työhöntuloaikoihin esitettiin pieniä porrastuksia. Ruokalan kapasiteetista johtuen ruokailuun todettiin olevan liian lyhyt. Tauolla ei ehditty



hoitaa välttämättömiä yksityisasiota, joten taukoajan omavaltaiset ylitykset olivat valvonnasta huolimatta lisääntyneet.<sup>299</sup>

Kokeilujen jälkeen siirryttiin pysyvästi viisipäiväiseen työviikkoon huhtikuussa 1969. Päivittäinen työaika oli talvikaudella kello 8–16.15, ja virkistystauko kesti tunnin. Kesäkaudella työaika oli kello 8–15.15 ja virkistystauko oli 45 minuuttia. Ruokailuaikojen alkamista porrastettiin rakennuksittain 15 minuuttia.<sup>300</sup>

Vuodesta 1980 alkaen Pääesikunnan päällikön luvalla saattoi poiketa virallisista työajoista vähäisessä määrin, mikäli kulkuyhteydet aiheuttivat kohtuutonta haittaa. Aessorin tulkin mukaan työntekijälle kohtuutonta haittaa todettiin aiheutuvan, jos kulkuyhteyksien takia työpaikalle joutui säännöllisesti tulemaan ennen kello 7.30:tä. Kohtuuton haitta syntyi myös silloin, kun työpäivän päättyessä yleistä kulkuneuvoa joutui odottamaan yli tunnin.<sup>301</sup>

Liukuva työaika otettiin käyttöön maaliskuussa 1983 Pääesikunnan Kaartin korttelissa toimivissa osissa. Vuonna 1984 työaika alkoi kello 7–9 ja päättyi talviaikaan kello 15.15–17.15 ja kesällä kello 14.45–16.15. Talvikautena oli tunnin ja kesällä 45 minuutin virkistystauko kello 11–13.30. Vuoden 1986 lokakuussa virkistystauon pituus lyhennettiin liukuvan työajan piirissä olevalla henkilöstöllä talviaikanakin 45 minuuttiin.<sup>302</sup>

Määräyksiä työssäoloajasta ja virkistystauosta tarkennettiin vuonna 1987. Kaikkien oli oltava työpaikalla talviaikaan kello 9–15.15 ja kesällä kello 9–14.45. Henkilöstölle oli toimintaa muutoin keskeyttämättä varattava kello 11–13.30 vähintään 30 minuutin ja enintään puolentoista tunnin virkistystauko.<sup>303</sup>

Vuonna 1992 Pääesikunta teki puolustusministeriölle esityksen siitä, että kesäkauden lyhennetty virastotyöaika lopetetaan koko valtionhallinnossa. Perusteena oli muun muassa henkilöstövahvuuden väheneminen, minkä vuoksi henkilöstöä oli kyettävä käyttämään entistä tehokkaammin.<sup>304</sup>

Vuosituhannen vaihteen jälkeen tietotekniikka on mahdollistanut etä- ja hajautetun työn tekemisen.



■ Upseerikokelas Pääesikunnan erityistehtävissä vuonna 1969. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Hajautetussa työssä työntekijä voi tietyn edellytyksin työskennellä muissa työnantajan tiloissa kuin omalla virkapaikallaan. Etätyössä työntekijällä on mahdollisuus työskennellä muualla kuin työnantajan tiloissa, esimerkiksi kotonaan. Etä- ja hajautettua työtä voi tehdä yleensä enintään kymmenen päivää kuukaudessa.

Etä- ja hajautetun työn tekemisestä laaditaan sopimus, jonka hyväksyy kanslian päällikkö. Etätyö otettiin käyttöön vuoden 2016 alusta. Etätyömahdollisuus lisää hajautetun työn rinnalla työntekomuotojen joustavuutta ja helpottaa erityisesti siirtymävelvollisten työ- ja yksityiselämän yhteensovittamista. Esimerkiksi lokakuussa 2017 Pääesikunnassa oli tehty 205 etätyösopimusta, eli sen oli tehnyt 47 prosenttia henkilöstöstä. Vuonna 2019 sopimuksen oli tehnyt jo

yli 50 prosenttia henkilöstöstä. Myös työaikojen liukumaa, erityisesti työstä lähdön liukumaa, muutettiin vuonna 2013 siten, että se palvelee entistä paremmin työssäkäyntiä.<sup>305</sup>

## Työasuna sotilasvirikapuku

Kenttäolosuhteisiin suunniteltu sotilasvirikapuku oli ilmastoimattomissa sisätiloissa työskenneltäessä usein kuuma ja muutenkin epämukava varsinkin kesäheiteillä. Niinpä sen käyttöpakkoa esikuntatehtävissä on ajoittain väljennetty.

Esimerkiksi vuonna 1947 Puolustusvoimain pääesikunta ilmoitti, että divisioonien, sotilaspiirien ja niitä korkeammassa esikunnissa voidaan antaa upseereille ja sotilasvirkamiehille oikeus käyttää siviilipukua 15.5.–15.9. myös virka- ja palvelustehtävissä. Pääesikunnassa luvan antoi osastopäällikkö. Siviiliasun tuli olla kuusiltaan ja rakenteeltaan kevyttä palvelusasia vastaava. Pääesikunta kuitenkin suositteli, että sotilasasia käytettäisiin palvelustehtävissä myös kesäaikaan.<sup>306</sup>

Sotilasasujen käytettävyyden kehityksen myötä alkuperäinen siviilipuvun käyttöperuste kesäajan esikuntapalveluksessa on menettänyt merkityksensä. Vuonna 2007 Puolustusvoimista annetussa laissa todetaan, että ammattisotilas on palveluksessa ollessaan velvollinen käyttämään Puolustusvoimien sotilaspuukua, jollei virkatehtävän tai muun syyn vuoksi toisin määrätä<sup>307</sup>

## Turvallinen Pääesikunta

Pääesikunnassa otettiin maaliskuussa 1967 käyttöön henkilötunniste. Se oli musta muovilevyke, johon oli valkoisin kirjaimin merkitty henkilön arvolyhenne ja sukunimi. Henkilötunniste kiinnitettiin neulalla vasempaan rintapieleen ja sitä oli käytettävä Pääesikunnassa työskenneltäessä. Se ei korvannut valokuvalla varustettua puolustuslaitoksen henkilötodistusta, joka piti jokaisella olla mukana esitettäväksi mahdollisten tarkastusten yhteydessä.<sup>308</sup>

Henkilötunnisteen käyttöönotto ei kuitenkaan taannut sitä, että kulunvalvonta olisi ollut aukoton. Esimerkiksi vuonna 1969 Helsingin rikospoliisi selvitteli varkaussarjaa, jonka piirissä oli kuutisenkymmentä tapausta eri virastoissa ja laitoksissa.

Tekijänä oli 14-vuotias nuorukainen, joka oli esiintynyt lähettinä muun muassa puolustusministeriössä ja Pääesikunnassa. Hän oli anastanut avoinna olleista virkahuoneista pienehköjä rahasummia. Kertomansa mukaan nuorukainen oli käynyt Pääesikunnassa useita kertoja, muttei ollut siellä onnistunut anastusyrityksissään. Hänen ei ollut tarvinnut edes naamioitua mappeja kantavaksi lähetiksi. Puolustusministeriön ja Pääesikuntaan oli ollut esteetön pääsy, ja hän oli voinut liikkua tiloissa vapaasti.

Laminoidut henkilötodistukset otettiin käyttöön tammikuussa 1977. Henkilötodistuksessa oli valokuva ja henkilötiedot. Vihreä kortti oikeutti liikkuman kaikissa tiloissa ilman saattajaa. Keltainen kortti oikeutti liikkumaan yleisissä ja omissa työtiloissa ilman saattajaa, ja valkoinen kortti oikeutti käymään tiloissa saattajan kanssa. Todistuksen tuli olla jatkuvasti esillä tiloissa liikuttaessa. Ainoastaan puolustusvoimain komentaja ja Pääesikunnan päällikkö oli vapautettu sen käytöstä.

Vuonna 1984 määräyksiä tarkennettiin siten, että henkilötodistus tuli esittää päivystyshenkilöstölle aina alueelle saavuttaessa. Vieraat saivat liikkua tiloissa vain saatettuna. Ulkomaisten vieraiden vastaanottamiseen tuli olla ulkomaosaston lupa, eikä heitä saanut viedä toimistohuoneisiin.<sup>309</sup>

Kulunvalvontaa tehostettiin pistokokein. Ajoittain sotilaspoliisit tarkistivat kulkulupia satunnaisesti myös piha-alueella ja sisätiloissa liikkuvilta. Ulkomaalaisia koskevien vierailumääräysten noudattamisessa esiintyneiden laiminlyöntien takia Pääesikunnan esikuntatoimisto teki vuonna 1992 tutkintapyyntöön tutkintatoimistolle. Pyyntöön mukaan hankintaosaston C-rakennuksen kaupallisessa toimistossa oli liikkunut usein ulkopuolisia vieraita ohjeiden vastaisesti. Asiaa oli huomautettu, mutta käskyä oli senkin jälkeen tietoisesti rikottu.

Saapuneen postin tarkastaminen tehostui vuonna 1987 käyttöön otetun röntgenlaitteen myötä. Pääesikunnan upseeripäivystys lakkautettiin vuoden 2009 alussa ja tehtävät siirrettiin valvomon vahtimestareille. Vahtimestarien määrää lisättiin ja heidän työaikansa muutettiin viikkotyöstä jaksotyöksi. Taloudellisten säästöjen lisäksi muutoksella lisättiin valvonnan tehokkuutta.

Pääesikunnassa otettiin vuonna 2017 käyttöön uusi turvallisuustasojärjestelmä. Vallitsevaa turvallisuustasoa kuvataan neliportaisella väri- ja kirjainkoodijärjestelmällä. A on perustaso ja D korkein taso. Eri tasot aiheuttavat erilaisia suojaamistoimenpiteitä, kuten vartioinnin tehostamista.<sup>310</sup>

Työskentelytilojen turvallisuuden oman erityispiirteensä tuo työskentely suojatiloissa. Ensiapukoulutuksen lisäksi henkilöstölle on vuosittain pidetty muita Kaartin korttelin suojele- ja pelastussuunnitelmien mukaisia koulutustapahtumia. Niiden aiheina ovat muun muassa olleet palohälytyksessä toimiminen ja tiloista poistuminen. Turvallisuusvalvomon kehittäminen on luonut Kaartin korttelin alueelle välittömän ja ympärivuorokautisen ensiapu- ja savusukellusvalmiuden.<sup>311</sup>

Asiakirjaturvallisuuteen on kiinnitetty ajoittain tehostettua huomiota, eikä aina aiheetta, kuten seuraava esimerkki osoittaa. Sota-arkisto suoritti Pääesikunnassa esikunnan päällikön käskemän arkistotarkastuksen keväällä 1973. Sota-arkiston hoitajan allekirjoittaman 22-sivuisen kertomuksen loppupäätelmä on selvä: ”Edellisissä kohdissa mainituista syistä Pääesikunnan arkistohoidollinen yleistila on heikko, joskin vilpittöntä yritystä on eräissä osastoissa havaittavissa. Koulutuksen ja henkilökunnan puute on ilmeinen. Huonossakin tilanteessa kuitenkin voidaan hyvällä tahdolla ja asiaan paneutumalla saada puutteita korjatuksi. Osastopäällikötaso voi paljossa helpottaa arkistohoitoasioista huolehtivia henkilöitä antamalla heille ymmärtämystä ja kaikenpuolista tukea.”

Raportissa suositeltiin päätoimisen arkistonhoitajan toimen perustamista Pääesikuntaan. Kertomuksen konkreettisenä seurauksena Pääesikunnassa järjestet-

tiin vielä saman vuoden aikana myös useita eritasoisia arkistoinnin opetustilaisuuksia.<sup>312</sup>

Pääesikunnan toiminnan keskittyessä Kaartin korttelin alueelle esikuntatyöskentelyssä syntyneet konseptit ja muut tarpeettomiksi käyneet salaiset paperit tuhottiin puolustusministeriön rakennuksen keskuslämmityskattilassa. Polton aiheuttamien ympäristöhaittojen takia siitä oli luovuttava, ja vuonna 1964 Pääesikuntaan hankittiin paperintuhooja. Vuosittain tuhottiin 15 tonnia paperia. Vuonna 1979 salaiset ja niihin rinnastettavat asiakirjat tuhottiin paperintuhoojalla C-rakennuksen pohjoispäädyn kellarissa. Muut hävitettävät asiakirjat poltettiin keräilyn jälkeen autokuormina Kyläsaaren polttolaitoksessa. Sitten salaiset asiakirjat hävitettiin polttamalla Suomen pankin setelipainossa Vantaalla.<sup>313</sup> Tietotekniikan yhä laajeneva käyttö on vähentänyt paperien tuhoamistarvetta mutta nostanut esiin myös uudenlaisia tietoturvaongelmia.

## Huolenpitoa henkilöstön osaamisesta

Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Tauno Viljanen kuvasi vuoden 1960 alussa osuvasti sotien jälkeisen ajan Pääesikunnan työskentelyn vaativuutta: ”Palveleminen korkeassa esikunnassa vaatii paitsi tietoja ja taitoja, tarmoa ja hyvää työkykyä myös vaatimattomuutta omien kykyjensä arvioinnissa ja esiintymisessä, tahdikkautta ja pyrkimystä itsensä kehittämiseen niin fyysillisesti, tiedoiltaan, taidoiltaan kuin luonteeltakin. Esimiesasemassa olevat pyrkivät luomaan alaisiinsa sopivaa oma-aloitteisuutta, hyvää henkeä ja työn iloa. Sen edellytyksenä on luottamus ja itsenäisyyden salliminen. Maailman tilanne ei ole aina valoisa. Muistettakoon erään muistomerkin sanat: Vaeltaja, ole valmis. Kuntoasi kerran kysytään.”<sup>314</sup>

Pääesikunnassa on vuosien saatossa panostettu henkilöstön ammattitaidon kehittämiseen ja kannustettu heitä osallistumaan itse järjestettyihin tai ulkopuolisiin koulutustapahtumiin. Esimerkiksi toukokuussa 1961 järjestettiin Pääesikunnan nais-työntekijöille kaksipäiväinen esitelmätilaisuus ydin-



■ Pääesikunnan komento-osaston päällikkö, eversti Heikki Koskelo pitämässä tulokaskurssia toukokuussa 1987.  
Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

räjähteiden vaikutuksista. Aihe oli ajankohtainen, sillä ydinaseet olivat tuohon aikaan paljon esillä yleisessä keskustelussa. Vuonna 1968 naisia taas perehdytettiin puolustuslaitoksen toimintaan opetuselokuvien avulla.<sup>315</sup>

Turvallisuuspolitiikka oli usein koulutusaiheena. Esimerkiksi vuonna 1989 siviilihenkilöstölle järjestettiin turvallisuuspolitiikan kurssi, joka sisälsi luentojen lisäksi vierailuja lähijoukko-osastoihin. Turvallisuuspolitiikkaan liittyviä aihealueita käsiteltiin myös 1980-luvulla henkilöstölle suunnatussa *stu-*

*dia generalia* -esitelmäsarjassa. Koulutustilaisuuksiin osallistuminen ei kaikkina aikoina näytä olleen kyllin aktiivista. Esimerkiksi vuonna 1979 Pääesikunnan päällikkö kiinnitti asiaan huomiota ja kannusti henkilöstöä osallistumaan jatkokoulutustilaisuuksiin, joista he saivat sekä tietoa että vaihtelua normaaleihin työrutiineihinsa.<sup>316</sup>

Tietokoneiden käyttöön valmistauduttiin 1960-luvulta alkaen erilaisilla koulutustapahtumilla. Marraskuussa 1961 järjestettiin elektronisen tietojen käsittelyn peruskurssi niille Pääesikunnan osasto- ja toimistopääl-

liköille, joilla ei ollut aikaisempaa kokemusta alalta. Koulutuksesta vastasi Oy IBM Ab. Puolustusministeriö järjesti Pääesikunnan ylimmälle päällystölle koulutustilaisuuden tietokonepalveluista lokakuussa 1968. Tilaisuudessa käsiteltiin sen hetkistä tilannetta ja tulevaisuuden näkymiä. Vastaava tilaisuus pidettiin toimistopäälliköille ja toimistoesiupseereille marraskuussa 1968.<sup>317</sup>

Uudet työntekijät perehdytettiin Pääesikunnan toimintaan tulokaskurssilla, joka antoi perusteita Pääesikunnassa työskentelemiseen. Ohjelma oli muotoutunut kokemusten myötä, ja saadussa palautteessa kursseja pidettiin hyvin tarpeellisina. Esimerkiksi 1980-luvulla tulijoille jaettiin opiskelumateriaaliksi yli kolmekymmensivuinen moniste *Tervetuloa Pääesikuntaan*. Siinä kerrotaan tiiviissä muodossa Pääesikunnan historiasta ja toimintatavoista. Vuoden 1990 lokakuussa siviileille järjestettyyn kurssiin kuului 16 luentotuntia sekä tutustumisvierailu Upinniemen varuskuntaan. Kurssille oli määrätty kaikki viimeksi kuluneen vuoden aikana Pääesikuntaan tulleet siviilitoimihaltijat, joita oli kurssilla 28 henkilöä.<sup>318</sup>

Viimeisimpien organisaatiouudistusten jälkeen Pääesikunnan kanslian koulutuspäällikkö on vastuussa palkatun henkilöstön osaamisen kehittämisestä, ja hän valmistelee esitykset henkilöstön koulutukseen. Koulutustarvekartoitus tehdään vuosittain kehityskeskusteluissa, joiden perusteella tehdään koulutuksen resurssivaraukset seuraavalle vuodelle. Uudet työntekijät perehdytetään kanslian 4–5 kertaa vuodessa järjestämissä tilaisuuksissa ja heille jaetaan perehdytysopas. Koulutuksessa hyödynnetään verkko-oppimisympäristöä. Koulutusteemat ovat seuranneet ajan henkeä ja tarpeita. Esimerkiksi vuosina 2018 ja 2019 järjestettiin koko henkilöstölle vapaaehtoinen esimies- ja vuorovaikutusvalmennus.<sup>319</sup>

## Henkilöstön edustajat yhteisellä asialla

Pääesikunta oli ensimmäisiä keskusvirastoja, joihin asetettiin virastodemokratiaelimet ja näin mahdollistettiin henkilöstön osallistuminen itseään koskevan

päätöksenteon valmisteluun. Pääesikunnan virastodemokratiaohjesääntö vahvistettiin kokeilukäyttöön syyskuussa 1976. Virastodemokratiaelimet olivat henkilöstöneuvosto ja yhteistyökomitea. Henkilöstöneuvoston jäsenet edustivat ammattiliittoja, ja heidät valittiin vaaleilla. Esityksiä henkilöstöneuvoston käsiteltäviksi asioiksi saattoi tehdä jokainen Pääesikuntaan kuuluva, eikä niitä tarvinnut sitä ennen käsitellä osastokokouksissa.<sup>320</sup>

Yhteistyökomitea koottiin johdon ja henkilöstön edustajista. Sen tuli käsitellä asiat, jotka henkilöstöneuvosto tai Pääesikunnan johto sille esitti. Komiteaan kuului kuusi jäsentä ja kuusi henkilökohtaista varajäsentä. Heistä kolme varsinaista ja kolme henkilökohtaista varajäsentä nimesi henkilöstöneuvosto ja muut Pääesikunnan päällikkö.

Ensimmäiset Pääesikunnan henkilöstöneuvoston vaalit järjestettiin 22.–23. marraskuuta 1976. Pääesikunnan yhteistyökomitean järjestäytymiskokous oli 23. toukokuuta 1977. Vuonna 1979 päätettiin henkilöstöneuvoston esittämänä muun muassa aloittaa henkilöstölehden julkaiseminen.

Ensimmäinen henkilöstöneuvoston ja esikuntatoimiston järjestämä Pääesikuntapäivä oli toukokuussa 1984. Pääesikunnassa palvelevilla oli mahdollisuus tuoda perheenjäsenet tutustumaan työpaikkaansa. Vuonna 1988 annetut laki ja asetus yhteistoiminnasta valtion virastoissa ja laitoksissa uudisti yhteistointajärjestelyt. Pääesikunnan yhteistyöelin aloitti toimintansa vuoden 1990 alussa.<sup>321</sup>

Valtiovarainministeriön ohjeen mukaisesti vuonna 1978 asetettiin Pääesikunnan ja ruokalanpitäjän välistä yhteydenpitoa varten Pääesikunnan ruokalatoimikunta. Henkilöstöneuvosto nimesi toimikuntaan käyttäjien edustajat ja Pääesikunta oman edustajansa. Ruokalatoimikunta järjesti ajoittain sekä ruokailuun liittyviä tutkimuksia että erilaisia tapahtumia.

Esimerkiksi vuonna 1986 tehdyn ruokailututkimuksen tuloksena todettiin Keskuspalvelijongin ruokalan jonojen aiheutuvan siitä, ettei käskettyjä ruokailuaikoja noudatettu eivätkä tilaisuuksien järjestäjät ilmoittaneet osallistujavahvuuksia emännälle. Syksyllä

1991 tehdyn mielipidekyselyn perusteella taas todettiin, että 73 prosenttia kyselyyn vastanneista oli kertonut käyttävänsä Keskuspaviljonkia lounasruokaluunsa.

Talvella 1990 järjestettiin kolme lounaskonserttia, jotka saivat hyvän vastaanoton. Vapun jälkeen järjestettiin yhdessä työterveyshuollon kanssa terveysteampaneema, jolloin henkilöstöllä oli mahdollisuus mittauttaa verenpaine- ja kolesteroliarvoja sekä punnita itsensä. Teemapäivä sai suuren suosion, ja sen järjestämistä on jatkettu.<sup>322</sup>

## Terveyttä, kuntoa ja työhyvinvointia

Työterveyshuollon järjestelyt alkoivat vuonna 1965, jolloin Pääesikunta teki työmaalääkärisopimuksen lääkintäeverstiluutnantti David von Flitnerin kanssa. Sopimuksen piiriin kuuluivat Pääesikunnassa työsuhteessa työskentelevät toimihenkilöt ja työntekijät.

Seuraavalla vuosikymmenellä Kaartin pataljoonan lääkäri aloitti elokuussa 1977 vastaanotot kahtena il-

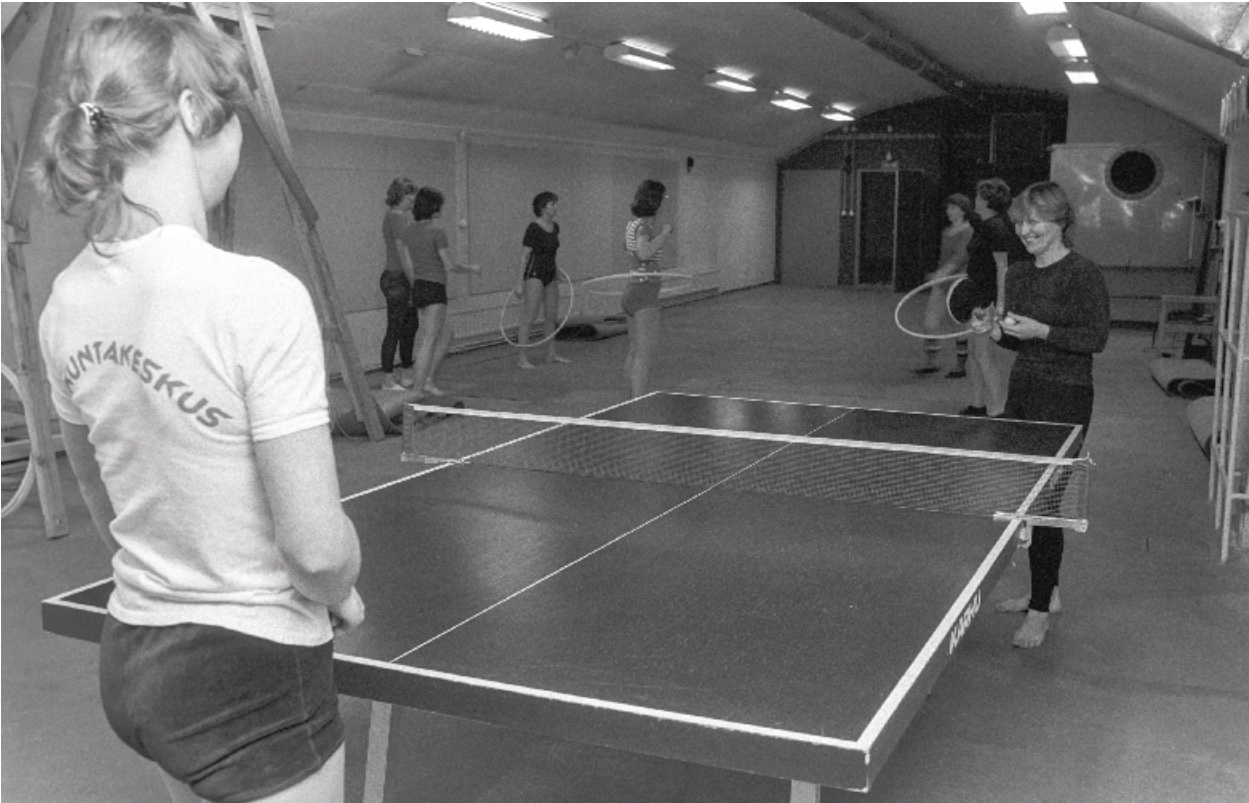
tapäivänä viikossa Kaartin korttelin C-rakennuksen 1. kerrokseen saneeratussa tiloissa. Pääesikuntalaiset saivat myös käydä kaikkina arkipäivinä lääkärin vastaanotolla Kaartin pataljoonan poliklinikalla. Saman vuoden syyskuussa aloitettiin työterveyshoitajan vastaanotto C-rakennuksessa. Vastaanotto oli maanantaisin, tiistaisin, torstaisin ja perjantaisin kello 13–16.15.

Palkatulle henkilöstölle järjestettiin vapaaehtoinen vuositarkastusta vastaava terveystarkastus vuodesta 1983 alkaen. Nykyjärjestelmässä työntekijöille tehdään ensin työhönsijoitustarkastus ja sen jälkeen terveydenseurantatarkastus 50 ikävuoteen asti viiden vuoden välein ja siitä eteenpäin kolmen vuoden välein. Työterveyshuollon tuki kohdistuu riskiryhmään kuuluviin työntekijöihin. Vuonna 2019 järjestettiin keskitetysti viisi työhyvinvointiin liittyvää tapahtumaa, joihin sisältyivät keväällä ja syksyllä Keskuspaviljongissa järjestetyt ”mittauspäivät”.<sup>323</sup>

Pääesikunnassa on vuosien saatossa kiinnitetty yhä enemmän huomiota myös henkilöstön fyysiseen suorituskykyyn. Osa Kaartin korttelin väestönsuojatilasta sisutettiin vuonna 1970 kuntoilutilaksi. Kuntohuo-



■ Pääesikunnan koulutuspäällikkö, kenraaliluutnantti Raimo Viita saa poliorokotteen Pääesikunnan terveysasemalla vuonna 1985. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.



■ Pääesikunnan siviilihenkilöstöä kuntoilemassa vuonna 1983. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

neessa voitiin suorittaa joko omatoimista tai ohjattua kuntoharjoittelua. Ohjauksesta vastasi liikuntakasvatustoimisto, joka myös mittasi tarvittaessa henkilön kunnan ja laati omakohtaisen kuntoharjoitusohjelman.

Kuntohuoneeseen mahtui kerralla 8–10 henkilöä. Sen käyttöoikeus oli jokaisella Pääesikunnassa palvelulla kerran viikossa virka-ajaksi osuvalla käyttövuorolla. Tilojen 45 minuutin käyttövuorot oli jaettu eri esikuntien, osastojen ja toimistojen kesken. S-rakennuksen Kuntotupa valmistui vuonna 1996. Henkilöstö lienee pitänyt kunnostaan huolta keskimääräistä paremmin, sillä keväällä 1968 Pääesikunta sijoittui ministeriöiden ja keskusvirastojen välisessä kuntoskilpailussa sijalle seitsemän. Osallistujia kilpailussa oli 22.<sup>324</sup>

Vuoden 1979 keväällä Pääesikunnan päällikkö muistutti Pääesikunnan henkilöstöä fyysisen kun-

non tärkeydestä. Huomautuksen taustalla oli se, että vuonna 1978 kaikkiaan 29 henkilöä oli jättänyt heille kuuluvan kuntokokeen suorittamatta, ja 12:lla heistä ei ollut siihen hyväksyttävää syytä. Siviileillä ei ollut kuntokoevelvoitetta eikä siten myöskään oikeutta käyttää virka-aikaa kuntoharjoitteluun. Heille tuli järjestää kevät- ja syyskaudella yhden tai kahden ilta-päivän tai yhden koko päivän kestävä johdettu liikuntaharjoitus. Pääesikunnan koulutusesikunta järjesti kantahenkilökunnalle vuosittain pakollisia ammuntoja ja liikuntakasvatustoimisto kuntokokeita kaksi tai kolme kertaa vuodessa.<sup>325</sup>

Puolustusvoimien liikuntakasvatuksen teemana vuonna 2009 oli *Kannusta kaveri kuntoon*. Keskuspaviljongissa järjestettiin keväällä ja syksyllä mahdollisuus osallistua verensokeri-, verenpaine ja kehonkoostumusmittauksiin. Osastot voivat toteuttaa vuosittain palkatun henkilöstön yhteisen, puoli päivää

tai koko päivän kestävä liikuntapäivän sekä keväällä että syksyllä. Tapahtumat toteutetaan yhteishenkeä ja monipuolista liikuntaharrastusta palvelevina tapahtumina.<sup>326</sup>

Pääesikunnan työhyvinvointitoiminnan tavoitteena on luoda kulttuuri, joka auttaa työntekijöitä voimaan hyvin. Työhyvinvoinnin ylläpitoon ja kehittämiseen liittyvissä liikuntapäivissä ja virkistystilaisuuksissa voidaan hyödyntää niin kutsuttua virkistysrahaa. Se on tarkoitettu käytettäväksi henkisen vireyden ja fyysinen kunnon ylläpitämiseen tähtäävään toimintaan. Kohteita voivat olla pelikenttien tai voimistelusalien vuokraaminen, välineiden hankinta ja huolto sekä tapahtumista tiedottaminen. Rahalla voidaan tukea esimerkiksi teatterikäyntejä tai järjestää kuljetuksia. Esimerkiksi vuonna 2015 työhyvinvoinnin ylläpitoon ja kehittämiseen liittyvään toimintaan oli käytössä työntekijää kohti 100 euroa.<sup>327</sup>

Puolustusvoimissa otettiin vuonna 1997 käyttöön henkilöstön työilmapiirikysely. Kysymyssarjaa on uudistettu maltillisesti, koska vertailtavuus aiempiin kyselyihin on haluttu säilyttää. Kysely on johtamisen apuväline, ja tuloksia tarkastellaan työyksiköiden itsearviointitilaisuuksissa. Tavoitteena on sitouttaa henkilöstö työyhteisön kehittämiseen. Kyselyn kautta havainnoidaan myös viitteitä mahdollisista kiusaamis- tai häirintätapauksista sekä sukupuolten välisen tasa-arvon toteutumista. Pääesikunnassa tulokset käsitellään yhteistoimintaelimessä ja työsuojelutoimikunnassa. Osastokohtaiset tulokset esitellään myös Pääesikunnan johdolle ja kansliakokoukselle.<sup>328</sup>

## Tiedottamisesta Torniportaalin viestintään

Toiminnan monialaisuus, henkilöstön runsaus ja hajallaan toimivat työpisteet ovat pakottaneet kiinnittämään erityistä huomiota Pääesikunnan sisäiseen tiedottamiseen. Tavanomaisten osastokokousten lisäksi tiedottamiseen on hyödynnetty myös kirjallista viestintää. Esimerkkinä voidaan mainita 1980-luvun sisäinen henkilökuntalehti *Kaartin kortteli*.

Henkilöstöneuvoston aloitteesta syntyneen lehden ensimmäinen numero julkaistiin 26. lokakuuta 1979. Lehden tarkoituksena oli palvella Pääesikunnan henkilökuntaa ja sen tiedontarvetta. Sen julkaisemisen tavoitteena oli antaa lukijoilleen taustatietoa omasta hallintoyksiköstä sekä yleisemminkin valtionhallinnosta ja yhteiskunnasta. Lehdessä voitiin julkaista Pääesikunnan johdon, osastojen sekä jokaisen työntekijän julkaistavaksi esittämiä asioita. Tarkoituksena oli, että lehti toimisi myös sisäisenä keskusteluareenana, jopa paineiden purkautumiskanavana.

Virallisten ja puolivirallisten tietojen ohella lehdessä esiteltiin Pääesikunnan eri osastoja sekä julkaistiin pikku uutisia ja henkilöuutisia uusista työntekijöistä, tehtävien vaihdoista, merkkipäivistä ja perhetapahtumista. Myöskään harrastustoimintaa ei unohdettu. Välipalaksi ja piristykseksi lehteen pyrittiin saamaan jokin kasku, piirros tai vaikkapa runo.

Lehden toimituskunnan ensimmäinen puheenjohtaja oli tiedotusosaston päällikkö. Lehden nimeksi päätettiin nimikilpailun vastausten pohjalta muokattu *Kaartin kortteli*. Kansilehden suunnitteli tilaustyönä graafikko Juhani Vepsäläinen käyttäen mallinaan Pääesikunnan porttia. Lehti ilmestyi kymmenen vuotta.<sup>329</sup>

Nykyään Puolustusvoimien intranetverkkoa hyödyntävä *Torni-portaali* tarjoaa kanavan sisäiselle viestinnälle. Tietotekniikka ei kuitenkaan ole kokonaan syrjäyttänyt kasvotusten tapahtuvan tiedonvälityksen tarvetta. Muun muassa vuosipäivän viettoon on yhdistetty esikuntien ja osastojen oman toiminnan esitelyjä. Sisäisen toimintatietouden lisäämiseksi on järjestetty koko Pääesikunnan henkilöstölle suunnattuja tietoiskuja, joissa esitellään osaston toimintaa kuvien ja kiertokäynnein toimitiloissa.<sup>330</sup>

Nykyisin Pääesikunnan sisäiset asiat sovitetaan yhteen kanslian päällikön neljä kertaa vuodessa johtamassa kansliakokouksessa. Kanslia vastaa yhteisten asioiden viestinnästä enimmäkseen Torniportaalin ja Outlook-sähköpostin välityksellä. Jokaisella osastolla on vastuuhenkilö, joka huolehtii tietojen ajantasaisuudesta.<sup>331</sup>



## Yhteishenkeä henkilöstön yhdessäololla

Pääesikunta viettää vuosipäiväänsä helmikuussa. Esikunnan toiminnan katsotaan alkaneen 2. helmikuuta 1918, jolloin valkoisen armeijan Päämaja antoi ensimmäisen päiväkäskynsä.<sup>332</sup>

Vuosipäivää on perinteisesti juhlistettu Keskuspaviljongissa pidettävällä Pääesikunnan päällikön vastaanotolla. Vuonna 1988, jolloin vietettiin Pääesikunnan 70. vuosipäivää, ohjelmaa oli kuitenkin ajateltu uudistaa. Juhlavastaanotto aiottiin jättää pois ja järjestää sen tilalle teatteriesitys. Merkittävänä perusteluna uudelle järjestelylle olivat kustannussäästöt.

Esikuntatoimisto pyysi Pääesikunnan henkilöstöneuvostolta lausuntoa muutoksesta. Henkilöstöneuvoston kantana oli, että ohjelmaan tulee sisällyttää normaalin teatteriesityksen väliaikaa pidempi seurustelu-aika. Esikuntatoimiston ilmoitettua, ettei tämä ollut järjestettävissä, henkilöstöneuvosto päätti itse järjestää perinteisen vastaanottotilaisuuden. Puheenjohtaja velvoitettiin keskustelemaan järjestelyistä Pääesikunnan päällikön kanssa.

Pääesikunnan päällikkö suostui muuttamaan järjestelyjä, jos henkilöstöneuvosto järjestää tarjoilun. Henkilöstöneuvoston jäsenet saivatkin yhdessä muiden pääesikuntalaisten kanssa hankittua lahjoituksina tarjoiluun tarvittavat ruoka- ja juomatarvikkeet. Juhlapäivän aamuna Pääesikunnan päällikkö ja esikuntien päälliköt laskivat Hietaniemessä seppeleet sankariristille ja Suomen marsalkka Mannerheimin haudalle. Päiväjuhla kutsuvieraille ja Pääesikunnan henkilökunnalle järjestettiin teatteri Savoysa. Tämän jälkeen oli vuorossa henkilöstöneuvoston järjestämä vastaanotto Keskuspaviljongissa. Pääesikunnan päällikön kanssa sovitulla tavalla perinteisen kättelyn sijasta henkilöstöneuvoston jäsenet jakoivat vieraille tervetuliaismaljat.<sup>333</sup>

Pääesikunnan vuosipäivän vietto on sittemmin säilyttänyt perinteiset muotonsa. Pääesikunnan lähistöllä sotilaallisin menoin järjestetyn päiväjuhlan ohjelma on vuosien saatossa vaihdellut. Ansioituneita pääesikuntalaisia on muistettu ja tilaisuudessa on julkistettu myös ”Vuoden pääesikuntalainen”. Kunniakirjansa

ovat vuodesta 2012 alkaen saaneet varatuomari Katriina Heikkinen, erikoissairaanhoidtaja Anneli Rautuoja, everstiluutnantti Unto Usvasalo, osastosihteeri Tuija Perttu, taloussuunnittelija Risto Sirviö, tiedotuspäällikkö Eero Karhuvaara, ylitarkastaja Helena Mannonen ja majuri Arto Ahtola.<sup>334</sup>

Toinen perinteinen yhteinen tilaisuus on kenttäpiispan jouluhartaus. Ennen Keskuspaviljongin valmistamista jouluhartaus jouduttiin pitämään porrastetusti eri tiloissa. Sen jälkeen Pääesikunnan kirkollisasiaintoimiston järjestämä perinteinen vapaaehtoinen jouluhartaus voitiin järjestää Keskuspaviljongin ruokasalissa.

Esimerkiksi vuonna 1990 ohjelmaan sisältyivät kenttäpiispan lukema jouluevankeliumi ja Pääesikunnan päällikön joulutervehdys. Musiikkiesityksinä oli Kaartin soittokunnan säestämät perinteiset jouluvirret sekä oopperalaulaja Merja Wirkkalan lauluesitys. Tilaisuus päättyi kahvitarjoiluun.

2010-luvulla tilaisuus on järjestetty läheisessä Johanneksen kirkossa. Hartaustilaisuuden jälkeen on ollut mahdollisuus osallistua kirkkokahveille Keskuspaviljongissa. Jouluhartauden lisäksi koulutusosaston kirkollinen ala järjestää henkilöstölle myös pääsiäis- ja adventtihartaudet.<sup>335</sup>

## Muistoesineitä ja taideteoksia

Pääesikunnan 70-vuotispäivänä 2. helmikuuta 1988 julkistettiin Pääesikunnan standaari ja levyke. Esineitä käytetään muistettaessa Pääesikunnan toimintaa tukeneita yhteisöjä tai yksityisiä henkilöitä. Molemmissa muistoesineissä on kuva-aiheena Pääesikunnan olkaintunnus.

Levykkeen on suunnitellut komentajakapteeni Tapani Talari. Levyke on läpimitaltaan 70 millimetriä. Pääesikunnan tunnuksen lisäksi siinä on teksti PÄÄESIKUNTA. Kääntöpuolelle voidaan kaivertaa saajan nimi. Levykkeitä on myönnetty vuoteen 2019 mennessä 867 kappaletta.

Standaarin on suunnitellut Sotamuseon taiteilija Ole Heinonen. Standaari on pöytälippukokoa. Valkealla kolmikielekkeisellä standaarivaatteella on



■ Pääesikunnan jouluhartaus Keskuspaviljongissa vuonna 1985. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

mustapohjainen valkea vapaudenristi päällikkeenään keltainen vaakunaleijona. Standaarivaatteen kolme tupsua ovat keltaiset. Värivalinta perustuu Pääesikunnan perinneväriihin. Standaareja on myönnetty vuoteen 2019 mennessä 810 kappaletta.

Levyke annetaan yleensä yksityisille henkilöille ja standaaari yhteisöille. Omalle henkilöstölle niiden jakaminen mahdollistettiin vuonna 1988. Levykkeen saaminen edellyttää kolmen vuoden ja standaaarin viiden vuoden palvelusta Pääesikunnassa. Henkilön siirtyessä pois Pääesikunnasta esityksen muistoesineistä tekee hänen oma osastonsa.<sup>336</sup>

Valtion taideteostoimikunta osti vuonna 1983 Pääesikunnan tiloihin sijoitettavaksi taidemaalari

Yrjö Forsénin maalauksen *Kaartinkasarmi*. Vuonna 1985 F-rakennuksen toiseen kerrokseen sijoitettiin Irma Melajan teos *Hevosen pää* ja Pero Luostarisen *Siltaveistos* sekä ensimmäiseen kerrokseen Eija Tielisen *Muuri-sarja*. Ylimmän johdon virkahuoneisiin on sijoitettu taide-esineitä, joita vaihdetaan tarpeen mukaan. Esimerkiksi vuonna 1990 puolustusvoimain komentajan virkahuoneessa oli Suomen taideakatemian omistama Werner Holmbergin maalaus *Näköala kurusta, aamuvalaistus*. Pääesikunnan päällikön virkahuoneessa oli tuntemattoman taiteilijan maalaus *Kyläkapakan edessä*.<sup>337</sup> Puolustusvoimain entisistä komentajista tehdyt muotokuvat ovat esillä F-rakennuksessa.

## PÄÄESIKUNTA TÄNÄÄN JA TULEVAISUUDESSA

**H**istoriateoksen muista artikkeleista poiketen tämä artikkeli keskittyy Pääesikunnan nykytilaan ja tulevaisuuden näkymiin. Kirjoituksessa käsitellään lyhyesti Pääesikunnan nykyistä kokoonpanoa, tiloja ja työskentelyä. Erityisesti tarkastellaan Pääesikunnan vahvistunutta roolia strategisena ja operatiivisena johtoesikuntana.

### Pääesikunnan toiminta ja tehtävät

Pääesikunnan tehtävä on suunnitella ja toimeenpanna Puolustusvoimien yhteiset operatiot sekä ohjata puolustushaarojen, Maanpuolustuskorkeakoulun ja alaistensa laitosten toimintaa ja jakaa niille resurssit. Puolustusvoimien toiminnan koordinointi ja resurssien käytön kokonaisvaltainen optimointi varmistetaan neljään pääprosessiin jakaantuvalla prosessiohjauksella. Toimintatapojen yhtenäisyyteen pyritään toimialaohjauksella. Toimialoja on kaksitoista: henkilöstö-, sotilastiedustelu-, operatiivinen, logistiikka-, suunnittelu-, johtamisjärjestelmä-, koulutus-, oikeudellinen, talous-, tarkastus-, turvallisuus- sekä viestintätoimiala.

Pääesikunnan johtosuhteet ja kokoonpano mahdollistavat edellä mainitut tehtävät ja ohjaustavat. Pääesikuntaan kuuluu kymmenen osastoa, sisäinen tarkastusyksikkö ja kanslia. Lisäksi Pääesikunnan johdossa toimii viisi laitosta. Osastojen nimissä käytetään soveltuvilta osin kansainvälistä yhteistoimintaa selkeyttäviä J-nimikkeitä (*Joint Staff*). Pääesikunnassa työskentelee tällä hetkellä 590 henkilöä, joista noin 90 Pääesikunnan ulkopuolella kansainvälisissä tehtävissä, luottamusmiehinä tai muualla valtionhallinnossa.

Pääesikuntaa johtaa Pääesikunnan päällikkö apunaan neljä apulaisesikuntapäällikköä ja kanslian päällikkö. Pääesikunnan päällikkö sovittaa yhteen

apulaisesikuntapäälliköiden johtamien pääprosessien toiminnan ja toimii puolustusvoimain komentajan sijaisena.

Kanslian päällikkö vastaa Pääesikunnan joukko-osastollisista toiminnoista, puolustusvoimain komentajan ja Pääesikunnan johdon tuesta sekä mahdollistaa tehtävienannon, työnkulun ja tehtäväseurannan esikunnassa.

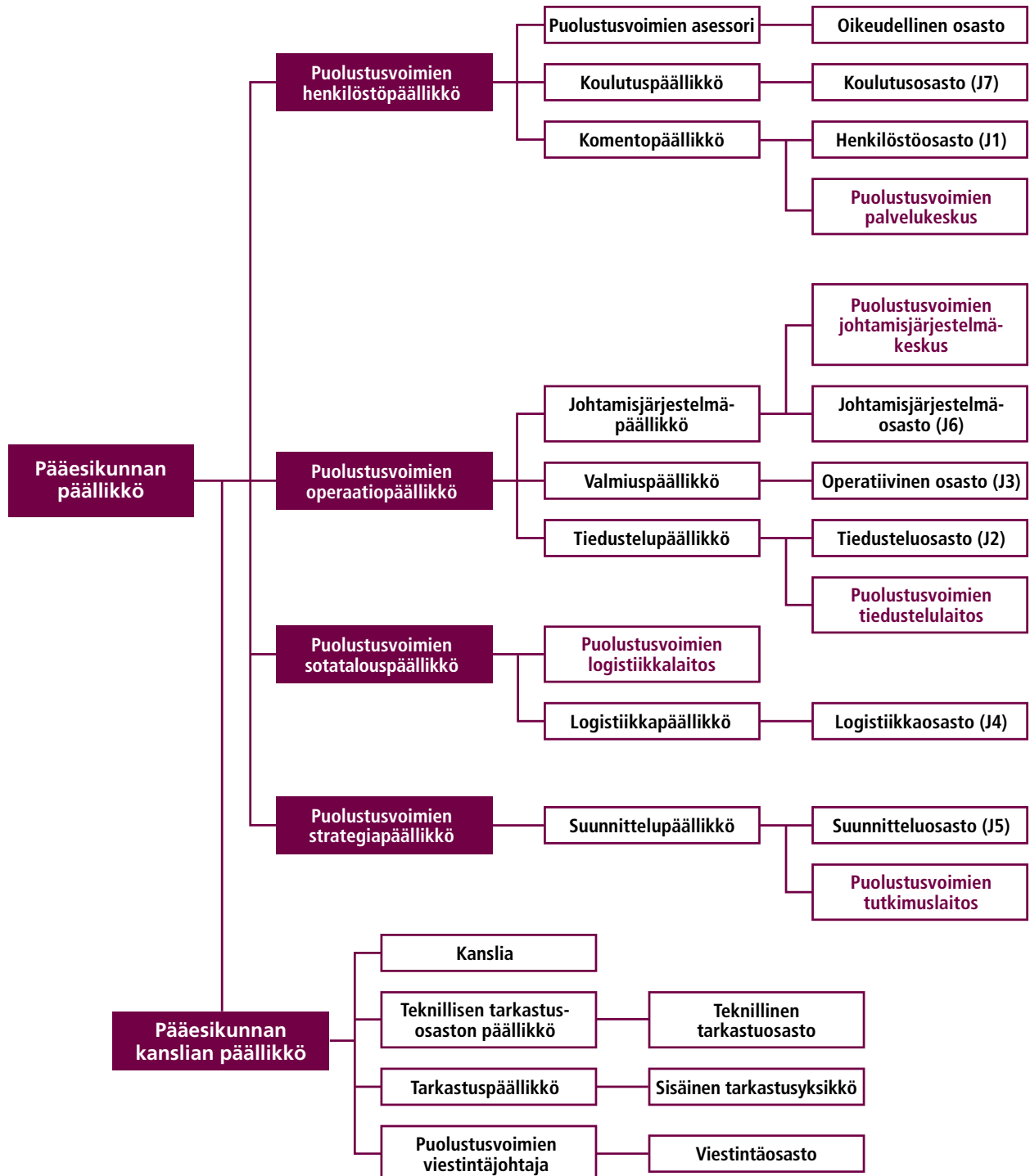
Apulaisesikuntapäälliköitä ovat puolustusvoimien strategiapäällikkö, puolustusvoimien sotatalouspäällikkö, puolustusvoimien operaatiopäällikkö ja puolustusvoimien henkilöstöpäällikkö. Apulaisesikuntapäälliköt vastaavat oman pääprosessinsa ohjaamisesta, koordinaatiosta ja seurannasta. He johtavat alaisiaan osastopäälliköitä ja sovittavat yhteen eri toimialojen toimenpiteet vastuullaan olevan pääprosessin tavoitteiden saavuttamiseksi.

Puolustusvoimien strategiapäällikkö omistaa pääprosessin *Suorituskyvyn suunnittelu ja kehittäminen*. Hänen vastuulleen kuuluvat puolustusjärjestelmän tavoitetilan määrittäminen ja käyttöperiaatteiden kehittäminen, puolustusjärjestelmän ja Puolustusvoimien toiminnan kehittämisen suunnittelu, toiminnan ohjaus sekä resurssien suunnittelu ja seuranta. Strategiapäällikkö vastaa Puolustusvoimien poliittisen ohjauksen käsittelystä ja luonnosteluun osallistumisesta. Hän vastaa sotilaallisen puolustusyhteistyön strategian suunnittelusta ja ylläpidosta sekä toimeenpanosta valtionjohdon linjausten mukaisesti. Lisäksi strategiapäällikkö vastaa sotilaalliseen kriisinhallintaan liittyvästä poliittis-sotilaallisesta valmistelusta.

Puolustusvoimien sotatalouspäällikkö omistaa pääprosessin *Suorituskyvyn rakentaminen ja ylläpito*. Hän vastaa puolustusjärjestelmän suorituskyvyn rakentamiseen liittyvästä suunnittelusta ja rakentamisen toteuttamisesta. Sotatalouspäällikkö johtaa huoltovar-

## PÄÄESIKUNTA JA SEN ALAISET LAITOKSET VUONNA 2021

Lähde: Pääesikunta



muuteen liittyvää yhteistoimintaa sekä kotimaassa että kansainvälisesti.

Puolustusvoimien operaatiopäällikkö omistaa prosessin *Suorituskyvyn käyttö*. Operaatiopäällikkö vastaa puolustusjärjestelmän käytön suunnittelusta, toimintaympäristötietoisuuden ja tilannekuvan muodostamisesta, puolustusjärjestelmän valmiuden säätelystä sekä operaatioiden toimeenpanosta. Operaatiopäällikkö vastaa suorituskyvyn käyttöön liittyvän viranomaisyhteistyön ja kansainvälisen toiminnan suunnittelusta, toimeenpanosta ja valvonnasta.

Puolustusvoimien henkilöstöpäällikkö omistaa pääprosessin *Palvelutoiminta*. Hän vastaa Puolustusvoimien henkilöstön osaamisesta ja toimintakyvystä sekä henkilöstövoimavarojen johtamisesta. Henkilöstöpäällikkö vastaa palvelussuhteisiin liittyvistä työnantaja-asioista sekä henkilöstö- ja koulutustoimialan valtakunnallisesta ja kansainvälisestä yhteistyöstä.

Pääesikunnan osastopäälliköt johtavat osastoaan sekä toimialajohtajina omaa toimialaansa Puolustusvoimissa. Osastopäälliköt valmistelevat, esittelevät ja ratkaisevat toimialansa asiat oman toimivaltansa puitteissa. Puolustusvoimien asessori, tarkastuspäällikkö, teknillisen tarkastusosaston osastopäällikkö ja viestintäjohtaja ovat toimialaansa kuuluvissa asioissa suoraan Pääesikunnan päällikön alaisia.

## Kaartin korttelin muutokset

Pääesikunnan tilat Kaartin korttelissa ovat tätä kirjoitettaessa isossa muutoksessa. Eri aikoina valmistuneet rakennukset, niiden erilaiset elinkaaret ja muuttuvat toimitilavaatimukset pitävät huolen siitä, että Pääesikunnassa työskennellään rakennustyön äänien säestämänä vielä useita vuosia.

Pääesikunnan tilojen suunnittelua ohjaavat sekä valtionhallinnon toimitilastrategian tavoitteet että Puolustusvoimien omat vaatimukset. Toimitilojen käytön tehostamisessa huomioidaan muuttuneen toimintaympäristön aiheuttama tarve valmiuden ja suojan parantamiseen. Toiminnot sijoitetaan poikkeusolojen

tai valmiuden kohottamisen kannalta tarkoituksenmukaisiin tiloihin. Suojaamattomiin maanpäällisiin rakennuksiin sijoitetaan julkisiin toimintoihin, asiointiin ja edustamiseen tarvittavia tiloja. Tilojen käytön tiivistämisessä huomioidaan työskentelytilojen terveellisyys, turvallisuus ja riittävät sosiaalityilat. Tilojen monikäyttöisyyttä ja ajallisesti tehokasta käyttöä lisätään.

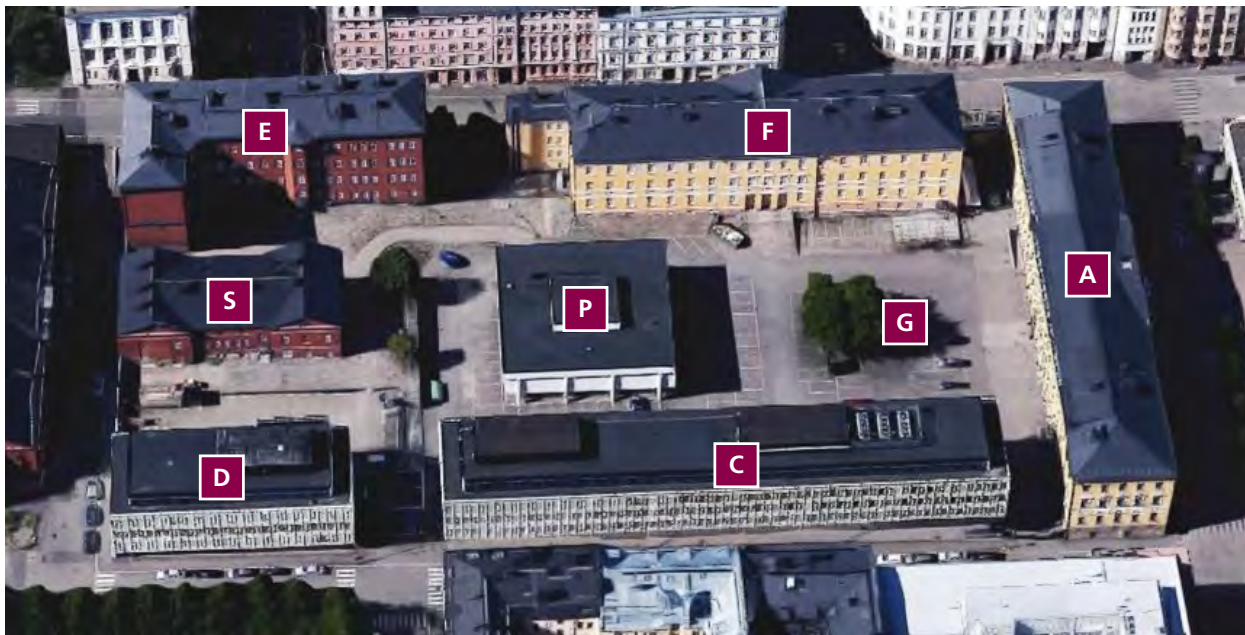
Nykyisen suunnitelman mukaan Kaartin korttelin rakennushankkeiden päättyessä Pääesikunnan käyttöön jäävät suojatilat, F-rakennus sekä työpisteitä A-rakennuksesta. Keskuspaviljonki (P) ravintoloihin jää alueen toimijoiden yhteiskäyttöön.

E-rakennuksessa tehtiin 1990-luvun lopulla mitava peruskorjaus ja käyttötarkoituksen muutos asunnoista työtiloiksi. Rakennuksessa ehti sen jälkeen toimia koulutus-, henkilöstö-, asevelvollisuus-, johtamisjärjestelmä- ja kansainvälinen osasto sekä kirkollisasiaintointimisto ja osa tutkintaosastoa. Rakennuksesta päätettiin luopua vuoden 2016 lopulla. Tyhjillään oleva rakennus odottaa peruskorjausta valtionhallinnon yhteiskäyttötiloiksi.

F-rakennusta on saneerattu sekä ulkoa että sisältä, ja viimeisin sisätilojen laaja peruskorjaus valmistui vuonna 2016. Rakennuksessa työskentelevät muun muassa Pääesikunnan kanslia sekä Pääesikunnan henkilöstö- ja koulutusosastot. F-rakennus säilyy Pääesikunnan käytössä.

S-rakennuksen sisätilat remontoitiin 1990-luvulla. Tällä hetkellä rakennuksessa on Pääesikunnan henkilöstön Kuntotupa liikunta- ja sosiaalityloineen. Lisäksi rakennuksessa on neuvotteluhuone ja kiinteistönhoidon tiloja. Rakennukseen on tulevissa muutoksessa kaavailtu yhteiskäyttöisiä turvallisuusalan ja kulunvalvonnan työskentelytiloja.

Fabianinkadun suuntaiset 1960-luvulla rakennetut C- ja D -rakennus ovat tulleet tiensä päähän. C-rakennuksessa ovat toimineet vuosien saatossa muun muassa esikuntaosasto, kirkollinen työ, tiedotusosasto ja maavoimaesikunta. Ennen rakennuksesta luopumista vuonna 2018 tiloissa toimivat Pääesikunnan kirjaamo ja valvomo. D-rakennuksessa on sijainnut muun muassa huoltoesikunta. Lisäksi rakennus toimi



■ Kaartin korttelin rakennukset vuonna 2020. Kuva: Pääesikunta.

väistötilana puolustusministeriölle A-rakennuksen ja Pääesikunnan osille F-rakennuksen saneerauksien aikana. C- ja D-rakennus ovat tällä hetkellä tyhjillään ja ne odottavat purkamista. Rakennuksien tilalle on suunnitteilla uudisrakennus valtionhallinnon toimijalle.

Puolustusministeriön A-rakennuksen mittava peruskorjaus valmistui vuonna 2010. Remontissa rakennettiin ensimmäisen kerroksen porttikäytävään yhdyskäytävä, joka helpotti siirtymistä rakennuksen osasta toiseen ja edisti koko korttelin kulunvalvontaa. Rakennus pysyy toistaiseksi ministeriön käytössä ja Pääesikunnalla säilyy rakennuksessa muutama työpiste.

Luopuminen korttelin huonokuntoisista rakennuksista on edellyttänyt lisätilojen järjestämistä. Vuonna 2018 vuokrattiin tiloja Lintulahdenkuja 4:n virastotalosta. Lintulahdenkujalle muuttivat viestintäosasto, sisäinen tarkastusyksikkö, *Ruotuväki*-lehden toimitus sekä suunnitteluosaston taloussektori. Pääesikunnan kirjaamo ja terveysasema muuttivat F-rakennukseen ja kirjaamon arkisto siirrettiin Pasilaan.

Osa keskusaviljongin neuvotteluhuoneista otettiin työpisteiksi ja varastotiloiksi. Valvomo ja eräitä muita toimintoja sijoitettiin pihan pysäköintialueelle pystytettyyn tilaelementtirakennukseen (G).

## Työskentely tämän päivän Pääesikunnassa

Tämän päivän Pääesikunnan arjen työnteon aiheita ovat muun muassa operoivaan organisaatioon siirtyminen, tuoreen tiedustelulain mahdollistamien toimintojen luominen, käynnissä olevat strategiset hankkeet ja uuden toiminnanohjausjärjestelmän hankinta sekä asevelvollisten koulutusta uudistavan Koulutus 2020 -ohjelman toimeenpano. Lisäksi tiedottaminen ja viestintä niin uusissa kuin perinteisissäkin medioissa ovat päivittäistä työtä. Kansainvälisyys ja kansainvälinen yhteistyö ovat osa arkea kaikilla osastoilla ja aloilla.

Nykyisessä tietoyhteiskunnassa käsiteltävän tiedon määrä, tiedon käsittelyn vaatimukset, mediaympäristö ja nykyaikaisen hallinnon läpinäkyvyys sekä alati

uudistuvat tietojärjestelmät asettavat vaatimuksia tämän päivän työnteolle. Johtoesikunnan ja keskusviraston rooli edellyttää Pääesikunnan organisaatiolta ja yksilöiltä alati kasvavan tietomäärän käsittelyä yhä lyhyemmässä ajassa. Ohueksi trimmattu organisaatio ja kasvava työmäärä edellyttävät organisaatiolta ja yksilöiltä töiden ja ajankäytön priorisointia.

Nykyaikaiset työmuodot ja -välineet ovat Pääesikunnassa aktiivisessa käytössä. Verkon yli etänä tapahtuvat kokoukset eri järjestelmillä ovat arkirutiinia. Ne ovat rutiinia, jolla ajankäyttö on tehostunut matkustamisesta itse työn tekemiseen. Pääesikunnan henkilöstön keskuudessa etä- ja hajatyön koetaan tukevan työn ja perhe-elämän yhteensovittamista sekä auttavan jaksamisessa. Keväällä 2020 alkanut koronapandemia antoi ylimääräisen sysäyksen etätöiden laajentumiselle. Ajoittain jopa puolet Pääesikunnan henkilöstöstä työskentelee samanaikaisesti etäyhteyden päässä.

Tietoyhteiskunnan vaatimuksista tai nykyaikaisten työmuotojen käytöstä huolimatta Pääesikunnassa tehtävän työn perustarkoitus ei ole muuttunut. Pääesikunnalla on tänään ja tulevaisuudessa rooli johtoesikuntana ja valtakunnallisesti merkittävien asioiden valmistelussa, yhteensovittamisessa, ohjauksessa ja johtamisessa.

## **Pääesikunnan vahvistunut rooli strategisena johtoesikuntana ja joint-operaatioesikuntana**

Puolustusvoimien kykyä vastata järjestelmällisesti strategiaan ja operatiivisiin haasteisiin on pyritty rakentamaan 2000-luvun ajan. Sen tuloksena Pääesikuntaan on muodostunut kyky johtaa puolustusjärjestelmän suunnittelua ja kehittämistä, suorituskyvyn rakentamista ja ylläpitoa sekä suorituskyvyn käyttöä strategisen ohjauksen mukaan.

### *Pääesikunta strategisena johtoesikuntana*

Puolustusvoimat jakaa johtamisen kansainvälisesti yhteensopivalla tavalla suurstrategiseen, poliittisstrategiseen, sotilasstrategiseen, operatiiviseen ja taktiseen

tasoon. Jakoa käyttäen Puolustusvoimien suunnittelu ja toiminta voidaan sitoa osaksi turvallisuus- ja puolustuspolitiikkaa sekä muuta valtionhallintoa. Pääesikunta toimii pääosin sotilasstrategisella sekä operatiivisella tasolla.

Politiikalla johdetaan sotilasstrategiaa ja sen toimeenpanoa puolustustoimiin. Poliittisstrategisella tasolla asetetaan sotilaalliset tavoitteet, resurssit ja reunaehdot sekä koordinoidaan Suomen kokonaisvoimavarojen käyttö. Sotilasstrategisella tasolla luodaan ja ylläpidetään edellytyksiä Puolustusvoimien tehtävien menestyksekkäälle toteuttamiselle.

Pääesikunnassa yhdistyy kansainvälisesti vertailtuna poikkeavalla tavalla sekä strateginen että operatiivinen johtoesikunta. Puolustusjärjestelmän suorituskyvyn käytön johtaminen on strategisoperatiivinen kokonaisuus. Yhden esikunnan ratkaisumalli mahdollistaa suunnitteluosaamisen viiveettömän ja täysimääräisen käytön kaikissa turvallisuustilanteissa, mutta se edellyttää tehtävien oikeaa priorisointia tilanteen mukaan. Yhdistämällä strateginen ja operatiivinen johtamistaso samaan esikuntaan pyritään nopeuttamaan päätöksentekoa ja parantamaan tilanneymmärrystä johtamistasojen välillä sekä vähentämään suunnitteluhenkilöstön tarvetta.

Puolustusvoimain komentaja on sotilasstrategisen ja operatiivisen tason komentaja, jolla on johtoesikuntanaan Pääesikunta. Pääesikunta tukee puolustusvoimain komentajaa sotilaallisen puolustuksen suunnittelussa, valmistelussa ja toimeenpanossa. Pääesikunnassa arvioidaan sotilaalliset päämäärät ja voimavarat suhteessa toisiinsa sekä suunnitellaan ja optimoidaan voimavarojen käyttö päämäärien saavuttamiseksi.

Pääesikunta suunnittelee ja ylläpitää vahvistettua sotilasstrategiaa ylipäällikön eli tasavallan presidentin ja puolustusvoimain komentajan käskemien perusteiden mukaisesti käyttöön saatujen resurssien ohjaamana. Puolustusvoimien strategiapäällikkö johtaa sotilasstrategian suunnittelun ja tilanteenmukaisen ylläpidon. Sotilasstrategiaa ylläpidetään kaikissa turvallisuustilanteissa ja se päivitetään tilanteen niin

edellyttäessä. Pääesikunnassa ylläpidetään jatkuvaa valmiutta laaja-alaista strategista suunnittelua vaativaan tilanteeseen. Strategista suunnittelua edellyttäviä useita toimialoja koskevia tilanteita harjoitellaan säännöllisesti yhdessä puolustushaarojen ja alaisten laitosten kanssa.

Pääesikunnassa sotilasstrategista suunnittelua tehdään ylläpitämällä sotilasstrategista tilannekuvaa, muodostamalla sotilasstrategisia vaihtoehtoja, varmistamalla Puolustusvoimien tehtävien vaatimia toimivaltuuksia, toiminnan ja resurssien suunnittelulla ja seurannalla sekä tehtävien toimeenpanon sotilasstrategisella arvioinnilla. Nykyisin myös kansainvälinen sotilaallinen puolustusyhteistyö sekä sotilasstrateginen kommunikaatio on kytketty kiinteäksi osaksi sotilasstrategista suunnittelua.

Kansainvälinen sotilaallinen puolustusyhteistyö on lisääntynyt Puolustusvoimissa merkittävästi viimeisen kymmenen vuoden aikana. Se kuuluu jokapäiväiseen Puolustusvoimien suunnitteluun ja toimeenpanoon osana kansallisen puolustuskyvyn rakentamista, ja se on kiinteä osa Suomea vastaan kohdistuvan sotilaallisen voimankäytön ja sillä uhkaamisen ennaltaehkäisyä. Kansainvälisen puolustusyhteistyön päämäärät, tavoitteet ja rajoitukset määritetään ja toimeenpanon periaatteet päätetään poliittisesti. Poliittisen ohjauksen mukaisesti Pääesikunta valmistele mainittujen asioiden käsittelyn sekä johtaa ja koordinoi toimeenpanoa Puolustusvoimissa. Kansainvälinen sotilaallinen puolustusyhteistyö perustuu Suomen kansallisiin intresseihin, joissa huomioidaan yhteistyökumppaneiden kanssa saavutettava molemminpuolinen hyöty, jolloin yhteistyön toteutuminen myös kriisitilanteessa on todennäköistä.

Sotilasstrategisella kommunikaatiolla tuetaan valtiollista strategista kommunikaatiota ja luodaan kuva Puolustusvoimien toiminnasta, päämääristä, tavoitteista, arvoista, toimintamenetelmistä sekä suorituskyvystä siten, että se tukee maanpuolustuksen tavoitteiden saavuttamista. Tavoitteellisella ja yhtenäisellä kommunikoinnilla vähennetään mahdollisuutta maanpuolustuksen kannalta virheelliselle ja haital-

liselle tulkinnalle sekä informaatiovaikuttamiselle. Sotilasstrateginen kommunikaatio huomioi sen, että kaikki, mitä sanomme, jätämme sanomatta, teemme tai jätämme tekemättä, luo viestin toiminnastamme. Pääesikunnassa strategisen kommunikaation suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvat kaikki osastot johdon linjaamien periaatteiden mukaan.

Merkittävä osa strategista johtamista on suorituskykyjen kehittämisen suunnittelu. Se on suunnittelua siitä, millä joukoilla ja järjestelmillä Puolustusvoimien katsotaan tulevaisuudessa parhaiten puolustavan Suomea. Tämän perustana on huomioitava muuttuvan toimintaympäristön vaatimukset ja kyky ennakoita muutoksia.

Kehittäminen mielletään usein uuden kaluston hankkimiseksi. Merkittävintä ei kuitenkaan ole vain se, millaista materiaalia Puolustusvoimilla on tulevaisuudessa käytössään, vaan millainen suorituskyky on verrattuna toimintaympäristössä olevaan uhkaan. Suorituskyky muodostuu materiaalin lisäksi itsellemme optimoiduista käyttöperiaatteista, tehtävien edellyttämällä tavalla tehokkaasti organisoidusta osaavasta henkilöstöstä, tehtäviin sopivista johtamismalleista ja tehokkaasta harjoittelusta. Lisäksi infrastruktuurin pitää tukea tätä kokonaisuutta ja eri osien pitää toimia yhteen niin sisäisesti kuin kansallisten ja kansainvälisten yhteistoimintaosapuolien kanssa.

Kehittämisessä on myös huomioitava uusien toimintojen seurannaisvaikutukset ja varmistettava, että annetut resurssit riittävät myös tulevaisuudessa Puolustusvoimien tehtävien täyttämiseen. Tämän kokonaisuuden hallitseminen edellyttää sekä kaikkien Pääesikunnan osastojen etenemistä samaan päämäärään että kiinteää yhteistyötä. Esimerkkinä toimialojen laajasta yhteisestä valmistelusta on torjuntahävittäjien korvaaminen, jossa kaikki toimialat ovat laajasti mukana arvioimassa tarvittavia toimia ja tuomassa asiantuntemuksensa mahdollisimman tehokkaaseen lopputulokseen pääsemiseksi.

Uusien ilmiöiden ymmärtämiseksi ja niiden kokonaisvaikuttavuuden hallitsemiseksi Puolustusvoimien tutkimus- ja kehittämistoimintaa ohjataan Pääesikun-



nasta. Tulevaisuuden tutkimusalueet määritetään tukemaan Puolustusvoimien kehittämisohjelman suuntalinjoja. Lisäksi Pääesikunnasta sovitetaan toiminta yhteen muun yhteiskunnan tutkimukseen ja Puolustusvoimien tarpeet viestitään tutkimuslaitoksille. Kansainvälinen tutkimusyhteistyö on erittäin tärkeää, ja sen merkitys kasvaa entisestään.

Sodankäynnin kynnyksen alapuolella oleva vahingollinen tai vihamielinen toiminta vastustajan tavoitteiden saavuttamiseksi haastaa yhteiskuntaa. Puolustusvoimat on osa yhteiskuntaa, ja se varmistaa omalta osaltaan yhteiskunnan toiminnan. Sodankäynnin muutos on lisännyt tarvetta viranomaisten ja valtionhallinnon entistä tiiviimpään yhteydenpitoon, tilannekuvan vaihtoon ja yhteiseen tilanneymmärrykseen. Sodassa menestyminen tai siitä selviytyminen onnistuu vain valtion kaikkien voimavarojen optimoidulla, yhteisesti suunnitellulla ja valmistelulla käytöllä. Valmistelussa on huomioitava niin diplomaattiset, informaatioon liittyvät, sotilaalliset kuin taloudellisetkin voimavarat. Pääesikunnan osastojen yhteydenpito muihin valtion virastoihin onkin jatkuvaa ja päivittäistä. Pääesikunnan päällikkö on jäsenenä Turvallisuuskomiteassa, johon kuuluvat kaikkien ministeriöiden kansliapäälliköt ja keskeisten turvallisuusvirastojen johtajat. Yhteiskunnan kriiseihin varautuminen yhteensovitaan Turvallisuuskomiteassa.

Pelkkä laaja-alainen ja osaava suunnittelu ei johda haluttuun lopputulokseen, vaan suunnitelmat on myös saatava toteutettua tehokkaasti. Tässä strategisen johtamisen työvälteenä on toiminnanohjaus. Normiston pitää antaa selkeät ohjeet koko Puolustusvoimien organisaatiolle suunnitelmien mukaiseen ja lailliseen toimintaan. Puolustusvoimien toiminnan kehittämisen tulee seurata koko valtionhallinnolle annettuja kehittämisperiaatteita. Nykyisin yhä merkittävämpää on se, että tietojärjestelmät tukevat organisaation prosesseja ja pystyvät keskustelemaan myös muun valtionhallinnon kanssa. Tässä esimerkiksi taloustoimialan merkitys on suuri.

Taloudelliset resurssit Puolustusvoimille osoitetaan puolustusministeriöstä. Puolustusvoimien pitkäjäntei-

sen kehittämisen mahdollistamiseksi näiden resurssitarpeiden yleisperiaatteet kuvataan vaalikausittain valtioneuvoston puolustusselonteossa. Puolustusvoimille on tärkeää saada myös vaalikautta pidempi arvio, jossa parlamentaaristen neuvottelukuntien tai selvitysryhmien työt ovat olleet tärkeässä asemassa. Näiden toimien tukeminen on Pääesikunnan tärkeä tehtävä.

Annetut resurssit osoitetaan Puolustusvoimien tulosyksiköille toiminnan ja resurssien suunnittelu- ja seurantaprosessissa (TRSS). Siinä varmistetaan, että sotilasstrategisen suunnittelun mukaiset toiminnot ja kaikki Puolustusvoimien lakisäateiset tehtävät toteutetaan laadukkaasti ja kustannustehokkaasti. TRSS-prosessissa päätökset tehdään virallisissa tulosneuvotteluissa, mutta tärkeää on jatkuva yhteydenpito sekä Pääesikunnan osastojen kesken että Pääesikunnan ja tulosyksiköiden välillä.

#### *Pääesikunta joint-operaatioesikuntana*

Pääesikunnan roolia Puolustusvoimien suorituskykyjen käytön johtamisessa on kasvatettu 2000-luvun alusta merkittävästi. Tällä operatiivisen johtamisen kehittämisenä Pääesikuntaan on muodostunut kyky toimia operaatioesikuntana ja yhteisoperaatioiden johtoesikuntana.

Edellä kuvattu sotilasstrateginen ohjaus antaa perusteet Puolustusvoimien operatiiviselle johtamiselle, suorituskykyjen käytölle ja suunnittelulle. Strategista suunnitelmaa ja ohjausta toimeenpannaan puolustusvoimain komentajan johtamina puolustustoimina. Strategisen ohjauksen perusteella laaditaan Puolustusvoimien operatiivinen suunnitelma tai tarkennetaan voimassaolevaa operatiivista suunnitelmaa vastaamaan niin normaali- kuin poikkeusolojen tilannetta.

Puolustustoimet sisältävät erityyppisiä operaatioita sekä niihin liittyviä valmistelu- ja tukitoimia niin normaali- kuin poikkeusoloissa. Normaalioloissa osoitetaan puolustusvalmiutta ja vahvistetaan puolustuksen pidäkettä. Pidäkettä säädellään tavanomaisella alueellisen koskemattomuuden valvonnalla ja turvaamisella, maanpuolustukseen liittyvällä viranomaisyhteistyöllä,

sotilaallisella puolustusyhteistyöllä sekä niihin liitettyä strategisella viestinnällä. Lisäksi pidäkettä voidaan tehostaa sitä varten erikseen suunnitelluilla operaatioilla.

Normaalioloissa tehtävä puolustusyhteistyö luo perustaa operaatiomahdollisuuksien hahmottamiselle myös muissa turvallisuustilanteissa. Valtiojohdon erikseen niin päättäessä suorituskyvyn käyttöön liittyviä puolustusyhteistyön muotoja voivat olla esimerkiksi tietojen vaihto, toiminnan yhteensovittaminen ja dekonfliktointi sekä erimuotoinen yhteistoiminta alueellisen koskemattomuuden valvonnassa. Suorituskyvyn käyttöön liittyvä puolustusyhteistyön tehokas hyödyntäminen edellyttää Pääesikunnalta valmisteluja, jotka on tehtävä jo normaalioloissa.

Valmiusvaatimusten, tilanteen tai suunnitteluvaiheen niin edellyttäessä Puolustusvoimien operatiivisen johtamisen kykyä lisätään joustavasti aktivoimalla Pääesikunnan eri keskuskeskukset. Myös osastojen toimintatapoja muutetaan toimialajohtamisen varmistamiseksi. Pääesikunnan johtamiskykyä varmennetaan monin tavoin jo normaaliolojen häiriötilanteissa.

Pääesikunta ohjaa normaali- ja poikkeusolojen keskeisimpiä operaatioita kiinteästi koko suunnittelun ja toimeenpanon ajan suunnittelemalla kokonaisuuden ja keskeiset tavoitteet, resurssit ja aikautuksen sekä tarvittaessa toimeenpanon. Yhteisoperaatioissa puolustushaarojen operaatiot, vaikuttaminen ja yhteisten suorituskykyjen käyttö sovitetaan yhteen sotilaallisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Muita operaatioita varten Pääesikunta antaa vaatimuksia ja priorisoi käytettäviä resursseja. Pääesikunnan välittömässä ohjauksessa olevien operaatioiden ja niiden vaiheiden suunnittelua, valmistelua ja koordinoitua johtaa puolustusvoimien operaatiopäällikkö kiinteässä yhteistoiminnassa puolustushaarojen sekä Pääesikunnan alaisten laitosten kanssa.

Kuten strategisen johtoesikunnan osuudessa on mainittu, Pääesikunnassa yhdistyy sekä strateginen että operatiivinen johtoesikunta, eikä erillistä yhteisoperaatioesikuntaa muodosteta. Puolustushaa-

raesikuntien tulee osaltaan kyetä johtamaan suorituskyvyn käyttö ja käytön suunnittelu taktisella johtamistasolla sekä osallistumaan yhteisoperaatioiden suunnitteluun ja johtamiseen operatiivisella johtamistasolla.

Velvoite oma-aloitteisesta ja aktiivisesta osallistumisesta yhteisoperaatioiden suunnitteluun edellyttää puolustushaaraesikunnilta kansainvälistä vertailutasoa korkeatasoisempaa yhteisoperaatiotaitoa. Puolustushaarat ylläpitävät jatkuvasti ajantasaista näkemystä puolustustoimien tavoitteista ja tilanteesta, operaatiomahdollisuuksistaan ja niihin liittyvistä rajoitteista sotilaallisissa toimintaympäristöissään. Niiden perusteella puolustushaarat laativat yhteensovitettuja esityksiä Pääesikunnalle suorituskykyjen optimaalisesta käytöstä laadittaessa toimintavaihtoehtoja. Tämä valmistelu edellyttää puolustusvoimien operaatiopäällikön päivittäistä yhteydenpitoa puolustushaarakomentajien kanssa.

Päätökset toimeenpantavista strategis-operatiivisista vaihtoehtoista ja Puolustusvoimien kokonaisvoimavarojen käytöstä tekee puolustusvoimain komentaja Pääesikunnan esityksestä. Pääesikunta laatii koordinaatiokäskyt, joiden avulla operaatiot yhteensovitetaan. Operaatioiden toimeenpano käsketään operaatiokäskyn ja niitä ohjataan muun muassa täydentävillä käskyillä.

## Näkymää tulevaisuuteen

Strategisen johtoesikunnan ja operaatioesikunnan roolit edellyttävät Pääesikunnalta tulevan ennakoitua. Alati muuttuva toimintaympäristö ja teknologian kehitys haastavat Pääesikuntaa mahdollisuuksineen ja uhkineen. Perinteisten maa-, meri- ja ilmaulottuvuuksien rinnalla merkitystään tulevaisuudessa kasvattavat kyber-, avaruus- ja informaatioulottuvuudet.

Digitalisaatio ja tekoälyn kehittyminen kasvattavat operaatiotempoa. Tietoa on saatava nopeasti ja siitä on analysoitava hyödynnettäväksi merkitykselliset seikat vastustajaa nopeammin. Strategista ja operatiivista päätöksentekoa voidaan tukea aiempaa paremmin. Tekoä-

lyavusteisia tilannekuvajärjestelmiä käyttämällä laajoja, useista lähteistä tulevia tietoaaineistoja voidaan yhdistellä ja tehdä niistä nopeasti useita vaihtoehtoja sisältäviä analyysejä päätöksenteon tueksi. Eri toimintojen välistä yhteistyötä voidaan tehostaa digitalisaation avulla, ja simulaatiossa saadut havainnot ovat siirrettävissä operaatioiden johtamisen tueksi entistä tehokkaammin.

Strategisen ja operatiivisen päätöksentekokyvyn parantumisen lisäksi teknologian kehittyminen muuttaa myös työnkuvaa ja vähentää tekemisen aika- ja paikkariippuvuutta. Tekoälyn ja robotiikan avulla voidaan osa nykyisistä tehtävistä automatisoida ja siten vähentää rutiininomaisia tehtäviä, parantaa hallinnollisten tehtävien tehokkuutta sekä edistää henkilöstön työhyvinvointia.

Suojautumisen vaatimukset lisääntyvät tulevaisuudessa kaikissa toimintaulottuvuuksissa. Aseteknologian – esimerkiksi hypersoonisten aseiden – kehittyminen haastaa vanhat toimintatavat perinteisissä

toimintaympäristöissä. Pääesikunnan toimintojen hajauttaminen ja maalittamisen vaikeuttaminen ovat keskeinen osa Pääesikunnan toiminnan kehittämistä 2020-luvulla. Uusien toimintaulottuvuuksien uhkilta suojautumista kehitetään aktiivisesti. Kehittämisessä huomioidaan digitalisaatiosta ja toimintojen tietoverkkoihin siirtymisestä aiheutuvat kyberpuolustuksen kasvavat vaatimukset. Pääesikuntaan rakennetaan myös kyky johtaa vastetta Puolustusvoimia vastaan suunnattuihin informaatio-operaatioihin.

Uusien mahdollisuuksien hyödyntäminen ja uusiin uhkiin varautuminen vaativat Pääesikunnalta organisaationa samanaikaisesti ketteryyttä ja pitkäjänteisyyttä. Uudet toimintaulottuvuudet, uhat ja mahdollisuudet edellyttävät Pääesikunnalta jatkosakin tiivistä kansallista ja kansainvälistä yhteistyötä. Pääesikunnan henkilöstöltä tulevaisuus vaatii aiempaa laaja-alaisempaa osaamista ja ennen kaikkea kykyä mukautua jatkuvaan muutokseen.



## SOTILAALLISEN MAAN- PUOLUSTUKSEN JOHDOSSA

Puolustusvoimain komentaja on sotilaskäskyasioissa suoraan ylipäällikön eli tasavallan presidentin alainen. Johtoesikuntana Pääesikunta tukee komentajaa sotilaallisen puolustuksen suunnittelussa, valmistelussa ja toimeenpanossa, minkä lisäksi Pääesikunta on valtion keskushallintoviranomainen.

Kokonaismaanpuolustuksen kehittämisen keskeisiä askelmerkkejä sotien jälkeen olivat muun muassa puolustustaloudellisen suunnittelukunnan perustaminen vuonna 1955, puolustusneuvoston perustaminen vuonna 1957 ja maanpuolustusopetuksen käynnistäminen vuonna 1961.

Puolustusvoimien siihenastisen historian laajimman johtamis- ja hallintojärjestelmä uudistuksen Pääesikunta käynnisti vuonna 1993. Vuosina 1997–2012 eväitä puolustuksen kehittämiseksi saatiin valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustusselonteista. Ensimmäinen yksinomaan puolustuksen kehittämistä linjannut strategisen tason ohjausasiakirja oli vuoden 2017 puolustusselonteko.

■ Puolustusvoimain komentajana vuosina 1983–1990 palvellut kenraali Jaakko Valtanen tervehtimässä viimeistä kertaa kunniamppaniaa Kaartin kasarmin pihalla 26. helmikuuta 1990. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.



## PÄÄESIKUNTA KOMENTAJAN JOHTOESIKUNTANA

**P**uolustusvoimat vastaa sotilaallisen maanpuolustuksen käytännön suunnittelusta, valmistelusta ja toteuttamisesta. Keskeisimpänä tavoitteena on ennaltaehkäistä sotaan joutuminen. Mikäli sotaan joudutaan, Puolustusvoimien tehtävänä on koko valtakunnan puolustaminen kaikissa olosuhteissa ja siten edellytysten luominen poliittisille ratkaisuille.<sup>1</sup>

Ensimmäisen sotien jälkeisen vuosikymmenen ajan Puolustusvoimat oli lähinnä varusmieskoulutusta antava ja sotien jäljiltä käyttöön jäänyttä kenttäarmeijan materiaalia kolmeentoista kenttävarikkoon varastoiva laitos. Maavoimien koulutuksesta vastasivat kolme divisioonaa. Mahdollista liikekannallepanoa varten maahan oli muodostettu aluksi yhdeksän ja sittemmin seitsemän sotilasläänä, jotka jakautuivat edelleen 27 sotilaspiiriksi.<sup>2</sup>

Vähitellen Pääesikunta pääsi aloittamaan sodan ajan tehtävien suunnittelun sekä käynnistämään kertausharjoitukset. Jalkaväenkenraali Sakari Simeilius toimi puolustusvoimain komentajana vuosina 1959–1965. Yleisesikunnan päällikköinä hänen komentajakaudellaan toimivat kenraaliluutnantit Tauno Viljanen vuosina 1956–1961 ja Aatos Maunula vuosina 1961–1966. Heidän johdolla laadittiin alueelliseen puolustukseen perustuvat puolustusuunnitelmat sekä ryhdyttiin modernisoimaan YYA-sopimuksen hengessä ja sopimuksen määrittämin rajoituksin Puolustusvoimien sotavarustusta. Vuonna 1966 siirryttiin divisioonaorganisaatiosta sotilaslääniköönpanoon. Muutos esiteltiin hyväksyttäväksi ensin tasavallan presidentti Urho Kekkoselle Pääesikunnassa. Aluehallinnon ja johtosuhteiden järjestely aiheutti muutoksia myös Pääesikunnan kokoonpanoon, joka rakennettiin neljän esikunnan pohjalle. Ensimmäinen yleisesikunnan päällikkö, joka oli samalla myös

Pääesikunnan päällikkö, oli kenraaliluutnantti Reino Arimo.<sup>3</sup>

Pääesikunnan toiminnasta puolustusvoimain komentajan johtoesikuntana ja sotilaallisen maanpuolustuksen johtoportana ei ole aiemmin tehty kattavia tutkimuksia. Myös aihepiiriä käsittelevä arkistomateriaali on varsin hajanaista, joten artikkelin keskeisin lähdeaineisto on kerätty puolustusvoimain komentajina vuosina 1983–2019 palvelleilta upseereilta.<sup>4</sup>

### Sotilaallisen maanpuolustuksen johtosuhtemuutokset

Puolustusvoimain komentaja, joka on sotilaskäskyasioissa suoraan ylipäällikön eli tasavallan presidentin alainen, vastaa Puolustusvoimien johtamisesta ja Puolustusvoimille määrättyjen tehtävien toteuttamisesta. Hänen lähin alaisensa on Pääesikunnan päällikkö, joka johtaa komentajan johtoesikuntaa eli Pääesikuntaa niin rauhan ajan toimissa kuin kriisiajan valmisteluissakin. Pääesikunnan päällikkö toimii myös puolustusvoimain komentajan sijaisena.<sup>5</sup>

Vuonna 1970 asetetun ensimmäisen parlamentaarisen puolustuskomitean työn lopputuloksena säädettiin vuonna 1974 laki puolustusvoimista. Laissa ei kuitenkaan määrätty tarkasti kaikkia yksityiskohtia, joten puolustusministeriön ja sen alaisen keskusviraston eli Pääesikunnan tehtäväjakoja tarkennettiin säädösteitse. Eniten tulkinnanvaraisuutta on aiheuttanut linjaveto sotilaskäskyasioiden ja hallintoasioiden välillä. Sotaväelle oli etua siitä, että osa puolustusministeriön korkeimmista virkamiehistä oli sotilastausaisia, jolloin mahdolliset henkilösuhteista johtuneet ristiriidat kyettiin sopimaan vähin äänin. Tämä käy hyvin ilmi puolustusvoimain komentajina toimineiden upseerien lausunnoista.<sup>6</sup>



■ Puolustusministeriön strategisella suunnittelulla ohjataan ja kehitetään hallinnonalaä pitkällä aikavälillä. Puolustusministeri Elisabeth Rehn ensimmäisellä joukko-osastovierailullaan Uudenmaan jääkäripataljoonassa Santahaminassa heinäkuussa 1990. Vieressä puolustusvoimain komentaja, amiraali Jan Klenberg. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Ylipäällikön neuvonantajana elimenä puolustuspoliittisissa asioissa toimi vuoteen 2000 saakka puolustusneuvosto. Pääministerin ja puolustusministerin asema käsittelyyn otettujen asioiden valmistelussa oli keskeinen. Heidän lisäksi neuvoston muina jäseninä olivat ulkoasiainministeri, sisäasiainministeri, valtiovarainministeri, kauppa- ja teollisuusministeri sekä muut tasavallan presidentin jäseniksi kutsumat ministerit. Puolustusvoimia edustivat komentaja ja Pääesikunnan päällikkö. Neuvoston pääsihteeri ja

yleissihteeri olivat upseereita. Tasavallan presidentti saattoi valtioneuvoston esityksestä kutsua jäseneksi muitakin henkilöitä enintään kolmeksi vuodeksi kerrallaan.<sup>7</sup>

Vuonna 2000 tehty perustuslain uudistus kavensi tasavallan presidentin valtaoikeuksia. Samalla lakkautettiin tasavallan presidentin alainen puolustusneuvosto. Turvallisuuspolitiikan uusiksi foorumeiksi luotiin Tasavallan presidentin ja valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen ministerivaliokunta ja puolustus-

ministeriön yhteydessä vuosina 2003–2012 toiminut Turvallisuus- ja puolustusasiain komitea. Viimeksi mainitun korvasi vuodesta 2013 alkaen valtioneuvoston alainen Turvallisuuskomitea.

Puolustusneuvoston lakkauttaminen kavensi mahdollisuuksia vaikuttaa sotilaallista maanpuolustusta koskevaan päätöksentekoon, sillä ulko- ja turvallisuuspoliittiseen ministerivaliokuntaan ei kuulu puolustushallinnon virkamiehiä varsinaisina jäseninä vaan ainoastaan asiantuntijoina. Puolustusvoimain komentaja on yleensä kutsuttu kokouksiin ”asiantuntijanomaisessa roolissa” silloin kun käsitellään sotilaallisen maanpuolustuksen asioita. Sotilaskäskyasioiden esittelyä ylipäällikölle muutettiin vuonna 2008 siten, että puolustusministerin tulee olla läsnä esiteltäessä merkittäviä sotilaskäskyasioita ja hän voi olla läsnä muitakin sotilaskäskyasioita käsiteltäessä.<sup>8</sup>

Muutoksen jälkeen puolustusministeriön ja Pääesikunnan tehtäväjako on pyritty selkeyttämään siten, että puolustusministeriö käsittelee poliittis-strategiset asiat ja Puolustusvoimat keskittyy strategis-operatiivisten asioiden suunnitteluun ja toteutukseen.<sup>9</sup>

Puolustusministeriön strategisella suunnittelulla ohjataan ja kehitetään hallinnonalaan pitkällä aikavälillä. Puolustusministeriön toimialaan kuuluvat puolustuspolitiikka, sotilaallinen maanpuolustus, kokonaisuudessaan maanpuolustuksen yhteensovittaminen sekä sotilaallinen kriisinhallinta ja rauhanturvaaminen. Puolustusministeriön mukaan ”*strateginen suunnittelu antaa perusteet puolustuksen edellyttämille kyvyille ja niiden kehittämiseksi sekä hallinnonalan kokonaisvaltaiselle ja puolustusvoimien strategiselle suunnittelulle*”. Tehtäväjako on selkeyttänyt puolustusvoimain komentajan ja hänen johtoesikuntansa asemaa niin normaali- kuin poikkeusolojenkin toiminnassa.<sup>10</sup>

Useissa Euroopan maissa puolustusministeriö johtaa maan asevoimia. Suomessa on säilynyt sotien jälkeinen asetelma, jossa puolustusvoimain komentaja on sotilaskäskyasioissa ylipäällikön suoranainen alainen. Tämä selkeä johtosuhte varmistaa operatiivisen johtamisen vaikeissakin tilanteissa. Komentajalla on mahdollisuus esitellä sotilasammattilliset näkemyksen-

sä ja kulloisenkin tilanteen edellyttämät operatiiviset vaihtoehdot ilman poliittisia rajoituksia ja vaikuttimia.<sup>11</sup> Hallinnollisissa asioissa komentaja on puolustusministeriön alainen viranomainen.<sup>12</sup>

Puolustusvoimain komentajan sotilaskäskyasioiden suora esittelyoikeus ylipäällikölle on suomalainen erikoisuus. Joissakin tapauksissa tämä esittelyoikeus ohi poliittisen kontrolloinnin aiheutti epäselvyyksiä, ja siksi ainakin kenraali Jaakko Valtasen ajasta alkaen komentajat ovat informoineet puolustusministereitä esittelyissä esille nousseista merkittävistä aiheista – toisinaan enemmän ja toisinaan niukemmin.<sup>13</sup>

Tulosjohtamisen käyttöönotto valtionhallinnossa aiheutti epäselvän tilanteen puolustusministeriön ja Puolustusvoimien välisessä tehtäväjaoissa. Sekaannus aiheutui Pääesikunnan kaksijakoisesta roolista. Samalla kun Pääesikunta oli ministeriön alainen keskusvirasto, sillä oli ratkaiseva asema myös poikkeusolojen ja ennen kaikkea sodan ajan valmistelujen koordinaattorina. Puolustusvoimain komentajien oli pidettävä selkeä ero toisaalta hallintoasioiden ja toisaalta operatiivisten tai aluevalvonta-asioiden välillä. Perustuslakiuudistuksen yhteydessä asetettiin vuonna 1999 hallitusneuvos Pekka Pitkäsen johtama puolustusministeriön työryhmä tutkimaan parlamentaarisen vastuun ulottamista myös presidentin päätöksentekoon sotilaskäskyasioissa. Maaliskuussa 2000 voimaan astuneen uuden perustuslain mukaan tasavallan presidentti päättää sotilaskäskyasioista ministerin myötävaikutuksella.<sup>14</sup>

Puolustusvoimista vuonna 2007 annetun lain voimaantulon jälkeen puolustusvoimain komentajat ovat ennalta informoineet puolustusministeriä tasavallan presidentille esiteltävistä sotilaskäskyasioista. Kenraalinimitykset, joiden esittely tasavallan presidentin päätettäväksi kuuluu puolustusministerille, on valmisteltu Puolustusvoimissa. Ennen lopullisen esityksensä antamista komentaja on käynyt ennakoivat keskustelut puolustusministerin ja mahdollisesti myös kansliapäällikön kanssa. Yleensä päätökset ovatkin komentajien mukaan toteutuneet valmistellulla tavalla.<sup>15</sup>

Ulkomaisten asevoimien johtosuhteet on useimmiten järjestetty siten, että operatiiviset esikunnat ovat



selkeitä yhteisesikuntia (*Joint*). Operaatioesikunnan yläpuolella on kuitenkin puolustusministeri ja puolustusministeriö. Puolustusvoimia johtavan henkilön status niissä maissa ei ole komentaja (*Commander*) kuten Suomessa, vaan hänen virkanimikkeensä on esimerkiksi puolustus-esikunnan päällikkö (*Chief of Defence Staff*).

Ajoittain on ilmennyt pyrkimyksiä ”yleismaailmallistaa” myös Suomen puolustusvoimia lisäämällä poliittisen johdon vaikutusmahdollisuuksia sotilaskäskyasioissa. Tavoitellut muutokset olisivat vaikuttaneet tasavallan presidentin asemaan puolustusvoimien ylipäällikkönä. Aihetta käsiteltiin muun muassa Perustuslaki 2008 -työryhmän muistiossa vuodelta 2008, perustuslain tarkastuskomitean mietinnössä vuodelta 2010 ja Antero Jyrängin selvityksessä Puolustusvoimain ylipäällikkyyden valtiosääntöisestä järjestämisestä vuodelta 2010.<sup>16</sup>

Jyränki, joka oli yksi johtavista valtiosääntöoikeuden tutkijoista ja joka oli toiminut vuosina 1970–1973 myös tasavallan presidentin kansliapäällikkönä, suhtautui kriittisesti tasavallan presidentin vahvoihin valtaoikeuksiin.<sup>17</sup> Tarkastelu liittyi Puolustusvoimien ulkopuolella esille nousseeseen haluun kyseenalaistaa sotilaskäskyasioiden esittely- ja päätöksentekojärjestely Puolustusvoimien johdon ja valtiojohdon välillä. Halutut muutokset olisivat vaikuttaneet tasavallan presidentin asemaan puolustusvoimien ylipäällikkönä.<sup>18</sup>

Edellä luetelluissa mietinnöissä suositettiin parlamentaarisen ohjauksen vahvistamista. Toukokuussa 2010 nimitettiin kansanedustaja Markku Laukkasen johtama työryhmä tekemään aiheesta mietintö. Se julkaistiin vuotta myöhemmin nimellä *Sotilaskäskyasioiden päätöksentekomenettelyä koskevan säätelyn uudistaminen*. Työryhmän jäsenistä SDP:n kansanedustaja Saara Karhu, Tasavallan presidentin kanslian neuvonantaja Jukka Lindstedt sekä Pääesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Markku Koli jättivät eriävän mielipiteen.<sup>19</sup>

Vallinnutta käytäntöä ei muutettu. Suomessa säilyi malli, jossa komentaja johtaa Puolustusvoimia suo-

raan ylipäällikön alaisena. Järjestely on selkeä, ja se turvaa komentajan itsenäisen aseman Puolustusvoimien johtamisessa. Poliittinen ohjaus ei ulotu operatiivisen toimintaan. Pyrkimys laajentaa poliittista ohjausta ei siis toteutunut.<sup>20</sup>

## Ylipäällikkö komentajan esimiehenä

Urho Kekkonen suhtautui tasavallan presidenttinä Puolustusvoimien ylimpään johtoon melko muodollisesti. Vasta kenraali Lauri Sutelan tultua puolustusvoimain komentajaksi 1970-luvun puolivälissä saatettiin havaita suhteiden alkaneen parantua. Aiemmin presidentti Kekkonen muodollinen suhtautuminen armeijan edustajiin oli näkynyt muun muassa maanpuolustusasioiden kontrollointina hänelle itselleen mieleisten puolustusministerien kautta. Kekkonen ei halunnut välittää itsestään julkisuuteen kuvaa erityisen sotilaallisena henkilönä, vaikka hän isänmaallisena miehenä tajusi Puolustusvoimien merkityksen maan puolustamisessa mahdollisessa kriisitilanteessa. Hänen toisena presidenttikautenaan alkoi Puolustusvoimien sotamateriaalin merkittävä hankintajakso.<sup>21</sup>

Mauno Koiviston ylipäällikköaikana suhteet tasavallan presidentin ja puolustusvoimain komentajan välillä muodostuivat luottamuksellisiksi. Koivisto osallistui säännöllisesti puolustusvoimain lippujuhlan päivän vastaanotolle, joululounaille sekä merkittäviin valtakunnallisiin paraateihin. Sotaveteraanina hän oli kiinnostunut maanpuolustuksen kokonaisuudesta ja joskus jopa yksittäisistä asejärjestelmistä. Yhteistyö toimi myös toisinpäin. Pääesikunnan saatua tietoja esimerkiksi jossain varuskunnassa sattuneesta kiusallisesta simputustapauksesta tai onnettomuudesta oli puolustusvoimain komentajalla tapana informoida presidenttiä asiasta yksityisesti jo ennen kuin tapaus nostettiin esille mediassa. Sama periaate jatkui sittemmin muidenkin presidenttien aikana.<sup>22</sup> Tasavallan presidentti antoi myös tukensa puolustusvoimain komentajalle esimerkiksi puolustusministeriön kansliapäällikön valinnassa.<sup>23</sup>

Martti Ahtisaaren kaudella ylipäällikön suhteessa Puolustusvoimiin noudateltiin pitkälti aiempaa käytäntöä. Tarja Halosen aikana perustuslain uusiminen ja puolustusneuvoston lakkauttaminen aiheuttivat eräänlaisen käymistilan pohdinnoissa puolustusministeriön ja puolustusvoimain komentajan päätösvallasta. Muutoksen jälkeenkin komentajan esittelyt ajankohtaisista asioista tai Pääesikunnassa valmistelluista valtakunnan puolustussuunnitelmista tai muista korkean salattavuusasteen asioista tapahtuivat aina Pääesikunnassa. Esiteltäessä ylipäällikölle maanpuolustuksen kannalta merkittäviä asioita paikalle kutsuttiin pääministeri ja puolustusministeri. Puolustusministeri – ja niin halutessaan myös pääministeri – lausui kantansa esiteltäviin asioihin. Tilaisuudessa olivat paikalla myös keskeiset kansliapäälliköt sekä Pääesikunnan päällikkö ja operaatiopäällikkö. Tilaisuuden päätteeksi ylipäällikkö ja puolustusvoimain komentaja allekirjoittivat hyväksyttävän asiakirjan. Esittelyjä järjestettiin myös informointitarkoituksessa.<sup>24</sup>

### Kaartin korttelin neuvottelufoorumit

Jaakko Valtasen kaudella vakiintui sellainen tapa, että komentaja keskusteli maanantaisin aamupäivällä Pääesikunnan päällikön kanssa tulevan viikon asioista. Tätä ennen Pääesikunnan päällikkö oli tavannut alaisensa esikuntien päälliköt epävirallisessa keskustelupalaverissa, joten komentaja sai samalla päivityksen Pääesikunnassa valmisteilla olleista tärkeimmistä hankkeista.<sup>25</sup>

Amiraali Juhani Kaskeala aloitti puolustusministeri Jan Enestamin kanssa niin sanotut Kaartin kabinetin tapaamiset. Tilaisuus järjestettiin aina tarpeen ilmaantuessa, ja siihen osallistuivat myös puolustusministeriön kansliapäällikkö ja Pääesikunnan

■ Puolustusvoimain komentajalla on sotilaskäskyasioissa suora esittelyoikeus ylipäällikölle. Tasavallan presidentti Mauno Koivisto tarkastaa Puolustusvoimien 70-vuotisparaatin Hämeenlinnassa 4. kesäkuuta 1988. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.





päällikkö. Neljän hengen kokoonpanolla sovittiin tulevista tärkeistä tapahtumista ja niiden valmisteluista. Päällekkäisen valmistelun välttämiseksi sovittiin tärkeimpien linjausten lisäksi myös siitä, kuka laatii mistäkin asiasta perusteasiakirjan. Toinen yhteistyöelin oli Kaartin korttelin johtoryhmä, johon kuului puolustusministeriön ja Pääesikunnan ylintä johtoa. Sen työ oli paljolti yhteydessä Kaartin kabinetin työhön. Johtoryhmä käsitteli kansliapäällikön ja Pääesikunnan päällikön johdolla yhteisten asioiden käytännön toteutusta.<sup>26</sup> Kenraali Jarmo Lindberg tapasi puolustusministerin kuukausittain noin tunnin kestäneessä aamukahvipalaverissa.<sup>27</sup>

Kuten edellä esitetystä käy ilmi, ylimmän johdon tapaamisrytmi näyttää siis vaihdelleen riippuen kulloisestakin puolustusministeristä ja puolustusvoimain komentajasta. Välillä tapaamiset tapahtuivat kahden kesken, ja välillä niissä olivat mukana myös keskeisimmät alaiset. Merkittävää on se, että ylätasolla tehtyjen linjausten jälkeen puolustusministeriön kansliapäällikkö ja Pääesikunnan päällikkö sekä heidän alaisensa virkamiehet valmistelivat asiakirjat yhteistyössä. Kun peruslinjaukset oli tehty, ei rutiiniasioita tarvinnut aina viedä komentajan tai ministerin hyväksyttäväksi. Nykyaikana sähköinen tiedonhallinta on entisestään nopeuttanut työskentelyä.<sup>28</sup>

## Pääesikunta komentajan näkökulmasta

Useat puolustusvoimain komentajat ovat palvelleet aiemmin Pääesikunnan päällikköinä, joten heillä on ollut hyvin omakohtaista kokemusta esikunnan työskentelytavoista. Uudessa virassaan komentaja olikin avainpaikalla määräämään tutkittaviksi ja tarvittaessa toteutettaviksi muutoksia Pääesikunnan työjärjestykseen.

Esimerkiksi kenraali Jaakko Valtanen totesi havainneensa Pääesikunnan alaesikuntien toimineen liian itsenäisesti. Pääesikunnan vahvuus kohosi suurimmillaan lähes tuhanteen henkilöön. Hierarkkisessa sotilasorganisaatiossa oli tavanomaista, että asiat liikkuvat esimies-alaisuudessa vertikaalisesti ylhäältä

alas ja alhaalta ylös. Sivusuuntainen tiedonkulku oli varsin vähäistä.<sup>29</sup>

Yhteydenpito Pääesikunnan alaesikuntien sekä Merivoimien ja Ilmavoimien upseerien välillä alkoi lisääntyä vasta 1980-luvulla. Kenraali Valtanen uudisti muun muassa puolustusvoimain komentajan neuvottelukunnan työskentelytavat voidakseen vähentää kitkatekijöitä ja varmistaakseen ylimmän tason upseerien yhtenäisen käsityksen maanpuolustuksesta ja sen kehittämisen suurista peruslinjoista.<sup>30</sup>

Amiraali Jan Klenbergin mukaan hänen aikanaan yhteinen yleisesikuntaupseerikoulutus ylemmän johdon ja ylimmän johdon kurseineen antoi puolustushaarasta riippumatta upseereille kattavan tietämyksen Puolustusvoimista. Upseerikunta tunsu toisensa, eikä Merivoimien tai Ilmavoimien upseereilla ollut mitään ongelmia työskennellä maavoimavoittoa Pääesikunnassa. Siniset virkapuvut toivat lisäväriä Pääesikunnan harmaaseen yleiskuvaan.<sup>31</sup>

Pääesikunnan kokoonpanoon oli vuosikymmenten saatossa tehty monia muutoksia, mutta sen toiminnan perusajatus oli säilynyt jokseenkin muuttumattomana Neuvostoliiton hajoamiseen saakka. Tultuaan vuonna 1994 puolustusvoimain komentajaksi kenraali Gustav Hägglund saattoi hyödyntää sen rakenteellisessa kehittämisessä kokemuksiaan Yhdistyneiden kansakuntien rauhanturvatehtävistä sekä havaintojaan läntisten asevoimien johto-organisaatioista. Myös amiraali Kaskeala, joka ennen komentajakauttaan oli palvellut muun muassa puolustusministeriön puolustuspoliittisen osaston päällikkönä katsoi, että Pääesikunnan kokoonpano oli liian suuri.<sup>32</sup>

Hägglundin ja Kaskealan mielestä Pääesikunta ei ollut yhteisesikunta (*Joint staff*), vaan sen rooli komentajan johtoesikuntana jäi hallinnollisten asioiden sekä maavoimien johtamisen ja kehittämisen varjoon. Pääesikunnan organisaatiota ryhdyttiin purkamaan perustamalla Puolustusvoimien materiaalilaitos Tampereelle ja maavoimaesikunta Pääesikuntaan vuonna 1993. Vuonna 2008 virallistettiin Maavoimat puolustushaarana kun maavoima-asiat keskitettiin Mikkeliin perustettuun Maavoimien esikuntaan.<sup>33</sup>



■ Ylintä johtoa Pääesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Ilkka Hollon palaverissa tammikuussa 2001. Vasemmalta operaatiopäällikkö, kenraaliluutnantti Olavi Jäppilä, maavoimapäällikkö, kenraalimajuri Kari Rimpi, Ilkka Hollo, huoltopäällikkö, kenraalimajuri Jouko Oittinen, henkilöstöpäällikkö, kenraaliluutnantti Antti Simola ja tiedotusosaston päällikkö, eversti Pertti Suominen. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Uuden organisaation mukaisessa tehtäväjaossa oli runsaasti vaikutteita ulkomaisista esikuvista. Ulko- mailla työskentelytavat olivat kuitenkin byrokraattisempia verrattuna siihen, mihin Pääesikunnassa oli aikaisemmin totuttu. Tämä koski erityisesti suunniteluosaston (J5) ja operatiivisen osaston (J3) välistä työnjakoa. Osastojen rakennetta ja tehtäviä määritettäessä otettiin huomioon kansainvälisen kanssakäymisen edellyttämien vastinparien muodostuminen. Kun Pääesikunnassa testattiin erilaisia malleja kriisinhallintaoperaatioiden ja muiden kansainvälisten asioiden johtovastuista, käyttökelpoisimmaksi havaittiin puolustushaarakeskeinen järjestelmä.<sup>34</sup>

Väärinkäsitysten välttämiseksi korostettakoon vielä, että edellytykset ”vanhan” Pääesikunnan toiminta-

kyvyn parantamiseksi olivat olemassa jo aiemminkin. Yleismaailmallisen tilanteen muuttumisen jälkeen Nato-peräisiä johtamis- ja esikuntamalleja ryhdyttiin suunnittelemaan, kehittämään ja toimeenpanemaan vasta vuosituhannen vaihteen tienoilla.<sup>35</sup>

## Pääesikunta ja puolustushaarat

Ilmavoimien esikunta siirrettiin Helsingistä Tikkakoskelle vuonna 1973. Yhteydenpitoa Pääesikunnan ja Ilmavoimien esikunnan välillä hankaloitti osaltaan se, ettei Pääesikunnassa ollut kenraalin arvoista Ilmavoimien upseeria. Tilanteen korjaamiseksi kenraali Valta- nen määräsi kenraalimajuri Pertti Tollan Ilmavoimien esikuntapäällikön tehtävästä Pääesikunnan päämaja-

mestariksi vuonna 1986. Merivoimien esikunta sijaitsi pääkaupunkiseudulla aina vuoden 2007 lopulle, jolloin se siirrettiin Turkuun.<sup>36</sup>

Osana Maavoimien perustamista käynnistyi vuonna 2004 Maavoimien esikunnan perustamisen suunnittelu, jonka johto oli annettu Itäisen maanpuolustusalueen komentajan tehtäväksi. Suunnitteluhenkilöstö, joka toimi maanpuolustusalueen esikunnan yhteydessä, organisoitiin aluksi suunnitteluryhmäksi. Se laajeni asteittain 70 hengen vahvuiseksi Maavoimien esikunnan rungoksi 1. lokakuuta 2007 mennessä, jolloin Pääesikunnan maavoimaesikunta siirtyi Helsingistä Mikkeliin uuteen tehtävään. Uusi Maavoimien esikunta sai käyttöönsä Itäisen maanpuolustusalueen esikunnan infrastruktuuriin laajennettuna tarvittavilla lisätiloilla.<sup>37</sup>

Itäisen Maanpuolustusalueen komentajana vuosina 2004–2007 toiminut kenraaliluutnantti Ari Puheloinen määrättiin Pääesikunnan päälliköksi, joten hän saattoi toimia alusta alkaen puolustusvoimain komentajan apuna otettaessa käyttöön Pääesikunnan uutta organisaatioita. Pääesikunnassa maavoimapäällikkönä toiminut kenraaliluutnantti Ilkka Aspara määrättiin maavoimien komentajaksi, joten hänellä oli hyvät edellytykset sopeuttaa Pääesikunnan maavoimaesikunta uudeksi Maavoimien esikunnaksi. Puolustushaaraesikuntien tultua hajasijoitetuksi pääkaupunkikeskeisyyden merkitys on vähentynyt. Siirron mahdollisti uusi teknologia, jonka ansiosta yhteydenpidossa voidaan tukeutua salattuihin yhteyksiin ja digitaaliseen tiedonvälitykseen.<sup>38</sup>

Uudet organisaatiot piti ajaa sisään, ja samalla tuli saada kaikki kolme puolustusharakomentajaa tiiviiseen yhteistyöhön keskenään. Uudistus ”pakotti” puolustusharakomentajat asioimaan Pääesikunnan kautta, sillä kaikkien päätökseen etenevien puolustushaarojen asioiden käsittely alkoi sieltä. Keskeisimpiä asioita olivat sodan ajan johtamistoimintaa ja puolustushaarojen yhteistoimintaa koskevat kysymykset.

Aiemmin ongelmana oli ollut se, että maavoimien operatiivinen vastuu oli jakaantunut kolmelle maanpuolustusalueelle, kun taas Pääesikunta vastasi koko

maavoimien kehittämisestä. Merivoimat ja Ilmavoimat olivat toimineet itsenäisesti niin operatiivisissa kysymyksissä kuin materiaalihankintojen valmistelusakin.<sup>39</sup> Uudistus selkiytti maavoimien johtamista ja operatiivista vastuuta sekä maavoimien komentajan itsenäistä asemaa. Puolustusvoimien operaatiopäällikkö koordinoi ja ohjeistaa toimialansa suunnitelmien laadintaa puolustushaarojen esikunnissa.<sup>40</sup>

## Neuvottelukunta komentajan keskustelufoorumina

Puolustusvoimain komentajan neuvottelukuntaan kuuluivat 1990-luvulla Pääesikunnan päällikkö, Pääesikunnan esikuntien päälliköt, puolustushaarojen komentajat sekä sotilasläänien tai maanpuolustusalueiden komentajat. Suljettua piiriä laajennettiin toisinaan kutsumalla kokouksiin sellaisia upseereita, jotka valmistelivat esimerkiksi paikallispuolustuksen kehittämistä, rauhan ajan organisaatiomuutoksia tai sotavarustuksen hankintoja. Sotilaallisen maanpuolustuksen strategisia linjauksia käsiteltäessä myös *Kenttäohjesäännön yleisen osan* kirjoittajat ja toisinaan aselajitarkastajatkin olivat läsnä neuvottelukunnan kokouksissa.

Puolustusneuvoston tavoin puolustusvoimain komentajan neuvottelukunta ei ole päättävä elin. Vaikka kokouksissa käsiteltävät asiat on lähes poikkeuksetta valmisteltu Pääesikunnassa, neuvottelukunta ei millään tavoin toimi Pääesikunnan yläpuolella. Voidaan sanoa, että se on luottamuksellinen keskustelufoorumi, joka antaa suuntaviivoja pääesikuntakeskeisen suunnittelutyön jatkamiselle. Kulloisenkin komentajan omassa harkinnassa on se, mitä asioita kokouksissa käsitellään.<sup>41</sup>

Kenraali Hägglundin aikana neuvottelukunnan käsittelemiin asioihin liitettiin myös kenraali- ja evers-tylennykset. Tällä haluttiin varmistaa ratkaisujen oikeellisuus ja samalla kehittää henkilöstöpolitiikkaa. Hägglund teki muutoksia myös neuvottelukunnan kokoonpanoon kutsumalla mukaan puolustusministeriön kansliapäällikön ja puolustusneuvoston yleis- sihteerin. Tällä tavalla tieto suunniteltavista asioista



■ Amiraali Juhani Kaskeala luovuttamassa komentajan tehtävät kenraaliluutnantti Ari Puheloiselle 31. heinäkuuta 2009. Takana vasemmalta kenraalimajuri Vesa Tynkkynen, kenraaliluutnantti Ilkka Aspara, kenraalimajurit Paavo Kiljunen ja Arto Rätty sekä kenraaliluutnantit Hannu Herranen ja Markku Koli. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

välittyi myös muun valtionhallinnon suuntaan. Puolustusvoimien ja Pääesikunnan organisaatiouudistukset ovat muuttaneet puolustusvoimain komentajan neuvottelukunnan kokoonpanoa. Amiraali Kaskeala halusi korostaa Maanpuolustuskorkeakoulun asemaa ja kutsui sen rehtorin neuvottelukunnan jäseneksi.<sup>42</sup>

Pääesikunnan päällikkönä toimiessaan kenraaliluutnantti Puheloinen otti käyttöön ylimmän johdon strategiapalaverit, joissa käsiteltiin Puolustusvoimien

suunnittelua ja laajoja uudistuksia, kuten esimerkiksi vuosina 2011–2014 valmisteltua puolustusvoimauudistusta. Strategiapalaverissa oli mahdollista käsitellä asioita laajemmin ja syvällisemmin kuin neuvottelukunnassa, ja niihin osallistuivat puolustushaarakomentajat, Maanpuolustuskorkeakoulun rehtori sekä puolustusvoimien viestintäjohtaja. Alkuvaiheessa kokoukset johti Pääesikunnan päällikkö ja komentajaa informoitiin niissä käsitellyistä asioista.<sup>43</sup>

Neuvottelukunnan puheenjohtajuuden lisäksi kenraali Puheloinen jatkoi ylimmän johdon strategipalaverien puheenjohtajana myös komentajana toimiessaan, ja työn painopiste oli puolustusvoima-uudistuksessa. Palaverien valmistelusta on alusta alkaen vastannut Pääesikunnan strategisen suunnittelun sektori. Tarpeettoman työn välttämiseksi komentaja piti ohi virkatien yhteyttä suunnitteluorganisaatioita johtavaan kenraaliin. Kenraali Lindbergin toimiessa komentajana nimettiin komentajan avustajaksi neuvottelukunnan sihteerin tehtäviä hoitaneen adjutan-tin lisäksi eritysavustaja lisääntyneiden kansainvälisten kontaktien sekä laaja-alaisten asioiden koordinaattoriksi.<sup>44</sup>

## Avoimuutta tiedottamiseen

Puolustusvoimien tiedotustoimintaa uudistettiin voimakkaasti 1960-luvun alkupuolella. Tuolloin ryhdyttiin julkaisemaan varusmiesten toimittamaa *Ruotuväki*-lehteä ja käynnistettiin nuorten toimittajien ja tiedottajien kertausharjoitukset. Maanpuolustustiedotuksen edistämiseksi aloitettiin 1980-luvulla kurssi Toimittajat puolustusvoimissa, johon kutsuttiin myös naisosanottajia. Koulutustapahtumien tavoitteena oli yhtäältä tietouden lisääminen Puolustusvoimista ja toisaalta kontaktien muodostaminen toimittajakuntaan.<sup>45</sup>

Kenraali Valtanen oli toiminut aiemmin Pääesikunnan tiedotusosaston päällikkönä vuosina 1967–1969 ja valtakunnallisten maanpuolustuskurssien johtajana vuosina 1969–1974. Puolustusvoimain

komentajana hän jatkoi kenraali Sutelan aloittamia päätoimittajien tapaamisia mutta toisaalta loi kiinteän verkoston toimittajakuntaan ja maanpuolustuskurssien osanottajiin. Amiraali Klenberg ja hänen seuraajansa jatkoivat samaa käytäntöä. Viestintäalan kehitystä ovat suuresti edesauttaneet pitkän uran monipuolisissa tiedotustehtävissä luoneet henkilöt, kuten Erkki Paukkunen, Jussi Viljanen ja Eero Karhuvaara. Komentajana toimiessaan kenraali Lindberg totesi, ettei sotilailla ole vain mahdollisuus vaan pikemminkin velvollisuus osallistua viestintään Puolustusvoimia koskevista kysymyksistä. Lindberg on ensimmäinen komentaja, joka ryhtyi aktiivisesti käyttämään viestinnässään pikaviestipalvelu Twitteriä.<sup>46</sup>

Puolustusvoimain komentaja voi halutessaan käyttää Pääesikuntaa eräänlaisena puskurina median suuntaan. Pääesikunnan päällikkö koordinoi viestintäosaston kautta Puolustusvoimien tiedotustoimintaa. Sotilasalan asiantuntijoina ja lausunnon antajina julkisuudessa käytetään Maanpuolustuskorkeakoulun opettajia ja tutkijoita sekä muita asiantuntijoita. Tällä tavoin puolustusvoimain komentajan ei tarvitse antaa lausuntoa jokaisesta asiasta, vaan viestintää koordinoiva Pääesikunta jakaa viestinnästä osavastuuta Maanpuolustuskorkeakoululle ja puolustushaaraesikunnille.

Useat puolustusvoimain komentajat ovat pyrki-neet ohjeistuksessaan kääntämään niin ulkoista kuin oman väen sisäistäkin informointia proaktiiviseen eli entistä ennakoivampaan suuntaan. Erityisesti tämä on koskenut suuria hankkeita, kuten puolustusvoima-uudistusta.<sup>47</sup>



## KOKONAISMAANPUOLUSTUKSEN ALKUTAIPALEELLA

**M**aanpuolustuksen kehittämisen ja viranomaisyhteistyön lähtökohdat olivat sotien 1939–1945 jälkeen epäselvät. Monilta hallinnonaloilta ja toimialoilta puuttuivat pidemmälle tähtäävän suunnittelun ja valmistelun perusteet. Sodan lopputulos saattoi maan uuteen ulko- ja sotilaspoliittiseen tilanteeseen. Rauhanteko vaikutti maan ja maanpuolustuksen sisäiseen tilanteeseen, rakenteisiin ja mahdollisuuksiin.

Välirauhansopimuksen mukaan sotilasorganisaatio tuli palauttaa pääpiirtein vuoden 1939 alun tasolle. Oli ratkaistava, millaiseen tulevaan puolustustehtävään armeija piti varustaa. Sotilasjohtoa askarruttivat uudet uhkakuvat ja Neuvostoliiton aikeet sekä niiden mahdollisesti edellyttämät valmistautumistoimenpiteet. Sisäpoliittinen tilanne koetteli luottamusta poliittiseen vasemmistoon ja sen toimiin eri hallinnonaloilla.

Sotien aikana puolustuksen kokonaisuutta ja hallinnonalojen yhteistyötä oli puutteellisten suunnitelmien ja valmistelujen vuoksi jouduttu monissa asioissa rakentamaan tilannekohtaisesti improvisoiden. Sotatilalain puitteissa kaikki voimavarat oli keskitetty palvelemaan sotilaallista puolustusta. Siviilitoimialoja oli alistettu sotilasjohdolle tai niitä johtamaan oli asetettu sotilaita. Esimerkiksi Rautatiehallitusta oli johtanut puolustusvoimien sodan ajan huoltopäällikkö. Kululaitosten ja yleisten töiden ministeriön valtakunnan työvoimapäällikkönä vuosina 1943–1944 oli toiminut kenraalimajuri. Merenkulkuhallituksen päällikkönä taas oli palvellut kommodori, joka oli samalla Merivoimien esikuntapäällikkö.<sup>48</sup>

Sotilashallintoalueilla kaikki asiat olivat pohjimmiltaan olleet sotilasjohdon määräysvallassa. Kotirintamalla kesän 1941 liikekannallepanosta alkaen toimineiden suojeluskuntaperusteisten kotijoukkojen

esikunta oli käsittänyt sotilaalliseen puolustukseen ja sen tukemiseen liittyneiden huolto-, eläinlääkintä-, työvoima- sekä liikenneasioiden johtamiseen ja toimeenpanoon tarkoitettut osastot. Rajavartiostot oli liitetty puolustusvoimiin ja väestönsuojelu ilmapuolustukseen.

Poikkeusjärjestelyt oli purettu sodan päätyttyä. Ryhdyttäessä sopeuttamaan toimintaa rauhan oloihin Pääesikunnassa kannettiin huolta varsinkin siviilihallinnon toimialojen valmiudesta selviytyä mahdollisen miehityksen tai uuden sodan uhkan aiheuttamista tilanteista.

Sodan aikana valtion johtaminen oli toteutettu käytännön tarpeiden sanelemalla tavalla. Koko valtioneuvoston sijasta monet tärkeät päätökset oli tehty presidentin, ylipäällikön sekä pää-, puolustus-, ulkoasiain- ja valtiovarainministerien sisäpiirissä. Jatkosodan alussa tapana oli ollut koota heidät informointia ja päätöksentekoa varten Mikkelin Päämajaan. Valtiovarainministeri Väinö Tannerin mukaan maassa toimi kaksi hallitusta, joista toinen sijaitsi Mikkelissä. Sotia ennen muodostettu puolustusneuvosto ei ollut kokoontunut kertaakaan.<sup>49</sup> Sotien päätyttyä myös ylimmän johdon toiminta oli järjestettävä uudelleen. Lisäksi oli mietittävä tarkoituksenmukaisinta toimintatapaa siltä varalta, että tilanne kiristyisi uudelleen.

### Puolustusrevisio – totaalisen puolustuksen ja yhteistoiminnan lähtökohdat

Demobilisaation kiireisestä aikataulusta sekä monista rajoituksista johtuen ei rauhantilaan siirryttäessä ehditty täysin analysoida muuttuneen sotilaspoliittisen tilanteen ja sotakokemusten vaikutuksia eikä toteuttaa jo hahmottuneita muutostarpeita. Pääministeri Juho Kusti Paasikiven johtamassa hallituksessa nähtiin kui-



■ Puolustusrevisiokomitea tutustumismatkalla Kauhavalla kesäkuussa 1949. Keskellä nahkatakissaan kenraalimajuri Kustaa Tapola, joka osallistui aktiivisesti komitean työhön ja vaikutti merkittävästi sen tuloksiin. Kuva: Sotamuseo.

tenkin tarpeelliseksi säilyttää tilanteen vaatimuksia vastaava puolustuskyky.

Hallitus asetti 24. toukokuuta 1945 puolustusrevisiokomitean pohtimaan maanpuolustuksen järjestelyjä. Sen tuli ”*tutkia maanpuolustuksen nykyisen järjestelyn tarkoituksenmukaisuutta sekä valmistaa ehdotuksen uudelleenjärjestelyksi, mikäli aihetta on*”. Työssä oli otettava huomioon maan talouden kantokyky ja muuttuneet olosuhteet sekä tehtävä johtopäätökset ylimmän johdon toiminnasta ja asevelvollisuudesta.<sup>50</sup>

Revisiokomitean puheenjohtajana toimi aluksi Helsingin apulaiskaupunginjohtaja Jaakko Keto (SKDL). Hänen kuoltuaan vuonna 1947 puheenjohtajaksi siirtyi revision varapuheenjohtaja, pääjohtaja ja eversti evp. Toivo Veistaro. Komitean jäsenistä kuusi oli kansanedustajia ja viisi upseereja, joista yksi oli eronnut vakinaisesta palveluksesta.

Upseereista vanhin oli kenraalimajuri Kustaa Tapola, joka oli vuoden kestäneen sotilasläänin komentajakauden jälkeen määrätty Sotakorkeakoulun johtajaksi. Tapola osallistui aktiivisesti komitean työhön ja vaikutti merkittävästi sen tuloksiin. Työskentelyssään hän saattoi tukeutua revision sotilasjäsenten ohella alaisiinsa Sotakorkeakoulussa sekä Pääesikunnassa vuoden 1945 alussa asiaa varten perustetun toimikunnan selvityksiin.<sup>51</sup>

Kenraalimajuri Kaarlo Heiskasen johtama Pääesikunnan toimikunta valmisteli puolustusrevisiolle lähinnä ylimmän johdon järjestelyä koskevia asioita. Toimikunta otti työssään huomioon vallitsevan tilanteen sekä sotaa edeltäneistä puolustusneuvostoista ja sodista kerätyt kokemukset. Päätöksensä ohessa se laati myös laajempia selvityksiä ja esityksiä maanpuolustuksen eri näkökohdista.<sup>52</sup>

Puolustusrevisiokomitea selvitti laajasti yhteiskunnan sotilasjohtoista toimintaa sotien aikana. Se otti huomioon talouselämän ja yhteiskunnan toiminnan vaikeudet sekä sotilasjohdolle langenneista lisävastuista aiheutuneet haitat. Jälkimmäiset johtuivat lääkin-  
tahuollon, kuljetusten, teollisuuden pyörittämisen, työvoima-asiain ja tiedottamisen siirtymisestä tosi-  
asiallisesti sotilasjohdon alaisuuteen.

Komitean kansanedustajajäsenet halusivat vähentää sotilasjohdon vaikutusta. He peräänkuuluttivat kaikkien alojen ylimmän johdon alistamista parlamentarismien periaatteiden mukaisesti eduskunnalle ja vastuussa olevalle hallitukselle, ensisijaisesti pää- ja puolustusministereille. Sotilaat taas painottivat sota-ajan myönteisiä kokemuksia ja sodan ajan ylipäällikön – rauhan ajan puolustusvoimain komentajan – puolustusministeriä moniulotteisempaa vastuuta.<sup>53</sup>

Vaikka revisio halusi lisätä poliittisen johdon vaikutusvaltaa puolustusvalmisteluissa ja Puolustusvoimien johtamisessa, se jätti vuoden 1949 mietinnössään ylipäällikön ja komentajan aseman ennalleen. Puolustusministerin vaikutusmahdollisuuksia pyrittiin kuitenkin laajentamaan ja siviilimaanpuolustusaloilla haluttiin lisätä valtioneuvoston vaikutusta. Puolustusneuvostoa suunniteltaessa tämä tarkoitti siirtymistä sotilaspainotteisesta kokoonpanosta hallituksen muita valiokuntia muistuttavaan jäsenistöön, jonka pääosan muodostaisivat maanpuolustukselle tärkeiden hallinnonalojen ministerit.<sup>54</sup>

Totaalisen puolustuksen alat vakiintuivat 1950-luvun aikana revision mietintöä mukaileviksi. Ne jakautuivat poliittiseen ja hallinnolliseen, taloudelliseen ja henkiseen maanpuolustukseen sekä väestönsuojeluun.<sup>55</sup> Kaikkia aloja palveleva viestitoiminta erotettiin toisinaan omaksi kokonaisuudekseen. Maanpuolustusalat ja niiden sisältämät toimialat muodostivat rungon Pääesikunnan viranomaisyhteistyön järjestämiselle. Yhteistoiminnan sisältöihin vaikuttivat aikaa myöten syntyneet hallinnonalojen ja toimialojen omat suunnitelmat. Sodan ajan valmisteluissa tärkeimpinä tekijöinä vaikuttivat Puolustusvoimien operatiivisesta suunnittelusta kummunneet tarpeet.

Puolustusrevisiolle annettun tuen lisäksi Pääesikunnan tärkeimmät tehtävät heti sodan jälkeen olivat sodan ajan joukkojen demobilisointi ja Puolustusvoimien rauhan ajan organisaation uudistaminen. Jälkimmäinen jatkui vuoteen 1949 saakka. Tuolloin operatiivinen osasto totesi, että uudelleenorganisointi oli aloitettu aivan toisenlaisissa olosuhteissa kuin tuolloin oli tilanne. Rauhan ajan organisaation tuli vastata sodan ajan kokoonpanoa. Rauhansopimus ja muut rajoitteet huomioon ottaen Puolustusvoimien runko oli kuitenkin muodostunut liian ”järeeksi”, eikä sitä voitu sopimusten sallimalla miesmäärällä täydentää toimintakelpoiseksi.<sup>56</sup>

Päätelmä juontui tilannearvioista, joita tehtiin presidentti Paasikiven hyväksyttyä liikekannallepanovalmistelujen aloittamisen maaliskuussa 1948. Pääesikunnan oli tarkistettava suunnitteluperusteita, sillä rauhansopimuksen rajoitusten ja puolustuksen edellyttämien voimavarojen välillä vallitsi ristiriita. Operatiivinen osasto kirjasi sen realistisesti sellaiseen muotoon, ettei operatiivisia suunnitelmia ja niiden vaatimia liikekannallepanon valmistelutöitä voitu saattaa ”*käsittämään maan kaikkien sotilaallisten voimavarojen käyttöä, kuten tilanne tavallisesti oli normaalioloissa*”.<sup>57</sup>

Puolustusvoimien organisointi ja ensimmäisten puolustus suunnitelmien teko alkoivat kuitenkin edistyä 1950-luvun alkaessa. Suunnittelijat kirjjasivat sodan osoittamia ja sodankäynnin muutosten esiin nostamia yhteistoimintatarpeita. Vaikka liikekannallepanovalmisteluissa vallitsi yhteydenottokielto myös siviiliviranomaisiin<sup>58</sup>, saatiin eri keinoja käyttäen koottua suunnitteluperusteiksi tietoja myös muiden hallinnonalojen asioista.

Pääesikunta edellytti myös muiden hallinnonalojen suunnittelevan ja valmistelevan omia toimenpiteitään sodan aikaa varten, jotta sotilasjohto ei joutuisi vastaamaan niiden tehtävistä tilanteen kiristyessä. Siihen eivät Puolustusvoimien supistetut voimavarat olisi riittäneet. Puolustusvoimain komentaja toi siviilialojen valmisteluvastuun esille muistioissaan tasavallan presidentille vuosina 1950 ja 1951<sup>59</sup>.

■ Yksi keskeisistä kehittämiskohdeista oli sotien jälkeen lamaannustilassa ollut väestönsuojelu. Sotien ajan Päämajan kaasusuojelukomentaja, kenraaliluutnantti evp. Uolevi Poppius luennoimassa väestönsuojelukurssille vuonna 1956. Kuva: Sotamuseo.

Operatiivisen suunnittelun kiellyttämät tarpeet ja Puolustusvoimien resurssipuutteet nostivat esiin välttämättömän yhteistoiminnan vaatimuksia. Muiden hallinnonalojen tuli suunnittelussaan päätyä sellaisiin organisaatioihin ja toimintatapoihin, jotka mahdollistaisivat yhteistyön kriisiajan suunnittelussa, valmistelussa ja toiminnassa. Niiden kautta sotilaallinen puolustus saattoi saada tarvitsemansa tuen. Pääesikunta odotti myös puolustusneuvostolta toimenpiteitä siviilialojen suunnittelun aloittamiseksi ja yhteistyökysymysten ratkaisemiseksi. Sekä Pääesikunta että eräät yksittäiset upseerit nostivatkin puolustusneuvoston välttämättömyyden keskusteluihin useasti 1950-luvulla<sup>60</sup>.

Kenraalimajuri Tapola siirtyi jalkaväen tarkastajaksi Pääesikuntaan vuonna 1948, ja sitä kautta hänelle tarjoutui mahdollisuus edistää revision suosituksia Puolustusvoimissa. Yksi niistä koski sotatalouden perustan kuntoon saattamista.

Puolustusvoimien vuoden 1952 uudelleenjärjestelyä seurasi järjestyksessä toisen totaalisen maanpuolustuksen organisaation syntyminen vuonna 1955, kun kauppa- ja teollisuusministeriön alaisuudessa aloitti toimintansa Puolustustaloudellinen suunnittelukunta (PTS). Perustaminen tapahtui yhteistyössä puolustusministeriön, muiden ministeriöiden ja Pääesikunnan kanssa. Suunnittelukunnasta muodostui hallinnonalojen yhteinen suunnitteluelin ilman toimeenpanovaltaa<sup>61</sup>.



Suunnittelukunnan puheenjohtajaksi valittiin jalkaväen tarkastajan tehtävästä reserviin siirtynyt Kustaa Tapola. Hänen johdolla aloitettiin käytännön toiminnan järjestely maantieteellisen aluejaon ja toimialakohtaisten kehittämisajatus pohjalta. Tapola oli ehdottanut alueellista organisoitua jo Puolustusvoimien uudelleen järjestelyssä, mutta jäänyt siinä prikaatipohjaista rakennetta kannattaneiden varjoon. Tapolan jätettyä toukokuussa 1958 puheenjohtajan tehtävät suunnittelukunnassa alkoi toimialapohjainen rakennemuutos sekä toimintaa koskevan lain ja asetuksen valmistelu. Ne annettiin 20. toukokuuta 1960.<sup>62</sup>

Säädöksiin kiinteytetyssä organisaatiossa keskeisiksi toimijoiksi ja tiedonantovelvollisiksi tulivat valtion- ja kunnallishallinnon viranomaiset sekä teollisuuden ja liike-elämän toimialat laitoksista elinkeinoharjoittajiin.<sup>63</sup> Puolustustaloudellinen suunnittelukunta tuli 1960-luvun kuluessa käsittämään yksitoista toimialakohtaista jaostoa, kaksi keskusjaoston alaista toimikuntaa, kaksi valtioneuvoston asettamaa komiteaa polttoaineiden varastointiasioissa, toimiston sekä Pääesikunnan yhteysupseerin<sup>64</sup>.

Pääesikunnan operatiivinen osasto kantoi huolta myös sodanjälkeisessä lamaannustilassa olleen väestönsuojelun pitämisestä esillä. Osaston mukaan ilmavalvontaan oli luotava kiireesti ainakin runko-organisaatio, jonka tuli päätehtävänsä ohessa palvella väestönsuojelua, kulovartiointia sekä raja- ja merivartiointia.<sup>65</sup>

Kenraaliluutnantti Aarne Sihvon johdolla toiminut sisäasiainministeriön vuonna 1946 asettama toimikunta oli ehdottanut puolustusrevisiolle, että väestönsuojelun johto jatkaisi ministeriössä. Joitakin toimintoja ehdotettiin kuitenkin siirrettävän Puolustusvoimien alueorganisaatiolle. Revisio päättyi kuitenkin näkemykseen, jonka mukaan ”*väestönsuojelun alistamista sodan aikana sotilasjohdolle on tulevaisuudessakin pidettävä asiallisenä*”. Siten olisi ”*väestönsuojelun vastuu, johto ja suunnittelu järjestettävä samojen periaatteiden mukaisesti jo rauhankin aikana*”.<sup>66</sup> Puolustusrevisio ehdotti väestönsuojelun liittämistä Ilmavoimien lento-, ilmatorjunta- ja viestijoukkoihin, koska sen toiminta ”puolustushaaranä” liittyi niihin.<sup>67</sup>

Vuoden 1949 suunnitelmissa oli selkeästi nähtävissä väestönsuojelun sotien aikainen alistussuhde samoin kuin se, ettei sitä haluttu uskoa täysin siviili-johtoon. Samalla linjalla jatkoi Pääesikunnan järjestelyosasto myös seuraavana vuonna. Tavoitteena oli saattaa väestönsuojelu voimassa olleen lainsäädännön edellyttämään valmiuteen. Suunnittelun lähtökohtana oli varata ilmavalvontahenkilöstö ilmavalvontaverkon luomiseksi. Puolustusvoimien rajoitettuun vahvuuteen mahtui kuitenkin vain valvonnan runkohenkilöstö. Eräänä ajatuksena oli sijoittaa ilmavalvonnan henkilöstöä sisäasiainministeriön väestönsuojelumuo-  
dostelmiin.<sup>68</sup> Se olisi tarjonnut mahdollisuuden kasvattaa varsinaisten taistelijoiden määrää rauhansopimuksen rajoittamissa Puolustusvoimissa.

Operatiivinen osasto piti vuonna 1950 ilmeisenä, ettei uusiin uhkiin varauduttaessa Puolustusvoimien ja väestönsuojelun kokoonpanoissa enää riittäisi entisenlainen kaasunsuojeluorganisaatio. Kaasunsuojelukomppaniat tuli muuttaa ”*eräänlaisiksi turmantorjun-*

*tayksiköiksi, jolloin niiden toiminta-ala myös laajenisi*”. Lisäksi oli päätettävä, kuuluisiko yksiköille myös kaikenlainen puhdistustoiminta.<sup>69</sup>

Väestönsuojelun järjestelyjä selvitettyä operatiivisen osasto ehdotti erityisen turmantorjunta-toimikunnan perustamista. Siihen olisi kuulunut Pääesikunnan, puolustushaaraesikuntien ja sisäasiainministeriön väestönsuojeluasiainosaston edustajien lisäksi myös alan tiedemiehiä joko jäsenenä tai asiantuntijoina. Alustava toimikunta asetettiin järjestelyosaston kirjelmällä 23. lokakuuta 1950.<sup>70</sup>

Väestönsuojelun kehittäminen oli poliittisesti herkkä kysymys. Vasemmisto eduskuntaa myöten vastusti sitä. Asia kuitenkin aktivoitui ennen puolustusneuvoston perustamista. Sisäasiainministeriön väestönsuojeluasiainosasto ryhtyi valmistelemaan alan sodan ajan organisaatiota, toimintaa ja säädöksiä. Tätä edelsi väestönsuojelun neuvottelukunnan perustaminen vuonna 1955.<sup>71</sup>

Puolustusvoimien suojelutoimenpiteet kohdistuivat pääasiassa oman henkilöstön, sijoituspaikkojen ja toiminnan suojaamiseen. Suojaamistoiminta ulottui puolustuslaitoksen lisäksi pieneen määrään sotilaslääniä esikuntien esittämiä valtakunnallisesti tärkeitä kohteita. Pääesikunta päätti kohteet ja antoi suojaamishojeet. Pääesikunta myös sovitti väestönsuojelun toimintaa ja operatiivista suunnitteluaan yhteen suojelukohteita ja suojelukohdekuntia määrittäessä sekä väestön ja talouselämän evakointisuunnitelmia laadittaessa.

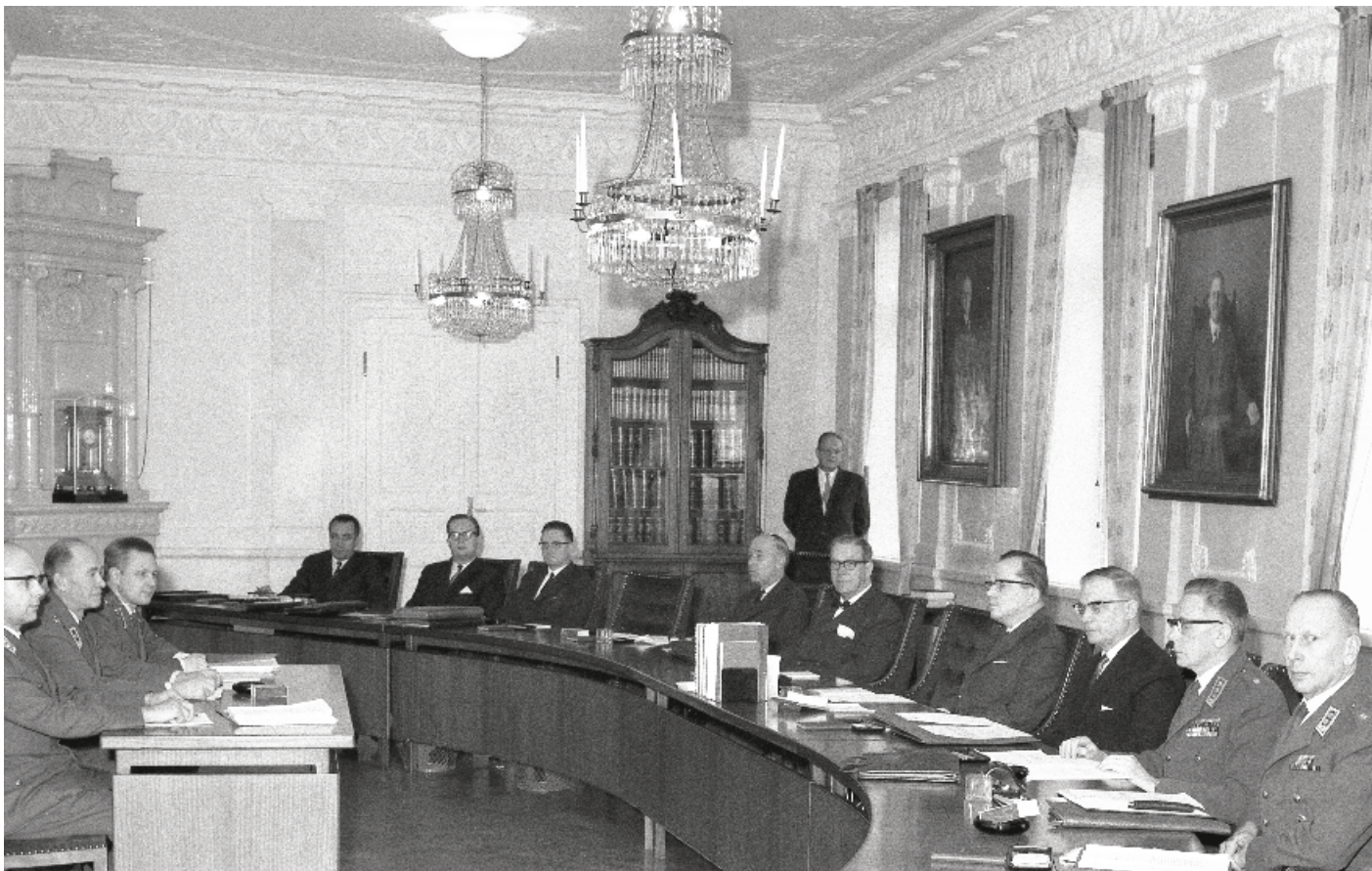
## Puolustusneuvoston synty ja alkutaival

Puolustusneuvoston perustaminen vauhdittui hallituksen aloittaessa valmistelutoimet kesällä 1956. Pääesikunnassa oli useaan kertaan pohdittu toimenpiteitä neuvoston perustamiseksi sekä laadittu sotilaspainotteinen ehdotus sen kokoonpanoksi. Esitysten pohjalta annettiin 15. kesäkuuta hallitukselle luonnos asetukseksi. Joulukuun ulkoasiainvaliokunnan käsittelyssä päädyttiin kuitenkin vain valmistelujen

jatkamiseen ja Puolustusvoimien valmiuden parantamiseen.<sup>72</sup>

Puolustusministeriö reagoi Puolustusvoimien esitykseen helmikuussa 1957 omalla asetusversiollaan ja huomautti Pääesikunnan unohtaneen esityksestään poliittisen, taloudellisen ja henkisen maanpuolustuksen osuuksia. Palautteen mukaan neuvostoa tarvittiin ministeriöiden ja Pääesikunnan yläpuolelle. Ministeriö halusi asioita valmistelemaan vakinaisen sihteerin, mutta Pääesikunta piti kiinni kannastaan, jonka mukaan sihteeristönä käytettäisiin asioita jo pitkään valmistellutta operatiivista osastoa. Lopullinen hallituksen esitys myötäili pitkälti ministeriön kantaa.<sup>73</sup>

Pääesikunnassa totaalista maanpuolustusta hahmoteltiin pääasiassa operatiivisessa osastossa sekä järjestely-, sotatalous- ja huolto-osastoissa. Operatiivinen osasto laati ja kokosi yhteen muiden laatijoiden muistioita sekä asiarunkoja sota-aikaa varten tarvittavista suunnitelmista ja valmisteluista. Muistioita laadittiin puolustusneuvostoa koskeneen keskustelun ja suunnittelun eri vaiheissa ja niitä käytettiin hyväksi myös neuvostoa koskeneiden asetusluonnosten valmistelussa. Toimialakohtaisia ehdotuksia laatiessaan Pääesikunnan osastot olivat kaiketi yhteydessä ainakin Puolustustaloudelliseen suunnittelukuntaan. Muistioita täydennettiin puolustusneuvoston toiminnan



■ Puolustusneuvoston perustaminen vahvisti Pääesikunnan yhteistyötä muiden hallinnonalojen kanssa. Kokouksessa vuonna 1963 muun muassa oikealla puolustusvoimain komentaja Sakari Simelius vieressään Pääesikunnan yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Aatos Maunula. Vasemmalla keskellä ensimmäisenä puolustusneuvoston yleissihteerinä toiminut kenraalimajuri Paavo Ilmola. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

aloittamista varten keväällä ja kesällä 1957.<sup>74</sup> Sihteeristö laati niiden avulla muun muassa neuvoston ensimmäisen työsuunnitelman.

Asetus puolustusneuvostosta annettiin 21. maaliskuuta 1957. Pääsihteerinä toimi oman virkansa ohella päämajoituspäällikön apunaan tarvittavat sihteerit ja toimistohenkilökunta. Jo ensimmäisten toimintakuukausien aikana todettiin asiantuntemuksen ja työmäärän vaativan päätoimisen, Pääesikuntaan sijoitetun yleissihteerin ja eri ministeriöistä kootun joukon toimialakohtaisia sihteeireitä. Heidät nimitettiin vuoden 1958 aikana.<sup>75</sup>

Yleissihteerille perustettiin Pääesikuntaan everstin virka toukokuussa 1958. Kun tehtävään vielä määrättiin operatiivisen osaston päällikkönä toiminut ja muistioiden laadintaan osallistunut eversti Paavo Ilmola, säilytettiin yhteys sihteeristön ja Puolustusvoimien operatiivisen suunnittelun välillä. Päämajoituspäällikön vaihtui yleisesikunnan päällikköön, kun Pääesikunnan organisaatiota uudistettiin vuonna 1968.<sup>76</sup>

Pääesikunnan yhteistyö muiden hallinnonalojen kanssa voimistui puolustusneuvoston perustamisen myötä. Neuvoston aloittaessa vain Puolustusvoimilla, väestönsuojelulla ja Puolustustaloudellisella suunnittelukunnalla oli ollut valmiina alustavia ja rajallisia suunnitelmia sodan varalta.<sup>77</sup> Puolustusneuvostossa alkoi laajamittainen maanpuolustuksen perussuunnittelu pääpiirtein Pääesikunnan muistioiden mukaisella, käytännön tarpeista syntyneellä toimialajaolla. Ensimmäisenä tavoitteena oli toimialojen sodan ajan organisaatioiden ja toimintaohjesääntöjen laatiminen. Neuvoston sihteeristön luonnostelemaa työohjelmaa noudattaen hallinnonalat saivat ne valmiiksi pääosin vuoteen 1963 mennessä.

Toimialakohtaisista suunnitelmista suuren osan luonnosteli Puolustustaloudellinen suunnittelukunta. Puolustusneuvosto käsitteli, esitti korjauksia ja hyväksyi esitykset, jotka asianomainen vastuuministeriön jälkeen vahvisti. Pääesikunnan edustajat toivat mukaan Puolustusvoimien operatiiviset näkökohdat ja yhteistyötarpeet. Myös Puolustusvoimien organisaatorakennetta ja toimintaperiaatteita sovitettiin

tarvittavilta osin yhteen kriisiajan valtakunnallisten organisaatioiden ja ohjesääntöjen kanssa.

Puolustusneuvoston alkuvuosien organisaatio- ja ohjesääntötyössä syntyi eri toimialojen valtakunnallisten organisaatioiden ja päälliköiden järjestelmä. Sodan ajan päälliköt nimettiin yleensä vastuuministeriön asianomaisen toimialan henkilöstöstä. Heidän oli määrä osallistua organisaationsa kokoonpanon ja toiminnan valmisteluun jo rauhan aikana. Varsinaisesti he olisivat ryhtyneet hoitamaan päällikkyyttään vasta siirryttäessä sodan ajan toimintaan.

Päälliköiden johtamaan organisaatioon kuului kunkin toimialan rauhan aikana toimivat ja sodan aikaa varten vahvennettavat tai muodostettavat hallinnonalan osat sekä vastaavaa toimintaa tekevät osat muista ministeriöistä. Eräissä tapauksissa, kuten väestönsuojelussa, organisaatioihin kuului myös Puolustusvoimien liikekannallepanossa perustamia yksiköitä.<sup>78</sup>

## Yhteistoimintaa muiden hallinnonalojen ja toimialojen kanssa

Sisäisestä turvallisuudesta vastaava sisäasiainministeriö oli koko itsenäisyyden ajan ollut yksi Pääesikunnan tärkeimmistä yhteistyötahoista. Rajavartiolaitos palautettiin demobilisaatiossa sisäasiainministeriön hallintoon. Rajavartiostojen esikunta, myöhemmin Rajavartiolaitoksen esikunta, muodosti samalla ministeriön rajaosaston. Se vastasi raja- ja merivartiointin johtamisesta. Liikekannallepanossa se oli tarkoitus liittää kokonaan tai osittain puolustusvoimiin.

Maa- ja merirajojen vartiointiin sisältyivät alue- ja merirajojen tutkinta, ilma- ja säteilyvalvonta sekä poliisi- ja tullitehtävät. Sodan aikana rajavartiostojen tehtävänä oli myös tiedustelu ja sissitoiminta, minkä lisäksi ne vastasivat alueillaan yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpidosta. Puolueettomuuspolitiikan vakiinnuttamiseksi ja puolueettomuuden suojaamiseksi puolustus- ja ulkoministeriöt, Pääesikunta, Rajavartiolaitoksen esikunta ja muut valvontaviranomaiset valmistelivat vuonna 1963 asetuksen

puolueettomuusmääräyksistä sekä ohjeet alueellisen koskemattomuuden turvaamisesta.<sup>79</sup>

Kokonaisjärjestelmää varten Pääesikunta antoi ohjeet merivalvonnan ja meriliikenteen johtamisesta ja toteuttamisesta Merivoimien esikunnalle, joka puolestaan suunnitteli- ja valmisteli asiat yhdessä merivartiostojen, Merenkulkuhallituksen, sotilasläänien rannikkojoukko-osastojen, Ilmavoimien ja muiden valvontaviranomaisten kanssa.<sup>80</sup>

Ilmavoimille Pääesikunta antoi vastaavanlaiset ohjeet ilmavalvonnasta ja hälytyspalvelusta. Ilmavoimien esikunta järjesteli ilmavalvonnan yhdessä ilmailuviranomaisten, väestönsuojelun, Rajavartiolaitoksen sekä sotilasläänien ja Merivoimien kanssa. Pääesikunta suunnitteli ja ohjeisti myös Puolustusvoimien säteilyvalvonnan liittymistä valtakunnalliseen säteilyvalvontaverkkoon.<sup>81</sup>

Kokonaismaanpuolustuksessa sisäasiainministeriön alaista poliisia, palo- ja pelastustointa sekä väestönsuojelua johtivat kriisiaikanakin niiden rauhanaikaiset johtajat. Pääesikunnan ja mainittujen viranomaisten yhteistoiminnan tuli puolustusperiaatteen mukaan olla kiinteää. Sodan aikana sotilashallintoalueelle jäävät organisaatio-osat veloitettiin noudattamaan sotilasjohdon määräyksiä. Ne olisi myös saatettu alistaa alueensa sotilasjohdolle.

Yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen kuului poliisiviranomaiselle, mutta sen ylläpitoon osallistuminen oli kuulunut myös sotilaviranomaisten tehtäviin jo ennen maamme itsenäistymistä. Keisarillinen *Julistus sotaväen kutumisesta antamaan virka-apua ja siitä mitä silloin on varteenotettava* vuodelta 1896 kumottiin vasta 5. joulukuuta 1980 annetulla lailla puolustusvoimien virka-avusta poliisille. Julistusta oli täydennetty 11. marraskuuta 1922 asetuksella *eräistä sotilas- ja siviiliviranomaisten suhteista rauhan aikana*. Virka-apua olisi annettu, mikäli poliisin voimat eivät olisi riittäneet, erityisesti ”metelin” eli kapinan aikana. Säädökseen liittyi ainakin vasemmiston piirissä pelkoa sotilaiden vallankaappauksesta sopivassa tilanteessa.<sup>82</sup>

Vuoden 1945 sekavissa oloissa vallinneita välejä varsinkin valtiolliseen poliisiin ja liikkuvaan poliisiin

ei voi luonnehtia yhteistyösuhteiksi. Ensin mainitun lakkauttaminen ja korvaaminen suojelupoliisilla vuonna 1949 sekä Puolustusvoimien arvostuksen kohoaminen aallonpohjasta normalisoivat tilannetta. Kevään 1948 vallankaappaushuhujen aikana Puolustusvoimat kohotti valmiuttaan, vahvisti varikkojen suojausta ja valmisteli silloisen Kevyen prikaatin yhteistoimintatarjoituksen. Huhtikuun alussa Pääesikunta antoi pysyväismääräyksen sotilaviranomaisten velvollisuudesta antaa virka-apua.<sup>83</sup>

Yhteistoimintatarjoitusta ei pidetty, mutta viranomaisyhteistyönä laadittiin suunnitelma Helsingin ja sen ympäristön avainkohteiden suojaamisesta ja toimintasuunnitelma valtiojohdon ja Puolustusvoimien toiminnan turvaamisesta. Samalla suunniteltiin Puolustusvoimien ja poliisin yhteistoimintaa erityisesti pääkaupungissa. Puolustusvoimien kahta jalkaväkikomppaniaa käytettiin järjestyksen ja turvallisuuden takaamiseksi pelotteena ja reservinä Kemian lakkojen yhteydessä elokuussa 1949. Yhdessä poliisin kanssa haluttiin osoittaa järjestyksen säilyttämisvalmiutta. Myös vuoden 1956 yleislakon yhteydessä pohdittiin sotilaiden käyttöä. Puolustusvoimat suojaasi varikoita, mutta ei sekaantunut työtaistelutilanteisiin.<sup>84</sup>

Yhteistyö poliisin kanssa oli monialaista, vuoro-vaikutteista ja jatkuvaa. Aloittaessaan omien erikoisjoukkojen suunnittelun 1970-luvun loppupuolella Pääesikunta otti oppia poliisin erikoisosastotoiminnasta (Karhu-ryhmästä). Ajatuksia tähän suuntaan oli avannut yhteistoiminta Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöhuippukokouksen suojaamisessa vuonna 1975. Poliisilakon aikana helmikuussa 1976 Puolustusvoimat oli varautunut pääkaupungin hallinnollisten kohteiden turvaamiseen ainakin kadettiosastolla. Varsinaisesti asia aktivoitui vuoden 1977 heinäkuussa tapahtuneen lentokonekaappauksen ja Helsingin lentoaseman marraskuussa kohdistuneen terrorismiuhkan seurauksena. Poliisin katsottiin voivan osallistua erikoisjoukon kouluttamiseen.<sup>85</sup>

Poliisin lisäksi sisäasiainministeriön alaisia yhteistyökumppaneita olivat sosiaali- ja terveysministeriön perustamiseen vuonna 1968 saakka Lääkintöhallitus





■ Rajavartiolaitoksen alus- ja lentokalustoa vuonna 1974. Sotien jälkeen sisäasiainministeriön hallintoon palautetun Rajavartiolaitoksen maa- ja merirajojen vartiointiin sisältyivät alueloukkauksien tutkinta, ilma- ja säteilynlvonta sekä poliisi- ja tullitehtävät. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

ja valtakunnallinen lääkintäpäällikkö. Pääesikunnan suunnitelmien mukaan sodan ajan puolustusvoimat olisi tukeutunut oman kenttälääkinnän jälkeen valmiussairaaloihin, joista myöhemmin käytettiin nimeä poikkeusolojen sairaalajärjestelmän sairaalat.<sup>86</sup>

Taloudellisen maanpuolustuksen suunnittelujen ja valmistelujen johtaminen kuului valtioneuvostolle. Hallinnonalat, toimialat ja yritykset vastasivat toimintansa jatkuvuudesta poikkeusoloissa. Kauppa- ja teollisuusministeriöön sijoitettu Puolustustaloudellinen suunnittelukunta teki valmisteluun liittyviä selvittely-, suunnittelu- ja järjestelytehtäviä. Sen työelimet muodostivat kriisiaikana rungon taloudellisen maanpuolustuksen johtoportaille. Taloudellisen maanpuolustukseen kytkeytyen sotatalous käsitti toimenpiteet Puolustusvoimien varustamiseksi ja ylläpitämiseksi rauhan ja sodan aikana.<sup>87</sup>

Käytännön taloudellisista valmisteluista vastasivat puolustus-, kauppa- ja teollisuusministeriöt sekä kululaitosten ja yleisten töiden ministeriö. Puolustustaloudellinen suunnittelukunta luonnosteli tuotannon jatkumisesta vastaavat organisaatiot johtajinaan valtakunnalliset teollisuus-, ulkomaankauppa-, polttoaine- ja voimapäälliköt.<sup>88</sup> Pääesikunta suunnitteli yhteistojen näiden tahojen kanssa, kun taas alueellisten yksityiskohtien järjestely kuului sotilaslääneille ja -piireille. Pääesikunnan edustajat osallistuivat työhön suunnittelukunnassa ja toimialojen neuvottelukunnissa. Sen lisäksi puolustusneuvosto tai suunnittelijat pyysivät Pääesikunnalta lausunnot organisaatio- ja ohjesääntöluonnoksistaan.

Sotien jälkeen Puolustusvoimien sotataloutta johti Pääesikunnan huoltopäällikön alaisuudessa sotatalouspäällikkö. Sotatalouspäällikön virka perustettiin

vuonna 1960. Työelimenä oli aluksi sotatalousosasto ja sittemmin vuoden 1966 organisaatiouudistuksessa perustettu sotatalousesikunta. Yhteistoiminnalla taloudellisen maanpuolustuksen organisaatioiden sekä talouselämän järjestöjen ja yritysten kanssa pyrittiin varmistamaan sekä sotavarustetuotannon aloittaminen sodan ajan laajuudessa hyvissä ajoin ennen liikekannallepanoa että tuotannon jatkuminen sodan aikana.<sup>89</sup>

Operatiivisen toiminnan näkökulmasta suuri merkitys oli kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön alaisuuteen suunnitelluilla valtakunnallisilla rakentaja-, kuljetus- työvoima- ja viestierganaatioilla. Niiden päälliköt olivat sodan aikana keskeisiä toimijoita sekä yleishallinnossa että puolustustaloudessa. Puolustusvoimien pioneeritoiminta edellytti yhteistyötä näiden toimijoiden kanssa muun muassa linnoittamisessa, suluttamisessa ja tietöissä. Tukea tarvittiin myös perustamistoiminnassa ja sotatoimien edellyttämässä kuljetuksissa.<sup>90</sup>

Puolustuksen lujittamiseksi ja yhteiskunnan tärkeiden rakentamistarpeiden hoitamiseksi rakennustoiminta oli tarkoitus keskittää valtakunnalliselle rakentajaorganisaatiolle. Valtakunnan rakentajapäällikkönä toimi Tie- ja vesirakennushallituksen pääjohtaja apunaan kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriöön, 1. maaliskuuta 1970 alkaen liikenneministeriöön, perustettava rakennusosasto. Toimintaa tukemaan oli tarkoitus muodostaa rakentavia keskusvirastoja edustava rakennustoiminnan neuvottelukunta. Puolustushallinnossa rauhan ja sodan ajan rakentaminen kuuluivat ministeriölle, joka yhdessä Pääesikunnan kanssa toimi jo rauhan aikana läheisessä yhteistyössä Tie- ja vesirakennushallituksen kanssa. Sen pääjohtaja johti rakentajaorganisaation valmistelua apunaan virastonsa sotilastoimisto. Valmistelutehtäviä suoritti ensisijaisesti tie- ja vesirakennuslaitos yhteistoiminnassa Pääesikunnan ja alueellisten johtoportaiden kanssa.<sup>91</sup>

Pääesikunnan vuoden 1973 *Kenttäohjesäännön* mukaan rakennustoiminta perustui rakentajaorganisaation toimintaohjeeseen. Rakentajapäällikkö toimi

tiivissä yhteistyössä työvoima- ja kuljetuspäälliköiden sekä erityisesti pioneeritarkastajan kanssa. Sotatoimialueen ulkopuolella esimerkiksi linnoittamiseen, suluttamisvalmisteluihin ja koneiden korjaukseen oli tarkoitus käyttää rakentajaorganisaation työvoimaa ja korjaamoja. Sotatoimialueella rakentajina toimivat Puolustusvoimien joukot, mutta siviilityövoiman käyttö oli sielläkin mahdollista.<sup>92</sup>

Suluttamisen valmistelussa Pääesikunta oli yhteydessä Tie- ja vesirakennus-, Rautatie- ja Merenkulkuhallituksiin sekä ilmailuhallintoon<sup>93</sup>. Tavoitteena oli sotilasnäkökohtien ottaminen huomioon rakennettaessa teitä, siltoja, lentokenttiä, satamia ja laivaväyliä. Pioneerijohto sekä tie- ja vesirakennuslaitos suunnittelivat yhdessä tiestön kunnossapidon ja vaurioituneiden siltojen korvaamisen tielaitoksen kalustoin. Puolustusvoimat valmistautui ottamaan sotatoimialueella johtoonsa tiemestaripiirit. Rautateiden kunnosta vastasi Rautatiehallitus. Lentokenttiä rakensivat, kunnostivat ja tarvittaessa sulkiivat pääasiassa tiemestaripiirit yksiköineen. Tarvittaessa apuna olivat rakentajaorganisaation muut osat, Puolustusvoimien rakentajajaksiköt sekä lentokenttäkomppaniat.<sup>94</sup>

Poikkeusolojen liikennettä ja kuljetustoimintaa varten suunniteltiin valtakunnallisen kuljetuspäällikön johtama kuljetusorganisaatio, jonka apuna oli kuljetusalan neuvottelukunta. Johtaessaan tieliikennettä valtakunnan kuljetuspäällikön tuli olla yhteistoiminnassa poliisiviranomaisten, Tie- ja vesirakennushallituksen ja Pääesikunnan kanssa. Puolustusvoimien liikennettä ja kuljetuksia johtivat Pääesikunta ja alueelliset esikunnat. Ilmaliikenteestä ja ilmakuljetuksista vastasi Ilmavoimien esikunta ja meriliikenteestä ja merikuljetuksista Merivoimien esikunta. *Kenttäohjesääntö* asetti Puolustusvoimien tärkeimpien kuljetusten tehokkuuden ja nopeuden edellytykseksi hyvän yhteistoiminnan valtakunnan kuljetuspäällikön ja Pääesikunnan sekä näiden alaisten liikenne- ja kuljetusosien kesken.<sup>95</sup>

Mikäli liikenteen ja kuljetusten johtaminen olisi annettu koko maassa tai jossain sen osassa Puolustusvoimille, olisi sen käyttöön asetettu tarvittavat val-



■ Kuljetustehtävät rautatieviranomaisille antoi Pääesikunta tai sen valtuuttama sotilasläänin esikunta. Rautatieupseerit olivat keskeisessä asemassa junakuljetuksissa. Länsi-Suomen sotilasläänin joukkoja toukokuussa 1973. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

takunnalliset liikenteen ja kuljetusten johtoportaat, kuljetusyksiköt ja -välineet. Puolustusvoimien kuljetusyksiköiden sekä liikenteenohjauksen ja kuljetusten johtoportaiden valtakunnallisen käytön ratkaisi Pääesikunta. Myös liikenteen suojaaminen edellytti valtakunnan kuljetuspäällikön ja Pääesikunnan kiinteää yhteistoimintaa.<sup>96</sup>

Puolustusvoimien joukkojen perustaminen ja keskitysmarsit ja todennäköisesti samaan aikaan tapahtuva väestön, teollisuuden ja omaisuuden uhanalaisilta alueilta evakuointi vaativat perusteellista liikennesuunnittelua. Pääesikunta ei näin massiiviseen liikenteen

johtamiseen liikekannallepanon aikana olisi kyennyt, joten sen alajohtoportaiden oli toteutettava suunnitelmat. Valtakunnan kuljetuspäällikön, väestönsuojelupäällikön ja Puolustusvoimien aluejohtoportaiden yhteistyö evakuointiliikenteen sovittamisessa oli välttämätöntä jo suunnittelu- ja valmisteluvaiheessa.<sup>97</sup>

Rautatiekuljetukset olivat luonteeltaan valtakunnallisia. Tarkoituksena oli, että Rautatiehallitus johti rautateiden toimintaa valtakunnan kuljetuspäällikön käskyjen ja ohjeiden mukaan. Kuljetustehtävät rautatieviranomaisille antoi Pääesikunta tai sen ohjeistama sotilasläänin esikunta. Rautatiehallitusta avustivat sen

sodan ajan vahvuuteen laajennettu sotilastoimisto ja tärkeisiin paikkoihin asetetut rautatieupseerit. Sotilaallisten ratkaisuvaiheiden ajaksi maanpuolustuksen ylin johto saattoi määrätä rautatieliikenteen johtamisen Puolustusvoimille joko Pääesikunnan tai jonkin sotilasläänin esikunnan johtoon.<sup>98</sup>

Meriliikennettä kriisiaikana johti Merenkulkuhallitus valtakunnan kuljetuspäällikön alaisena ja pitäen yhteyttä merivoimien komentajaan. Sotilaalliset merikuljetukset johti Merivoimat Pääesikunnan alaisuudessa. Myös sisävesiliikenteen johtaminen kuului valtakunnan kuljetuspäällikölle yhteistoiminnassa Merenkulkuhallituksen, Pääesikunnan ja sotilasläänien kanssa.<sup>99</sup>

Viestitoiminnalta poikkeusolot edellyttivät suurta nopeutta ja varmuutta. Pääesikunnalle oli tärkeitä saada viesti- ja tiedotuslaitokset tehokkaasti maanpuolustuskäyttöön. Sotatoimien johtaminen ja viranomaisyhteistyö edellyttivät hyviä yhteyksiä. Viestitoiminnan valtakunnallinen johto-organisaatio oli valmisteltu edistämään tehtävien tarkoituksenmukaista jakoa eri toimijoiden kesken sekä järjestelemään viestiyhteyksien, -työvoiman ja -materiaalin käyttöä ja tiedotuslaitosten toimintaa.<sup>100</sup>

Valtakunnallisen viestitoiminnan suunnittelua ja valmistelua johti Pääesikunnan viestitarkastaja apunaan 7. joulukuuta 1962 annetulla asetuksella kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriöön<sup>101</sup> perustettu viestialan neuvottelukunta. Jäseninä olivat Pääesikunnan, Posti- ja lennätinlaitoksen, puhelinlaitosten, Yleisradion, sisäasiainministeriön väestönsuojeluasiainosaston ja viestialan asiantuntijat. Pääesikunta suunnitteli eri viranomaisten, viestitoimintalaitosten sekä omaan tarpeeseensa viestitoimintaa toteuttaneiden laitosten ja yhteisöjen kanssa resurssien sodan ajan käytön puolustusvoimien, väestönsuojelun, rajanvarioinnin ja muiden elintärkeiden alojen tarpeisiin. Se myös piti toimijat tietoisina viestialan sodan ajan tehtävistä sekä yhteys- ja muista vaatimuksista.<sup>102</sup>

Valtakunnallisena sodan ajan viestipäällikkönä toimi Pääesikunnan viestipäällikkö alaisuudessaan toimialan yleistä viesti- ja tiedotustoimintaa harjoittavat

laitokset, kuten Posti- ja lennätinlaitos, puhelinlaitokset ja Yleisradio.<sup>103</sup> Vastuusuhteet kehittyivät 1980-luvulla siten, että liikenneministeriö olisi johtanut toimintaa myös poikkeusoloissa ja sotilaat keskittyneet vain sotilaallisen maanpuolustuksen viestiyhteyksiin. Neuvottelukunnan puheenjohtajuus säilyi viestitarkastajalla.<sup>104</sup>

Puolustusrevision mietintö, yleinen tieteellis-tekni- ninen kehitys sekä maanpuolustuksen rajalliset resurssit saivat puolustusministeriön hakemaan tukea tieteellisestä tutkimustoiminnasta. Valtioneuvosto teki 7. syyskuuta 1961 päätöksen, että puolustusministeriön alaisuuteen perustetaan Maanpuolustuksen tieteellinen neuvottelukunta eli MATINE, johon tulivat mukaan käytännössä kaikki luonnontieteet, lääketieteet ja tekniset tieteet. Neuvottelukunta on maanpuolustukseen liittyvää tieteellistä tutkimustyötä ohjaava, edistävä ja neuvoa-antava elin. Se tekee aloitteita ja esityksiä sekä kokoaa ja luettelee tutkimuksen voimavaroja ja tuloksia. Yhteensovittavaan rooliin sisältyy yhteydenpito ja tutkimusaloitteiden ohjaaminen tieteellisen tutkimuksen eri tahoihin ja teollisuuslaitoksiin. Myös Pääesikunta ohjaa osan tutkimustarpeistaan MATINELLE.<sup>105</sup>

Puolustusrevision vuoden 1949 mietinnössä merkittävää huomiota olivat saaneet henkinen maanpuolustus ja puolustustahdon edistäminen. Pääesikunnassa ja laajemminkin Puolustusvoimissa esitettiin toistuvasti vaatimuksia uusimpien sosiologian ja psykologian tutkimustulosten hyödyntämisestä puolustustahdon kehittämisessä. Puolustusneuvoston yleissihteeri, eversti Paavo Ilmola alusti aiheesta neuvostossa joulukuun 1959 kokouksessa. Puolustusneuvosto suositteli puolustusministeriötä asettamaan komitean, joka tutkisi psykologian uusimpien saavutusten käyttöönottoa sekä henkisen maanpuolustuksen johto- ja suorituselinten järjestelyjä poikkeusoloissa. Komitean työn tuloksena perustettiin joulukuussa 1962 Henkisen maanpuolustuksen suunnittelukunta, jonka tehtäviin kuului suunnitella, valmistella ja ohjata alan kehittämistä. Suunnittelukunta laati myös ohjesäännön tiedotustoiminnan järjestelystä kriisiaikana.<sup>106</sup>

Henkinen maanpuolustus joutui jatkuvan kritiikin kohteeksi, minkä seurauksena suunnittelukunnan työn painopistettä suunnattiin kansalaisajattelun edistämisestä mielipiteiden seuraamiseen sekä turvallisuudesta käytävään keskusteluun osallistumiseen. Kriisiajan järjestelyissä päädyttiin pääministerin alaisuudessa työskentelevään valtakunnan tiedotuspäällikköön, jota avustivat tiedotuskeskus ja suunnittelukunta. Kritiikki jatkui, minkä vuoksi toisen parlamentaarisen puolustuskomitean tehtäväksi vuonna 1975 annettiin ehdotuksen laatiminen suunnittelukunnan uusiksi tehtäviksi. Lopputuloksena oli, että suunnittelukunta lakkautettiin ja sen tilalle asetettiin tiedottamiseen kohdennettu parlamentaarinen maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta, jonka yhtenä jäsenenä on Pääesikunnan edustaja.<sup>107</sup>

Puolustusvalmisteluja vaikeutti puute sellaisesta lainsäädännöstä, jolla olisi mahdollistettu tarvittavat valmistelutoimenpiteet tilanteen kiristyessä kohti mahdollista sodan uhkaa. Muun muassa valmiuden kohottamiseen liittyvän suojarakentamisen, linnoittamisen ja tietöiden tiedettiin vaativan paljon rakentajavoimaa, koneita, kuljetuskalustoa sekä oikeuden rakentaa myös yksityisten mailla. Erityisen valtuuslain tarve ennen sotatilan julistusta tai liikekannallepanoa tehtäville puolustusvalmisteluille havaittiin ja kirjattiin Pääesikunnassa jo pian sotien jälkeen.<sup>108</sup> Valmiuslaki säädettiin kuitenkin vasta kylmän sodan päätyttyä<sup>109</sup>.

Maanpuolustuksen kriisiajan valmisteluja varten muodostettiin edellä mainittujen lisäksi monia muitakin eri hallinnonalojen edustajien ja ulkopuolisten asiantuntijoiden muodostamia neuvottelu- ja suunnittelukuntia. Tarkoituksena aina 1970-luvun lopulle saakka oli se, että niistä olisi kriisiaikana muodostettu kiinteitä valtakunnallisten päälliköiden alaisia elimiä.<sup>110</sup> Puolustusministeriö ja Pääesikunta asettivat puolustushallinnon edustajat näihin toimielimiin sekä niiden suunnittelu- ja valmisteluvastuulla olleisiin poikkeusolojen organisaatioihin. Pääesikunnan edustajat toimivat kokoonpanoissa joko jäsenenä tai asiantuntijoina.

Muutamit siviilihallinnonalat olivat organisatorisestikin jatkuvassa yhteydessä Puolustusvoimiin. Tärkeimmässä keskusvirastoissa oli sotilastoimisto, jonka tehtävänä oli kehittää ja ylläpitää hallinnonalan puolustusvalmiutta ja sovittaa viraston toimintaa Puolustusvoimien toimintaan. Sotilastoimistoja oli esimerkiksi Posti- ja lennätinhallituksessa, Merenkulkuhallituksessa sekä Rautatiehallituksessa. Lisäksi Pääesikunta asetti yhteysupseereja eräisiin ministeriöihin ja keskusvirastoihin.

## Maanpuolustusopetuksen kautta valmiuspäällikköjärjestelmään

Sekä sotien kokemukset että puolustusrevision mietintö osoittivat, että maanpuolustusvastuuta tuli jaksaa merkittävässä määrin siviiliviranomaisille. Sotilaspoliittisen seurannan ohella puolustusneuvostolle määritettiin asetuksessa tehtäväksi koordinoita eri hallinnonalojen suunnittelua ja valmistelua sekä tarkastaa laaditut suunnitelmat. Vastuuta siirtyi myös neuvoston jäsenten alaisille virkamiehille, joiden tuli saada tehtävään koulutus. Yleissihteeri Ilmolan esityksestä puolustusneuvostossa käsiteltiin koulutuksen järjestämistä huhtikuussa 1960. Totaalisen maanpuolustuksen opetustilaisuudet päästiin aloittamaan jo seuraavana vuonna.<sup>111</sup>

Pääesikunnan tehtävänä oli opetuksen suunnittelu. Kolme viikkoa kestäneiden kurssien toimeenpanijaksi määrättiin puolustusvoimain komentaja valvojanaan puolustusneuvosto. Komentajan tueksi muodostettiin yhteiskunnan eri aloja edustava Maanpuolustusopetuksen neuvottelukunta (MONK), jonka puheenjohtajana oli Pääesikunnan päällikkö. Ensimmäisten kurssien ohjelman suunnittelivat eversti Paavo Ilmola ja hänen alaisenaan operatiivisella osastolla palvelut, kurssien johtajaksi valittu eversti Niilo Riuttala.<sup>112</sup> Ohjausta kurssien ohjelmaan saatiin neuvottelukunnan lisäksi operatiiviselta osastolta.

Maanpuolustuskurssien alkuvaiheessa korostettiin eri toimialojen tehtävien tunnetuksi tekemistä muiden maanpuolustukseen osallistuvien keskuudessa.



■ ”Totaalisen maanpuolustuskurssin” eli ensimmäisen valtakunnallisen maanpuolustuskurssin osanottajia toukokuussa 1961. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Samalla tutustuttiin eri alojen suunnittelijoihin sekä valmisteilla olleisiin organisaatioihin ja ohjesääntöihin. Sotilaallisen puolustuksen opetusta antoivat Pääesikunnan alakohtaiset asiantuntijat.

Valtakunnallinen päällikköjärjestelmä osoittautui aikaa myöden epätarkoituksenmukaiseksi, vaikka sen valmistelua jatkettiin Pääesikunnassa aina 1970-luvun puoliväliin saakka. Kriittikiä herätti varsinkin se, että rauhan ja sodan ajan järjestelmät olivat liian erilaisia, minkä katsottiin tilanteen kiristyessä vaikeuttavan joustavaa siirtymistä sodan ajan organisaatioon. Nimetty valtakunnallinen päällikkö ei välttämättä ollut osallistunut riittävästi organisaationsa suunnitteluun, eikä hän siten tuntenut alaisikseen tulevia organisaatio-osia. Nähtiin välttämättömäksi siirtyä järjestelmään, jossa rauhan ajan organisaatio jatkoi

toimintaansa laajeten ja joustuen hallinnonaloittain kulloisenkin tilanteen mukaisesti. Poikkihallinnollisen toiminnan tuli järjestyä toimialojen yhteistyöllä ilman tarpeettomia alistuksia.

Yhtenäiset perusteet valmiussuunnittelulle saatiin, kun puolustusneuvosto määrätti maaliskuussa 1977 poikkeusolot, joihin sisällytettiin myös suuronnettomuudet ja taloudellinen kriisi. Vuoden 1979 alusta alkaen perustettiin ministeriöihin ja keskeisiin keskusvirastoihin valmiuspäällikön tehtävä, jota ministeriöissä yleensä hoiti kansliapäällikkö. Suunnittelu ja valmistelu siirtyivät lähemmäs rauhan ajan organisaatioita ja toimintamalleja. Hallinnonalakohtainen johto säilyi vastuuministeriöllä myös poikkeusoloissa, ja loputkin valtakunnalliset organisaatiot kävivät tarpeettomiksi.<sup>113</sup>

## PUOLUSTUSVOIMAUUDISTUKSET KÄYNTIIN 1990-LUVULLA

**S**uomen ulko- ja turvallisuuspoliittinen tilanne koki suuren muutoksen 1990-luvulle tultaessa. Muutoksen taustalla oli useita tekijöitä, muun muassa kylmän sodan päättyminen, Saksan jälleen yhdistyminen, Neuvostoliiton hajoaminen ja Suomen liittyminen Euroopan unionin jäseneksi vuonna 1995. Puolustusvoimien toimintaedellytysten kannalta merkittäviä muutoksia olivat irtautuminen Pariisin rauhansopimuksen rajoituksista ja YYA-sopimuksesta 1990-luvun alussa.<sup>114</sup>

Toinen tärkeä Puolustusvoimien johtamis- ja hallintojärjestelmäuudistukseen vaikuttanut ulkoinen tekijä olivat valtionhallinnon kehittämistä koskevat vaatimukset ja siirtyminen tulosjohtamiseen. Tarvitavat hallinnolliset uudistukset ja tulosjohtaminen merkitsivät muun muassa organisaation, tehtävien, johtamisjärjestelmien ja -menetelmien muuttamista, päätösvallan delegointia sekä ministeriön ja Pääesikunnan päällekkäisten tehtävien poistamista. Muita tärkeitä syitä olivat uhkakuvan muutokset ja niistä aiheutuneet suoritevaatimukset sekä puolustusjärjestelmän puutteet.<sup>115</sup>

### Tavoitteena integroitu johtamisjärjestelmä

Vuoden 1993 johtamis- ja hallintojärjestelmäuudistus koski Pääesikuntaa sekä erityisesti alueellista puolustusjärjestelmää ja siihen kuuluneita johtoportaita. Muutoksen yhteydessä uudistettiin myös muita järjestelmiä. Uudistuksen päätavoitteena oli luoda sotilaallisen maanpuolustuksen johtamisjärjestelmä, jossa maa-, meri- ja ilmapuolustuksen johtaminen on integroitu kiinteäksi kokonaisuudeksi Pääesikunnan sekä maanpuolustusalueiden ja sotilaslääniä esikuntien tasolla.

Valmistelu- ja suunnittelutyö käynnistettiin puolustusvoimain komentajan huhtikuussa 1987 tekemällä päätöksellä. Perusteiden ja vaihtoehtojen selvittämiseksi sekä toteutuksen suunnittelemiseksi käynnistettiin Pääesikunnan johtamana ja toteuttamana kokonaisvaltainen tutkimus- ja kehittämistyö.<sup>116</sup>

Pääesikunnan rooli oli aivan keskeinen, sillä suurin osa tutkimuksesta ja suunnittelusta tehtiin sen johtamana joko virkatöinä tai työryhmissä. Työryhmien jäsenet nimettiin pääosin Pääesikunnan eri osastojen ja toimistojen asiantuntijoista.<sup>117</sup>

Johtamisjärjestelyjä, johtoportaiden asemaa, kokoonpanoja ja aluejakoa oli tutkittu ja uudistettu jo aiemmin Pääesikunnan johdolla. Merkittävimmät muutokset oli tehty vuoden 1952 ja vuosien 1966–1968 uudelleenjärjestelyjen yhteydessä. Useita pienempiä tai tiettyä puolustushaaraa koskevia muutoksia ja uudistuksia tehtiin käytännössä lähes koko sodanjälkeisen ajan.<sup>118</sup>

Vuoden 1993 johtamis- ja hallintojärjestelmäuudistus käynnistettiin varsinaisesti vuoden 1988 jälkipuoliskolla puolustusministeriön ja Pääesikunnan välisen neuvottelujen pohjalta. Meri- ja ilmapuolustuksen johtamisen yhdistämisestä alueelliseen puolustusjärjestelmään tehtiin erillinen suunnitelma saman vuoden keväällä. Puolustusvoimain komentaja hyväksyi Pääesikunnassa laaditun selvityksen jatkotyön pohjaksi.

Jatkotyölle asetettiin selkeät tavoitteet. Tärkeimpinä tavoitteina oli delegoida tehtäviä ja päätösvaltaa Pääesikunnasta alemmille johtoportaille, vähentää alueellisten johtoportaiden kokonaismäärää, laajentaa vastuualueita sekä lisätä johtoportaiden johtamiskykyä. Yhtenä tavoitteena oli myös kehittää meri- ja ilmapuolustuksen johtamista osana alueellista järjestelmää. Uudistuksilla ja niihin liittyneellä toiminto-

jen ja johtamisen rationalisoimisella haluttiin irrottaa voimavaroja välttämättömien uusien tehtävien hoitamiseen.

Sotilaallista aluejakoa koskeva suunnitelma sisälsi useita vaihtoehtoisia malleja. Sotilasläänijaon lähtökohtana oli se, että sotilasläänien rajat yhtyisivät mahdollisimman pitkälle siviililäänien rajoihin. Poikkeuksen muodosti Uudenmaan lääni, joka katsottiin tarpeelliseksi jakaa osiin. Sotilasläänien lukumäärä eri vaihtoehtoisissa vaihteli kolmestatoista viiteentoista. Myös maanpuolustusalueita koskeva tutkimus sisälsi useita vaihtoehtoja, joissa aluejaon perustana käytettiin kolmi-, neli-, viisi- ja kuusijakoista mallia.

Jatkosuunnittelua varten tarkastelun kohteeksi valittiin kaksi mallia: yksiportainen, vain sotilasläänit käsittävä malli, sekä kaksiportainen malli, joka perustui maanpuolustusalueisiin ja niiden alajohtoportaina oleviin sotilasläänneihin. Viimeiseen vertailuvaiheeseen valittiin neljä vaihtoehtoa: yksi yksiportainen malli sekä kaksiportaisista malleista kaksi kolmijakoista ja yksi nelijakoinen malli. Keskeisinä vaihtoehtojen valintaan ja suunniteltuun aluejakoon vaikuttavina perusteina olivat alueen strategis-operatiivinen asema, uhkakuva, johtoportaille suunnitellut operatiiviset tehtävät, puolustushaaratoimintojen integrointimahdollisuus sekä järjestelmän kytkeytyminen lääninhallintoon. Tehtyjen tutkimusten perusteella päädyttiin siihen johtopäätökseen, että kaksiportainen kolmeen maanpuolustusalueeseen ja niiden alaisiin sotilasläänneihin perustuva vaihtoehto on tehokkain.

Jatkosuunnittelun kannalta yksi merkittävimmistä ratkaistavista asioista olivat maanpuolustusalueiden, sotilasläänien ja joukko-osastojen keskinäiset johtaja-komentosuhteet. Niitä koskevassa tarkastelussa

■ Vuoden 1993 johtamis- ja hallintojärjestelmä uudistuksessa muodostettiin kolme maanpuolustusalueutta ja niiden alaiset sotilasläänit. Itäisen maanpuolustusalueen joukot suorittamassa maahanlaskua Pohjoisen maanpuolustusalueen esikunnan johtamassa Vaara 2000-sotaharjoituksessa. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.







arvioinnin kohteeksi valittiin kolme vaihtoehtoista johtamisjärjestelmämallia: kaksiportainen johtamisjärjestelmä, jossa rauhan ajan joukot ovat maanpuolustusalueen komentajan johdossa, kaksiportainen johtamisjärjestelmä, jossa rauhan ajan joukot ovat sotilasläänin komentajan johdossa sekä yksiportainen, vain sotilaslääneihin perustuva johtamisjärjestelmä.

Tarkastelujen jälkeen päädyttiin siihen johtopäätökseen, ettei yksiportainen johtamisjärjestelmä sovellu keskeisten sotilaallisten tehtävien hoitamiseen. Tehtävien hoitaminen edellytti sekä operatiivisten maanpuolustusalueiden että alueensa puolustuksesta vastaavien sotilaslääniä olemassaoloa jo rauhan aikana. Lopputuloksena oli, että maanpuolustusalueen ja sotilasläänin keskeinen työnjako oli parhaiten toteutettavissa sekamallin pohjalta, jossa operatiiviset ja niihin läheisesti liittyvät tehtävät hoidettaisiin maanpuolustusaluekeskeisesti ja muut tehtävät tavallaan yksiportaisesti sotilasläänikeskeisesti maanpuolustusalue ohittaen.

## Asetus vahvistaa uuden kokoonpanon

Uudistus koski myös Pääesikuntaa. Sitä koskevalle kehittämistyölle määritettiin neljä päätavoitetta: Pääesikunnan tehtävät, työnjako ja kokoonpano oli tarkistettava siten, että Puolustusvoimien kehittämiselle ja tehokkaalle johtamiselle syntyy edellytykset kaikissa tilanteissa. Johtoesikunnalle kuulumattomat tehtävät ja niitä hoitavat henkilöt oli siirrettävä alemmille hallintotasoille. Maavoimien kehittämisen tehostamiselle oli luotava aiempaa paremmat edellytykset ja puolustushaarojen järjestelmävuusta oli lisättävä. Myös puolustusministeriö oli asettanut omia vaatimuksiaan uudistukselle.

Pääesikuntaa koskeva uudistus tehtiin yleisesikunnan johdolla. Työstä vastasi Pääesikunnan eri esikuntien henkilöstöstä koottu johtoryhmä. Lisäksi työn kuluessa kuultiin useita eri alojen asiantuntijoita. Myös alueellista puolustusjärjestelmää koskeva jatkosuunnittelu tehtiin pääosin pääesikuntakeskeisesti. Vasta yksityiskohtaisen suunnittelun käynnistyessä puolustushaarojen, aselajien ja alajohtoportaiden edustajat otettiin aktiivisemmin mukaan.<sup>119</sup>

Uusi asetus puolustusvoimista annettiin 20. heinäkuuta 1992. Asetuksessa määritettiin Puolustusvoimien uusi kokoonpano sekä eri toimijoiden asema ja tehtävät. Asetuksen mukaan Puolustusvoimien valtakunnalliseen johtamisjärjestelmään kuuluivat Pääesikunta, Merivoimien ja Ilmavoimien esikunnat sekä maanpuolustusalueiden ja sotilaslääniä esikunnat. Sotilasläänit ja joukko-osastot olivat hallinnollisesti Maanpuolustusalueen esikunnan alaisia ja toimialateitse Pääesikunnan alaisia. Uuden johtamis- ja hallintojärjestelmän vaatimat muutokset vaikuttivat myös moniin muihinkin järjestelmiin, ja keskeisenä tavoitteena oli toimintojen ja johtamisen keskittäminen ja rationalisointi.<sup>120</sup>

Vuoden 1993 johtamis- ja hallintojärjestelmä ei sellaisenaan ollut pitkäikäinen, sillä sitä jouduttiin korjaamaan jo viiden vuoden kuluttua uudistuksen voimaan tulosta. Korjaustarpeiden taustalla oli kaksi tekijää: vuoden 1997 turvallisuus- ja puolustuspoliittisen selonteon uudet linjaukset sekä johtamis- ja hallintojärjestelmän toimivuudesta saadut kokemukset. Erityisesti maanpuolustusalueen ja sotilaslääniä välinen vastuu- ja työnjako sekä toiminnoittain määritetyt johto- ja komentosuhteet edellyttivät uudelleentarkistamista.<sup>121</sup>

## ERÄÄN SELONTEON TARINA – PUOLUSTUSSELONTEKO 2017

**V**altioneuvosto antoi vuonna 2017 eduskunnalle puolustuselonteon, joka oli ensimmäinen yksinomaan puolustuksen kehittämistä linjannut strategisen tason ohjausasiakirja kylmän sodan jälkeen. Pääesikunnalla oli tärkeä asema puolustuselonteon valmistelussa. Puolustuselonteon laatimisen taustalla vaikuttivat lähes kolmen vuosikymmenen vuoden aikana kumuloituneet kokemukset puolustuksen kehittämisen haastavuudesta laajoilla turvallisuus- ja puolustuspoliittisilla selonteoilla.

### Taustana turvallisuus- ja puolustuspoliittiset selonteot

Kylmän sodan päätyttyä keskeisimmäksi puolustuksen kehittämisen strategisen tason ohjauksen välineeksi muotoutui valtioneuvoston selontekomenettely. Kulloinkin istuva hallitus antoi selonteolla linjauksensa puolustuksen kehittämistä keskimäärin kerran vaalikaudessa. Ensimmäinen kylmän sodan jälkeinen ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko julkaistiin vuonna 1995. Nimensä mukaisesti siinä määriteltiin Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittista linjaa uudessa kansainvälisessä tilanteessa, jossa ideologinen vastakkainasettelu, varautuminen supervaltasotaan ja ydinpelote olivat siirtyneet taka-alalle.

Vuoden 1995 ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko on laajuudeltaan 45 sivua. Jälkeenpäin tarkasteltuna se osoittautuu hyvin tiiviiksi paketiksi. Asiakirjassa hallitus kuvaa maailmanpolitiikassa tapahtuneet kolossaaliset muutokset ja näkemyksensä niiden vaikutuksesta Suomeen. Selonteon alaotsikotkin peilavat omaa aikaansa: Maailmanjärjestys muutoksessa, YK:n vahvistuva rooli, Talouden ja yhteiskunnan muutos, Muuttuva Eurooppa, Kriisinhallinta ja kehittyvä rauhanturvatoiminta sekä Suurvaltasuhteiden

uudelleenjärjestely. Selonteko henkii turvallisuusympäristön muutosta ja pohdintaa muutoksen suhteesta Suomen ulko- ja turvallisuuspoliittiseen linjaan.<sup>122</sup>

Puolustuksesta vuoden 1995 selonteko on varsin niukkasanainen, mitä voikin pitää varsin perusteltuna. Onhan kyseessä ulko- ja turvallisuuspolitiikan – ei puolustuspolitiikan eikä puolustuksen kehittämisen – ohjausasiakirja. Selonteossa todetaan muun muassa, etteivät Euroopan sotilaallisen tilanteen muutokset antaneet tarvetta ”*tarkistaa Suomen puolustusratkaisua, joka perustuu koko valtakunnan kattavaan alueelliseen puolustukseen ja yleisen asevelvollisuuden tuottamaan suureen reserviläisarmeijaan*”.<sup>123</sup>

Mittavien turvallisuusympäristön muutosten ei siis vielä tuolloin katsottu aiheuttavan painetta eikä tarvetta muuttaa maan sotilaallisen puolustuksen konseptuaalista pohjaa. Yleinen asevelvollisuus, suuri reservi ja alueellinen puolustusjärjestelmä nähtiin toimiviksi ratkaisuiksi myös kylmän sodan jälkeisessä maailmassa.<sup>124</sup>

Vuodesta 1997 lähtien maan hallitukset ovat vetäneet virallisia turvallisuus- ja puolustuspoliittisia linjanvetoja laajoilla pensselinvedoilla. Näin tehtiin vuosina 1997, 2001, 2004, 2009 ja 2012. Viimeisten viidentoista vuoden aikana puolustuksen kehittämisen poliittisen ohjauksen välineeksi vakiintuivat valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittiset selonteot eduskunnalle. Näillä strategisen tason ohjausasiakirjoilla ohjattiin sekä ulkoministeriön (vuoden 2017 loppuun ulkoasiainministeriö) että puolustusministeriön hallinnonaloja, mikä vaikutti sekä selontekojen sisältöön että laajuuteen. Vuosien mittaan selonteot paisuivat ja niiden sisällöllinen koherenssi alkoi heikentyä.

Vuosien 1997 ja 2001 turvallisuus- ja puolustuspoliittiset selonteot ovat laajuudeltaan noin yhdeksän-

kymmentä sivua. Puolustuksen kehittämistä niissä käsitellään noin viidentoista sivun verran. Vuoden 2004 selonteon laajuus on 167 sivua, josta puolustuksen kehittäminen kattaa vajaat kolmekymmentä sivua. Selonteko on laadittu laajan turvallisuuskäsityksen mukaisesti, ja siinä käsitellään myös sisäisen turvallisuuden kehittämistä.<sup>125</sup>

Huomionarvoista on se, että vuonna 2003 julkaistiin ensimmäinen *Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen strategia* (YETTS)<sup>126</sup>. Siinä kuvataan suomalainen kokonaisturvallisuuden toimintamalli, yhteiskunnan elintärkeät toiminnot, keskeiset laajat uhkakuvat sekä eri hallinnonalojen strategiset tehtävät yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen suojaamiseksi.

Vuoden 2004 turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko jatkoi samalla laajan turvallisuuden linjalla

määrittäen ulkoministeriön ja puolustusministeriön strategisen ohjauksen osaksi suurempaa laajan turvallisuuden kenttää. Laajan turvallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna tämä olikin perusteltua. Puolustushallinnon ja ennen kaikkea Suomen sotilaallisen puolustamisen pitkän aikavälin kehittämisen näkökulmasta kehitys eteni kuitenkin epäoptimaaliseen suuntaan. Loogisempi ”koti” kokonaisturvallisuuden toimintamallin esittelylle ja kehittämiselle olikin vuosina 2003 ja 2006 julkaistu YETTS, jonka nimeksi tuli vuodesta 2010 alkaen *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia* (YTS). Sen viimeisin päivitys julkaistiin vuonna 2017.<sup>127</sup>

Myös vuoden 2009 turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko nojautui laajaan turvallisuuskäsitykseen. Valtioneuvoston mukaan selonteossa käsitellään ”myös sellaisia maailmanlaajuisia kysymyksiä, jotka eivät lähtökohtaisesti ole Suomelle suoranaisia turvalli-



■ Valtioneuvoston vuoden 2017 selonteon myötä siirryttiin laajoista turvallisuus- ja puolustuspoliittisista selonteoisista puolustuksen kehittämistä painottavaan lähestymistapaan. Puolustusministeri Jussi Niinistö esittelemässä puolustusselontekoa helmikuussa 2017 vieressään valtiovarainministeri Petteri Orpo ja maatalous- ja ympäristöministeri Kimmo Tiilikainen. Kuva: Laura Kotila / Valtioneuvosto.

*suusuhkia – esimerkkeinä ilmastonmuutos, energian tai vesivarojen niukkuus, väestöliikkeet – mutta jotka kehityksessään saattavat aiheuttaa laajamittaista tuhoa tai horjuttaa yhteiskuntien vakautta ja kehittyä väkivaltaisiksi konflikteiksi ja siten vaikuttaa turvallisuuskehitykseen”.* Selonteon näkökulma on siis todella laaja. Puolustusta käsitellään osana Suomen turvallisuuden kehittämistä. Samalla asialistalla ovat myös kysymykset talouden ja infrastruktuurin toimivuudesta, tarttuvista taudeista, ilmastonmuutoksesta ja rajaturvallisuudesta. Selonteon 135 sivusta noin viisitoista käsittelee puolustuksen kehittämistä.<sup>128</sup>

Selontekoa ohjanneen laajan turvallisuuskäsityksen haasteen oli huomannut myös selonteon valmistelua käsitellyt kansanedustaja Juha Korkeaojan johtama turvallisuuspoliittinen seurantaryhmä. Ryhmä oli jo vuonna 2008 todennut raportissaan, että ”*kaikkiin turvallisuuteen vaikuttaviin tekijöihin ei pidä hakea vastausta turvallisuuspolitiikasta, vaan vastauksia ongelmien perussyihin on haettava yhteistyössä. On todettavissa, että ongelmien niin sanottu ’turvallistaminen’, eli tekemällä kaikista ongelmista turvallisuuspoliittisia, ei edesauta ongelmien ratkaisua, vaan painottaa lähinnä ongelmilta suojautumista niiden ratkaisemisen sijasta. Siksi turvallisuuspolitiikan kattamista toimenpiteistä pitäisi olla jäsentynyt käsitys.*”<sup>129</sup> Laaja turvallisuuskäsitys oli muodostumassa liian laajaksi – ainakin mielekkään turvallisuus- ja puolustuspoliittisen ohjauksen välineenä.

Valtioneuvoston toistaiseksi viimeinen turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko annettiin eduskunnalle vuonna 2012. Sen 117 sivulla käsitellään puolustuksen kehittämistä viidentoista sivun verran.<sup>130</sup> Keskeisimmät selonteon linjaukset liittyvät puolustuksen resurssien leikkaamiseen. Sotilaallisen maanpuolustuksen vuosittaisiin menoihin määritettiin yli 200 miljoonan euron leikkaustarve vuosien 2011 ja 2015 välisenä aikana<sup>131</sup>. Myös tulevaisuudennäkymät olivat karut. Budjettileikkausten lisäksi puolustuksen pitkän aikavälin kehittäminen vaikeutui merkittävästi sen vuoksi, ettei valtioneuvosto kyennyt määrittämään tulevan kehittämisen resurssinäkökulmaa.

Valtioneuvosto totesi selonteossaan, että puolustushallinnon arvion mukaan Puolustusvoimien suorituskyvyn ylläpitämisen edellyttämä lisätarve indeksikorotusten lisäksi oli vuonna 2016 noin 50 miljoonaa euroa ja kohosi vuoteen 2020 mennessä asteittain 150 miljoonaan euroon. ”*Seuraavan hallituksen arvioitavaksi jää, millaisia mahdollisuuksia on vastata puolustushallinnon esittämään lisäresurssitarpeeseen ja sen vaikutukseen valitussa puolustusratkaisussa pitäytymiseen.*”<sup>132</sup>

Selonteon muotoiluissa puolustuksen pitkän aikavälin kehittämisen edellyttämä resurssinäkökulma jäi siis kovin sumeaksi. Valtioneuvoston turvallisuus- ja puolustuspoliittinen selonteko tuli samalla hyödyllisen käyttöikänsä päähän. Puolustusta ei voi kehittää yleisen tason lausumilla.

## Uudeksi ohjausvälineeksi puolustuselonteko 2017

Valtioneuvoston vuonna 2017 eduskunnalle antama ensimmäinen puolustuselonteko tarkoitti historiallista muutosta selontekomenettelyssä. Puolustuselonteossa hallitus linjasi ensimmäisen kerran Suomen puolustuksen kehittämistä noin kymmenen vuoden päähän ulottuvalla aikaperspektiivillä. Selontekoasiakirjan sisältö keskittyy nimenomaan puolustuksen nykytilaan ja kehittämiseen. Ero oli suuri, sillä kuten edellä on käynyt ilmi, edellisten 22 vuoden aikana puolustuksen kehittämistä oli käsitelty vain pienenä osana varsin vaikeasti hahmotettavaa laajan turvallisuuden kenttää. Toki poliittisia linjauksia oli tehty merkittävistä asioista, mutta laajan turvallisuuden näkökulman jäsentymättömyys oli heikentänyt aiempien selontekojen sisäisistä loogisuutta.

Pääministeri Juha Sipilän hallitus päätti laatia ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon, jonka valmistelun yhteydessä oli tarkoitus arvioida muun muassa mahdollisen Nato-jäsenyyden vaikutukset Suomelle. Sen lisäksi ”*laaditaan puolustuselonteko, jossa määritellään puolustuspoliittiset linjaukset puolustuskyvyn ylläpidolle, kehittämiselle ja käytölle.*”<sup>133</sup>



■ Vuoden 2017 puolustuselonteossa on linjaukset strategisista suorituskykyhankkeista. Merivoimien Laivue 2020:n uusilla monitoimikorveteilla vahvistetaan Suomen meripuolustusta. Kuva: Puolustusministeriö.

Puolustuselonteon virkamiehistä koostuvassa valmisteluryhmässä oli edustajia puolustusministeriön lisäksi Pääesikunnasta, tasavallan presidentin kansliasta, valtioneuvoston kansliasta, Turvallisuuskomitean sihteeristöstä, valtiovarainministeriöstä, ulkoministeriöstä ja sisäministeriöstä. Puolustuselonteon sihteeristö oli muodostettu sekä puolustusministeriön että Pääesikunnan suunnitteluosaston strategisen suunnittelun henkilöstöstä, ja se työskenteli puolustusministeriössä. Selonteon valmistelua käsiteltiin hallituksen

ja tasavallan presidentin ulko- ja turvallisuuspoliittisessa ministerivaliokunnassa (TP-UTVA) sekä parlamentaarisessa seurantaryhmässä.<sup>136</sup>

Pääesikunnalla oli tärkeä asema puolustuselonteon valmistelussa. Selonteko keskittyy puolustukseen, joten monestakin syystä sen valmistelu edellytti vahvaa sotilaallista osaamista. Puolustuselonteko keskittyy turvallisuusympäristön analysoimisessa nimenomaan sotilaallisten tekijöiden arviointiin. Työnjako ulkoministeriössä valmistellun, vuonna 2016 hyväksytyyn ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon kanssa sujui mallikkaasti. Puolustusta kehitettäessä ei tarvinnut enää ottaa kantaa laajoihin yleismaailmallisiin laajan turvallisuuden uhkiin. Keskeisimmät linjaukset Suomen sotilaallisesta toimintaympäristöstä kirjoitettiin Pääesikunnan tuella. Ne koskivat muun muassa sotilaallisen voimankäytön kynnyksen madaltumista, ennakkovaroitusajan lyhenemistä, nopean toiminta- valmiuden merkitystä sekä kykyä suojautua kauaskantoisten asejärjestelmien vaikutuksilta.<sup>137</sup>

Toisaalta Pääesikunta antoi vahvan tukensa myös puolustuselonteossa olevan puolustuksen nykytilan

Puolustusministeri Jussi Niinistö teki päätöksen puolustuselonteon aloittamisesta lokakuussa 2015, ja valmistelu käynnistyi vielä samana syksynä. Samanaikaisesti valmistelussa olivat myös sisäisen turvallisuuden selonteko 2016 ja yhteiskunnan turvallisuusstrategia 2017. Puolustuselonteon oli määrä valmistua ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon jälkeen – ja niin myös tapahtui. Selonteko jätettiin eduskunnalle 16. helmikuuta 2017.<sup>134</sup>

Puolustuselonteon laajuus on 32 sivua. Se on selkeästi strategisen tason puolustuksen kehittämistä ohjaava valtionjohdon tahdonilmaus Suomen sotilaallisesta puolustamisesta 2020-luvulla ja sen jälkeisenä aikana. Tahdonilmauksen keskeinen linjaus liittyy puolustuksen tulevaan resurssitasoon, joka määritetään varsin selkeästi. Valtioneuvoston mukaan puolustukseen kohdennetaan lisärahoitusta 2020-luvulla yli kymmenen miljardia euroa. Vuosikymmenen aikana Suomen puolustusmenot saavuttavat Naton jäsenmaiden minimivaihtoehtiseksi määritetyn osuuden, joka on kaksi prosenttia bruttokansantuotteesta.<sup>135</sup>

kuvauksen laatimiselle. Selonteon aikaan Pääesikunta oli juuri saanut päätökseen vuosien 2012–2014 puolustusvoimauudistuksen johtamisen, joten kuvaus on luonteeltaan synkkä: ”*Puolustusvoimauudistuksessa puolustusvoimien koko ja perusrakenne mitoitettiin vastaamaan tiukkoja taloudellisia vaatimuksia sekä silloista, nykyistä matalamman uhkatason turvallisuusympäristöä. Puolustusbudjettia leikattiin noin 10 prosenttia. – – Puolustusvoimauudistuksen toimeenpanon aikana puolustusvoimien toimintamenoihin on syntynyt rahoitusvaje.*”<sup>138</sup> Kehittämistarpeita oli rutkasti, etenkin kun turvallisuusympäristö alkoi jo vuonna 2014 muuttua entistä uhkaavammaksi.

Pääesikunnan tuki oli ensiarvoisen tärkeää myös puolustuskyvyn ylläpitämistä ja kehittämistä käsittelevien kirjausten valmistelussa. Niissä voitiin nojautua Puolustusvoimien strategisen suunnittelun tuotetisiin – erityisesti noin kahdentoista vuoden päähän tähtyvään Puolustusvoimien kehittämisohjelmaan (KEHO).<sup>139</sup> Kehittämisen painopistealueiksi määritettiin kaikkien puolustushaarojen valmius, käytöstä poistuvien suorituskykyjen korvaaminen, tiedustelu, kyberpuolustus ja kaukovaikuttaminen. Puolustusvoimien sodan ajan joukkojen vahvuutta kasvatettiin ensimmäistä kertaa kylmän sodan jälkeisenä aikana – 230 000 sotilaasta 280 000 sotilaaseen.<sup>140</sup>

Puolustusselonteon merkittävimmät linjaukset koskevat niin sanottujen strategisten suorituskykyhankkeiden toteuttamista. Merivoimien Laivue 2020-hankkeella linjattiin korvattavaksi seitsemän käytöstä poistuneen tai poistuvan aluksen suorituskyky. Selonteossa hankkeen kokonaishinnaksi arvioitiin 1,2 miljardia euroa. Ilmavoimien Hornet-hävittäjien suorituskyky linjattiin korvattavaksi monitoimihävittäjillä 2020-luvulla. HX-hankkeen kustannusarvioksi kirjattiin 7–10 miljardia euroa. Molemmat hankkeet rahoitetaan budjettirahoituksella vuosina 2019–2031 siten, että puolustusbudjettia kasvatetaan hankkeiden aiheuttamien kustannusten verran. Tämä tarkoittaa yhteensä 8,2–11,2 miljardin lisäpanostusta puolustusmateriaalihankintamäärärahoihin noin vuosikymmenen aikana. Varsinaiset hankintapäätökset jäävät

seuraavalle hallitukselle, hankintaprosessien kypsyessä Puolustusvoimien strategisen suunnittelun aikataulun mukaisesti.<sup>141</sup>

## Tavoitteena pitkäjänteinen ohjaus

Kylmän sodan jälkeinen puolustuksen strategisen ohjauksen vähittäinen kehkeytyminen turvallisuus- ja puolustuspoliittisista selonteista puolustusselonteoksi kesti lähes kolme vuosikymmentä. Vuosien 1997–2012 selonteot antoivat omana aikanaan eväitä puolustuksen kehittämiseksi. Laajan turvallisuusnäkökulman kehittymisen myötä niiden sisällön johdonmukaisuus alkoi kuitenkin hajautua. Punainen lanka hävisi, koska selontekojen kansien väliin lisättiin yhä enemmän ja yhä erilaisempia ”turvallisuusaineeksi”.

Myös ulkoministeriön ja puolustusministeriön hallinnonalojen erilainen aikaperspektiivi turvallisuusympäristön analysoinnissa tuki puolustusselonteon irrottamista laajemmasta turvallisuuspoliittisesta kehyksestä. Puolustuksen kehittäminen on pitkäjänteistä ja omalla tavallaan hidastakin toimintaa. Nopeatkaan turvallisuusympäristön muutokset eivät realisoitu puolustuksen kehittäjille samalla tavalla ja samassa mittakaavassa kuin ulkopoliittikan muotoilijoille. Viimekädessä vuonna 2012 tehdyt puolustusbudjettileikkaukset yhdessä tulevien vuosien resursitasojen näköalattomuuden kanssa johtivat osaltaan siihen, että puolustuksen alalla koettiin tärkeäksi saada todellinen strategisen ohjauksen väline – puolustusselonteko – valtioneuvoston työkalupakkiin.

Puolustusvoimat hallinnoi kymmenien miljardien kansallisvarallisuutta. Ilman pitkäjänteistä ohjausta tämän varallisuuden vaaliminen ei ole sotilaallisesti mielekäästä eikä taloudellisesti tehokasta. Puolustuksen kehittäminen edellyttää selkeää ja pitkälle tulevaisuuteen katsovaa ohjausta, jonka hyväksi toimeenpanovälineeksi on osoittautunut puolustusselonteko. Tätä todistaa se, että myös istuva hallitus valmistelee pääministeri Sanna Marinin johdolla puolustusselontekoa eduskunnalle keväällä 2021.





## SUUNNITTELUA JA VALMISTELUA SUOMEN PUOLUSTAMISEKSI

Pääesikunta sai vuonna 1948 luvan jatkaa puolustus suunnittelua. Ensimmäinen sodan varalle laadittu operaatiokäskey valmistui vuonna 1952. Keskeiset suunnitelmat tehtiin Pääesikunnan operatiivisessa osastossa. Tilannekuvan kannalta tärkeä elementti oli sotilastiedustelu, jonka johtoelimet toimivat vuoteen 1968 saakka Pääesikunnassa peitenimillä.

Sodankäynnin luonteen muuttuessa yhä totaalisemmaksi puoluksen perustaksi kehitettiin alueellinen puolustusjärjestelmä. Oman heijasteensa puolustusvalmisteluun toivat myös vuoden 1968 tapahtumat Tšekkoslovakiassa ja jo muutamaa vuotta aiemmin koettu noottikriisi. Liikekannallepanojärjestelmän tehostamisen lisäksi valmiutta torjua yllätyshyökkäys parannettiin kehittämällä muun muassa sodan ajan panssariprikaatin iskukykyä.

Rauhan ajan kokoonpanon ohella uudistettiin myös Pääesikunnan sodan ajan organisaatiota ja johtamisjärjestelmää. Pahimman varalta toimintaa varauduttiin jatkamaan väistötiloissa.

■ Sotakorkeakoulun johtamisharjoitus Savonlinnassa kesäkuussa 1972. Etualalla sittemmin pitkään Pääesikunnan koulutusosastossa ja operatiivisessa osastossa palvellut kapteeni Mauri Mikkola. Kuva: Markku Vuorela / Puolustusvoimat, Sotamuseo.



## OPERATIIVINEN OSASTO PALJON VARTIJANA

**Y**lemmän tason sotilaallisessa esikuntatyöskentelyssä operatiivinen osasto on useimmiten toiminnan keskiössä. Operaatioiden suunnittelu, valmistelu ja johtaminen antavat tärkeimmät perusteet kaikelle toiminnalle niin sodan kuin rauhankin aikana, olipa kyseessä henkilöstöhallinto, huolto tai esimerkiksi viestitoiminta. Korkeissa sotilasesikunnissa operatiivinen osasto on usein juuri se osasto, jonka ympärille esikunnan muu toiminta keskittyy.

### Laaja tehtäväkenttä

Myös Suomen puolustusvoimissa on Pääesikunnan operatiivisella osastolla aina ollut merkittävä asema puolustusvalmiuden ylläpitämisessä ja kehittämisessä. Rauhan ajan suunnittelussa ja valmistelussa korostuvat lisäksi pitkäjänteisyys ja perusteiden laatiminen muiden osastojen, toimialojen sekä alajohtoportaiden työskentelyn perustaksi. Tällöinkin operatiivisen osaston vastuulla on laaja tehtäväkirjo. Välillä ollaan aivan uusien haasteiden edessä. Turvallisuusympäristön muuttuessa ja Puolustusvoimien muutenkin kehittäessä toimintaansa perusteet uusille toiminnoille tai hankkeille tulevat operatiiviselta alalta.

Esimerkkinä voidaan tarkastella vaikkapa kylmän sodan viimeisiä vuosikymmeniä, jolloin Pääesikunnan operatiivisen osaston rooli korostui entisestään. Puolustus- ja johtamisjärjestelmiä uudistettiin, ja samalla Suomen lisääntynyt aktiivisuus kansainvälisessä toiminnassa heijastui Puolustusvoimiin täysin uusina tehtävinä. Samaan aikaan kehittämisohjelmien kautta hankittiin uusia suorituskykyjä. Operatiivisen osaston merkitys alajohtoportaiden toiminnan ohjaamisessa lisääntyi niin suorituskykyjen perusteiden selvittämisessä kuin niiden käyttämisessäkin.

Hyvän käsityksen operatiivisen osaston tehtäväkentän laajuudesta saa käymällä läpi asioita, joita Pääesikunnan operatiivinen osasto käsitteli vaikkapa 1980-luvulla. Kirjeenvaihtokirjojen mukaan osaston vastuulla ja seurannassa olleiden asioiden määrä näyttää olleen lähes hengästyttävä. Asioiden kirjo vaihteli pienistä yksityiskohdista laajoihin asiakokonaisuuksiin. Niiden ajallinen ulottuvuus vaihteli lähes minuuttiluokan asioista vuosikymmenien päähän.

Keskeisimpiä olivat puolustuskyvyn kehittämiseen liittyvät asiakokonaisuudet. Niihin kuuluivat muun muassa toiminta- ja taloussuunnittelun valmistelu, rauhan ja sodan ajan organisaatioiden kehittäminen sekä organisaatiokokeilujen ohjaaminen, harjoitustoiminnan ja pääsotaharjoitusten ohjaaminen sekä varusmies- ja kertausharjoituskiintiöiden jakaminen alajohtoportaille. Yksityiskohtana mainittakoon yleisesikuntaupseerikurssien salaisten diplomitöiden ohjaaminen. Henkilökunnan koulutukseen liittyviä asioita olivat esimerkiksi operatiivisten perusteiden laatiminen yleisesikuntaupseerikursseille sekä ylemmän päällystön koulutuksen ohjaaminen. Puolustusvoimien pitkän tähtäimen kehittämisessä tärkeimpiä asioita olivat jopa neljäntoista vuoden päähän ulottuvien suoritevaatimusten määrittäminen Suomen puolustukselle sekä osallistuminen valtioneuvoston selontekotyöhön.<sup>1</sup>

Meri- ja rannikkopuolustusta, paikallispuolustusta, sotilaspoliisitoimintaa, elektronista puolustusta ja operatiivisen johtamisen tietojärjestelmiä kehitettiin monen muun asian ohessa. Kehittämistä tehtiin usein monen eri tahon edustajista koostuvissa työryhmissä. Operatiivisella osastolla oli merkittävä asema työryhmien ohjaamisessa ja niiden tulosten esittelyssä. Hyvin monessa tapauksessa työryhmien sihteerit olivatkin operatiivisen osaston asettamia.<sup>2</sup>

Toisen keskeisen asiakokonaisuuden muodostivat puolustusvalmiuteen liittyvät asiat. Niitä olivat muun muassa operatiivisten suunnitteluperusteiden ja perustamistehtävien antaminen alajohtoportaille, kaluston, aseiden ja muun materiaalin jako sodan ajan joukoille, henkilöstön tarvelaskelmat ja kantahenkilökunnan sijoitusohjeet, valmiuskarttojen varaaminen, puolustusvoimien johtamisen ja johtamispaikkojen suunnittelu, tärkeiden kohteiden suojaamisjärjestelyt sekä osallistuminen kriisibudjetin laatimiseen. Lisäksi operatiivinen osasto antoi ohjeita rauhan ajan joukkojen valmiudesta, toteutti valmiustarkastuksia sekä ohjasi joukkojen vartiointi- ja päivystysjärjestelyjä.<sup>3</sup>

Lyhyemmän aikavälin valmiuteen ja toimintaan liittyneitä asioita olivat muun muassa aluevalvonnan ja alueloukkausten selvittämisen ohjaaminen sekä ohjeistuksen antaminen virka-avusta ja tuesta muille viranomaisille. Myös osallistumisesta kansainvälisten konferenssien suojaus- ja virka-aputehtäviin laadittiin ohjeistusta. Osasto antoi lausuntoja kansainvälisten sopimusten vaikutuksista ja lakiasioista. Se seurasi ulkomaisen aseteknologian ja taktiikan kehittymistä, ulkomaisia sotia ja kriisejä sekä kartoitti niistä saatavia oppeja.

Operatiivisen osaston vastuulle kuuluivat usein myös ulkomailta Suomeen ja Suomesta ulkomaille tehtäviksi suunniteltujen ylemmän johdon vierailujen taustoittaminen ja järjestelyt. Osasto järjesti operatiivisen alan neuvottelupäiviä ja yhteistoimintaneuvotteluja eri viranomaisten kanssa. Se antoi operatiivisia käskyjä, ohjeisti salaista viestitoimintaa sekä säteilyvalvontaa ja vastasi eri tiedotusvälineiden toimittajien kirjallisiin kyselyihin. Mikään inhimillinen asia ei näyttänyt olleen vieras operatiiviselle osastolle, sillä 1980-luvun puolivälissä se ohjasi jopa kantahenkilökunnan hevosten käytön koulutusta. Osana Pääesikuntaa operatiivinen osasto vastasi myös Pääesikunnan turvallisuus- ja suojaussuunnitelmista.<sup>4</sup>

## Vastuulliset tehtävät

Työskentely Pääesikunnan operatiivisella osastolla on vaativaa. Käsiteltävien asioiden laajuus ja moninai-

suus, yhdistettynä usein varsin tiukkoihin aikatauluihin, ovat perinteisesti taanneet osaston henkilöstölle kovan työpaineen. Puolustusvoimien kehittymisen myötä osasto on saanut vastuulleen yhä enemmän uusia asiakokonaisuuksia. Esimerkkinä voidaan mainita vaikkapa Puolustusvoimien kansainvälisen toiminnan lähes dramaattinen kasvu ja syveneminen 1990-luvulta nykypäivään.

Osaston vahvuutena on puolestaan aina ollut sinne valikoitu henkilöstö. Pääesikunnan operatiivinen osasto on haluttu työpaikka, joten vuosien saatossa sinne on voitu valita kurssiensa parhaimmistoa sekä muutenkin kokeneita ja kykeneviä henkilöitä. Osaston työskentelyssä keskeisessä asemassa ovat olleet valmistelutyöstä vastanneet majurit ja everstilutnantit sekä heidän työtään ohjanneet everstit. Heillä on ollut suuri vastuu erilaisten laajojen ja pitkälle ulottuvien hankkeiden valmistelussa ja eteenpäin viemisessä. Vaatimustasoa on entisestään nostanut se, että työn luonteesta johtuen kokeneetkin valmistelijat joutuvat usein tekemisiin itselleen uusien asioiden kanssa.

Pääesikunnan operatiivisen osaston merkityksen kehitystä kuvaa ehkä sekin, että 1970–1980-luvuilla kenraalikuntaan ylennetyistä upseereista 23 prosenttia oli aiemmin palvellut operatiivisella osastolla. Vuodesta 1990 eteenpäin kenraalikuntaan ylennettä upseereista jo 37 prosenttia oli saanut kokemusta työskentelystä operatiivisella osastolla. Useimmat heistä olivat palvelleet osastolla yleisesikuntaupseerikurssin jälkeen – nimenomaan majureina ja everstilutnantteina.<sup>5</sup>

## Vaikeuksien kautta voittoon

Esimerkkinä operatiivisen osaston valmistelutyön vaativuudesta ja kauaskantoisuudesta voi nostaa esille vaikkapa Puolustusvoimien helikopteritoiminnan kehittämisen. Vielä 1980-luvulla toiminta oli Ilma-voimien vastuulla. Se käsitti lähinnä suhteellisen vähäisellä kalustolla toteutettuja tukitöitä muille puolustushaaroille ja viranomaisille.

Vuonna 1988 toiminnan kehittämistä selvittämään asetettiin helikopterityöryhmä, jonka sihteerinä



■ Operatiivisen osaston toimistopäälliköt pohtimassa puolustussuunnittelun pulmia maaliskuussa 1962. Vasemmalta majuri Reino Nykänen, komentaja Eero Pakkala, everstiluutnantti Eino Hirva ja everstiluutnantti T. Olavi Lehti. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

toimi everstiluutnantti Yrjö Koponen Pääesikunnan operatiivisesta osastosta. Aiemmin Ilmavoimissa eri tehtävissä palvellut Koponen oli toimistopäällikkönä Pääesikunnan operatiivisessa osastossa vuosina 1988–1991<sup>6</sup>.

Helikopteriryöryhmä kokoontui kahden vuoden aikana useita kertoja. Se aloitti työnsä pyytämällä Pääesikunnan osastoilta sekä alajohtoportailta lausunnot mahdollisesti hankittavien helikopterien suorituskykyvaatimuksista. Vaatimusten sekä muiden selvitysten ja tarkastelujen pohjalta saatiin perusteet arvioida sitä,

millaisia helikoptereita tarvittaisiin ja mitkä olisivat niiden hankinta- ja käyttökustannukset. Samalla hahmoteltiin helikopterijoukkojen organisaatiota ja sijoittamista sekä pohdittiin lukuisia muita yksityiskohtia. Työryhmätyön tuloksena valmistui lokakuussa 1990 suunnitelma monitoimihelikopterien hankinnasta ja käyttöönotosta. Tavoitteena oli aloittaa hankinnat siten, että kaluston toimitukset tapahtuisivat vuosina 2000–2003.<sup>7</sup>

Hankinta sai varsinaisen lähtösäyksen vasta vuoden 1997 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selon-

teossa. Siinä suositeltiin helikopterien hankkimista tukemaan perustettaviksi suunniteltujen valmiusryhmien joukkojen ja tärkeiden asejärjestelmien kuljetamista. Selonteon mukaan tavoitteena oli, että ensimmäiset helikopterit tulisivat maahan vuonna 2000 ja viimeiset vuonna 2003<sup>8</sup>. Selonteon tekstin perustana oli käytetty helikopterityöryhmän suunnitelmaa.

Puolustusvoimien helikopteritoiminta siirtyi vuoden 1997 alussa maavoimille. Samalla maavoimille siirtyi myös helikopterihankinnan valmistelu. Maavoimaesikunnassa käynnistetyssä helikopterihankinnan esiselvitystyössä päädyttiin siihen, että monitoimihelikopterien tueksi tarvittaisiin taisteluhelikoptereita. Tämä mahdollisuus torjuttiin kuitenkin parlamentaarisessa prosessissa. Vuonna 1998 eduskunta hyväksyi määrärahan vain monitoimihelikopterien hankintaa varten. Liittyminen pohjoismaiseen yhteishankkeeseen hidasti helikopterien hankintaa edelleen siten, että helikopterien toimitukset suunniteltiin vuosille 2004–2008. Teollisuuden toimitusvaikeuksien takia helikopterit toimitettiin lopulta vasta vuosina 2008–2011.<sup>9</sup>

Pääesikunnan operatiivisen osaston johtaman selvitystyön aloittamisesta kului siis aikaa kaksikymmentä vuotta, ennen kuin uusi suorituskyky alkoi käytännössä muodostua. Helikopterihanke oli toki poikkeuksellisen haastava, mikä johtui muun muassa Puolustusvoimien organisaatiomuutoksista, hankintaan liittyneestä poliittisesta keskustelusta sekä yhteispohjoismaisesta hankinnasta. Hankkeen toteuttajat olivat Puolustusvoimien materiaalilaitoksessa ja maavoimissa, mutta alulle työ saatettiin operatiivisen

osaston valmistelun pohjalta. Lopputuloksena oli toimiva järjestelmä, joka hyvin merkittävältä osin muistutti operatiivisen osaston selvityksessä suunniteltua järjestelmää.

Yksinkertaisemmissakin operatiivisen osaston johtamissa hankkeissa aikajänteet ovat monesti olleet hyvin pitkiä. Esimerkiksi tiedustelulennokkien käyttöä alettiin pohtia operatiivisen osaston johdolla jo vuonna 1989<sup>10</sup>. Päätös Ranger-järjestelmän hankinnasta tehtiin kuitenkin vasta vuonna 1999 ja järjestelmä saatiin maahan vuonna 2001<sup>11</sup>.

Pitkäjänteisyys onkin yksi operatiivisen osaston työskentelyä kuvaava asia. Henkilövaihtuvuuden ollessa kiivas yksittäinen valmistelija näkee harvoin aloittamansa työn lopputuloksen. Hänen tulee silti ymmärtää työnsä osuus Puolustusvoimien suuressa kokonaisuudessa ja osata tarvittaessa koota laaja-alaista asiantuntemusta tekemään selvitys- tai suunnittelutyötä. Työt on osattava suunnitella pitkäjänteisesti, jotta kiireiset asiantuntijat saadaan työkokouksiin ja esimiehet paikalle esittelyihin. Tulokset tulee dokumentoida huolellisesti siten, että esimerkiksi työryhmän vetäjän vaihtuminen ei aiheuta katkosta työskentelyyn. Viimekädessä monimutkaisinkin työn tulokset tulee kyetä esittelemään niin selkeästi ja kattavasti, että esimiehillä on perusteet tehdä oikeita päätöksiä.

Työ on usein yksinäistä. Useinkaan valmistelijalla ei ole tukenaan työparia, ja lähiesimiestenkin mahdollisuudet ohjata työskentelyä saattavat olla rajalliset. ”Päättävät” majurit ja everstit joutuvat usein tekemään hyvinkin itsenäisiä päätöksiä työryhmän työn suunnamisessa sekä tulosten arvioinnissa ja esittelyssä.

## TIEDUSTELUA RAUHAN JA SODAN VARALLE

Vapaussodan Päämajassa päämajoitustestarin vastuualueeseen kuuluivat operatiiviset asiat, mukaan luettuna tiedustelutoiminta. Hän käski tiedustelun tehtävät niin sanotulla kiertokirjeellä (cirkulär) suojeluskuntien piiripäälliköille tammikuussa 1918. Kohteina olivat Suomessa olevat venäläiset joukot ja paikalliset punakaartit. Tärkein tiedustelumenetelmä oli agenttien värvääminen, ja tiedot oli toimitettava Päämajaan kerran viikossa. Päämajoitustestarin osastoon perustettua tiedusteluelintä johti vuorotellen kaksi jääkäriupseeria, Isak Alfthan ja Eero Heickell, alaisinaan muutamia upseereita ja kartanpiirtäjä. Tiedonhankintaan käytettiin aktivistien ja jääkärien vuodesta 1915 alkaen Suomeen rakentamaa agenttiverkostoa ja sen kokenutta henkilöstöä.<sup>12</sup>

Vapaussodan jälkeen tiedustelun ja vastavakoilun elimistä muodostettiin yleisesikunnan erikoistehtävien osasto (os. Ie), jonka päälliköksi tuli everstiluutnantti Eino Suolahti. Sen alaosastoksi vastavakoilua varten perustettiin heinäkuussa 1918 valvontaosasto. Syksyllä osasto Ie:n nimi muuttui tiedonanto-osastoksi (os. III). Vuonna 1919 sen johtoon palasi vapaussodan ajan tiedustelun päällikkö, jääkärikapteeni Isak Alfthan. Osastossa palveli lähes viisikymmentä henkilöä. Sen kenttäorganisaatiolla oli agenteja ja asiamiehiä Venäjällä Pietarissa saakka.<sup>13</sup>

### Yleisesikunnan johtama tiedustelu 1920–1930-luvuilla

Vuosina 1920–1922 sotilastiedustelun johtoeliminä yleisesikunnassa olivat toimistot IV (tilastollinen toimisto), V (tiedustelutoimisto) ja VI (valvontatoimisto). Ensiksi mainittu vastasi tilastollisten ja sotilasmaantieteellisten tietojen kokoamisesta, keskimäinen tiedonhankinnasta Neuvosto-Venäjän

asevoimista ja viimeksi mainittu vastavakoilusta ja sotasensuurista. Tiedustelutoimistolla oli alueellisia alatoimistoja ja valvontatoimistolla alatoimisto painopistesuunnassa eli Viipurissa.<sup>14</sup>

Sotilaallista valvontaa ja vastavakoilua johdettiin aseiteitse. Viipurin alatoimiston tehtävänä oli järjestää yhdessä oman lääninsä joukko-osastojen ja esikuntien kanssa niitä koskeva valvonta ja vastavakoilu. Sen sijaan Kouvolan, Haminan ja Utin joukko-osastoissa valvonnan ja vastavakoilun järjesti yleisesikunnan valvontatoimisto yhdessä joukko-osastojen kanssa. Se vastasi myös muiden joukkojen valvonnan ja vastavakoilun järjestämisestä yhteistoiminnassa joukko-osastojen oikeusupseerien kanssa. Joukkojen ja valvontatoimiston kiinteää yhteistoimintaa pidettiin tehokkaan toiminnan edellytyksenä.<sup>15</sup>

Vuonna 1922 tiedustelualan toimistot IV, V ja VI koottiin yhteen osasto 2:ksi (tilastollinen ja ulkomaosasto). Tilastollisen toimiston nimi muutettiin vuonna 1925 ulkomaatoimistoksi ja tiedustelutoimiston nimi tilastotoimistoksi. Valvontatoimiston nimi pysyi ennallaan. Vuonna 1927 tilastotoimiston tehtäviin lisättiin kuuntelutiedustelun johtaminen. Useiden ulkomaisten tiedusteluelinten kanssa vaihdettiin Neuvostoliitto-tietoja. Kussakin kolmesta toimistosta palveli 3–5 upseeria. Kenttäorganisaatioon kuului kymmeniä työntekijöitä.<sup>16</sup>

Tilastotoimiston alatoimistot ohjasivat rajantakaista salaista tiedustelua, mutta 1930-luvun lopulla se kohtasi kasvavia vaikeuksia Neuvostoliiton turvallisuusviranomaisten tehostettua toimintaansa. Ulkomaosaston päällikkö johti suoraan salaista tiedustelua, jossa käytettiin Moskovan-sotilasasiamiehen rakentamaa asiamiesverkkoa.<sup>17</sup>

Sotilasasiamiehet olivat tärkeä tiedonhankintakeino. Ensimmäinen sotilasasiamies lähetettiin vuonna



■ Sotaväen ensimmäisen tiedustelu-upseerikurssin osanottajia keväällä 1936. Kuva: Sotamuseo.

1919 Pariisiin. 1920-luvulla verkosto kattoi Skandinavian, Baltian, Neuvostoliiton, Puolan, Saksan, Ranskan ja Britannian. Kesällä 1939 lähetettiin sotilasiamies myös Yhdysvaltoihin.<sup>18</sup>

Vuoden 1938 ylimmän sotilaallisen johdon organisaation uudelleenjärjestelyssä ulkomaaosaston toimistojen nimilyhenteitä muutettiin siten, että ulkomaatoimistosta tuli U.1, tilastotoimistosta U.2 ja valvontatoimistosta U.3. Ulkomaatoimiston määrävahvuudessa oli viisi, tilastotoimistossa yhdeksän ja valvontatoimistossa kolme upseeria. Heitä täydensivät viisi siviilianalyttikkoa ja kanslia-apulaiset. Käytännössä tilastotoimistossa työskenteli 30 henkilöä keväällä 1938. Yleisesikunnan valvonta- ja vastavakoilutehtävissä palveli kaikkiaan 20–30 henkeä.<sup>19</sup> Yleisesikunnan johtaman tiedustelun henkilöstövahvuus oli 1930-luvulla kenttäorganisaatiot mukaan luettunakin vain toistasataa henkilöä.

## Päämaja johtaa tiedustelua sotien aikana 1939–1944

Talvisodan Päämajassa tiedustelun johto organisoitiin Päämajan yleisesikunnan jaosto II:een. Sen perusti rauhan ajan yleisesikunnan ulkomaaosasto, jonka päälliköstä, eversti Lars Melanderista tuli jaoston päällikkö. Jaostojen päälliköt olivat yleisesikunnan päällikön alaisia. Tilastotoimisto perusti jaosto II:n tiedusteluosaston ja valvontatoimisto valvontaosaston. Tilastotoimiston päälliköstä everstiluutnantti Yrjö Pöyhösestä tuli tiedusteluosaston päällikkö ja valvontatoimiston päälliköstä everstiluutnantti Kustaa Rautsuosta valvontaosaston päällikkö. Ulkomaatoimisto jatkoi sellaisenaan jaosto II:n alaisuudessa tehtäväänään muun muassa yhteydenpito omiin ja ulkovaltojen sotilasiamiehiin.<sup>20</sup>

Tiedusteluosasto jakautui tiedustelutoimistoon (Tied. 1) ja viestitiedustelutoimistoon (Tied. 2). En-

siksi mainittu johti Neuvostoliittoon kohdistuvaa tiedustelua ja jälkimmäinen kuuntelutiedustelua. Tied. 1:n päällikön alaisina oli asiamiestiedustelua varten neljä alatoimistoa: Viipuri, Sortavala, Kajaani ja Rovaniemi. Tied. 1 oli samalla myös johtoelin, joka vastasi kokonaisuudesta eli tiedustelun suunnittelusta, suuntaamisesta sekä tiedon keruusta, analyysistä, muokkaamisesta ja jakelusta. Tied. 1 muokkasi saatuja tietoja raporteiksi ylipäällikölle, päämajoitustestarille ja operatiiviselle osastolle. Tied. 2 johti kuuntelutiedustelua alaisuudessaan Päämajan radiotiedustelukomppania.<sup>21</sup>

Valvontaosaston kokoonpanoon kuului aluksi kolme toimistoa. Kenttäorganisaatio kasvoi jo syksyllä 1939 ja edelleen sodan aikana. Yhtymien esikuntien yhteydessä toimineiden edustajien toimintaa johdettiin suoraan Päämajasta. Alatoimistot työskentelivät yhtymiin nähden itsenäisesti ja raportoivat työstään suoraan Päämajan valvontaosastolle. Virkatien ohittaminen koettiin yhtymissä epämiellyttäväksi päällystön selän takana toimimiseksi. Järjestelyä ei muutettu, mutta kokemusten perusteella valvontaosasto alkoi pitää komentajia paremmin tietoisina heidän vastuualueensa valvonta- ja vastavakoiluasioista. Muutoksella saavutettiin sodan edetessä paikallistamalla rintamakomentajien luottamus valvontaosaston toimintaan.<sup>22</sup>

Jaosto II oli suurin Päämajan jaostoista, sillä sen määrävahvuus oli 80 upseeria tai sotilasvirkamiestä. Lisäksi olivat sotilasasiamiehet, salaisen tiedustelun henkilöstö, radiotiedustelun elimet sekä toimistohenkilökunta. Päämajan johtaman tiedustelun kokonaisvahvuus oli kolmisensataa henkilöä.<sup>23</sup>

Välirauhan 1940–1941 aikana sotilastiedustelun johto-organisaatio toimi sotaa edeltäneessä ulkomaaosastokokoonpanossa osana Puolustusvoimain pääesikuntaa. Osaston henkilövahvuus oli vuoden 1939 tasolla, mutta alatoimistot pidettiin vahvempina. Kuuntelutiedustelun toimintaa jatkettiin reserviläisten ja varusmiesten avulla, ja sen vahvuuteen kului noin sataviisikymmentä henkilöä. Tiedustelu kohdistettiin puna-armeijaan, sen joukkojen liikkeisiin ja

sotilaallisiin valmisteluihin. Sen avulla saatiin selville, ettei Neuvostoliiton taholta ollut akuuttia hyökkäysuhkaa.<sup>24</sup>

Operatiivinen osasto oli tyytymätön tiedustelun toimintaan talvisodan aikana. Tiedustelun johtaminen haluttiin organisoida siten, että sodan ajan Päämajan tiedusteluosasto olisi päämajoitustestarin alainen ja täyttäisi operatiivisen johdon tiedontarpeita. Tämä ajatus ei kuitenkaan toteutunut.<sup>25</sup>

Kesäkuun 1941 liikekannallepanossa sotilastiedustelun johto-organisaatio laajennettiin sodan ajan kokoonpanoon pääosin talvisodan mallin mukaisesti. Eversti Melanderin johtamaan tiedustelujaostoon kuuluivat ulkomaaosasto, tiedusteluosasto ja valvontaosasto. Kokoonpanot olivat samankaltaiset kuin talvisodassa, mutta sotasensuurin uudelleenjärjestelyn myötä valvontaosaston toimistojen lukumäärä väheni kahteen. Ulkomaaosasto toimi Helsingissä, tiedusteluosasto Mikkelissä ja valvontaosasto Mäntyharjulla.<sup>26</sup> Tiedustelujaoston päällikkö vaihtui keväällä 1942, jolloin tehtävään määrättiin eversti Aladár Paasonen. Hän johti tiedustelua sodan loppuun saakka.

Tiedustelujaoston päällystövahvuus oli jatkosodan alkuvaiheessa noin satakolmekymmentä. Osastoista suurin oli everstiluutnantti Pöyhösen johtama tiedusteluosasto. Tärkeimmässä johtolimessä, tiedustelutoimistossa (Tied. 1) työskenteli viitisenkymmentä henkilöä, ja sen vahvuus oli suurimmillaan 115 henkilöä, joista yli puolet oli upseereja. Kuuntelutiedustelua johti everstiluutnantti Reino Hallamaan johtama viestitiedustelutoimisto (Tied. 2), joka toimi samalla Päämajan Radiopataljoonan esikuntana.<sup>27</sup>

Tiedustelujaoston päällikkö esitteli vihollistiedustelutietojen muutokset ylipäällikölle, yleisesikunnan päällikölle ja päämajoitustestarille. Tiedustelutietoja jaettiin myös raakatietoina operatiiviselle osastolle. Ulkomaosastossa oli viitisentoista upseeria. Tehtävät

■ Päämajan tiedustelutoimiston henkilökuntaa kevättalvella 1942. Keskellä tiedusteluosaston päällikkö, everstiluutnantti Yrjö Pöyhönen.





sisälsivät sotilaallisen tilanteen seurannan muilla sota-näyttämöillä, poliittisen tilanteen seurannan ja yhteydenpidon omiin ja ulkovaltojen sotilasasiamiehiin.<sup>28</sup>

Myös valvontaosasto oli vahvempi kuin talvisodan aikana. Varsinaisissa valvonta- ja vastavakoilu-tehtävissä palveli jatkosodan vuosina kolmisensataa henkeä. Osasto piti Päämajan johdon tilannetietoisena valvonta- ja vastavakoiluasioista kuukausittain laaditulla toimialakatsauksella. Tarvittaessa laadittiin erilliskatsauksia.<sup>29</sup>

Tiedusteluosaston alaisina oli kaukopartiotiedustelua järjestäviä alatoimistoja, kuuntelutiedustelua suorittava Päämajan Radiopataljoona sekä muita tiedonhankintaelimiä. Valvontaosaston alaisuudessa oli alatoimistoja rintama-alueella. Ulkomaaosasto johti sotilasasiamiestoimintaa puolueettomissa ja ystävällisielimissä maissa. Vuonna 1943 perustettiin kaukopartio toiminnan johtoporras Erillinen pataljoona 4 ja vuonna 1944 Ilmavoimien radiopataljoona.<sup>30</sup>

Päämajan valvontaosasto oli sotavuosina merkittävässä asemassa Suomeen kohdistuneen vakoilun torjunnassa. Talvisodan aikana sotatoimialueella olleet valtiollisen poliisin maakuntaosastot alistettiin Päämajan käyttöön tammikuusta 1940 alkaen. Jatkosodan aikana valvontaosaston asema vahvistui entisestään, kun Valtiollinen poliisi alistettiin hallintoa lukuun ottamatta Päämajalle valvontaosaston rinnakkaisosastoksi.<sup>31</sup>

Sotilastiedustelun organisaatio oli suurimmillaan loppukesällä 1944, jolloin tiedustelussa palveli yhteensä 1 600–1 800 henkilöä. Heistä 1 200 toimi kuuntelutiedustelussa.<sup>32</sup>

## Sotien jälkeiset vaikeat ajat

Jatkosodan jälkeen tiedustelun, vastavakoilun ja ulkoma-asioiden johtaminen organisoitiin Puolustusvoimain pääesikunnan ulkomaaosastoon ja sen alaisiin kolmeen toimistoon 1930-luvun malliin<sup>33</sup>. Osaston päälliköksi määrättiin eversti Paasonen. Muukin henkilöstö koostui sodanaikaisesta tiedusteluhenkilökunnasta, mutta ilman reserviläisiä.

Tärkein johtoelin oli tilastotoimisto. Sen alaisuudessa oli kuusi alatoimistoa (Helsinki, Lahti, Joensuu, Kajaani, Tornio, Parkano), radiojaos kuuntelutiedustelun johtoelimenä sekä salaisen tiedustelun elin (Jaos V). Valvontatoimistolla oli joulukuussa 1944 kuusi alatoimistoa, joilla oli alaisinaan yksitoista edustajaa eri paikkakunnilla.<sup>34</sup> Sotilasasiamiesverkkoa ryhdyttiin purkamaan syksyllä 1944.

Kesällä 1945 sotilastiedustelu ajettiin alas sisä- ja ulkopoliittisista syistä. Valvontatoimisto sai asekatkenta-jutussa osasyyn niskoilleen, kun se ei ollut kyennyt paljastamaan saati estämään asekatkenta. Everstit Paasonen ja Hallamaa lähtivät maasta. Puolustusvoimain pääesikunnan ulkomaosaston tilastotoimisto, valvontatoimisto alatoimistoinen sekä radiotiedustelun ja salaisen tiedustelun elimet lakkautettiin. Puolustusvoimien johdon tiedontarpeiden takia ulkomaosastoon muodostettiin tiedustelun rippeistä uusi ulkomaatoimisto jatkamaan tiedonkeruuta. Sen resurssit olivat pienet – 1940-luvun lopulla kymmenkunta upseeria ja siviilianalyttikkoa – ja 1950-luvulla ne supistuivat vielä lisää. Toiminnalle oli myös pantu rajoituksia.<sup>35</sup>

Sisäpoliittisen tilanteen muuttuttua Pääesikuntaan perustettiin vuonna 1949 valvonta- ja vastavakoiluelimeksi ”tarkkailutoimisto”, joka piilotettiin Pääesikunnan tiedotusosastoon. Vuoden 1952 uudelleenjärjestelyssä sen nimi muuttui tutkintatoimistoksi. Sen alueorganisaation rakentamiseen meni kymmenkunta vuotta, ja ajankohdasta riippuen tutkintatoimisto sai neljä tai viisi alatoimistoa maakuntiin. Lisäksi kentällä oli kahdeksan tai yhdeksän edustustoa toteuttamassa tehtäviään tutkintatoimiston tai jonkun alatoimiston johdolla. Myöhemmissäkin uudistuksissa sotilaallisen valvonnan ja vastavakoilun järjestelyjen johtojatuk-sena on ollut se, että valtakunnallisella johtoelimellä on tarkoituksenmukainen toteuttajaporras kentällä.<sup>36</sup>

Puolustusvoimain pääesikunnan viestiosastoon perustettiin keväällä 1950 viestikomentajan alainen radiotiedustelun johtoelin, Viestiliikenteen valvonta-elin, josta käytettiin lyhennettä Viesti 4. Se sai tehtävänsä yleisesikunnan päälliköltä operatiivisen osas-



■ Kylmän sodan ajan pitkäaikaisin tiedustelupäällikkö, kenraalimajuri Raimo Heiskanen sotilasasiemiehille järjestetyillä illallisilla joulukuussa 1976. Kuva: Jukka Nuutinen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

ton ja tiedotusosaston välityksellä. Elimen tuli myös valvoa luvatonta radioliikennettä sekä viranomaisten radioliikennettä. Ensimmäisenä päällikkönä oli majuri Armo Karkaus. Vuonna 1953 nimi muutettiin Pääesikunnan viestiyhteystoimistoksi.<sup>37</sup>

Keväällä 1951 ulkomaaosaston päällikkö määrättiin johtamaan tiedustelutoimintaa. Tehtävät tulivat joko suoraan tai operatiivisen osaston kautta yleisesikunnan päälliköltä. Sotilasasiemiehiä voitiin taas lähettää tehtäviin vuodesta 1948 alkaen. He olivat yleis-

sesikunnan päällikön alaisia, mutta ulkomaaosaston ohjauksessa. Pääesikunnasta puuttui edelleen tiedustelun johtoelin, joka olisi kyennyt suunnittelemaan, koordinoimaan ja johtamaan tiedonhankintaa.<sup>38</sup>

### Uudelleenorganisointi ja vakiinnuttaminen

Everstiluutnantti Lauri Sutela siirrettiin vuonna 1956 Sotakorkeakoulusta Pääesikunnan operatiiviselle osas-

tolle suunnittelemaan sotilastiedustelun uudelleenorganisoimista. Tavoitteena oli perustaa Pääesikuntaan tiedusteluosasto ”asteittain ja huomiota herättämättä”<sup>39</sup>. Vuoden 1959 alussa perustettiin tarkastustoimisto, jonka päälliköksi Sutela määrättiin. Toimisto sijoitettiin komentopäällikön alaiseen Pääesikunnan tiedusteluosastoon, jossa oli jo ennestään tutkintatoimisto.<sup>40</sup>

Keväällä 1960 Pääesikuntaan perustettiin tarkastusosasto, johon tarkastus- ja tutkintatoimistot siirrettiin. Uusi osasto sai vastuulleen tiedustelutoiminnan, mutta se oli riippuvainen ulkomaanosaston alaisista sotilasiamiehista ja ulkomaatoimistosta, joilla myös oli tiedustelutehtäviä. Sutela halusi tiedustelutoiminnan tehostamista ilman tarpeettomia viiveitä tiedonkulusa.<sup>41</sup>

Joulukuussa 1960 puolustusvoimain komentaja, kenraali Simelius päätti merkittävistä muutoksista tiedustelun järjestelyissä. Tiedusteluun liittyvät tehtävät määrättiin tarkastusosastolle, osasto siirrettiin päämajestarin alaisuuteen, osaston päällikkö määrättiin rauhan ajan tiedustelupäälliköksi, ulkomaanosaston ulkomaatoimisto siirrettiin tehtävineen ja henkilöstöineen tarkastusosaston alaisuuteen ja tehtävänantoja sotilasiamiehille helpotettiin. Ulkomaanosasto jätettiin edelleen ”hämäämisen vuoksi julkisesti tiedustelua hoitavaksi elimeksi” ja sotilasiamiehet muodollisesti sen alaisiksi.<sup>42</sup>

Ulkomaatoimiston nimi muutettiin pian tilastoimistoksi, ja vuonna 1961 sotilasiamiehet siirrettiin tarkastusosaston johtoon. Myös viestitiedustelun johtosuhdetta muutettiin vuonna 1960 perustamalla Pääesikunnan alainen itsenäinen joukko-osasto Viestikoelaitos. Vuonna 1988 laitos siirrettiin Ilmavoimien joukoksi, mutta se pidettiin kuitenkin Pääesikunnan tiedustelujohdon ohjauksessa.<sup>43</sup>

Vuonna 1964 tutkintatoimisto irrotettiin juridisista syistä tarkastusosastosta, joten se jäi tiedustelupäällikön alaisuuteen itsenäisenä toimistona<sup>44</sup>. Muutkin 1960-luvun jälkeen vastavakoilua koskeneet muutokset ovat liittyneet Puolustusvoimien organisaatiouudistuksiin ja tuoneet johtielintä lähemmäs sotilastiedusteluperheen ydintä.<sup>45</sup>

Sotilastiedustelu sai käyttöönsä puolustushaarojen kokoamia tietoja yhteistyöjärjestelyjen pohjalta ja ilman suoria johtosuhteita. Puolustushallinnon lisäksi sotilastiedustelun johto loi epävirallisia yhteistyösuhteita ulkoasiainhallintoon ja Rajavartiolaitokseen. Sotilasiamiesten toimintaa tiedustelujohto ohjasi pysyväismääräyksin sekä vuosittaisien neuvottelupäivien ja raportoinnin yhteydessä.<sup>46</sup>

Eversti Sutela johti sotilastiedustelua tiedustelupäällikkönä vuoteen 1964 saakka. Tarkastusosaston nimi muutettiin vuosikausien epäröinnin jälkeen tiedusteluosastoksi keväällä 1968<sup>47</sup>. Kylmän sodan kauden pitkäaikaisin tiedustelupäällikkö oli kenraalimajuri Raimo Heiskanen (1971–1982). Sotilasvastatiedustelun pitkäaikaisin päällikkö puolestaan oli eversti Erkki Laukkanen (1989–1999), joka aloitti vastatiedustelutehtävissä jo vuonna 1970.

Kylmän sodan loppuvaiheessa Pääesikunnan tiedusteluosaston kokoonpanoa muutettiin vastaamaan paremmin muuttuneita toiminnallisia tarpeita ja osaston henkilöstövahvuus kasvoi. Kylmän sodan päättyminen ei aiheuttanut suurta tarvetta muutoksiin sotilastiedustelun johto-organisaatiossa. Kenraalimajuri Yrjö Viitasaaren toimiessa tiedustelupäällikkönä vuosina 1990–2001 järjestelmään kuuluivat Pääesikunnan tiedustelu-, tutkinta- ja ulkomaanosastot, Viestikoelaitos sekä sotilasiamiesverkosto. Uusia sotilasiamiesten asemapaikkoja perustettiin, ja si-  
vuakkreditoiteja lisättiin erityisesti entisen Neuvostoliiton alueen valtioihin.<sup>48</sup>

Integroidun tiedustelu-, valvonta- ja johtamisjärjestelmän luominen oli tärkeimpiä tavoitteita PTS-kaudella 1992–2006. Toimintavalmiuden tehostamiseksi rauhan ajan tiedustelujärjestelmää muokattiin vastaamaan mahdollisimman pitkälle kriisiajan tarpeita.<sup>49</sup>

Sotilastiedustelun organisoinnissa on 2000-luvulla toteutettu merkittäviä uudelleenjärjestelyjä. Pääesikunnan organisaatiouudistuksessa tiedusteluosastoa supistettiin ja Pääesikunnan alaiseksi laitokseksi perustettiin Puolustusvoimien tiedustelukeskus vuonna 2007. Siihen liitettiin myös aiemmin itsenäisenä

joukkona toiminut Topografikunta. Viestikoelaitos siirrettiin vuonna 2011 Ilmavoimista takaisin Pääesikunnan alaisuuteen. Vuonna 2014 Puolustusvoimien tiedustelukeskus ja Viestikoelaitos yhdistettiin Puolustusvoimien tiedustelulaitokseksi, joka on Pääesikunnan alainen ja tiedusteluosaston ohjaama laitos.<sup>50</sup>

2000-luvulla Pääesikunnan tiedusteluosasto toimii entistä selvemmin sotilastiedustelun johto- ja koordinaatioelimenä, joka käyttää työssään tarvittavia tiedustelulajeja ja suorituselimiä. Se johtaa ja koordinoi myös voimakkaasti kasvanutta tiedustelualan kansainvälistä yhteistoimintaa.

Vesa Tynkkynen

## PUOLUSTUSSUUNNITELMAT TÄHTÄÄVÄT PITKÄLLE

**V**altakunnan puolustussuunnitelma sisältää laajan kokoelman erilaisia asiakirjoja, joiden muodostama kokonaisuus antaa perusteet sodan ajan joukkojen käytölle, materiaalisen suorituskyvyn kehittämiseksi sekä joukkojen rauhan ajan koulutukselle mahdollisen sodan varalle. Puolustussuunnitelman perustana on Pääesikunnan operaatiokäsitys, jossa annetaan sodan ajan toiminnan suunnitteluperusteet alueellisille johtoportaille, puolustushaaroille ja eri toimialoille.

### Uhkana länsi – faktana itä

Puolustussuunnittelun lähtökohtana on arvio kulloinkin vallitsevasta sotilaallisesta uhkasta. Toisen maailmansodan päätyttyä Suomi jäi idän ja lännen kehittyvän vastakkainasettelun puristukseen. Jo vuonna 1945 Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö eversti Olavi Huhtala totesi muistiossaan, että mahdollisesti tulevassa idän ja lännen välisessä sodassa Suomen oli otettava huomioon myös Neuvostoliiton tarpeet. Mahdollisen sodan syttyessä Suomi muodostaisi astinlaudan lännen Neuvostoliittoon suuntaamalle hyökkäykselle.<sup>51</sup>

Oli siis tunnustettava se tosiasia, että Suomi oli tahtomattaan osa Neuvostoliiton turvallisuusjärjestelyjä, vaikka suomalaisten luottamus entiseen vihollis-

seen oli olematon. Puolustussuunnitelmien laatimisen näkökulmasta tilanne oli erittäin hankala. Pariisin rauhansopimus vuodelta 1947 ja Neuvostoliiton kanssa solmittu YYA-sopimus vuodelta 1948 asettivat tarkat reunaehdot maanpuolustuksen suunnittelulle ja puolustuskyvyn kehittämiseksi. Ensiksi mainittu rajoitti sotilaallisen voiman määrän minitasolle, kun taas jälkimmäinen sopimus velvoitti puolustamaan omaa aluetta kaikin käytettävissä olevin voimin. Presidentti Paasikivi pelkistikin hankalan asetelman toteamalla päiväkirjassaan, että ”oli täytettävä YYA-sopimuksen velvoite mutta varauduttava myös siihen, että Neuvostoliitto rikkoisi sopimusta ja pyrki maahan väkisin”.<sup>52</sup>

Pääesikunnan operatiivisen osaston vuoden 1951 uhka-arviossa oli kolme vaihtoehtoa lännen mahdollisesta hyökkäyksestä Suomen alueelle. Tapauksessa A, jossa länsinaapuri Ruotsi pysytteli puolueettomana, maahyökkäys suuntautui Norjasta Suomen Lappiin. Tapauksessa B länsivaltojen mairinnousut suuntautuivat eteläiselle rantamaalle samalla kun tehtiin maahyökkäys Norjasta Suomeen. Tapauksessa C hyökkäjän käytössä oli myös Ruotsin alue. Tämä mahdollisti sekä maahyökkäyksen Pohjois-Ruotsista Tornioon että mairinnousun Pohjanlahden yli Suomen rannikolle. Jälkimmäiseen vaihtoehtoon sisältyivät myös vaihtoehdon B mukaiset mairinnousut eteläiselle rantamaalle sekä maahyökkäys Norjasta Lappiin. Edellä kuvatut



■ Kartalla laadittujen suunnitelmien käyttökelpoisuutta on kokeiltava sotapeleissä ja käytännön harjoituksissa. Sotakorkeakoulun esikuntaharjoitus elokuussa 1969. Kuva: Jyri Paulaharju / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

kolme uhkamallia ja niihin liittyvät ajatukset omien joukkojen käytöstä olivat käytössä aina vuoteen 1966 saakka.<sup>53</sup>

Kuinka realistisia edellä kuvatut uhkamallit sitten olivat? Asiakirjoista ei löydy kysymykseen täysin yksiselitteistä vastausta. Pääesikunnan operatiivisessa osastossa 1950-luvulla työskennellyt majuri Taisto Olavi

Lehti pelkisti asian haastattelussaan toteamalla: ”*Se oli teoriaa.*” Vallitsevassa tilanteessa uhkamallit kuitenkin olivat ennen kaikkea poliittisesti tarkoituksenmukaisia.<sup>54</sup>

Pääesikunnassa arvioitiin vuonna 1960, että yllätyksellisessä kriisitilanteessa merkittävin välitön uhka kohdistuisi Suomeen Neuvostoliitosta, jonka käytettävissä

sä saadun tiedon mukaan jo pelkästään Leningradin sotilaspiirissä oli kymmenen divisioonaa. Sen sijaan lännen yllätyshyökkäystä Pääesikunta ei todellisuudessa pitänyt kovinkaan todennäköisenä, sillä Skandinavian alueella Natolla oli käytettävissä vain rajoitetusti joukkoja.<sup>55</sup>

Pääesikunta päivitti uhka-arviotaan 1960-luvun puolella välissä. Aiemmat kolme vaihtoehtoista uhkamallia A, B ja C korvattiin kahdella uhkamallilla. Uudessa uhkamallissa A oletettiin Itämeren ja Pohjois-Norjan olevan vaarassa joutua sotatoimien piiriin. Hyökkäys Suomen alueelle arvioitiin tehtävän näiden alueiden suunnasta. Ruotsin alue ei tällöin ollut hyökkääjän käytössä. Vaihtoehdossa B peruslähtökohta oli muuten sama, mutta hyökkääjällä oli käytössään myös Ruotsin alue.<sup>56</sup>

Uudet lännen hyökkäysvaihtoehdot olivat variaatio 1950-luvun uhkamalleista. Todellisuudessa oli jo aiemmin kuvatulla tavalla sisäistetty se, että ainoastaan Neuvostoliitolla oli todellinen kyky toteuttaa nopea yllätyshyökkäys Suomeen.<sup>57</sup>

Täydellistä yllätystä ei kuitenkaan enää 1970-luvulla pidetty todennäköisimpänä vaihtoehtona. Pääesikunnassa arvioitiin, että aiempien vuosien korkeintaan kahden vuorokauden valmisteluajan sijasta sodan uhka-aika kestäisi useita päiviä, jopa viikkoja. Ennakkovaroitustajan pidentyessä katsottiin saavutettavan korkeampi puolustusvalmius ennen sotatoimien alkua.<sup>58</sup>

## Kylmän sodan operatiiviset suunnittelukierrokset

*Operaatiokäsky Polttoainehankinta vuodelta 1952*  
Asekätkentäjutun paljastuttua keväällä 1945 Pääesikunta oli keskeyttänyt kaikki puolustusvalmistelut. Vasta maaliskuussa 1948 presidentti Paasikivi antoi Pääesikunnan esityksestä luvan aloittaa puolustus suunnitelmien laatimisen uudelleen. Suunnittelussa keskityttiin alkuvaiheessa valtion sisäisen suojelun suunnitelmien tarkentamiseen. Varsinaisen sodan ajan puolustus suunnitelman perusteiden kartoitta-

misen Pääesikunnan operatiivinen osasto käynnisti vasta maaliskuussa 1949.<sup>59</sup>

Vuoteen 1951 mennessä oli jo suunniteltu puolustusvoimien uudet sodan ajan kokoonpanot. Uudet rauhan ajan kokoonpanot vahvistettiin seuraavana vuonna. Kokoonpanojen suunnittelu oli tehty pitkälti Pääesikunnan järjestelyosaston johdolla. Sodan ajan kokoonpanoissa luovuttiin raskaiksi koetuista divisioonista. Kenttäarmeijan sodan ajan perusrytymän kokoonpanoksi vahvistettiin prikaati, joita oli tarkoitus perustaa kaikkiaan 29. Kolmen vuoden tiiviin suunnittelujakson jälkeen maaliskuussa 1951 vahvistettujen sodan ajan joukkojen kokonaisvahvuus oli noin puoli miljoonaa henkilöä, joukossa 46 000 naista.<sup>60</sup>

Sodan ajan joukkorakenteen tultua hyväksytyksi käynnistettiin puolustus suunnitelmien laadinta sodan varalle Pääesikunnan operatiivisen osaston käskyllä syyskuussa 1951. Tiiviin suunnittelujakson päätteeksi puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Aarne Sihvo hyväksyi 13. kesäkuuta 1952 maan puolustamisesta operatiivisen käskyn peitenimellä Polttoainehankinta. Yli satasivuinen asiakirja luokiteltiin erittäin salaiseksi ja sitä laadittiin vain viisitoista jakelukappaletta. Pääesikunnassa vain operatiivisen osaston ja järjestelyosaston päälliköillä sekä jalkaväen tarkastajalla oli täydelliset käskyt, ja muiden jakelukappaleet sisälsivät vain yhtä vastaanottajaa koskevat tiedot.<sup>61</sup>

Pääesikunnan operatiivisen johdon lähtökohtana oli aloittaa yllättävästi alkaneen hyökkäyksen torjunta nopeimmin perustettavilla joukoilla heti valtakunnan rajalta alkaen. Tällä pyrittiin suojaamaan kenttäarmeijan pääosien perustaminen ja joukkojen keskittäminen toiminta-alueilleen. Pääesikunnan johdossa toimi neljä operatiivista vastuualuetta, Pohjois-Suomi, Pohjanmaa, Sisä-Suomi ja Etelä-Suomi, joiden komentajat johtivat itsenäisesti oman vastuualueensa taistelua. Heillä oli johdossaan lähes kaikki alueella toimivat puolustusvoimien joukot, lukuun ottamatta suoraan Pääesikunnan alaisuudessa toimiviksi suunniteltuja ilmavoimien ja merivoimien joukkoja. Lisäksi Pääesi-

kunta varasi osan perustettavista prikaateista omaksi reservikseen, jonka vastahyökkäyksillä valmistauduttiin lyömään maahan tunkeutunut vihollinen.<sup>62</sup>

Operaatiokäskyn perusteella kukin Pääesikunnan alajohtoporras ja niiden alaiset johtoportaat laativat oman vastuualueensa puolustussuunnitelman. Suunnittelun edetessä muodostui yhä yksityiskohtaisempi puolustussuunnitelmien verkko, joka ulottui aina pienempiin sodan ajan yksiköihin saakka.

### *Operaatiokäskey Valpuri vuodelta 1958*

Vuoden 1952 puolustussuunnitelma oli ollut lähinnä nopeasti laadittu ensimmäinen ajatus maan puolustamiseksi sotien jälkeisessä uudessa tilanteessa. Porkkalan vuokra-alueen palautus vuonna 1956 käynnisti uuden operatiivisen suunnittelukierroksen puolustussuunnitelmien ajantasaistamiseksi. Pääesikunnassa sotilaallisen maanpuolustuksen suunnittelun lähtökohdaksi määritettiin ”*valtakunnan keskeinen alue maanpuolustuksen kannalta*”, mikä kattoi pääpiirteissään eteläisen, läntisen ja keskisen Suomen. Keskeiseen alueeseen sisältyi pääosa väestöstä, joukkojen perustamistehtävistä, peltoalasta ja teollisuustuotannosta.<sup>63</sup>

Koko maata puolustettiin, mutta keskeisen alueen hallussapidon katsottiin takaavan sekä sotatoimien jatkuvuuden että kansan elinmahdollisuuksien säilymisen. Etelä- ja Keski-Suomi oli pidettävä hallussa kaikissa tilanteissa. Lisäksi oli pidettävä hallussa alue Pello–Rovaniemi–Ranua–Pudasjärvi–Kajaani, jonka kautta voitiin säilyttää maayhteys Ruotsiin. Kahden vuoden suunnittelujakson tuloksena puolustusvoimain komentaja, kenraali Kaarlo Heiskanen hyväksyi helmikuussa 1958 uuden operatiivisen käskyn peitenimellä Valpuri. Sillä kumottiin aiempi vuoden 1952 operatiivinen käskey Polttoainehankinta.<sup>64</sup>

Operatiivinen käskey Valpuri oli vuoden 1952 suunnitelman päivitetty versio, minkä lisäksi sillä tarkennettiin ja laajennettiin puolustussuunnitelman perusteita. Suunnitelma oli laadittu YYA-sopimuksen hengessä ja lähinnä lännen hyökkäyksen muodostaman uhkakuvan varalle. Virallisissa asiakirjoissa

Neuvostoliittoa ei edelleenkään pidetty mahdollisena uhkana. Operaatiokäskyä ylläpidettiin päivitettyinä aina vuoteen 1963 saakka.<sup>65</sup>

### *Operatiivinen käskey 15 vuodelta 1966*

Sodan kuvan muuttuminen yhä totaalisemmaksi loi 1950-luvun lopulta tarpeen luoda järjestelmä, jossa kaikki yhteiskunnan hallinnonalat tekevät omat valmistelunsa sodan varalle. Uudessa vuoden 1960 hallintojaossa maahan muodostettiin yksitoista siviililääniä, jolloin syntyi tarve uudistaa myös Puolustusvoimien rauhan ajan hallintojakoa siviili- ja sotilasviranomaisten yhteistoiminnan tehostamiseksi. Valmistelutyön tuloksena puolustusvoimain komentaja, kenraali Sakari Simelius päätti lokakuussa 1964, että Puolustusvoimissa siirrytään seitsemän sotilasläänin aluejakoon.

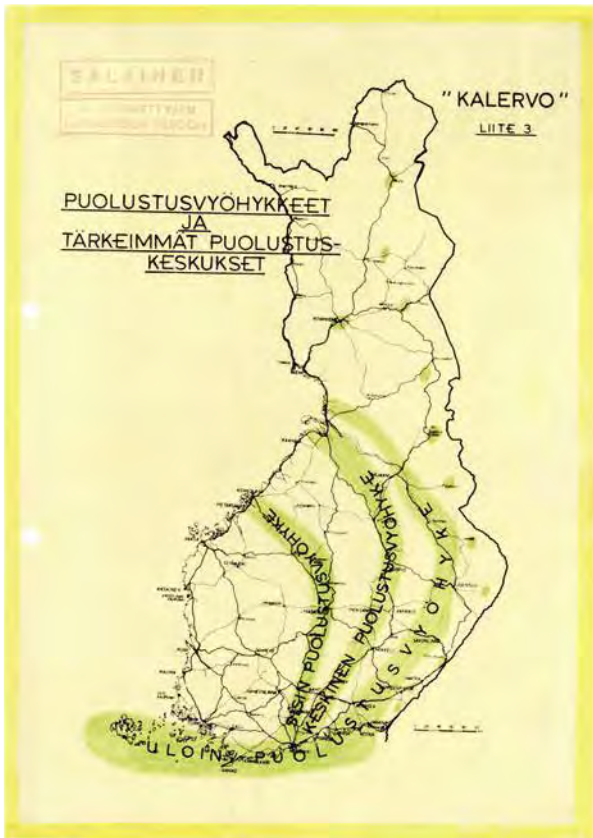
Muutokset johtivat luonnollisesti myös uuteen operatiiviseen suunnittelukierrokseen. Puolustussuunnitelman perustaksi otettiin alueellinen puolustusjärjestelmä, jonka peruseriaatteita oli hahmoteltu jo 1950-luvulla.

Ajatuksena oli, että uudessa järjestelmässä kukin sotilasläänin esikunta suunnitteli rauhan aikana alueensa puolustuksen ja sotilasläänin komentaja johtaisi itsenäisesti torjunnan puolueettomuusvartiointista suurhyökkäyksen torjuntaan saakka. Puolustusvyöhykkeisiin nojannut puolustusratkaisu perustui keskeisten asutuskeskusten, maastokapeikkojen, lentokenttien, satamien sekä keskeisten perustamispaikkojen ja varuskuntien pitämiseen. Puolustuksen painopiste oli pääkaupungin alueella ja Pohjois-Suomessa. Itärajan puolustuksen tärkein suunta oli kaakkoinen Suomi. Uusi Pääesikunnan operatiivinen käskey hyväksyttiin kesäkuussa 1966 peitenimellä 15.<sup>66</sup>

### *Strateginen yleissuunnitelma Kalervo vuodelta 1966*

YYA-sopimuksen mukaisten velvoitteiden täyttämiseksi Pääesikunnan johdolla oli siis laadittava laajat puolustussuunnitelmat, joilla olisi tarvittaessa voitua todistaa Neuvostoliitolle, että valmistelut lännen hyökkäyksen torjumiseksi oli tehty. Tätä osoittaa esi-





■ Operaatiokäsä Kalervo. Kuva: Puolustusvoimat.

merkiksi se, että vielä 1950-luvun lopulla Pohjanmaalle oli suunniteltu kahden prikaatin puolustusryhmittys, jonka torjuntasuuntana oli länsi. Rinnan näiden suunnitelmien kanssa laadittiin kuitenkin puolustussuunnitelmat myös Neuvostoliiton hyökkäyksen torjumiseksi. Ensimmäiset rinnakkaiset suunnitelmat laadittiin jo 1950-luvulla, mutta niiden olemassaolosta on käytettävissä vain haastattelutietoa.<sup>67</sup>

Samalla päivämäärällä kuin operatiivinen suunnitelma 15 hyväksyttiin myös strateginen yleissuunnitelma Kalervo. Sen pohjana oli operaatiokäsä 15:n mukainen joukkojen käyttö. Erona oli se, että kun operaatiokäsä 15 oli käsketty eteläisen rantamaan puolustuksen järjestelyt, Kalervossa annettiin nimenomaan itärajan puolustukseen liittyvät tarkennukset.

Puolustuksen rakenne Kalervossa noudatti aikakaudelle tyyppistä kolmen peräkkäisen puolustus-

vyöhykkeen ja niitä täydentävien puolustuskeskusten syvän puolustuksen periaatetta. Tavoitteena oli käydä taistelut valtakunnan rajan ja uloimman puolustusvyöhykkeen välisellä alueella. Sisän puolustusvyöhyke vastasi taistelujen ehdotonta takarajaa. Äärimmäisenä vaihtoehtona säännöllisten sotatoimien estyessä pidettiin mahdollisuutta siirtyä sissisotaan. Yhteys länteen oli pidettävä avoimena mahdollisimman pitkään.

Strategista Kalervo-yleissuunnitelmaa valtakunnan puolustamiseksi laadittiin Pääesikunnan operatiivisessa osastossa neljä kappaletta. Suunnitelma haluttiin pitää pienen piirin tiedossa, edustihan se YVA-sopimuksen aikakaudella poliittisesti varsin rohkeaa ajattelua. Omat kappaleet laadittiin Etelä-Suomen, Keski-Suomen, Savo-Karjalan ja Pohjois-Suomen sotilasläänien komentajille. Heidät perehdytettiin tehtäviinsä Pääesikunnassa. Pääesikunnan sisällä suunnitelmaa ei jaettu, eivätkä sitä saaneet käyttöönsä myöskään muiden sotilasläänien komentajat.

Komentajien vastuulla oli sopeuttaa kahden operatiivisen suunnitelman, eli 15:n ja Kalervon, tavoitteet yhtenäiseksi ja toteuttamiskelpoiseksi suunnitelmaksi. Etusija suunnittelussa oli Kalervon eli idän suunnasta tulevan hyökkäyksen edellyttämien tehtävien valmistelussa.<sup>68</sup>

### *Operaatiokäsä Alpo vuodelta 1971*

Heinäkuussa 1968 Pääesikunnassa esiteltiin puolustusvoimain komentajalle, kenraali Yrjö Keinoselle periaatteet puolustusjärjestelmän edelleen kehittämiseksi. Keskeinen uudistus oli sodan ajan joukkojen jaottelemisen operatiivisen käytön mukaan yleis-, paikallis- ja tukijoukkoihin. Yleisjoukkoja oli tarkoitus käyttää ratkaisuun pyrkiviin liikkuviin sotatoimiin ja paikallisjoukkoja taisteluihin maantieteellisesti rajatuilla alueilla. Tukijoukkojen tehtävänä oli yleis- ja paikallisjoukkojen toiminnan tukeminen.

Operatiivisen ajattelun lähtökohtana pidettiin sitä, että hyökkääjällä olisi käytössään hyvät maa- ja ilmakuljetusvälineet sekä runsaasti kauas kantavaa tulivoimaa, mukaan luettuna tehokkaat ilmavoimat. Ainakaan hyökkäyksen painopistealueilla hyökkäystä

ei olisi kyetty torjumaan määrämaastossa tai yksittäisellä puolustusvyöhykkeellä, vaan se olisi voitu tehdä vain syvällä alueella.<sup>69</sup>

Uuden operatiivisen suunnitelman valmistelu käynnistyi puolustusvoimain komentajan hyväksymien periaatteiden mukaisesti 1960-luvun lopulla. Sotilasläänien esikunnat ja puolustushaarojen esikunnat saivat perusteet suunnittelutyölleen toukokuussa 1970. Suunnitteluperusteissa korostettiin entistä voimakkaammin sotilasläänien kykyä ja vastuuta aloittaa sotatoimet itsenäisesti omalla alueellaan.

Puolustusvoimain komentaja, kenraali Kaarlo Leinonen hyväksyi uuden puolustussuunnitelman tammikuun 1971 alussa. Sen toteuttamiseksi alajohdportaille annetun operaatiokäskyn peitenimi oli Alpo. Sotilasläänien suunnitelmat esiteltiin puolustusvoimain komentajalle puolisen vuotta myöhemmin, 10. kesäkuuta 1971.<sup>70</sup>

### *Operaatiokäsky Kynnys*

Alpo-käsky oli voimassa peräti viisitoista vuotta, kunnes sen korvaajaksi laadittiin uusi käsky peitenimellä Kynnys. Uuden operatiivisen suunnitelman laadinta oli sisällytetty jo Pääesikunnan vuoden 1978 työsuunnitelmaan. Laajempi suunnittelu käynnistyi kuitenkin vasta toukokuussa 1981, jolloin Pääesikunnasta käskettiin suunnitteluperusteet sotilaslääneille ja puolustushaaroille. Uusi operatiivinen käsky Kynnys astui voimaan tammikuussa 1986.

Uusi suunnitelma ei muuttanut edellisellä operatiivisella suunnittelukierroksella käskettyjä alueellisen puolustuksen eikä alueellisen taistelun peruseriaatteita. Myöskään uhka-arvion perussävy ei ollut muuttunut, vaan uhka-arvion keskiössä suurimpana uhkana oli edelleenkin säilynyt yllätyshyökkäys. Operatiivisen suunnittelun lähtökohtana ei kuitenkaan enää pidetty täydellistä yllätystä, vaan sodan uhkan ajan arvioitiin kestävän useista päivistä jopa viikkoihin. Torjunnan uhanalaisimpina suuntina olivat Lappi ja Etelä-Suomi.

Kynnys ei ollut enää millään tavoin puolustussuunnitelma pelkästään YYA-sopimuksen velvoitteiden täyttämisen osoittamiseksi. Erillisiä suunnitel-

mia sen enempää lännestä kuin idästäkään tulevan hyökkäyksen torjumiseksi ei tarvinnut laatia, vaan oli olemassa yksi ja sama puolustussuunnitelma, jolla valmistauduttiin torjumaan hyökkäykset kunkin sotilasläänin uhanalaisimmasta suunnasta. Sama periaate oli ollut nähtävissä jo operatiivisessa käskyssä Alpo.

Kylmän sodan päättyminen johti 1990-luvulla operatiivisten suunnitelmien uudistamiseen. Neuvostoliiton ja Varsovan liiton hajoaminen johtivat YYA-sopimuksen purkamiseen, ja katseet käännettiin länteen. Sittemmin uudessa asetelmassa sekä uhka että sen torjunta ovat saaneet aivan uusia sisältöjä siirryttäessä moninaisten hybridiuhkien maailmaan.<sup>71</sup>

## **Puolustussuunnitelmat muutakin kuin paperia**

Puolustussuunnittelun kuvaaminen edellä esitetyllä tavalla pelkästään uhkakuvan muutosten ja niitä seuranneiden operatiivisten suunnittelukierrosten kautta ei vielä anna täyttä kuvaa koko suunnitteluprosessin laajuudesta. Operatiivisten käskyjen perusteella kaikki puolustussuunnittelussa mukana olevat tahot tekevät runsaasti muutakin suunnittelu- ja valmistelutyötä.

Liikekannallepanojärjestelmä oli operatiivisen suunnittelun osana keskeisessä asemassa kylmän sodan aikana, jolloin oli ylläpidettävä mahdollisimman nopeaa sodan ajan joukkojen perustamisjärjestelmää. Liikekannallepanojärjestelyissä tapahtui suuri muutos, kun siirryttiin Alpo-käskyn mukaiseen alueelliseen puolustusjärjestelmään yleis-, paikallis- ja tukijoukkoineen sekä paikallispuolustusperiaatteineen.

Paikallisjoukkojen luominen muutti laajasti sodan ajan kokoonpanoja. Alpo-käskyn mukaisten paikallisjoukkojen muodostaminen edellytti sitä, että 500 000 henkilön perustamistehtäväluettelosta oli poistettava 130 000 miehen edestä erilaisia pienempiä aselaji- ja huoltoyksiköitä sekä huonoimmin varustettuja jalkaväkiprikaateja. Vapautuneesta henkilöstöstä muodostettiin uusi koko maan kattava paikallisjoukkojen verkko.<sup>72</sup>

Muutos edellytti Pääesikunnan järjestelyosaston johdolla tehtyä pitkäaikaista perustamispaikkojen uudel-



■ Puolustussuunnitelmat antavat perusteet joukkojen materiaalihankinnoille ja koulutukselle. Lapin jääkäripataljoonan asevelvollisia harjoittelemassa Pohjois-Suomen puolustamista vuonna 1979. Kuva: Jukka Nuutinen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

leen järjestelytyötä sekä valtavia materiaalsiirtoja uuden järjestelmän mukaisesti varastoihin. Materiaalsiirrot saatiin toteutettua vasta vuonna 1974, eli kolme vuotta operaatiokäsä Alpon voimaan astumisen jälkeen.

Sodan ajan joukkojen kertausharjoittaminen uuden alueellisen puolustusjärjestelmän mukaisesti tehtäviin ulottui kauas 1970-luvun jälkimäiselle puoliskolle. Koska varusmieskoulutus oli koko ajan käynnissä täydellä teholla, ei käytettävissä olleella koulutushenkilöstöllä kyetty nopeampaan kertausharjoitusrytmiin.

Materiaalinen valmius on keskeisessä asemassa tarkasteltaessa joukkojen suorituskykyä ja sitä kautta puolustussuunnitelmien toteuttamiskelpoisuutta. Vuonna 1966, jolloin operaatiokäsä 15 astui voimaan, 150 000 miehen suojajoukoille oli mahdollisuus jakaa määrävahvuinen materiaali joitakin materiaalinimikkeitä lukuun ottamatta. Sen sijaan 267 000 miehen vahvuusille päävoimille olisi riittänyt jaettava korkeintaan 60 prosenttia määrävahvuuden mukaisesta materiaalista.<sup>73</sup>

## Pitkä suunnittelujänne

Puolustussuunnitelmien ydin on aina rakennettu Pääesikunnan operatiivisen johdon päätösten mukaisesti. Operatiiviset suunnittelukierrokset on toteutettu 5–15 vuoden rytmissä. Operaatiokäsä on antanut perusteet ja vaatimukset varusmies- ja reserviläiskoulutukselle, jotta reserviin koulutetulla kenttäarmeijalla on puolustussuunnitelman toteuttamisen edellyttämä osaaminen. Osaamisen päivittäminen vaatii vuosien työtä.

Puolustussuunnitelma antaa myös perusteet puolustusmateriaalihankkeille, jotta joukkojen sotavarustus vastaa haluttua suorituskykyä. Materiaalihankintojen toteuttaminen kestää usein paljon pidemmän ajan kuin yksittäinen operatiivinen suunnittelukierros. Sodan kuvan muuttuessa yhä totaalisemmaksi ja monimutkaisemmaksi ei valtakunnan puolustuksen suunnittelu voi enää olla ainoastaan Puolustusvoimien sisäinen asia. Puolustussuunnitelma kytkeytyy koko yhteiskunnan varautumiseen mahdolliseen seuraavaan sotaan.

## YLEISESIKUNTA ALUEELLISEN PUOLUSTUKSEN SUUNNITTELIJANA

Syyskesällä 1944 Suomi oli vaivoin onnistunut torjumaan Neuvostoliiton suurhyökkäyksen, joka oli tähdännyt Suomen irrottamiseen sodasta ja ehdottomaan antautumiseen. Suomalaisen sotataidon näkökulmasta raskaat kokemukset sodista olivat parantaneet merkittävästi operaatiotaidollista ja taktista osaamista. Sotakokemuksia voidaan perustellusti pitää yhtenä suomalaisen sotataidon laaduntakaajana. Kokemukset eivät kuitenkaan olleet sotataidon ilmentyminä yhteismitallisia, sillä maasto ja olosuhteet vaikuttivat suuresti siihen, miten sodasta saatuja oppeja voitiin jatkossa hyödyntää.<sup>74</sup>

Puolustusvoimien oli nöyryyttävä poliittisen paineen edessä, joten myös uhkakuviin liittyviä asenteita oli muutettava. Kun vielä syksyllä 1944 ja keväällä 1945 eversti Valo Nihtilän johdolla laaditut suunnitelmat olivat perustuneet Neuvostoliiton hyökkäyksen torjuntaan, muuttui uhkakuva-asetelma varsin pian lähes päinvastaiseksi.

Päeesikunnan operatiivisen osaston päällikön, eversti Olavi Huhtalan heinäkuussa 1945 puolustusvoimain komentajalle laatiman muistion johtajatuksena oli, että turvatakseen itsenäisyytensä Suomen oli mahdollisessa liittoutuneiden valtioiden välisessä sodassa valmistauduttava puolustamaan aluettaan Neuvostoliiton etujen ja tarpeiden edellyttämällä tavalla. Puolustusvoimien uhkakuva ja puolustusajattelu olivat ainakin näennäisesti kääntymässä torjumaan lännen suunnasta tulevaa uhkaa.<sup>75</sup>

### Pohdintoja ja ensimmäisiä toimenpiteitä yleisesikunnassa

Kesällä 1945 Puolustusvoimien johdon piirissä oli alkanut muotoutua näkemyksiä ja tarpeita puolus-

tusdoktriinin kehittämiseksi. Päeesikunta joutui painopisteyttämään työskentelynsä rauhan ajan organisaation luomiseen ja liittoutuneiden valvontakomission asettamien vaatimusten täytöntöönpanoon. Samaan aikaan asetettiin kuitenkin myös useita toimikuntia keräämään sotakokemuksia ja selvittämään muuttuneen maailmantilanteen aiheuttamia kehittämistarpeita suomalaiseen sotataitoon.<sup>76</sup>

Sotakoulujen tarkastajana ja sen ohessa myös Sotakorkeakoulun johtajana vuosina 1945–1947 toiminut kenraalimajuri Kustaa Tapola hahmotteli syksyllä 1945 puolustusrevisiolle esityksen maanpuolustuksen uudelleenjärjestelyistä. Se oli laadittu yhteistyössä komentoesikunnan päällikön, kenraalimajuri Kaarlo Heiskasen kanssa pitäen pohjana hänen johtamansa toimikunnan mietintöä. Tapolan ja Heiskasen esitys perustui ainakin osin Olavi Huhtalan muistioon.<sup>77</sup>

Päeesikunnan mukaan Suomi tarvitsi tulevaisuudessaakin hyvän puolustusvalmiuden, joka oli ylläpidettävissä ensisijaisesti suojajoukoilla. Samanaikaisesti oli kuitenkin varauduttava taisteluun laajoilla alueilla, mitä silmällä pitäen katsottiin edullisimmaksi siirtyä alueellisen puolustuksen periaatteeseen ja yhdistää maanpuolustuksen eri toimialoja muun muassa lääninajaon puitteissa.<sup>78</sup>

Tarkasteltaessa operatiivisen suunnittelun lähtökohtia oli taktisen ajattelun kehittyminen olennainen osa tulevaa työtä. Sodista saadut kokemukset eivät olleet ainoa taktiikkaa ja operaatiotaitoa muokkaava tekijä. Uudessa tilanteessa tuli ottaa huomioon myös allekirjoitetut rauhansopimukset sekä Neuvostoliiton yksipuolisesti asettamat rajoitteet ja velvoitteet. Sotataidollisen ajattelun muutos kohti alueellista puolustusta oli alkanut Päeesikunnan johdolla, ja se oli saanut laajalti virallista kannatusta myös muualla yhteiskunnassa.



■ Kenraalimajuri Kustaa Tapola hahmotteli syksyllä 1945 puolustusrevisiolle esityksen maanpuolustuksen uudelleenjärjestelyistä. Jalkaväen tarkastaja Tapola seurueineen tarkastamassa Niinisalon sotaharjoitusta elokuussa 1948. Kuva: Sotamuseo.

## Kehittäminen vauhdittuu 1950-luvulla

Kahtiajakautunut puolustuksellinen velvoite pakotti laatimaan operatiiviset suunnitelmat kahta täysin vastakkaista vaihtoehtoa varten: sekä idän että lännen hyökkäyksen varalle. Strategisen ajattelun pääperiaatteena oli sitoutua puolustamaan maata, mikäli hyökkäys tapahtuisi Suomea tai Suomen kautta Neuvostoliittoa vastaan. YYA-henkinen uhkakuva tarkoitti teoriassa sitä, että operatiiviset suunnitelmat

laadittiin lännen hyökkäyksen varalle, vaikka tarkasti salattu käytännön uhkamalli olikin aivan jotakin päinvastaista.<sup>79</sup>

Puolustusvoimain pääesikunnan operatiivisen osaston vuonna 1950 laatimassa muistiossa asia todetaan alueellisen puolustusajattelun mukaisesti: ”*Sodankäynnin luonteen muuttuessa yhä totaalisemmaksi ja sotatoimien saadessa enemmän syvyyttä maan sisäosiin on puolustusvoimiemme sodan ajan johdon perustaksi otettu n.s. alueellinen puolustus.*”<sup>80</sup>





Alueellisen puolustuksen periaatetta ei aluksi haluttu viedä taktiselle tasolle, vaan haluttiin pitäytyä varsinaisissa taistelutoimissa totutussa linjamaisessa puolustuksessa ja siihen sisältyvissä vastahyökkäyksissä. Sittemmin 1950-luvun loppupuolella vaatimuksia alueellisesta ajattelusta alettiin ulottaa myös taistelutoimintaan, koska havainnot taistelujen aloittamisen vaikeuksista ja selustan puolustamisesta sitä voimakkaasti puolsivat.<sup>81</sup>

Pääesikunta antoi rauhan ajan divisioonille sekä muutamille sotilaslääneille ja joukko-osastoille käskyn puolustussuunnitelmien laatimisesta syyskuussa 1951. Keskustelua alueellisen maanpuolustuksen järjestelyistä ja toimintaperiaatteista käytiin Puolustusvoimissa syksystä 1951 kevääseen 1952 saakka. Pääesikunnan lisäksi alueellisen puolustuksen perusteita pohdittiin muun muassa Suomen Sotatieteellisen Seuran kuukausikokouksissa. Esimerkiksi helmikuussa 1952 pidetyssä keskustelutilaisuudessa operatiivisen osaston päällikkö, eversti Leo Sauramo piti esitelmän ”Alueellisen maanpuolustuksen periaatteista”.<sup>82</sup> Alueellinen ja uudenlainen sotataidollinen ajattelutapa herättivät upseeriston keskuudessa ristiriitaisia tunteita, koska ne eivät sellaisenaan olleet vielä hioutuneet täysin selväpiirteisesti ymmärrettäväksi ja käyttöön otettavaksi kokonaisuudeksi.

Sotatieteellisen Seuran esitelmätilaisuuden lisäksi keskustelu velloi ja kesti kuukausia ilmeisen vilkkaana etenkin kahden Pääesikunnan everstin, Lauri Haanterän ja Leo Sauramon, välillä. Koska keskustelu ei ottanut päättyäkseen, Pääesikunnan operatiivisen osaston uusi päällikkö, eversti Tauno Viljanen laati Pääesikunnan koulutusosaston päällikölle huhtikuussa 1952 asiasta muistion. Siinä kuvailtiin selväpiirteisesti muun muassa sotilaallisia johtosuhteita, joiden

■ Suomalaisiin olosuhteisiin hyvin soveltuneella sissi- ja partiotoiminnalla oli keskeinen tehtävä alueellisessa puolustuksessa. Talvisodankäyntitaitojen koulutusta vuonna 1957. Kuva: Reino Tenkanen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

perusteella maan puolustusjärjestelyiksi esitettiin ”alueellista puolustusta”.<sup>83</sup>

Muistion mukaan alueellisen puolustuksen avulla pyrittiin ennen kaikkea johtosuhteiden tarkoitukseenmukaisuuteen. Maa jaettiin strategiset ja operatiiviset tekijät huomioon ottaen ylipäällikön alaisiin vastuualueisiin. Jokaisen vastuualueen ylin komentaja – armeijan tai itsenäisen armeijakunnan komentaja – johtaisi alueensa kaikkia puolustusvalmisteluja ja sota-toimia.<sup>84</sup> Kesäkuussa 1952 hyväksytty operaatiokäskey Polttoainehankinta mukailikin alueellisen maanpuolustusjärjestelmän pääperiaatteissaan pitkälti Viljasen muistion sisältöä.<sup>85</sup>

Puolustuslaitoksen vuoden 1952 organisaatiouudistuksen tarkoituksena oli saattaa kaikki joukot ja aselajit alueellisesti entistä yhtenäisemmän johdon alaisiksi. Uudistus merkitsi mittavia muutoksia Puolustusvoimien rauhan ajan organisaatioon. Divisioonista tehtiin alueellisia johtoportaita ja maavoimien joukkojen perusyhtymäksi vahvistettiin prikaati. Käytännössä maavoimien runko muodostui edelleen kolmesta divisioonasta sekä niiden alaisista joukoista ja panssariprikaatista. Aluejärjestö muuttui seitsemän sotilasläänin ja 27 sotilaspiirin kokoonpanoon. Samassa yhteydessä Ilmavoimista siirrettiin ilmatorjuntatykistö ja Merivoimista rannikkotykistö maavoimiin kuuluviksi aselajeiksi.<sup>86</sup>

Pääesikunnan operatiivisen osaston helmikuussa 1956 laatiman arvion mukaan operatiiviset olosuhteet asettivat paljon vaatimuksia maavoimien eri aselajien taktiikan, kaluston ja menettelytapojen kehittämiseksi. Toiminnan tärkein päämäärä oli torjua maalta, mereltä tai ilmasta maahan tunkeutuvan vihollisen

hyökkäykset. Vihollisella todettiin olevan aina koko sotänäyttämöllä lukumääräinen, materiaallinen ja tulliivoima niin maalla, ilmassa kuin merelläkin.

Uutena tekijänä toimintatapoja arvioitaessa tuli ottaa huomioon se mahdollisuus, että vihollinen käyttäisi atomiasetta. Etenkin suojajoukkotaistelujen kannalta tuli parantaa joukkojen liikkuvuutta. Yllätyksellisyyttä oli käytettävä hyväksi kaikessa toiminnassa, jos siihen vain suinkin tarjoutui mahdollisuus. Yllätystä voitiin tehostaa siltojen hävityksillä, runsailla ja syvillä sulutuksilla sekä sissitoiminnalla.<sup>87</sup>

Sotien jälkeiset vuodet aina 1950-luvun alkuun saakka olivat suomalaisessa sotataidossa murrosaikaa, jolloin ennen sotaa alkaneisiin taktiikan kehityslinjoihin muodostui uusia piirteitä. Tässä asetelmassa eivät pohdinnat epätavanomaisten sodankäyntimenetelmien hyödyntämismahdollisuuksista tehneet poikkeusta.

Sotilaiden ja ennen kaikkea Pääesikunnan tehtävänä oli mukauttaa aikakauden trendit, sotakokemukset ja käytössä olleet resurssit taktiseen ajatteluun siten, että rauhansopimuksen artikkelit ja YYA-sopimuksen henki täyttyivät mahdollisimman hyvin. Sotien jälkeisillä vuosilla oli kuitenkin tärkeä asema sotataidollisissa pohdinnoissa ja perusteiden luomisessa tulevalle puolustusjärjestelmälle.

Suunta kohti alueellista puolustusajattelua alkoi hahmottua ja muuttua Pääesikunnan johtaman suunnittelun myötä käytännön toimenpiteiksi. Vaikka sotilaallisen uhkakuvan perusteet vielä tarkentuivat monilta osin 1950-luvun loppupuolella, alueellisesta puolustuksesta oli tullut osa uudenlaista operatiivista ajattelua ja sotataittoa.<sup>88</sup>



---

 Marko Palokangas
 

---

## TŠEKKOSLOVAKIAN KRIISI HEIJASTUU MAANPUOLUSTUKSEEN

**P**aikallispuolustuksen voimakas kehittämistarve vuosina 1967–1968 kytkeytyi oleellisesti myös Euroopan kiristyneeseen turvallisuuspoliittiseen tilanteeseen ja arvioihin sotilaallisesta uhkakuvasta. Etenkin sotilaiden ajattelussa todennäköisimmäksi uhkavaihtoehdoksi oli hahmottunut nopea yllätyshyökkäys eli rajoitettu strateginen kaappaus, johon kumouksellisen sodan keinoin yhtyisivät myös maan omat itsenäisyyttä uhkaavat sisäiset voimat. Toisena, joskin paljon epätodennäköisempänä, vaihtoehtona pidettiin laajalla rintamalla tehtävää hyökkäystä.<sup>89</sup>

Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, eversti Leevi Välimaa laati vuonna 1966 muistion, jossa hän kuvasi seikkaperäisesti vaihtoehtoja Suomeen mahdollisesti kohdistuviksi sotilaallisiksi uhkiksi. Välimaan mukaan yllätyshyökkäys olisi toteutettu niin sanottuna rajoitettuna sotana, jossa hyökkääjän tarkoituksena oli tunkeutua voimakkaiden joukkojen avulla nopeasti maamme tärkeisiin kohteisiin. Siksi operatiivisen suunnittelun ja valmistautumisen lähtökohdaksi tuli ottaa varautuminen vihollisen nopeaan sodanavaukseen.<sup>90</sup> Välimaan ajatukset näyttävät pohjautuneen sekä vuoden 1956 Unkarin kansannousuun että 1960-luvulla kiristyneeseen Neuvostoliiton otteen eurooppalaisista satelliittimaistaan.

Ajatus rajoitetun strategisen kaappauksen mahdollisuudesta oli esillä operatiivisessa suunnittelussa ja kehitystyössä 1960-luvun puolivälistä alkaen. Kaappaushyökkäyksen käsitteen sisältöä esiteltiin virallisemmin vuonna 1967 kirjoitetussa Puolustusvoimien opetuspaketissa *Maanpuolustuksen perusteet*. Vallitsevan ja virallisen uhkakuvan mukaan hyökkäys Suomeen saatettiin toteuttaa yllätykseen pyrkivänä

kaappaushyökkäyksenä tai suurhyökkäyksenä. Käsitettä kaappaushyökkäys ei erikseen määritelty, mutta esimerkkinä siitä käytettiin toisen maailmansodan aikaisia miehitysoperaatioita Norjassa ja Tanskassa. Yllätyshyökkäyksen todettiin tarkoittavan ”*keskitehty in voimin ja voimakkaan tulen tukemana suoritettua laajamittaista hyökkäystä maan puolustuskyvyn murtamiseksi ja sen alueen valtaamiseksi*”.<sup>91</sup>

Pohdiskelu kaappaushyökkäyksen mahdollisuudesta jatkui Pääesikunnan operatiivisessa osastossa seuraavinakin vuosina. Osastopäällikön viransijaisena toiminut everstiluutnantti Ermei Kanninen laati maaliskuussa 1968 Suomen puolustusvalmiudesta laajan muistion, jossa hän pohti kaappaushyökkäyksen mahdollisuutta ja todennäköisyyttä. Kannisen pohdinnan mukaan yllätyksellinen kaappaushyökkäys Suomeen saatettiin toteuttaa yleismaailmallisen ja erityisesti eurooppalaisen kriisin aikana. Hyökkäys oletettiin tehtävän huomattavin voimin valtakunnan elintärkeän alueen strategisesti merkittäviin kohteisiin.

Sotilastiedustelu olisi Kannisen mukaan kyennyt antamaan ennakkovaroituksen kaksi vuorokautta ennen kaappaushyökkäysoperaation aloittamista, joten rauhan ajan joukkojen valmiuden kohottaminen katsottiin mahdolliseksi yllättäenkin alkavassa kriisissä. Ennakkovaroitusajan katsottiin mahdollistavan kantajoukkoperusteisten joukkojen valmiuden kohottamisen ja saattamisen taisteluvalmiuteen.<sup>92</sup>

### Prahan keväästä aktiiviseen tilanteenseurantaan

Vasta Tšekkoslovakian kiristynyt tilanne keväällä ja varsinainen miehitysoperaatio elokuussa 1968 olivat



■ Tasavallan presidentti Urho Kekkonen Pääesikunnan tilanneselostuksessa marras­kuussa 1969. Takana puolustusministeri Sulo Suorttanen ja puolustusvoimain komentaja, kenraali Kaarlo Leinonen. Kuva: Matti Kalto­kari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

riittävä peruste uhkakuvan mukaisiin toimenpiteisiin Suomessa vuosina 1968–1969.<sup>93</sup>

Tilanteen ollessa kriittisimmillään sotilastiedustelu sai yksityiskohtaisia tietoja tilanteen kehittymisestä. Tämä olisi tuskin ollut mahdollista ilman länsikon­takkeja ja ulkomailla palvelleita valveutuneita soti­lasiamiehiä. Väitettä tukee Pääesikunnan tiedus­teluosaston laatima muistio, jossa käsiteltiin muun muassa Neuvostoliiton sotilaallisten toimien aloitus­pääöstä hyökkäyksessä. Puolustusneuvostolle esitel­lyssä muistiossa sanat ”amerikkalaisten käsityksen mu­kaan” oli ylivedetty ja korvattu sanoilla ”onkin ehkä”.<sup>94</sup> Pääesikunnan saama yhdysvaltalainen tilanteenarvio sekä yhteydet läntisiin sotilastiedusteluihin haluttiin rajata mahdollisimman pienen joukon tietoon, sillä neuvostosuhteiden kannalta ne olivat äärimmäisen tulenarka asia.

Suomen ylemmillä päätöksentekotasolla Euroo­pan kiristynyttä tilannetta seurattiin tarkasti. Tosin toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa, Tšekkoslovakian tapahtumat eivät ainakaan virallisesti aiheuttaneet

laajempaa valmiuden kohottamista Puolustusvoi­missa. Valmiuden kohottaminen rajoittui lähinnä esikuntien sekä meri- ja ilmavalvontajärjestelmien tilan­ne­seurannan tehostamiseen. Pääesikunnan ope­raatiokeskuksessa tilannetta seurattiin tarkasti, mutta mitään viitteitä ei havaittu Suomeen kohdistuvasta so­tilaallisesta uhkasta tai toiminnasta, puhumattakaan alueloukkauksista.<sup>95</sup>

Tšekkoslovakian tapahtumat aiheuttivat kuitenkin levottomuutta ja suoranaisia vaaratilanteita muuta­missa Suomen varuskunnissa. Epävirallisesti tehtiin jopa omatoimisia valmiuden kohottamistoimenpiteitä siinä määrin kuin se alueellisen puolustusperiaatteen mukaan oli mahdollista.<sup>96</sup>

Vuoden 1968 tapahtumaketjut huomioon ottaen ei liene ollut pelkkä sattuma, että Suomen ylintä so­tilaallista johtoa valmennettiin kaappaushyökkäyksen torjuntaan jo saman vuoden toukokuussa. Varsovan liitolla oli tuolloin käynnissä suuria sotaharjoituksia itäisessä Keski-Euroopassa. Samoihin aikoihin Sota­korkeakoulussa järjestetty ylemmän päällystön kurssi

päättyi Pääesikunnan ohjaamaan sotapeliin, jonka uhkakuvana oli kaappaushyökkäys.

Kuvitteellisessa sotapelissä vihollinen teki Euroopan kiristyneen poliittisen ilmapiirin seurauksena maihinnousuja ja maahanlaskuja käsittävän yllättävän kaappaushyökkäyksen eteläiseen Suomeen. Operaatio alkoi meri- ja ilmavalvontatutkien häirinnällä, jota seurasivat suuri maahanlaskuoperaatio sekä joukkojen helikopterikuljetukset ja maihinnousut Helsingin, Hangon, Kirkkonummen ja Upinniemen alueille. Sotilastiedustelu sai sotapelissä ennakkovaroituksen Baltian ja Itämeren alueen vilkastuneesta sotilasliikenteestä kolme päivää ennen kaappaushyökkäyksen alkamista.<sup>97</sup>

## Sotapeleistä käytännön puolustusvalmisteluihin

Euroopan tilanteen kiristyessä sotilaat eivät jääneet aikailemaan, sillä Pääesikunnan operatiivinen osasto antoi 12. heinäkuuta 1968 – muutamia päiviä Varsovan liiton suuren esikunta- ja viestiharjoituksen käynnistymisestä – Etelä-Suomen sotilasläänille käskyn Helsingin puolustusvalmisteluista. Suunnittelun lähtökohtana oli pääkaupungin puolustaminen kaappaushyökkäysluontoista operaatiota vastaan. Tuli myös pohtia, millaisia joukkoja pääkaupungin puolustamiseen tarvittiin ja miten niiden johtaminen tuli organisoida.<sup>98</sup>

Tšekkoslovakian kokemukset osoittivat, että kaappaushyökkäys Suomeen olisi mitä todennäköisimmin aloitettu ilmaitse kuljetetuilla maahanlaskujoukoilla. Niiden ensimmäisenä tehtävänä olisi ollut Helsingin sekä lentokenttien ja muiden avainkohteiden haltuun ottaminen. Syyskuun 3. päivänä annetussa käskyssä Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta antoi Helsingin ilmatorjuntarykmentin tehtäväksi Helsinki-Vantaan lentokentän puolustusasemien ja ilmatorjunta-asemien sekä sissitoimintavalmistelujen suunnittelun yhdessä Etelä-Uudenmaan sotilaspiirin kanssa.

Puolustusasemat oli mitoitettava ilmatorjuntarykmentin perustamisvastuulla olleen kantajoukon ilma-

torjuntatykeille sekä sotilaspiirin vartiokomppanialle. Suunnitelma oli laadittava 20. syyskuuta mennessä, ja linnoitustyöt oli määrä aloittaa vielä saman vuoden aikana.<sup>99</sup> Syyskuussa 1968 Etelä-Suomen sotilasläänissä järjestettiin sotaharjoitus Myrskytuuli. Siinä harjoitettiin 14. syyskuuta yllättäen alkaneen maihinnousun torjuntaa Hankoniemellä.<sup>100</sup>

Edellä kuvatun tapahtumaketjun jälkeen eversti Ermei Kanninen piti Pääesikunnan järjestelyosaston neuvottelupäivillä marraskuussa 1968 esitelmän aiheesta ”Puolustusvoimien kehittämisen periaatteet”. Pääesikunnan tilanteenarvioinnin mukaan kyky Tšekkoslovakian kaltaiseen yllätysoperaatioon eli kaappaushyökkäykseen oli ainoastaan Neuvostoliitolla ja sen liittolaisilla.

Ensimmäinen merkittävä toimenpide kaappaushyökkäyksen torjumisessa oli sotilaallisen valmiuden välitön kohottaminen. Ratkaisuksi nähtiin kaaderiperusteiset kantajoukot, jotka olisivat nopeasti olleet käytettävissä ensimmäisiin operatiivisiin tehtäviinsä. Niiden tehtävänä oli suojata muun muassa valtakunnallisesti tärkeitä kohteet eli kaappaushyökkäyksen keskeisimmät maalit. Kantajoukkojen tuli olla toimintavalmiina runkokoonpanossa kuuden tunnin kuluessa käskystä. Reserviläisillä täydennettyjen joukkojen oli oltava täydellisessä sodan ajan kokoonpanossa 36 tunnin kuluessa käskystä. Lisäksi oli heti käynnistettävä sellaisen hajautetun ja sissitoimintaan kykenevän paikallispuolustusjärjestelmän kehittäminen, joka ei olisi ollut lamautettavissa kaappaushyökkäyksellä.<sup>101</sup> Kehitetty ratkaisu oli suomalaisen sotataidon mukainen ”köyhän miehen pelote”, jota vastaan maahantunkeutuja olisi joutunut sitomaan huomattavia voimavaroja saadakseen maan alistetuksi.

Tšekkoslovakian opetuksia analysoitaessa Pääesikunnassa päädyttiin lopputulokseen, jonka mukaan Euroopan maiden keskinäisten suhteiden ja tiedonvälityksen tehostumisen vuoksi jokaisen valtion oli niin poliittisissa kuin sotilaallisissakin toimenpiteissään otettava huomioon myös yleinen mielipide. Tämä oli johtanut siihen, ettei sotilaallisia toimenpiteitä voitu enää tehdä ilman tehokkaita ja samalla näkyviä val-

misteluita. Uhkakuvan julkaisemista pohdittaessa oli käytettävä harkintaa. Kanninen ei pitänyt todennäköisenä sitä, että vihollinen olisi voinut aloittaa kaappaushyökkäyksen maahamme pelkästään Suomen lähi-alueella rauhan ajan ryhmityksessä olleilla joukoilla.<sup>102</sup>

## Suomen sotilaallista maanpuolustusta ei yllätetty

Syksyyn 1968 tullessa kehittämistyötä oli jo tehty Pääesikunnan johdolla monella saralla. Keskeiset ratkaisut alueellisen puolustusjärjestelmän kehittämiseksi ja toteuttamiseksi esiteltiin puolustusvoimain komentajalle, kenraali Yrjö Keinoselle 6. elokuuta 1968. Sodan ajan maavoimat jaettiin operatiivisen käytön perusteella yleis-, paikallis- ja tukijoukkoihin. Puolustuksen runkona olivat yleisjoukot, joilla tarkoitettiin ratkaisuun pyrkiviin liikkuviin sotatoimiin soveltuvia operaatiokykyisiä yhtymiä ja yksiköitä. Paikallisjoukot olivat nimensä mukaisesti ensisijaisesti määräalueelle rajoittuviin taistelutehtäviin soveltuvia yksiköitä, eli esimerkiksi torjunta-, vartiointi- ja erillisyyksiköitä. Tukijoukot olivat sotatoimiin välittömästi osallistumattomia joukkoja, joiden päätehtävänä on yleis- ja paikallisjoukkojen tukeminen. Niihin kuului muun muassa rakentaja- ja huoltoyksiköitä.<sup>103</sup>

Uhkakuvan virallisemmalle julkistamiselle aika tuntui olevan sopiva vasta vuonna 1969, jolloin *Ruotuväki* julkaisi everstiluutnantti Juhani Ruudun artikkelin kaappaushyökkäyksestä kuvitettuna veret seisauttavalla kansikuvalla. Artikkelissa analysoitiin kaappaushyökkäyksen tarkoitusperiä ja suoritusperiaatteita. Ruudun mukaan hyökkääjä pyrki ratkaisuun ensisijaisesti liikkeellä ja teki maahanlaskuja, maihinnousuja ja moottorimarsseja suoraan kohteelle. Yllätykseen pääsemiseksi operaatioon käytettiin myös

■ Yllätyshyökkäyksen torjuntaa harjoiteltiin Etelä-Suomen sotilasläänin sotaharjoituksessa Turengissa kesäkuussa 1968. Kuva: Jouni Partanen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.





kauppalaivoja ja liikennelentokoneita. Jos yllätys ei onnistunut, puolustajan voimat lamautettiin tulella.<sup>104</sup> Artikkelin aiheutti tuoreeltaan hämmennystä, sillä sen sisällön kaappaushyökkäyksineen katsottiin viittaavan liiaksi Neuvostoliiton toimiin Tšekkoslovakiassa.<sup>105</sup>

## Sotataito mukautettiin vallitsevaan uhkakuvaan

Suomalaisen sotataidon kehittymisen ja ajankuvan näkökulmasta vuoden 1968 aikana Pääesikunnan johdolla tehdyt päätökset ja muutokset olivat merkittäviä. Suomalainen sotataito saatettiin vastaamaan aikakauden uhkakuvaan ja operatiivisia vaatimuksia.

Yksi tehdyistä päätöksistä oli hyväksyä poikkeuksellisten menettelytapojen käyttö niin kaappaushyökkäyksen kuin suurhyökkäyksenkin torjunnassa. Poikkeuksellisilla menettelytavoilla tarkoitettiin ”*taktiikkaa, joka poikkeaa totunmaisesta ajattelusta ja olosuhteista, joissa taistellaan ennen kaikkea liikku-*

*vuuden osalta lähes yhdenveroisen vastustajan kanssa*”. Sotataidon ajanmukaistamiseksi oli turvauduttava taktiikkaan, jossa käytettiin entistä enemmän hyväksi suomalaisia olosuhteita, kuten pimeyttä ja erittäin vaikeaa maastoa oman toiminnan mahdollistamiseksi ja salaamiseksi. Oli käytettävä ”*sissejä tai muita vihollisen selustaan lähetettyjä osastoja toisaalta oman tulivoimamme lisäämiseksi (miinat ja yleensä panssarintorjunta) sekä toisaalta vihollisen liikenoisuuden hidastamiseksi*”.<sup>106</sup>

Suomalaiset sotilasjohtajat ja joukot oli opetettava ja totutettava taistelemaan oloissa, joissa vihollisen tiestöön ja helpohkoon maastoon perustuva puolustaja suurempi liikkuvuus, tulivoima ja ilmaylivoima edellyttivät alivoimaiselta poikkeuksellisia menettelytapoja. Suomalainen sotataito muuttui 1960-luvun lopulle tultaessa kulutussodankäynnin omaisesta massan torjunnasta joustavampaan suuntaan. Sissisodankäynnin keinojen hyödyntämisellä osana alueellista puolustusperiaatetta ja paikallispuolustusta oli siinä merkittävä asema.

---

Petteri Jouko

---

## NOOTTIKRIISI EI YLLÄTÄ

**N**euvoostoliiton lokakuussa vuonna 1961 Suomeen lähettämä nootti ja erityisesti sen perimmäinen päämäärä on herättänyt runsaasti tulkintoja.

Muun muassa neuvostoasiakirjoja lähteenään käyttäneen Hannu Rautkallion mukaan nootikriisillä oli ainoastaan yksi selkeä tavoite: varmistaa presidentti Urho Kekkosen uudelleenvalinta<sup>107</sup>. Turvallisuuspolitiikan tutkijana tunnettu Pekka Visuri on puolestaan asemoinut kriisin syyt niin Kekkosen uudelleenvalintaan kuin kiristyneeseen kansainväliseen tilantee-

seenkin<sup>108</sup>. Kekkosen tutkijana profiloituneen Juhani Suomen tulkinnan mukaan nootin motiiveina olivat ensisijaisesti Neuvostoliiton turvallisuusnäkökohdat<sup>109</sup>. Puolustusvoimien entinen tiedustelupäällikkö Raimo Heiskanen on arvioinut nootin johtuneen ainakin osin Neuvostoliiton sisäisestä valtakamppailusta: Nikita Hruštšovin oli osoitettava lujuuksaan länttä kohtaan Berliinin kriisin lähestyessä jo kiehumispistettä.<sup>110</sup>

Olipa perimmäinen syy mikä tahansa, Suomen sotilasjohtajien reaktioita tutkineen Pertti Salmisen

mukaan Puolustusvoimissa kriisi katsottiin mahdollisuudeksi kohentaa Suomen puolustuskykyä. Hänen tulkintaansa, jonka mukaan YYA-sopimukseen vetoaminen ei tullut sotilasjohdolle varsinaisena yllätyksenä,<sup>111</sup> on helppo yhtyä.

## Sotilaallisen tyhjiön täyttymisestä

Neuvostoliiton mahdollisuus vedota vuonna 1948 solmittuun sopimukseen ystävydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA) oli aiheuttanut sotilasjohdolle päänvaivaa jo heti sopimuksen solmimisesta alkaen. Niin ikään sopimuksen ja Pariisin rauhansopimuksen asettamien rajoitusten välinen ristiriita oli kirkkaana sotilasjohdon tiedossa.

Jalkaväenkenraali Aarne Sihvo muodosti maaliskuussa 1948 – jolloin YYA-sopimusneuvottelut olivat vielä kesken – kannan, jonka perussävy säilyi paljolti samansuuntaisena aina Neuvostoliiton hajoamiseen saakka. Sotilaallisesta näkökulmasta katsottuna keskeisen tekijän asetelmassa muodosti Suomen itsenäisen puolustuskyky.<sup>112</sup>

Sihvon mukaan Suomella oli hyvät mahdollisuudet torjua lännen maahyökkäys Suomen alueen kautta Neuvostoliittoon. Kulkuyhteydet sekä Pohjois-Norjan että pohjoisimman Lapin alueella olivat heikot. Laajat merisotatoimet taas olivat epätodennäköisiä, sillä Neuvostoliitolla oli Itämerellä täydellinen merenheruus. Sihvo järkeilikin, että mikäli Suomen puolustus vain on kunnossa, se kykenee torjumaan hyökkäykset alueensa kautta Neuvostoliittoon.<sup>113</sup>

Sihvon näkemys ei muuttunut edes tulevan vuosikymmenen aikana. Vuonna 1957 perustetulle puolustusneuvostolle pidetyssä esityksessä Suomi asemoitiin mahdollisen suursodan sivualueelle, joskin sodan osapuolten arvioitiin mahdollisesti pyrkivän käyttämään Lappia sotatoimissaan. Ilma-aseen nopea kehitys oli vähentänyt Ahvenanmaan merkitystä suurvalloille, mutta Suomelle alue oli elintärkeä meriyhteyksien takia.<sup>114</sup>

YYA-sopimuksen näkökulmasta Suomen suurimman ongelman muodosti ilmatilan hallinta. Naton



■ Ilmavalvontakykyä vahvistettiin Britanniasta hankituilla suurtehotutkilla. Decca-korkeudenmittaustutka Aitovuorella helmikuussa 1964. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

pommituslennot sotilaalliselta merkitykseltään yhä tärkeämmäksi muuttuneiden Kuolan niemimaan tai Leningradin alueille saattoivat suuntautua suoraviivaisesti Suomen yli. Suomen ilma- ja meripuolustuksen oli kyettävä estämään puolueettomuuden loukkaukset. Jotta mahdolliset loukkaajat kyettiin torjumaan,

ne oli ensin havaittava. Tämä puolestaan edellytti toimivaa valvontajärjestelmää.<sup>115</sup>

Suomen ilma- ja meripuolustus olivat vielä 1950-luvun lopullakin varsin lohduttomassa tilassa. Neuvostoliiton arvioitiinkin mahdollisten YYA-konsultaatioiden yhteydessä esittävän yhteistyötä varsinkin niiden järjestelyissä. Mikäli sotatoimet olisivat ulottuneet Pohjois-Suomeen, Neuvostoliitto olisi saattanut esittää vaatimuksia alueen yhteisestä puolustamisesta. Vaikeimmassa tapauksessa olisi saatettu esittää läpikulkuoikeutta Suomen alueen kautta Pohjois-Norjaan. Sotatoimien ulottuessa myös Itämerelle olisivat Lapin lisäksi painopistealueiksi nousseet eteläinen rantamaa ja Ahvenanmaa.<sup>116</sup>

Suurimman haasteen muodosti kuitenkin Suomen ilmatila. Heikohkon ilmavalvontakyvyn johdosta oli odotettavissa, että Neuvostoliitto esittäisi vaatimuksia riittävän ennakkovaroituksen mahdollistamiseksi. Koska ilmavoimien torjuntakyky oli heikko – pikemminkin lähes olematon –, oli todennäköistä, että vaatimukset ulottuivat myös yhteistoimintaan Suomen ilmatilan puolustamiseksi. Pääesikunnassa laaditun lohduttoman arvion mukaan ”*Nykyisellä kalustollamme emme pysty ilma-alueemme loukkaamisia estämään emmekä edes vakavasti häiritsemään*”.<sup>117</sup>

Mahdollinen sotilaallinen yhteistoiminta nousi esille, kun yleisesikuntapäällikkö, kenraaliluutnantti Tauno Viljanen valotti hallitukselle puolustuksen haasteita kesällä 1958: Mikäli Suomi ei itse kyennyt valvomaan ilmatilaansa, saattoi Neuvostoliitto kriisitapauksessa esittää laajentavansa tutkaverkostoaan länteen. Käytännössä se saattoi tarkoittaa jopa kymmenien tutka-asemien ja satojen tähytyspisteiden perustamista Suomen valtion alueelle. Oli myös mahdollista, että Ilmavoimien olemattomasta torjuntakyvystä johtuen Neuvostoliitto haluaisi ryhmittää hävittäjiään suomalaisiin tukikohtiin jo sodan uhan aikana. Jos Suomi ei kykenisi huolehtimaan merivonnastaan, ulottuisivat Neuvostoliiton vaatimukset myös merialueelle. Lisäksi Viljanen ennakoitiin, että sodan aikana vaatimukset vain kasvaisivat entistä suuremmiksi.<sup>118</sup>

Viljanen päätti esityksensä aikaa kestäneeseen johtopäätökseen, joka kuvaa hyvin vallinnutta uhkalähtöistä ajattelua ja tarvetta kehittää puolustusta pitkäjänteisesti: ”*Puolustusvoimain järjestelyissä ja toiminnan suunnittelussa täytyy olla jonkinlainen ennakkonäkemys. Taustana täytyy olla sodan aikaiset tarpeet. Suurimmaksi osaksi näistä määräytyvät rauhan aikaiset tavoitteet*.”<sup>119</sup>

Viljanen puheenvuoro poiki laajan keskustelun puolustusneuvostossa syksyllä 1958. Viljanen oli esittänyt muun muassa liikekannallepanovalmisteluiden ulottamista kaikille hallinnonaloille. Myös Pariisin rauhansopimuksen sotilasartikloihin oli saatava täsmennyksiä, jotta puolustusvalmistelut voitaisiin toteuttaa täysipainoisesti. Rauhansopimuksen kielto-listalla olivat esimerkiksi ilmapuolustukselle tärkeät ohjukset. Sodan ajan joukkojen miesvahvuuden rajoitukset estivät suurten ikäluokkien täysipainoisen kouluttamisen.<sup>120</sup>

Puolustusneuvostossa puhetta johtanut presidentti Kekkonen suhtautui skeptisesti Puolustusvoimien näkemykseen mahdollisista konsultaatiovaatimuksista. Arviot ja faktat olivat Kekkonen mukaan sekaisin: ”*Neuvostoliiton meille mahdollisesti esittämät vaatimukset on piirretty kovin vapaalla kädellä ja toisaalta taas kaikki tiedämme mitä pystymme tällä hetkellä näiden vaatimusten täyttämiseksi tekemään*.” Kekkonen mukaan puolustusvalmisteluiden laajentamiselle ei ollut estettä, mutta sillä ei ollut merkitystä, ellei Pariisin rauhansopimuksen rajoituksia saatu muutettua.<sup>121</sup>

Presidentin kannanoton perusteella tuntuukin erikoiselta, että puolustusneuvoston sihteeristö kuitenkin valmisteli asiasta päätösehdotuksen huhtikuussa vuonna 1959. Sen mukaan Puolustusvoimien tuli suunnitella puolueettomuuden suojaamiseen liittyvät toimet siten, että YYA-sopimuksen ”– – *asettamattomat sotilaalliset velvoitukset kyetään täyttämään suomalaisin joukoin ottaen kuitenkin huomioon, että suoritettavat toimenpiteet samalla takaavat em. sopimuksen mukaiset edut Neuvostoliitolle*”. Päätösesityksen arvioitiin kuitenkin rajoittavan poliittista liikkumavaraa, eikä sitä ulkoministeriön lausunnon mukaan ollut tarkoituk-



senmukaista hyväksyä. Näin ollen esitys jäi lopulta pöydälle.<sup>122</sup>

Puolustusvoimien johdolla lieenee ollut useitakin motiiveja laadituttaa päätösehdotus. Vuosien 1958–1959 vaihteeseen ajoittunut poliittinen kriisi – yöpakkaset – oli osoittanut Suomelle sen poliittisen liikkumavaran rajoja. Materiaalihankintojen rahanat olivat sulkeutumassa vuonna 1957 aloitetun H-ohjelman ajauduttua rahoitusvaikeuksiin. Valoa tunnelin päässä näkyi ainoastaan idässä, sillä neuvoteltavana ollut tavaraluotto tarjosi avartuvia hankintanäkymiä. Syksyllä 1959 puolustusvoiman komentajaksi nimitetty jalkaväenkenraali Sakari Simelius arvioikin puolustuksen materiaalsen kehittämisen olevan oman komentajakautensa tärkein tehtävä. Simeliukselle YYA-sopimus näyttäytyi siis keinona kohentaa Puolustusvoimien valmiutta. Tähän vipuvarteen hän tarttui useita kertoja komentajakautensa aikana.<sup>123</sup>

## Berliinin kriisi kiristyy

Yleismaailmallinen tilanne kiristyi merkittävästi kesälä 1961. Neuvostoliito jätti nootin Berliinin asemasta ja vaati Itä-Saksan tunnustamista. Samanaikaisesti Washington ilmoitti asevoimiensa koon ja laadun parantamisesta. Tilanteen jännittyessä Pääesikunta avasi yhteydet ulkoministeriöön. Pääesikunnan tarkastusosaston päällikkö, eversti Lauri Sutela ja puolustusneuvoston yleissihteeri, eversti Paavo Ilmola olivat yhteydessä ministeri Jaakko Hallamaan, joka toimi ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkönä.<sup>124</sup>

Käydyissä keskusteluissa Hallama yhtyi Pääesikunnan näkemykseen, jonka mukaan YYA-sopimuksessa esitetty hyökkäyksen uhka oli jo olemassa, mutta YYA-konsultaatioita hän ei pitänyt todennäköisinä. Näkemystään Hallama perusteli sillä, että konsultaatiot olisivat kärjistäneet suurpoliittista tilannetta entisestään. Hän myös ymmärsi, että olemassa olevassa tilanteessa Puolustusvoimissa oli tehtävä sisäisiä valmisteluja. Ne oli kuitenkin tehtävä kaikessa hiljaisuudessa, jottei asiasta noussut turhaa hälyä.<sup>125</sup>

Mahdollisten YYA-konsultaatioiden käsittelyä jatkettiin puolustusneuvostossa jo elokuun alussa. Berliinin kriisin ennakoitiin kärjistyvän syksyn aikana. Tämän arvioitiin saattavan johtaa YYA-konsultaatiopyyntöön, jolloin neuvottelujen keskiöön olisivat mahdollisesti nousseet ilmavalvonta- ja puolustus-kysymykset. Mikäli tilanne olisi kärjistynyt sodaksi, Suomen olisi välittömästi ollut järjestettävä alueensa puolueettomuusvartiointi ja valmistauduttava vastaamaan myös Neuvostoliiton mahdolliseen kauttakulukupyyntöön.<sup>126</sup>

Pääesikunnassa valmistellussa muistiossa oli pitkä toimenpide-ehdotusluettelo, jota käsiteltiin puolustusneuvoston kokouksessa 11. elokuuta 1961. Ensimmäinen ehdotus koski ulkoministeriön ja Pääesikunnan yhteisen noottitoimikunnan muodostamista. Sen tehtävänä oli tutkia ja valmistella toimenpiteitä mahdollisia YYA-konsultaatioita varten. Koska Puolustusvoimilla oli vielä käyttämättä vuotta aiemmin myönnetystä tavaraluotosta noin 2,5 miljardia markkaa, oli päätettävä nopeasti varojen käyttötarkoituksesta. Lisäksi esitettiin, että idänkaupan tasapainottamiseksi Puolustusvoimien käyttöön suunnataan aiemmin myönnetyn kahdeksan miljardin markan lisäksi uusia tavaraluottovaroja sekä lisäbudjetti ampumatarvikehankintoihin.<sup>127</sup>

Esityksestä kehkeytyi vilkas ja usean kokouksen ajan jatkunut keskustelu, jonka suurena teemana olivat torjuntahävittäjähankinnat. Puolustusministeri Lars Björkenheim epäili hankintojen järkevyyttä, sillä yhdellä laivueella ei ollut mahdollista saavuttaa koko maan kattavaa torjuntatehoa. Kenraali Simelius taas totesi hankintojen olevan välttämättömiä ja vaati tavaraluoton loppuosaa suunnattavaksi hävittäjähankintaan. Koneiden hankkiminen lännestä ei ollut edes ajatuksena toteuttamiskelpoinen, koska länsikaluston hintalapun arvioitiin kohoavan 7 miljardiin markkaan.<sup>128</sup>

Kiivaan sanailun taustalla olivat osaltaan myös aiemmat hankittavien koneiden tyyppiä koskeneet näkemuserot puolustusministeriön ja Puolustusvoimien välillä. Puolustusvoimat oli sisällyttänyt alkupe-



räiseen hankintasuunnitelmaansa laivueen MiG-19 S -hävittäjiä, koska tuolloin ei ollut näköpiirissä mahdollisuuksia hankkia uudempaa kalustoa. Puolustusministeriön mielestä konetyyppi oli vanhentunut ja Suomen oloihin soveltumaton. Näin ollen hanke oli jäänyt ja jäi edelleenkin pöydälle – kuten myös päätös noottitoimikunnan asettamisesta.<sup>129</sup>

Kuten tiedetään, Berliinin kriisin kärjistyminen ei sen sijaan odotellut. Itä-Saksa eristi hallussaan olleet Berliinin osat 13. elokuuta 1961 ja aloitti muurin rakentamisen. Pelko kriisin eskaloitumisesta sodaksi oli todellinen. Puolustusneuvosto päättikin 28. elokuuta pidetyssä kokouksessa, että puolustusministeriö ryhtyy toimenpiteisiin puolustus- ja ulkoasianhallinnon yhteisen YYA-toimikunnan perustamiseksi.<sup>130</sup>

Puolustusministeri Lars Björkenheimia ei voi syyttää ainakaan panikoimisesta, sillä hän antoi noottitoimikunnan asettamis päätöksen vasta 13. lokakuuta 1961. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, ettei toimikunta ollut ehtinyt kokoontua kertaakaan ennen Neuvostoliiton 30. lokakuuta luovuttamaa noottia.<sup>131</sup>

### **YYA-toimikunta korostaa puolustuksen tehostamista**

Noottitoimikunta kokoontui arvioimaan tilannetta vasta kaksi päivää nootin jälkeen. Ensiarvioiden mukaan neuvostoretoriikkaa pursunnut nootti oli lähinnä poliittinen painostuskeino Saksan kysymyksen ratkaisemiseksi. Sillä arvioitiin olevan sotilaallisiakin



■ Ilmavoimien torjuntakykyä vahvistettiin Neuvostoliitosta hankituilla hävittäjillä. Karjalan lennoston Hävittäjälentolaivue 31:n Mig-21-F-13-koneita vuonna 1964. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Neuvostoliiton ilmapuolustustarpeiden katsottiin olevan jaettavissa kolmeen kategoriaan. Niistä ensimmäinen oli Neuvostoliiton luoteisosien kohteiden ilma- ja maanpuolustuksen tehostaminen, mikä edellytti tutkavalvonnan ulottamista mahdollisimman syvälle länteen. Mikäli Neuvostoliitto olisi saanut ilmatilannekuvaa Suomen kautta, se olisi kattanut melkein koko Ruotsin ilmatilan sekä Pohjois-Norjan. Seuraava askel olisi ollut Suomen ilmatilan puolustaminen neuvostohävittäjillä ja viimeisin tehostamiskeino ilmatorjuntaohjusten ryhmittäminen Suomen valtion alueelle.<sup>134</sup>

Ballististen ohjusten valvontajärjestelmä muodosti vielä ilmapuolustustakin laajemman kokonaisuuden. Lappiin asennettaviksi suunniteltujen tutkien arvioitiin kohentavan keskimatkan ohjusten havaitsemista ja antavan ennakkovaroituksen vastatoimenpiteitä varten. Sen sijaan mannertenvälisen ohjusten havaitsemiseen ja torjuntaan Suomen alueella ei ollut vaikutusta.<sup>135</sup>

Suomen kannalta johtopäätös oli selvä: ilmapuolustusta oli kehitettävä. Osittain ilma- ja maanpuolustuksen kehittäminen oli kuitenkin jo osin ratkeamassa, sillä Britanniasta oli tilauksessa kolme suurtehotutkaa. Tyydyttävään torjuntatehoon oli mahdollista päästä hankkimalla Pariisiin rauhansopimuksen sallima määrä nykyaikaisia hävittäjiä. Ilmatorjuntaohjushankinnoilla oli mahdollista tehostaa lähinnä yksittäisten kohteiden – joskin välillisesti myös koko ilmatilan – suojaamista. Kokonaistarve oli kymmenen patteristoa, joista kolmanneksen oli ulotettava 60–80 kilometriin. Ohjusten torjuntaan ei Suomella arvioitu olevan realistisia mahdollisuuksia ilman Neuvostoliiton tukea.<sup>136</sup>

Aineiston perusteella ei ole tehtävissä selkeitä johtopäätöksiä Pääesikunnan ja ulkoministeriön yhteisen noottitoimikunnan vaikutuksista ylimmän poliittisen johdon päätöksentekoon. Toimikunnan muistiot jaettiin tasavallan presidentin lisäksi ainoastaan pää-

seuraamuksia, mutta niiden luonteen arvioitiin paljastuvan vasta siinä vaiheessa, kun selviäsi, perustuiko nootti pohjimmiltaan poliittisiin vai sotalasstrategisiin tarpeisiin. Toimikunta arvioi, ettei nootin toisella osapuolella ollut kiire, vaan sen tavoitteena oli sotilaallisen yhteistyön lisääminen pidemmän aikavälin kuluessa.<sup>132</sup>

Tilannearvion mukaan Moskovan sotilaallisen mielenkiinnon katsottiin kohdentuvan ensi sijassa Suomen ilmatilaan, kuten jo vuosia oli uumoiltu. Maa- ja merialueiden merkitys arvioitiin huomattavasti vähäisemmäksi. Laajimmillaan – eli suursotatapauksessa – yhteistyövaatimusten arviointiin kattavan ilmatilan lisäksi myös Pohjois-Suomen alueen vapaan käytön Norjaa vastaan, Ahvenanmaan puolustamisen sekä punalaivaston tukeutumisen Suomen alueelle.<sup>133</sup>



■ Meripuolustusta tehostettiin saattajien hankinnalla. Hämeenmaa ja Uusimaa laivaston sotaharjoituksessa vuonna 1962. Kuva: Peltonen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

ulko- ja puolustusministereille sekä puolustusvoimain komentajalle. Noottikriisin akuutti vaihe päättyi jo marraskuun lopussa presidentti Kekkonen vierailtua Novosibirskissa. Tosiasiassa puolustuksen materiaallinen kehittäminen nytkähti kuitenkin nopeasti eteenpäin – vaikka tilapäisesti.

Puolustusneuvosto teki jo 11. tammikuuta 1962 pidetyssä kokouksessa periaatepäätöksen mittavista materiaalihankinnoista. Hankintaluettelossa painottui ilmapuolustus. Ostoslistan kärjessä oli 21 torjuntahävittäjää, jotka arvioitiin puolueettomuusvartioiden edellyttämäksi minimimääräksi. Toisella sijalla oli 2–7 ilmatorjuntaohjuspatterin hankinta. Myös meripuolustusta oli tehostettava, joten luetteloon sisältyivät Riga-luokan alukset. Isohkojen alusten tarvetta perusteltiin sillä, että operointi Saaristomerellä ja Ahvenanmaalla ei sääolosuhteiden johdosta ollut mahdollista

yksinomaan kevyillä aluksilla. Maavoimien kalusto – kuten ylijohdon tykistö ja taistelupanssarivaunut – jäivät luettelossa hänille.<sup>137</sup>

Ylimmällä poliittisella tasolla tehdyn päätöksen jälkeen rahoituksen järjestäminen oli lähinnä muodollisuus. Tammikuun lopussa tekemällään päätöksellä valtioneuvosto oikeutti Puolustusvoimat käyttämään tavaraluotosta 12 miljardia markkaa sotamateriaalin hankintoihin.<sup>138</sup> Hankintaluettelo oli vesitetty versio kokonaistarpeesta, mutta nykyIASien läpi katsottuna se näyttää silti varsin rohkealta: Puolustusvoimat siirtyi yhdellä periaatepäätöksellä ja hyvin vajavaisin perustein aivan uuteen teknologiaan. Vaikka hankinnat venyivät usealle vuodelle ja vaikka poliittiset syyt lopulta pudottivat ilmatorjuntaohjukset luetteloista, Puolustusvoimilla oli edessään merkittävä toiminnan sopeuttaminen uuteen materiaaliin.

YVA-toimikunnan mietinnöstä muodostui lopulta eräänlainen epilogi, sillä se jätti mietintönsä tammi-kuun lopussa vuonna 1962, jolloin kriisin akuutein vaihe oli jo ratkennut.

Ilmapuolustusta käsittelevissä osiossa toimikunta pitäytyi aiemmissä näkemyksissään ja suosituksissaan. Sen sijaan Lapin asema nousi aiempaa tarkempaan käsittelyyn. Toimikunnan mukaan Neuvostoliitolla ei ollut juridisia perusteita ulottaa yhteistyövaatimukseen Lappiin, koska sopimus oli puolustuksellinen ja Suomella oli kyky torjua Norjan alueelta Suomeen suuntautuvat hyökkäykset. Näköpiirissä ei ollut laajoja Naton laajoja maaoperaatioita.<sup>139</sup>

Kysymymerkiksi sen sijaan jäi Neuvostoliiton toiminta Pohjoiskalotin alueella: tyytyisikö se puolustamaan aluettaan, vai esittäisikö se läpikulkuoikeutta Suomen Lapin kautta hyökätäköseen Pohjois-Norjaan? Vaikka Lapin alueen käyttö hyökkäysoperaatioihin

Natoa vastaan ei kuulunut YVA-sopimukseen, oli varauduttava kysymyksen esille nousemiseen. Toimikunta kirjasi kieli keskellä suuta, ettei ollut taroituksenmukaista kaavoilla toimintalinjaa etukäteen, etenkin kun ” – *sotatoimien suoritus Pohjois-Suomen kautta Neuvostoliittoon ei vaatine meiltä pitkäaikaisia valmisteluita* – ”.<sup>140</sup>

Henkilösalaiseksi leimatussa mietinnössään toimikunta painotti tarvetta pysyä kansainvälisen selkkauksen ulkopuolella noudattamalla jäntevää puolueettomuuspolitiikkaa. Mahdollisissa sotilaallisissa konsultaatioissa oli pyrittävä siihen, ettei Suomen alueella toimi missään tilanteessa neuvostojoukkoja. Suomen oli turvattava oma alueensa niin tehokkaasti, ettei Neuvostoliitolle synny tarvetta työntää puolustustaan Suomen alueelle.<sup>141</sup> Tämä toimintalinja säilyi Puolustusvoimien johtotähtenä koko kylmän sodan ajan.

---

Petteri Jouko

---

## SUUNNITTELUPÖYDÄLLÄ 1960-LUVUN PANSsarIPRIKAATI

**S**odan ajan kokoonpanojen uudistaminen edellyttää laaja-alaista yhteistyötä niin Pääesikunnan sisällä kuin sen ja alajohtoportaidenkin välillä. Jo valmisteluvaiheessa on otettava huomioon uudistuksen välittömät vaikutukset ja seurannaisvaikutukset. Välittömien vaikutusten, kuten henkilö- ja määräraha-vaikutusten, lisäksi uudistus edellyttää pitkäjänteistä suunnittelua ja resurssien varaamista koulutukseen, materiaalihankintoihin, rakentamiseen sekä materiaalin varastointi- ja ylläpitokustannuksiin sekä sodan ajan joukkojen perustamisjärjestelyihin.

Suunnittelijoilla on alusta alkaen oltava selkeä näkemys siitä, miten uutta yhtymätyyppejä käytetään

eli millainen on sen noudattama tai sille kehitettävä taktiikka. Kokoonpanovaihtoehtoja ja taktisia käyttöperiaatteita on kokeiltava ennen vahvistamista ja yhtymän sijoittamista osaksi sodan ajan joukkoja ja puolustus suunnitelmia.

### Uhkakuvana yllätys hyökkäys

1960-luvun lopulle ajoittuva sodan ajan panssariprikaatin kokoonpanouudistus oli osa laajaa kokonaisuutta, jonka tuloksena uusittiin merkittävä osa maavoimien sodan ajan joukkojen kokoonpanoista.

Uudistuksen muutospaineet kumpusivat ennen kaikkea uhkakuvan ja taistelukentän kuvan muutok-

sista. 1960-luvun puolivälissä vallalla olleen käsityksen mukaan suurin ja todennäköisin sotilaallinen uhka muodostui yllätyshyökkäyksestä. Pelkistetyksi kyse oli Neuvostoliiton rauhan aikaisilla joukoillaan toteuttamasta kaappaushyökkäyksestä. Yhdistettyyn maahanlasku-maihinnousuoperaation nivoutui rajan taakse sijoitettujen maavoimien joukkojen nopea hyökkäys, jonka päämääränä oli lyödä puolustajan jo perustamat joukot ja estää liikekannallepano. Valtakunnallisesti tärkeiden kohteiden nopealla valtaamisella pyrittiin lamauttamaan valtiojohto ja murtamaan puolustajan taistelutahto.<sup>142</sup>

Taistelulentällä uhkakuva konkretisoitui liikkuvuuden ja tulen tehon merkittävänä kasvuna<sup>143</sup>. Neuvostoliitossa tehdyt uudistukset olivat johtaneet lähes täydelliseen jalkaväen moottorointiin. Helikoptereiden lisääntyminen mahdollisti maahanlaskut entistä helpommin<sup>144</sup>. Itämeren laivaston kehittynyt maihinnousukyky mahdollisti arvioilta kahden rykmentin hyökkäyksen maihinnousun ensimmäisessä portaassa.<sup>145</sup>

Muutokset uhkakuvasa johtivat tarpeeseen kehittää joukkojen kokoonpanoja ja liikekannallepanojärjestelmää. Maaliskuussa 1967 valmistuneessa Pääesikunnan järjestelyosaston selvityksessä tarkasteltiin muun muassa perustettavien joukkojen määrää suhteessa käytössä olleisiin resursseihin. Myös perustamisen kiireysjärjestys oli tutkimuskohteena.<sup>146</sup>

Johtopäätöksinä todettiin, ettei oma liikekannallepanojärjestelmä ollut samalla tasolla kuin Ruotsissa. Ongelmia oli palvelukseen käskyttämisessä, varastointi oli liian keskitetty, ja ratkaisuun tarkoitettujen päävoimaprikaatien sotavarustus oli täysin puutteellinen. Myös prikaatiorganisaatio todettiin vanhentuneeksi.<sup>147</sup>

Selvityksen perusteella puolustusvoimain komentaja hyväksyi kehittämistyön jatkamisen. Tavoitteena oli luoda vuosikymmenen vaihteessa noin 350 000 miehen vahvuinen kenttäarmeija, jota tuki ” – koko valtakunnan peittävä, alueellisesti tarkoituksenmukaisesti painotettu järjestelmä, joka liitettyinä kenttäarmeijan ja muiden puolustushaarojen toimintaan tulee kohottamaan puolustusvalmiutta”.<sup>148</sup>

Komentajalle vielä saman vuoden syksyllä tehdyssä jatkoesittelyssä sodan ajan maavoimat jaettiin yleis- ja paikallisjoukkoihin. Yleisjoukot käsittivät aiemmassa selvityksessä mainitun kenttäarmeijan ja paikallisjoukot alueellisen organisaation. Esittelyn perusteella käynnistetyn jatkotutkimuksen yhtenä tavoitteena oli entistä toimivamman sodan ajan organisaation luominen.<sup>149</sup>

## Perusteet operatiiviselta osastolta

Panssariprikaatin organisaatio oli uusittu vuonna 1963, mutta kokoonpano oli tosiasiaa vain parannettu versio pian sodan jälkeen vahvistetusta kokoonpanosta. Prikaatin iskuvoimana oli yksi panssarivaunupataljoona. Yhtymän neljä jääkäripataljoonaa liikkuvat polkupyörillä.<sup>150</sup> Teholtaan panssariprikaati oli siis paljolti jääkäriprikaati<sup>151</sup>, jota oli vahvennettu vaunupataljoonalla.

Sodan ajan 1. Panssariprikaati perustettiin pääosin Panssariprikaatissa sekä Hämeenlinnan ja Lahden sotilaspireissä<sup>152</sup>. Yhtymä oli osa suojajoukkoja, joiden oli oltava keskitysvalmiina kolmen vuorokauden kuluessa perustamisen aloittamisesta. Nopeimmin perustettavat osat kuuluivat kantajoukkoihin. Niiden runko-osat oli perustettava kuudessa tunnissa, ja reserviläisillä täydennettynä kantajoukon oli oltava keskitysvalmiina 36 tunnissa. Prikaatin runko-osista muodostettu Taisteluosasto H valmistautui toimimaan Helsingin suunnassa tehtävään muun muassa maahanlaskuntorjunta.<sup>153</sup>

Ensimmäiset esitykset sodan ajan panssariprikaatin kokoonpanon muuttamiseksi oli tehty jo vuonna 1965. Panssariprikaati oli esittänyt täsmennyksiä johto- ja tiedusteluosien kokoonpanoihin. Vain vuotta myöhemmin oli käynnistetty prikaatin vahvimman iskuvoiman, panssarivaunupataljoonan, uudistaminen. Tähän oli syynä suomalaisittain ainutlaatuinen tilanne: maassa oli enemmän kalustoa kuin määrävahvuudet edellyttivät.<sup>154</sup>

Toteutuessaan muutos olisi kohentanut panssarivaunupataljoonan kykyä itsenäiseen taisteluun. Yhtymän kokonaisvoimaa muutos kohensi vain



■ Etelä-Suomen sotilasläänin sotaharjoituksessa lokakuussa 1970 Panssarivaununupataljoonan iskuvoimana olivat kuvassa näkyvät T-54-taisteluvaunut, mutta jääkäripataljoonat liikkuvat yleensä polkupyörin. Kuva: Huttunen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

marginaalisesti, sillä jääkäripataljoonat liikkuvat yhä polkupyörillä<sup>155</sup>. Pitkän tähtäimen suunnittelua varten perustettu Pääesikunnan suunnittelutoimisto kritisoikin ratkaisua. Panssarijoukkoja oli tarkasteltava kokonaisuutena. Panssariprikaatin käyttöperiaatteet oli sovittava yhteen korjaus- ja huoltojärjestelyiden sekä tulevien kalustohankintojen kanssa.<sup>156</sup>

Prikaatin käyttöperiaatteiden perusteet syntyivät nopeasti Pääesikunnan operatiivisessa osastossa. Osastopäällikön sijaisen, everstiluutnantti Ermei Kannisen allekirjoittamassa muistiossa korostettiin prikaatin koottua käyttöä. Yhtymän todennäköisimmiksi tehtäviksi Kanninen arvioi kaappaushyökkäyksen alkuvaiheissa toteutettavien maahanlaskujen ja maihinnousujen lyömisen. Epäsuotuisimmassa tilannekehityksessä prikaatia jouduttiin käyttämään jo runkokokoonpanoisena eli kantajoukkona.<sup>157</sup>

Jotta prikaati kykeni lyömään vastustajan ja siirtymään tehtävänsä jälkeen reserviksi – kuten Panssaridivisioona jatkosodan aikana – oli prikaatin iskuvoimaa kohennettava: ”Panssariprikaatimme iskuvoiman lisäämiseen olisi kiinnitettävä vakava huomio kalustollisten kokonaisuusmahdollisuuksiemme puitteissa.”<sup>158</sup>

Kannisen penäämät kalustoedellytykset olivat jo osin toteutuneet, mutta lisähankinnat olivat välttämättömiä. Uudeksi vaunutyyppiksi oli valikoitunut maaliskuussa 1965 suomalaisille esitelty T-55<sup>159</sup>. Vuonna 1965 oli solmittu sopimus ensimmäisten T-55-taisteluvaunujen hankinnasta. Seuraava 40 taisteluvaunua käsittänyt sopimus solmittiin huhtikuussa vuonna 1967.<sup>160</sup>

Sopimuksia allekirjoitettaessa ei siis vielä ollut tiedossa, millaiseen kokoonpanoon uusi kalusto oli määrä sijoittaa. Edellisen vuosikymmenen lopussa

■ Hankintamäärärahat mahdollistivat aluksi vain panssariprikaatin kahden jääkäripataljoonan varustamisen kuljetusvaunuilla. Koulutusta BTR-60PB-vaunulla Hämeen jääkäripataljoonassa Parolassa vuonna 1972. Kuva: P. Visuri / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

toiminut panssarivaunutoimikunta oli mietinnössään asettanut tavoitteeksi hankkia neljän panssarivaunupataljoonan kaluston, mutta toimikunta ei ollut pohjittanut prikaatinkokoonpanoa.<sup>161</sup>

Jalkaväen tarkastaja laadittiin pian operatiivisen osaston muistion jälkeen oman ohjauskirjeensä, jossa hän edellytti Etelä-Suomen sotilasläänin esikunnan tuottavan koko prikaatia käsittävän kokoonpanoehdotuksen maaliskuuhun 1968 mennessä.<sup>162</sup>

## Suunnittelua Panssariprikaatissa ja Pääesikunnassa

Käytännössä kokoonpanon valmistelu valui Panssariprikaatin tehtäväksi. Sen laatimassa kokoonpanoehdotuksessa panssarivaunupataljoonien määrä kasvoi kahteen ja jääkäripataljoonien määrä väheni kolmeen. Iskuportaana kokoonpano arvioitiin soveliaaksi edellyttäen, että jääkäripataljoonat varustettaisiin kuljetuspanssarivaunuilla. Mikäli hankintavarat eivät riittäneet, iskuportas jouduttaisiin kuitenkin varustamaan kuorma-autoilla. Panssarivaunupataljoonien kyky itsenäiseen taisteluun koheni, koska niiden huoltoa esitettiin vahvennettavan merkittävästi.<sup>163</sup>

Esitys palautui Etelä-Suomen sotilasläänin puoltamana Pääesikunnan käsittelyyn. Kuorma-autojen sijoittamisen iskuportaaseen läänin esikunta kuitenkin tyrmäsi kuuden päivän sodan kokemuksiin vedoten: ”*Kuorma-autojen käyttöä jääkäripataljoonien liikuntavälineenä ei voida Israelin sodan kokemusten mukaan pitää onnistuneena.*”<sup>164</sup>

Vaikka varustamisen yksityiskohdat olivat vielä auki, oli katseet suunnattava uudistuksen seurannaisvaikutuksiin. Pääesikunnan päällikkö asettikin loka-kuussa 1968 erityisen työryhmän pohtimaan varastoinnin ja huollon järjestelyjä.<sup>165</sup>



Tulevien viiden vuoden aikana oli löydettävä varastotilaa lähes sadalle panssariajoneuvolle. Suurimmat rakentamispaineet kohdentuivat Panssariprikaatiin ja Kuljetusvälinevarikkoon. Kylmien varastojen lisäksi oli rakennettava lämpimiä tiloja koulutuskäytössä olevia vaunuja varten. Parolassa rakennuspaineita lisäsi se, että sekä Linnan kasarmille sijoitettu Hämeen jääkäripataljoona että Suomen kasarmilla toimiva Jääkäripatteristo suunniteltiin keskitettäväksi Parolannummelle.<sup>166</sup> Toteutuessaan siirtojen katsottiin kohentavan joukko-osastojen välistä yhteistoimintaa, koulutusolosuhteita sekä valmiutta.

Varastoinnin lisäksi työstiin kokoonpanoesitystä. Noin vuoden työskentelyn jälkeen Pääesikunnan jalkaväkiosasto lähetti täsmennetyt kokoonpanoesityksen lausunnon. Merkittävimmät muutokset olivat jääkäripataljoonien määrän väheneminen kahteen sekä panssarintorjuntavaunupataljoonan lisääminen kokoonpanoon.<sup>167</sup>

Perusteena jääkäripataljoonien vähentämiselle lienee ollut se, etteivät hankintavarat riittäneet kuin kahden jääkäripataljoonan varustamiseen kuljetus-





panssarivaunuilla. Panssarintorjuntavaunupataljoona kokoonpanoon lienee sen sijaan lisätty operatiivisen osaston vaatimuksesta. Olihan Kanninen muistiossaan korostanut tarvetta ”*suojaavan pst-kykyisen tulpapaosan*” muodostamiselle.<sup>168</sup>

Kokoonpanoesitys teki laajan lausuntokierroksen Pääesikunnan osastoissa, olihan vastuu oman aselajinsa kehittämisestä aselajitarkastajilla. Kenttätykistöosasto kritisoi raskaiden kranaatinheitinkomppanioiden karsimista panssarijääkäripataljoonista. Mikäli prikaati taisteli kahdessa osassa – kokoonpanoehdotukseen sisältyi yhä taisteluosaston esikunta – oli molempia osia kyettävä tukemaan raskailla heittimillä. Tämä edellytti toisen kranaatinheitinyksikön lisäämistä prikaatin kokoonpanoon tai molempien panssarijääkäripataljoonien varustamista heitinyksiköillä.<sup>169</sup>

Prikaatin kenttätykistörykmentin kokoonpano noudatteli jalkaväkiprikaatin vastaavaa kokoonpanoa. Viidellä tulenjohtopatterilla oli muodostettavissa kattava tulenjohtoverkko yhtymän alueelle. Jotta tulenjohtueet kykenivät seuraamaan iskuporrasta, ne oli varustettava kuljetuspanssarivaunuilla. Kahden

patteriston lisäksi tykistörykmentin tuliportaassa oli myös johtoelin, mikä loi edellytykset tykistövahvenusten vastaanottamiselle.<sup>170</sup>

Pioneeriosasto oli kokonaisuutena tyytyväinen laadittuun kokoonpanoesitykseen, mutta se oli huolestunut pioneeripataljoonan panssaripioneerien suojasta ja liikkuvuudesta. Pioneeripataljoonan osia oli todennäköisesti käytettävä iskuportaana tukena eturintamassa. Näin ollen esitys, jonka mukaan pioneeripataljoonan yksiköt liikkuiivat kuorma-autoilla, oli epäkäytännöllinen.<sup>171</sup>

Ilmatorjuntaosaston lausuntoa arkistot eivät tois-taiseksi ole paljastaneet. Oletettavaa on kuitenkin se, että siinä korostettiin ilmatorjuntavoiman merkittävää lisäämistä, olihan ilmauhka kasvanut tasaisesti koko 1960-luvun. Jalkaväkiosaston kokoonpanoehdotukseen sisältyi kuusi uutta ilmatorjuntavaunua, mutta määrä arvioitiin liian pieneksi. Vielä kokoonpanojen viimeistelyvaiheessakin Pääesikunnan sisäinen työryhmä – organisaatioiden tarkistuselin – edellytti ilmatorjuntavaunujen määrän kasvattamista yli kolmeen-kymmeneen.<sup>172</sup>

Huoltojoukkojen tarkistukset noudattelivat samoihin aikoihin tekeillä olleen jalkaväkiprikaatin organisaatiotarkistuksen periaatteita. Huoltojoukkojen tyyppimääriä pyrittiin karsimaan. Huolto-osaston merkittävin muutosesitys kohdentuikin panssarivaunukorjauskomppanian kokoonpanoon. Sen lausunosta kävi myös ilmi organisaatiotöille tyypillinen ongelma: kokoonpanot muuttuivat toistuvasti lausuntokierrosten aikana, joten esimerkiksi kuljetuskaluston määrävahvuutta oli mahdoton määrittää tarkasti ennen kuin työn loppuvaiheessa.<sup>173</sup>

Koko joukko suuria kysymyksiä olikin auki, kuten jääkäreiden kuljetusvaunuratkaisu. Se ratkesi vasta vuonna 1971, jolloin solmittiin sopimus ensimmäisten BTR-60 PB -vaunujen tilaamisesta Neuvostoliitosta. Viimeisten vaunujen toimitus venyi vuosikymmenen puoleenväliin.<sup>174</sup>

Iltatorjuntavaunuratkaisu jäi sen sijaan kokonaan toteutumatta. Venäläiset olivat aluksi haluttomia myymään tai edes esittelemään uutta ilmtorjuntapanssarivaunuaan, vaikka kalustoa oli ”*annettu muka Puolalle kokeilutarkoituksiin*”<sup>175</sup>. Kun vaunua lopulta vuonna 1971 tarjottiin suomalaisille myyntiin, sen hinta osoittautui liian korkeaksi.<sup>176</sup>

Esitellessään sodan ajan panssariprikaatin kokoonpanoa puolustusvoimain komentajan, kenraali Kaarlo Leinosen hyväksyttäväksi järjestelyosasto joutuikin toteamaan, että määrävahvuudet oli laadittu tosiasiallista kalustovahvuutta suuremmiksi.<sup>177</sup>

Uuden kokoonpanon kokeilu toteutettiin jälkikäteen kesällä 1970. Koska BTR-60-kalusto ei ollut vielä saapunut maahan, prikaatin panssarijääkäripataljoona toimi kuorma-autoilla. Ratkaisu oli epäonnistunut. Panssarijääkärit sitoutuivat tiestöön, ja ilman jalkaväkisuojaaja toimivat taisteluvaunut joutuivat peitteisessä maastossa helposti lähitorjunnan uhriksi. Prikaatiin liitetty automaatti-ilmatorjuntapatteri osoittautui vaikeasti käytettäväksi liikkuvissa taisteluissa, koska sen tulitoiminnan valmisteluihin kului useita tunteja.<sup>178</sup>

## Askel kohti joukkotuotantoa

Uudistus vaikutti luonnollisesti Panssariprikaatin koulutusjärjestelyihin. Panssarivaunupataljoonassa aloitettiin kokeilu, jossa kukin perusyksikkö otti vuorollaan vastaan pataljoonan koko saapumiserän ja koulutti sen loppuun asti. Ryhmänjohtajat koulutettiin perusyksiköissä, minkä arvioitiin kohentavan toimintavalmiutta ja ryhmäkiinteyttä. Myös joukkueenjohtajien koulutusta oli muutettava, sillä kymmenen viikon panssaritorjuntajoukkueen johtajan koulutus Haminan Reserviupseerikoulussa ei ollut tarkoitukseenmukainen.<sup>179</sup> Muutos johtajakoulutuksessa toteutui keväällä 1972, jolloin panssarivaunu- ja panssarijääkärijoukkueiden johtajien koulutus aloitettiin Panssarikoulussa Parolassa.<sup>180</sup>

BTR-kaluston hankinta aiheutti merkittävän koulutus uudistuksen Hämeen Jääkäripataljoonassa. Aluksi osa henkilökuntaa sai kalustokoulutuksen Neuvostoliitossa. Uusien vaunujen vastaanottoa seurasi ensimmäinen kotimaassa järjestetty kalustokurssi. Kurseilla luotiin edellytykset aloittaa varusmieskoulutus vuoden 1972 alussa.<sup>181</sup>

Kokoonpanouudistukset vaikuttivat myös kertausharjoituksiin. Jo vuonna 1970 prikaatin panssarintorjuntavaunupataljoona kertausharjoitettiin uudessa kokoonpanossa.<sup>182</sup> Seuraavana vuonna laaditun yleissuunnitelman mukaisesti suojajoukkoihin sisältyvä panssariprikaati kuului tiheimmin kertausharjoituskoulutettaviksi suunniteltuihin joukkoihin. Panssariprikaatin laatiman suunnitelman mukaisesti uusimuotoisten panssarivaunupataljoonien henkilöstö ja merkittävä osa aselajijoukoista tuli kouluttaa komppaniakohtaisissa harjoituksissa vuosina 1971–1975. Panssarijääkäreiden kertausharjoitukset oli sen sijaan lykättävä tulevaisuuteen, koska ei ollut varmuutta siitä, milloin uusimuotoinen koulutus BTR-kalustolla oli mahdollista aloittaa. Ensimmäinen joukkokohtainen kertausharjoitus järjestettiin panssarijääkäreille joulukuussa vuonna 1976.<sup>183</sup>

---

*Juha Ratinen*


---

## ALENNUSTILASTA KOHTI PUOLUSTUSVALMIUTTA

**T**orjuttuaan Neuvostoliiton kesän 1944 suurhyökkäyksen Suomi oli pakotettu rauhaan. Syksyllä alkoi kenttäarmeijan vetäytyminen ja kotiuttaminen. Liikekannallepanovalmiuden näkökulmasta jatkosodan jälkeinen kenttäarmeijan kotiuttaminen oli valmisteltu huolellisesti. Toiminta pohjautui jatkosodan aikaisiin suunnitelmiin sotilaslääneissä tehtävää 16 divisioonan perustamista ja kotiuttamista varten.<sup>184</sup>

Suojeluskuntapiirien alueille hajautetuilla kotiuttamispaikoilla miesten sotilaspassin väliin liimattiin liikekannallepanomääräys, jonka mukaan tilanteen niin vaatiessa oli palattava takaisin samaan paikkaan. Nopeaa valmiutta tarvittiin, sillä yleinen tilanne oli sodan jälkeisinä kuukausina epävarma. Pelkona oli Neuvostoliiton miehittämisuhka. Valmiutta vastatoimiin paransi se, että lähes jokaisessa sotilaspiirissä oli kaiken varalta kätkeytyneenä aseistusta ja materiaalia noin pataljoonan vahvuista joukkoa varten.<sup>185</sup>

Joukkojen perustamisvalmius ei kuitenkaan säilynyt korkeana kauan. Syyskuussa 1944 Suomeen saapuneen liittoutuneiden valvontakomission määräyksestä suojeluskuntajärjestö lakkautettiin. Sotilasläänit pakotettiin talvisotaa edeltäneeseen yhdeksän sotilasläänin organisaatioon. Liikekannallepanosta vastanneet suojeluskuntapiirit muuttuivat jälleen sotilaspiireiksi. Niiden hajautetusti varastoima sotamateriaali oli koottava kolmeentoista kenttävarikkoon.

Liikekannallepanovalmiuden kannalta tilanne oli masentava. Reserviläisten ja sotamateriaalin kohtaminen perustamistilanteessa oli käynyt mahdottomaksi. Voidaankin sanoa, että jos Neuvostoliitto olisi halunnut miehittää Suomen 1945 kevään jälkeen, ei sen estämiseksi olisi ollut paljoakaan tehtävissä. Valmiuden kannalta asiat olivat menneet niin huonoon malliin, ettei alennustilasta ollut kuin yksi suunta.<sup>186</sup>

Liikekannallepanossa perustettavan armeijan kokoa saatiin kasvatettua vuoden 1947 Pariisin rauhansopimuksen ja vuoden 1948 YYA-sopimuksen risitiitaisuuksien myötä. Jälkimmäinen sopimuksista vaati Suomen puolustautumista kaikin voimin, kun taas ensimmäinen kutisti armeijan sotamateriaalinsa pääosan voittajille luovuttaneeksi 41 900 miehen paraatijoukoksi. Lopulta voiton vei YYA-sopimuksen kaikkien voimavarojen käyttöä suosiva tulkinta.<sup>187</sup>

Sopimustulkinnan tultua selväksi ratkesi loppuvuodesta 1952 myös keskusvarikoihin pakotetun sotamateriaalin kohtalo. Neuvostoliitto ilmoitti, ettei materiaalia tarvinnut luovuttaa, vaan suomalaiset saivat tehdä aseillaan, mitä halusivat.<sup>188</sup> Paradoksaalisesti YYA-sopimus siis pelasti varastoidut taisteluvälineet suomalaisten omaan käyttöön. Tällöin sotamateriaalin pakollisesta keskusvarastoinnista oli kulunut jo lähes kahdeksan vuotta. Valmiuden kehittäminen oli toden teolla mahdollista vasta sen jälkeen, kun tämä este oli saatu poistettua.

### Kahden tulen välissä – valmiutta operatiivisella suunnittelulla

Toisen maailmansodan jälkeen Suomi oli jäänyt hankalasti kahden tulen väliin. Poliittiseksi linjaksi muokkautui outo puolueettomuus idän ja lännen puristuksessa.<sup>189</sup> Uudessa turvallisuusympäristössä operatiivisen suunnitelman oli vastattava kahdesta suunnasta tulevaan uhkaan. Ratkaisuksi kehitetty puolustusdoktriini tunnetaan nimellä alueellinen puolustus.

Uhkamalli perustui kolmeen vaihtoehtoiseen lännen hyökkäysskenaarioon. Pääesikunta aloitti valmiuden kehittämisen lännen hyökkäykseen vastaavan operatiivisen suunnittelun kautta. Vuoden 1952 ope-



■ Alueellista puolustusjärjestelmää testannut suuri sotaharjoitus järjestettiin vuonna 1977. Etelä-Suomen sotilasläänin esikuntapäällikkö, eversti Urho Pohjola pitämässä tilanneselostusta. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

raatiosuunnitelmassa Polttoainehankinta alueellisen puolustuksen periaatteet näkyivät neljänä operatiivisena vastualueena, joiden komentajat vastasivat sodan aikana alueensa puolustamisesta. Sodan ajan liikekannallepanon suunnittelu muuttui konkretiaksi vuoden 1953 harjoitusperustamistehtävien avulla. Käytännössä todellinen liikekannallepanovalmius alkoi kuitenkin parantua vasta vuonna 1956.<sup>190</sup>

Vuoden 1958 operatiosuunnitelmassa Valpuri Pääesikunta kasvatti komentajien vastuuta oman alueensa puolustuksesta. Keskusvarikoissa yli kymmenen vuotta maannut sotamateriaali alkoi Pääesikunnan johdolla siirtyä takaisin kohti varuskuntia ja sotilaspiirejä.<sup>191</sup> Valmiutta kohottivat omalta osaltaan

varuskuntien läheisyyteen ja sotilaspiirien alueille valmistuneet aidatut varastoalueet. Laajamittainen perustaminen oli jälleen mahdollista, ja sen myötä mahdollistui myös idästä tulevan hyökkäysuhkan torjunta.<sup>192</sup>

Seuraavassa vuoden 1966 operatiosuunnitelmassa 15 sovitettiin Pääesikunnan alaisten sotilasläänien ja sotilaspiirien rajat uudistettuun valtakunnalliseen läänijakoon. Uudeksi uhkavaihtoehdoksi lisättiin kaapaushyökkäys, josta nähtiin myöhemmin esimerkki vuoden 1968 Tšekkoslovakian miehityksessä. Operatiosuunnitelma 15:n ja strategisen yleissuunnitelma Kalervon myötä alueellisen puolustuksen elementit alkoivat olla valmiina. Oli olemassa yhteisymmärrys

alueiden erillisestä mutta samalla kokonaisuuden yhdistävästä taistelusta.<sup>193</sup>

Puolustuksen kompastuskivenä oli se, että keskusvarastoista sotilaspiireihin ja varuskuntiin lähetetty sotamateriaali oli jo auttamatta vanhentunut. Sotien aikaisten kiväärien ja konepistoolien luodit kuitenkin tappoivat osaavissa käsissä vihollisia siinä missä uusimpien rynnäkkökiväärien luoditkin. Vanhentunut materiaali sopi hienosti sissitoimintaan vihollisen selustassa.<sup>194</sup> Sissikoulutetuille joukoille oli helppoa hankkia muitakin edullisia ja vaihtosuhteiltaan erinomaisia aseita, kuten miinoja. Kehityksen myötä syntyivät paikallisjoukot.

Operaatiosuunnitelma Alpon astuessa voimaan vuonna 1971 ei sodan kuva, jossa tulivoimainen vihollinen eteni nopeasti syvyyteen, enää mahdollistanut pelkästään tietyn alueen hallussa pitämiseen ja paikkaan sidottua puolustustaistelua. Uhka vaati sotilaslääneiltä samanaikaisesti sekä kykyä nopeaan liikkemiseen että taisteluun vihollisen syvyydessä ja omassa selustassa. Sotilaspiirit jaettiin pienempiin sotilasalueisiin, joiden joukkojen henkilöstö, sotamateriaali ja kuljetusvälineet kohtasivat toisensa perustamispaikoilla.<sup>195</sup>

Siinä missä sissitoiminta sopi mainiosti vihollisen syvyyteen jäävien paikallisjoukkojen taistelutavaksi, voitiin yleisjoukkojen prikaateilla toteuttaa liikkuvia ja ratkaisuun tähtäviä sotatoimia. Sotilaallisesta valmiudesta laatimissaan arvioissa Pääesikunta totesi alueelliseen taistelun operatiivisen suunnitelman olevan toimintavalmis vuoden 1973 lopussa.<sup>196</sup> Yli kahdenkymmenen vuoden kehittäminen alkoi saavuttaa päätepisteensä. Operatiiviset suunnitelmat oli kuitenkin vielä kokeiltava myös käytännössä.

## Suunnitelmaa testataan

Siihen mennessä suurin alueellista puolustusjärjestelmää testannut sotaharjoitus pantiin toimeen vuonna 1977. Se oli laaja harjoitus, johon oli aluksi tarkoitus perustaa reserviläisjoukkoja kaikista sotilaslääneistä. Säästöpainneiden vuoksi reserviläisiä käskettiin lopulta

harjoitukseen vain neljästä sotilasläänistä. Tärkeimmät reserviläisjoukot perustettiin Etelä-Suomen sotilasläänin lisäksi Sisä-Suomen sotilasläänistä.<sup>197</sup>

Pääesikunnan järjestelytoimiston puolustusvalmiuden tarkastus olikin ennen harjoitusta luonnollista kohdentaa Sisä-Suomen sotilasläänin. Puhelimen pärrähdys herätti Jyväskylän sotilaspiirin päivystäjän 19. tammikuuta 1977 kello 5.30, eikä hän ollut ainoa, jolle soitettiin. Pääesikunnan mielenkiinnon kohteina olivat sotilasläänin perustamisvastuulla olleet 2. Armeijakunnan esikunta ja kaksi reserviläisistä perustettavaa jääkäripataljoonaa. Armeijakunnan esikuntaa oli kaaavailtu sotaharjoituksen johtoesikunnaksi, ja jääkäripataljoonat muodostivat yleisjoukkojen jääkäriprikaatin pääosan. Armeijakunnan toisen yleisjoukkoihin kuuluneen hyökkäävän joukko-osaston muodosti varusmiehistä ja reserviläisillä perustettu Panssariprikaati.<sup>198</sup>

Harjoituksen suunnittelun johtovastuu Pääesikunnassa oli kenraaliluutnantti Paavo Junttilalla. Hänen ohjauksellaan oli merkittävä vaikutus siihen, millaiseksi harjoitus lopulta muodostui. Aluksi harjoituksen tilanne rakennettiin voimassa olleiden operatiivisten suunnitelmien ja alueellisen puolustuksen periaatteiden pohjalta. Periaatteita selvensi keväällä 1977 julkaistu *Ohje perusyhtymän taistelua varten*.<sup>199</sup>

Pääesikunta, erityisesti kenraaliluutnantti Junttila, ei kuitenkaan hyväksynyt harjoitustilanteen ja operatiivisten suunnitelmien yhdistämistä. Näin ollen harjoituksen painopisteeksi muodostui alueellisen taistelun testaaminen. Kantavaksi teemaksi otettiin uhkakuvien mukainen toiminnan yllätyksellisyys ja tapahtumien nopea vyöry. Junttila halusi, etteivät harjoitusjoukot tehneet mitään etukäteisvalmisteluja. Tavoitteena oli nähdä, miten joukkojen perustaminen ja kouluttaminen onnistuivat lyhyessä ajassa ja kyettiinkö järjestelmällä vastaamaan suurvaltavihollisen yleishyökkäykseen.<sup>200</sup>

Totuuden hetki koitti syyskuussa vuonna 1977. Harjoituksen johto-osat perustettiin perjantaina 23. syyskuuta. Suunnitteluperusteiksi annettiin ainoastaan yleistilanne, valmistautumistehtävät ja perusteet aselajien suunnittelulle. Pääosa reserviläisistä astui pal-



■ Vuoden 1977 harjoituksessa testattiin joukkojen nopeaa perustamista ja kouluttamista sekä alueellista taistelua. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

velukseen lauantaina, joten kouluttamiselle jäi aikaa vain lauantaipäivän loppu ja sunnuntai. Maanantaina pataljoonat jo keskitettiin toiminta-alueilleen. Varusmiehistä koottu prikaati suojasi reserviläisyksiköiden ryhmittymisen. Kenelläkään ei ollut tarkasti tiedossa, mitä tuleman piti. Taistelut alkoivat lähes saman tien, kun joukot olivat saapuneet alueelle – aivan kuten Pääesikunta järjestelmää oli halunnutkin testata.<sup>201</sup>

Paikallisjoukkoja oli perustettu vihollisen hyökkäysreitille sijoittuville kolmelle sotilasalueelle. Tais-televia joukkoja sotilasalueilla oli vähän, vain pari erillispataljoonien komppaniaa. Niillä oli tarkoitus hidastaa ja kuluttaa vihollista sissitoiminnan keinoin sekä luoda osa armeijakunnan tarvitsemasta tilan- nekuvasta. Harjoituksessa testattiin myös selustaan jääneen yleisjoukon yhden komppanian siirtymistä sissitoimintaan ja sen alistamista sotilaspiirille.<sup>202</sup>

Hankoniemeltä hyökkäyksensä aloittanut keltainen teki maanantaina ylimenohyökkäyksen Hiidenvedellä tarkoituksenaan murtaa suojaavan prikaatin puolustus. Paikallisjoukot kuluttivat vihollista hyökkäysalueen syvyydessä. Vastaiskua varten kootut prikaatit aloittivat tiistain ja keskiviikon kuluessa kaksipuolisen saarrostushyökkäyksen. Kaikkialla oli valtava kiire. Tällä simuloitiin Pääesikunnan tahdon mukaisesti nopeatempoista toimintaympäristöä, jota varten alueellinen taistelu oli kehitettykin.<sup>203</sup>

Harjoitus täytti Pääesikunnan sille asettamat tavoitteet. Se osoitti, että jatkosodan jälkeisten vuosien valmiuden alennustila oli kehittynyt todelliseksi puolustuskyvyksi. Siihen oli päästy operatiivisen suunnittelun, liikekannallepanokyvyn kehittymisen ja lopulta alueellisen syvyyden hyväksikäyttämiseen perustuvan taistelutavan myötä.

Alueellinen puolustusjärjestelmä oli valikoitunut omaperäiseksi tavaksi järjestää puolustus kahden tulen – lännen ja idän – välissä. Kehitys oli ollut hidasta, mutta yli kolmenkymmenen vuoden jälkeen alettiin lopulta olla maalissa. Kun Pääesikunnassa vuonna 1978 arvioitiin alueellisen puolustusjärjestelmän valmiutta, voitiin todeta sen saavuttaneen kaikilta osin käytännön valmiuden sodan ajan käyttöä varten.<sup>204</sup>

Mikko Karjalainen

## ”IRTI MANNERHEIMISTA” – KAAVAILUJA SODAN AJAN JOHTOESIKUNNASTA

**V**uoden 1950 lopussa Päämajan operatiivinen osasto laati kriittisen analyysin: *”Ei ole epäilyttävää siinä, etteikö viimeisten sotiemme aikainen Päämaja olisi täyttänyt tehtävänsä. Lähempi tarkastelu kuitenkin osoittaa, että sen organisaatio oli melko hajanainen – –”*<sup>205</sup>

Kritiikki menneen sodan johtojärjestelyistä tiivistyi korrektisti ajatukseen siitä, että sotien 1939–1944 aikana ylipäällikkö Mannerheim ”joutui” syventymään moniin yksityiskohtaisiin seikkoihin, jotka olisi voitu ratkaista hänen lähimpien alaistensa voimin. Alaisista tärkeimmäksi nähtiin yleisesikunnan päällikkö, jonka olisi pitänyt orientoida koko päämajan työskentelyä. Edellisen kerran Päämajan kokoonpano oli vahvistettu huhtikuussa 1941 parisen kuukautta ennen jatkosodan syttymistä. Tuolloin oli toimittu ylipäällikkö Mannerheimin johdolla ja ehdoilla.<sup>206</sup> Sotia seuranneiden vuosien aikana olisi uuden sodan syttyessä Päämajan organisoinnissa turvauduttu jatkosodan aikaisiin suunnitelmiin.

### Suunnitteluperusteena kolmen alaesikunnan malli

Operatiivisen osaston joulukuussa 1950 laatimien perusteiden mukaan sodan ajan Päämajan organisaation tulisi talvi- ja jatkosodan kokemusten perusteella vastedes muodostua kolmesta esikunnasta: aselajien yhteisesikunnasta, yleisesikunnasta ja huoltoesikunnasta.<sup>207</sup> Operatiivisen osaston perusteluissa tuoksui yhä vahvasti talvi- ja jatkosodan Päämajan henki.

Kuin kohtaloa ivaten Puolustusvoimain pääesikunnan järjestelyosasto aloitti operatiivisen osaston muistioon pohjaten Päämajan uuden kokoonpanon

suunnittelun vuoden 1951 alussa. Samaan aikaan Carl Gustaf Emil Mannerheim siirtyi tammikuun lopulla ajasta iäisyyteen Sveitsissä 83 vuoden iässä.<sup>208</sup>

Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Alonzo Sundman hyväksyi alustavasti tammikuussa 1951 järjestelyosaston suunnitelmaluonnoksen. Johto-esikunnalle tyypilliseen tapaan järjestelyosasto pyysi keväen 1951 aikana muilta osastoilta kommentteja laatimastaan suunnitelmasta. Vastaukset eivät yllättäneet, sillä kukin osasto ja muu lausunnon antanut taho tarkastelivat suunnitelmaa ensisijaisesti omista lähtökohdistaan. Koulutusosasto nosti esimerkiksi esille sen, että sodan ajan kokoonpanossa koulutusosaston pitäisi kuulua aselajien yhteisesikuntaan. Tällä tavoin taistelujoukkojen, koulutuskeskusten ja sotakoulujen koulutustoiminta saataisiin johdettua sodan aikana keskitetyksi. Katsottiin, että sodan ajan koulutuksen painopiste tulisi olemaan koulutuskeskuksissa.<sup>209</sup>

Mannerheimin haamu kummitteli 1950-luvun alussa uuden sodan ajan johto-esikuntaorganisaation suunnittelun taustalla yllättävän vahvana. Selvimmin asian puki sanoiksi sotatalousosaston päällikkö, eversti Into Ahonen. Hän totesi huhtikuussa 1952, ettei sodan ajan organisaation lähtökohtana voida pitää sitä, että tasavallan presidentti automaattisesti luovuttaisi ylipäällikkyyden sodan syttyessä jollekin toiselle. Aikaisempaan käytäntöön, jolloin ylipäällikkyyden oli siirtynyt tasavallan presidentiltä lähes automaattisesti Mannerheimille, ei enää voitu vedota.<sup>210</sup>

Kaikkia uudistustarpeita ei kuitenkaan ollut syytä laittaa pelkästään Mannerheimin ”piikkiin”, sillä kuten operatiivisen osaston päällikkö, eversti Tauno Viljanen totesi, oli huomio kiinnitettävä yleisemmin-



■ Kenraalikuntaa yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Tauno Viljasen kokouksessa maaliskuussa 1957. Viljasta oikealle jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Sakari Simelius, Pääesikunnan huoltopäällikkö, kenraaliluutnantti Einar Hämäläinen sekä tykistön tarkastaja, kenraaliluutnantti Elof Roschier. Vasemmalla lähimpänä kameraa operatiivisen toimiston päällikkö, everstiluutnantti Paavo Ilmola vieressään operatiivisen osaston päällikkö, eversti Aatos Maunula ja päämajoitustimestari, kenraalimajuri Ali Koskimaa. Kuva: Allan Arponen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

kin Päämajan ja maan poliittisen johdon yhteistoimintaan. Olihan sodankuva 1950-luvun alussa sikäli murroksessa, että tulevaisuudessa arvioitiin käytävän niin sanottua totaalista sodankäyntiä. Yhteiskunnan kaikki resurssit oli saatava mahdollisimman tehokkaasti maanpuolustuksen käyttöön. Päämajan sisäisessä toiminnassa Viljanen vaati kiinnittämään huomiota taktiikan kehittämiseen. Se oli asiaa, joka jatkosodan Päämajassa oli jätetty liian vähälle huomiolle ja johon Viljanen oli jatkosodan aikana päämajan operatiivisella osastolla niin toimistoesiupseerina, maavoimatoimiston päällikkönä kuin osastopäällikkönäkin toimiessaan törmännyt.<sup>211</sup>

## Tarkastajisto vaatii täsmällisiä tehtäviä ja vastuita

Puolustusvoimain pääesikunnan eri osastojen sekä puolustushaaraesikuntien lisäksi sodan ajan Päämajan suunnittelutyöhön omat näkemyksensä antoi myös puolustusvoimain tarkastajisto. Puheenjohta-

jana toimineen yleisesikunnan päällikön ohella tarkastajistoon kuuluivat jalkaväen tarkastaja, tykistön tarkastaja, pioneerikomantaja ja viestikomentaja. Kokoonpanosta on helppo tulkita, että tarkastajistolla oli aimo annos arvovaltaa omien näkemystensä edistämiseen. Päämaja-kysymyksessä yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Sundman oli ilmiselvästi yhteistoiminnan rakentaja tarkastajiston ja suunnittelutyöstä vastanneen Puolustusvoimain pääesikunnan järjestelyosaston välillä.

Kesäkuun lopussa 1952 tarkastajisto antoikin järjestelyosastolle tehtäväksi liittää sodan ajan Päämajan suunnitteluun myös ylimmän sodanjohdon järjestelyt etenkin tilanteessa, jossa tasavallan presidentti toimisi itse ylipäällikkönä eikä luopuisi tehtävästä. Päämajan organisaatiota ei tarkastajiston mukaan saanut liiaksi paisuttaa. Työjärjestys piti laatia hyvin täsmälliseksi, jotta tehtävät ja vastuut olisivat kaikille selvät.<sup>212</sup>

Tarkastajiston paneutumista asiaan kuvaa hyvin se, että se käsitteli asiaa uudelleen seuraavassa kokouksessaan heinäkuun lopussa 1952. Kokousten välis-



sä tarkastajistolle oli laadittu kolmisivuinen *Muistiosa-ylimmän johdon järjestelystä asian esittämiseksi tarkastajistolle 26.7.1952*. Asiaan palattiin vielä seuraavassa lokakuun kokouksessa.<sup>213</sup>

Eriävät näkemykset Puolustusvoimain pääesikunnan sisällä olivat nähtävissä tarkastajistoa yleisemmin. Järjestelyosaston valmistelumuistiossa todettiin, että organisaatiokysymyksistä oli helppo esittää mielipiteitä mutta vaikea sanoa mitään ehdottoman varmaa. ”Totaalisen sodan” johtamisen tiimoilta esitettiin ilmeisen vahvoja näkemyksiä, kuten ”sota on liian vakava asia kenraalien johdettavaksi” tai ”nykyaikainen sota on niin monimutkaista, ettei yksi mies pysty sitä hallitsemaan”.<sup>214</sup>

Sodan ajan suunnitelmien laatimista selvensi osaltaan se, että puolustuslaitoksen uusi rauhan ajan organisaatio vahvistettiin 30. lokakuuta 1952. Puolustusvoimain pääesikunta muuttui Pääesikunnaksi 1. joulukuuta 1952. Myös johtoesikunnan rauhan ajan virkaohje valmistui, joten perusteet sodan ajan suunnitelmien laadinnalle olivat olemassa.<sup>215</sup>

## Komentaja vahvistaa Päämajan uuden organisaation

Uuden sodan ajan Päämajan kokoonpanon vahvistaminen siirtyi vuodelle 1953. Yleisesikunnan päällikkö tiedotti lokakuun 29. päivänä, että syyskuun alussa päivätty sodan ajan päämajan virkaohje ja siihen liittyvät Päämajan määrävahvuustaulukot oli hyväksytty. Puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Kaarlo Heiskanen vahvisti virallisesti ylijohdon esikuntien sodan ajan määrävahvuudet 3. joulukuuta 1953.<sup>216</sup>

Kun yleisesikunnan päällikkö lähetti joulukuun puolivälissä Päämajan virkaohjeen ja sodan ajan ylintä johtoa esittelevän kaavion Pääesikunnan eri osastoille, käski hän ottamaan huomioon, että sodan ajan ylimmän hallinnon järjestelyjä ei Puolustusvoimien ulkopuolella ollut vielä vahvistettu. Tältä osin kyseessä oli siis vielä luonnos, jota voitiin käyttää suunnittelutöiden perustana.<sup>217</sup>

Ennen päätöksentekoa tärkein välietappi oli edellisvuotiseen tapaan puolustusvoimain tarkastajiston

kokous kesäkuun 1953 lopulla. Tarkastajisto hyväksyi tuolloin sekä virkaohjeen että Päämajan organisaation. Kiivainta keskustelua tarkastajisto kävi Päämajan laajuudesta. Jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Kustaa Tapola totesi, että se oli paisunut kovin suureksi niin kokoonpanon kuin vanhempien upseerien lukumäärän suhteen. Tapolan näkemys jäi kuitenkin vähemmistöön, sillä niin tykistön tarkastaja, kenraaliluutnantti Uolevi Poppius, viestikomentaja, kenraalimajuri Leo Ekberg kuin ilmapuolustuksen tarkastaja, kenraaliluutnantti Frans Helminenkin olivat sitä mieltä, että Päämajan organisaatiota oli itse asiassa jo esityksessä supistettu ja keskitetty. Myöskään Pääesikunnan eri osastoilta ei tämän jälkeen tullut enää eriäviä mielipiteitä.<sup>218</sup>

Tarkastajiston kokouksen jälkeen suunnittelutyö eteni siten, että järjestelyosasto laati luonnoksen Päämajan henkilömäärävahvuuksista. Pääesikunnan sisäistä toimintakulttuuria ja asioiden ehdotonta sallassapitoa kuvaa osuvasti se, että luonnos oli nähtävissä järjestelytoimistossa 16.–22. heinäkuuta 1953. Jakelussa mainitut tahot pystyivät toki halutessaan lähettämään edustajansa tutustumaan luonnokseen.<sup>219</sup>

## Johtamisvalmius saavutetaan 1950-luvun puolivälissä

Päämajan virkaohje, josta suunnitteluvaiheessa käytettiin myös nimeä *Päämajan yleinen työjärjestys*, oli kuusitoistasivuinen asiakirja, joka koostui neljästä luvusta. Ensimmäisessä luvussa määriteltiin sodan ylin johto, toisessa luvussa käytiin läpi yleisesikunnan tehtävät, kolmannessa luvussa aselajien yhteisesikunnan tehtävät ja neljännessä luvussa sotatalousesikunnan tehtävät.<sup>220</sup>

Marraskuun lopussa 1953 järjestelyosasto laati muistion Päämajan kokoonpanon vahvistamisesta. Käytännössä kyse oli siitä, että niin määrävahvuudet kuin virkaohjekin olivat rauhan aikana tehtyjä suunnitelmia, jotka otettaisiin käyttöön eri käskyllä mikäli sodanuhka niin vaatisi.<sup>221</sup>

Kun sodan ajan Päämajan määrävahvuudet ja virkaohje oli määritelty, voitiin aloittaa tarkempi suunnittelu ja sodan ajan toiminnan harjoittelu. Vuoden

1955 alkuun mennessä henkilösijoitukset olivat valmiina. Syyskuussa 1955 antoi yleisesikunnan päällikkö, kenraalimajuri Tauno Viljanen käskyn sodan ajan Päämajan perustamisen käytännön suunnittelusta. Päämajan osastojen ja toimistojen perustamisvastuu oli määritetty Pääesikunnan eri osastoille sekä erikseen määrätuille esikunnille ja sotilaslaitoksille. Niiden tuli määrätä kunkin Päämajan osastoon ja toimistoon liikekannallepanoupseeri ja hänelle varamies. Niin ikään kunkin perustamisvastuussa olevan piti suunnitella yksityiskohtaisesti siirtyminen rauhan ajan sijoituspaikasta sodan ajan sijoituspaikkaan. Erikseen piti huomioida se, että uutta sijoituspaikkaa ei tarvinnut

suunnitella, vaan siirtyminen piti pystyä käskettäessä tekemään mihin suuntaan tahansa. Toiminnassa tarvittavat toimistovälineet piti niin ikään suunnitella kunkin perustamisvastuussa olevan etukäteen.<sup>222</sup>

1950-luvun puoliväliin mennessä suunnitelmat sodan ajan Päämajaksi oli saatu sille tasolle, että sodan johtaminen olisi ollut mahdollista ennakkosuunnitelmien mukaisesti liikekannallepanun johtoesikunnan johdolla. Kymmenen vuoden kuluttua jatkosodan päättymisestä Puolustusvoimilla oli jälleen olemassa johtoesikunta, jonka johdolla valmistumassa olleet puolustussuunnitelmat voitiin toteuttaa, mikäli sotaan jouduttaisiin.

---

*Vesa Tynkkynen*

---

## VÄISTÖSUUNNITELMIA PAHIMMAN VARALLE

**J**o 1950-luvun lopulla oli selvää, ettei lännellä olisi kykyä suurhyökkäyksen nopeaan toteuttamiseen Pohjois-Euroopassa. Todennäköisimpänä uhkana Suomen itsenäisyydelle pidettiin yllätyshyökkäystä. 1960-luvulla alettiin käyttää käsitettä kaappaushyökkäys. Uusi uhkamalli painotti pääkaupungin asemaa. Helsingin nopea valtaaminen sekä poliittisen ja sotilaallisen johdon lamauttaminen saattoi olla varsin mahdollista, jos hyökkääjä kykenisi täydelliseen yllätykseen. Vain Neuvostoliitolla katsottiin olevan mahdollisuudet Helsingin yllättävään kaappaukseen Suomenlahden eteläpuolelta käynnistettävällä yhdistetyllä maihinnousu- ja maahanlaskuoperaatiolla.<sup>223</sup>

### Vaihtoehtoina Virrat ja Mikkeli

Helmikuussa 1959 valmistui alustava suunnitelma ylimmän sotilas- ja valtiojohdon väistymisestä Helsingistä tilanteessa, jossa hyökkäysuhka kaupunkiin olisi ilmeinen. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnant-

ti Tauno Viljanen hyväksyi alustavan suunnitelman, joka lähetettiin puolustusneuvoston käsiteltäväksi. Suunnitelma käskettiin valmisteltavaksi vielä saman vuoden kesäkuussa.<sup>224</sup>

Pääesikunnan keskeisten osien ensimmäiseksi väistöalueeksi suunniteltiin Hämeenlinnan aluetta. Sinne oli tarkoitus perustaa Pääesikunnan henkilöstöstä ja reserviläisistä sodan ajan Päämaja. Varuskunta-alue ja sitä ympäröivät kunnat tarjosivat riittävästi tiloja esikunnan perustamiselle ja hajaryhmittämiselle.<sup>225</sup> Hämeenlinnasta Päämaja valmistauduttiin tilanteen mukaan siirtämään joko Keski-Suomeen tai Mikkeliin. Vaihtoehtoiset sijoituspaikat vastasivat mahdolliseen vihollisuhkaan joko eteläisellä rantamaalla tai itärajan suunnassa.

Keski-Suomen vaihtoehdossa keskeisin sotilasjohto, yleisesikunta, aselajiesikunta ja huoltoesikunta oli tarkoitus sijoittaa Alavus–Ruovesi–Vilppula-alueelle. Materiaalitoiminnoista vastaava sotatalousesikunta tuli sijoittaa omalle alueelleen siten, että yhteistointi Korpilahdella toimivan puolustusministeriön

kanssa olisi mahdollisimman kitkatonta. Lisäksi sotataloussesikunnalle suunniteltiin tiedusteltavan varasijotuspaikat Orivedelle ja Jämsään.<sup>226</sup>

Mikkeli-vaihtoehdossa keskeisin sotilasjohto oli tarkoitus sijoittaa Kyyhkylän invalidikotiin. Yleisesikunta toimi Mikkelin alueella, jossa se oli toiminut edellistenkin sotien aikana. Aselajiesikunta sijoitettiin Mäntyharjun ja Otavan seudulle ja huoltoesikunta Mikkelin kaupunkiin. Sotataloussesikunta sijoitettiin tässäkin vaihtoehdossa Keski-Suomeen.

Puolustussuunnitelma Valpurin mukaan Päämajan johdossa toimi sodan aikana neljä armeijaa sekä ilma- ja merivoimat. Niiden esikunnat oli tarkoitus sijoittaa siten, että Etelä-Suomen Armeijan esikunta oli Tammelassa, Sisä-Suomen Armeijan esikunta Pertunmaalla ja Pohjanmaan Ryhmän esikunta Lapualla. Pohjois-Suomen Armeijan esikunta oli Pudasjärvellä, ja lisäksi sillä oli komentopaikka Rovaniemellä. Ilmavoimien esikunta oli Jyväskylässä ja Merivoimien esikunta Virkkalan ja Vihdin alueella.

Totaalisen sodan johto, johon kuuluivat tasavallan presidentin johdolla valtioneuvosto, puolustusneuvosto ja puolustusvoimain komentaja, oli tarkoitus sijoittaa Keuruulle. Eri ministeriöt sekä niiden alaiset toimijat suunniteltiin sijoitettavan Jyväskylään ja sen ympäristökuntien kouluihin. Eduskunnan istunnoille ja valiokuntatyöskentelylle oli varattu Suolahden keskuskansakoulu.<sup>227</sup>

Siirryttäessä 1960-luvun jälkipuolella alueelliseen puolustukseen rauhan ajan Pääesikunnan kokoonpanoa tarkistettiin vastaamaan paremmin sodan ajan johtoesikunnan tarpeita. Muutoksen keskeisenä syynä oli tehostaa yllätyshyökkäyksen torjuntaan liittyviä johtamisvalmiuksia. Ajatuksena oli, että Pääesikunnan rauhan ajan kokoonpano muodostaisi pienin muutoksin myös toimintakykyisen sodan ajan esikunnan rungon. Ajan ja tilanteen salliessa sitä oli tarkoitus täydentää reserviläisillä. Perinteikkäästä Päämaja-nimestä päätettiin luopua, minkä jälkeen johtoesikunnasta käytettiin niin rauhan kuin sodankin aikana nimeä Pääesikunta.<sup>228</sup>

Alueellinen puolustusjärjestelmä otettiin laajamittaisesti käyttöön vuonna 1971. Puolustusvoimain

komentaja, kenraali Kaarlo Leinonen hyväksyi uuden puolustussuunnitelman, jonka peitenimi oli Alpo. Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö, eversti Leevi Välimaa arvioi, että sotilastiedustelu kykenisi saamaan ennakkovaroituksen Suomeen suuntautuva kaappaushyökkäyksestä kaksi vuorokautta ennen operaation aloittamista.<sup>229</sup>

Pääesikunnassa muodostettiin vuonna 1974 annetulla käskyllä komentopäällikön johtama pysyvä työryhmä koordinoimaan Pääesikunnan valmiuteen liittyvää suunnittelua. Kiireellisimpiä töitä olivat Pääesikunnan alaesikuntien eli yleisesikunnan, koulutus-esikunnan, huoltoesikunnan ja sotataloussesikunnan sijoitussuunnitelmien tarkistaminen, viestiyhteystarpeiden määrittäminen ja Pääesikunnan siirtosuunnitelman tarkistaminen. Esikunnista määrättiin valmiusupseerit tekemään toimistokohtaiset valmiussuunnitelmat. Salaamissyistä käskyssä kiellettiin ilmoittamasta esikunnille ja osastoille väistöalueiden paikannimiä. Suunnitelman ylläpito oli Pääesikunnan operatiivisen osaston vastuulla.<sup>230</sup>

## ”Tilanteessa, jolloin kokoontuminen Helsingissä on mahdotonta – –”

Toukokuussa vuonna 1976 tarkennettiin Pääesikunnan valmiuden ylläpitoon ja kehittämiseen liittyviä johtosuhteita siten, että Pääesikunnan päällikkö johtaa ja komentopäällikkö vastaa Pääesikunnan valmiudesta. Komentopäällikön alaisena oli pysyvä valmiusryhmä. Alaesikuntien päälliköt vastasivat esikuntiansa toimintavalmiudesta apunaan esikuntien valmiusupseerit.<sup>231</sup>

Kuten aiemmin on jo todettu, Pääesikunnan väistösuunnitelmiin liittyi myös valtiojohdon väistösuunnitelmien laatiminen mahdollista kriisitilannetta varten. Suunnittelusta kokonaisvastuussa oli valtioneuvoston kanslian päällikkö, apunaan puolustusneuvoston sihteeristö.<sup>232</sup> Käytännössä valmisteluvastuun esimerkiksi suojauksen ja huollon järjestelyistä sijoituspaikkakunnilla kantoi pitkälti Puolustusvoimat.

Puolustusvoimilla oli neljä valmiustilaa: perusvalmius, tehostettu valmius, torjuntavalmius ja sodan ajan

valmius. Pääesikunnan valmiussuunnittelu noudatteli samaa neljakojakoa. Siirtyminen valmiustilasta toiseen oli tarkoitus toteuttaa arvioidun uhkan perusteella.

Pääesikunnan siirtyminen rauhan ajan toiminnasta sodan ajan valmiuteen oli tarkoitus toteuttaa vaiheittain kolmen osasuunnitelman kautta, joiden peitenimet olivat KOLO 1, KOLO 2 ja KOLO 3. Pääesikunnan operatiivisen osaston asema oli keskeinen.<sup>233</sup> Perusvalmiudessa operatiivisen osaston ja samalla Pääesikunnan henkilöstön tuli olla tavoitettavissa neljässä tunnissa. Tehostetussa valmiudessa tuli olla valmius saapua toimipaikalle yhdessä tunnissa.

Tehostetussa valmiudessa operatiivisen osaston oli tarkoitus siirtyä työskentelemään Kaartin luolan tiloihin Helsingissä. Suunnitelmasta käytettiin peitenimeä KOLO 1. Erillinen operatiivinen johtoryhmä valmistauduttiin tässä vaiheessa lähettämään sodan ajan sijoituspaikalle Keski-Suomeen. Ryhmään kuuluivat

päämajamestari sekä operatiivisen osaston ja tiedusteluosaston keskeiset toimistopäälliköt. Viestiosastosta saatiin tarvittava henkilöstö rakentamaan ja ylläpitämään viestiyhteydet. Ryhmän kokonaisvahvuus oli 24 henkeä. Muiden Pääesikunnan osien ajateltiin toimivan tehostetussa valmiudessa rauhan ajan tiloissaan Helsingissä.

Viimeistään siirryttäessä torjuntavalmiuteen operatiivisen johtoryhmän oli aloitettava toimintansa sodan ajan sijoituspaikassa Keski-Suomessa. Tehtävänä oli valmistella tilat ja yhteydet sekä valmistautua johtamaan Puolustusvoimia, mikäli toiminta Helsingissä keskeytyisi tai kävisi mahdottomaksi. Pääesikunnan pääosat toimivat edelleen Helsingissä. Torjuntavalmiudessa kunkin alaesikunnan valmisteluosastojen tuli siirtyä valmistelemaan sodan ajan toimipaikkoja. Tämän vaiheen suunnitelmien peitenimi oli KOLO 2.



■ KOLO 1 -suunnitelman mukaan Pääesikunnan operatiivisen osaston oli valmiutta kohotettaessa tarkoitus siirtyä työskentelemään kuvan kaltaisiin suojatiloihin. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Uhkan ollessa niin ilmeinen, että Puolustusvoimien johtaminen Helsingistä oli vaarantumassa, Pääesikunnan oli tarkoitus siirtyä sodan ajan ryhmittymään väistöalueelle Keski-Suomeen. Samalla siirryttiin sodan ajan valmiuteen, kutsuttiin palvelukseen esikuntaan sijoitetut reserviläiset ja perustettiin varsinainen sodan ajan Pääesikunta. Tämän vaiheen suunnitelmista käytettiin peitenimeä KOLO 3.

Valmiutta kohotettaessa Pääesikunnan henkilöstön oli tultava rauhan ajan virkapaikoilleen. Vihollisen täydellisen yllätyksen varalle oli yksinkertainen ohje: ”*Tilanteessa, jolloin kokoontuminen Helsingissä on mahdotonta, pyrkii jokainen hälytysvarustuksessa Riihimäen kasarmialueelle, jossa annetaan lisäohjeet.*”

Pahintakaan vaihtoehtoa ei pidetty mahdollisena. Mikäli Pääesikunta olisi menettänyt kokonaan johtamiskykensä, vastuun sotatoimien johtamisesta olisi ottanut Sisä-Suomen sotilasläänin esikunta.

Suunnitelmat KOLO 1, KOLO 2 ja KOLO 3 olivat voimassa vuoteen 1982, jolloin valmisteltiin puolustus suunnittelun perustana olleen vuoden 1971 operaatiokäskyn seuraajaa. Uusi operaatiokäsky, jonka peitenimi oli Kynnys, astui voimaan vuonna 1986.<sup>234</sup> Tässä vaiheessa arvioitiin, että sodan uhan aika kestäisi useista päivistä viikkoihin, joten myös ennakkovaroitusaika olisi aiempaa pidempi. Tämän mukaisesti uusittiin myös Pääesikunnan väistösuunnitelmat.

---

*Esko Vaahtolammi*

---

## JOHTOESIKUNNAN ROOLI KEHITYY

**M**aavoimien johtoesikunnaksi perustettiin vuonna 1934 Viipuriin Armeijakunnan esikunta, joka säilyi pienin muutoksin Päämajan perustamiseen saakka. Talvisodan päättymisen jälkeen perustettiin maaliskuussa 1940 Maavoimien esikunta. Esikunta lakkautettiin kesällä 1940 ja sen tehtävät siirrettiin Päämajalle. Jatkosodan jälkeisessä väliaikaisessa kokoonpanossa maavoimia johti Lahdessa sijainnut Armeijakunnan esikunta. Esikunta lakkautettiin maaliskuussa 1947 ja sen tehtävät siirrettiin Puolustusvoimain pääesikunnalle.<sup>235</sup>

Puolustusvoimien toiminnan ja kokoonpanon suunnittelu painottui sotien jälkeisenä aikana maavoimiin. Merkittävänä kysymyksenä oli jo tuolloin johtosuhteiden järjestely Pääesikunnan sekä silloisten Merivoimien esikunnan ja Ilmavoimien esikunnan kesken. Muualla maailmassa todettiin kehityksen kulkevan kohti puolustushaarojen keskitettyä johtamista.

Pääesikuntaan siirrettiin rannikko- ja ilmapuolustuksen komentajat ilmapuolustuksen ja meripuolustuksen tarkastajiksi sekä perustettiin meripuolustus- ja ilmapuolustusosastot.<sup>236</sup>

Voidakseen hallita kokonaisuutta komentaja määräsi vuonna 1949 muodostettavaksi puolustusvoimain tarkastajiston ylimmän tason neuvoa-antavaksi toimikunnaksi. Puheenjohtajana toimi jalkaväen tarkastaja ja jäsenistön muodostivat Pääesikunnan aselajitarkastajat.<sup>237</sup> Yhteistoiminnan onnistumiseksi Pääesikuntaan on muodostettu myöhemminkin erilaisia johto-, koordinaatio- ja suunnitteluryhmiä.

Pääesikunnan rauhan ajan kokoonpano vahvistettiin vuonna 1952. Pääesikunnasta tuli käytännössä maavoimien esikunta ja puolustusvoimain komentajasta maavoimien komentaja.<sup>238</sup> Jalkaväen tarkastajan tehtäviin lisättiin vuonna 1960 koulutuspäällikön tehtävät. Hänen tuli johtaa puolustushaarojen sekä ase- ja huoltolajien yleiskoulutusta ja samalla yhteistoiminta-



■ Maavoimien komentaja, kenraaliluutnantti Ilkka Aspara puhumassa Maavoimien esikunnan perustamishullussa 3. tammikuuta 2008. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat.

koulutusta. Vuonna 1966 Pääesikuntaan perustettiin erityinen koulutuspäällikön tehtävä.<sup>239</sup>

Pääesikunnan vuoden 1968 työjärjestyksessä todettiin, että esikunta toimi samalla maavoimien esikuntana. Koulutuspäällikön tuolloin johtama koulutuskeskunta käsitteli maavoimien kehittämistä sekä puolustushaarojen yhteistoiminnan kehittämistä. Operaatiokeskuksen kehittämispäätöksessä vuonna 1979 yhtenä tavoitteena oli luoda aselaji- ja puolustushaaratoinnin suunnittelu- ja johtamismahdollisuudet.<sup>240</sup>

## Puolustusministeriön ohjausta

Puolustusministeriö totesi 1980-luvun lopulla Pääesikunnan organisaatioesityksestä antamassaan vastauksessa, että voisi olla eduksi irrottaa maavoimaesikunta omaksi esikunnakseen. Ministeriö totesi myös, että ilma- ja meripuolustustehtävien johtaminen pääesikuntatasolla ei selvinnyt suunnitelmasta. Seuraavassa, joulukuussa 1988 julkaistussa suunnitelmassa maavoimaesikunta kuului edelleen Pääesikuntaan, mutta kokoonpano mahdollisti myös sen irrottamisen

omaksi esikunnakseen. Maavoimapäällikön johtama maavoimaesikunta perustettiin Pääesikuntaan vuoden 1993 alussa.<sup>241</sup>

Vuoden 1993 puolustusvoimauudistukseen sisältyi maanpuolustusalueiden perustaminen. Kenraali Ari Puheloisen mukaan ”*Puolustuksen operatiivinen vastuu maa-alueella oli suoraan puolustusvoimain komentajan alaisina olevilla kolmella maanpuolustusalueen komentajalla. Pääesikunnan ei pääsääntöisesti ajateltu johtavan suoraan operaatioita. Sen sijaan Pääesikunta määritteli puolustusvoimain komentajan päätösten mukaisesti tehtävät maanpuolustusalueille sekä meri- ja ilmavoimille ja tuki niitä osoittamalla niille resursseja.*”<sup>242</sup>

## Selontekojen vaikutuksia

Suomi liittyi Naton rauhankumppanuusohjelmaan vuonna 1994. Kansainväliseen toimintaan osallistuminen avasi suunnittelu- ja johtamisjärjestelmän kehittämistarpeita – ja mahdollisuuksia.<sup>243</sup>

Vuoden 1997 selonteko korosti puolustusjärjestelmän valmiuden ja reagoitokyvyn merkitystä. Maa-, meri- ja ilmapuolustusta tuli kehittää kiinteämmin johdetuksi operatiiviseksi kokonaisuudeksi. Pääesikunnan kykyä kaikkien puolustushaarojen operaatioiden suunnitteluun tuli parantaa lisäämällä Merivoimien ja Ilmavoimien operatiivista johto- ja suunnittelukykyä Pääesikuntaan. Puolustushaarojen tiedustelu-, valvonta- ja johtamisjärjestelmiä tuli yhdistää ja niiden suorituskykyä parantaa. Pääesikunnan operatiivisen osaston kokoonpanoon lisättiin 1990-luvun lopulla kaikki puolustushaaroja edustavat apulaisosastopäälliköt.<sup>244</sup>

Vuoden 2001 selonteossa puolustusjärjestelmän kehittämisen yhtenä painopistealueena oli johtamisjärjestelmä. Sen toimintavarmuutta ja yhteensopivuutta tuli kehittää ottaen huomioon kasvavat kansalliset ja kansainväliset yhteistoimintatarpeet. Pääesikunnan kykyä suunnitella ja johtaa kaikkien puolustushaarojen operaatioita tuli kehittää. Keskeisenä tavoitteena oli kaikkien puolustushaarojen suunnittelun sekä johtamis- ja tiedustelujärjestelmien yhdistäminen varmennetuksi kokonaisjärjestelmäksi.<sup>245</sup>

## Suunnittelu- ja johtamisjärjestelmä kansainvälistyy

Sodankäynnin kehitys, taistelutilan ulottuvuuksien kasvu ja muutos kolmiulotteisemmaksi, samoin kuin joukkojen määrällinen väheneminen 2000-luvun alkuvuosina aiheuttivat tarvetta uudelleenjärjestelyille. Johtamisprosessia oli nopeutettava. Yhteisen ja reaaliaikaisen tilannekuvan luominen entistä laajemmalla alueella edellytti teknisten johtamisjärjestelmien valtakunnallista keskittämistä. Puolustushaarojen yhteisvaikutus tuli kyetä optimoimaan aikaisempaa paremmin. Myös kehittyneillä olleet Puolustusvoimien yhteiset suorituskyvyt vaikuttivat Pääesikunnan kehittämisen tavoitteisiin.<sup>246</sup>

Pääesikunnan operatiivisessa osastossa ryhdyttiin selvittämään Puolustusvoimien kykyä johtaa yhteisoperaatioita. Tarkasteluun otettiin useita käytössä olleita kansainvälisiä operatiivisia suunnittelu- ja johtamisjärjestelmiä ja selviteltiin niiden soveltuvuutta suomalaisen toimintaympäristöön ja suorituskykyyn. Selvittelyssä todettiin, että silloinen operatiivinen suunnittelujärjestelmä ei sisältänyt ylimmällä strategisella tasolla – valtion johto ja Pääesikunta – tapahtuvaa suunnittelua tarkoituksenmukaisella tavalla. Yhteisoperaatioiden johtamisen osalta päädyttiin toteamiseen, että vain Pääesikunnalla oli riittävä valmiudellinen, koulutuksellinen ja tietojärjestelmällinen edellytys hoitaa tehtävää. Selvittelyjen lopputuloksena otettiin Puolustusvoimissa käyttöön Nato-yhteensopiva operatiivisen suunnittelun prosessi FINGOP.<sup>247</sup>

Vuoden 2017 alussa päätettiin Pääesikunnan ja puolustushaarojen esikuntien operatiivisessa suunnittelussa ottaa käyttöön Naton uudempi suunnitteluprosessi, joka sisältää myös strategisen tason.<sup>248</sup>

## Suuntana strategis-operatiivisen tason johtoesikunta

Maavoimien kehittäminen puolustushaaraksi aloitettiin vuonna 2001 alkaneessa strategisen suunnittelun kierroksessa. Selvitystyö loi pohjan vuoden 2004 selonteossa tehdyille linjauksille.<sup>249</sup>

Selonteon mukaan Pääesikuntaa tuli uudistaa siten, että se voi keskittyä Puolustusvoimien kokonaiskehittämiseen sekä puolustushaarojen yhteisoperaatioiden suunnitteluun ja johtamiseen. Pääesikunnan maavoimaesikunta tuli lakkauttaa ja perustaa tilalle erillinen Maavoimien esikunta.

Puolustusjärjestelmän eräänä kehittämisen painopisteenä vuosina 2005–2015 tuli olla Puolustusvoimien integroidun tiedustelu-, valvonta- ja johtamisjärjestelmän suorituskyvyn parantaminen. Strategisen ja operatiivisen tason johtamistoimintaa sekä organisaatorakenteita tuli kehittää yleisiä kansainvälisiä periaatteita soveltaen siten, että tietoverkkojen yhteiskäyttö olisi mahdollista.<sup>250</sup>

Vuonna 2007 kehittäminen näkyi myös ministeriön kanssa sovittuna tulostavoitteena: ”Pääesikunta, joka voi keskittyä puolustusvoimien kokonaiskehittämiseen ja puolustushaarojen yhteisoperaatioiden suunnitteluun ja johtamiseen.”<sup>251</sup>

Vuonna 2009 määritettiin, että suorituskyvyn strategisena vaatimuksena oli kyky yhteisoperaatioon ratkaisualueella. Päätöksenteko- ja johtamisjärjestelmän tuli olla jatkuvassa valmiudessa. Kehittämisen painopiste oli yhteisen tilannetietoisuuden muodostamisessa ja varmennettujen tietoteknisten palveluiden kehittämisessä. Puolustusvoimien yhteisen johtamisjärjestelmän tuli korvata puolustushaarojen itsenäisiä järjestelmiä ja sovelluksia. Puolustusvoimien kyky ottaa vastaan ja antaa kansainvälistä apua oli luotava normaalioloissa.<sup>252</sup>

Yhteisen tulenkäytön suunnittelu kehittyi kansainvälisten esimerkkien mukaisesti kohti yhteisten suorituskykyjen käyttöä ja yhteistä vaikuttamista. Pääesikunnan rooli tärkeimpien yhteisten suorituskykyjen käytössä vahvistui.

Puolustusvoimauudistuksen jälkeen vuonna 2015 Pääesikunnalla tuli olla kyky johtaa puolustusjärjestelmän suunnittelua ja kehittämistä, suorituskyvyn rakentamista ja ylläpitoa sekä suorituskyvyn käyttöä. Uudistuksessa Pääesikunta siirtyi askeleen lähemmäksi strategis-operatiivisen tason johtoesikuntaa. Esikunnan toimintakykyä ylläpidetään vuosittaisilla johtamisharjoituksilla.<sup>253</sup>





## PUOLUSTUSKYKYÄ MATERIAALIHANKKEILLA JA TUTKIMUKSELLA

Sodan ajan joukkojen suorituskyky muodostuu käyttöperiaatteista, osaavasta henkilöstöstä ja sotavarustuksesta. Sotien jälkeinen ensimmäinen vuosikymmen oli pärjättävä vanhalla ylijäämäkalustolla ennen kuin uudet materiaalihankkeet saatiin käyntiin. Kotimaisten ja länsimaisten hankintojen lisäksi puolueettomuutta korostava Suomi pyrki hankkimaan kolmasosan materiaalista idänkauppana, johon sisältyi omat erityispiirteensä.

Maavoimien varustamisen painopisteenä 1950–1960-luvuilla olivat jalkaväkiprikaatien aseistuksen, kuten panssaritorjunta- ja kevyiden käsiaseiden, hankinnat. Seuraavien vuosikymmenten mittavin kehittämishanke oli uusi yhtymätyyppi, prikaati 90. Oman huomionsa Pääesikunnalta vaativat myös muun muassa Ilmavoimien konehankinnat, rannikkopuolustuksen kehittäminen sekä panssarikaluston modernisointi, unohtamatta kaikkiin hankkeisiin kiinteästi liittyvää tutkimustoimintaa.

■ Kuljetuspanssarivaunu BTR-60 Karjalan prikaatin harjoituksessa vuonna 1991. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.



## PUOLUSTUSMATERIAALIA IDÄSTÄ JA LÄNNESTÄ

**A**janmukaisten käyttö- ja toimintaperiaatteiden sekä henkilöstön osaamisen ja toimintakyvyn kehittämisen lisäksi sodan ajan joukot on varustettava suorituskykyvaatimusten mukaisella sotavarustemateriaalilla.<sup>1</sup> Puolustusvoimien hallussa olevan sotavarustuksen arvo oli 2000-luvun alussa 75 miljardia markkaa (vuoden 2020 rahan arvon mukaan 16,6 miljardia euroa<sup>2</sup>). Vuositasolla materiaalihankintoihin osoitettiin rahoitusta noin kolme miljardia markkaa.<sup>3</sup> Tämä rahoitustaso edellyttää puolustusmateriaalilta keskimäärin neljännesvuosisadan pituista elinjaksoa.

Uusia sodan ajan joukkoja suunniteltaessa joudutaan aina ottamaan huomioon käytössä oleva materiaali. Täysin uuden sotamateriaalin kehittäminen vaatii rahaa ja aikaa. Prosessi käsittää joukon toimenpiteitä, jotka ovat samat kuin millä tahansa yleisestikin myytävällä laitteella. Keskeisiä vaiheita ovat käyttäjän vaatimusten ja välineen teknisten vaatimusten määrittely, prototyypin spesifikaation laatiminen, prototyypin rakentaminen ja testaaminen, 0-sarjan rakentaminen sekä kenttäkokeiden suorittaminen. Harvoin prosessi etenee suoraviivaisesti vaiheesta toiseen. Usein joudutaan ottamaan taka-askelia. Tyypillisesti prosessiin kuluu aikaa kymmenkunta vuotta.

Artikkelissa tarkasteltavasta prikaati 90:stä pyrittiin luomaan oman aikansa keihäänkärki eli nopealiikkeinen, tulivoimainen ja taistelunkestävä yhtymä ratkaisutaisteluihin. Prikaatia varten hankittiin ja sen joukoille sijoitettiin paras saatavilla ollut materiaali.

### Perintönä aiemmin hankittu materiaali

Puolustusvoimain komentaja oli hyväksynyt sodan ajan perusyhtymäksi prikaatin kesäkuussa 1950. Kenttäarmeijan rungon aiemmin muodostaneet 10

divisioonaa oli korvattu 25 prikaatilla. Neljän kivääripataljoonan lisäksi prikaatiin kuului kaksipatteristoinen kenttätykistörykmentti, kranaatinheitinpataljoona sekä aselajiyksiköitä. Kivääripataljoonassa oli kolme kiväärikomppaniaa, joissa kussakin neljä joukkuetta. Prikaatin vahvuus oli reilut 6 000 miestä.<sup>4</sup> Kokoonpanoon tehtiin sittemmin tarkennuksia noin kymmenen vuoden välein, mutta prikaatin perusrakenne ei juuri muuttunut.

Sodan jäljiltä verraten korkeana säilynyt materiaalin puolustuskyky alkoi heiketä 1950-luvulla nopeasti. Koulutuskäytössä materiaali kului ja samalla se myös vanheni suhteessa ulkomaiseen tekniseen kehitykseen. Sotavarustehankinnat olivat keskeytyneinä lähes kymmenen vuotta. Maavoimissa kiireellisimpinä pidettiin panssarintorjunnan ja kevyiden käsiaseiden uudistushankkeita. Molemmat asejärjestelmät kehitettiin yhteistoiminnassa suomalaisen teollisuuden kanssa. Ulkomaisista aseista hankittiin tekniset tiedot ja mallikappaleet, joita hyväksi käyttäen voitiin kehittää olosuhteisiimme soveltuvat aseet kotimaassa.<sup>5</sup>

Panssarintorjuntaa vahventamaan kehitettiin 1950-luvulla kevyt sinko 55 S 55 ja raskas sinko 95 S 58. Niistä aseista ensiksi mainittu on jo hylätty vanhentuneena, mutta jälkimmäinen on edelleen käytössä. Seuraavalla vuosikymmenellä hankittiin jokamiehen lähitorjunta-aseeksi kevyt kertasinko 66 KES 75. Myöhemmin sen korvasi saman sarjan tehokkaampi ase, kevyt kertasinko 66 KES 88.<sup>6</sup>

Erityisen merkittävä päätös oli jalkaväkitaistelijan henkilökohtaisen aseensa valinta 1960-luvun alussa. Uudeksi perusasetyypiksi hyväksyttiin lyhennettyä urakantaista patruunaa ampuva suomalainen rynnäkökivääri m/62, joka oli Valmet Oy:n muunnos Kalašnikov-rynnäkökivääristä. Samaan aikaan hyväksyttiin käyttöön kevyt konekivääri m/62.<sup>7</sup> Ryn-



■ Ilmatorjuntakykyä vahvistettiin Neuvostoliitosta hankituilla kaksoisilmatorjuntakanuunoilla, joiden tyyppimerkintä oli 23 ItK 61 ja lempinimi Sergei. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

näkökiväärien hankinnat jatkuivat keskeytyksettä 1990-luvulle.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen kauppa perustui viennin ja tuonnin tasapainoon. Alkuvaiheessa merkittävässä asemassa oli Neuvostoliiton myöntämä tavara-luotto. Sen turvin ostettiin vuonna 1963 erä kevyitä 122 millimetrin haupitseja, joiden alkuperämalli oli D-30. Suomessa aseiden tyyppimerkinnäksi tuli 122 H 63. Ympäriampuvan aseiden kantama on 15 kilometriä, ja sillä pystytään ampumaan myös yläkulmilla. Vuoteen 1974 mennessä hankittiin lähinnä prikaatien käyttöön 204 tykkiä.<sup>8</sup> Kalusto osoittautui hyvin käyttökelpoiseksi.

Ilmatorjunnalle Neuvostoliiton kauppa oli erittäin merkittävässä asemassa. Syksyllä 1967 Neuvostoli-

tossa esiteltiin suomalaiselle kauppavaltuuskunnalle kenttälavettinen 23 millimetrin kaksoisilmatorjuntakanuuna, jonka tulinopeus oli 2 kertaa 15 laukausta sekunnissa. Aseiden ampumakuntoon laittaminen vei aikaa vain 10–15 sekuntia. Tykki sai Suomessa tyyppimerkinnän 23 ItK 61. Niitä hankittiin vuosina 1968–1970 kaikkiaan 240.<sup>9</sup>

Ilmatorjuntakanuunan hankinta kertoo jotain Neuvostoliiton kaupan luonteesta. Aselajin johto ei ollut nähnyt hankittavaksi esitettyä uutta asetyyppeä ennen sopimuksen allekirjoittamista. Epäilyksistä huolimatta ilmatorjuntajoukot ottivat uuden aseiden vastaan myönteisin mielin<sup>10</sup>. Hankinnan myötä prikaatilla oli ensimmäisen kerran käytössään tehokasta

lähi-ilmatorjuntavoimaa, joka kykeni myös liikkumaan yhtymän mukana.

Lähi-ilmatorjuntaohjushankinnassakaan ei voida puhua mistään systemaattisesta tyyppivalinnasta – ostettiin sitä, mitä oli saatavilla. Olkapääohjus Strela-2, Naton nimikkeellä SA-7, ratkaisi aselajin ikuisuusiongelman. Kannettava, vaikeasti lamaautettavissa oleva, joukkojen mukana etenemään kykenevä torjunta-ase paransi oleellisesti ilmatorjunnan torjunta-alaa ja tehokkuutta. Neuvostoliiton kauppasopimukseen varattiin määräraha ilmatorjuntaohjushankintoja varten vuosille 1976–1980. Ase sai Suomessa nimikkeen ilmatorjuntaohjus 78.<sup>11</sup> Se on ensimmäisen sukupolven infrapunahakeutuva ohjus, ja se pystyy lukittumaan maaliin ainoastaan takaapäin.

Neuvostoliitosta hankittiin myös prikaatien tulenkäytön johtamisen uutta välineistöä. Tykistön ja raskaan kranaatinheittimistön käyttämä Tyko-radio-kalusto korvattiin R-105-radioilla, joiden toimitukset alkoivat vuonna 1969. Neljän vuoden aikana ostettiin 4 500 radiota, joiden tyyppimerkinnöiksi tulivat LV 305 ja LV 306. Radiot olivat verraten toimintavarmoja, mutta niiden kalibrointi kenttäolosuhteissa ei aina ollut helppoa.<sup>12</sup>

Viestikaluston kotimainen tuotekehitys ei ollut mahdollista pienen tilauskannan takia. Käytännössä oli mahdollista vain seurata alan ulkomaista kehitystä, asettaa vaatimuksia, testata ja lopulta käydä neuvotteluja sopivien ehdokkaiden kanssa joko lisenssivalmistuksesta Suomessa tai suorasta toimituksesta. YK:n rauhanturvaamistehtävään vuonna 1964 lähteneelle pataljoonalle onnistuttiin hankkimaan Yhdysvalloista sata uudenaikaista AN/VRC-25-radiota. Niistä saadut hyvät kokemukset johtivat valmistusoikeuksien hankkimiseen. Tuotanto alkoi Oy Nokia Ab:n tehtaalla Oulussa vuonna 1973. Panu- ja Topi-kaluston korvanneita LV 217- ja LV 317 -radioita käytettiin lähinnä pataljoonien ja prikaatien johtamiseen.<sup>13</sup>

Puolustusvoimien tärkein maastokuorma-autojen toimittaja on ollut Oy Suomen Autoteollisuus Ab. Vuoden 1976 alussa käytössä oli yli 350 keskiraskasta Sisu-maastokuorma-autoa. Sisu SA -sarjaan kehi-

tettiin myös 6x6 raskas maastokuorma-auto, aluksi lähinnä tykin vetäjäksi, mutta myöhemmin myös muihin käyttötarkoituksiin.<sup>14</sup>

Varustamisen painopistealueeksi asetettiin 1950- ja 1960-luvuilla jalkaväkiprikaatien perusaseistuksen hankinta ja ylläpito. Hankintoja tehtiin kotimaasta, länsimaista ja Neuvostoliitosta. Kahdessa ensin mainitussa noudatettiin normaalia hankintaprosessia. Pääesikunnassa laadittiin tarjouspyyntö, jonka lähtökohtana oli usein ulkomailla jo käytössä oleva tuote. Käyttäjän vaatimukset ja tekniset vaatimukset sovitetttiin suomalaisiin olosuhteisiin. Tuotetta kokeiltiin ja testattiin suomalaisissa olosuhteissa ja suomalaisilla joukoilla.

Hankinnat Neuvostoliitosta poikkesivat selvästi edellä kuvatusta. Pääesikunnan aselaji- ja aseteknisissä osastoissa pyrittiin seuraamaan Neuvostoliitossa käytössä olevaa kalustoa, mutta hankintasuunnitelmia tehtiin hyvin rajoitetun tiedon varassa. Tiedustelujen ja neuvottelujen lopputuloksena Neuvostoliitto ilmoitti, mitä kalustoa oli saatavana. Ei siis tehty laajoja tarjouspyyntöjä pitkin vaatimuslistoineen. Toimitusehdoista oli kuitenkin mahdollista neuvotella.

Prikaati 90:n suunnittelun alkaessa 1970-luvun loppupuolella monta asiaa oli siis jo ratkaistu ennen kuin ensimmäistäkään ajatusta oli uhrattu uuden yhtymätyypin varustamiseksi. Jalkaväkitaistelijoille oli rynnäkkökiväärit sekä kevyet konekiväärit ja jalkaväen taistelun välittömään tukemiseen kevyitä ja raskaita kranaatinheitimiä. Panssarintorjuntaan oli lähi- ja keskitorjuntakykyä ja ilmatorjuntaan oli käyttökelpoiset lähitorjunta-aseet. Prikaatin tykistölle oli uudet haupitsit – ainakin toiselle patteristolle. Perusaseistus oli tekniikaltaan toistakymmentä vuotta vanhaa, osin jopa vanhempaakin, mutta aseet olivat edelleen hyvin käyttökelpoisia.

## Uusille sotavarustehankinnoille luodaan perustaa

Puolustusvoimien tehtäviä ja maanpuolustukseen tarvittavia resursseja selvittämään perustettiin vuosien 1970–1981 aikana kolme parlamentaarista puolustus-

komiteaa. Niiden suurin ansio oli eduskunnan ja puolueiden kytkeminen vastuuseen puolustuspolitiikasta. Puolustuskyvyn kannalta ehkä merkittävintä oli se, että hankintamäärärahat kasvoivat toisen parlamentaarisen puolustuskomitean suosituskautella vuoden 1981 hintatasossa mitattuna noin 500 miljoonasta markasta noin 800 miljoonaan markkaan vuodessa. Hankintamäärärahojen lähtötaso oli siis 1980-luvulle siirryttäessä selvästi parempi kuin ennen parlamentaaristen puolustuskomiteoiden asettamista.<sup>15</sup>

Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea suositti Puolustusvoimia laatimaan pitkän aikavälin tutkimusta<sup>16</sup>. Keskipitkä suunnittelukausi ei mahdollistanut pitkäjänteistä ja systemaattista kehittämistä. Komitea ei itsekään kyennyt kaikilta osin arvioimaan päätöstensä vaikutuksia pitkällä aikavälillä.

Pitkän tähtäimen suunnittelu (PTS) oli Pääesikunnalle uusi tehtävä. Suunnitteluosaston muistioista käy ilmi, että Pääesikunnan tilannekuva oli kovin hajanainen. Suunnitelman laadinnan lähtökohdiksi oli tehty erillisselvityksiä ja päätöksiä, mutta ei kokonaisvaltaista kehittämissuunnitelmaa.<sup>17</sup>

Pääesikunnassa maavoimien kehittämisestä vastasi työjärjestyksen mukaan koulutusesikunta. Aselajien kehittämissuunnitelmia oli tehty, mutta maavoimilta puuttui selkeä visio kehittämisestä. Tämä saattoi johtua siitä, ettei maavoimilla ollut omaa esikuntaa. Pääesikunta oli maavoimien esikunta ja samalla Puolustusvoimien johtoesikunta. Kaksijakoisuus kävi hyvin ilmi, kun Pääesikunnan päällikkö asetti 11. tammikuuta 1977 johtoryhmän koordinoimaan maavoimien kehittämissuunnitelmia. Sen puheenjohtajana toimi koulutuspäällikkö, ja jäsenet nimettiin muiden alaesikuntien johtohenkilöistä.<sup>18</sup>

Pääesikunnassa laadittiin suunnitteluosaston johdolla vuosille 1982–1996 kehittämissuunnitelma *Puolustusvoimien kehittämisen peruslinjat*. Sen mukaan maavoimien rajallisia resursseja tuli käyttää keskiteysti. Tavoitteeksi asetettiin muodostaa kymmenen liikkuviin sotatoimiin ja vastahyökkäyksiin kykenevää uutta yhtymää, joista käytettiin nimeä prikaati 90.<sup>19</sup> Asiakirja antoi perusteet sekä jatkosuunnittelulle että

kolmannelle parlamentaariselle puolustuskomitealle annettaville lausunnoille.

Kolmas parlamentaarinen puolustuskomitea toi vuoden 1981 mietinnössään suuren yleisön tietoisuuteen kaksi uutta käsitettä: suojajoukot ja päävoimat. Komitea suositti, että suojajoukkojen kehittäminen on asetettava etusijalle ja kehittämistä on voimakkaasti painopisteytettävä. Vuosina 1982–1986 tuli tehdä prikaati 90:n kehittämisen edellyttämiä sotavarustehankintoja. Maavoimien liikkuvuuden parantamiseksi tuli rauhan ajan joukoille hankkia maastokuorma-autoja, panssaroituja kuljetusajoneuvoja, keveitä tela-ajoneuvoja sekä vesistökalustoa. Panssarintorjuntaa tuli tehostaa panssarintorjuntaohjuksilla ja miinoilla. Kenttätykistön vanhentunutta raskasta kalustoa tuli uusia ja liikkuvien sotatoimien johtamisedellytyksiä parantaa hankkimalla viesti- ja datavälineitä. Myös yksityisen sotilaan toimintaedellytyksiä tuli parantaa.<sup>20</sup>

Yleisesikunta käynnisti maavoimien organisaatioiden suunnittelun vuonna 1981. Työ perustui muun muassa asiakirjoihin, joissa määriteltiin Puolustusvoimien kehittämisen peruslinjaukset, maavoimien kehittämisen perusteet sekä prikaati 90:n käyttöperiaatteet ja suoritevaatimukset. Yleisjoukkoja koskevasta kehittämistyöstä vastasi koulutusesikunta. Pääesikunnan työnjaon mukaisesti yleisesikunta vastasi sodan ajan joukkojen käytön suunnittelusta, mikä lisäsi tarvetta yhteistoiminnassa tapahtuvaan suunnitteluun.<sup>21</sup>

Koulutusesikunta lähetti esityksensä prikaati 90:stä perusteluineen yleisesikuntaan 23. marraskuuta 1984. Esitys perustui monipuoliseen valmisteluun, johon sisältyivät Sotakorkeakoulussa laadittu laaja ja perusteltu ehdotus prikaatin organisaatioksi, monipuoliset kokeiluharjoitukset sekä järjestelmäselvitykset. Koulutusesikunta esitti, että yhtymät oli varustettava niiden toiminta-alueiden edellyttämällä tavalla.<sup>22</sup>

Myös yleisesikunnan päällikkö oli asettanut työryhmän valmistelemaan esitystä prikaati 90:ksi. Tämä oli tapahtunut 11. helmikuuta 1983 – siis jo ennen koulutusesikunnan esityksen valmistumista. Pääesikunnassa toimi siis kaksi työryhmää valmistelemassa

samaa asiaa.<sup>23</sup> Tätä voi pitää varsin yllättävänä ja erikoisena ratkaisuna. Yleisesikunnan työryhmä muodostettiin siitä huolimatta, että vastuu valmistelusta oli koulutusosastolla ja työn koordinoimiseksi oli jo perustettu johtoryhmä. Erikoisena voi pitää sitä, että yleisesikunta hylkäsi yhteistyön ja laati kilpailevan esityksen.

Yleisesikunnan työryhmä nimesi esityksensä jääkäriprikaati 90:ksi. Aiempien kokoonpanojen tapaan yhtymään kuului neljä pataljoonaa, kenttätykistörykmentti sekä esikunta-, tiedustelu-, panssarintorjunta- ja viestikomppaniat. Poikkeavaa taas oli se, että pioneerit ja huolto oli organisoitu omiksi pataljoonikseen ja ilmatorjunta ilmatorjuntapatteristoksi. Esitetyn prikaatin kokonaisvahvuus oli noin kuusituhatta miestä.<sup>24</sup>

Puolustusvoimain komentaja hyväksyi esittelystä jääkäriprikaati 90:n kokoonpanon otettavaksi käyttöön 1. heinäkuuta 1987 alkaen. Kokoonpano oli isoissa puitteissa yleisesikunnan esityksen mukainen.<sup>25</sup>

## Ongelmana liikkuvuus

Prikaati 90:n varustamisen keskeisin kysymys oli ehdottomasti liikkuvuus. Yhtymän tuli kyetä siirtymään prikaatikonaisuutena omilla ajoneuvoillaan. Suurin puute oli taistelujoneuvoista eli ajoneuvoista, joilla taistelijat varusteineen, aseineen ja ampumatarvikkeineen siirtyvät taistelualueelle ja joita tarvitaan myös taistelujen aikana. Ongelman suuruudesta saa käsityksen pienellä laskutoimituksella: jos prikaatin jokaisessa jääkäri- ja sinkokomppaniassa tarvitaan kymmenen taistelujoneuvoa, on pelkästään prikaatin iskuportaan neljässä pataljoonassa oltava vähintään kaksisataa ajoneuvoa.

Tykkien ja heittimien vetämiseen, ampumatarvikkeiden kuljettamiseen, pioneerivälilinjien siirtoihin sekä huollon eri tehtäviin tarvittiin maastokuorma-autoja, joita oli oltava suunnilleen saman verran kuin taistelujoneuvojakin. Maastokuorma-autoja oli kuitenkin käytettävissä vain rauhan ajan koulutukseen riittävä määrä.

Ensimmäinen tärkeä päätös koski taistelujoneuvojen jakoa toiminta-alueiden asettamien vaatimusten perusteella. Puolustusvoimain komentaja, kenraali Jaakko Valtanen päätti vuonna 1984, että Pohjois-Suomessa toimivat joukot varustetaan telakuorma-autoilla ja Etelä-Suomen joukot joko pyörä- tai tela-alustaisilla kuljetuspanssarivaunuilla. Käytön, koulutuksen, huollon ja korjaustoiminnan yksinkertaistamiseksi kullekin yhtymälle hankittiin vain yhdentyypisiä taistelujoneuvoja.<sup>26</sup> Tämä oli tärkeä päätös hankintojen kannalta.

Valmistelut kotimaisen panssaroidun kuljetusajoneuvon prototyypin kehittämiseksi aloitettiin jo 1970-luvun lopulla, jolloin laadittiin alustavat tekniset vaatimukset ja otettiin yhteyttä kotimaisiin teollisuuslaitoksiin. Neuvotteluissa kävi ilmi, että suorituskykyvaatimukset täyttävän kotimaisen traktoriperustaisen ajoneuvon kehittäminen oli mahdollista. Puolustusvoimain komentaja, kenraali Lauri Sutela hyväksyi helmikuussa 1980 esityksen prototyypin kehittämiseksi.<sup>27</sup>

Tarjouspyyntö lähetettiin neljälle yritykselle, ja 24. huhtikuuta 1981 puolustusministeriö teki päätöksen kahden panssaroidun kuljetusajoneuvon prototyypin tilaamisesta. Valmet Oy:n prototyypin perustana oli traktori ja Oy Sisu-Auto Ab:n perustana kuorma-auto. Suoritettujen kenttäkokeiden perusteella kilpailu ratkesi Oy Sisu-Auto Ab:n eduksi vuonna 1983. Panssariajoneuvo 83:n ensimmäinen sarja otettiin vastaan 23. marraskuuta 1984. Sittenkin Paseja on hankittu lisää useilla jatkotilauksilla, ja vuonna 1994 oli hankittu jo yli neljäsataa ajoneuvoa.<sup>28</sup>

Toinen taistelujoneuvohanke oli telakuorma-auto. Pohjois-Suomen joukkojen varustamisen tilausvaltuus vuonna 1980 mahdollisti Bandvagn 206 -telakuorma-autohankinnan aloittamisen Ruotsista. Se oli uusi, lumessa ja suomaastossa hyvin liikkuva ajoneuvo, jota Ruotsin armeija oli tilannut suuren määrän vuonna 1979.<sup>29</sup>

Oy Sisu-Auton Ab:n neuvottelut Bandvagn 206 -telakuorma-auton lisenssivalmistuksesta Hägglunds & Söner Ab:n kanssa eivät johtaneet tulokseen, min-



■ Pohjois-Suomen joukoille hankittiin kotimaisia telakuorma-autoja, joita voitiin käyttää myös hiihtohinaukseen. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

kä seurauksena Oy Sisu-Auto Ab suunnitteli oman versionsa telakuorma-autosta. Ensimmäinen Sisu NA-140:n prototyyppi valmistui vuonna 1985. Prototyyppiä testattiin kenttäkokeissa, minkä lisäksi Teknillisessä korkeakoulussa tehtiin rasituskokeita alustarakenteiden kestävyys selvittämiseksi. Puolustusvoimat tilasi ensimmäisen sarjan Oy Sisu-Auto Ab:n telakuorma-autoja vuonna 1988.<sup>30</sup>

Kenraali Valtasen päätös Etelä-Suomen joukkojen varustamisesta joko pyörä- tai tela-alustaisilla kulje-

tuspanssarivaunuilla tarkoitti käytännössä sitä, että osalle prikaateja oli tarkoitus hankkia Neuvostoliitosta tela-alustaisia MT-LB-kuljetuspanssarivaunuja. Tämä ratkaisu olisi tuonut prikaatille hyvän taktisen liikkuvuuden.

Suunnitelma osoittautui kuitenkin monessakin suhteessa vaikeaksi. Esille nousivat kuljetuspanssarivaunun korkeat käyttökustannukset sekä huolto- ja koulutusjärjestelmien luomiseen liittyvät kustannukset. Siinä missä MT-LB oli panssarivaunu, panssariajo-

neuvo Pasi oli käytännössä teräskorinen kuorma-auto, jonka ajaminen ja huolto eivät olleet ongelma kuorma-autoja ammatikseen ajaville reserviläisille. Päätöstä tarkistettiin vuonna 1989, eikä prikaatia varustettu tela-alustaisilla kuljetuspanssarivaunuilla<sup>31</sup>.

Tela-alustaisen kuljetuspanssarivaunuhankkeen pysäyttämiseen liittyi vielä sivuepisoodi. Neuvostoliitosta hankittiin heinäkuussa 1990 kokeiluja varten kaksi BTR-80-kuljetuspanssariajoneuvoa. Tarkoituksena oli selvittää niiden soveltuvuus prikaati 90:n taisteluajoneuvoksi. BTR-80:n eduiksi katsottiin 14,5 millimetrin raskas konekivääri ja Pasia edullisempi hinta. Taktisten ja teknisten kokeilutulosten sekä Neuvostoliiton hajoamisen tuoman epävarmuuden perusteella BTR-80:n hankinnoista luovuttiin Pasiin lisätilausten hyväksi.<sup>32</sup>

## Tulivoima vahvistuu

Panssarintorjuntatoimikunta suositti vuonna 1981 tärkeimpien suojajoukkojen varustamista uudella, kevyen singon korvaavalla ja ensisijaisesti kotimaassa valmistettavalla lähitorjunta-aseella. Kotimainen valmistus ei kuitenkaan onnistunut, joten oli turvauduttava hankintaan. Prosessin lopputuloksena kenraali Valtanen hyväksyi vuonna 1986 sotavarusteeksi raskaan 112 millimetrin kertasingon sotavarusteeksi nimellä Raskas kertasingo (APILAS). Se hankittiin kivääri- ja panssarintorjuntakomppanioiden organiseksi aseeksi, jota käyttävät erikoiskoulutetut panssarintorjuntamiehet. Kahdessa joukko-osastossa suoritettiin kenttäkokeet ja koeammunnat. APILAS oli ainoa vaihtoehtoista, joka täytti asetetut vaatimukset.<sup>33</sup>

Muutamaa vuotta aiemmin, vuoden 1978 lopulla, oli asetettu panssarintorjuntaohjustoimikunta, jonka tehtävänä oli selvittää kotimaisen ohjuksen kehittämismahdollisuuksia. Toimikunnan puheenjohtajana oli jalkaväentarkastaja, kenraalimajuri Kalevi Sarva. Toimikunta totesi, että ohjuksen valmistaminen ei olisi ylivoimainen tehtävä, mutta se olisi erittäin kallias ratkaisu. Ensimmäisen valmistussarjan olisi pitänyt olla useita tuhansia ohjuksia, minkä lisäksi olisi ollut

turvettava tuotannon jatkuvuus. Ohjus olisi todennäköisesti saatu käyttöön vasta 1990-luvulla. Toimikunta esittikin luopumista kotimaisen ohjuksen kehittämisestä.<sup>34</sup>

Toimikunta suositti, että ulkomailta hankitaan ajoneuvokuljetteinen ohjus, jonka kantama on neljä kilometriä. Muuta kaukotorjuntaa varten esitettiin hankittavaksi kannettava ohjus, jonka kantama on noin kaksi kilometriä. Toimikunta ei nimennyt hankittavia ohjuksia, mutta vertailujen perusteella valinnoista ei jää epäselvyyttä. Raskas ohjus oli yhdysvaltalainen TOW. Kannettava ohjus taas oli neuvostoliittolainen, Naton nimikkeellä AT-4 tunnettu ohjus.<sup>35</sup>

Kenraali Valtanen hyväksyi Neuvostoliitosta hankitun 9M111 Fagotin (AT-4) sotavarusteeksi 2. huhtikuuta 1984 nimikkeellä panssarintorjuntaohjus 82<sup>36</sup>. Hankintojen edistymisen myötä kevyet ohjukset sijoitettiin prikaati 90:n taisteluvälineiksi. TOW-ohjuksen nimikkeeksi tuli panssarintorjuntaohjus 83.

Kaikki hankkeet eivät Pääesikunnassakaan sujuneet yksituumaisesti. Esimerkkinä tästä on rynnäkkökiväärin jatkokehittäminen. Pääesikunnan operatiivinen osasto halusi käyttöön entistä kevyemmän ja lyhyemmän pienempikaliiperisen rynnäkkökiväärin, jolla voitaisiin ampua myös kiväärikranaatteja. Maailmalla nämä vaatimukset täyttäviä rynnäkkökivääreitä oli jo kehitetty. Kysymys oli siitä, oliko niiden kehitys riittävä, jotta näin isoon muutokseen ryhdyttäisiin Suomen puolustusvoimissa.

Asiasta kirjelmöitiin moneen otteeseen<sup>37</sup>. Pääesikunnan koulutuspäällikkö, kenraaliluutnantti Tuomo Tuominen halusi saada ratkaisun tilanteeseen, joten hän laadittiin esittelyn, jonka kenraali Valtanen hyväksyi. Tavoitteeksi asetettiin kehittää vuosien 1988–2001 aikana uusi käsiasejärjestelmä, jonka suo-

■ Yhdysvalloista hankittu raskas panssarintorjuntaohjus 83 tuli asemassa syyskuussa 1987. Toisena ohjusjärjestelmänä oli neuvostoliittolainen kannettava panssarintorjuntaohjus 82. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.







■ Ensimmäiset Tampellan valmistamat kotimaiset 155 K 83 -kenttätykit luovutettiin Puolustusvoimille syyskuussa 1985. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

rituskyky olisi selvästi parempi kuin käytössä olleilla käsiaseilla.<sup>38</sup>

Asetetun tavoitteen saavuttaminen osoittautui kuitenkin liian vaativaksi. Puolustusvoimain komentaja, amiraali Jan Klenberg päätti vuonna 1992 Pääesikunnan koulutuspäällikön, kenraaliluutnantti Matti Kopran esittelystä lopettaa uuden rynnäkkökiväärin kehittämisen. Saavutettavissa olevien tulosten ei katsottu merkittävästi parantavan entisen rynnäkkökiväärin taisteluarvoa, eikä huomattavaa teknistä edistystä ollut odotettavissa. Komentaja hyväksyi samassa yhteydessä myös käytössä olleen käsiaseistuksen kehittämisen periaatteet. Koulutuspäällikön esittelyä helpotti olennaisesti tietoisuus siitä, että Kiinan kanssa oli solmittu kauppasopimus 100 000 rynnäkkökiväärin ostosta.<sup>39</sup>

Kenttätykistössä otettiin aluksi sivuaskelia. Vuonna 1979 kenraali Sutela hyväksyi esityksen 152 millimetrin raskaan kenttätykin kehittämisestä yhteistoiminnassa Tampella Oy:n kanssa. Kaksi vuotta myöhemmin päädyttiin vaihtamaan tykin kaliiperia. Neuvostoliitosta oli tullut ilmoitus, ettei sieltä ollut ostettavissa Tampellan 152 millimetrin tykille ampu-  
matarvikkeita ilman neuvostoliittolaisten osallistumis-

ta tykin kehittelyyn. Päätökseen vaikutti poistuvan 155 H 17 -kaluston ampumatarvikkeiden käyttömahdollisuus rauhan ajan koulutuksessa. Länsimaisen 155 millimetrin kaliiperin valintaa puolsi myös erikoisampumatarvikkeiden hankintamahdollisuus.<sup>40</sup> Kaliiperin vaihto länsimaiseen oli jälkikäteen arvioituna toimiva.

Kenraali Sutela hyväksyi vuonna 1983 sotavarusteeksi kenttätykin 155 K 83. Päätöksen perustelumui-  
tiossa todettiin edellä esitetyn lisäksi, että Tampellan tykki oli hinnaltaan edullisin ja ominaisuuksiltaan hyvin kilpailukykyinen verrattuna länsimaisiin aseisiin. Tykillä voitiin ampua yläkulmilla, ja sen kantama uudella perävirtausammuksella on noin 30 kilometriä. Ensimmäiset tykit luovutettiin Puolustusvoimille 13. syyskuuta 1985. Vuoteen 1997 mennessä oli valmistettu 113 tykkiä.<sup>41</sup>

Prikaati 90:n varustamistilanteeseen ei 155 K 83:n hankintapäätös välittömästi vaikuttanut. Samana vuonna laaditussa muistiossa todetaan, että prikaatin patteristot voidaan varustaa vuosikymmenen loppuun mennessä pääosin 122 H 63- ja 105 H 61-37 -kalustoilla.<sup>42</sup>

Ilmatorjuntaan voitiin vuosina 1986–1990 hankkia Neuvostoliiton kaupan runkosopimuksella entistä

tehokkaampia olkapäähjuksia. Alkuperäismalli oli Igla-1, joka sai Suomessa nimen ilmatorjuntaohjus 86 Igla. Ohjuksen jäädytetty hakupää kykeni sieppaamaan lämpösäteilyn, joka syntyi suihkukoneen keulassa kitkan vaikutuksesta.<sup>43</sup>

## Ase- ja johtamisjärjestelmät digiaikaan

Digitaalitekniikka tuli Suomessa osaksi asejärjestelmiä 1980-luvulla. Kenttätykistö siirtyi digiaikakauteen, kun käyttöön otettiin kotimaisen Oy Nokia Ab:n valmistama Sanomalaite 83. Puheviestityksen ohella alettiin käyttää tulikomentojen ja sanomienviestitykseen digitaalista tiedonsiirtoa. Viestitys tapahtuu data-sanomina eli ”purskeina”, jolloin viestitys kestää vain muutaman sekunnin. Kenttätykistölaskin oli toinen digitaalitekniikan tuote. Sen kehittäminen aloitettiin

Puolustusvoimien sähköteknillisessä tutkimuslaitoksessa vuonna 1979. Laskin valmistui palveluskäyttöön vuonna 1985, ja se otettiin käyttöön patteristojen komentopaikoilla ja tulipattereissa.<sup>44</sup>

Yhtymän johtamisessa siirryttiin myös hyödyntämään digitaalitekniikkaa. Yhtymän viestijärjestelmästä muodostettiin kokonaisuus, johon kuuluu muun muassa automaattikeskuksia ja linkkijänteitä. Yhteydet rakennetaan silmukoiduksi verkoksi, eikä yksittäisen linkkijänteen vikaantuminen estä viestin kulkua tilaajalle. Järjestelmä on niin sanotusti tulvahakuinen, eli viesti hakee toimivan reitin automaattisesti.<sup>45</sup> Tilaaaja liittyy keskukseseen käytössään olevalla viestivälillä, ja yhteyksien kautta voidaan siirtää puhetta, tekstiä ja dataa. Maastoajoneuvoihin asennettu järjestelmä soveltuu hyvin liikkuviin sotateimiin.



■ Nokian valmistama Sanomalaite 83 oli digitaalitekniikan tienraivaaja. Uudenmaan jääkärit viestittämässä sanomia elokuussa 1990. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Yhtymän viestijärjestelmän hankinnat käynnistettiin vuonna 1984 alkaneella tilausvaltuudella ja niitä jatkettiin myöhemmin uudella tilausvaltuudella.<sup>46</sup> Viestiaselaji oli hyvin teknisessä kehityksessä mukana ja siirtämässä johtamisen uudelle aikakaudelle.

Ilmatorjunnan johtamisjärjestelmä päivitettiin myös 1980-luvulla. Johtokeskus 87 hyväksyttiin käyttöön 11. huhtikuuta 1987. Tutka, maalinosoituskeskus ja viestivälilinet linkeineen mahdollistivat ilmatilan-teen reaaliaikaisen seuraamisen ja ilmatorjunnan tulenkäytön joustavan johtamisen. Reaaliaikainen ilmatilannekuva välitettiin ilmatorjunnan tuliyksiköiden käytössä oleville tuliasemapäätteille.<sup>47</sup> Johtokeskusten ja tuliasemapäätteiden käyttöönotto paransi merkittävästi yhtymätason ilmatorjunnan tulenkäyttöä.

## Prikaati 90:n historian päätös

Kaiken kaikkiaan työnimellä prikaati 90 tunnettu hanke kesti ideasta sodan ajan joukoksi lähes kymmenen vuotta. Sen tutkiminen on monestakin syystä hyvä lopettaa 1980-luvun lopulle jääkäriprikaati

90:n organisaation vahvistamisvaiheeseen. Melkopian kävi ilmi, että prikaatin varustaminen ei onnistu suunnitellulla tavalla. Varsinkaan taisteluajoneuvojen ja maastokuorma-autojen hankinnat eivät edenneet suunnitellusti. Laskelmat olivat olleet liian optimistisia, minkä lisäksi epäonnistuttiin myös hankintojen keskittämässä. Tilausvaltuuksilla hankittiin aseita ja ajoneuvoja myös muille kuin prikaati 90:n joukoille.

Prikaati 90:n organisaatiota jouduttiin varustamisen loppuunsaattamiseksi supistamaan ja muokkaamaan uusien vaatimusten mukaisesti. Varustamiseen vaikutti jatkossa myös niin sanottu Saksan kauppa, jonka myötä yhdistyneestä Saksasta hankittiin Itä-Saksan ylijäämämateriaalia 1990-luvun alussa.

Prikaatin varustaminen on aina vuosikymmeniä kestävä hankeprosessi. Valmistelijoiden välisiltä ris-tiidoiltakaan ei voi välttyä, eikä niitä tarvitse suuremmin ihmetellä. Pääesikunnassa ei ollut yhtenäistä sotavarustuksen tietopankkia vielä 1990-luvun alkupuolella. Varustamisen tarpeet saattoivat näyttää hyvinkin erilaisilta eri valmistelijoiden käytössä olleen tiedon ja tehtävän perusteella.

Petteri Jouko

## IDÄNKAUPAN IHMEELLISYYKSIÄ

**K** enraaliluutnantti Ermei Kanninen kuvasi sota-varustehankintoihin liittyviä haasteita kylmän sodan päättymisen kynnyksellä vuonna 1988: ”*Liittoutumiin kuulumaton pieni valtio, kuten Suomi, joka noudattaa puolueettomuuspolitiikkaa, on sotavarustehankinnoissa periaatteellisesta valinnanvapudestaan huolimatta monien niin poliittisten kuin taloudellisten ongelmien edessä.*”<sup>48</sup>

Poliittinen tasapainoilu ulottui siis myös materiaali-hankintoihin. Puolueettomuusasemaansa korostava

Suomi pyrki hankkimaan kolmasosan materiaalistaan kotimaasta, kolmasosan länsimaista ja kolmasosan Neuvostoliitosta.<sup>49</sup>

Neuvostoasekauppa sai vakiintuneet muotonsa 1960-luvun puolivälistä alkaen, kun kaupankäynnissä siirryttiin viisivuotisiin runkosopimuksiin.<sup>50</sup> Ennen kaupankäynnin vakiintumista suomalaisten oli omaksuttava idänkaupan erityispiirteet, joista osa säilyi kylmän sodan päättämiseen saakka.

## Ensimmäiset kontaktit hyytyvät yöpakkasiin

Ensimmäisiä kontakteja sotamateriaalin hankkimiseksi Neuvostoliitosta tehtiin jo vuonna 1954, kun puolustusministeri Päiviö Hetemäen aloitteesta tiedusteltiin mahdollisuuksia hankkia pieni määrä MiG-15-hävittäjiä. Venäläiset olivat halukkaita kauppaan, ja koneita käytiin koelentämässä Neuvostoliitossa. Huonosti valmisteltu kauppa kaatui kuitenkin Puolustusvoimien ja valtiojohdon vastustukseen.<sup>51</sup> Aika ei ollut vielä kypsä neuvostoasekaupalle.

Asehankinnat idästä konkretisoituivat kevään 1958 kuluessa, kun presidentti Kekkonen tiedusteli vierailullaan Moskovassa mahdollisuuksia hankkia sotamateriaalia Neuvostoliitosta.<sup>52</sup> Suomalaisilla oli useita syitä asekauppojen käynnistämiseen, vaikka kaupat oli koettu muutamia vuosia aiemmin poliittisesti arkaluontoiseksi. Puolustusvoimien johdolle itäkauppojen avautuminen näyttäytyi mahdollisuutena hankkia ajanmukaista sotavarustusta ylimääräisellä rahoituksella. Tiedossa oli jo tuolloin, että Neuvostoliitto kaavaili Suomelle suurta tavaraluottoa.

Puolustusvoimilla oli myös tarve pehmittää Neuvostoliittoa Pariisin rauhansopimuksen tulkinnoissa. Suurten ikäluokkien<sup>53</sup> täysimääräinen kouluttaminen 1960-luvulla tarkoitti rauhansopimuksessa määritetyn puolustusvoimien enimmäisvahvuuden ylittämistä useilla tuhansilla miehillä. Puolustusvoimain komentaja oli esittänyt asian jo joulukuussa 1956 tasavallan presidentille Urho Kekkoselle, joka oli avannut keskustelun Neuvostoliiton suurlähettilään Viktor Lebedevin kanssa.<sup>54</sup>

Mahdollisen tavaraluoton kokonaissumma ei ollut alkuvaiheessa Puolustusvoimien johdon tiedossa. Näin ollen Pääesikunnassa koottiin nopeasti viiden miljardin markan loppusummaan päätyvä suunnitelma, joka nojautui paljolti H-ohjelman tavoitteisiin. Noin puolet summasta suunniteltiin käytettävän il-mavalvontaan- ja puolustukseen. Jäljelle jäävä osuus tuli kohdentaa ampumatarvikkeisiin ja panssarivaunuihin.<sup>55</sup>

Pääesikunnalla oli hyvät perusteet esitettyä hankintakokonaisuutta varten. Kaartin korttelissa oli vuoden 1958 alussa työskennellyt panssarivaunutoimikunta, joka oli asettanut minimitavoitteeksi kahden panssarivaunupataljoonan muodostamisen. Toinen pataljoonista oli mahdollisuuksien mukaan varustettava uusilla vaunuilla.<sup>56</sup> Samanaikaisesti Pääesikunnan sotatalousosastolla oli valmistunut laajahko ampuma-tarvikesuunnitelma. Sen toteuttaminen edellytti ampumatarvikehankintojen lisäksi kotimaisen tuotantovalmiuden kohentamista muun muassa raaka-aine- ja konehankinnoin.<sup>57</sup>

Ilmapuolustuksen kehittämisen perustana taas olivat yleisesikunnan päällikön, kenraalimajuri Tauno Viljasen johtaman lentokonetoimikunnan mietintö sekä ilmavoimien kehittämissuunnitelma. Koulu- ja suihkuharjoituskonekysymyksissä oltiin pääsemässä ratkaisuun. Sen sijaan taistelukonekysymys oli yhä ratkaisematta huolimatta vuonna 1957 toteutetusta Gnat-hankinnasta.<sup>58</sup>

Neuvottelut tavaraluoton myöntämisestä katkesivat syksyllä 1958. Niin sanotut ”yöpakkaset” jäädyttivät myös kauppaneuvottelut. Vasta maalaisliiton muodostaman hallituksen astuminen virkaan tammi-kuussa vuonna 1959 mahdollisti keskusteluyhteyksien avaamisen uudelleen.<sup>59</sup>

## Uudet neuvottelut tuottavat tulosta

Kauppa- ja teollisuusministeriö tiedustelikin heti tammikuun 1959 kuluessa, olisiko Puolustusvoimilla mahdollista tehdä ensimmäiset hankinnat jo myönnettyjen perushankintamäärärahojen puitteissa, siis ennen mahdollista tavaraluottoa.<sup>60</sup> Syy kiireelle oli ilmeinen. Päämääränä oli ulkopoliittisen luottamuksen lujittaminen ja keskeytyksissä olleiden tavaraluotto-neuvotteluiden vauhdittaminen.

Uusi tilanne oli Puolustusvoimille ongelmallinen. Valtaosa hankintavaroista oli jo suunniteltu kotimaisiin hankintoihin. Irrotettavissa oli noin 868 miljoonaa markkaa. Varat eivät riittäneet yhteenkään yksittäiseen laajaan hankintakokonaisuuteen.



■ Neuvostoliitosta hankittiin 1960-luvulla neljä peruskorjattua Iljushin IL-28 -konetta maalinhinaukseen, kartoituskuvaukseen, merivalvontaan sekä ilmakehänäytteiden keräykseen. Kone Ilmavoimien esittelyssä Luonetjärvellä kesäkuussa 1963. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Pääesikunnan aselajitoimiston ripeästi koostama luettelo muodostui reilusta kahdestakymmenestä koeluontoisesti hankittavasta nimikkeestä. Raha-arvoltaan suurimmat erät muodostuivat ”nykyaikaisesta ilmatorjuntataisteluvälineistä”, ilmavalvontaverkkoa varten hankittavasta suuntaradiokalustosta sekä kahdesta vartioveneestä. Listaa täydensivät koe-erät ampumatarvikkeita ja syyttimiä sekä maalinhinauskone.<sup>61</sup>

Hankintakaavailuita vaikeuttivat epätietoisuus neuvosto-osapuolen kauppamekanismeista. Niin ikään tarjottavan materiaalin laatu ja hintatiedot olivat valistuneiden arvausten varassa.<sup>62</sup> Tilanne selkiytyi, kun päämajoitusmestari, kenraalimajuri Aatos Maunula ja Pääesikunnan operatiivisen osaston aselajitoi-

miston päällikkö, everstiluutnantti Kai Halmevaara matkustivat kauppa- ja teollisuusministeri Ahti Karjalaisen kauppavalvontakomission mukana Moskovaan maaliskuussa vuonna 1959.<sup>63</sup>

Neuvottelut Moskovassa sujuivat hyvin, todennäköisesti paremmin kuin etukäteen osattiin arvioida. Neuvosto-osapuoli oli valmis myymään kaikkia suomalaisten haluamia nimikkeitä. Poikkeuksen muodostivat herätesyyttimet, sukeltajien erityisvarusteet ja suuntaradiokalusto, josta suomalaisille ei annettu mitään tietoja. Neuvottelijoiden pieneksi yllätykseksi venäläisosapuoli ei painostanut ostamaan tiettyjä nimikkeitä, vaan pikemminkin korosti ostajan valinnanvapautta. Pääosasta materiaalia saatiin myös hintatiedot Suomessa tehtävää ostopäätöstä varten.<sup>64</sup>

Kauppamiesten palattua Suomeen puolustusvoimain komentaja, kenraali Kaarlo Heiskanen teki periaatepäätöksen jatkovalmisteluista. Koska itäkaupan avaamisessa esiintyi muutosvastarintaa, katsoi komentaja tarpeelliseksi painottaa uuden avauksen tarpeellisuutta: ”– – *vain täysin asialliset näkökohdat saavat määrätä puolustuslaitoksessa palvelevien henkilöiden asenteen puolustuslaitoksen hankintoihin Neuvostoliitosta. Puolustuslaitoksen ns. idän kauppaa koskevissa lausunnoissa ja mielipide-ilmaisuissa noudatetaan tiukkaa pidättyväisyyttä.*”<sup>65</sup>

Pääesikunnassa aselajitarkastajat velvoitettiin perehtymään venäläisten tarjouksiin pikaisesti. Vastaukset oli puristettava viikossa. Mikäli venäläisten tarjoama nimike ei ollut tyydyttävä, oli esitettävä vaihtoehtoja nimikettä.<sup>66</sup>

Lausunnonantajilla oli käytössään varsin pintapuoliset tiedot tarjotusta materiaalista. Tämä oli tyyppillistä alkuaikojen kaupoille, sillä sotasaaliskalustoa lukuun ottamatta suomalaisilla ei ollut kokemuksia itäkalustosta. Useat tarkastajat vaativatkin kokeiluiden tai edes esittelyiden järjestämistä hankittavalle kalustolle.<sup>67</sup>

Pääesikunnan kannanmuodostukset esiteltiin kiireellisesti puolustusministeri Leo Häppölälle. Hän yhtyi pääosin Puolustusvoimien näkemyksiin, mutta vastoin Puolustusvoimien esitystä hän arvioi maalinhinauskoneeksi tarkoitetun kaksimoottorisen IL-28-suihkupommituskoneen hankinnan poliittisesti järjestyksessä ennakkotapaukseksi. Häppölä katsoi koneen hankkimisen tukevan ponnistelua Pariisin rauhansopimuksen tarkistamiseksi, sillä olivathan pommikoneet rauhansopimuksen kieltolistalla. Ministeri hyväksyi myös neuvottelukunnan lähettämisen Moskovaan.<sup>68</sup>

Huhtikuun puolivälissä Moskovaan matkustanutta neuvottelukuntaa johti kenraalimajuri Aatos Maunula apunaan jo aiemmalla matkalla ollut everstiluutnantti Kai Halmevaara. Koska teknisesti haastavimmat hankintakohteet oli suunniteltu meri- ja ilmavoimille, täydensivät niiden edustajat muutoin Pääesikunnasta muodostettua delegaatiota.<sup>69</sup>

Neuvostoliitossa neuvotteluosapuolena oli ulkomaisten taloussuhteista vastaavan Ministerineuvoston Valtiokomitean alainen Insinööripäähallinto. Sotamateriaalikauppa ei siis ollut ulkomaankauppaministeriön käsissä. Suomessa sopimusosapuolena toimi puolustusministeriö, joka myös valmisteli ja esitteli kaupat valtioneuvostossa, asetti kauppavaltuuskunnat sekä myönsi sopimusten allekirjoitusvaltuutukset kauppaneuvottelukuntien jäsenille tai Pääesikunnalle.<sup>70</sup>

Moskovaan matkaneita neuvottelijoita ei voi syyttää aikanakaan sinisilmäisyydestä. Koska oli oletettavaa, että suomalaisten keskusteluja ja puheluja kuunneltaisiin, neuvotteluihin lähteville laadittiin lyhyt peitesanasto yhteydenpitoa varten. Numeroidussa puheenpeitteistössä oli kolmisenkymmentä peitettyä virkettä tai lausetta, joilla Moskovassa neuvottelevien oletettiin raportoivan toiminnastaan. Esimerkiksi lause ”*aika kuluu mukavasti*” tarkoitti, että venäläisten esittämät hinnat olivat korkeita. Mikäli taas ”*aika kului mielenkiintoisesti*”, olivat esitetyt hinnat alhaisia. Kaupallisten neuvotteluiden lisäksi suomalaisdelegatio oletti poliittisten kysymysten nousevan keskusteluihin. Tähän viittasi lause ”*asunto ja ylläpito on oikein mukava ja palvelus hyvää*”. Lause tarkoitti sitä, että keskusteluissa oli otettu esille sotilaallisia kysymyksiä uhkaavassa sävyssä.<sup>71</sup>

Neuvottelut oli suunniteltu toteutettavan kahdessa viikossa, mutta lopulta ne venyivät lähes puolentoista kuukauden pituiseksi. Suomalaiset eivät tyytyneet saamiinsa pintapuolisiin tietoihin vaan pyysivät ostolistalla olevista järjestelmistä aikaa vieviä jatkoesittelyitä.<sup>72</sup>

Varsinaiset neuvottelut käytiin hyvässä hengessä. Everstiluutnantti Kai Halmevaara luonnehti muistiossaan viisi vuotta myöhemmin neuvotteluiden erityispiirteitä. Neuvostoyhteiskunnassa sotilaalliset valmistelut salattiin huolellisesti, joten sotamateriaalista ei ollut saatavilla etukäteen tarkkoja tietoja, ja usein materiaali saatiin ostolistoille vasta pitkäaikaisen taivuttelun jälkeen. Materiaalin räätälöinti erityisesti suomalaisten tarpeisiin ei ollut mahdollista. Suurvalta

luotti omaan materiaaliinsa ehdottomasti. Näin ollen sen piti sopia sellaisenaan myös suomalaisille.<sup>73</sup>

Vastoin odotuksia venäläiset eivät ottaneet esiin suomalaisten pelkäämää ehdotusta sotilasyhteistyön syventämisestä. Sen sijaan Pariisin rauhansopimuksen määräykset eivät isäntiä haitanneet, vaan he saattoivat todeta: ”*Siellä rauhansopimuksessa teillä on jotain määrääkin koskevia määräyksiä, mutta mitäpä siitä, kun salataan.*”<sup>74</sup>

## Tarkkaakin tarkempaa salaamista

Hankintojen huolellinen salaaminen olikin tyyppilistä itäkaupoille. Solmittu kauppasopimus määritteli Suomeen toimitettavan materiaalin salaamisen kolmannelta osapuolelta. Kaluston, sen ominaisuudet, kalustoa koskevat asiakirjat sekä kauppasopimukset olivat salassa pidettäviä.<sup>75</sup>

Puolustusvoimain komentaja määritteli pian ensimmäisen kauppasopimuksen solmimisen jälkeen salassapidon periaatteet. Neuvostomateriaalin kanssa tekemisissä olevien määrä oli rajoitettava mahdollisimman suppeaksi, myös nopeasti käynnistettävissä kenttäkokeissa.

Salaamissopimuksen noudattaminen oli puolustusvoimain komentajalle lähes henkilökohtainen kysymys – luottamuksenhan voi menettää vain kerran –, ja hän vastuutti alaisiaan velvoittavin sanankääntein: ”*Jokainen komentaja ja päällikkö, jonka henkilöstö joutuu tekemisiin kyseisen materiaalin ja sitä koskevien asioiden kanssa vastaa minulle henkilökohtaisesti (alleviivaus kirjoittajan) salaamismääräysten noudattamisesta.*”<sup>76</sup> Kylmä-Kallena tunnetun komentajan nurkkahuoneeseen oli tuskin kenelläkään halua astua ripitettäväksi.

Kauppasopimus, jota täydennettiin kuluneen vuoden aikana usealla lisäsopimuksella, solmittiin 30. huhtikuuta 1959.<sup>77</sup> Hankintakokonaisuus muuttui neuvotteluiden aikana alkuperäisestä tavoiteluettelosta. Vartioveneiden hankinnoista luovuttiin. Sen sijaan Neuvostoliitosta hankittiin moottoreita, jotka asennettiin aikanaan kotimaassa rakennettaviin Nuoli-luokan moottoritykkiveneisiin.<sup>78</sup>

Hylkylistalle päätyivät alkuperäisen hankintalistan kärjessä olleet ilmatorjuntakanuunat, koska järjestelmään sisältyvä keskuslaskin ei vastannut asetettuja vaatimuksia. Uusina nimikkeinä luetteloon tulivat muun muassa T-54-taistelupanssarivaunut.<sup>79</sup> Varsinaisen puolustusmateriaalin lisäksi kauppa- ja teollisuusministeriön varoilla hankittiin eri sopimuksella 12 000 tonnia trotyyliä ja 1 000 tonnia heksogeenia. Materiaali varattiin Puolustusvoimien käyttöön ja varastoitiin Puolustusvoimien varikoihin.<sup>80</sup>

Kaluston maahantuonti pyrittiin pitämään viisusti pimennossa ulkopuolisilta. Rajavartiosto otti junakuljetuksilla maahan saapuvan materiaalin vastaan Vainikkalassa, josta juna jatkoi sotilasvartion suojaamana määräsemaansa.<sup>81</sup> Pääosa materiaalista oli mahdollista kuljettaa suljetuissa tavaravaunuissa, joten salaaminen ei ollut ongelmallista. Sen sijaan tieto suurikokoisen materiaalin, kuten ajoneuvojen, maahantuonnista valui vääjäämättä ulkopuolisten tietoon. Panssariprikaatin esikunta pyysikin tuskatuneena toimintaohjeita Pääesikunnasta. Viimeistään vaunujen purkuvaiheessa Parolan rautatiepistokkeella lehtimiehet alkoivat pommittaa prikaatin esikuntaa kiusallisilla kysymyksillä.<sup>82</sup>

Kaupoista tiedottaminen koordinoitiin ainakin hankintojen alkuvaiheessa venäläisten kanssa. Lähtökohtana oli niukka tiedotuslinja. Puolustusvoimain komentaja määräsi tiedotustoiminnan keskitettäväksi Pääesikunnan tiedotusosastolle. Vaikeasti salattavista nimikkeistä Pääesikunnassa laadittiin tiedoteluonnos, joka toimitettiin ripeästi Neuvostoliiton sotilasasiainmiehelle hyväksyttäväksi. Tätä järjestelyä noudatettiin ainakin vielä pari vuotta myöhemmin toteutuneiden tavaraluottohankintojen yhteydessä.<sup>83</sup>

Suomalaisten kannalta myös kysymys neuvostoasiantuntijoiden lähettämisestä Suomeen oli arkaluontoinen. Yhtäältä asiantuntijoille oli tarvetta, koska kaluston mukana saatava ohjekirjallisuus ei ollut riittävää.<sup>84</sup> Toisaalta liian suuri huomio oli poliittisesti arkaluontoista. Ensimmäisten asiantuntijoiden vierailun jälkeen yleisesikunnan päällikkö katsoi asiakseen muistuttaa alaisiaan siitä, että neuvostoasiantuntijat





■ Neuvostoliiton yleisesikunnan päällikkö, marsalkka M. V. Zaharov ja Suomen yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Aatos Maunula tutustumassa Neuvostoliitosta hankittuihin T-54-panssarivaunuihin Parolassa elokuussa 1962. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

olivat toimineet Suomessa tekniseen apuun kuuluvina asiantuntijoina eivätkä kouluttajina.<sup>85</sup>

Asiantuntijoiden tulosta Suomeen tai suomalaisryhmän koulutuksesta Neuvostoliitossa laadittiin ainakin kauppojen alkuvaiheessa erillinen sopimus tai pääsopimusta täydentävä lisäsopimus. Suomalaiset

maksoivat venäläisistä asiantuntijoista erillisen kuukausikorvauksen, matkakulut, sairaanhoidon sekä majoituksen. Korvaus asiantuntijasta oli tuntuva: 2 425 ruplaa eli noin 195 000 markkaa kuukaudessa.<sup>86</sup> Korvaus oli moninkertainen suomalaisen keskipalkan verrattuna.<sup>87</sup>

## TOIMIKUNNAT VALMISTELEVAT SINKOHANKINTOJA

**T**alvi- ja jatkosodissa jalkaväen tulivoiman kriittisin osa-alue oli ollut panssarintorjunta. Ei siis ollut ihme, että se säilyi ensimmäisenä kehittämiskohteena myös sodan päätyttyä.

Kesän 1944 suurhyökkäyksen torjuntataisteluissa suorastaan ”strategiseksi” jalkaväkiaseiksi osoittautuneet saksalaiset panssarinyrkit ja panssarinkauhut olivat tulossa elinkaarensa päähän. Niiden 30–150 metrin ampumaetäisyys oli varsin lyhyt. Sotakäyttöön nopeasti valmistetuissa aseissa alkoi käytön myötä ilmetä kenttäkelppoisuusongelmia ja rauhan ajan palvelusturvallisuutta vaarantavia puutteita.<sup>88</sup>

Saksalainen 75 K/40 oli tulivoimainen ja läpäisykykyinen panssarintorjuntatykki, mutta puolitoistatuhatta kiloa painavana sitä kannatti käyttää vain kaukana oleviin maaleihin. Lähitorjunta-aseiden ja tykkien tehokkaan ampumaetäisyyden välille jäi satojen metrien katvealue, jossa toimiviin vihollisvaunuihin ei voitu kunnolla vaikuttaa. Tykkejä ei myöskään ollut riittävästi edes ylijohdon panssarintorjuntatyksiköille, puhumattakaan jalkaväkipataljoonista. Panssarintorjuntakyvyn säilyttämiseksi oli siis kyettävä joko pidentämään vanhojen lähitorjunta-aseiden kantamaa tai kehittämään uusia ja entistä tehokkaampia aseita.<sup>89</sup>

### Etäisiä haaveita?

Aloitteen panssarintorjunta-aseiden kehittämisestä teki jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Hugo Österman 14. kesäkuuta 1945. Allekirjoittamassaan kirjelmässä hän uskoi ratkaisun löytyvän uusista aseista, kuten rekyyllittömistä tykistä tai rakettilaseesta. Pääesikunnan jalkaväkitöimistössä luonnosteltiin uudelle panssarintorjunta-aseelle toistakymmentä vaatimusta. Taktisia vaatimuksia olivat keveys, liikuteltavuus, yksinkertaisuus, nopea ampuvalmius sekä hyvä kenttä-

kelppoisuus. Teknisiä vaatimuksia taas olivat vähintään panssarikauhun veroinen läpäisykyky, pieni hajonta, tulinopeus kahdeksan tähdätyä laukausta minuutissa sekä vähintään 400 metrin kantama.<sup>90</sup>

Samana vuoden syyskuussa puolustusvoimain komentaja asetti jalkaväen tarkastajan aloitteesta erityisen toimikunnan, jonka tehtävänä oli koota koti- ja ulkomaiset sotakokemukset panssarijoukoista ja panssarintorjunnasta sekä tehdä ehdotus panssarintorjuntamenetelmistä. Kenraalimajuri Ruben Laguksen johtaman toimikunnan jäseninä olivat everstiluutnantit Jaakko Haataja ja Yrjö Järvinen Pääesikunnan jalkaväkitöimistöstä, Viljo Torpo Pääesikunnan taisteluvälineosastosta sekä Eric Åkerman Panssaripataljoonasta. Laguksen erottua palveluksesta kesäkuussa 1947 toimikuntaa johti everstiluutnantti Järvinen ja uudeksi jäseneksi määrättiin majuri Olavi J. Lehti Sotakorkeakoulusta.<sup>91</sup>

Toimikunnan kesäkuussa 1948 valmistuneen ehdotuksen panssarijoukkoja koskevat osuudet oli kirjoittanut everstiluutnantti Åkerman ja panssarintorjuntaa käsittelevät osuudet sihteerinä toiminut majuri Lehti. Mainittakoon, että vuotta myöhemmin valmistui aiheesta myös Lehden laajempi tutkimus. Siinä hän painotti, että pienen valtion oli seurattava tarkasti ulkomaista kehitystä, mutta panostettava vain omiin olosuhteisiimme soveltuvan aseistuksen kehittämiseen. Tästä ajatuksesta tulikin johtava periaate kotimaisen panssarintorjunta-aseistuksen kehittämisessä.<sup>92</sup>

Toimikunta totesi raportissaan, että vedettävien torjuntatykkien ohella suurvallat käyttivät panssarien kaukotorjuntaan moottoroituja tykkejä ja panssari-vaunuja. Lähitorjunta-aseiden kantamaa oli saatu kasvatettua jo yli kahteensataan metriin. Muun muassa Yhdysvaltojen ja Ruotsin armeijoissa kehitettiin kevyitä 75–105 millimetrin rekyyllittömiä tykkejä, joita



■ Kevyt sinko 55 S 55 hyväksyttiin sotavarusteeksi maaliskuussa 1955 ja koulutuskäyttöön ase saatiin vuonna 1958. Kuva: Salokangas / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

voitiin kuljettaa muutaman miehen voimin jalkaväen iskuportaana mukana vaikeassakin maastossa.<sup>93</sup>

Omien raskaiden 75 K/40 -tykkien korvaamista moottoroiduilla tykeillä tai panssarivaunuilla käytössä olleiden puolustusmäärärahojen puitteissa toimikunta piti kuitenkin ”*vain etäisenä haaveena*”. Sen sijaan rekyylittömien tykkien ja entistä tehokkaampien lähitorjunta-aseiden valmistamista ulkomaisten esikuvien pohjalta pidettiin varsin mahdollisena myös Suomessa.<sup>94</sup>

## Työryhmiä ja kenttäkokeita

Maaliskuussa 1949 jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Kustaa Tapola antoi tarkistetut vaatimukset suunnitella kaksi uutta asetta, joista hän käytti työnimiä parannettu panssarinyrkki ja jalkaväkitykki. Viimeksi

mainittu oli seitsenmiehisen ryhmän voimin liikkuva ase, jolla tuli osua paikallaan olevaan maaliin 500 metrin ja liikkuvaan maaliin 300 metrin päähän. Lämpäisyvaatimus oli 200–220 millimetriä panssaria. Panssarinyrkki taas oli kevyt jokamiehen ase, jonka läpäisyvaatimus oli sama kuin tykin ja jonka tehokas ampumaetäisyys 100–120 metriä.<sup>95</sup>

Ajan tapaan taisteluvälineiden kehittämistä ja hankintoja varten perustettiin useita toimikuntia. Panssarintorjunnan kehittämisen näkökulmasta niistä voidaan nostaa esiin esimerkiksi keväällä 1954 perustettu insinöörikenraalimajuri Olavi Huhtalan johtama asekoelutoimikunta. Sen jäseninä olivat everstiluutnantit Lauri Airila ja Toivo Kallio, majurit Yrjö Keinonen ja Toivo Matala, tohtori E. Pekkarinen sekä sittemmin everstiluutnantti Alpo Setälä ja majuri Paavo Ilmola.<sup>96</sup>

Panssarinyrkin kantamaa yritettiin pidentää erityisen suppilolaitteen avulla. Uuden version työnimi oli panssarinyrkki m/53. Elinkaarensa lopussa olevan asetyypin modernisointi ei kuitenkaan osoittautunut järkeväksi. Samanlainen kohtalo oli myös tohtori Ilmari Liikkasen suunnittelemissa vastamassa-aseilla, joiden kehittäminen ei koskaan edennyt tuotantoon saakka.<sup>97</sup>

Pääesikunnan jalkaväkitoimiston useista esityksistä huolimatta panssarintorjunta-aseiden kehittämiseen ei aluksi ollut juurikaan rahoitusta. Tilanne koheni vasta 1950-luvun puolivälissä myönnettyjen perushankintavarojen myötä. Panssarintorjunnasta tuli viesti- ja ilmatorjuntakaluston ohella jalkaväen tärkein hanke. Esimerkiksi vuonna 1953 puolustusvoimain komentaja esitti panssarintorjunta-asehankintoihin yhteensä 205 miljoonan markan rahoitusta, joka edusti noin seitsemäsosaa koko budjettiesityksestä. Määrärahojen käyttötarkoitukseksi todettiin kuvaavasti vähentää puolustusvoimien ”*miltei täydellistä kykenemättömyyttä panssarintorjuntaan*”.<sup>98</sup>

## Lähitorjunta-aseeksi kevyt sinko

Kesään 1953 tultaessa asekoetilutoimikunnan testattavana olivat muun muassa 102 millimetrin panssarinyrkki, ruotsalaisperäinen 88 millimetrin kranaattikivääri, saksalaistyypinen 88 millimetrin panssarikauhu ja amerikkalainen 81–105 millimetrin rekyylitön tykki.<sup>99</sup>

Aikaisempien jalkaväen tarkastajien aloittamat hankkeet alkoivat kuitenkin tuottaa tulosta vasta kenraalimajuri Sakari Simeliuksen tarkastajakaudella (1955–1959). Lähitorjunta-aseeksi valittiin 55 millimetrin panssarinyrkki 55/88 Psn/54 (55/N54), joka myöhemmin tuli tunnetuksi nimellä kevyt sinko ja mallinimikkeellä 55 S 55<sup>100</sup>. Sotavarusteeksi ase hyväksyttiin 26. maaliskuuta 1955.<sup>101</sup>

Koe-erän aseet saatiin käyttöön vuonna 1956. Samana vuonna tehtiin sopimus ensimmäisen 1 000 asean tuotantoerästä. Pääesikunnan jalkaväkitoimiston raportin mukaan yleisarvio koe-erän aseista oli

”*hyvin myönteinen*”. Ase soveltui erinomaisesti sekä puolustus- että hyökkäystaisteluun. Sen 200–300 metrin ampumaetäisyyttä ja 300 millimetrin läpäisykykyä pidettiin jopa niin hyvinä, että innokkaimmat ehdottivat aseiden tyyppimerkiksi kirjainta T eli tuho.<sup>102</sup>

Ontelokranaatin lisäksi aseeseen kehitettiin elävää voimaa vastaan tarkoitettu sirpalekranaatti, jonka ampumaetäisyys ulottui 700 metriin. Ammuksineen 10,3 kiloa painava ase oli hieman vanhaa panssarinkauhua (12,8 kiloa) kevyempi, mutta selvästi panssarinyrkkiä (5,5 kiloa) painavampi. Jokamiehen ase sinko ei ollut, sillä ampumiseen tarvittiin kaksi miestä, ampuja ja lataaja, jotka yhdessä johtajan kanssa muodostivat sinkopartion.<sup>103</sup>

Kevyt sinko otettiin koulutuskäyttöön vuonna 1958. Vanhat panssarinyrkit ja panssarinkauhut kerättiin pois ja myytiin ulkomaille. Vuoteen 1962 tultaessa kevyitä sinkoja oli valmistettu jo 8 400 kappaletta ja asetta kohti oli olemassa kymmenkunta ontelokranaattia. Tämän katsottiin täyttävän sekä rauhan ajan koulutuksen että sodan ajan kulutuksen laskennalliset tarpeet.<sup>104</sup>

## Panssarintorjuntatykin seuraajaksi raskas sinko

Raskaan singon esikuvana olivat amerikkalaiset 75 ja 57 millimetrin rekyylittömät tykit. Helmikuussa 1955 puolustusvoimain komentaja määräsi taisteluvälinepäällikön, kenraalimajuri Arvo Salorannan suunnittelemaan ehdotuksen aseesta, jonka läpäisykyky oli vähintään 250–300 millimetriä, ampumaetäisyys 600 metriä ja tulinopeus viisi tähdättyä laukausta minuutissa. Saman vuoden huhtikuussa komentaja määräsi panssarintorjunta-asetoimikunnan valmistelemaan aseiden hankintaa. Toimikunnan puheenjohtajana toimi jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Sakari Simelius.<sup>105</sup>

Toimikunta suositteli hankittavaksi kotimaassa valmistettavaa 95 millimetrin kaliiperista asetta. Vaihdohtona oli 105 millimetrin kaliiperinen ase, mutta



■ Raskassinkoryhmä aseinaan 95 S 58–61 Hämeen jääkäripataljoonan taisteluammunnoissa Taka-Hättilässä lokakuussa 1969. Henkilökohtaisina aseina olivat vielä sotilaskiväärit. Jyri Paulaharju / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

sen arvioitiin kasvattavan aseiden painoa ja huonontavan sen liikuteltavuutta. Koeammunnat aloitettiin Niinisalossa syksyllä 1955. Niiden päätyttyä hankittiin 16 aseiden koesarja, joka valmistui kenttäkokeisiin syksyllä 1957.<sup>106</sup>

Jalkaväen tarkastaja piti uutta asetta sekä sodan ajan valmius- että koulutusyistä niin tarpeellisena, että hän esitti saman tien myös aseiden jatkohankintojen käynnistämistä. Sotavarusteeksi ase vahvistettiin 13. joulukuuta 1957 ja koulutuskäyttöön tammikuussa 1958. Aseiden mallinimike oli 95 S/56.<sup>107</sup>

Kiirehtiminen kuitenkin kostautui, sillä aseeseen jouduttiin pian tekemään paljon muutoksia. Niiden tuloksena syntyi uusi versio, joka hyväksyttiin sotavarusteeksi tammikuussa 1958 mallinimikkeellä 95 S 58. Esimerkkinä muutoksista mainittakoon, että putki oli aluksi kiinnitetty yksipyöräiseen kolmijalkaan, jonka varassa asetta työnnettiin ikään kuin kottikärryjä. Ratkaisu osoittautui kuitenkin huonoksi, sillä ase oli kiikkerä ja kaatui helposti kyljelleen. Kolmijalan tilalle kehitettiin vuonna 1961 kaksipyöräinen taka-aisalla ja vastinlevyllä varustettu jalusta. Lopulliseksi malli-

nimikkeeksi tuli 95 S 58–61, jossa jälkimmäinen numero tarkoitti jalustan mallivuotta.<sup>108</sup>

Kentällä ase tunnettiin parhaiten nimellä raskas sinko. Vaikka kyseessä oli nimensä mukaisesti painava ase – 140 kiloa – oli sen paino vain kolmanneksen talvisodan aikaisen Bofors- ja kahdeksasosan jatkosodan aikaisen 75 K/40 -kanuunan painosta. Ase liikkui kahden tai vaativissa olosuhteissa neljän miehen voimin. Jalkaväen liikkuvuuden kannalta ero oli siis merkittävä. Yhtä merkittävä oli parannus tulivoimassa. Aseen tehokas ampumaetäisyys oli 1 000 metriä, ja sen ontelokranaatti kykeni läpäisemään kaikki tuohon aikaan käytössä olleet panssarivaunut.<sup>109</sup>

Perushankintamäärärahat mahdollistivat 350 asesta ja 23 000 ontelokranaatin hankinnan. Tarpeeksi oli arvioitu 650 asetta ja 65 000 ontelokranaattia, joten puutteita jäi vielä tulevillekin vuosille. Raskaat singot sijoitettiin prikaatien panssarintorjuntakomppanioi-

hin. Jalkaväkipataljoonien aseiksi niitä ei aluksi riittänyt, vaikka niidenkin tiedettiin aseita tarvitsevan.<sup>110</sup>

Lukumäärällisistä vajauksista huolimatta jalkaväen lähi- ja keskimatkan panssarintorjuntakyky oli 1960-luvun puoliväliin tultaessa paremmalla tolalla kuin pitkään aikaan. Ongelmaksi jäi kaukotorjunta eli vaikuttaminen sinkojen tehokkaan ampumaetäisyyden ulkopuolelle. Ulkomailla ratkaisuna oli ohjusase, josta aluksi käytettiin nimeä panssarintorjuntaraketti tai ohjaama-ase. Moninaisten vaiheiden jälkeen Pariisin rauhansopimukseen saatiin tulkinta, joka mahdollisti puolustuksellisten ohjusten hankkimisen. Vuonna 1962 Isosta-Britanniasta hankituilla Vigilant-panssarintorjuntaohjuksilla saatiin ensituntuma uuteen asejärjestelmään. Todellista kaukotorjuntakykyä jalkaväelle alkoi kuitenkin muodostua vasta 1980-luvulla Neuvostoliitosta ja Yhdysvalloista hankittujen panssarintorjuntaohjusten myötä.<sup>111</sup>

---

*Hannu Liimatta*

---

## KOTIMAISIA RYNNÄKKÖKIVÄÄREJÄ JA KONEKIVÄÄREJÄ

**K**enttäarmeijan demobilisaation jälkeen Puolustusvoimien käyttöön oli jäänyt jalkaväen aseistusta yli kymmenkertainen määrä verrattuna siihen, mitä tarvittiin Pariisin rauhansopimuksella 41 900 miehen vahvuuteen supistetulle armeijalle. Vuoden 1948 kirjanpidon mukaan varikoissa oli muun muassa 600 000 kivääriä, 60 000 konepistoolia, 16 000 pikakivääriä ja 4 000 konekivääriä.<sup>112</sup> Vaikka materiaali oli paljolti taistelujen kuluttamaa, se kuitenkin turvasi välttämättömät koulutustarpeet sotien jälkeisinä niukkuuden vuosina.

Sotavarustus alkoi kuitenkin nopeasti vanhentua ja jäädä entistä enemmän jälkeen ulkomaisesta asekehityksestä. Edellytykset materiaalin uusimiselle olivat

huonot, sillä hankintamäärärahoja ei juuri ollut. Lisäksi välirauhansopimus oli keskeyttänyt kotimaisen asekehityksen lähes kokonaan.<sup>113</sup>

### Tavoitteena tulivoima

Tulivoiman kehityksen yleismaailmallisista suunta-  
viivoista pysyttiin Suomessa selvillä tutkimalla ulkomaisia alan julkaisuja. Niitä käytti lähteenään esimerkiksi majuri Leevi Välimaa, joka totesi vuonna 1948 valmistuneessa diplomityössään, että jalkaväen asekehitys painottui tulevaisuudessa automaattiasesiin. Välimaan kurssitoveri, kapteeni Lauri Boldt taas arvioi, että erilaisten asetyyppien kirjo vähenee. Uu-

dessa jalkaväen yleisaseessa yhdistyivät konepistoolin tulinopeus ja kiväärin tarkkuus. Tukiaiseksi olivat tulossa pikakiväärin keveyden ja raskaan konekiväärin tulivoiman yhdistävät yleiskonekiväärit. Tykistöopin opettaja, majuri Aarne Pönkänen puolestaan painotti tulen kokonaiskäyttöä taistelukentällä. Pienen maan resursseilla toimittaessa ”*koko tulivoimaa täytyy kehittää vaikuttamaan tehokkaasti meidän olosuhteissamme – metsissä, vesistöissä, talvella ja pimeässä*”.<sup>114</sup>

Uuteen ei ollut varaa, joten vanhasta aseistuksesta oli pyrittävä ottamaan kaikki teho irti. Esimerkiksi vuonna 1951 Pääesikunnan taisteluvälineosasto teki jalkaväen tarkastajan, kenraaliluutnantti Kustaa Tapolan aloitteesta kokeiluja, joissa tutkittiin mahdollisuuksia modifioida ja jatkaa eräiden sotien aikana prototyyppiasteelle jääneiden aseiden kehittämistä. Pari vuotta myöhemmin kenraaliluutnantti Tapola määräsi Sotakorkeakoulun asetekniseltä linjalta juuri valmistuneen jalkaväkiosaston toimistoupseerin, kapteeni Yrjö Keinosen johtamaan laajan kokeilututkimuksen, jonka tavoitteena oli selvittää käytössä olevan jalkaväkiaseistuksen tulen tehoa suomalaissa taisteluolosuhteissa.<sup>115</sup> Kokeilutuloksiin ja ulkomaisesta aseistuksesta aiempiin tutkimuksiin perustuva Keinosen tutkimusraportti *Jalkaväen tulen vaikutuksesta* julkaistiin maaliskuussa 1954.<sup>116</sup>

Jalkaväen mies- ja ryhmäkohtaisen aseistuksen tehosta tutkimus paljasti ikäviä totuuksia. Yli 150 metriä pitimmillä ampumaetäisyyksillä suomalaisen jalkaväkiryhmän tulen teho oli vain kolmannes vertailukohteina olleiden puoliautomaattikivääreillä varustetun amerikkalaisen tai neuvostoliittolaisen ryhmän tulen tehosta.<sup>117</sup> Jatkosodan hyökkäysvaiheessa polkupyöräkomppania ”Pinnan” miehet taitaviksi konepistoolimiehiksi kouluttanut Keinonen näytti olleen itsekin hieman yllättynyt aseiden vähäisestä tehosta lähitaisteluetäisyyttä pidemmällä ampumaetäisyyksillä.

Uudenlaiset uhkakuvat edellyttivät sitä, että perinteisen metsämaaston lisäksi jalkaväen oli kyettävä taistelemaan myös eteläisen ja läntisen Suomen aukeavoittoisilla alueilla. Oli nähtävissä, että vihollisen alati kasvava tulivoima pakotti joukot toimimaan en-

tistä harvemmissa taisteluryhmyksissä. Se edellytti entistä tulivoimaisempia käsiaseita, joita ulkomailla oltiin jo ottamassa käyttöön. Tiedossa oli, että esimerkiksi Nato-joukkojen jalkaväkiaseeksi oli tulossa 7,62 millimetrin sarja-automaattikivääri – jollaiseksi rynnäkkökivääriä Suomessa vielä tuolloin nimitettiin. Itäblokin armeijoiden yleisaseena oli 7,62 millimetrin AK-47 Kalašnikov.<sup>118</sup>

Ei siis ollut ihme, että Pääesikunnan jalkaväkitoimisto halusi saada uusia aseita kokeiltavaksi myös Suomeen. Tapolan seuraajan, kenraaliluutnantti Sakari Simeliuksen mukaan ”kadunmiesveteraanit” olivat jo alkaneet kysellä: ”*Niillä vanhoilla torrakoillako te aiotte meidät aseistaa, jos lähtö taas tulee?*” Virkamatkallaan Neuvostoliittoon vuonna 1956 jalkaväen tarkastaja oli saanut ampua AK-47 Kalašnikovilla. Jälkeenpäin hän kirjoitti: ”*Jo silloin iskin tulevaisuutta ajatellen silmäni tähän mainioon aseeseen.*”<sup>119</sup>

## Hyvin valmisteltu hanke

Jalkaväen tarkastajan ehdotukset kevytaseistuksen uudistamisesta eivät aluksi saaneet vastakaikua Pääesikunnassa. Marraskuussa 1956 puolustusvoimain komentaja päätti kuitenkin perustaa jalkaväen kevytaseitoimikunnan, jonka tehtävänä oli kiväärikaliperisten asetyyppien määrittäminen ja siihen kiinteästi liittyvän patruunakysymyksen ratkaiseminen.<sup>120</sup>

Jalkaväen tarkastajan johtaman toimikunnan kaikki varsinaiset jäsenet olivat Pääesikunnasta: kenraalimajuri Albert Ravila ja majuri Niilo Riuttala operatiivisesta osastosta, majuri Veikko Järvilehto aseosastosta ja kapteeni Ossi Hankala jalkaväkitoimistosta. Kaksi viimeksi mainittua olivat valmistuneet Sotakorkeakoulun asetekniseltä linjalta vuonna 1954. Toimikunnan järjestettyä 4. tammikuuta 1957 sen kokoonpanoa täydennettiin kahdella asiantuntijajäsenellä. Myöhemmin majuri Järvilehdon tilalle tuli kapteeni Mauri Mäkelä, hänkin oli käynyt asetekniseltä linjalta, ja majuri Riuttalan tilalle tuli kapteeni Ermei Kanninen.<sup>121</sup>

Kevytaseitoimikunta hankki ulkomailta malliaseita, joiden joukossa olivat muun muassa Puolasta

hankittu Kalašnikov-rynnäkkökivääri sekä tšekkiläinen 7,62 kaliiperin kevyt konekivääri. Kokeiluissa todettiin etenkin Kalašnikovin olevan sekä teholtaan että kenttäkelppoisuudeltaan erinomainen ase.<sup>122</sup> Kokeiluissa sillä oli ammuttu tuhansia laukauksia ilman minkäänlaisia häiriöitä. Lyhyttä urakantapatruunaa käyttävän aseiden tarkkuus ja läpäisykyky olivat olleet lähes kiväärin luokkaa.<sup>123</sup>

Kevytasetoimikunta päätyikin esittämään ”idän patruunan” valitsemista myös suomalaisten sarja-automaattiasoiden kehittämisen lähtökohdaksi. Tulen tehon lisäksi patruunatyypillä oli merkitystä jalkaväen liikkuvuuteen, sillä lyhyet patruunat olivat kiväärin patruunoita keveämpiä kantaa. Valintaa voi pitää operatiivisestikin varsin merkittävänä, olihan suomalainen kivääriaseistus perustunut sotien aikana pitkän kiväärinpatruunan käyttöön. Vaihdos tiesi myös lisäkustannuksia. Maaliskuussa 1957 Pääesikunnan operatiivinen toimisto vaatikin jalkaväen tarkastajalta suunnitelmaa siitä, miten aseistuksen ja patruunoiden uusiminen olisi käytettävissä olevilla määrärahoilla ylipäättänsä mahdollista vaarantamatta puolustusvalmiutta ja liikekannallepanoa.<sup>124</sup>

Tekijämerkintöjen mukaan majuri Järvilehdon ja kapteeni Hankalan laatima *Suunnitelma jalkaväen kevyen aseistuksen uudistamisen kokonaisuohjelmaksi ja sen vaiheittaiseksi toteuttamiseksi* valmistui jo saman vuoden huhtikuussa. Sen mukaan aseet ja ampumatarvikkeet oli tarkoitus uusia vuosittain hankintamäärärahoihin kuudessa vaiheessa aloittaen sotakoulujen ja jalkaväkijoukko-osastojen koulutus-aseista. Seuraavaksi olivat varustamisvuorossa torjuntavalmiuden joukot, suojajoukot ja loput sodan ajan joukot siten, että pääosa jalkaväkijoukoista oli suunniteltu varustettavan uusilla aseilla 1970-luvun alkuun mennessä.

Aseistuksen kokonaiskustannuksiksi arvioitiin neljä miljardia markkaa (vuoden 2020 rahan arvossa 107,5 miljoonaa euroa). Rauhan ajan koulutuksen ja kuuden kuukauden sodan ajan kulutuksen edellyttämien ampumatarvikkeiden arvioitiin maksavan vuosittain 600 miljoonaa markkaa eli yhteensä noin

yksitoista miljardia markkaa (vuoden 2020 rahan arvossa 295,6 miljoonaa euroa). Kotimaisen patruunatuotannon ja sarja-automaattikiväärin koesarjan valmistuksen arvioitiin käynnistyvän jo vuoden kuluttua. Kevyet konekiväärit suunniteltiin hankittavan aluksi ulkomailta, minkä jälkeen niitäkin oli tarkoitus ryhtyä valmistamaan kotimaassa.<sup>125</sup>

Seuraavaksi käynnistettiin laajat kokeilut aseiden ja patruunoiden testaamiseksi. Puolasta ostettiin ampu-  
matarvikkeineen sata Kalašnikov-rynnäkkökivääriä ja neljä RPD-konekivääriä sekä Tšekkoslovakiasta neljä lyhyelle patruunalle muunnettua m/52-konekivääriä. Ensimmäiset koeammunnat tehtiin kesä–syyskuun aikana Santahaminassa. Kevytasetoimikunta järjesti samassa paikassa myös aseiden esittelyammunnan puolustusvoimain komentajalle 24. syyskuuta 1957.<sup>126</sup>

Aseiden kokeilujoukko-osastoksi määrättiin Savon prikaati. Vertailujen mahdollistamiseksi sen perustaman kokeilukomppanian yksi joukkue varustettiin vanhalla sotien aikaisella aseistuksella, toinen joukkue konepistooleilla ja puoliautomaattikivääreillä ja kolmas joukkue uusilla sarja-automaattikivääreillä sekä kevyillä konekivääreillä. Ammuntoja sekä kenttäkelppoisuus- ja käytettävyytstutkimuksia sisältäneistä kokeiluista laadittiin yksityiskohtaiset kertomukset. Niistä ilmeni muun muassa se, että uusilla aseilla varustetun kivääriryhmän tulivoima oli noin kaksi kertaa suurempi kuin muiden ryhmien. Jalustalta ammuttaessa kevyt konekivääri oli 800 metriin saakka yhtä tehokas kuin vanha Maxim-konekivääri. Uudet aseet olivat helppokäyttöisiä, eikä niiden käsittelyssä ollut ilmennyt koulutusongelmia. Tehokkaat aseet kasvattivat joukon luottamusta omaan taistelukykyyn.<sup>127</sup>

## Kiväärit ja konepistoolit rynnäkkökivääreiksi

Hankkeen markkinoimiseksi jalkaväen tarkastaja järjesti toukokuussa 1958 joukko-osastojen komentajille ja koulutustoimistojen päälliköille Pahkajärvellä kaksipäiväisen tilaisuuden, jossa he saivat tutustua perusteellisesti uusiin aseisiin. Näytös- ja taisteluumun-



tojen tulokset lienevät puhuneet puolestaan: uusilla aseilla oli saatu samalla patruunamäärällä keskimäärin kolme kertaa enemmän osumia kuin vanhoilla sodan aikaisilla aseilla.<sup>128</sup>

Niinisalon koeampuma-asemalle rakennettiin monipuolinen testauslaitteisto ja -ympäristö teknisiä asekoikeita varten. Valmetin entisen kivääritehtaan insinöörit olivat tiiviisti mukana kehitystyössä. Kesän ja syksyn 1958 kuluessa Niinisalossa testattiin perusteellisesti muun muassa neljää ulkomaista ja kahta kotimaassa valmistettua rynnäkkökiväärin prototyyppiä sekä neljää konekivääriä. Rynnäkkökivääreistä parhaaksi todettiin AK-54:n pohjalle kehitetty kotimainen Valmet-58. Konekivääreistä parhaiksi osoittautuivat tšekkiläinen m/52 ja neuvostoliittolainen RPD-konekivääri, sillä kotimaisissa prototyypeissä oli vielä ilmennyt joitakin keskeneräisyydestä johtuneita vikoja.<sup>129</sup>

Jalkaväen tarkastajan allekirjoittama kevytasetoimikunnan yhteenveto siihenastisista kokeilutuloksista valmistui 13. marraskuuta 1958. Siinä esitettiin, että tilattavaan koesarjaan valittaisiin kotimaiset rynnäkkökivääri m/58 ja konekivääri m/58 ja niiden patruunaksi 7,62 kaliiperin lyhyt patruuna. Puolustusvoimain komentaja hyväksyi ehdotuksen 28. marraskuuta 1958.<sup>130</sup>

Mallinimikkeellä m/60 valmistettu rynnäkkökiväärin 200 asean koesarja valmistui kesällä 1960. Aseet jaettiin kokeilukäyttöön joukko-osastoille ja sotilaskouluille, minkä lisäksi niille tehtiin perusteelliset testit Niinisalon Koeampuma-asemalla. Muutamien rakenteellisten muutosten jälkeen ase vahvistettiin 24. maaliskuuta 1962 käyttöön nimellä *Rynnäkkökivääri m/62 (7,62 rk 62)*.<sup>131</sup>

Varsinaiset hankinnat käynnistyivät kesällä 1962, jolloin Pääesikunta oikeutettiin tilaamaan ensimmäinen 10 000 rynnäkkökiväärin tuotantoerä, jonka ensimmäiset aseet valmistuivat vuonna 1965. Jalkaväen varusmiehet saivat rynnäkkökiväärin henkilökohtaiseksi aseekseen vuoden 1973 ensimmäisestä saapumisestä alkaen ja muut vuoden 1978 ensimmäisestä saapumisesta alkaen.<sup>132</sup>



■ Jalkaväen tarkastaja, kenraaliluutnantti Sakari Simelius oli rynnäkkökiväärihankkeessa varsin keskeisessä asemassa. Puolustusvoimain komentajaksi kohonnut Simelius tutkimassa asetta Santahaminassa lokakuussa 1961. Kuva: Jaakko Rautio / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Mainittakoon, että jo ennen kotimaisen tuotannon käynnistymistä oli Neuvostoliitosta hankittu 21 000 Kalašnikov-rynnäkkökivääriä vuosina 1960–1961. Rynnäkkökiväärihankinnan mittaluokan selventämiseksi todettakoon, että vuoden 1962 jalkaväkiprikartin määrävahvuuteen kuului 1 478 rynnäkkökivääriä. Sodan ajan joukkojen varustamisen näkökulmasta hankinta oli siis varsin merkittävä.<sup>133</sup>

Kevyen konekiväärin 50 asean koesarja valmistui vuodenvaihteessa 1961. Aluksi vaihtoehtoina olivat vyö- tai lipassyötöllä ja kiinteällä tai vaihdettavalla piipulla varustetut aseet. Kenttäkokeiden jälkeen kevytasetoimikunta ehdotti valittavaksi vyösyöttöisen ja kiinteällä piipulla varustetun asean. *Kevyt konekivääri m/62 (7,62 kk 62)* hyväksyttiin Puolustusvoimien



■ Jalkaväen ryhmäaseeksi hankittu kotimainen kevyt konekivääri Hämeen jääkäripataljoonan taisteluammunnoissa lokakuussa 1969. Kuva: Jyri Paulaharju / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

käyttöön samassa esittelyssä kuin rynnäkkökivääri. Ensimmäisen tuotantosarjan 1 000 ensimmäistä konekivääriä jaettiin joukko-osastoille vuonna 1965. Osana idänkauppaa Neuvostoliitosta hankittiin lisäksi 1 000 RPD-konekivääriä ampumatarvikkeineen.<sup>134</sup>

Jalkaväen tarkastajan, kenraaliluutnantti Simeliuksen käynnistämä ja hänen seuraajiensa kenraaliluut-

nanttien Arvi Kurenmaan ja Ali Koskimaan loppuun saattama kevytasetoimikunnan työskentely päättyi 18. joulukuuta 1964, jolloin toimikunta kokoontui viimeiseen kokoukseensa. Perustyö uuden aseistuksen ja ampumatarvikkeiden kehittämiseksi oli tehty. Hankinnat jatkuivat pitkälle tulevaisuuteen, rynnäkkökiväärihankinnat aina nykypäivään saakka.<sup>135</sup>

Jussi Pajunen

## DRAKEN-HANKINNALLA TAVOITELLAAN TORJUNTAKYKYÄ

**R**uotsalaisen Draken-hävittäjän hankinta nousi ensimmäistä kertaa Suomessa esiin 1950-luvulla. Ilmapuolustuksen kehittäminen oli tärkeää aikakaudelle ominaisissa puolueettomuuden suojaamispyrkimyksissä, mutta Pariisin rauhansopimuksen ohjuskielto rajoitti ajanmukaisen hävittäjän hankintamahdollisuuksia. Hävittäjähankinnat määrittivät myös Suomen asemoitumista idän ja lännen välillä.<sup>136</sup>

### Adolf Ehrnrooth ruotsalais-suuntauksen takuumiehenä

Saab 35 Draken nousi ensimmäistä kertaa kaavailuihin elokuussa 1954, jolloin Ilmavoimien esikunta jakoi hankintaesityksessään hävittäjäehdokkaat laivuekäytössä oleviin sekä kokeilu- ja koesarjakoneisiin. Jälkimmäisiin kuuluivat Draken ja Folland Gnat Isosta-Britanniasta.<sup>137</sup> Pariisin rauhansopimus määritteli Ilmavoimille 60 lentokoneen enimmäismäärän, mutta hankintatavoite asetettiin 32–96 hävittäjään.<sup>138</sup>

Pääesikunnan operatiivinen osasto suositteli maaliskuussa 1956 eversti Aatos Maunulan johdolla kevyen hävittäjän hankintaa. Hanketta puolsivat edullisuus ja lisenssivalmistusoptio.<sup>139</sup> Ilmavoimien komentaja, kenraalimajuri Reino Artola ja ilmapuolustuksen tarkastaja, kenraalimajuri Adolf Ehrnrooth kuitenkin suosivat raskaampia hävittäjiä, koska Gnat oli keskeneräinen eikä se täyttänyt suorituskykyvaateita. Artola ja Ehrnrooth päättelivät kaupankäynnin Ruotsin kanssa helpottavan Draken-asian myöhemmää edistymistä. Ruotsi ei kuitenkaan tehnyt Suomelle tarjousta Saab 32 Lansen -rynnäköhävittäjästään.<sup>140</sup>

Artola ja Ehrnrooth myöntivät Gnat-hankintaan heinäkuussa 1956, koska koneen sarjavalmistus oli käynnistynyt ja muut tarjotut konetyypit olivat

osoittautuneet pettymyksiksi. Ehrnrooth tosin pysyi ruotsalaislinjassaan ja piti esillä Draken-vaihtoehtoa sekä Lansen-lisenssin hankintaa. Rauhan ajan tavoitela asetettiin 60 hävittäjään. Hankittu Gnat-laivue ei täyttänyt torjuntakyvyn vajeita: hankintapäätöksessä edullisuus ja lisenssivalmistus painoivat vaakakupissa enemmän kuin laatu.<sup>141</sup>

Yleisesikunnan päällikön, kenraaliluutnantti Tauno Viljasen johtama lentokonetoimikunta nimitettiin marraskuussa 1956. Ehrnrooth ja Maunula kuuluivat sen työvaliokuntaan. Toimikunta asetti hävittäjän perusvaatimukseksi ohjusaseistuksen.<sup>142</sup> Ehrnrooth vieraili Ruotsissa maaliskuussa 1957 ja pitäytyi hankintaesityksissään ruotsalaislinjalla. Draken ja Lansen soveltuivat tiedustelu- ja rynnäköintitehtäviin, jotka Ehrnrooth valtavirrasta poiketen katsoi Ilmavoimien ydintehtäviksi. Pääesikunnan operatiivinen osasto puolsi Ruotsin-kauppaa. Suomen ja Neuvostoliiton välisissä tavaraluottoneuvotteluissa toukokuussa 1958 nousi esiin myös MiG-19-hävittäjän hankinta, mutta sotilasjohdon kanta siihen oli kielteinen.<sup>143</sup>

Puolustusneuvoston kootessa vuonna 1960 tietoja hävittäjävaihtoehdoista vahvoja ehdokkaita olivat ranskalainen Dassault Mirage III ja Draken. Jälkimmäisen hankintaa puolsi Ruotsin puolueettomuus sekä sodanaikaisten lainojen takaisinmaksumahdollisuus. Ruotsalaiset eivät kuitenkaan luovuttaneet konetyypistä tarkempia tietoja. Puolustusvoimain komentaja, jalkaväenkenraali Sakari Simelius ja presidentti Urho Kekkonen tukivat elokuussa 1960 MiG-19-hankintaa, koska hävittäjätarve oli akuutti ja Neuvostoliitto näyttäytyi kaupapoliittisista syistä ainoana varteentottavana hankintasuuntana.<sup>144</sup>

Puolustusministeriö asettui Draken-hankinnan taakse tammikuussa 1961. Puolustusministeri Leo Häppölä antoi tunnustelut kenraaliluutnantiksi

ylennetyn Adolf Ehrnroothin tehtäväksi. Ilmapuolustustehtävistä pois siirryttyäänkin hän oli ruotsalaisyhteyksiensä vuoksi luonteva valinta.<sup>145</sup> Ehrnrooth neuvotteli Saab-yhtiön pääjohtaja Tryggve Holmin, pankkiiri Marcus Wallenbergin ja Ruotsin ilmavoimien kanssa 48 Draken-hävittäjän hankinnasta. Vuonna 1962 ruotsalaiset lupasivatkin toimittaa käytettyjä Draken-hävittäjiä. Sen sijaan kehitteillä ollut Saab 35F Draken -jokasäänhävittäjä oli kaupan vasta käytettyjen jälkeen ja Ruotsin ilmavoimien etuosto-oikeuden selvittyä.<sup>146</sup>

Pääministeri Vieno Sukselainen sekä Häppölä ja Simelius hyväksyivät neuvottelutulokset. Pääministeri Tage Erlander kertoi kuitenkin Ehrnroothille, että ensimmäisessä erässä voitiin toimittaa vain viisi hävittäjää, eikä kauppaa voitu sitoa lainanlyhennyksiin. Vaikka Simelius piti välttämättömänä 8–15 hävittäjän hankintaa, hän puolsi Draken-hankintaa 7. huhtikuuta 1961.<sup>147</sup>

## Neuvostoliitosta tarjous, josta ei voi kieltäytyä

Tieto Draken-neuvotteluista vuoti Neuvostoliittoon, josta saapui maaliskuussa 1961 vihjeitä siitä, että tarjolla oli MiG-21-hävittäjä. Neuvostoliitto tahtoi esittää Suomea sitoutumasta länteen ja hankkimasta itselleen ajanmukaisemman hävittäjän kuin sillä itsellään oli. Simelius ei kannattanut tarjousta. Sen avulla voitiin kuitenkin painostaa ruotsalaisia ja ranskalaisia neuvottelupöydässä, koska toisin kuin tavaruotossa Neuvostoliiton kanssa länsikaupassa kipukohtana oli raha. Simelius painosti poliittista johtoa MiG-21-optiolla: tavoitteena oli hankkia 10–15 Draken-hävittäjää.<sup>148</sup>

Draken vakuutti toukokuussa 1961 Ruotsissa vierailleen Simeliuksen, mutta ruotsalaisten tarjouksena oli vain raketeilla ja konetykeillä varustettu kone.

■ Lapin lennoston Draken-hävittäjät tehtävässään helmi–maaliskuun vaihteessa 1980. Kuva: Jukka Nuutinen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.





Ilmavoimien komentajan, kenraalimajuri Olavi Seeven valtuuskunta tutustui tarjokkaaseen kesäkuussa 1961. Ilman ohjuksia kone ei vastannut vaatimuksia. Kauppaan tuli sisältyä vähintään lämpöhakeutuvat Sidewinder-ohjukset, mutta ruotsalaisten vitkastelun lisäksi kaupantekoa mutkisti ohjustoimituksien edellyttämä Yhdysvaltain lupa.<sup>149</sup>

Hävittäjäkaupan kurssin muutti noottikriisi. Suomalaiset tunnustivat ilmapuolustuksensa heikkouden ja olettivat voivansa vastata nootin sotilaallisen yhteistoiminnan vaateisiin Neuvostoliitosta tehtävillä hankinnoilla.<sup>150</sup> Puolustusministeri Edvard Björkenheimin kauppavaltuuskunta matkusti 22. tammikuuta 1962 Moskovaan, jossa solmittiin kauppasopimus viidestätoista MiG-21F-13-hävittäjästä lämpöhakeutuvine ohjuksineen. Ohjustulkinnan muutoksen esteenä ei ollut vain Iso-Britannia vaan myös Yhdysvallat. Kekkonen päätöksellä Neuvostoliitolle ilmoitettiin heinäkuussa 1962 Suomen vetäytyvän kaikista ohjuskaupoista. Hankinta laajennettiin kahteenkymmenen yhteen hävittäjään. Seuraava käänne tapahtui, kun Iso-Britannia hyväksyi ohjustulkinnan muutoksen lokakuussa 1962. Ilmataisteluhjukset voitiin sisällyttää kauppaan.<sup>151</sup>

## Aatos Maunula hankinnan puolestapuhujaksi

Draken-tunnustelut eivät keskeytyneet Moskovan neuvottelujenkaan ajaksi. Yleisesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Aatos Maunula sai Tukholmasta 25. tammikuuta 1962 tiedon siitä, että Suomi voisi hankkia Saab 35F Draken -hävittäjiä kolmen vuoden kuluttua, jolloin konetyypin toimitukset alkaisivat Ruotsin ilmavoimille. Ruotsi oli valmis tinkimään ilmavoimiensa etuosto-oikeuksista. Ruotsalaisaloite saattoi olla yritys estää Suomen hävittäjäkaupat Neuvostoliitosta, sillä tieto saapui kauppavaltuuskunnan juuri matkustettua Moskovaan. Maunula tulkitsi aloitteen tarkoittavan myös ohjusten toimituslupaa. Hän ei mieltänyt tarjousta kilpailijaksi MiG-kaupalle vaan arvioi noin viidellätoista Draken-hävittäjäl-

lä voitavan varustaa lisäläivue. Tärkeintä oli saada Falcon-tutkaohjuksia. Moskovan kauppaneuvottelujen vuoksi tarjous ei johtanut Suomessa välittömiin toimenpiteisiin.<sup>152</sup>

Puolustusministeriön hankintapoliittisen toimikunnan hankintasuositukseksi nousi joulukuussa 1962 Draken, joka täytti parhaiten puolueettomuuspolitiikan vaateet. Myös Pääesikunta piti Drakenia sopivana. Keskeisiä pullonkauloja hankinnassa olivat ohjustoimitusluvat ja rahoitus. Maunula pyrki edistämään hanketta vieraillessaan Ruotsin puolustusesikunnan päällikön, kenraalimajuri Carl Almgrenin luona joulukuussa 1963 ja Almgrenin vastavierailun aikana maaliskuussa 1964. Almgren toivoi asiaan myönteistä ratkaisua, mutta Maunula joutui toteamaan taloudellisten seikkojen olevan hävittäjäkaupassa keskeisiä, eikä asia ollut sotilaiden käsissä.<sup>153</sup>

Kesän 1964 tapahtumia sävytti Yhdysvaltain huoli Suomen hävittäjähankintojen suuntautumisesta itään. Ilmailuasiamies, eversti Edward Butler ilmoitti hankintojen aiheuttavan epäilyksiä Suomen puolueettomuudesta. Pelkona oli Suomen ja Neuvostoliiton ilmapuolustuksen yhteistoiminta. Butlerin kielenkäytön voi tulkita edenneen uhkailun asteelle. Painostustoimena yhdysvaltalaiset keskeyttivät Falcon-lupaselvittelyt. Butler tosin kertoi Yhdysvaltain voivan myydä mitä hävittäjiä tahansa ilman pitkiä toimitusaikoja ja tiukkoja maksuaikatauluja. Yhdysvaltain reaktio alleviivasi tasapainon merkitystä hävittäjähankinnoissa.<sup>154</sup>

Maunulan suosituksena Kekkoselle alkusyksystä 1964 oli Draken. Kekkonen näytti vihreää valoa tammikuussa 1965, jolloin Draken hyväksyttiin mukaan hankintaohjelmiin.<sup>155</sup> Maunula esitti, että Kekkonen ottaisi kevään 1965 valtiovierailullaan Draken-kaupan esille Erlanderin kanssa. Kekkonen ei Maunulan pettymykseksi kuitenkaan näin tehnyt, vaan kääntyi ennen Ruotsin-vierailua kielteiselle kannalle. Hanke kariutui.<sup>156</sup>

Maunula työskenteli ilmapuolustuksen kehittämisen näköalapaikalla ilmatorjuntaohjustoimikunnan puheenjohtajana vuosina 1964–1965. Toimikunta

kiinnitti huomiota ilmauhkan muutokseen: pommikoneet eivät muodostaneet enää yhtä selvästi ilmauhkan ydintä, vaan yhtä tärkeää oli kyetä torjumaan matalalla lentävät rynnäkkökoneet.<sup>157</sup> Draken asemoitui suuritehoisten ja monitoimisten hävittäjien ryhmään, joiden käyttöala oli varsinaisia torjuntahävittäjiä laajempi. Ne soveltuivat hyvin Ilmavoimien tärkeimpiin tehtäviin: tunnistus- ja torjuntalennoille. Haittana oli korkea hinta.<sup>158</sup>

Yhdysvallat halusi Suomen valitsevan Drakenin – ja siten estää idänkaupat. Painostus sai yhä enemmän suostuttelun muotoja. Sotilasjohto ei voinut Kekkonen vastustuksen vuoksi tehdä ruotsalaisten odottamia hankinta-aloitteita, vaikka Draken oli tarjolla neuvostoliittolaishävittäjiä edullisempaan hintaan ja luottokauppana. Keskustelut yhdysvaltalaisien kanssa vakuuttivat Maunulan siitä, ettei Falcon-toimituksille ollut esteitä. Yhdysvallat ilmoitti viralliset ehtonsa 25. tammikuuta 1966. Suomen pääsy samaan materiaalitiloihin suosituimmuusasemaan Ruotsin kanssa edellytti kirjallista vakuutusta siitä, ettei Suomi luovuta saamiaan välineitä eikä tietoja niistä kolmannelle osapuolelle. Suomen suosituimmuusaseman Ruotsin rinnalla katsottiin vakauttavan rauhantilaa koko Pohjolassa.<sup>159</sup>

## Taustatyö tuottaa hedelmää – Draken hankitaan

Kenraaliluutnantti Reino Arimosta tuli yleisesikunnan päällikkö Maunulan siirryttyä reserviin helmikuussa 1966. Arimo jatkoi yhteydenpitoa Ruotsiin, mutta Draken ei ollut ainoa vaihtoehto. Muita kandidaatteja olivat MiG-21M, Mirage III ja English Electric Lightning. Lentokoneiteollisuuden tulevaisuutta käsitellyt komitea esitti vuonna 1968, että Gnat korvattaisiin Suomessa kokoonpantavalla hävittäjätyypillä. Draken erottui edukseen niin lisenssivalmiusoptiollaan kuin myös kustannustehokkuudellaan suorituskyky-, asejärjestelmä- ja monikäyttöisyysvertailuissa.<sup>160</sup>

Talouskurin vuoksi oli mahdollisuus vain yhden laivueen hankintaan. Valinnassa viime metreillä mu-

kana olivat MiG-21M ja Saab 35XS Draken<sup>161</sup>. Puolustusministeriön kansliapäällikkö, kenraaliluutnantti Kauko Pöyhönen kiersi neuvottelemassa Tukholmassa, Washingtonissa ja Moskovassa. Hän sai vahvistuksen siitä, että Draken voitiin varustaa Falcon- ja Sidewinder-ohjuksilla. Draken nousi Puolustusvoimien hankintasuositukseksi vuonna 1969. Vuodelle 1970 myönnetyt tilausvaltuudet kattoivat 196 miljoonan markan suuruisen hankinnan.<sup>162</sup>

Sopimus kahdestatoista Saab 35S Draken -hävittäjästä<sup>163</sup> allekirjoitettiin 14. toukokuuta 1970. Neuvostoliiton suurlähettiläs Andrei Kovalev yritti tosin taivutella Kekkoa vielä kesäkuussa 1970. Hän esitti kauppavaihdon laajentamista: MiG-21M oli kauppasuhteiden kannalta sopivampi kuin Draken. Kekkonen totesi selvitysten osoittaneen, että Draken oli edullisin vaihtoehto. Kekkonen tyyntytteli Kovalevia toteamalla, että Suomi voisi ostaa myös MiG-hävittäjiä. Kysyttäessä presidentin omaa kantaa Kekkonen vastasi kannattavansa molempien hankintaa. Ruotsin-kauppaa täydennettiin vuokraamalla kuusi Saab 35BS Draken -hävittäjää<sup>164</sup>. Tarkoituksena oli antaa tyyppikoulutus ennen vuosiksi 1974–1975 suunniteltuja Saab 35S Draken -toimituksia.<sup>165</sup>

Hankintaa ja käyttöönottoa koordinoimaan nimettiin 19. tammikuuta 1971 Ilmavoimien johtama projektiryhmä, jossa Pääesikunnan ylimpänä edustajana oli operatiivisen osaston päällikkö, eversti Ermei Kanninen. Vaikka hävittäjä määrä ei ollut merkittävästi kohentumassa, edessä oli suuri torjuntakyvyllinen harppaus. Draken soveltuivat keski- ja matalatorjuntaan kaikissa olosuhteissa. Optista lentotiedustelua ja lentorynnäköintiä ei konetyypin tehtävissä korostettu, koska monimutkaisia ja kalliita modifikaatioita sekä hävittäjävoiman hajottamista eri tehtäviin oli vältettävä. Tehtäväjako hävittäjätyyppien välillä oli selvä, sillä MiG-21F-13 soveltuivat korkeatorjuntaan ja lentotiedusteluun.<sup>166</sup>

Vuokrakoneet lennettiin Suomeen kesällä 1972, ja lentotoiminta käynnistyi Luonetjärvellä. Hämeen lennosto – vuodesta 1974 alkaen Lapin lennosto – siirtyi Rovaniemelle elokuussa 1973. Saab 35S Draken

-hävittäjien kokoonpano käynnistyi Valmetin tehtailla elokuussa 1972. Sarja saatiin käyttöön vuosina 1974–1976.<sup>167</sup>

Päämajamestari, kenraalimajuri Ermei Kannisen vuosina 1971–1973 johtama ilmapuolustustoimikunta selvitteli Draken-jatkohankintaa. Se suositti laivueen hankintaa erillisrahoituksella 1970-luvun jälkipuoliskolla. Lisäksi oli korvattava poistuva MiG-21F-13.<sup>168</sup> Sopimus kuuden Saab 35FS Draken -hävittäjän<sup>169</sup> ja kolmen kaksipaikkaisen Saab 35CS Draken -harjoitushävittäjän hankinnasta sekä kuuden vuokratoneen lunastamisesta allekirjoitettiin 1. heinäkuuta 1975. Niillä täydennettiin Lapin lennostoa. Aseistamattomat harjoitushävittäjät saapuivat maahan vuosina 1976–1977. Saab 35FS Draken -toimitukset tapahtuivat vuosina 1976–1978. Mittavampi sopimus

kahdeksastatoista Saab 35FS Draken -hävittäjästä ja kahdesta Saab 35CS Draken -harjoitushävittäjästä solmittiin 9. maaliskuuta 1984. Ne kohdennettiin Satakunnan lennostolle. Harjoitushävittäjät saapuivat elokuussa 1984. Hävittäjät toimitettiin vuosina 1984–1986. Kaikkiaan Ilmavoimat sai vuoteen 1986 mennessä 48 Draken-konetta.<sup>170</sup>

Pääesikunta, keskeisinä valmistelijoina Adolf Ehrnrooth ja Aatos Maunula, viitoitti tietä Draken-kaupalle. Myöskään Ilmavoimien avainhenkilöiden osuutta hankintaan ei voi sivuuttaa. Torjuntakyvyn tavoittelu johdatti Draken-hankintaan, joskin Ruotsin-kauppa oli suotuisa myös puolueettomuuspolitiikan ja läntisen orientaation kannalta. Draken oli laivuekäytössä vuoteen 2000, jolloin koneet korvattiin F/A-18 Hornet -hävittäjillä.<sup>171</sup>

*Juuso Säämänen*

## JÄRJESTELMÄAJATELU RANTAUTUU RANNIKKOPUOLUSTUKSEEN

**V**uosina 1972–1973 työskennellyt, valtaosin Pääesikunnan osastojen ja toimistojen edustajista muodostettu Rannikkopuolustustoimikunta muutti Puolustusvoimien pitkän aikavälin suunnittelua. Sen urauurtavan ja jopa nykypäivän strategisen suunnittelun prosessin elementtejä sisältävän työskentelymenetelmän taustalla oli joukko aikaansa edellä olleita rannikkotyökistöupseereja.

Kylmän sodan ensimmäisten vuosikymmenten aikana Puolustusvoimien kehittämistä oli vaikeuttanut suunnittelun lyhytjänteisyys.<sup>172</sup> Tilanne muuttui 1960–1970-luvun taitteessa, jolloin ryhdyttiin laatimaan useita aselajeja ja puolustushaaroja käsitteleviä pitkän aikavälin kehittämissuunnitelmia. Valtakun-

nallisen ilmapuolustuksen kehittämistä tarkastellut Ilmapuolustustoimikunta nimitettiin toukokuussa 1971. Huhtikuussa 1972 Pääesikunnan päällikkö puolestaan asetti Rannikkopuolustustoimikunnan, jonka tehtävänä oli laatia vuoteen 1987 ulottuva rannikkopuolustuksen kehittämissuunnitelma.<sup>173</sup>

### Työskentely perustuu järjestelmäajatteluun

Toukokuussa 1972 ensimmäisen kerran kokoontuneen ja marraskuuhun 1973 saakka työskennelleen toimikunnan lähtökohtana olivat arvio tulevaisuuden merellisestä uhkasta sekä oletetut rannikkopuolustuk-



sen tehtävät. Toimikunnan työskentelytapa oli kuitenkin uusi. Mietinnön laatimisessa hyödynnettiin ensimmäistä kertaa niin sanottua järjestelmäajattelumallia, johon olivat 1960-luvun aikana perehtyneet muun muassa vuonna 1969 rannikkotyökistön tarkastajan tehtävät vastaanottanut eversti Eero Veranen ja Pääesikunnan rannikkotyökistötoimiston päällikkö, majuri Erkki Kustaa Kallio<sup>174</sup>.

Järjestelmäajattelumallin avulla pyrittiin rakentamaan suorituskykyä vastaavalla tavalla kuin nykyisessä strategisessa suunnittelussa käytettävällä suorituskyvyn käsitteellä tehdään. Järjestelmäajattelun keinoin tavoitteena oli selvittää muun muassa materiaalihankintoihin ja uusien joukkotyyppeihin kehittämiseen liittyvät heijastevaikutukset, joita saattoi kohdistua esimerkiksi infrastruktuuriin, palkatun henkilöstön vahvuuteen tai vaikkapa varusmieskoulutuksen sisältöihin.<sup>175</sup>

Lisäksi Rannikkopuolustustoimikunta määritteli marraskuussa 1973 valmistuneessa loppumietinnössään joukoille ja järjestelmille nykypäivän suorituskykyvaatimuksiin verrattavat suoritevaatimukset. Se laati myös rannikkotyökistön valvonta-, johtamis- ja huoltojärjestelmien kuvaukset eli nykykielellä konseptit. Loppumietintöön sisältyivät esitykset ase- ja valvontajärjestelmähankinnoista ja niiden jaksottelusta, varusmieskoulutuksen kehittämisestä sekä palkatun henkilöstön sosiaalisten etuisuuksien parantamisesta. Linnakkeilla palvelevien varusmiesten ja henkilökunnan etuisuuksien parantamista pidettiin valmius- ja valvontavaatimusten täyttämisen perustana.<sup>176</sup>

## Suunnittelu perustuu merelliseen uhkaan

Toimikunnan työskentelyn perustana käytetyn arvio merellisestä uhkasta ja sen kehittymisestä laati pääosin komentajakapteeni Jukka Pajala. Suurvaltojen välisessä kriisissä merisotatoimien painopisteen ajateltiin muodostuvan Itämeren eteläosiin. Naton pinta-alukset olivat selvästi alivoimaisia, eikä niillä arvioitu olevan juuri minkäänlaisia toimintamah-

dollisuuksia Itämeren pohjoisosissa. Varsovan liiton ylivoimaa pidettiin niin suurena, että Suomella arveltiin olevan mahdollisuudet pysytellä Naton ja Varsovan liiton välisen kriisin ulkopuolella ainakin merialueilla.<sup>177</sup>

Merkittävimmän ongelman Suomen puolueettomuudelle arvioitiin muodostuvan Saksan liittotasavallan sukellusveneistä, jotka kykenivät tarvittaessa toimimaan Ahvenanmaan ja Hangon edustoilla. Kumpikin alue soveltui hyökkäyksiin Varsovan liiton laivastovoimia ja kauppameriliikennettä vastaan. Suomen meripuolustuksen oli kyettävä itsenäisesti valvomaan aluevesiään, torjumaan mahdolliset alueloukkaukset ja suojaamaan Suomen alueella kulkeva meriliikenne tarvittaessa sotilaallista voimaa käyttäen. Tehokkaalla aluevalvonnalla haluttiin estää Neuvostoliiton kriisitilanteessa mahdollisesti esittämät YYA-sopimukseen perustuvat konsultaatiovaatimukset. Niihin ajautuminen olisi todennäköisesti tarkoittanut Suomen joutumista osaksi suurvaltablokkien välistä konfliktia.<sup>178</sup>

Pääesikunnan tiedusteluosaston arviossa käsiteltiin myös tilannetta, jossa Suomi joutuisi Neuvostoliiton eteläiseen Suomeen suuntautuvan yllätyksellisen hyökkäyksen kohteeksi. Hyökkäyksen ensisijaisena tavoitteena pidettiin pääkaupungin valtausta maahanlasku- ja maihinnousujoukoin. Operaatioon saattoi liittyä Suomenlahden strategisten kapeikkojen ja niiden lähialueiden haltuunotto Porkkalassa ja Hankoniemellä. Toisena mahdollisena kohteena pidettiin Ahvenanmaata, jonka valtaaminen tarjosi hyökkääjälle mahdollisuuden muodostaa tukialue ja katkaista Suomen läntiset meriyhteydet.<sup>179</sup>

## Torjunnan perustana tilannekuva

Rannikkopuolustuksen kehittämisen lähtökohdaksi valikoitui yllätyshyökkäyksen havaitseminen ja torjunta, koska korkean torjuntavalmiuden ylläpito mahdollisti myös Suomen aluevesien alueellisen koskemattomuuden valvonnan ja turvaamisen.<sup>180</sup> Kumpikin tehtävä edellytti tilannekuvan ja tulen-



■ Merivalvonta ja rannikkotykistön tulenkäyttö tehostuivat merkittävästi 1980-luvulle tultaessa RAVAL-järjestelmän ja elektronista häirintää sietävien FIKA-valvontatutkien myötä. Värvätty tutkamittaaja maaliskuussa 1988. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

käytön kehittämistä. 1970-luvulla käynnistettiin useita kehitysprojekteja, joiden myötä merivalvonnan ulottuvuus kasvoi ja tykistön tulenavausta saatiin nopeutettua. Kehitystyö huipentui 1980-luvun alussa, jolloin sekä maalien liiketekijöiden ja ennakkopisteiden laskentaa varten kehitetty laskin että Ruotsista 1980-luvun alussa hankitut FIKA-tutkat yhdistettiin yhdeksi ammuntaan ja valvontaan tarkoitetuksi järjestelmäksi.<sup>181</sup>

Tulenjohdon asteittainen automatisointi mahdollisti luopumisen hitaasta keskiöillä tapahtuneesta ampuma-arvojen määrittämisestä sekä vanhentuneesta optisesta stereoetäisyysmittarikalustosta. Lähes kaikille kiinteille rannikkotykistöpattereille voitiin välittää viiveettä ampuma-arvot useisiin nopeasti liikehtiviin maaleihin. Järjestelmän rakentaminen koko etelärannikolle kesti kuitenkin yli viisitoista vuotta. Viimeinen laitteisto asennettiin vuonna 1992.<sup>182</sup>

## Vanhentuneen tykistön korvaajaksi uusia asejärjestelmiä

Rannikkopuolustuksen kaukotorjunta perustui vielä 1970-luvulla yli-ikäisiin järeisiin rannikkopattereihin. Rannikkopuolustustoimikunta päätyikin esittämään neljän liikkuvan meritorjuntaohjuspatterin hankkimista vuoteen 1987 mennessä. Toimikunta oli hylännyt ajatuksen kiinteistä kantalinnoitetuissa asemissa sijaitsevista ohjuspattereista, koska niiden arveltiin paljastuvan viimeistään ensimmäisen ammunnan myötä. Ensimmäisenä hankittavaa patteria oli tarkoitus käyttää pääkaupunkiseudun puolustukseen ja kahta seuraavaa Suomenlahden suun ja Ahvenanmaan puolustukseen. Neljättä patteria oli tarkoitus käyttää maihinnousutorjuntaan itäisellä Suomenlahdella.<sup>183</sup>

Kaikki neljä ohjuspatteria päätettiin lopulta hankkia Ruotsista. Prototyypiversio tilattiin vuonna 1984 ja se saatiin kokeilukäyttöön vuonna 1987. Neljäs patteri valmistui syksyllä 1991, ja viimeiset materiaalitilaukset otettiin vastaan joulukuussa 1992. Ohjushankinta Ruotsista muuttui mahdolliseksi, kun merivoimat päätyi ostamaan 1980-luvun alkupuolella Helsinki-luokan ohjusveneiden pääaseeksi ruotsalaisvalmisteisen RBS 15 -ohjuksen.<sup>184</sup>

Alun perin ohjuspatterit – tai ainakin niille tarkoitetut ohjukset – oli tarkoitus hankkia Neuvostoliitosta. Itänaapurin tiedettiin lähes varmasti myyvän rannikkopuolustuksen kipeästi tarvitsemia kaukotorjunta-aseita. Neuvostokauppaa olisi puoltanut myös se, että merivoimilla ja rannikkotykistöllä oli perustietämys neuvosto-ohjusten toiminnasta, olihan ensimmäiset ohjushankinnat tehty Neuvostoliitosta vuonna 1965.<sup>185</sup>

Rannikkopuolustustoimikunnan esityksestä käynnistettiin myös kotimaisen 130 millimetrin automaattisen tornikanuunan hankinta.<sup>186</sup> Prototyypitykin valmistussopimus allekirjoitettiin vuonna 1976. Kotkan Rankin ja Utön väliselle rannikolle rakennettiin kahdeksan 130 millimetrin tornikanuunapatterin asemat vuosina 1983–1990.<sup>187</sup>



■ Rannikkojääkärikomppaniaa oli tarkoitus käyttää vastahyökkäyksiin linnakkeille ja saariston avainalueille sekä sissitoimintaan. Kymen jääkäripataljoonan ja Rannikkojääkäripataljoonan yhteisharjoitus Haminassa elokuussa 1984  
 Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

## Painopiste joukkojen käyttö- ja toimintaperiaatteiden kehittämisessä

Rannikkopuolustustoimikunta otti kalustohankintoja esittäessään huomioon vallinneet taloudelliset realiteetit. Rannikkopuolustusta ei voitu kehittää pelkästään materiaalihankinnoilla, vaan maihinnousun torjuntakykyä pyrittiin tehostamaan ensisijaisesti kehittämällä joukkojen käyttöperiaatteita ja kokoonpanoja.

Rannikkopuolustustoimikunta paneutui tarkasti alueelliseen puolustusjärjestelmään siirtymisen myötä muodostettujen rannikkoalueiden tehtäviin ja käyttöperiaatteisiin. Ne olivat jääneet epäselviksi vuoden 1966 uudistuksen yhteydessä. Rannikkopuolustustoimikunnan mietinnön yksi keskeisimmistä tuloksista olikin rannikkoalueen ja sen johtamien joukkojen käyttöperiaatteiden määrittäminen. Ne loivat perustan rannikkotaktiikan myöhemmälle kehittämiselle.<sup>188</sup>

Merkittävä osa rannikkoalueen kehittämistä käsittelevistä esityksistä liittyi tulenkäytön johtamiseen. 1980-luvun alkupuolella toteutetuista muutoksista keskeisin oli rannikkorykmenttien ja linnakkeiden muodostaminen rannikkoalueiden uusiksi alajohtoportaisiksi. Ratkaisun myötä erillisyyksiköiden alistaminen linnakkeille oli helpompaa, sillä entistä vahvempi esikunta kykeni johtamaan paremmin esimerkiksi vastahyökkäyksiin tarkoitettuja rannikkojääkärikomppanioita.<sup>189</sup>

Toimikunta esitti loppumietinnössään myös kokonaan uuden joukkotyypin, rannikkopataljoonan, muodostamista lounais- ja etelärannikoilla sijaitsevien rannikkoalueiden kokoonpanoihin. Jalkaväen ja epäsuorantulen yksiköistä muodostettavat pataljoonat oli tarkoitettu rannikkoalueiden reserveiksi ja keinoksi muodostaa tulenkäytön painopiste.<sup>190</sup> Sotakorkeakoulun ja Rannikkotyökoulun kurssien

karttahaarjoitusten yhteydessä suoritetuissa kokeiluissa kokoonpano ei kuitenkaan osoittautunut toimivaksi, eikä rannikkopataljoonasta tullut koskaan virallista sodan ajan joukkoa.<sup>191</sup>

## Lopputulos enemmän kuin osiensa summa

Muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta Rannikkopuolustustoimikunnan esitykset kuitenkin toteutuivat 1980-luvulla ja 1990-luvun alkupuolella. Tilanne oli poikkeuksellinen, olivathan useat 1950–1960-luvuilla laaditut Puolustusvoimien hankintaohjelmat jääneet pelkiksi suunnitelmiksi. Muutokseen vaikuttivat monet tekijät. Puolustusvoimat siirtyi vuonna 1965 niin sanottuun tilausvaltuusmenettelyyn. Se mahdollisti useammalle vuodelle jaksottuvien materiaalihankintojen suunnittelun ja kustannusten jakamisen pidemmälle aikavälille.<sup>192</sup> Edellisten vuosikymmenten lyhytjänteiseen suunnitteluun verrattuna uusi toimintatapa paransi merkittävästi materiaalihankintojen toteutumismahdollisuuksia.

Tilausvaltuusmenettelyn käyttöönoton myötä Puolustusvoimat siirtyi 1960- ja 1970-luvun taittees-

sa 12-vuotijaksoissa toteutettavaan pitkän aikavälin suunnitteluun. Ennen tätä ajallisesti pitkiä hankintasuunnitelmia oli tehty lähinnä laivanrakennusohjelmissä sekä valvontakaluston ja ilmavoimien hankinnoissa. Laajojen ja usealle vuodelle ajoittuneiden hankintaohjelmien toteutumista edesauttoi myös se, että ensimmäistä kertaa sitten toisen maailmansodan päättymisen poliittiset päätöksentekijät sitoutuivat kesällä 1971 alkaneen parlamentaaristen puolustuskomiteoiden aikakauden myötä Puolustusvoimien pitkäjänteiseen kehittämiseen yli hallitustoimikausien.

Rannikkopuolustustoimikunnan käyttämän menetelmän, järjestelmäajattelun, merkitystä ei myöskään voi olla korostamatta. Toimikunnan työhön osallistuneet upseerit laativat nykypäivän näkökulmasta tarkasteltuna aikaansa edellä olleen suunnitelman, jolla kehitettiin yhden puolustusjärjestelmän osajärjestelmäksi luokiteltavaa kokonaisuutta.

Uhkalähtöisyys, resurssitietoisuus, suorituskykyperustaisuus sekä kehittämiskäytäntö ja sen eksperimentointi olivat Rannikkopuolustustoimikunnan jäsenten työskentelyn peruselementtejä – vaikkeivat he nykypäivän strategisen suunnittelun ammattislangia tuolloin tunteneetkaan.

---

*Jukka Pennanen*

---

## T-55M – MODERNISOINTITYÖRYHMÄN SUURURAKKA

**P**uolustusvoimien sodan ajan kokoonpanoon kuului 1980-luvun alkuvuosina vain yksi panssariprikaati. Sen iskevänä osana oli 63 Neuvostoliitosta 1960-luvun puolivälissä hankittua T-55-taistelupanssarivaunua.<sup>193</sup>

Kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean mietinnössä vuonna 1981 suositeltiin panssarikaluston uudishankintoja. Mietinnön rinnalla Pääesikunnassa laadittiin vuoteen 1996 ulottuva pitkän

tähtäimen suunnitelma (PTS), jossa maavoimien kokoonpanoon esitettiin perustettavaksi myös toinen panssariprikaati.<sup>194</sup>

### Suunnittelua ja selvityksiä

Sotatalousesikunta oli jo vuonna 1979 saanut tehtäväkseen laatia selvityksen panssarikaluston modernisointimahdollisuuksista. Jatkotoimiin keskeisesti

vaikutti Pääesikunnan jalkaväkitoimistossa vuosien 1981–1996 PTS-suunnittelun yhteydessä laadittu asiakirja *Panssarialan nykytilanne ja kehittämisen suuntaviivat*<sup>195</sup>. Sillä käynnistettiin toimenpiteet T-55:n taisteluarvon parantamiseksi<sup>196</sup>.

Samaan aikaan T-55:n modernisoinnin kanssa oli hankkimassa Neuvostoliitosta uusia T-72-taistelupanssarivaunuja. Uudet vaunut oli tarkoitus sijoittaa suorituskykyisempään panssariprikaatiin ja modernisoitu T-55-kalusto toiseen panssariprikaatiin. Modernisointitarvetta perusteltiin T-55:n heikolla suorituskyvyllä. Vaunujen suorituskykyvertailut osoittivat, että esimerkiksi T-55:n 100 millimetrin kanuunan teho oli riittämätön. Muita parannustoimenpiteitä olivat myös muun muassa laseretäisyysmittarin ja alikaliiperilaukauksen hankinnat.<sup>197</sup>

Vuosina 1982–1983 valmisteltiin modernisoinnin toimeenpanoa ja rahoitusta. Perusteita työlle antoi selvitys panssarikaluston hankintajärjestelyistä. Pääesikunnan sisäiset johtosuhteet määriteltiin asiakirjassa seuraavasti: ”*Panssarivaunu on asejärjestelmä, joten johto kuuluu jalkaväentarkastajalle, jonka apuna on [Pääesikunnan] jalkaväkitoimisto. Panssarivaunutoimikunta toimii neuvoa antavana asiantuntijaelimänä.*”<sup>198</sup>

Modernisoinnin teknisessä valmistelussa Pääesikunnan ajoneuvoteknisen toimiston vastuulla olivat järjestelmäkokonaisuus ja runko, mukaan luettuna kannatinlaitteet. Asetekninen osasto vastasi aseista ja ampumatarvikkeista ja sähkötekniikan osasto vakaimesta, tulenjohtojärjestelmästä sekä pimeänäkö- ja viestilaitteista. Vastuuseen sisältyivät kehityksen seuranta, tekninen tutkimus- ja kehitystyö sekä uusien välineiden ohjeistus ja perehdyttämiskoulutus. Myöhempi koulutus sekä taistelutekninen, taktinen ja operatiivinen ohjaus olivat Pääesikunnan jalkaväkitoimiston ja Panssariprikaatin vastuulla. Materiaalin varastoinnista, huollosta ja korjauksesta vastasi Pääesikunnan kuljetusosasto.<sup>199</sup>

Vuoden 1984 alussa PTS-suunnittelu oli jo edennyt kattamaan vuodet 1987–2001. T-55:n modernisoinnin rahoitus oli kytketty maavoimien tulivoiman

kehittämisen tilausvaluuteen. Päämääränä oli parantaa panssariprikaatin taistelukykyä kaluston modernisoinnilla sekä valaisu-, savutus- ja erikoisvälineillä. Yhteensä 63 taisteluvaunun modernisointiin oli varattu rahoitusta jakson ensimmäiselle viisivuotiskaudelle 45 miljoonaa markkaa ja toiselle 50 miljoonaa markkaa. Summa oli noin neljännes paremmin varustetulle panssariprikaatille allokoituista investoinneista.<sup>200</sup>

Pääesikunnan jalkaväkitoimisto perusteli muistiossaan hanketta muun muassa seuraavasti: ”*Panssariprikaatin sotavarustukseen kuuluvan T-55 taistelupanssarivaunun taisteluarvo ei enää vastaa niitä tehtäviä, joihin panssariprikaatia on suunniteltu. Suurimmat puutteet ovat tulivoimassa ja pimeätoimintakyvyssä. Taisteluarvon parantaminen vastaa hyvin siihen sijoitettuja varoja.*”<sup>201</sup>

Modernisoitavat järjestelmät ja kohteet oli jo määritelty varsin tarkasti: ampujan tulenjohtolaskin, johon oli integroitu laseretäisyysmittari ja valonvahvistin, vaunun johtajan valonvahvistinkiikari, tykin alikaliiperilaukaus, vaunukohtaiset suojasavunheittimet, ilmatorjunta-ase ja uusi radio sekä joukkuekohtainen valaisurakettijärjestelmä.

## Pääesikuntaan nimetään modernisointityöryhmä

Modernisointia varten ei tarvinnut perustaa uutta työryhmää, sillä tehtävä määrättiin jo aiemmin työnsä aloittaneelle Panssariajoneuvo 83:n (Pasi) varustelutyöryhmälle. Työryhmä nimettiin T-55-taistelupanssarivaunun modernisointityöryhmäksi. Sen johtoryhmäksi määrättiin Pääesikunnan päällikön alainen panssarivaunutoimikunta, jonka puheenjohtajana oli jalkaväen tarkastaja sekä jäsenenä sotavarustepäällikkö, päämajamestari ja Pääesikunnan kuljetusosaston päällikkö.<sup>202</sup>

Valmistellessaan keväällä 1984 ensimmäistä modernisointiin liittyvää panssarivaunutoimikunnan kokousta työryhmä totesi kokouskutsun muistiossa vaunukaluston modernisointitarpeet ja viittasi vuonna 1977 suoritettuun tutkimustyöhön<sup>203</sup>, jonka mukaan

”T-55:n tekninen suorituskyky kohoaa lisävarusteilla lähes tasavertaiseksi modernin kaluston kanssa”<sup>204</sup>.

Panssarivaunutoimikunnan kokouksessa puheenjohtajana oli jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Raimo Katona ja sihteerinä majuri Paavo Kuronen Pääesikunnan jalkaväkeätoimistosta.<sup>205</sup> Puheenjohtaja piti tarpeellisena panssarialan nykytilaa ja kehittämisen suuntaviivoja käsittelevän muistion ajantasaistamista, mutta se todettiin monestakin syystä vaikeaksi. Uusi perustamistehtäväluettelo (PTL) oli vahvistamatta, Panssariprikaatin rauhan ajan organisaation suunnittelu kesken, Neuvostoliiton hankinnat sopimatta, eikä panssarivaunujen varastointiin ollut vielä löydetty ratkaisua. Perusteiden keskeneräisyydestä huolimatta modernisointityöryhmän oli laadittava selvitys T-55:n modernisoinnista vuoden loppuun mennessä. Syynä tiukkaan aikatauluun oli seuraavana vuonna alkavat tilausvaltuudet. Modernisointiin oli varattu vaunua kohti 1,5 miljoonaa markkaa ja 6 000 alikaliiperilaukauksen hankintaan 18 miljoonaa markkaa.<sup>206</sup>

Pääesikunnan ajoneuvoteknillisen toimiston päällikkö, everstiluutnantti Pekka Ekdahl laati selvityksen pohjaksi muistion, minkä jälkeen yhdessä Panssariprikaatin kanssa laadittiin varsinainen selvitys yksityiskohtaisine muutoskohteineen. Kokonaisrahoitustarve oli tarkentunut 114 miljoonaan markkaan.<sup>207</sup>

Hankkeen perusteet ja rahoitustarve vahvistettiin modernisointityöryhmän esittelyssä panssarivaunutoimikunnalle joulukuussa 1984. Esittelyasiakirjan olivat allekirjoittaneet modernisointityöryhmän jäsenet ja hyväksyneet sotavarustepäällikkö kenraalimajuri Uolevi Anthoni, päämajamestari kenraalimajuri Ilkka Halonen, jalkaväen tarkastaja kenraalimajuri Tuomo Tuominen sekä Pääesikunnan kuljetusosaston päällikkö eversti Solmu Mattila. Perusteet T-55:n modernisoinnille oli luotu, ja työ voitiin aloittaa.<sup>208</sup>

## Modernisointi etenee – henkilöt vaihtuvat

Kesällä 1986 pidetyssä panssarivaunutoimikunnan kokouksessa todettiin modernisoinnin edenneen

kuluneen puolentoista vuoden aikana suunnitellusti. Modernisointityöryhmä veloitettiin laatimaan suunnitelma hankkeen loppuun saattamiseksi. Syynä kiirehtimiseen oli uuden T-72-kaluston hankinnan Panssariprikaatille asettamat haasteet. Saman vuoden aikana päätettiin laatia kokonaissuunnitelma panssarikaluston käytöstä.<sup>209</sup>

Samana marraskuun kokouksessa käsiteltiin havaintoja modernisointiin liittyneistä kokeiluista. Niinisaalossa ja Rovajärvellä suoritetuissa nuoliammukset koeammunnoissa oli havaittu sekä läpäisyn että toimintavarmuuden puutteita. Tehokkaimmaksi osoittautuneen belgialaisen nuoliammukset koeammuntoja päätettiin jatkaa. Ammunnanhallintajärjestelmien keskeisenä käyttäjävaatimuksena oli tehokas tulenkäyttö liikkeestä 1 500 metrin etäisyydelle. Hankittavaksi esitettiin Boforsin järjestelmää, jonka kalleus huolestutti toimikuntaa. Päätökset nuoliammukset ja ammunnanhallintajärjestelmän hankinnasta tehtiin vuoden 1986 lopussa.<sup>210</sup>

Ilmatorjuntakonekiväärät ja radiot päätettiin hankkia Neuvostoliitosta. Suojasavuheittimien ja kohdistuskaukoputkien hankinnassa oltiin päätyvässä Saksaan ja valaisuheittimen hankinnassa Ruotsiin. Ampumatarvikkeen ohella haasteita olivat lisäpanssarointi, johtajan pimeänäkölaite sekä ohjustulesta varoittava laservaroitin. Vaunun suojaukset, kuten ampumatarvikesuojaus, tykinputken lämpösuojaus ja pakokaasujen lämmönohjain, päätettiin teettää varikolla. Toimikunta päätti esittää, että kaikki 77 maassa olevaa T-55-vaunua modernisoidaan.<sup>211</sup>

Modernisointityöryhmän kokoonpanossa tapahtui upseerisiirtojen takia muutoksia. Everstiluutnantti Pekka Ekdahl oli työryhmän puheenjohtajana vuoden 1986 loppupuolelle asti, minkä jälkeen hankkeen saattoi loppuun hänen seuraajansa everstiluutnantti Raimo Hohti. Siinä missä Pääesikunnan eri osastojen upseerit ja Panssariprikaatin edustajat vaihtuivat kahdesta kolmeen vuoden välein, pysyvyyttä työryhmässä edustivat kuljetusosaston ja sähköteknisen osaston insinöörit. Panssarivaunutoimikunnan puheenjohtajana ehti hankkeen aikana toimia neljä jalkaväentarkasta-



■ Modernisoitu T-55M näytöksessä Santahaminassa toukokuussa 1990. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

jaa: kenraalimajurit Raimo Katona, Tuomo Tuominen, Matti Kopra ja Ilkka Ilmola. Myös työryhmän ja panssarivanuotikunnan sihteerinä ehti toimia neljä upseeria. Vuoden 1987 alussa modernisointityöryhmän nimeksi muutettiin sotavarustepäällikön esiteltyssä Panssarikaluston modernisoinnin työryhmä. Syy oli luonnollinen: useat modernisointitoimenpiteet koskivat T-55:n lisäksi myös muuta panssariajoneuvokalustoa.<sup>212</sup>

### Lisäpanssaroinnin haasteet

Modernisoinnin suurimmaksi haasteeksi osoittautui lisäpanssarointi. Sen pitkään jatkuneiden kokeilujen pelättiin viivästyttävän koko hanketta, sillä ratkaisulla oli seurannaisvaikutuksia muun muassa ammunnanhallintajärjestelmään. Vuoden 1988 alussa tehtiin kokeiluja kuudella vaihtoehtoisella panssaroinnilla, joista vain yksi täytti vaatimukset. Kokeilujen perusteella ei

löydetty suojausta, joka toimisi sekä alikaliiperiammusta että ontelokranaattia vastaan. Ontelokranaattista poiketen alikaliiperiammuksen uhka painottui tornin ja rungon etuosaan.<sup>213</sup> Lisäpanssarointikysymys pysyi hankkeen loppuun asti työryhmän ja toimikunnan kokouksen asialistalla. Kokeiluista ja selvityksistä huolimatta kyllin tehokasta ja kustannustehokasta ratkaisua ei löydetty. Modernisoidut vaunut jäivät ilman lisäpanssarointia.

Kokeilutoiminta jatkui 1980-luvun lopulla vilkkaana. Nuoliammusten koeammuntoja jatkettiin ja samalla ampumatarvikkeiden ballistiset arvot ohjelmoitiin uudelle ammunnanhallintajärjestelmälle. Hyvien tulosten perusteella tilattiin alikaliiperilaukaukset ja uudet ampumatarvikkeet vastaanotettiin vuonna 1990. Ammunnanhallintajärjestelmän käytöstä saatiin varusmieskoulutuksessa hyviä kokemuksia ja ammunnatulosten todettiin aikaisempaan verrattuna parantuneen. Toimikunta totesikin tyytyväisenä vaunun

olevan ”taisteluarvoltaan merkittävästi alkuperäistä parempi ja puutteiden poiston jälkeen käytettävyydeltään vaatimustasoa vastaava”.<sup>214</sup>

Modernisointityö käynnisti myös muita selvityksiä Pääesikunnassa. Niistä merkittävin oli 1980-luvun lopussa valmistunut panssarikaluston elinikäraportti, jonka pohjalta voitiin suunnitella systemaattisemmin eri vaunukaluston käyttöön, huoltoon ja modernisointiin liittyvät työt.<sup>215</sup>

## Modernisointityöryhmän työ päättyy

Modernisoituja vaunuja valmistui Asevarikko 5:stä nopeassa tahdissa. Viimeiset vaunut valmistuivat vuonna 1992. Modernisointi päättyi melkoisessa murroskohdassa, sillä samaan aikaan otettiin vastaan neuvostoliittolaisia T-72-vaunuja ja aloitettiin samantyyppisten vaunujen hankinta DDR:n ylijäämävarastoista. T-72-vaunut kaipasivat heti ainakin pimeätaistelukyvyn tehostamista, joten työryhmä alkoi selvittää näiden vaunujen modernisointi-tarpeita.<sup>216</sup>

Koulutus modernisoidulla T-55-kalustolla jatkui hyvin tuloksin seuraavan uuden vaunun eli Leopard 2A4:n hankkimiseen asti 2000-luvun alkupuolelle. Sen jälkeen T-55M-vaunujen operatiiviset tehtävät muutuivat ja laajamittainen vaunukoulutus lopetettiin. Suurin osa vaunuista romutettiin 2010-luvulla, mutta jotkut niistä säilytettiin erikoispanssarivaunuina.

Puolustusvoimien ja Pääesikunnan toimenpiteet peilaavat aina omaa aikaansa. T-55:n modernisoinnin parissa Pääesikunnassa kokoontui monen tahon asiantuntijoita, ja työssä kuunneltiin myös kentän ääntä. Modernisointiin olisi tuskin ryhdytty, jos tulleet Euroopan muutokset olisi aavistettu. Kymmenen eri maan laitevalmistajia, jokaista Pääesikunnan osastoa sekä ainakin muutamaa aluehallintoesikuntaa ja joukko-osastoa koskenut hanke oli työläs, pitkäaikainen ja melko kalliskin. Samalla se kuitenkin antoi lukuisille henkilöille ja organisaatioille arvokasta osaamispääomaa tulevaisuutta varten. Toimikunnat ja työryhmät olivat oman aikansa työrukkasia, jotka verkottivat osaajia ja valmistelivat Puolustusvoimia tulevien vuosien hanke- ja prosessityöskentelyyn.

---

Jyri Kosola

---

## PÄÄESIKUNTA OHJAA TUTKIMUSTA

**P**uolustusvoimat tutkii asioita ja tapahtumia kyetäkseen ymmärtämään sodankäyntiin liittyviä lainalaisuuksia sekä luodakseen sotilaallisen suorituskyvyn rakentamisen, käyttämisen ja ylläpitämisen kannalta relevanttia osaamista.

Sotahistoriallisella tarkastelulla on tulevaisuusrelevanssia vain silloin, kun se auttaa ymmärtämään sitä, miksi olemme nykytilanteessa. Vasta kun ymmärtää nykytilanteen olevan aikoinaan tehtyjen valintojen tulos vahvuuksineen ja heikkouksineen, kykenee

hyödyntämään historiaa tulevaisuuden luomisessa. Puolustusvoimien tutkimuksen tehtävänä on luoda tulevaisuuden kuvia, osaamista, valmiuksia ja suorituskykyä ja tutkia historiaa niiden puitteissa.

### Sotatekninen tutkimus pääinsinöörin johtoon

Puolustusvoimien tutkimustoiminnan ohjaus on viimeisten kolmen vuosikymmenen aikana kehittynyt



asteittain keskitetyimmäksi. Ylöjärven Takamaalla ja Helsingin Harakan saarella toiminut Puolustuslaitoksen tutkimuskeskus siirrettiin puolustusvoimien pääinsinöörin alaisuuteen vuonna 1965. Puolustusvoimien toinen merkittävä tutkimusyksikkö, Sähköteknillisen koulun laboratorion pohjalta 1974 perustettu Sähköteknillinen tutkimuslaitos Espoon Kivenlahdessa, sen sijaan jäi Pääesikunnan sähköteknillisen osaston johtoon. Kemian ja fysiikan tutkimusta ohjasi puolustusvoimien pääinsinööri johtama Pääesikunnan teknillinen kehittämisosasto. Sähköteknistä tutkimusta taas ohjasi sähköteknisen toimialan päällikkö aina vuoteen 1981 asti, jolloin myös Sähköteknillinen tutkimuslaitos siirrettiin pääinsinöörin alaisuuteen.

Teknisen kehityksen kannalta tilanne ei ollut tyydyttävä, sillä puolustusjärjestelmissä tarvittiin koko ajan kasvavassa määrin poikkitieteellistä osaamista. Vasta kun vuonna 1999 perustettiin Puolustusvoimien teknillinen tutkimuslaitos, kaikki teknologinen tutkimus saatiin yhdistettyä samaan organisaatioon ja keskitettyyn ohjaukseen eli puolustusvoimien pääinsinöörin johtoon.

Kesti siis 80 vuotta sotaväen ensimmäisen tutkimusorganisaation, sotaministeriön taisteluvälineosaston kemiallisen laboratorion, perustamisesta, ennen kuin saatiin yhdistettyä sotateknologisen tutkimuksen tekijät samaan organisaatioon ja asetettua ne Pääesikunnan keskitetyn ohjauksen piiriin. Jälkikäteen tarkasteltuna tätä voi pitää kummallisena hidasteluna, mutta aikaisten silmin asia on ollut erilainen. Kyse on pitkälti siitä, painotetaanko tiivistä toimialakohtaista toimintakykyä vai laajempaa poikkitieteellistä tarkastelua.

Tultaessa 2000-luvulle oltiin tilanteessa, jossa sotatekninen tutkimus oli organisoitu selkeästi Pääesikunnan ohjaukseen ja pääinsinöörin johtoon. Ohjauksesta vastaavan osaston nimi vaihtui vuosien mittaan: teknillinen kehittämisosasto, sotatalousosasto ja materiaaliosasto.

Pääinsinöörin johdolla tekninen tutkimus ja kehittäminen (TTK) organisoitiin tehokkaaksi ja systemaattiseksi Puolustusvoimien materiaalista valmiut-

ta palvelevaksi kokonaisuudeksi. Se muodosti ehjän ketjun tutkimuksesta sotavarusteeksi hyväksyntään. Pääinsinöörin käytössä ollut tutkimustoimintaan varattu oma TTK-tilausvaltuus mahdollisti puolustusvoimallisesti koordinoitun ja tarvittaessa ketterän tutkimusrahoituksen kohdentamisen tarpeiden mukaisesti. Keskitetty rahoitus mahdollisti päällekkäisen työn karsimisen ja pitkäjänteisen tutkimustoiminnan yli nelivuotisen taloussuunnittelun.

Vaikka tekninen tutkimus- ja kehittämistoiminta oli 1900-luvun lopussa saatu tehokkaan koordinaation piiriin, jäi sotilaallisen suorituskyvyn kokonaisuus edelleen sirpaleiseksi niin tekemisen kuin ohjaamisenkin suhteen. Vuonna 2009 Pääesikunta laati tutkimus- ja kehittämistoiminnan kehittämissuunnitelman, johon sisältyi muun muassa johdon keskitäminen ja tutkimusjohtajan tehtävän perustaminen, yhteinen rahoitusmekanismi sekä tutkimusrekisterin käyttöönotto.

Samaan aikaan käynnissä ollut suorituskyvyn käsitelmällin määrittely toi esiin selkeän ongelman: suorituskyvyn osatekijöiden, eli henkilöstön, materiaalin, käyttö- ja toimintaperiaatteiden, organisaation ja informaation, tutkimus oli hajallaan.

Henkilöstövoimavaroihin liittyvää tutkimusta teki Pääesikunnan henkilöstöosaston tilaamana Maanpuolustuskorkeakoulun käyttäytymistieteiden laitos. Operatiivisiin ja taktisiin käyttö- ja toimintaperiaatteisiin liittyvä tutkimustoiminta kulmineitui Maanpuolustuskorkeakoulun taktiikan laitokselle sekä verkostopuolustuskonseptien kehittämiseen ja kokeilutoimintaan vuonna 2010 perustettuun Verkostopuolustuksen kehittämisskeskukseen. Se oli organisatorisesti osa Puolustusvoimien johtamisjärjestelmäkeskusta, mutta sai ohjauksensa Pääesikunnan operatiiviselta osastolta. Puolustusvoimien johtamisjärjestelmäkeskukseen oma tutkimustoiminta keskittyi kyberpuolustukseen, jossa sitä ohjasi Pääesikunnan johtamisjärjestelmäosasto.

Tultaessa 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen taitteeseen Pääesikunnassa tutkimusta tilasivat ja ohjasivat henkilöstöosasto, operatiivinen osasto,



■ Puolustusvoimien johto tutustumassa Puolustusvoimien sähkötutkimuslaitokseen tammikuussa 1978. Etualalla vasemmalta Pääesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Paavo Junttila, tiedustelupäällikkö, kenraalimajuri Raimo Heiskanen, yleisesikuntapäällikkö, kenraaliluutnantti Ermei Kanninen, puolustusvoimain komentaja, kenraali Lauri Sutela ja laitoksen johtaja, insinöörieversti Jouni Koivisto. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

johtamisjärjestelmäosasto ja materiaaliosasto. Pääesikunnan koordinointi tapahtui tutkimus- ja kehittämistoiminnan koordinoitiryhmässä, jonka kokouksia johti välillä suunnitteluosaston päällikkö ja välillä materiaaliosaston päällikkö.

Suunnitteluosaston johdolla ryhdyttiin keväällä 2009 laatimaan kaiken Puolustusvoimien tutkimustoiminnan kattavaa tutkimusohjelmaa. Tuolloin

havaittiin, että tutkimusorganisaatioilla oli hyvin vaihteleva käsitys tavoitteilasta ja kehittämisen suurista kysymyksistä. Samalla tunnistettiin tarve laatia perusteita antava kattosuunnitelma sekä toimintaa yhdenmukaistava normisto. Tavoitteena oli luoda yhtenäinen käsitteistö, prosessit ja menettelytavat, jotta substanssiin käyväällä koordinoinnilla olisi onnistumisen edellytyksiä.

## Puolustusvoimauudistuksen kautta keskitetty ratkaisuun

Puolustusvoimien tutkimustoiminnan kehittäminen sidottiin puolustusvoimauudistuksen valmisteluihin. Syksyllä 2009 Pääesikunnan suunnitteluosasto, materiaaliosasto, operatiivinen osasto, Puolustusvoimien teknillinen tutkimuslaitos sekä Maavoimien, Merivoimien ja Ilmavoimien esikuntien edustajat saivat tehtävän laatia ehdotukset Puolustusvoimien tutkimus- ja kehittämistoiminnan uudeksi organisaatio-rakenteeksi.

Uuden organisaation tuli tuottaa entistä parempia tuotoksia ja saada aikaan kustannussäästöjä. Lisäksi tavoitteena oli siirtyä materiaalipainotteisesta tutkimuksesta kohti tasapainoisempaa kokonaisuutta, jossa sodankäyntiä tarkasteltaisiin laajemmin suorituskyvyn kokonaisuutena. Erityinen tarve oli kehittää suorituskykykonsepteihin ja sotataitoon liittyvää tutkimusta.

Vaihtoehtoina tarkasteltiin myös keskittämistä, hajauttamista ja ulkoistamista. Keskittäminen toi suorituskyvyn osatekijät saman katon alle. Sen epäiltiin kuitenkin rikkovan toimivana pidetyt yhteydet, kuten taktiikan tutkimuksen ja opetuksen samassa organisaatiossa sekä sotateknologian tutkimuksen osana sotavarustuksen kehittämisprosessia. Hajautettu ratkaisu olisi perustunut silloisiin organisaatioihin mutta parannettuun koordinointiin. Ulkoistamista tarkasteltaessa todettiin pian, että kaikki mikä oli ulkoistettavissa, oli jo pitkälti ulkoistettu.

Puolustusvoimauudistuksessa päädyttiin keskitettyyn ratkaisuun: Puolustusvoimilla olisi vuosien 2014–2015 jälkeen yksi logistiikkalaitos, yksi tiedustelulaitos ja yksi tutkimuslaitos. Puolustusvoimauudistuksen eturintamassa vuonna 2014 perustetun Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen ytimen muodosti vuoden 2013 lopussa muodollisesti lakkautettu Puolustusvoimien teknillinen tutkimuslaitos.

Uudeksi toimintakykyosastoksi liitettiin Maanpuolustuskorkeakoulun käyttäytymistieteiden laitos. Doktriiniosasto muodostettiin Verkostopuolustuksen

osaamiskeskuksen ja Maanpuolustuskorkeakoulun sotataidon laitoksen henkilöstön ympärille. Myös puolustushaarat ja tiedustelutoimiala sekä Puolustusvoimien johtamisjärjestelmäkeskus kohdensivat virkoja ja henkilöitä Puolustusvoimien tutkimuslaitokseen.

Pääesikunnan kykyä ohjata ja koordinoita tutkimustoimintaa kehitettiin perustamalla vuonna 2010 suunnitteluosastoon puolustusvoimien tutkimuspäällikön tehtävä sekä kohdentamalla hänen avukseen kolme henkilöä osaston strategisen suunnittelun sektorilta.

Pääesikunnan ohjausroolit olivat vielä 2010-luvun alussa perustuneet pitkälti menneeseen käytäntöön. Esimerkiksi suunnitteluosasto koordinoi pohjoismaista tutkimusyhteistyötä, mutta materiaaliosasto Euroopan puolustusviraston ja Naton kanssa tehtävää tutkimus- ja kehittämistoimintaa. Yhdysvaltojen kanssa tehtävä tutkimusyhteistyö oli kokonaan materiaaliosaston harteilla.

Tilanteen korjaamiseksi puolustusvoimauudistuksen yhteydessä Pääesikunnan materiaaliosaston teknologiasektorilta siirrettiin kolme virkaa suunnitteluosastolle tutkimuspäällikön alaisuuteen. Tämän seurauksena 1. tammikuuta 2014 alkaen kaikki puolustusvoimallinen tutkimustoiminnan ohjaus, suunnittelu ja koordinointi oli ensimmäistä kertaa keskitetty yhdelle Pääesikunnan osastolle.

Suunnitteluosaston koordinoititehtävä käsitti kaikki suorituskyvyn osatekijät sekä strategisen ennakoinnin. Puolustusvoimien tutkimuspäälliköllä on kahtalainen rooli. Yhtäältä hän on puolustusvoimien tutkimusjohtaja, Research Director, joka edustaa Suomea ja Puolustusvoimia kansallisessa ja kansainvälisessä tutkimusyhteistyössä, kuten Euroopan puolustusviraston ja Naton tutkimusjohtokunnissa. Toisaalta hän on Pääesikunnan suunnitteluosaston tutkimus- ja kehittämissektorin päällikkö.

Tutkimustoiminnan ohjauksen organisointi yhden johdon alle ja osaksi suunnittelutoimialaa on osoittautunut toimivaksi ratkaisuksi. Suunnittelutoimialan osana tutkimus- ja kehittämistoiminta kyettiin

■ Vuoden 2014 alussa perustetun Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen ytimen muodosti entinen Puolustusvoimien teknillinen tutkimuslaitos. Laitoksen silloinen johtaja, insinöörieversti Jyri Kosola testaamassa panssarintorjuntaohjusjärjestelmää 2000M Rovajärvellä toukokuussa 2013. Kuva: Veijo Miihkinen / Puolustusvoimat.

integroimaan Puolustusvoimien strategiseen suunnitteluun ja päätöksentekoon sekä kansainväliseen toimintaan. Merkittävin haaste oli henkilöstöresurssien leikkaaminen kolmellakymmenellä prosentilla verrattuna uudistusta edeltäneeseen aikaan, varsinkin kun kansainvälisen tutkimusyhteistyön määrä kasvoi 2010-luvulla moninkertaiseksi. Henkilöstöresurssien puute tutkimustoiminnassa on 2020-luvun alussa merkittävin Pääesikunnan ohjaus-, koordinointi- ja päätöksentekokykyä rajoittava tekijä.

Suunnitteluosastolle keskitetty ohjaus mahdollisti Puolustusvoimien koko tutkimustoiminnan johtoon ottamisen. Vuonna 2014 laadittiin käsitteet ja menettelytavat vakioiva ja yhtenäistävä Puolustusvoimien tutkimus- ja kehittämistoiminnan normi. Seuraavana vuonna kirjoitettiin Puolustusvoimien tutkimus- ja kehittämistoiminnan strategia. Näitä edeltäneet erilliset teknisen tutkimustoiminnan ja muun tutkimustoiminnan normit eivät tukeneet Puolustusvoimien tutkimustoiminnan kokonaisohjausta.

Puolustusvoimien teknologiaohjelmat muutettiin tutkimusohjelmiksi. Muutos näkyi sisällöissä. Tutkimus- ja kehittämistoiminnan suunnittelun yhteensovittamista varten perustettiin tutkimus- ja kehittämistoiminnan suunnitteluryhmä sekä vakioitiin toiminnan katselmointimenettely. Neljä kertaa vuodessa kokoontuva suunnitteluryhmä koostuu Puolustusvoimien toimialojen, puolustushaarojen ja laitojen tutkimusjohtohenkilöistä.

Pääesikunnan johdolla pidetään keväisin kaksi tutkimus- ja kehittämistoiminnan katselmointia. Ensimmäisessä tarkistetaan ja sovitetaan puolustusvoimalliset asiakastarpeet yhteen. Jälkimmäisessä tarkastellaan toteutusmahdollisuuksia, varmistetaan



tarkoituksenmukainen resurssien jako sekä tarvittaessa priorisoidaan tutkimushankkeet puolustusvoimien tutkimuspäällikön johdolla.

Oman tutkimuksen lisäksi Puolustusvoimien tutkimustoiminta perustuu yhteistyöverkostoihin. Strategiansa mukaisesti Puolustusvoimat tekee vain



sellaista tutkimusta, joka salattavuussyistä on pakko tehdä itse, johon Puolustusvoimien ulkopuolella ei ole osaamista tai jossa Puolustusvoimien on kyettävä olemaan riippumaton toimija.

Pääesikunnan suunnitteluosasto hallinnoi kansallisia ja kansainvälisiä sopimuksia. Se ohjaa ja

koordinoi tutkimusyhteistyötä verkostossa, jonka keskeisiä toimijoita ovat Puolustusvoimien teknologia-neuvosto, Maanpuolustuksen tieteellinen neuvottelukunta, Euroopan puolustusvirasto, Naton tutkimus- ja teknologiaorganisaatio sekä Euroopan puolustusrahasto.



## KOULUTUKSEN SUUNTAVIIVOJA KEHITTÄMÄSSÄ

Puolustusvoimien koulutusta ryhdyttiin rakentamaan 1920-luvulla aluksi sotaväen esikunnan ja sittemmin yleisesikunnan suuntaviivojen mukaisesti. Perusta koulutuksen järjestelyille luotiin yhdistämällä idästä ja lännestä saadut vaikutteet omien tarpeiden sanelemiin vaatimuksiin. Samaan aikaan valmistuivat ensimmäiset koulutus- ja harjoitusohjesäännöt. Ohjesääntötyö pääsi kuitenkin vauhtiin vasta kotimaisen upseerikoulutuksen myötä. Toiminnan turvallisuutta edistävä varomääräytyö aloitettiin koulutusosaston johdolla 1950-luvulla.

Laadun valvonnassa keskeisessä asemassa aina 1980-luvulle saakka olivat Pääesikunnan koulutustarkastukset. Suuria askeleita koulutuksen kehittämisessä kohti nykyaikaa olivat myös Pääesikunnan johdolla toteutetut joukkotuotanto-, palvelusaika- ja johtaja- ja kouluttajakoulutusuudistukset sekä erilaisten koulutussimulaattorien käyttöönotto.

■ Koulutustarkastus Karjalan jääkäripataljoonassa huhtikuussa 1967. Kuva: Sotamuseo.



## PÄÄESIKUNTA KOULUTUKSEN UUDISTAJANA

**K**oulutus on työläin osa asevelvollisuusarmeijan rakentamista, sillä se rasittaa kaikkia kansalaisia. Toisaalta varusmies- ja reserviläiskoulutus tarjoavat veronmaksajille mahdollisuuden kontrolloida Puolustusvoimia sisältä päin ja hyötyä tarjotusta koulutuksesta. Puolustusvoimien koulutusjärjestelmä on turvallisuus- ja koulutuspoliittisten ratkaisujen johdannainen, ja siten se joutuu sopeutumaan yhteiskunnallisiin muutoksiin.<sup>1</sup>

Asevelvollisten lisäksi Puolustusvoimat kouluttaa itse sotilasammateissa toimivan henkilöstönsä ylimpiin akateemisiin tutkintoihin asti. Muulle palkatulle henkilöstölle annetaan tarvittavaa täydennyskoulutusta. Sodan aikana Puolustusvoimien kyky oppia ja sopeuttaa toimintaansa muutoksiin saattaa olla kansakunnan kohtalon kysymys, joten organisaation on itsekin opittava oppimaan.<sup>2</sup>

Itsenäisen Suomen puolustuslaitoksen koulutusta ei luotu tyhjästä, vaan se rakennettiin yhdistämällä itäistä ja läntistä sotilastraditiota suomalaiseen visioon. Kymmenen vuoden urakan jälkeen vuonna 1930 julkaistiin yleisesikunnan ja suojeluskuntain yliesikunnan myötävaikutuksella Suomen puolustusvoimista kansalaisille kertova juhlakirja. Koulutuksesta tuolloin vastannut eversti Viljo Tuompo kuvaa siinä suomalaisen sotilaskoulutuksen ihannetta: ”*Sota vaatii jokaiselta mieheltä – ei vain äärimmilleen kehitettyjä ruumiillisia ominaisuuksia ja puhtaasti sotilaallista harjoitusta – vaan ennen kaikkea jokaisen yksilön ajattelevia aivoja ja henkisen kypsyyden etevämmyyttä vihollisen suhteen.*”<sup>3</sup>

Varusmiesten palvelusaika kesti tuolloin 12–15 kuukautta. Palvelukseen oli sijoitettu ”välttämättömän alkeisopetuksen” nimellä lasku-, luku- ja kirjoitustaidon täydennysopetusta. Valistustyönä opetettiin esimerkiksi historiaa, luonnontieteitä ja yhteiskuntaoppia. Sotilaallinen opetus täytti valtaosan päivästä,

mutta aikaa – ja toki myös tarvetta – oli muuhunkin opetukseen. Muodostuneessa koulutuskulttuurissa kasvatus nähtiin osaksi kaikkea opetusta ja puolustuslaitoskin korosti yksittäisen sotilaan ajattelevia aivoja. Ne joutuivat sodan testiin ennen kuin kymmenen vuotta ehti kulua eversti Tuompon tekstin julkaisusta.<sup>4</sup>

### Koulutuksen johtaminen

Itsenäisyyden alkuvuosina koulutuksen johtaminen hajautui sotaministeriön, sotaväen ja suojeluskuntajärjestön vastuulle. Uuden nimen saanut puolustusministeriö pidatti valtioneuvoston ohjesäännössä itselleen sotilasoppilaitosten ja -kursseiden johtamisen vuoteen 1931 asti.<sup>5</sup>

Suojeluskuntain yliesikunnan koulutusosasto las-ki antavansa Puolustusvoimien rinnalla asekoulutusta 100 000 miehelle. Vuonna 1925 siihen asti erillään toimineet sotaväen päällikön esikunta ja yleisesikunta yhdistettiin, mikä vahvisti vakinaisen väen asemaa sotilaskoulutuksen ohjaajana. Sotavuosina Päämajan koulutusosasto keskittyi koulutuksen kokonaisuuden johtamiseen ja rintamajoukkoihin. Merkittävässä asemassa oli kotijoukkojen esikunnan koulutusosasto, jonka johdolla ehdittiin kurssittaa lähes puoli miljoonaa henkilöä.<sup>6</sup>

Organisaatiomallien ja kulloinkin muodissa olleiden nimikkeiden vaihdellessa Pääesikunnan koulutusjohdolla on varsinaisen koulutusosaston tai -toimiston lisäksi ollut tukenaan tiettyyn alaan erikoistuneita toimistoja tai sektoreita. Niistä pysyvin on ollut liikuntakasvatusala<sup>7</sup>, mutta myös ohjesääntöjä ja opetusmenetelmiä on usein kehitetty asiaan erikoistuneiden organisaatioiden työnä.

Vaikka koulutuksen toteutusta voikin tarkastella vuotuisina aikajaksoina, sen suunnittelu kattaa usei-





■ Itsenäisen Suomen puolustuslaitoksen koulutusjärjestelmä rakennettiin yhdistämällä itäisiä ja läntisiä vaikutteita omiin suomalaisiin tarpeisiin ja lähtökohtiin. Suomen Valkoisen Kaartin asevelvollisia varustarkastuksessa Kaartin kasarmin pihalla vuonna 1926. Kuva: Sotamuseo.

ta vuosia. Kehittämisohjelmat muodostuvat pitkistä hankkeista ja niihin sisältyvistä projekteista. Niiden kustannukset jakautuvat koulutusbudjetteja laajemmalle ja vaikutukset ulottuvat vuosikymmenien päähän<sup>8</sup>. Usein niihin sisältyy koulutusaikojen ja varuskuntaverkoston muutoksia.

Sotien jälkeen Puolustusvoimien koulutuksen valtakunnallisen johdon järjestely on vaihdellut<sup>9</sup> suurimmillaan massiivisesta Pääesikunnan koulutus-esikunnasta pienimmillään Pääesikunnan henkilöstöesikunnan komentopäällikön alaiseen koulutussektoriin<sup>10</sup>.

Puolustusvoimien koulutuspäällikköinä on toiminut upseereja kenraaliluutnanteista eversteihin. Välillä he ovat johtaneet omaa esikuntaa, välillä koulutusosastoa, ja välillä nimike on liitetty henkilöstöpäällikköön tämän varsinaisten tehtävänimikkeen rinnalle.<sup>11</sup> Vuonna 2015 koulutusosasto (J7)<sup>12</sup> irrotettiin henkilöstöosastosta omaksi osastoksi. Osastoa johtaa puolustusvoimien henkilöstöpäällikön alainen koulutuspäällikkö.

Koulutuksen resurssit levittyvät koulutusta toteuttavaan kenttään: puolustushaaroihin, joukko-osastoihin, sotakouluihin ja toiminnassa oleviin operatii-

visiin johtoportaisiin. Suomalaisen katsantokannan mukaan komentaja vastaa joukkonsa koulutuksesta. Silti koulutuksessa on aina ollut koko Puolustusvoimien läpi leikkaavia teemoja. Sen vuoksi Pääesikunnan koulutuspäällikkö tai koulutusosaston päällikkö ovat samassa tai eri persoonassa olleet keskeisiä vastuuhenkilöitä koulutusta kehitettäessä, vaikka koulutukseen käytetyistä varoista vain osa on ohjautunut heidän kauttaan.

Koulutuspäällikön vaikutuskeinoiksi ovat vakiintuneet pysyväis- ja varomääräykset, ohjesäännöt sekä koulutuksen kehityshankkeet<sup>13</sup>. Valtakunnallisesti yhtäläinen alokkaiden peruskoulutuskausi on koulutuspäällikön vastuulla. Sen ohjaamisessa hänen välineinä ovat ”opetusoppiin” keskittyvä *Kouluttajan opas* sekä usein uudistuva *Sotilaan käsikirja*<sup>14</sup>, joka jaetaan kaikille alokkaille.<sup>15</sup>

Koulutusjohtoa on aina kiinnostanut, miten ihmiset oppivat. Opetusvälineitä on pyritty hankkimaan keskusjohtoisesti. Opetuselokuvat olivat pitkään suosiossa – osin sen vuoksi, että elokuvakeskusrahasto tuki toimintaa. Puolustusvoimilla olikin kahdeksankymmenluvulle saakka johdossaan yksi Suomen laajimmista elokuvateatteriverkoista. Kahdeksankymmenluvulla uusi tekniikka alkoi nopeasti muuttaa teknisten opetusmenetelmien laatua. Viime vuosituhanella elokuvista on tullut videotiedostoja ja paukkupatruunat ovat jääneet houkuttelevuudeltaan laserasesimulaation varjoon.<sup>16</sup>

## Koulutuskulttuurien sulatusuuni

Alkuvuosina kipuiltiin Saksasta oppinsa hakeneiden jääkäreiden ja Venäjän keisarillisessa armeijassa palvelleiden upseerien erilaisen koulutuskäsityksen välillä. Sukupolvien ero käy hyvin ilmi silloisten majurien, myöhemmin kenraalien Harald Öhquistin ja Erik Heinrichsin kirjeenvaihdosta tammikuussa 1920. Karjalan Kaartin komentaja Öhquist kirjoitti Sotaministeriön intendenttiosaston päällikölle Heinrichsille: ”*Venäläinen tai haminalainen* (Haminan kadettikoulun käynyt, kirj. huom.) *ei tule koskaan sisimmässään*

*– oikein Aus dem Herzen – ymmärtämään, että upseereiden – ei aliupseereiden tulee kouluttaa ja kasvat-  
taa miehistö, että jokapäiväinen koulutustyö, rutiinit  
komppanian puitteissa on komppanianpäällikön oikeus  
ja pääasiallinen toiminta, että komppanianpäällikön  
tulee tuntea ja olla kiinnostunut jokaisesta miehestä.*”<sup>17</sup>

Upseerien kouluttajatehtävä hakeutui pian uomiinsa, mutta kanta-aliupseerien ja myöhemmin toimi- ja opistoupseerien roolia Puolustusvoimien henkilöstökokoonpanossa on matkan varrella säädetty. Yhtenäispäällystään ja keskikoulupohjaiseen toimiupseeristöön siirryttiin vilkkaan keskustelun jälkeen vuonna 1974. Jo yhdeksän vuotta myöhemmin Pääesikunta esitti puolustusministeriölle toimiupseerien koulutuksen tarkistamista keskiasteen koulutus uudistuksen mukaiselle opistotasolle. Oli havaittu, että toimiupseerikoulutusta jouduttiin jo käytännön syistä rydyttämään runsaalla täydennyskoulutuksella, mikä tuli lopulta kalliimmaksi kuin siirtyminen suoraan opistotason koulutukseen.<sup>18</sup>

Uusittu upseerikoulutus aloitettiin ja voimavarat keskitettiin Maanpuolustuskorkeakouluun Santahaminan kampukselle vuonna 1991 tehdyn päätöksen mukaisesti. Toimiupseerit muuttuivat opistoupseereiksi samana vuonna. Maanpuolustuskorkeakoulu aloitti toimintansa vuoden 1993 alussa, jolloin myös Päällystöopisto organisoitiin uudelleen. Henkilöstörakenne oli kuitenkin jo vinoutunut siten, että vuonna 1992 oli 1 700 aktiivi- tai evp.-upseerin vajuus sodan ajan tarpeeseen nähden. Vastaavasti opistoupseereja oli noin 700 liikaa. Silloisten värvättyjen tehtävien lisäämistä suunniteltiin 50–60 henkilöllä vuodessa, alkaen vuodesta 1994.<sup>19</sup>

Vuosituhanen vaihteessa tehtiin koko päällystön suuri koulutus uudistus. Opistotasaisen koulutuksen loppuminen Suomessa ja siirtyminen ammattikorkeakouluihin päätti uusien opistoupseerien kouluttamisen vuonna 2003. Samalla luotiin upseerien uusi akateeminen koulutusohjelma ja otettiin käyttöön sotatieteelliset oppiarvot. Opistoupseerien vähitellen poistuessa eläköitymisen myötä palveluksesta heidän tehtävänsä jaetaan upseereille ja värvätyistä henkilös-



■ Koulutuspäälliköllä on keskeinen asema kehitettäessä Puolustusvoimien koulutusta. Pääesikunnan koulutuspäällikkö, kenraaliluutnantti Ali Koskimaa tarkastamassa varusmiesten sinkokoulutusta Hämeen jääkäripataljoonassa huhtikuussa 1965. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

töryhmästä kehitetylle aliupseeristolle, jolle luotiin koulutusjärjestelmä 2000-luvulla.<sup>20</sup>

Nykymuodossaan Maanpuolustuskorkeakoulu on yliopisto, joka koordinoi sotilasalan opiskelua myös muissa sotakouluissa. Perustutkintoja ovat sotatieteiden kandidaatin ja maisterin tutkinnot, ja jatkotutkintoja ovat yleisesikuntaupseerin ja sotatieteiden tohtorin tutkinnot. Vuonna 2003 Maanpuolustuskorkeakoulussa järjestettiin Euroopan ensimmäinen sotatieteiden tohtoripromootio. Sadan tohtoriopiskelijan raja ylitettiin kesällä 2017.<sup>21</sup>

Suomalaisen sotilaskoulutuksen lähtökohtana on kaikkien, myös henkilökunnan, koulutuksen aloittaminen alokkaina samalta viivalta. Jo nuorina omiin

suuntiinsa lähteneiden kansalaisryhmien palauttaminen toistensa yhteyteen varusmiespalveluksessa on nähty vaikuttavaksi asiaksi sekä yhteiskunnallisesti että sotilasjohtajana kehittymisen vuoksi. Prosessin tasa-arvoisuutta sen eri ilmenemismuodoissa on kuitenkin jatkuvasti seurattava.<sup>22</sup>

Yleinen suomalainen koulutusjärjestelmä alkoi jo ennen peruskoulu-uudistusta eriyttää oppilaita erilaisille koulutustasoille. Se heijastui myös Puolustusvoimiin, jossa siviilikoulutuksen taso ennakoi valikoitumista johtajakoulutukseen. Toinen parlamentaarinen puolustuskomitea edellytti jopa sitä, että johtajakoulutukseen sopivat valitaan jo kutsunnoissa. Puolustusvoimissa aloitettiin vuonna 1979 Kou-

*lutus-80*-projekti<sup>23</sup>, jonka tavoitteena oli pitää kiinni koulutuksen tasa-arvosta. Valikoiminen eri tehtäviin oli välttämätöntä, mutta se haluttiin tehdä testaamalla ja lisäämällä koulutukseen läpäistäviä tutkintoja, joilla varmistettiin henkilön taito ja valmius siirtyä seuraavalle koulutustasolle.<sup>24</sup>

Puolustusvoimien soveltuvuustestausta laajennettiin 1980-luvun alussa ottamalla käyttöön peruskoe 2. Sen tarkoituksena oli mitata henkilön johtajataipumuksia ja psyykkistä paineensietoa, mutta sen perusteella saatettiin ohjata myös lääkärin pakeille mahdollisten mielenterveysongelmien tutkimiseksi. Varusmiespalveluksessa johtajakoulutukseen valikoitumisella ja siinä onnistumisella on vahva yhteys menestymiseen myöhemmässä siviilielämässä, kun menestymisen mittareina pidetään palkkaa, korkeaa ammattiasemaa sekä pysymistä työelämässä.<sup>25</sup>

Puolustusvoimien sisäiseen koulutuskulttuuriin vaikuttavat kolme suurta henkilöstöryhmää, joilla on erilainen rooli ja erilaiset ongelmat. Upseerien edellytetään paitsi hallitsevan sotilasjoukkojen toiminnan ja johtavan koulutusta toimivan myös kouluttajina. Aliupseerien odotetaan olevan syvällisesti perehtyneitä erikoisalaansa ja keskittyvän hallitsemaansa taitoon tai asejärjestelmään sen elinkaaren ajan. Varusmiesjohtajat ovat koulutettavina, mutta he myös itse kouluttavat ja johtavat arkisia toimia.

Muista instituutioista poiketen Puolustusvoimat tarjoaa johtajaksi koulutettavan varusmiehen johdettavaksi eläviä alaisia ja varustaa hänet muodollisella arvovallalla sekä rikoslain tukemalla käskyvallalla. Valintajärjestelmästä ja Puolustusvoimien antamasta lyhyestä koulutuksesta huolimatta tuoreiden varusmiesjohtajien toiminnassa heijastuvat yhteiskunnan sisäänrakennetut odotukset ja ennakkokäsitykset. Johtajakoulutus systematisoitiin vuosituhanen

■ Upseerien edellytetään paitsi hallitsevan sotilasjoukkojen toiminnan ja johtavan koulutusta toimivan myös kouluttajina. Kadetti harjoittelemassa johtamista talvileirillä vuonna 1986. Kuva: M. Niskanen / Ruotuväki, Sotamuseo.





vaihteessa kehittämällä syväjohtamiseksi kutsuttu toimintamalli, jonka isänä voidaan pitää eversti evp., kasvatustieteiden tohtori Vesa Nissistä. Vaikka sen keskeinen kohderyhmä olivatkin varusmiehet, syväjohtaminen ja siihen sisäänrakennettu palautemekanismi ovat muokanneet Puolustusvoimien koko johtamis- ja koulutuskulttuuria.<sup>26</sup>

## Kasvatuksen ja koulutuksen tasapaino

Itsenäisyyden alkuvuosina Puolustusvoimissa annettiin aikaa sotilaskasvatukselle, eettisen ymmärryksen, hyveiden ja vastuullisuuden ihanteille. Kurinalaisuuteen piti kasvaa, mutta sen ei haluttu perustuvan sokeaan tottelemiseen. Organisaation ihanteiden ja todellisuuden kohtaaminen ei aina ollut helppoa, mutta ”ajattelevat aivot ja henkinen kypsyyt” saivat sotilaat valitsemaan talvi- ja jatkosodassa ihanteet, jotka kestivät sodan paineet.<sup>27</sup> Sama ajattelu on edelleenkin voimassa, ja se on jatkuvan keskustelun sekä tutkimuksen kohteena.<sup>28</sup>

Varusmiespalvelukseen käytettävä aika on vuosien myötä lyhentynyt, mikä heikentää koulutustulosta ja vähentää mahdollisuuksia sotilaskasvatukseen<sup>29</sup>. Ajatukset koulutusajan pidentämisestä eivät ole olleet poliittisesti hyväksyttäviä. Seitsemänkymmentäluvulla koulutusajan pidentämistä selvitettiin Pääesikunnan, puolustushaarojen, sotilaslääkien ja aselajien edustajista muodostetun työryhmä Hallin raportissa. Koulutusajan pidentämistä koskeva selvitystyö oli vuotanut myös *Uusi Suomi* -lehteen, minkä vuoksi koulutuspäällikkö joutui selvittämään puolustusvoimain komentajalle esikuntansa työskentelyä asiassa. Ajatus haudattiin, mutta siihen palattiin vielä 1980-luvulla, kun koulutuspäällikkö esitti eduskunnan puolustusasianvaliokunnalle joko pitkän palvelusajan suorittavien määrällistä lisäämistä tai 330 vuorokauden palvelusajan määräämistä yhtäläisesti kaikille.<sup>30</sup>

Palvelusaikaa ei pidennetty, ja yleissivistävää opetusta jouduttiin karsimaan lyhyimmän palvelusajan lyhennyttyä kahdeksasta kuuteen kuukauteen vuonna 1998. Tehostetulla koulutuksella vapautettiin 7 000

vuodepaikkaa ja saatiin mahdollisuus varuskuntien sulkemiseen ja henkilöstön uudelleen kohdentamiseen. Opetukseen sisällytettäviä asioita karsittiin. Esimerkiksi sodan oikeussääntöjen syventävä käsittely oli kiireistä, vaikka *Sotilaan käsikirjassa* muistutetaan niiden rikkomisesta rangaistavan ja kehoitetaan olemaan selvillä omista arvoista.<sup>31</sup>

Yhä useammassa ihmisenä kasvamisen kysymyksessä jouduttiin 1990-luvulla luottamaan yleisen koulutusjärjestelmän opetukseen ja keskittymään ydin tehtävien hoitamiseen, joka on myös kiertoilmaus välttämättömälle minimitasolle. Muutokset varusmiesikäluokkien fyysisessä kunnossa johtivat koulutuksen kokonaisrasituksen seurantaan pitkäaikaisen liikuntapäällikön Kauko Palvalinin johdolla, mutta myös Puolustusvoimien antamaan yhteiskunnalliseen palautteeseen. Vuosituhannen vaihduttua sotilaan toimintakykyä alettiin tarkastella kokonaisuutena, joka jakautuu fyysiseen, psyykkiseen, sosiaaliseen ja eettiseen ulottuvuuteen. Yksistään taistelukoulutus ei riitä sotilaan toimintakyvyn rakentamiseen. Koulutus 2020 -projektin myötä onkin lisätty sosiaalisten, psyykkisten ja eettisten kysymysten käsittelyä osaksi koulutusta jo alokkaasta alkaen.<sup>32</sup>

Yhteiskunnallisen muutoksen myötä varusmiesten opettaminen ihmisten väliseen yhteistoimintaan on noussut entistä tärkeämmäksi tehtäväksi. Havainnot kutsuntaikäisten sosiaalisen kanssakäymisen heikoista valmiuksista ovat lisääntyneet, ja 2020-luvulla niistä tullut yksi keskeinen syy jättää varusmiespalvelus suorittamatta tai kesken. Tilannetta on toistuvasti helpotettu varusmiespalveluksen pehmenetyllä alulla ja kehittämällä alokasajan johtamistapoja, mutta muutosten suuruus on riittänyt lähinnä myötäilemään siviilimaailman kehitystä.<sup>33</sup>

## Mielekkään toiminnan rajat

Sotilaskasvatuksen ja sotilaskoulutuksen tasapainon ylläpitoon kuuluu myös koulutusjohdon jatkuva taistelu simputusta vastaan. Alkujaan termi simputus syntyi Haminan kadettikoulussa vuosina 1821–1902

toimineen toverikunnan sisäisen arvojärjestyksen ja kurinpidon tuotteena. Kyseessä ei ollut koulun sääntöjen mukainen kurinpitäjärjestelmä, ja ajoittain toverikuntakin oli suomalaishenkisyytensä vuoksi kielletty ja sen vuoksi salainen. Sen sallittiin kuitenkin toimia, koska kadettien sisäinen kuri helpotti virallisen ulko-kuoren ylläpitoa.<sup>34</sup>

Itsenäisessä Suomessa simputus hiipi koulutukseen sotilaskasvatuksen kautta. Sotilasyhteisössä puututtiin herkästi minäkeskeisiin asenteisiin, lyhytnäköiseen toimintaan ja epäoikeudenmukaisuuden kokemuksiin. Jääkäreille tuttu kantilainen velvollisuusetiikka kammoksui erivapauksia, eikä se siksi ottanut huomioon ihmisten erilaista toimintakykyä ja herkkyyttä. Henkilön mielen pahoittuminen saatettiin ymmärtää ennemminkin oppimisprosessin alkuna kuin sen vaikeutumisena, vaikka se koettiin myös omista nahoista. Vuoden 2007 *Kouluttajan opas* tunnusti: ”*Puolustusvoimiin on jostain syystä muodostunut vahva perinne, että palautetta on annettu ainoastaan silloin, kun jokin asia on mennyt huonosti. Negatiivinen palaute on saatanut kohdistua myös suoraan yksilöön ja hänen persoonallisiin ominaisuuksiinsa.*”<sup>35</sup>

Pääesikunta keskittyi pitkään torjumaan simputusta, jonka tunnusmerkistötekijänä on esimiesvallan väärinkäyttö. Vakinaisen henkilökunnan osuus esille tulleista rikoksista väheni 2000-luvun alussa alle kymmeneen vuodessa ja eniten simputusta harrastivat varusmiesjohtajat. Monen hämmästykseksi se, mikä siviilimaailmassa oli sallittua ja sosiaaliseen paineeseen sekä ainakin teoreettiseen vapaaehtoisuuteen perustuvaa, olikin Puolustusvoimissa kiellettyä.<sup>36</sup> Oleellisen eron siviilimaailmassa tapahtuvaan kiusaamiseen muodosti sotilaallinen käskyvalta. Laajastikaan tulkituna esimiesvallan väärinkäyttö ei kata koko pennaliskin kirjoa, vaan sitä on lähestyttävä myös vertaisten epäasiallisen käyttäytymisen muotona.

Simputukseksi tulkitaan joskus virheellisesti myös äksiisi eli toistokoulutus. Äksiisiin tarpeen tajuamista auttaa sotilaskoulutuksen vertaaminen taiteen ja urheilun taitotasojen saavuttamiseen. Molemmista haetaan varmaa huippusuoritusta suurilla toistomäärillä.

Toinen sekaannusta aiheuttava ilmiö on Puolustusvoimien haluaman laatustandardin opettaminen nuorisolle, jonka ajatusmallina on ”mitä välii”. On turvallisempaa osoittaa vaadittu huolellisuustaso vaikkapa suorina päiväpeiton raitoina kuin jättää se opittavaksi vasta silloin, kun varmistamatta jäänyt ase laukeaa vahingossa.<sup>37</sup> Mielekkyytensä koulutus kuitenkin menettää, jos sen tarkoitus unohtuu ja vain muoto säilyy.

Taistelu simputusta ja kiusaamista vastaan on jatkuvaa, koska uudet varusmiesikäluokat tuovat aina Puolustusvoimiin kouluissa ja siviilimaailmassa opitut tapansa. Vastusten listalle on jouduttu lisäämään eriarvoisuus ja syrjintä.<sup>38</sup> Varusmiespalveluksessa yhteisen tehtävän äärellä kohtaavat paitsi sukupuoli-identiteettitään, yhteiskuntaluokaltaan ja koulutustaustaltaan erilaiset ihmiset myös erilaiset etniset, uskonnolliset ja kielelliset taustat ja kulttuurit.

Vuonna 2009 peruskoulutuskaudelle ja johtajakoulutukseen lisättiin tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta käsittelevät oppitunnit. Samaan aikaan uudistetussa *Yleisessä palvelusohjesäännössä* tarkennettiin simputuksen ja kiusaamisen ehkäisyä sekä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusperiaatetta. Vuoden 2020 *Sotilaan käsikirjan* mukaan ”*jokainen varusmies, joka kokee tulleensa epäasiallisesti kohdelluksi tai havaitsee sellaista tapahtuvan, on velvollinen ilmoittamaan asiasta.*”<sup>39</sup>

## Osaaminen mittaa koulutuksen

Puolustusvoimien ensimmäinen ”sotilaspedagooginen kurssi” järjestettiin Helsingissä vuonna 1924 ja koulutusta jatkettiin jo heti seuraavana vuonna. Kurssituksen tarkoituksena oli kohottaa ja yhtenäistää käytännön koulutuksen tasoa ja samalla tuottaa aineistoa koulutuksen kehittämiseksi. Kilpailuilla ja kokeilla oli alusta alkaen merkityksensä koulutustuloksen arvioinnissa ja koulutustapojen kehittämisessä.<sup>40</sup>

Vuosittaisilla leireillä ja sotaharjoituksissa saatiin kuva joukkojen osaamisesta. Joukko-osastoissa kehitettiin alokaskauden päättäviä koulutustasokilpailuja, jotka osoittivat, oliko opetus mennyt perille ja hallit-



■ Koulutuksessa opittuja taitoja testataan ampumaleireillä ja sotaharjoituksissa. Ammuntaa raskaalla kranaatinheittimellä Jääkäriprikaatin harjoituksessa syyskuussa 1997. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

tiinko mitatut taidot. Kilpailuhenkisillä koulutustason mittauksilla oli myös tunnistetut käänttöpuolensa: Oliko osa joukosta tarkoituksella poissa tapahtumasta? Oliko koulutuksessa keskitytty vain kilpailussa mitattaviin asioihin hyläten kognitiivinen oppimiskäsitys?<sup>41</sup>

Kylmän sodan aikana koulutuspalautteesta jäi puuttumaan vertailu muiden maiden tasoon. Puolustusministeriö komensi vuonna 1977 Pääesikunnan koulutusosaston päällikön, eversti Raimo Viidan tutustumaan YK-joukkoihin Kyproksella ja Siinailla

sekä sotilastarkkailijoiden työhön Lähi-idän rauhanturvaoperaatiossa UNTSOssa. Kyseessä oli ensimmäinen ulkopuolinen koulutustarkastus suomalaisen rauhanturvaamisen silloisessa kaksikymmenvuotisesa historiassa. Mittavassa matkakertomuksessa analysoitiin suomalaisten koulutustasoa, joka todettiin ”yllättävän hyväksi”. Kertomuksen liitteenä olevassa muistiossa eversti Reino Raitasaari tiivistää suomalaisen sotilasaamisen: ”*Rivimies osaa ampua, mutta ei taistella. Joukkueenjohtaja ei osaa johtaa, vaan ehkä*



*kuolla miehineen. Kantahenkilöstöä on liian vähän ja sen sisällä on ryhmiä, joiden taito on vajaa. Komentajaportaan hallinnon ja huollon tuntemus on vajaa.”<sup>42</sup>*

Kansainvälisestä vertailusta saatu koulutuspalautelaajeni vuonna 1997, jolloin ensimmäinen maavoimien varusmiesjoukko osallistui Nordic Peace -harjoitukseen Norjassa. Yhteisharjoitukset ovat sen jälkeen antaneet vuosittain mahdollisuuden verrata suomalaisen koulutuksen tasoa muihin ja etsiä käyttökelpoisia vaikutteita omaan koulutuskulttuuriin.<sup>43</sup>

Vuonna 1998 julkaistussa kirjassa *Sotilaspedagogiikan perusteet* osaamisen seuranta jaotellaan yksilöiden ja joukon toimintakyvyn arviointiin sekä itsearviointiin. Sekä kouluttajan että koulutettavien tulee osallistua toiminnan arviointiin. Valmentavilla menetelmillä, kuten simulaattoreita ja videointia käyttämällä, lisätään palautteen vaikutusta oppimisprosessiin.<sup>44</sup>

## Joukkotuotanto mittaa koulutusjärjestelmän

Seitsemänkymmenluvun lopussa jouduttiin toteamaan Puolustusvoimien koulutuksen toteutuvan edelleen pääasiassa 1960-luvun alkupuolen perusjärjestelyjen mukaisesti. Suurten ikäluokkien loppuminen merkitsi 25 prosentin vähennystä varusmiesvahvuuksiin. 1970-luvun alun 44 400 varusmiehen keskivahvuudesta jäätiin 1990-luvun alkupuolelle tultaessa alle 30 000 vuotuisen koulutettavaan. Yhä suurempi osa varusmiehistä sitoutui hajanaisen varuskuntaverkoston ylläpitotehtäviin. Varuskuntia oli yksinkertaisesti liikaa ja niiden ylläpitoon ehtivää palkattua henkilöstöä liian vähän.<sup>45</sup>

Virkaehtosopimuksissa ja työaikalainsäädännössä tapahtuneet muutokset olivat mullistaneet työnteon varuskunnissa. Valmiustehtävissä olleet kouluttajat tekivät vain nelipäiväistä työviikkoa, ellei ylityöhön ollut osoittaa varoja. Kaiken lisäksi henkilöstöä oli vähitellen valunut muihin kuin kouluttajatehtäviin.<sup>46</sup>

Myös reservin laadussa ja määrässä havaittiin vääristymiä. Niiden katsottiin johtuvan osin muutoliikkeestä, mutta myös varusmiesten ylläpito- ja

valmiustehtävistä, joita oli erityisesti merivoimissa sekä rannikko- ja ilmatorjuntatykistössä. Seitsemänkymmenluvun kehitysajatuksista jäivät ohjenuorina elämään kaikille varusmiehille yhtenevä peruskoulutuskausi, palkatun henkilökunnan lisääminen rauhan ajan ylläpidossa sekä joukko-osastojen vähentäminen.<sup>47</sup>

Vuosina 1992–1996 suunniteltiin reserviläiskoulutuksen tehostamista aloittamalla ”*valmiiden yksiköiden tai niiden osien tuottaminen alueellisesti tai aselajeittain rajattuna*” jo varusmieskoulutuksessa. Tärkeäksi 1990-luvun kehityskohteeksi nousut joukkotuotanto sai siis alkunsa reservin koulutuksen kehittämistarpeista. Joukkotuotannolla varmistettiin se, että varusmieskoulutus vastasi sodan ajan tarpeita sekä laadultaan että määrältään. Koulutusjohdon kannalta oleellista oli varmistaa toiminnan kannalta oikeiden ja mielellään kiinteiden kokoonpanojen syntyminen varusmieskoulutuksen päättävällä joukkoharjoituskaudella.<sup>48</sup>

Vuonna 2015 Puolustusvoimat koulutti varusmiespalveluksessa 23 000 miestä ja 400 vapaaehtoista naista. Kertausharjoituksiin osallistui 8 000 reserviläistä ja sekä Maanpuolustuskoulutusyhdistykseltä tilattuihin että vapaaehtoisiin harjoituksiin yhteensä 27 000 henkilöä. Asevelvollisten koulutukseen kohdennettiin 23 prosenttia Puolustusvoimien henkilötyövuosista ja 17 prosenttia toimintamenoista. Koulutuksen järjestivät Pääesikunnan johdolla puolustushaaraesikunnat ja niiden 16 joukko-osastoa. Palkatun henkilöstön koulutuksen toteuttivat Maanpuolustuskorkeakoulu, kolme puolustushaarakoulua sekä seitsemän toimialakoulu.<sup>49</sup>

Vuonna 2020 Pääesikunnan koulutusosasto ohjaa Puolustusvoimien koulutusjärjestelmää, koulutus- ja harjoitustoimintaa, henkilöstön toimintakyvyn ylläpitoa ja kehittämistä, vapaaehtoista sotilaallista maanpuolustuskoulutusta, työ- ja palvelusturvallisuustoimintaa, oppimisympäristöjen kehittämistä sekä asevelvollisten informaatiopalveluja.<sup>50</sup> Vuosikymmenien kuluessa tapa ilmaista asia on kehittynyt, mutta toiminnan ydin on säilynyt.

## TOIMINNAN PERUSTEET OHJESÄÄNTÖTYÖSTÄ

Suomeen eri puolilta Eurooppaa tulleet taktiset vaikutteet ja ensimmäisen maailmasodan kokemukset odottivat suomalaisen sotataidon kehittämistä. Kätilöksi sotaministeriöön perustettiin vuonna 1922 sotilasohjesääntökomitea. Sotaväen päällikön tehtäväksi ohjesääntökomitean nimittäminen annettiin vuonna 1934.<sup>51</sup> Sotaväen ohjesääntöjä käytettiin ohjeistuksen pohjana myös suojeluskuntajärjestössä, joskin vaikutteita kulki molempiin suuntiin.<sup>52</sup>

Vuonna 1919 jalkaväen tarkastajaksi nimetty kenraaliluutnantti Ernst Löfström johti ohjesääntötyötä 1920-luvulla. Hän osallistui itsekin useisiin alakomiteihin ja kirjoitti Puolustusvoimien ensimmäisen ampumaohjesäännön. Ohjesääntökomitean tehtäviin kuului päättää tarvittavista ohjesäännöistä, asettaa niitä käsittelevät toimikunnat, hankkia kirjoittajat sekä tarkastaa ja saattaa valmistuvat ohjesäännöt puolustusministeriön hyväksyttäväksi.

Menettely piti tempoilevan kehitystyön linjakkaana, mutta se oli hidas ja jäykkä. Ylhäältä alaspäin etenevä ohjesääntötyö ei vastannut innokkaan kentän välittömiin tarpeisiin. Syntyi myös epävirallinen ohjesääntömäisen sotilaskirjallisuuden lajityyppi.<sup>53</sup> Useat kirjoittajat julkaisivat yleisesti saatavilla olevia käsikirjoja ja oppaita muun muassa sarjassa *Upseerin käsikirjasto*.<sup>54</sup>

Kolmekymmenluvulta alkaen on käyty julkista keskustelua ohjesääntöjen velvoittavuudesta: onko ohjesääntö järjen korvike ja sitova määräys, vai onko se ymmärrettävä suosituksena, jota voi soveltaa?<sup>55</sup> Yksiselitteistä vastausta ei ole olemassa. Vuoden 1919 sotaväen rikoslaissa viitattiin ”*palvelusvelvollisuuteen, joka ohjesääntöjen mukaan sotilaille kuuluu*” ja jonka rikkomisesta rankaistiin<sup>56</sup>. Palvelusvelvollisuus ei toisaalta edellyttänyt taktista toimintaa ilman älyä.

Eri ohjesääntöjen ajattelussa velvoittavuudessa oli lähtökohtaisia eroja. Hallinnolliset ohjesäännöt käsittelevät tiukkarajaisesti palvelusta yleensä. Taktiset ohjesäännöt puolestaan ottivat lukuun myös tilanteen ja vihollisen toiminnan arvaamattomuuden.<sup>57</sup>

Suomalaisen ohjesääntöhierarkian ylimmällä portaalla, eräänlaisena kaikkien ohjesääntöjen äitinä, pidetään kulloinkin voimassa olevaa kenttäohjesääntöä ja erityisesti sen yleistä osaa. Salaisiksi leimatut kenttäohjesäännöt laajentavat puolustus suunnitelman strategisen idean keskeisiksi toimeenpanon periaatteiksi. Alemman tason ohjesäännöt eivät voi olla ristiriidassa kenttäohjesäännön kanssa, koska silloin toiminnan koordinaatiossa on vaarallinen virhe. Puolustus suunnitelman muuttuessa tarkistetaan kenttäohjesääntö ja uusitaan sitä tärkeysjärjestyksessä seuraavat ohjesäännöt vastaamaan keskeisiä periaatteita. Talvisodan alkaessa kenttäohjesääntöjen kokonaisuus oli jo hahmottunut, mutta sen taktinen osa oli yhä keskeneräinen.<sup>58</sup>

### Ohjesääntötyö koulutusesikunnassa

Sotavuosilta perinnöksi jäi vanhentunut ohjesääntökirjasto, jossa edes kenttäohjesäännöt eivät enää vastanneet todellisuutta. Kenttäarmeijan välittömiin koulutustarpeisiin oli pystytty reagoimaan esimerkiksi Päämajan koulutusosaston julkaisusarjalla *Taktillisia ym. tietoja vihollisesta*, jossa ilmestyi jatkosodan aikana 86 ohjetta. Uusien ohjesääntöjen korvikkeeksi sodan aikana julkaistiin 371 suppeaa opasta, ohjetta tai kalustokirjaa.<sup>59</sup>

Rauhan tultua ohjesääntötyössä palattiin rauhan aikaiseen jäykkään esittely- ja toimikuntakäytäntöön. Vuonna 1954 vahvistettiin uuden *Kenttäohjesäännön I ja II osa. Kenttäohjesäännön yleinen osa* ilmestyi



■ Ohjesääntötoimikunta työssään Pääesikunnassa vuonna 1981. Toimikuntaa johtaa pöydän päässä Pääesikunnan koulutuspäällikkö, kenraaliluutnantti Raimo Viita. Kuva: Jukka Nuutinen / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

vuonna 1958. Osa vanhemmista ohjesäännöistä sai ikääntyä rauhassa. Vielä 1980-luvulla oli voimassa 23 ohjesääntöä, jotka periytyivät 1930-luvun kenttäohjesääntöjen aikakaudelta.<sup>60</sup>

Alueellista puolustusjärjestelmää alettiin rakentaa vuonna 1966 lakkauttamalla divisioonat ja perustamalla tilalle itsenäiseen taisteluun kykenevät sotilasläänit. Vuoden 1973 *Kenttäohjesäännön yleinen osa* vahvisti jo toteutetun alueellisen puolustusjärjestelmän. Enää ei kuitenkaan saatu synnytettyä ylemmästä johtoportaanasta aina alempaan kulkevaa kenttäohjesääntöjen sarjaa. Välttämättömän tarpeen täyttämiseksi syntyi joukko ohjeita, kuten *Ohje perusyhtymän taistelua varten* vuonna 1977 ja *Sotilaspiirin paikallispuolustusohjeen luonnos* vuonna 1980.

Merivoimien ja Ilmavoimien ohjesäännöt, kuten myös viestiaselajin, huollon ja tiedustelun ohjesäännöt olivat pahasti vanhentuneita joko teknisen kehityksen tai tehtyjen organisaatio- ja vastuualueratkaisu-

jen myötä. Kaikkiaan 1980-luvulla oli voimassa 187 erilaista ohjesääntöä. Edellisen kenttäohjesäännön aikaisia niistä oli 81 ohjesääntöä.<sup>61</sup>

Operatiivisesti tärkeimmät ja koko Puolustusvoimiin vaikuttavat ohjesäännöt käsiteltiin puolustusministeriön asettamassa yleisessä ohjesääntötoimikunnassa, jota johti Pääesikunnan koulutuspäällikkö. Komitealaitokseen kuuluva toimikunta kokoontui virka-ajan ulkopuolella ja sai työstään palkkion. Ohjesääntöjen velvoittavuudesta keskusteltiin ja laatimisjärjestely kyseenalaistettiin ensimmäisessä parlamentaarisessa puolustuskomiteassa, joka pohti mahdollisuutta hyväksyä tärkeimmät ohjesäännöt eduskunnassa tehtävänä työnä.<sup>62</sup>

Ohjesääntötyö saatiin kuitenkin säilytettyä erillään lakien ja asetusten säätämisestä. Toimikunta kokoontui vuodessa noin 90 kertaa ja kykeni käsittelemään noin kymmenen ohjesääntöä. Valmiit ohjesäännöt esiteltiin puolustusvoimain komentajan hyväksyttä-

viksi. Tukenaan toimikunnalla oli koulutusosaston ohjesääntötoimisto. Se asetti sihteeristön, toimi linkkinä ohjesääntökirjoittajien ja toimikunnan välillä ja vastasi ohjesääntöjen kuten muunkin kirjallisuuden hankinnoista.<sup>63</sup>

Komiteakäsittelyn lisäksi ohjesääntötyön nopeuteen vaikutti kirjoittajien saatavuus. Keskitetty kirjoittajien koulutus aloitettiin vuonna 1980 pidetyssä ohjesääntöalan opetustilaisuudessa. Kielellisen ilmaisen lisäksi tilaisuudessa käsiteltiin erityisesti kuvallisen ilmaisun ja uuden painotekniikan tarjoamia mahdollisuuksia. Kirjoituspalkkiot olivat 1970-luvulla alhaiset. Seuraavan vuosikymmenen alussa niiden nostamista suunniteltiin vastaamaan yleistä hintatasoa, ensin 50–100 markkaan sivulta ja vuosikymmenen loppupuolella 120–180 markkaan sivulta. Työmäärään nähden korotettukin palkkio oli pieni, mutta kirjoittajien kiistatont asiantuntijan asema palkitsi heitä henkisesti.<sup>64</sup>

## Nopeutuva kehitys ja ohjesääntötyö

Kenttäohjesääntöjen uuden yleisen osan piti valmistua vuoden 1984 kuluessa. Se kuitenkin viivästy, koska parlamentaarisen valmiuslainsäädäntökomitean ja kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean työt ennakoivat uusia järjestelyjä ja uutta puolustus-suunnitelmaa.<sup>65</sup> Sodan ajan toiminnan suunnittelusta vastannut operatiivinen osasto kirjoitti virkатыönä uutta puolustus-suunnitelmaa vastaavan salaisen *Kenttäohjesääntöjen yleisen osan*. Se astui luonnoksena voimaan 1990-luvun alussa samalla kun Puolustusvoimissa siirryttiin kolmen maanpuolustusalueen järjestelmään.<sup>66</sup>

Yhdeksänkymmenluvulle tultaessa havahduttiin siihen, että Puolustusvoimien nopeutunut kehittämisvauhti oli lyhentänyt ohjesääntöjen ja oppaiden voimassaoloaikoja. Uusiutuva kalusto vaati nopeasti opasmateriaalinsa. Opetettavat puolestaan olivat jo tottuneet nykyaikaisiin esitys- ja painomuotoihin.

Etenkin varusmiesten ja reserviläisten koulutusmateriaalin kehittämisellä oli kiire. Vuonna 1990 voimassa oli 260 ohjesääntöä ja opasta, joista ruotsinnettuja 41. Vuosittain laskettiin ilmestyvän kolmattakymmentä kirjaa. Yleensä ne kumosivat jonkin vanhan ohjesääntö, mutta joskus ne vain täydensivät kokoelmaa.

Pääesikunnan henkilöstöesikunnassa ohjesääntötyö kuului koulutusosaston tehtäviin. Yleistä ohjesääntötoimikuntaa johtamaan asetettiin koulutusosaston päällikkö, ja samalla ohjesääntötyö muuttui tehtäväksi virkатыönä. Ohjesääntötoimisto entisessä muodossaan lakkautettiin, mutta Tuusulaan vuonna 1996 perustettu Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus tuotti koulutusmateriaalia resurssiensa puitteissa. Idea yhtenäisestä ohjesääntökokonaisuudesta ei ehtinyt koskaan täysin saavuttaa edellään juoksevaa operatiivista ja teknistä kehitystä.

Vuosituhanne vaihteessa tarkasteltiin ohjesääntökentän toimivuutta. Eri ohjesääntöt erosivat toisistaan julkisuusasteeltaan, tosiasialliselta velvoittavuudeltaan, vaikuttavuudeltaan ja käyttötarkoitukseltaan. Pysyväismääräyksessä rakennettiin ohjesääntöhierarkia, jossa puolustusvoimain komentajan hyväksyttäväksi esiteltiin vain varsinaiset ohjesääntöt. Vastuu oppaista ja käsikirjoista tuli asianomaiselle puolustushaaralle ja toimialalle.<sup>67</sup>

Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus lakkautettiin ja sen toiminnot hajautettiin Maanpuolustuskorkeakoulun ja Puolustusvoimien tutkimuslaitoksen kesken vuonna 2006.<sup>68</sup> Ohjesääntöjen koordinoitu valmistelutyö ei muuttunut, mutta tavassa esittää ja jakaa ohjesääntöjä astuttiin uuteen aikaan. Perinteisten kirjojen rinnalle tulivat digitaaliset julkaisut ja julkisen materiaalin avoimet jakelukanavat.<sup>69</sup> Vuonna 2020 Pääesikunnan koulutusosaston tehtäviin kuuluuikin ”*oppimisympäristöjen kehityksen ja asevelvollisten informaatiopalveluiden ohjaaminen*”<sup>70</sup>. Uudet mahdollisuudet ja toimintatavat perustelevat myös uudet termit.

Kalle Liesinen

## ONNETTOMUUKSIEN VIRRASTA TURVALLISUUSKULTTUURIIN

tsenäisyyden alkuvuosina Puolustusvoimissa tapahtui kaksi suuronnettomuutta. Venäjältä peritty, loppuun ajettu torpedovene S2 upposi vuonna 1925 syysmyrskyssä Selkämerellä vieden mennessään 53 merimiestä. Tapaus johti laivastolain säätämiseen ja Merivoimien kaluston merkittävään kehittämiseen. Vallisaarassa vuonna 1937 tapahtuneessa räjähddeonnettomuudessa kuoli 13 ihmistä. Onnettomuuden jälkeen täsmennettiin ampumatarvikkeiden käsittelyyn liittyvää koulutusta. Ilmavoimat sinnitteli alkeellisella kalustollaan, mutta 1930-luvulla vuotuinen kuolemaan johtaneiden lento-onnettomuuksien määrä jäi kuitenkin alle kolmeen.<sup>71</sup>

Ensimmäinen varsinainen työturvallisuuslaki säädettiin vuonna 1930. Siinä veloitetaan työnantaja ”*ottamaan varteen kaiken, mikä työn laatuun ja niihin olosuhteisiin katsoen, joissa sitä suoritetaan, kohtuudella voidaan pitää tarpeellisena hänen työssään olevain työntekijäin suojelemiseksi joutumasta siinä alttiiksi tapaturmille tai saamasta työn johdosta vaurioita terveydelleen –*”.<sup>72</sup>

Vuoden 1958 työturvallisuuslaissa määrätään lakia sovellettavaksi ”*työhön, jota asevelvollinen puolustusvoimain määräyksestä suorittaa*”. Sotilaalliset harjoitukset suljettiin soveltamisen ulkopuolelle erillisellä asetuksella. Vuodesta 1985 alkaen on virallisesti käytetty termiä palvelusturvallisuus merkitsemään työturvallisuuslain ulkopuolelle jäävän sotilaallisen toiminnan kokonaisuutta. Vuoden 2020 alussa voimaan astuneessa työturvallisuuslain muutoksessa vapaaehtoiisiin harjoituksiin osallistuvat lisättiin sotilaallisen harjoitustoiminnan piiriin kuuluviksi.<sup>73</sup>

### Turvallisuus sodasta rauhaan

Sotien aikana riskinottoon totuttiin ja samalla kasvoi myös vihollisesta riippumattomien onnettomuuksien

määrä. Tilastoiduista siviili- ja sotilasuhreista nousee esille Valtionrautateiden suuri osuus. Sotavuosina Puolustusvoimien henkilöstö- ja materiaalikuljetuksia tehtiin rautateitse usein suorituskyvyn rajoilla.<sup>74</sup> Vuonna 1940 Turengissa tapahtui Valtionrautateiden historian suurin onnettomuus, jossa kuoli 39 sotilasta. Junan ja linja-auton yhteentörmäys Onttolan tasoristeyksessä vuonna 1944 aiheutti 12 kuolonuhria. Rautatieonnettomuudet veivät yhteensä 108 suomalaisen ja saksalaisen sotilaan hengen.

Suomen irtauduttua sodasta Lapin miinanraivauksessa kuoli 28 ja haavoittui 43 varusmiesraivaajaa. Yhteensä maa-alueella tehdyissä raivaustöissä menetti henkensä 72 ja haavoittui 141 henkilöä. Merivoimien vuoteen 1950 jatkuneissa miinanraivauksissa kuoli 28 ja haavoittui 37 ihmistä.<sup>75</sup>

Ilmavoimien sotien jälkeisiä vuosia sävyttivät lento-onnettomuudet. Suurimmillaan kuolonuhrien määrä oli vuosina 1946–1947. Sodasta jäljelle jääneen lentokaluston huonon kunnon lisäksi syynä on pidetty sitä, että lentäjät saattoivat vielä rauhan tultuakin ottaa sota-ajan kaltaisia riskejä. Ilmavoimien lentokalusto vaihtui vuosina 1957–1961, jolloin vanha konekalusto korvattiin Saab Safireilla, Fouga Magistereilla ja Folland Gnateilla. Vaihdos synnytti onnettomuustihentymän, joka 1970-luvulle tultaessa oli tasaantunut keskimäärin 2,5 lento-onnettomuudessa kuolleeseen henkilöön vuodessa.<sup>76</sup>

Asevelvollisten koulutuksessa ”todenmukaisuus” saatettiin tulkita varovuusnäkökohtia tärkeämmäksi<sup>77</sup>. Vuonna 1948 tapahtui 23 kuolemaan johtanutta tapaturmaa, joista 14 listattiin itsemurhiksi. Ampuma-aseturmissa haavoittui 22 ja räjähdeturmissa 13 ihmistä. Sietämättömän korkeat luvut herättivät Pääesikunnan puuttumaan asiaan.<sup>78</sup>

## Apua varomääräyksistä

Onnettomuudet tutkittiin ja niiden syyt pyrittiin selvittämään. Pian kävi ilmeiseksi, että osasyynä ongelmiin olivat vanhentunut tai puuttuva ohjeistus ja ajantasaisen tiedon saavutettavuusongelmat. Pääesikunnan koulutusosasto aloitti varoitusmääräysjärjestelmän systemaattisen kehittämisen vuonna 1951. Uudistuksen tarpeeseen oli herätty kaikilla organisaatio- ja tasetasoilla. Esimerkiksi Kevyt prikaati, myöhemmin Panssariprikaati, pyysi jo tammikuussa 1951 ”*asiallisesti ja muodollisestikin yhdenmukaisia*” ohjeita kaikkia ammuksia koskevista varoitusmääräyksistä<sup>79</sup>.

Yksi ensimmäisistä tehtävistä oli muistuttaa, että ohjesääntöjen ohjeet oli tarkoitettu sodan ajan oloihin eivätkä ne siten riittäneet rauhan ajan tarpeisiin. Oli välttämätöntä tarkistaa paikallinen ohjeistus ja laatia kaikille ampumarata-alueille ajanmukaiset varoitusmääräykset. Vanhentuneina kouluttajien nurkissa säilyneet varoitusasiakirjat olivat potentiaalinen vaaran lähde. Syntyi menettely, jonka mukaan vanhentunut varoitusmääräys oli hävitettävä heti kun uusi ohje astui voimaan.<sup>80</sup>

Kaikkia koskevat varoitusmääräykset allekirjoitti puolustusvoimain komentaja, joten niiden muodollinen asema oli nostettu mahdollisimman korkealle. Määräysten rikkominen oli sotaväen rikoslain tuntema kuuliaisuusrikos ja myöhemmin palvelusrikos<sup>81</sup>. Koulutusosaston työ alkoi nopeasti tuottaa tulosta. Ampuma-aseonnettomuuksissa loukkaantuneiden määrä väheni viidessä vuodessa 37 prosenttia.<sup>82</sup>

Pääesikunnassa koulutusosaston päällikkö johti varoitusmääräysten valmistelua ja vastasi varoitusmääräyskokoelman jakamisesta. Työtä varten muodostettiin toimikunta, jossa oli työsuojelun ja asetekniikan asiantuntemusta. Puolustushaarojen ja aselajien alatoimikunnissa valmistellut varoitusmääräyslunnot ruodittiin tarkasti. Uudet varoitusmääräykset saattoivat aluksi olla voimassa määräaikaisten varo-ohjeina, joiden antaminen oli valtuutettu varoitusmääräys-toimikunnan puheenjohtajalle. Yleiset varoitusmääräykset esitelti puolustusvoimain komentajalle koulutus-päällikkö

ja koulutusosaston lakkauttamisen jälkeen koulutusosaston päällikkö.

Varoitusmääräyksistä tuli varoitusmääräyksiä 1970-luvun alussa. Kaikki 36 määräystä uudistettiin ja samalla niistä muodostettiin uusi arkistointisarja, mikä helpotti kokoelman ylläpitoa ja seuranta joukko-osastoissa. Varoitusmääräysten lukumäärä lisääntyi uusien asejärjestelmien ja toimintojen vuoksi, eikä kokoelman kasvua seurattu täysin tyytyväisenä. Varoitusmääräysten tuli olla käyttäjien omaksuttavissa, joten liian laajat ja monimutkaiset määräykset olivat jo sinällään turvallisuusriskejä. Vuonna 1988 varoitusmääräyskokoelma ryhmiteltiin uudelleen ja koko maahan jaettiin erityisesti tähän tarkoitukseen valmistetut punaiset varoitusmääräyskansiot. Vanhojen määräysten yhdistämisestä huolimatta varoitusmääräysten kokonaismäärä kasvoi 46 asiakirjaan.

Vuosikymmenien saatossa määräyksiä uusittiin, kun olosuhteet tai varustus muuttuivat tai onnettomuustutkinta antoi siihen aiheita. Vaikeasti hallittavia vaaratekijöitä, kuten kimmokkeita ja aserikkoja, tutkittiin kehittynein matemaattisin menetelmin. Tarkistukset johtivat usein määräysten kiristämiseen ja joskus radikaaleihin muutoksiin toiminnassa.<sup>83</sup>

## Palvelusturvallisuutta ja turvallisuuskulttuuria

Inhimillinen laiminlyönti ja ajattelemattomuus vaikuttivat noin kolmasosaan onnettomuuksista, joten laiminlyönneistä tuomittiin myös rangaistuksia. Tiukalla menettelyllä oli perusteensa mutta myös kääntöpuolensa. Se saattoi johtaa läheltä piti -tilanteiden vähäiseen raportointiin ja oppimiseen vain onnettomuuksien kautta.

Puolustusvoimien sisällä kehittyi myös toisenlainen turvallisuuskulttuuri. Vuosina 1976 ja 1977 Fouga Magister -koneille sattui useita perättäisiä onnettomuuksia, minkä johdosta Ilmavoimat asetti työryhmän selvittämään palvelusturvallisuuskysymyksiä. Onnettomuuksille ei löydetty yhtä selittävää tekijää. Riskejä olivat muun muassa lentäminen jäätyneissä olosuhteissa sekä lentäminen matalalla, jolloin



■ Palvelusturvallisuudessa on aikojen saatossa otettu aimo harppauksia eteenpäin. Etelä-Suomen sotilasläänin Tammi-sotaharjoituksessa vuonna 1982 harjoitusjoukkoja jouduttiin kuljettamaan varsin vaaralliselta näyttävällä tavalla. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

korjausliikkeet pienitehoisilla moottoreilla saattoivat epäonnistua.<sup>84</sup>

Konetyyppejä vertailtaessa havaittiin, että Drakeneilla ohjaajien virheet olivat harvinaisia: 2,04 virhettä/10 000 lentotuntia. Sen sijaan Gnateilla ja Mig-21-koneilla lennettäessä virheiden määrä oli yli kymmenkertainen. Drakenien hankintavaiheessa annettu koulutus oli antanut vastineen siihen käytetyille taloudellisille uhrauksille. Gnatie ja Migien hankintavaiheen koulutuspuutteiden haittavaikutukset ulotuivat läpi konetyyppien parhaan käyttöajan.<sup>85</sup>

Drakeneille ominainen turvallisuuskulttuuri ohjasi jatkossa lentoturvallisuuden kokonaisvaltaista kehittämistä. Oleellinen ero määräyksiin perustuvaan lähestymistapaan oli läheltä piti -tilanteiden raportointi, analysointi ja siitä johdettu koulutus. Ilmavoimien kokemuksia yritettiin siirtää muidenkin puolustushaarojen käyttöön. Kerrottiin, ettei Ilmavoimissa ruuvimeisselin hävittäjän ohjaamoon unohtanutta asentajaa rangaistu huolimattomuudesta, vaan hänelle kehitettiin välinetasu, jossa työkalujen mukana olo oli helppo tarkistaa.<sup>86</sup>

Organisaation hiljaisella tiedolla on olennainen merkitys palvelusturvallisuuteen. Panssariprikaatista haluttiin tehdä teloilla liikkuva joukko, joten pyörillä kulkeva BTR-60-kalusto keskitettiin 1980-luvun lopussa Kaakkois-Suomen sotilasläänin. Hanke sisälsi tehtävän siirtää ”BTR-60:lle koulutettua kokenutta henkilökuntaa KSSL:iin”.<sup>87</sup> Henkilöstön siirtyminen jäi vähäiseksi, joten Pääesikunta katsoi tarpeelliseksi antaa koulutuksesta erityisen käskyn<sup>88</sup>.

Monitasoinen osaamisen puute paljastui kuitenkin Taipalsaarella kesäkuussa 1991, jolloin seitsemän varusmiestä hukkui BTR-60-vaununsa mukana Saimaaseen. Ylimääräisenä lisätty taakkateline muutti vaunun kellumisasennon vedessä takapainoiseksi. Vesijonon vaatima tekninen osaaminen oli ollut puutteellista.<sup>89</sup>

Onnettomuustutkinta kykeni osoittamaan onnettomuuteen johtaneita syitä, mutta taustalla olevaan turvallisuuskulttuuriin se ei voinut puuttua. Ilmeistä oli kuitenkin se, että kalustomuutokset, koulutusajan lyhentäminen ja hiljaisen tiedon katoaminen<sup>90</sup> olivat

olleet merkittäviä turvallisuusriskejä. Niihin voitiin vaikuttaa vain kokonaisvaltaisella turvallisuusajattelulla, jollaista kohti alettiin pyrkiä vuosituhanen vaihteessa. Vuoden 2004 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa linjatut Puolustusvoimien supistustoimet vaikeuttivat kuitenkin prosessia.<sup>91</sup>

Rovajärven ampuma-alueella vuonna 2005 tapahtuneessa raskaan kranaatinheittimen kaksoislausunonnettomuudessa kuoli yksi ja haavoittui viisi varusmiestä.<sup>92</sup> Onnettomuus johti Puolustusvoimien koko turvallisuuskulttuurin uudelleenarvioimiseen. Tutkintalautakunta suositteli yhtenäisen turvallisuusorganisaation kokoamista, ja työhön ryhdyttiin Pääesikunnan johdolla<sup>93</sup>.

Puolustushaaroihin perustettiin omat varomäärästoimikunnat ja varomääräykset jaettiin yleisiin

ja puolustushaarakohtaisiin varomääräyksiin. Uudistuksen yhteydessä luovuttiin vanhasta paperijakelusta. Puolustusvoimien asianhallintajärjestelmään luotiin varomääräysrekisteri, jonka muutoksia käsitellään koulutusalan kvartaalivideopalaverissa koulutuspäällikön johdolla.<sup>94</sup>

Vuosikymmenten mittaan Puolustusvoimien onnettomuus- ja tapaturmamäärät on saatu painettua varsin alhaiselle tasolle. Yksikin onnettomuus oli kuitenkin liikaa, eikä ”siedettävää” tapaturmataroita ole. Vuoden 2015 alussa otettiin käyttöön uudistettu työ- ja palveluturvallisuuden järjestelmä. Varusmiehiä kannustetaan vaaranpaikkojen tunnistamiseen ja läheltä piti -tilanteiden raportoimiseen joko nimettömänä tai yhteystiedoilla varustettuna suoraan esimiehelle tai yksikön palautelaatikkoon.<sup>95</sup>

---

*Hannu Liimatta*

---

## PÄÄESIKUNNAN KUULUISAT KOULUTUSTARKASTUKSET

**Y**lempien esikuntien tarkastuskäynnit joukkoihin ovat perinteisesti olleet tärkeä osa Puolustusvoimien koulutusta. Ne perustuvat yhtäältä määräyksiin jokaisen esimiehen vastuusta alaistensa koulutuksesta, sotavalmiudesta ja omaisuuden hoidosta. Toisaalta käynnit tarjosivat korkeille esimiehille mahdollisuuden tehdä omin silmin havaintoja joukkojen koulutustasosta. Tarkastusten ja niistä julkaistujen kertomusten katsottiin myös edesauttavan joukkojen koulutuksen yhtenäistämistä.<sup>96</sup>

### Koulutustarkastusperinne syntyy 1920- ja 1930-luvulla

Itsenäisyyden ensimmäisinä vuosina armeijan koulutus oli sotaväen päällikön ja hänen esikuntansa

johtovastuulla. Ensimmäisen sotaväen päällikön, kenraalimajuri Karl Wilkaman sävyiltään usein varsin kriittisistäkin tarkastuskirjelmistä käy ilmi, että joukkojen koulutuksessa oli usein paljon parannettavaa. Esimerkiksi marraskuussa 1920 Wilkama kirjoitti harjoituksia seuratessaan havainneensa, että viivytyksitaistelussa ”*perääntyminen suoritettiin kaikkialla siten, että miehistö yksinkertaisesti käänsi selkänsä viholliselle ja lähti käpälämäkeen*”. Havaintoa seurasivat vakavat nuhteet paikallisille komentajille, joiden Wilkama katsoi laiminlyöneen velvollisuuksiaan.<sup>97</sup>

Sotaväen esikunnan ja yleisesikunnan yhdistyttyä vuonna 1925 koulutustarkastukset siirtyivät entistä enemmän jalkaväen tarkastajan vastuulle. Vapaussondan ajalta periytyneen viran ensimmäisenä hoitajana vuosina 1919–1928 toimi Venäjällä sotataidolliset oppinsa saanut kenraaliluutnantti Ernst Löfström.<sup>98</sup>



Löfströmin jälkeen vuosina 1928–1933 jalkaväen tarkastajana toimineen kenraalimajuri Hugo Östermanin aikana tehtävät laajenivat käsittämään myös aselajin kehittämisen sekä joukko-osastojen jalkaväkikoulutuksen ohjaamisen ja valvonnan. Esimerkiksi vuonna 1931 Österman raportoi tehneensä joukkoihin seitsemäntoista yhdestä päivästä viikkoon kestänyttä tarkastusta. Hänen seuraajansa, vuosien 1934–1938 tarkastaja kenraalimajuri Aarne Heikinheimo, oli vieläkin ahkerampi. Hän raportoi tehneensä esimerkiksi vuonna 1935 peräti kaksikymmentäkuusi päivästä kahteen päivään kestänyttä tarkastusmatkaa. Lisäksi hän oli seurannut toistakymmentä kokeiluharjoitusta, joissa testattiin uusia jalkaväen taisteluvälineitä. Mainittakoon, että kokeilut koituivat lopulta myös Heikinheimon kohdaloksi. Hän sai surmansa uuden kranaatinheittimen koeammunnassa Harakan saarella sattuneessa onnettomuudessa 24. tammikuuta 1938.<sup>99</sup>

## Tarkastusohjelma vakioituu sotien jälkeen

Sotavuosien jälkeen yksi Puolustusvoimien kiireellisimmistä tehtävistä oli rauhan ajan koulutuksen käynnistäminen. Sen päämäärä kuvattiin koulutusohjeissa näin: ”*Sodan kovat opetukset pakottavat asettamaan suuret vaatimukset huomispäivän jalkaväen henkilöstölle, kasvatukselle ja koulutukselle sekä varustamiselle, jotta se voisi täyttää tehtävänsä ilman, että sen tulevaisuuden tie jälleen olisi liian suurten uhrien tie.*”<sup>100</sup>

Asevelvollisten koulutuksen keskeisimmät tavoitteet olivat hyvän taistelutaidon saavuttaminen, lujan taisteluhengen luominen sekä sotien aikana ainakin jonkin verran retuperälle pääseen kurin ja järjestyksen palauttaminen. Vastuu tavoitteiden saavuttamisesta oli kouluttajilla, mutta sen katsottiin edellyttävän myös esimiesten valvontaa. Divisioonan komentajan oli tarkastettava alaistensa koulutustaso vähintään kerran ja joukko-osaston ja pataljoonan komentajien kolme kertaa kunkin saapumiserän aikana.<sup>101</sup>

Sotia edeltävän ajan tarkastusjärjestelmän puutteena katsottiin olleen se, etteivät ylimmän johdon tarkastukset olleet vakioituja vaan enemmänkin komentajien vierailuja joukko-osastoissa ja harjoituksissa. Tarkastushavainnot olivat usein satunnaisia, eivätkä ne antaneet kokonaiskäsitystä joukkojen koulutasosta. Pääesikunnan tarkastusten ohjelma vakioitiinkin kenraalimajuri Kustaa Tapolan toimiessa jalkaväen tarkastajana vuosina 1948–1955.<sup>102</sup>

Tapolan kolmesta neljään päivään kestäneen tarkastuksen aluksi tutkittiin joukko-osaston henkilökunnan ja asevelvollisten paikallaolovahvuudet ja verrattiin niitä kirjavahvuuksiin. Esittelyjen ja omien havaintojen perusteella luotiin käsitys joukko-osaston yleisilmeestä ja koulutusedellytyksistä, kuten kasarmialueen ja sotavarusteiden kunnosta ja siisteydestä sekä henkilöstön ja määrärahojen riittävydestä. Seuraavaksi tarkastettiin oppitunnit sekä sulkeisjärjestys-, asekäsitteily- ja taistelukoulutusharjoitukset. Tämän jälkeen vuorossa olivat kanta-aliupseerien maasto- ja käsikynantoharjoitus sekä joukko-osaston komentajan upseereille pitämä karttahojoitus. Viimeisenä kohteena oli varuskunnan joukkojen kaksipuolinen taisteluharjoitus, jonka tarkka aihe ilmoitettiin vasta tarkastuksen alkaessa. Lopuksi pidettiin puhuttelu, jossa joukko-osaston henkilöstö sai palautetta toiminnastaan. Yksityiskohtaiset havainnot ja yleisarvosana tarkastuksesta annettiin kertomuksessa, jonka parin sadan kappaleen jakelu kattoi lähes kaikki Maavoimien esikunnat, joukko-osastot, sotilaskoulut ja varikot.<sup>103</sup>

Vaikka runko-ohjelma oli vakiintunut, kukin tarkastaja näyttää lisänneen siihen omia erityiskohteita. Kenraaliluutnantti Sakari Simeliuksen kaudella vuosina 1955–1959 uudeksi tarkastuskohteeksi määrättiin ampumataito, joka selvitettiin aluksi ikäluokan koulutusammuntojen ja sittemmin tarkastuksen aikana suoritettujen ammuntojen perusteella. Vastaavasti kenraaliluutnantti Ali Koskimaan aikana 1960–1966 ohjelmaan lisättiin upseerikokelaiden maasto- ja käsikynantoharjoitus.

## Tarkastukset Pääesikunnan koulutuspäällikön vastuulle

Organisaatiotarkistusten myötä koulutustarkastukset siirtyivät 1960-luvun lopulla Pääesikunnan koulutuspäällikön johdettavaksi. Ne laajenivat 1970–1980-luvuilla kattamaan myös puolustushaara- ja aselajijoukot. Jalkaväen tarkastajan ohella tarkastuksiin osallistuivat myös muiden aselajien ja huollon tarkastajat tai heidän edustajansa.<sup>104</sup>

Koulutusosasto laati vuoden alussa suunnitelman tulevista tarkastuksista. Esimerkiksi vuonna 1979 tarkastuskohteena oli kolme jalkaväki-, yksi ilmatorjunta- ja yksi tykistöjoukko-osastoa, kolme sotilasläänin tai -piirin esikuntaa sekä kolme ilmavoimien, merivoimien ja huollon joukkoa. Vastaavasti vuoden 1982 suunnitelmaan sisältyi kolme esikuntaa, kaksi jalkaväki- ja seitsemän aselajijoukko-osastoa tai aselajikoulua sekä yksi ilmavoimien ja merivoimien joukko-osasto. Yleisesikunta, huoltoesikunta, puolustushaaraesikunnat ja aselajitarkastajat täydensivät suunnitelmaan tiedot siitä, mihin tarkastuksiin aikoivat osallistua ja kuinka monta edustajaa kulloinkin katsottiin tarpeelliseksi asettaa tarkastajistoon.<sup>105</sup>

Yksi vuoden 1979 tarkastuskohteista oli Karjalan jääkäripataljoona ja sen lähellä sijainnut Pohjois-Karjalan patteristo. Tarkastus toimeenpantiin 12.–15. marraskuuta. Koulutuspäällikkö määräitti joukko-osastoille tarkastuksen isot puitteet noin kuukautta ennen H-hetkeä. Ohjelma noudatteli aiempaa rakennetta, mutta toisin kuin vanhoina aikoina, taktiset teemat ilmoitettiin jo etukäteen. Pataljoonan komentajan vastuulla olleen nelituntisen karttajarjoituksen aiheena oli suojajoukkoprikaatin puolustustaistelu. Patteriston komentajan johtaman iltapäivän ja illan kestävä taisteluharjoituksen teemana oli patteristolla vahvennetun kantajoukkojen jääkäripataljoonan puolustusvalmistelut ja -taistelu tien suunnassa. Puolustus oli aiheena myös toimiupseerien ja upseerikokelaiden käsikynätoimintajoukoissa.<sup>106</sup> Jälkeenpäin voidaan siis arvioida, että taktiset teemat vastasivat varsin hyvin tarkastettavien joukkojen silloisia sodan ajan tehtäviä.

Joukko-osastojen tuli etukäteen lähettää Pääesikuntaan tarkastusviikon palvelusohjelmat, joiden perusteella suunniteltiin yksittäiset tarkastuskohteet. Ne, samoin kuin arviointiperusteet ja käytännön järjestelyt, lyötiin lukkoon koulutuspäällikön puhutellussa tarkastusta edeltävällä viikolla, minkä jälkeen joukko-osastot saivat tietää lopullisen tarkastusohjelman. Koulutuspäällikön, kenraaliluutnantti Pentti Multasen lisäksi tarkastukseen osallistuivat jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Kalevi Sarva, hänen seuraajansa eversti Raimo Viita sekä kenttätykistön tarkastaja, viesti- ja suojelutarkastajat sekä pioneeriosaston päällikkö. Lisäksi ryhmään kuului toistakymmentä muuta yleis-, koulutus- ja huoltoesikunnan upseeria, joille kaikille oli määrätty tarkastettaviksi oman toimialueensa tarkastuskohteet.<sup>107</sup>

## Suurista koulutustarkastuksista luovutaan

Entä miltä koulutustarkastus näytti kohteena olleen joukon näkökulmasta? Ainakin tämän kirjoittajan – silloisen nuoren kesävänrikin – mieleen on päällimmäiseksi jäänyt ehkä hieman jännityksensekainenkin tunne, jolla tapahtumaan joukko-osastossa valmistauduttiin. Henkilökunnan puhutteluissa painotettiin tarkastuksen olevan näytön paikka, jossa ei ollut varaa epäonnistua. Eräänkin harjoituspuhuttelun kerrottiin alkaneen lauantaina kello 18 ja päättyneen vasta sunnuntain puolella. Paikat laitettiin kuntoon, koulutuskortit uusittiin ja havaintoja aikaisemmista tarkastuksista tutkittiin punakynällä alleviivaten. Yksikön päällikkö antoi vänrikin kautta rantain ymmärtää, ettei tällä olisi asiaa Kadettikoulun pääsykokeisiin, ellei henkilökunnan ohjesääntökokeesta tule kiitettävää arvosanaa.<sup>108</sup>

Tarkastettavat asiat, mukaan luettuna taisteluharjoitus, oli harjoiteltu pataljoonassa etukäteen, vaikka se ei tietysti ollutkaan tarkastusten alkuperäinen tarkoitus. Kohdalle osuneen tarkastajan kummastellessa lumeen koviksi tallautuneita hyökkäysuria ei vänrikin nopeasti keksimä selitys lähiharjoitusalueen korkeasta käyttöasteesta kuulostanut uskottavalta edes omissa



■ Koulutustarkastukset tarjosivat korkeille esimiehille mahdollisuuden tehdä havaintoja ja vertailla joukko-osastojen koulutustasoa. Pääesikunnan koulutuspäällikkö, kenraaliluutnantti Raimo Viita seurueineen tarkastamassa Helsingin ilmatorjuntarykmentin ampumakoulutusta Tuusulassa marraskuussa 1982. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

korvissa. Kokonaisuudessaan tarkastus sujui kuitenkin hyvin, ja Pääesikunnan viisitoistasivuisen kertomuksen loppuarvio oli kirjoitettu muotoon ”*hyvin myönteinen kokonaiskuva*”. Tarkastajat kiittivät pataljoonan erinomaista yhteishenkeä, varusmiesten reipasta asennetta ja henkilökunnan ammattitaitoa. Huomautettavaa löytyi lähinnä panssarintorjuntakoulutuksen järjestelyistä.<sup>109</sup>

Pääesikunnan suuret koulutustarkastukset tulivat tiensä päähän 1980-luvulla. Yksittäistä syytä tarkastusten lopettamiselle ei liene olemassa. Ilmeisesti niiden järjestäminen alkoi käydä tarpeettoman raskaaksi verrattuna saavutettuihin hyötyihin. Joukko-osastoja

kuormittivat 1980-luvun lopulla lisääntyneet suuret kertausharjoitukset. Seuraavalla vuosikymmenellä varusmiesten koulutusjärjestelmään tehtiin muutoksia, joiden läpimeno otti oman aikansa. Yhtenä ongelmana oli se, että yhtenäisten arviointikriteerien puuttuessa tarkastukset arvioivat usein enemmänkin kouluttajia ja johtajia kuin koulutettavien osaamista. Vuosituhannen vaihteen suurten johtamis- ja hallintojärjestelmä uudistusten myötä koulutuksen seurannan painopiste siirtyi aluksi aselajien ja maanpuolustusalueiden ampuma- ja leiriharjoitusten koulutustasomittauksiin ja sittemmin maavoimien komentajan johtamiin tarkastuksiin.<sup>110</sup>

## SIMULAATTOREILLA TEHOA HARJOITTELUUN

Jalkaväen vuosikirjassa arvioitiin kolme vuosikymmentä sitten: ”Teknisen kehityksen jatkuessa nopeana ja simulaattorien<sup>111</sup> käyttötarkoituksen selkiintyessä on painopiste siirtymässä maalilaitteista älykkäisiin, asejärjestelmiin liittyviin simulaattoreihin. Simulaattorit tulevat vaikuttamaan merkittävästi 1990-luvun koulutukseen ja 2000-luvun alussa pääosa asejärjestelmien koulutuksesta tultaneen antamaan simulaattoreilla.”<sup>112</sup>

Yksittäisistä asesimulaattoreista 1970-luvulla alkanut kehitys laajeni seuraavan vuosikymmenen lopussa, jolloin käynnistettiin myös simulaattoreihin liittyvä tutkimus<sup>113</sup>. Kokemusten karttuessa järjestettiin käyttäjäseminaareja ja perustettiin erilaisia työryhmiä suunnittelemaan simulaattorien käyttöä ja hankintoja. Tämä vaihe toteutettiin pitkälti Pääesikunnan johdolla.

Työryhmistä merkittävin oli vuonna 1994 perustettu Pääesikunnan maavoimaosaston simulointikoulutustyöryhmä MASIKO. Työryhmässä oli aktiivisia toimijoita Pääesikunnan maavoimaesikunnasta sekä Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskuksesta. Tehtävänä oli määrittää päämäärät maavoimien ja eri aselajien simulaattorikoulutukselle 2000-luvun alussa sekä suunnitella aikataulu ja rahoitus tavoitteiden saavuttamiseksi.<sup>114</sup> Työryhmän loppuraportti luovutettiin 30. kesäkuuta 1995.

Digitekniikan ja paikantamisen tekniset haasteet selätettiin 1990-luvulla. Tietokonepelit yleistyivät ja simulaattorijärjestelmien hinnat laskivat. Puolustusvoimissa panostettiin entistä enemmän koulutuksen kiinnostavuuteen ja hyväksyttiin laajoja simulaattorihankkeita<sup>115</sup>. Asekohtaisesta harjoittelusta edettiin kaksipuolisiin asejärjestelmien tulen, liikkeen ja suojan huomioon ottaviin kokonaisvaltaisiin opetustapahtumiin. Simuloitua todellisuutta voitiin käyttää myös esikuntien kouluttamiseen.

### Tienavaajina panssarintorjuntaohjus- ja panssarivaunukoulutus

Ilmavoimissa ja Merivoimissa simulaattorit olivat yleistyneet jo 1970-luvulla. Maavoimissa simulaattoriavusteisen koulutuksen ensiaskeleita edustivat kenttätykistön tulenjohto- ja valomittausimulaattorit sekä ilmatorjunnan ohjussimulaattorit. Jalkaväessä käytännössä ainoita simulaattoreiksi luokiteltavia laitteita 1970-luvulla olivat osumaan reagoivat maalilaitteet. Panssarintorjunta oli vielä sinkoaseiden ja panssarimiinojen varassa. Tilanne muuttui 1980-luvun alussa, jolloin Pääesikunnassa ryhdyttiin valmistelemaan ja toteuttamaan sekä neuvostoliittolaisen että yhdysvaltalaisen panssarintorjuntaohjusjärjestelmän hankintoja.<sup>116</sup>

Panssarintorjuntaohjukset ja harjoitusohjukset olivat kalliita, joten niitä kyettiin hankkimaan vain rajoitettu määrä. Pääesikunnan määrittämät kiintiöt olivat pieniä, ja ohjuksia voitiin ampua vain valtakunnallisella panssarintorjuntaleirillä Rovajärvellä. Tarkan seulonnan jälkeen ampujiksi valikoidut varusmiehet saivat 11 kuukautta kestäneen koulutuksensa aikana ampua ainoastaan yhdestä kahteen kovaa ohjusta tai harjoitusohjusta. Oli selvää, että ilman simulaattoreita ampujien koulutus jäi puutteelliseksi. Samanlaisia haasteita oli taistelupanssarivaunukoulutuksessa. Sopivien ampumakenttien vähäisyys korosti tarvetta kehittää sekä ulko- että sisätilasimulaattoreita.

Simulaattorihankkeet näkyivät ensimmäisen keran omana hankintakohtanaan koulutuspäällikön, kenraaliluutnantti Raimo Viidan johdolla valmistelussa maavoimien pitkän tähtäyksen suunnitelmassa (PTS) vuosille 1987–2001. Siihen oli kirjattu: ”Panssarivaunu- ja panssarintorjuntakoulutusta antaville joukoille hankitaan koulutussimulaattoreita sekä liikkuvia maalilaitteita.” Hankintaan varattiin 32 miljoonaa

markkaa, jolla oli tarkoitus hankkia 54 tulenkäytön koulutus- ja tulitoimintaharjoituslaitetta.<sup>117</sup>

Suunnitelman rinnalla laaditussa maavoimien erikoisvälineiden tilausvaltuusmuistiossa esitettiin kymmenen koulutussimulaattorin hankkimista panssarivaunu- ja panssarintorjuntakoulutukseen. Esitys kirjattiin syksyllä 1984 valmistuneeseen Pääesikunnan suunnitteluosaston muistioon, joka koski maavoimien suojajoukkojen erikoiskaluston ja koeampumalaitteiden tilausvaltuutta vuosille 1985–1989.<sup>118</sup> Asiakirjassa käytettiin rinnan termejä tulenkäytön koulutuslaitteet ja ohjelmoitavat simulaattorit.

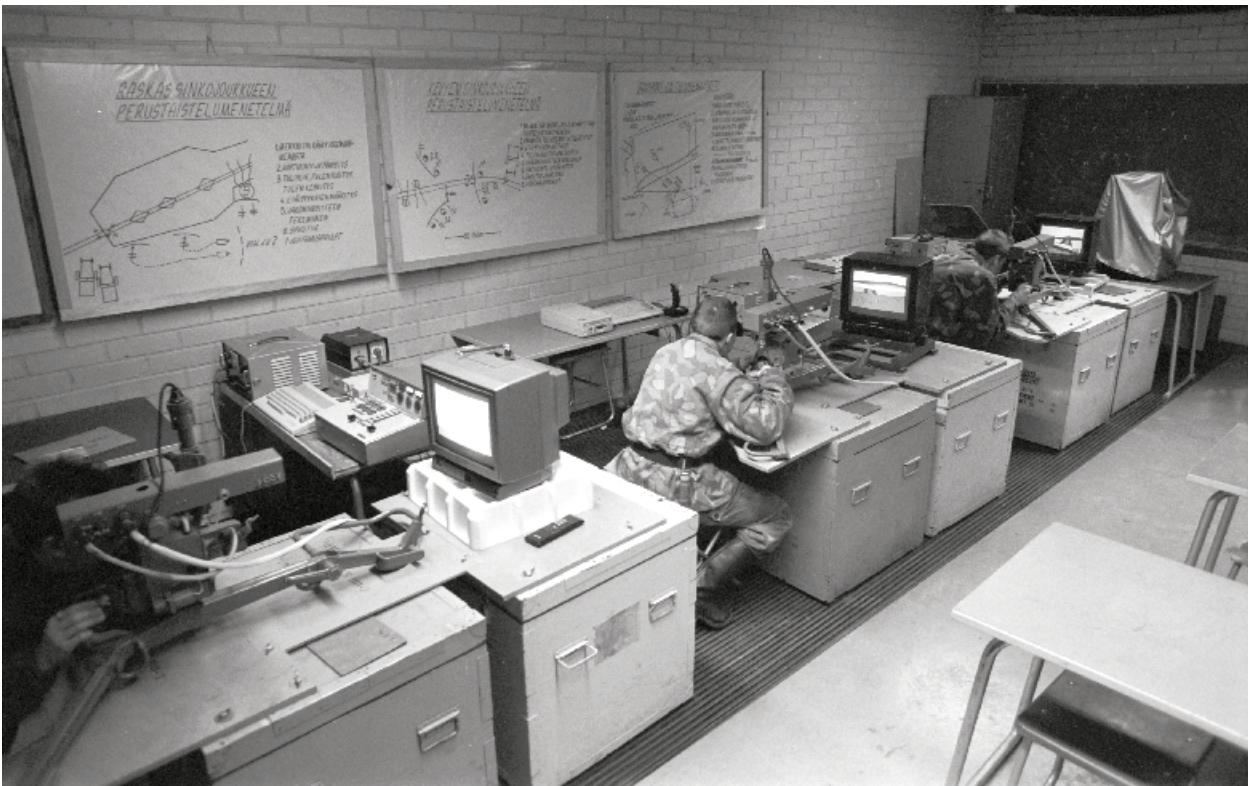
Hanketta perusteltiin panos-tuotossuhteella: ”Hankinnat ovat olennainen osa ps- ja pst-alan kokonaiskehittämistä ja luovat merkittävän koulutuksellisen tehonlisäyksen suunniteltuihin varoihin nähden.” Hankittavaksi esitettiin runsaasti myös osumaan reagoivia

Janter-maalilaitteita<sup>119</sup>. Suunnitelmien hyväksynnän myötä päästiin aloittamaan maavoimien simulaattoriaikakausi.

## Käyttäjät mukana kehittämistyössä

Erinomaiset kokemukset simulaattoreista tuottivat kehittämisen- ja hankintaesityksiä myös joukko-osastoista. Kesällä 1986 Panssariprikaati esitti T-55-taistelupanssarivaunun koulutuksessa käytetyn BT-41-simulaattorin<sup>120</sup> käytön laajentamista myös panssarintorjuntaohjus m/82:n, BMP-1-rynnäköpanssarivaunun ja T-72 M1-taistelupanssarivaunun koulutukseen. Haasteeksi todettiin neuvostoliittolaisen kaluston ballistiikkatietojen luovuttaminen ulkopuoliselle laitevalmistajalle.<sup>121</sup>

Jalkaväkimuistiossa Panssariprikaatin esitystä työsti majuri Martti Hossi. Ballistiikkatietoihin kan-



■ Koulutussimulaattoreilla saatiin merkittävästi lisätehoa panssarintorjuntakoulutukseen. Uudet panssarintorjuntaohjus 82:n simulaattorit Karjalan prikaatin koulutusluokassa talvella 1991. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

taa ottanut sähkötekninen osasto totesi lausunnossaan välttämättömäksi hoitaa asian kotimaassa ja esitti hankittavan ruotsalaisilta tarvittava koulutus sekä ohjelmointilaitte. Ballistiikan ohjelmointityö esitettiin tehtäväksi varikkotyönä.<sup>122</sup> Jalkaväen tarkastaja, kenraalimajuri Tuomo Tuominen määräsi jalkaväkitoimiston selvittämään hankintatarpeen sekä rahoituksen.

Jalkaväkitoimistossa asiasta laadittiin yksityiskohdaisen muistio, jota tehtäessä kuultiin Pääesikunnan eri osastoja ja toimistoja<sup>123</sup>. Koulutusosaston mukaan uusia simulaattoreita oli tarkoitus hankkia vuodesta 1991 alkaen, joten käyttöönotto ja käytön laajentaminen oli valmisteltava hyvissä ajoin. Ruotsista selvitettiin uusien asejärjestelmien ja ohjelmoinnin mahdollisuudet. Vastaukset olivat myönteisiä, tosin luonnollisesti ne oli varustettu hintalapulla.

Jalkaväen tarkastaja esitteli asian koulutuspäällikölle, kenraaliluutnantti Raimo Viidalle toukokuussa 1987. Esittelymuistiossa todettiin, että kokemukset neljästätoista jo käytössä olevasta BT-41-simulaattorista olivat hyviä, joten oli tarve laajentaa niiden käyttöä muihinkin asejärjestelmiin. Ainakin modernisoitava raskas sinko, hankittava uusi keskitorjunta-ase sekä BMP-2-vaunukalusto tuli ottaa huomioon simulaattoreiden käyttöä suunniteltaessa.<sup>124</sup>

Kenraaliluutnantti Viidan hyväksynnästä käynnistyi siihen asti mittavin simulaattorihankinta. Sitä johdettiin sähköteknillinen osasto apunaan jalkaväkitoimisto, Panssariprikaati ja Asevarikko 5. Hankkeen todettiin luovan edellytykset simulaattorikoulutuksen laajentamiselle. Ruotsista päätettiin hankkia ohjelmointilaitteet ja -koulutus sekä valokuovayksiköt T-72:n tähtäyskaukoputkeen. Asevarikon valmistettua asennusosat ja Panssariprikaatin suoritettua tarvittavat kokeilut vielä saman vuoden aikana tehtiin päätökset jatkotoimenpiteistä. Hankkeen alkurahoitus järjestettiin liikevaihtoveron palautuksilla, joita oli kertynyt aikaisemmista simulaattorihankinnoista.<sup>125</sup>

Vajaassa vuodessa Pääesikunta oli siis selättänyt kotimaassa ja Ruotsissa hankkeeseen liittyvät haasteet, muodostanut selkeän tulevaisuuteen tähtäävän kokonaiskuvan, käynnistänyt toimenpiteet ja var-

mistanut myös tarvittavat resurssit. Seuraava vaihe oli simulaattorien käytön laajentaminen simuloituun taistelukoulutukseen.

## Digitaatio voittaa, koulutus kehittyy

Parolan panssarikoulutushallin rakentamisessa otettiin alusta saakka huomioon simulaattorit. Yhdeksänkymmentäluvun alussa valmistuneeseen halliin hankittiin kolme T-72:n tornimakettia<sup>126</sup> Neuvostoliitosta ja kolme T-55M:n tornimakettia kotimaasta. Molempiin järjestelmiin tilattiin simulaattorit Israelista. Simulaattorihankintaa varten perustetussa työryhmässä oli edustajat Pääesikunnan jalkaväkitoimistosta, sähköteknillisestä toimistosta ja hankintaosastosta sekä käyttäjää edustavasta Panssariprikaatista.

Työryhmä oli jo päätymässä sveitsiläiseen ”kelloseppäteknikkaan” perustuvaan ratkaisuun, jossa mekaanisesti, tosin tietokoneperusteisesti, liikuteltavat pienoispanssarivaunut ja muut maalit liikkuvat kymmenien neliömetrien kokoisessa maastolaatikossa. Tekniikan nopeasta kehityksestä johtuen työryhmä kuitenkin pyysi lisää aikaa. Se päätyikin esittämään hankittavaksi tuolloin vielä ainutlaatuista, digitaalipohjaista ja tv-näyttöihin perustuvaa järjestelmää, jonka tilantarve oli pieni ja kehitysnäkymät erinomaiset.<sup>127</sup>

Samaan aikaan Saab oli kehittänyt panssarikalustoon kiinnitettäviä maalisimulaattoreita, joita voitiin käyttää yhdessä BT-41- ja sitä uudempien BT-46-ampumasimulaattorien kanssa<sup>128</sup>. Hyvät kokemukset niistä edesauttoivat nopeaa päätöksentekoa. Jalkaväen tarkastajan, kenraalimajuri Matti Kopran johtama panssarivaunutoimikunta katsoi jo selvästi tulevaisuuteen, kun se kirjasi pöytäkirjaansa kesällä 1990: ”Panssarikoulutushallin valmistuttua aloitetaan Panssariprikaatissa toteuttaa taistelupanssarivaunujen ampumakoulutuksessa pääosin simulaattorijärjestelmiin perustuvaa koulutusta. Tämä toteutetaan halliin tulevilla sisätilasimulaattoreilla ja nykyisinkin käytössä olevilla ja lisää hankittavilla vaunukohtaisilla ampumasimulaattoreilla, joita täydennetään tietojenkeruujärjestelmällä.”<sup>129</sup>



■ T-55-taistelupanssarivaunun sisätilasimulaattori Parolannummen koulutushallissa keväällä 1993. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Ensimmäiset kaksipuoliset panssariharjoitukset järjestettiin Niinisalossa 1990-luvun alkuvuosina. Panssarijoukkojen lisäksi niihin osallistui useamman joukko-osaston panssarintorjuntayksiköitä. Erotuomariaseilla kuvattiin tykistön, sulutteiden ja taisteluhelikoptereiden vaikutus ja ampumatapahtumien tiedot koottiin manuaalisesti. Tulokset analysoitiin kouluttajien johdolla palautetilaisuuksissa.

Yhdeksänkymmentäluvulta alkaen ainakin osa varusmiehistä saattoi käyttää jo lähes koko koulutuksensa ajan muun muassa taistelijan simulaattoreita

sekä käsiaseille ja ilmatorjuntakonekiväärille kehitettyjä välineitä. Koulutustulokset paranivat ja palvelusmotivaatio kasvoi, kuten myös kouluttajien innostus kehittää koulutusta entistä todenmukaisemmaksi. Vuosituhannen vaihteeseen tultaessa simulaattorikoulutus ja kaksipuoliset simulaattoriperusteiset taisteluharjoitukset olivat jo luonnollinen osa asevelvollisten koulutusta.<sup>130</sup>

Nykyään simulaattorit tukevat maavoimien varusmiesten ja reserviläisten ampuma- ja taistelukoulutusta sekä eri esikuntien taktista koulutusta systemaattisesti

ja kokonaisvaltaisesti. Satojen ”perinteisten” asekohtaisten simulaattoreiden lisäksi joukko-osastoissa on moderneja yleisesti käytössä olevien aseiden sisäämpumasimulaattoristudioita sekä kaksipuoliseen taistelukoulutukseen sopivia satojen taistelijoitten yhteiskäytön mahdollistavia simulaattorikonaisuuksia. Pataljoonien ja taisteluosastojen esikunnat voivat harjoitella monipuolisia tilanteita esikuntasimulaattorissa.<sup>131</sup>

Kolmenkymmenen vuoden takaiset näkymät simulaattoreista ovat toteutuneet odotettuakin paremmin. Pääesikuntajohtoisesta ja harvojen uskalikkojen aloittamasta simulaattoritoiminnasta on kolmessa vuosikymmenessä tullut keskeinen osa kaikkien puolustushaarojen ja aselajien sotilaiden jokapäiväistä toimintaa, jota käyttäjien ideat ja tekninen kehitys vievät koko ajan eteenpäin.

---

*Pekka Tynkkynen*

---

## JOUKKOTUOTANTO JA PALVELUSAIKAUUDISTUS VALMIUDEN AVAIMINA

**J**oukkotuotantojärjestelmän myötä Puolustusvoimien sodan ajan reservissä on jatkuvasti valmiina vasta koulutettuja suorituskykyisiä joukkoja, jotka ovat perustamisen jälkeen nopeasti käytettävissä ensimmäisiin sodan ajan tehtäviinsä.

### Vanhassa järjestelmässä ongelmia

Pääesikunnan kutsuntajaottelusuunnitelman mukaisesti sotilaspiirit määräisivät asevelvolliset palvelukseen joukko-osastoihin koulutettavaksi sodan ajan joukkojen eri tehtäviin. Asevelvollisten määrä perustui perustamistehtäväluettelon tarpeeseen ja sotilaspiirien tekemisiin ”tilauksiin” puuttuvista sijoitussopivuuksista.<sup>132</sup>

Kotiutuneet asevelvolliset päätyivät useimmiten sotilaspiiriin kortistossa sijoittamattomien ”rodeon”. Sotilaspiiriin työkiireiden lisäksi syynä oli usein se, että joukko-osastojen perustamien kantajoukkojen sijoitukset olivat jo täynnä. Saatettiin myös pelätä sitä, että juuri kotiutuneet joutuvat liian nopeasti kertausharjoituksiin.

Joukkojen nuorentaminen tapahtui vasta kertausharjoitusten yhteydessä, kun koulutettavaksi valitun

joukon henkilöstösijoituksia muokattiin käyttäen hyväksi sijoittamatonta reserviä. Harjoituksen poistuman pienentämiseksi joukkoon sijoitettiin myös usein kertausharjoituksiin haluavia reserviläisiä. Muuttoliikkeen aiheuttama reserviläisten sijoitusten purkautuminen muutti varsin pian kertausharjoitetun joukon kokoonpanon.<sup>133</sup>

Asevelvollisen muuttaessa pois valvovasta sotilaspiiristä hänen sijoituksensa sodan ajan joukossa purkautui. Kantakortti lähetettiin reserviläisen uuden sotilaspiiriin esikuntaan. Muuttajat olivat usein uudelle opiskelupaikkakunnalle siirtyviä nuoria reserviläisiä. Muuttoliikkeen seurauksena reservi ei kaikissa sotilaspiireissä enää riittänytään perustettavien joukkojen henkilöstösijoituksiin. Osa sotilaspiireistä luovutti toisille sotilaspiireille henkilöitä tai jopa kokonaisen sodan ajan joukon henkilöstön. Monesti sotilaspiirit luovuttivat pois vanhempia reserviläisiään, minkä seurauksena joukkojen keski-ikä nousi muuttotappiollisissa sotilaspiireissä.

Pääesikunnan liikekannallepanotoimistossa kiinnitettiin huomiota sodan ajan joukkojen korkeaan keski-ikään sekä siihen, että nuoremmat reserviläiset



olivat usein sijoittamattomassa reservissä. Esimerkiksi vuonna 1990 oli 17–25-vuotiaista reserviläisistä sijoitettu vain 48 prosenttia. Valmiudellisista syistä asevelvollisia koulutettiin liikaa muun muassa merivoimiin ja rannikkotyökistöön. Sotilaspiireissä etenkin jalkaväkikoulutettujen asevelvollisten määrä ei vastannut perustamistehtäväluettelon tarpeita.<sup>134</sup>

Samoihin aikoihin Kaakkois-Suomen sotilasläänissä havahduttiin siihen, että varusmiesten kotiutuksessa vain pieni määrä heistä oli koulutettu jääkäreiksi. Tämä johtui siitä, että jalkaväkisotilaita oli sijoitettu paljon välttämättömiin varuskunnallisiin tehtäviin, kuten kuljettajiksi, sotilaspoliiseiksi sekä useisiin huollon tehtäviin<sup>135</sup>. Aselajijoukoista näihin tehtäviin oli paljon vaikeampi irrottaa koulutettavia, mikä johtui muun muassa valmiudellisista syistä sekä valtakunnallisten ampumaleirien joukkotarpeista.

Puolustusvoimissa otettiin vuonna 1983 käyttöön atk-pohjainen järjestelyalan sovellus, jonka kehittämisestä vastasi järjestelyosaston liikekannallepanotoimisto yhdessä Puolustusvoimien atk-laitoksen kanssa. Asevelvolliset sijoitettiin ajan joukkoihin henkilö- ja koulutustietojen perusteella. Reserviläisen perustiedot pohjautuivat väestötietojärjestelmän tietoihin.<sup>136</sup>

Noin kaksisataatuhatta reserviläistä vaihtoi 1980-luvulla vuosittain asuinpaikkaa. Merkittävällä osalla heistä vaihtui samalla myös valvova sotilaspiiri. Asevelvollisten atk-pohjainen sijoittaminen ja valvonta mahdollistivat sen, ettei muuttoliike enää purkanut sodan sijoituksia. Ensimmäisiä joukkoja, joiden sijoitukset eivät enää automaattisesti purkautuneet, olivat 1980–1990-lukujen vaihteessa panssarintorjuntaohjuskomppaniat, panssarijoukot ja ohjusyksiköt sekä eräät meri- ja ilmavoimien ja ylimpien esikuntien yksiköt<sup>137</sup>.

Kotipaikan vaihtumisesta johtuva sijoituksen purkautuminen päättyi siirryttäessä vuoden 1993 johtamis- ja hallintojärjestelmään<sup>138</sup>. Alkuvuosina tämäkään ei aina taannut joukon sijoitusten pysyvyyttä, sillä sijoittajat halusivat edelleen ensisijaisesti sijoittaa joukkoihinsa valvonnan alaisiaan reserviläisiä. Hankaluuksia aiheutti myös sijoitussovelluksen



■ Varusmiespalveluksensa suorittanut asevelvollinen saa yksikön päälliköltään sotilaspassin ja siirtyy reserviin Santahaminassa helmikuussa 1986. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

toimimattomuus<sup>139</sup>. Järjestelyalan neuvottelupäivillä jouduttiinkin useasti kiinnittämään huomiota tämän epäkohdan korjaamiseen.

## Joukkojen tuottamisen alkuvaiheet

Joukkotuotannon voidaan katsoa alkaneen panssarintorjuntaohjuskomppanioista, joiden henkilöstön kouluttaminen aloitettiin Pääesikunnan määräämistä saapumiseristä 1980-luvulla. Yksiköille hankittiin pääkalusto, laadittiin henkilö- ja materiaalikokoonpano, koulutettiin ja sijoitettiin henkilöstö sekä varustettiin joukko tarvittavalla sotavarustuksella. Myös Panssariprikaatissa oli sijoitettu koulutetut asevelvolliset tiettyihin vaunuyksiköihin jo vuosien ajan.

Ohjusyksiköihin sijoitettujen henkilöiden sijoitukset eivät purkautuneet valvovan sotilaspiirin vaihtuessa, mutta käytännössä ohjusmiesten pysyminen sijoituksissa ei aina toiminut. Usein ohjuskoulutettuja oli sijoitettu koulutustaan vastaamattomiin tehtäviin

ja heidän sijoituksiaan myös purettiin muuttoliikkeen seurauksena.<sup>140</sup>

Joukkotuotannon kokeilu käskettiin 1. lokakuuta 1990 yleisesikunnan päällikön esittelyssä Pääesikunnan päällikölle. Saapumiserien II/90–II/91 varusmiehet käskettiin kotiutuessa sijoittaa saapumiseräkokonaisuuksina panssari- ja jääkäriprikaateihin sekä muihin erikseen käskettäviin sodan ajan joukkoihin<sup>141</sup>. Kokeilua seuraamaan muodostettiin työryhmä, jossa olivat edustajat yleisesikunnan lisäksi koulutusosastosta, sotilasläänin ja sotilaspiirin esikunnista sekä joukko-osastoista. Järjestelyosasto antoi tarkemmat ohjeet kokeilun toteuttamisesta ja kokeiluun osallistuvista joukko-osastoista. Samalla annettiin myös käsky tärkeimpien joukkojen nuorentamisesta sijoittamalla niihin nuorimpia reserviläisiä<sup>142</sup>.

Jo neljän saapumiserän kokemusten perusteella voitiin todeta, että uusi sijoitusmenetelmä oli hyvä ja se tuli laajentaa koskemaan kaikkia aselajeja saapumiserästä I/92 alkaen. Kokeilussa oli muun muassa havaittu, että johtajia koulutettiin liikaa ja että varuskunnalliset tehtävät aiheuttivat vääriä sopivuuksia. Joukko-osastolla tulisi olla oikeus muuttaa koulutussuhdelaskelmaa. Kutsuntajaottelukäskystä johtuen osalla joukko-osastoista oli vaikeuksia täyttää tuotantotehtävät. Myöskin atk-yhteyksien puutteet vaikeuttivat sijoittamista.<sup>143</sup>

Käsitteellä *joukkotuotanto* tarkoitettiin aluksi vain kotiutuvien varusmiesten sijoittamista saapumiseräkokonaisuuksina käskettyihin sodan ajan joukkoihin, yleensä jääkäripataljooniin. Joukkona kouluttamiseen ja muodostetun joukon ryhädynamiikkaan ei kiinnitetty huomiota. Päämääränä oli nuorentaa tärkeimpien joukkojen keski-ikä sijoittamalla kotiutuvat asevelvolliset sodan ajan joukkoon.

Reserviläisen sitouttamista omaan sodan ajan tehtävään ja osallistumista kertausharjoitukseen pyrittiin lisäämään jo heti kokeilun alusta alkaen. Asevelvollisuusasiointoimisto käski vuonna 1991 joukko-osastoille, että valvontaoppitunnilla tuli kertoa kotiutuville sodan ajan joukko ja tehtävä, johon heidät oli sijoitettu. Sotilaspiirien esikuntien tuli kertoa vastaavat tiedot omalla sijoittamisvastuullaan oleville reserviläisille.<sup>144</sup>

## Maanpuolustusalueille vastuu joukkojen tuottamisesta

Joukkotuotanto otettiin kokonaisuudessaan käyttöön vuoden 1993 johtamis- ja hallintojärjestelmä uudistuksen myötä. Operatiivinen osasto antoi maanpuolustusalueiden sekä Meri- ja Ilmavoimien esikunnille käskyn laatia joukkojensa joukkotuotantosuunnitelman Pääesikunnan aselajiosastojen ohjaamana. Suunnitelman tuli sisältää tärkeimmät 1.–3. kiireysluokan joukot. Myös tärkeimpiin sotilaslääninperusteisiin joukkoihin voitiin jättää henkilöstöä sijoitettaviksi. Tuotetulle joukolle tuli suunnitella kertausharjoitus viiden vuoden päähän joukon muodostamisesta<sup>145</sup>. Lisäksi tuli suunnitella tuotetun joukon henkilöstön jatkosijoittaminen. Ensimmäisen operatiivisen ohjeen (OPO) sodan ajan joukkojen tuottamisesta Pääesikunnan operatiivinen osasto julkaisi vuonna 1994.

Aluksi joukkotuotannon ja kertausharjoitusten koordinaatio ei aina toiminut parhaalla mahdollisella tavalla. Pääesikunnan koulutusosasto laati edelleen kertausharjoitussuunnitelman ja vuosittaisen koulutuskäskyn, jota valmistellessaan se pyysi alajohtoportailta tiedot kertausharjoitettavista joukoista. Tiedot valtakunnallisilla leireillä koulutettavista reservin joukoista pyydettiin aselajiosastoilta<sup>146</sup>. Syntyi sekaannuksia, joiden seurauksena kertausharjoitukseen saatettiin olla käskemässä joukkoa, joka oli juuri tuotettu tai jonka tuottaminen oli vasta käynnistymässä.

Tilanne korjaantui 1990 luvun loppupuolella sen jälkeen, kun maanpuolustusalueille sekä meri- ja ilmavoimille jaettiin kertausharjoitusvuorokaudet ja ne saivat joukkotuotantosuunnitelmiansa perusteella päättää itse harjoitettavat joukot<sup>147</sup>. Pääesikunta käski kertausharjoitettavien joukkojen tärkeysjärjestyksen sekä sen, mikä maanpuolustusalue asetti kertausharjoitettavan joukon millekin ampumaleirille. Vastuu joukkojen tuottamisesta oli maanpuolustusalueilla sekä meri- ja ilmavoimilla. Vuodesta 2008 alkaen maavoimien joukkotuotannosta vastasivat neljä operatiivista sotilasläänä ja vuodesta 2013 alkaen Maavoimien esikunta.



■ Joukkotuotettu sodan ajan yksikkö syventämässä taitojaan kertausharjoituksessa. Reserviläisiä Kymi -96 -harjoituksessa talvella 1996. Kuva: Tuomo Valkjärvi / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Joukkotuotannon toteutumista vaikeuttivat joukko-osastojen vajaaksi jääneet saapumiserät sekä varusmiesten palveluksen aikainen poistuma. Tuotantotehtävät määritettiin aluksi siten, että 60 prosenttia joukko-osaston tavoitevahvuudesta sijoitettiin tuotettavaan joukkoon ja 10 prosenttia jätettiin sotilasläännien sijoitettavaksi. Myöhemmin laskentaperusteeksi otettiin 75 prosenttia tavoitevahvuudesta. Pääesikunta joutui puuttumaan myös siihen, että kutsunnoissa sotilasläännien esikunnat täyttivät alueellaan olevan joukko-osaston kiintiön täyteen, kun taas kauempana olevaan joukko-osastoon jäi vajausta.

Valtioneuvoston vuoden 1997 selonteon myötä otettiin käyttöön uudet uhkamallit. Strategisen iskun ennalta ehkäisy ja torjunnan joukkojen tuli olla käytettävissä tehtäviinsä mahdollisimman nopeasti perustamisen jälkeen. Joukkotuotanto kohdennettiin ensisijaisesti näihin joukkoihin. Niiden joukkotuotan-

tokierto nopeutettiin noin kuuteen ja kertausharjoitusrytmi kahdesta kolmeen vuoteen. Myös tärkeimmät laajamittaisen hyökkäyksen torjunnan joukot olivat varusmiestuotannossa. Varusmiestuotannossa olevien yksiköiden henkilöstö jatkosijoitettiin alueellisiin joukkoihin. Vuoden 2004 selonteon jälkeen tärkeimpien joukkojen tuotantokiertoa nopeutettiin jopa kolmeen vuoteen.<sup>148</sup>

### Saapumiseräjärjestelmän muutoksella lisää valmiutta ja suorituskykyä

Asevelvollisten ikäluokkien pienentyessä 3/1-saapumiseräjärjestelmä, eli kolme saapumiserää vuodessa, korvattiin vuodesta 1990 alkaen 5/2-järjestelmällä, joka tarkoitti viittä saapumiserää kahdessa vuodessa. Miehistö palveli 240, erikoiskoulutettu miehistö 285 ja johtajat 330 vuorokautta. Joukkotuotannon

kannalta järjestelmän keskeinen heikkous oli se, että varusmiesjohtajat vaihtuivat kesken miehistön palvelusajan. Johtajia koulutettiin liikaa, eikä sodan ajan joukkojen kouluttaminen joukkokokonaisuuksina toiminut.

Maaliskuussa 1993 käynnistettiin uuden saapumiseräjärjestelmän valmistelu. Se nimettiin 4/2-järjestelmäksi, joka tarkoitti neljää saapumiserää kahdessa vuodessa, ja palvelusajoiksi esitettiin 180, 270 ja 362 vuorokautta. Pääesikunnan eri osastojen lisäksi valmistelutyöryhmään kuuluivat alajohtoportaiden edustajat. Tehtävänä oli tarkastella uutta saapumiseräjärjestelmää muun muassa valmiuden ylläpidon ja joukkotuotannon kannalta.<sup>149</sup>

Työryhmä päätyi kuitenkin 2/1-järjestelmään eli kahteen saapumiserään vuodessa entisillä 240, 285 ja 330 vuorokauden palvelusajoilla. Järjestelmä otettiin käyttöön maavoimissa ja ilmavoimissa tammikuusta 1995 alkaen. Merivoimissa säilyi kolmen saapumiserän järjestelmä. Työryhmä perusteli ratkaisuaan valmiudellisten syiden lisäksi sillä, että miehistön palvelusajan lyhentämisen 180 vuorokauteen ajateltiin heikentävän koulutustasoa. Johtajien palvelusajan pidentymisen 362 vuorokauteen taas epäiltiin vaikeuttavan heidän rekrytoimistaan. Vuosittaisen kah-

den saapumiserän järjestelmän ongelmaksi todettiin erikoiskoulutuskauden ja seuraavan saapumiserän peruskoulutuskauden päällekkäisyys. Johtajia jouduttiin edelleen kouluttamaan liikaa.

Palvelusaikajärjestelmää muutettiin jälleen 6. heinäkuuta 1998 palvelukseen astuneesta saapumiserästä alkaen. Palvelusajoiksi tulivat 180, 270 ja 362 päivää. Uudessa asevelvollisuuslaissa muutoksen perusteluiksi mainittiin sodan ajan joukkojen henkilöstön tuottamisen tehostaminen, toimivien sodan ajan joukkojen kouluttaminen sekä koulutuksen sisällön kehittäminen.<sup>150</sup>

Sodan ajan joukkojen suorituskyvyn ja valmiuden kannalta uudistus oli erinomainen. Edellisestä saapumiserästä koulutetut johtajat ottivat johdettavakseen seuraavan saapumiserän miehistön, josta erikoiskoulutuskaudella muodostettiin tuotettava sodan ajan joukko. Joukkoa koulutettiin sodan ajan kokoonpanossa omien reservinjohtajien johdolla aina kotiuttamiseen saakka. Joukkotuotanto lisäsi merkittävästi joukon yhteishenkeä ja joukkodynamiikkaa.

Valmiuden näkökulmasta joukkotuotanto vastasi uhkakuvien muutoksiin. Sittemmin joukkojen tuotantokiertoa on nopeutettu 10–15 vuoden kierrosta 3–6 vuoteen.

---

*Kari-Pekka Rannikko*

---

## RYHTIÄ JOHTAJA- JA KOULUTTAJAKOULUTUKSEEN

**K**enraali Lauri Sutela totesi reservissä olevien kenraalien ja amiraalien koulutuspäivillä 1990-luvun lopulla varusmiesten uudistetusta johtajakoulutusohjelmasta: ”Olisin ehdottomasti tarvinnut tällaista opetusta ennen kuin läksin 19-vuotiaana vänrikkinä talvisotaan. Toisekseen on sanottava, että minua entisenä puolustusvoimain ko-

mentajana hävettää, ettei tällaista opetuspakettia ole tehty jo aiemmin.”<sup>151</sup>

Sutelan toteamus kuvastaa hyvin keskusteluja, joita johtajakoulutuksesta Puolustusvoimissa tuohon aikaan käytiin. Julkista keskustelua asiasta oli toki käyty jo aiemminkin. Esimerkiksi *Sotilasaikakauslehd*en vuoden 1978 toukokuun numerossa, jossa keskitytään

johtamistaitoon, päätoimittaja, eversti Matti Lukkari toteaa pääkirjoituksessaan: ”Puolustusvoimissa koulutetaan johtajia sotaa varten. Tämän uskomme osavamme. Voimme kuitenkin pohtia, olemmeko jättäneet rauhan ajan johtajakoulutuksen vaille huomiota. On muistettava, että johtaminen on vuorovaikutustapah-tuma. Itsekeskeisten ja kaikkietäviä johtajien aika on ohi.”<sup>152</sup>

Johtajakoulutuksen uudistus toimeenpantiin Puolustusvoimien koulutusjärjestelmän kehittämisestä vastaavan Pääesikunnan ja sotatieteellistä tutkimusta toteuttavan Maanpuolustuskorkeakoulun yhteistyönä. Uudistus käynnistyi ajankohtana, jolloin johtamisen tieteellinen tutkimus otti ensiaskeleitaan.

Maanpuolustuskorkeakoulun toiminnan alkaessa vuoden 1993 alussa johtamisen tutkimus ja opetus keskitettiin Johtamisen ja hallinnon laitokseen. Johtamiseen liittyvä sotatieteellinen tutkimus oli aikaisemmin koostunut lähinnä erillisistä operaatiotaidon ja taktiikan, johtamisopin sekä sotahistorian aloilla tehdyistä tutkimuksista. Uudessa järjestelmässä oli mahdollista luoda sotilasjohtamiselle pitkäjänteisempiä tutkimuslinjoja.

Uudistukset edellyttivät aina toimeenpanijoikseen ihmisiä, joilla on selkeä näkemys siitä, mihin muutoksella pyritään. Pääesikunnan johdon tuella ja erityisesti Pääesikunnan koulutusosaston päällikkönä toimineen eversti Erkki Nordbergin<sup>153</sup> johdolla johtajakoulutusohjelma jalkautettiin joukko-osastoihin. Keskeisen sisältönsä uusi koulutusohjelma sai tuolloin Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen laitoksessa työskennelleen majuri Vesa Nissisen tutkimus- ja opetustyön kautta.

Nissinen on todennut, että aloittaessaan kadettien johtamisopin opettajana Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 1995 hänellä oli vahva näkemys siitä, että kadettien johtamisopin opetusta tulisi kehittää entistä enemmän ihmisten johtamisen suuntaan. Näkemys perustui Sotakorkeakoulun diplomityön yhteydessä toteutettuihin veteraanihaastatteluihin sekä hänen aikaisempiin omiin kokemuksiinsa. Nissisen väitöskirjaan<sup>154</sup> johtaneen tutkimustyön kautta Puo-

lustusvoimat sai käyttöönsä kansallisesti ja kansainvälisesti arvioituina korkealaatuisen syväjohtamiseen perustuvan johtamiskoulutusohjelman.<sup>155</sup>

## Taustalla varusmieskoulutuksen kokonaisuudistus

Yhtenä keskeisimpänä vaikuttimena varusmiesten johtajakoulutuksen uudistamiseen oli joukkotuotannon käyttöönotto. Kokonaisuudistus perustui tutkimuksiin, joita tehtiin muun muassa taistelun kuvasta, sotilaan fyysiseen kuormituksesta, sotilaspedagogiikasta ja syväjohtamisesta. Tutkimuksissa ilmeni, että yksilön ja joukon toimintakyvyn kannalta koulutukseen varattu aika ei ollut riittävä<sup>156</sup>. Uudessa palvelusaikajärjestelmässä varusmiesjohtajien oli mahdollista johtaa ja kouluttaa omaa sodan ajan joukkoaan noin puolen vuoden ajan. Pidentynyt aika mahdollisti sen, että varusmiehet oppivat tuntemaan oman organisaationsa toiminnan sekä sopeuttamaan oman toimintansa kokonaisuuteen<sup>157</sup>.

Palvelusaikauudistuksen välttämättömyys todettiin vuoden 1997 puolustuselonteossa ja uudet palvelusajat otettiin käyttöön seuraavana vuonna. Johtajakoulutuksen uudistuksen ajoittuminen samaan ajankohtaan ei ollut sattumaa, sillä uudistuksen tarve oli todettu Pääesikunnassa jo paljon aiemmin<sup>158</sup>.

Johtajakoulutuksen sisällön kehittäminen käynnistettiin Johtamisen ja hallinnon laitoksessa vuosina 1995–1996. Uudistus eteni, vaikka koulutusjärjestelmän ja sisällön yhteensopivuudesta ei vielä alkuvaiheessa ollut täyttä varmuutta<sup>159</sup>. Pääesikunnan johtajakoulutusuudistusta valmistelemaan asettama työryhmä päätyi vuonna 1998 kadettien opetuksessa saatujen kokemusten ja palautteen perusteella siihen ratkaisuun, että syväjohtaminen oli mielekästä valita osaksi varusmiesjohtajien uudistuvaa opetusta<sup>160</sup>.

Varusmiesten johtajakoulutuksen tavoitteeksi asetettiin se, että johtajakoulutuksen saatuaan reservin johtajat kykenisivät johtamaan ja kouluttamaan joukkojaan omatoimisesti ja tehokkaasti niin rauhan ajan kertausharjoituksissa kuin mahdollisessa sodan ajan





liikekannallepanossakin<sup>161</sup>. Tämä edellytti, että reservin johtajalla oli myönteinen asenne itsensä kehittämiseen. Hänen tuli kyetä itseohjautuvasti kehittämään omaa johtamiskäyttäytymistään niillä perusteilla, jotka hän varusmieskoulutuksessa oli oppinut<sup>162</sup>.

### Ytimessä syväjohtaminen, johtajana kehittyminen ja palaute

Pääesikunnan johdon kiinnostusta johtajakoulutuksen inhimilliseen ulottuvuuteen 1990-luvun puolivälissä selittää moni tekijä. Suomalaisessa yhteiskunnassa käytiin keskustelua vuosikymmenen alkupuolen laman ja siihen liittyvien johtamisvaatimusten yhteyksistä. Koulu- ja opiskelumaailmassa oppijoiden itsearviointi lisääntyi. Tulosjohtaminen korosti johtamisen merkitystä tavoitteiden saavuttamisessa, ja keskittyyn urasuunnitteluun sisältyvä sotilasopetuslaitoksen arviointi korosti vuorovaikutustaitoja. Lisääntynyt kansainvälinen yhteistyö toi uusia vaikutteita sotilasojohtamiseen. Turvallisuusympäristössä tapahtuneet muutokset pakottivat Puolustusvoimat arvioimaan uudelleen keskeisiä valmiusvaatimuksia. Niissäkin korostui johtajan entistäkin suurempi merkitys oman joukkonsa johtajana ja kouluttajana valmiutta kohottaessa.<sup>163</sup>

Pääesikunnan ajatteluun ja johtajakoulutuksen uudistumiseen vaikutti osaltaan myös vuonna 1995 valmistunut Suomen reserviupseeriliiton tutkimus ja loppuraportti ihmisten johtamisesta viime sodissa. Liitto jatkoi yhteistyötä Maanpuolustuskorkeakoulun kanssa tutkimuksen pohjalta toteutetuilla kadettien tekemillä veteraanihaastatteluilla.<sup>164</sup>

Johtajakoulutuksen keskeisen sisällön eli syväjohtamisen perusajatus syntyi kadettien johtamisopin

■ Reservin johtajan on kyettävä johtamaan ja kouluttamaan joukkoaan niin rauhan kuin sodan aikana. Upseerikokelas antamassa käskyä Vaasan rannikkojääkäripataljoonan harjoituksessa kesäkuussa 1999. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

opintokokonaisuuden yhteydessä vuosina 1995–1997. Tavoitteena tuolloin oli löytää sisältöjä ja keinoja ihmisten johtamisen ja johtajana kehittymisen oppimiseen. Käsitteenä syväjohtaminen esiintyi ensimmäisen kerran vuonna 1997 julkaistussa teoksessa *Varusmiesten johtajakoulutuksen perusteet*.<sup>165</sup>

Syväjohtamisessa tärkeä merkitys on myönteisellä, kasvuhakuisuutta ja -mahdollisuuksia korostavalla ihmiskuvalla. Johtajana kasvaminen tapahtuu ristiriitojen kautta. Niitä syntyy ihmisen konkreettisten tarpeiden ja moraalisten arvojen kohdatessa toisensa. Ihmisenä kasvaminen on sitä, että tehdyt valinnat perustuvat entistä useammin moraalisiin arvoihin. Johtajan tulee ohjata johdettavansa tämänkaltaiseen kasvamiseen hyvällä vuorovaikutuksella.<sup>166</sup>

Johtajana kehittyminen edellyttää pitkäkestoista oppimista. Syväjohtamisessa puhutaankin elinikäisestä johtajana kehittymisestä ja ihmisenä kasvamisesta, sillä tutkimusten mukaan pelkät lyhytkestoiset koulutustilaisuudet saavat ihmiset usein palaamaan vanhoihin toimintatapoihinsa.<sup>167</sup>

Johtamiskulttuuri on keskeinen osa koulutus- ja toimintakulttuuria, koska johtamiseen liittyvä ihmiskäsitys vaikuttaa olennaisesti kouluttajien toimintaan ja sitä kautta koulutustapahtumiin. Puolustusvoimien johtajakoulutuksen uudistamista tarkasteltaessa huomio kiinnittyy yleensä uudistuksen keskeiseen sisältöön eli syväjohtamiseen. Toinen merkittävä tekijä, jonka voidaan arvioida vaikuttaneen koulutuskulttuurin myönteiseen kehittymiseen Puolustusvoimissa, on systemaattisen palautejärjestelmän käyttöönotto osana johtajana kehittymistä. Palautejärjestelmä kyseenalaistaa johtajakoulutuksessa vallinneen perinteisen käsityksen, jonka mukaan johtajaksi synnyttään. Uudistuksessa luotiin jatkuvalla oppimiselle tehokas prosessi, jossa varusmiesjohtajan päivittäiset kokemukset kehittävät hänen johtamiskäyttäytymistään.<sup>168</sup>

## Jalkauttamisessa myös haasteita

Kadettien opetusohjelman uudistamista Maanpuolustuskorkeakoulussa hankaloitti aluksi henkilökunnan

ristiriitainen suhtautuminen muutokseen. Samoja haasteita ilmeni myös johtajakoulutusohjelman jalkauttamisessa. Ammattisotilaat toimivat työssään saamansa koulutuksen ja omien kokemustensa perusteella. Ehdotetut muutokset aiheuttivat ristiriitoja, sillä ne muuttivat voimassa olleita oppimiseen, opetukseen ja arviointiin liittyviä käytänteitä. Toisaalta tiedettiin, että kestävä muutos vie aikaa ja se voidaan toteuttaa vain uudistamalla koko koulutusjärjestelmää.<sup>169</sup>

Pääesikunnan koulutusosaston johtamat Puolustusvoimien henkilökunnan jatkokoulutukset käynnistyivät maaliskuussa 1998. Reserviupseerikoulussa järjestetty ensimmäinen seminaari oli suunnattu aliupseerikoulujen ja reserviupseerikurssien koulutuksen järjestelyistä vastanneille henkilöille. Saman vuoden loka–marraskuussa järjestettiin useampi kahden päivän koulutustilaisuus Varalan Urheiluopistolla Tampereella. Tarkoituksena oli, että osallistujat pystyisivät koulutustilaisuuksien pohjalta jatkamaan koulutusta omissa joukko-osastoissaan.<sup>170</sup>

Jatkokoulutusvaiheessa ongelmaksi nähtiin ennen kaikkea vallalla oleva toimintakulttuuri, jossa perusyksikön päälliköt kokivat olevansa enemmän yksikkönsä varusmiesten pääkouluttajia kuin oman henkilökuntansa valmentajia. Päälliköiden valmiudet ja resurssit kouluttaa vanhempaa ja kokeneempaa henkilökuntaan vaihtelivat. Johtajakoulutukseen olennaisesti sisältyvien palautekeskustelujen käyminen koettiin vaikeaksi. Myös asennoituminen siihen, että joukkuetta tai jaosta tuli kouluttaa varusmiesjohtajien kautta, oli monelle kouluttajalle aluksi haasteellinen tehtävä. Uudistuksen alkuvaiheessa pääosa henkilökuntaa näki muutoksen koskevan kokonaisvaltaisemmin Puolustusvoimien johtamiskulttuuria, mikä synnytti myös normaalia muutosvastarintaa.<sup>171</sup>

Heti uudistuksen alkuvaiheessa nähtiin tärkeäksi johtajakoulutuksen hyväksyminen osaksi yliopistojen ja korkeakoulujen jatko-opintoja. Tällä haluttiin varmistaa varusmiesten riittävä rekrytointipohja johtajakoulutukseen. Pääesikunnan koulutusosaston johdolla vuosina 1998–1999 aloitetun vaikuttamistyön tulokset olivat aluksi vaihtelevia, mikä johtui pääosin





■ Systemaattinen palautejärjestelmä on keskeinen osa johtaja- ja kouluttajakoulutusta. Kainuun prikaatin aliupseeriopilaat vertaisarvioinnissa marraskuussa 2018. Kuva: Miika Moilanen / Puolustusvoimat.

vielä kehittymässä olleesta johtajakoulutusohjelmasta ja sen tieteellisestä taustasta<sup>172</sup>. Perusteet myöhemmälle yhteistyölle saatiin kuitenkin rakennettua, ja yleinen tietous Puolustusvoimien johtajakoulutuksen kehittämistyöstä lisääntyi.

Työelämässä tapahtuneet muutokset ovat myöhemmin vaikuttaneet yhä enemmän ammatillisessa koulutuksessa ja korkeakouluissa annettavaan opetukseen. Tämä muutos on näkynyt myös johtajakoulutuksen lisääntymisenä korkeakouluissa ja ammattikorkeakouluissa<sup>173</sup>.

Varusmiesten johtajakoulutus uudistus oli vain yksi osa Puolustusvoimien varusmieskoulutukseen 1990-luvulla tehdystä kokonaisuudistuksesta. Uudistukselle voidaan kuitenkin nähdä tärkeitä koko organisaatiota palvelevia merkityksiä. Se ei vaikuttanut pelkästään asevelvollisten johtamiseen vaan pitkällä aikavälillä myös koko Puolustusvoimien johtamiskulttuurin kehittymiseen vastaamaan tulevaisuuden tarpeita. Puolustusvoimat on osa yhteiskuntaa, joten sen koulutusjärjestelmän tulee vastata myös yhteiskunnan muuttuviin tarpeisiin.<sup>174</sup>



KFOR

Ps 675-384

## KANSAINVÄLISYYS KASVUSUUNNASSA

Sotilaallinen puolustusyhteistyö on tänä päivänä kiinteä osa kansallisen puolustuskyvyn rakentamista ja Suomea vastaan kohdistuvan sotilaallisen voimankäytön tai sillä uhkaamisen ennaltaehkäisyä. Aina ei kuitenkaan ole ollut näin.

Kylmän sodan vuosina Pääesikunnan ulkomaansuhteiden luomista jäykistivät YYA-sopimuksen lisäksi puolueettomuusaseman tavoittelu ja sen myötä pyrkimys tasapuolisuuden ulkomaisissa kontakteissa. Neuvostoliiton 1970-luvun lopulla esittämät vaatimukset yhteisistä sotaharjoituksista torjuttiin päättäväisesti.

Ikkuna kansainväliseen sotilaalliseen yhteistoimintaan avautui Suezilla vuonna 1956, kun Suomi ensi kertaa osallistui kansainväliseen rauhanturvaoperaatioon. Viron itsenäistyminen vuonna 1991 tarjosi mahdollisuuden auttaa etelänaapuria löytämään itselleen sopivimmat menettelytavat maanpuolustuksensa järjestämiseksi.

■ Suomalaisia sotilaita KFOR-operaatiossa Kosovossa vuonna 2003.  
Kuva: Jani Avelin / Puolustusvoimat, Sotamuseo.



## ULKOMAISTA YHTEISTYÖKUMPPANEIKSI

**E**nsimmäisenä itsenäiseen Suomeen akkreditoitui sotilasasiamies Ruotsista vuonna 1918<sup>1</sup>. Sotilasasiamiestoiminta laajeni toisen maailmansodan jälkeen, kun voittajavaltiot järjestivät edustuksensa diplomaattisten käytäntöjen mukaisiksi. Seuraava Suomeen kohdistuneen kiinnostuksen aalto nousi 1970-luvulla, jolloin maassa toimivien sotilasasiamiesten määrä kasvoi jo yli neljäänkymmeneen.<sup>2</sup>

Kansainvälinen toiminta ei lukkiutunut vain kansainvälisiä asioita käsitteleviin Pääesikunnan osastoihin. Myös toimialojen hankinnoista vastaavat osastot saattoivat olla aloitteellisia ulkomaan asioissaan. Merivoimat liittyi jo 1920-luvulla mukaan perinteiseen laivastovierailutoimintaan ja myös lentojoukot hakivat vasta syntyneenä puolustushaarana toiminnalleen kansainvälisiä vaikutteita. Langat pysyivät kuitenkin yksissä käsissä, sillä päätösesittelyt kulkivat ulkomaanosaston ja yleisesikuntapäällikön kautta Pääesikunnan päällikölle<sup>3</sup>.

### Kylmän sodan varjossa

Sotavuosien jälkeen uusi alku oli varovaista tunnustelua, jota jäykistivät YYA-sopimus ja puolueettomuusaseaman tavoittelu. Kylmän sodan aikana suhteiden tasapuolista kehittymistä seurattiin äärimmäisen tarkasti. Muista maista poiketen Neuvostoliiton kanssa järjestettiin kuitenkin kahdenkeskisiä urheilutilaisuuksia vuodesta 1956 alkaen. Sen sijaan liittymistä Kansainvälisen sotilasurheiluliiton jäseneksi emmittiin aina vuoteen 1964 asti.<sup>4</sup>

Ulkomaan kontaktit raportoitiin eriteltyinä kolmeen päälohkoon: Neuvostoliitto ja muut Varsovan liiton maat, Yhdysvallat ja muut Nato-maat sekä Ruotsi ja muut puolueettomat ja sitoutumattomat maat. Tilastojen mukaan Nato-maiden viralliset soti-

lasiamieskontaktit Suomen puolustusvoimiin olivat 1970-luvulla moninkertaiset verrattuna Varsovan liiton maihin. Toisaalta Puolustusvoimien korkean tason vierailukosketukset osoittivat aivan päinvastaisia lukuja.<sup>5</sup>

Ulkomaiset kurssikomennukset jakautuivat lähes tasan. Yksittäisistä maista kaikilla tasoilla eniten oli kontakteja Ruotsiin. Tämän pelättiin jopa aiheuttavan valtiollista mustasukkaisuutta. Vuoden 1977 katsauksessa todetaankin kanssakäymisestä Ruotsin kanssa, että ”– sen liian laajenemisen estäminen on Suomen etujen mukaista”.<sup>6</sup>

Puolueettomuusasemaan tähtäävää suhtautumista ulkovaltoihin haettiin ”tasapainottamalla” kontakteja. Tasapainottamisen laatua kuvaavat Saksan demokraattiseen tasavaltaan ja Saksan liittotasavaltaan tehtyjen laivastovierailujen tarkka laskeminen sekä niistä informoiminen tasavallan presidenttiä myöten. Vuoden 1977 katsauksessa todetaan, että Ranska ”itsenäiseen päätöksentekoon pyrkivänä länsiryhmittymän maana erityissuhteissaan Neuvostoliittoon ja muihin itäryhmittymien maihin on tasapainottamisen kannalta meille tärkeä maa”.<sup>7</sup>

Korkeimman tason vierailuvaihdossa tulivat vastaan myös henkilöresurssit ja virallisten vierailujen hintavuus, edellyttihän puolustusvoimain komentajan tasoinen vierailutoiminta myös vastavuoroisuutta. Komentajatasolla suhteita pyrittiin pitämään Ruotsiin, Sveitsiin, Itävaltaan Neuvostoliittoon, Puolaan, Yhdysvaltoihin, Norjaan ja Ranskaan. Alemman tason kohteita olivat muun muassa molemmat Saksat, Iso-Britannia, Tanska ja Jugoslavia.<sup>8</sup>

Vuonna 1975 Helsingissä järjestetyn Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökongressin (ETYK) jälkeen huomattiin ulkovaltojen sotilaallisen kiinnostuksen Suomeen kasvaneen. Sen kuvattiin ilmenevän ”paineena” yhteistoiminnan lisäämiseksi. Yhteydenotto-



■ Sotilasasiamiestoiminta vilkastui toisen maailmansodan jälkeen, kun voittajavaltiot olivat saaneet järjestettyä edustuksensa diplomaattisten käytäntöjen mukaisiksi. Sotilasasiamiehet seuraamassa tykistön ammuksia Rovajärvellä heinä–elokuussa 1951. Kuva: Sotamuseo.

ehdotuksia ”onnistuttiin torjumaan”, ettei tasapuolisuus- ja vastavuoroisuusperiaatetta horjutettaisi. Auenneisiin mahdollisuuksiin kurssittaa suomalaisia Yhdysvalloissa ja Isossa-Britanniassa vastattiin kielteisesti, tosin jälkimmäisestä kieltäytymiseen vaikuttivat myös toiminnan korkeat kustannukset. Kahdeksankymmenluvun alussa voitiin jo todeta, että ”Suomen puolustusvoimien ja ulkovaltojen asevoimien välisissä suhteissa on saavutettu riittävän laaja ja monipuolinen järjestelmäverkko, joka vastaa Suomen puolustusvoimien tarvetta ja mahdollisuuksia”<sup>9</sup>.

Ulkomailta Suomeen suuntautuneen toiminnan kustannuksista käytiin 1980-luvulla kirjeenvaihtoa puolustusministeriön kanssa. Jouduttiin tunnustamaan, että kansainvälinen toiminta oli alkanut

muuttua tiukasta suunnitelmallisuudesta joustavampaan suuntaan: ”suunnitelmassa ei voida tarkasti esittää sellaisia puolustusvoimien johdon virkamatkoja, joiden tarve ilmenee vasta suunnitelmakauden aikana”<sup>10</sup>. Tällaisina matkoina pidettiin osaa hankintoihin liittyvistä matkoista, lyhyellä varoitusajalla koollekutsuttavia matkoja kansainvälisiin konferensseihin sekä kutsusta tehtäviä epävirallisia matkoja, jotka lisääntyivät suhteiden muuttuessa mutkattomiksi. Sellaisiin lukeutuvat myös Neuvostoliittoon suuntautuvat ylijohdon ”lomamatkat”, joihin sisältyi sopiva määrä sanatoriota tai metsästystä ja sen verran virallista osuutta, ettei loman tarve poistunut<sup>11</sup>.

Osaltaan mutkattomia suhteita edisti Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöprosessin eteneminen.



■ Suomi pääsi ETYK:n tarkkailukohteeksi järjestämällä kansainvälisen ETYK-harjoituksen Puolustusvoimien Tuisku-pääsotaharjoituksen yhteydessä huhtikuussa 1988. Sotilastarkkailijoita tutustumassa Pasi-miehistönkuljetusvaunuun. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

Vuonna 1987 järjestettiin niin sanotun Tukholman asiakirjan mukaisia tarkkailutilaisuuksia muun muassa Neuvostoliitossa ja Saksan liittotasavallassa. Kooltaan ja sotaharjoituksiltaan pienenä maana Suomi ei ollut tarkkailun kohteena, mutta sellaiseksi päästiin järjestämällä kansainvälinen ETYK-harjoitus vuoden 1988 Puolustusvoimien pääsotaharjoituksen yhteydessä. Tuisku-harjoituksella kyettiin vaikuttamaan sekä ETY-tarkkailuun muodostuvaan käytäntöön että opettamaan Puolustusvoimien organisaatio ottamaan

vastaan tarkkailijoita. Suomi itse puolestaan päätti samana vuonna osallistua kaikkiin Tukholman asiakirjan mukaisiin sotaharjoitustarkkailuihin.<sup>12</sup>

### Vapautumisen ja kansainvälisen osaston aika

Kylmän sodan suurvaltakilpailun ja voimapolitiikan päättyminen antoivat tilaa liberaaleihin arvoihin ja kansainvälisiin normeihin perustuvalla järjestyksellä.

Suomen liikkumatilan ja vaikutusmahdollisuuksien nähtiin kasvaneen. Silti ensimmäisen luottamusta ja turvallisuutta lisääviin LTL-toimiin kuuluvan vuosi-ilmoituksen laatiminen oli hämmentävää, koska tiedot olivat siihen asti olleet salaisia myös kotimaassa<sup>13</sup>. Puolustus suunnittelua koskevan ilmoituksen Suomi antoi maaliskuussa 1994. Kaiken raskaan aseistuksen ja kaluston määrät ilmoitettiin YK:lle ja ETY-järjestölle kesäkuussa 2001.<sup>14</sup>

Venäjä ja Suomi liittyivät Naton rauhankumppanuusohjelmaan *Partnership for Peace* (PfP) vuonna 1994. Suomi jatkoi yhteistoimintaa edelleen suunnittelu- ja arviointiprosessissa *Planning and Review Process* (PARP). Vuodesta 2014 Suomi on kuulunut laajennettuun rauhankumppanuusohjelmaan *Enhanced Opportunities Partner* (EOP).<sup>15</sup>

Puolustusvoimien ja ulkovaltojen asevoimien välinen vierailuvaihto mullistui monin tavoin. Vuosiraporteissa vierailuvaihdon tasapainon laskeminen prosenteissa lopetettiin ja yhä useampi vierailu toteutettiin epävirallisena liikoja muodollisuuksia välttämällä. Vuonna 1981 vierailuvaihto ilman ulkomailla opiskelevien osuutta oli 55 vierailua. Vuonna 1991 luku oli noussut jo 91 vierailuun ja opiskelijoiden tilastoiminen ulkomaansuhteiden mittarina oli kokonaan lopetettu. Suomen jätettyä hakemuksensa Euroopan Yhteisöihin vuotuisten vierailujen määrä nousi yli sadan.<sup>16</sup>

Vierailuvaihdon ja protokollan hoitamiseen tarkoitettu ulkomaanosasto jäi aluksi sivuun operatiivisessa osastossa aloitetusta kansainvälisten asioiden käsittelystä. Sillä oli kuitenkin kädet täynnä työtä, mikä johtui EU-hakemuksen synnyttämästä korkean tason sotilasvierailujen ruuhkasta. Pääesikunnan operatiivisella osastolla kansainvälisten tehtävien määrä alkoi

käydä ylivoimaiseksi. Niinpä vanhasta ulkomaanosastosta ja eri tahoilla kansainvälisiä asioita käsitelleestä henkilöstöstä muodostettiin Pääesikunnan kansainvälinen osasto toukokuussa 1995.<sup>17</sup>

Rauhanturvaaminen oli koko kylmän ajan suomalaisten ikkuna kansainväliseen sotilaalliseen yhteistoimintaan. Suurimmillaan rauhanturvaaminen oli 1990-luvun alkupuolella, jolloin Suomella oli kolme pataljoonaa operaatioissa. Rotaatiopäivinä vahvuus saattoi hetkellisesti tavoittaa lain salliman 2 000 sotilaan rajan. Niinialossa toiminut YK-koulutuskeskus vastasi rauhanturvaamisesta suoraan puolustusministeriön johdossa. Vuosituhannen vaihteessa kansainvälinen kriisinhallinta siirrettiin puolustusministeriöltä Pääesikunnan johtoon. Toistaiseksi viimeinen kokonainen YK-tehtävässä ollut rauhanturvapataljoona kotiutettiin vuonna 2001 ja samalla päätettiin lähettää ulkomaille vain erityisosaamista.<sup>18</sup>

Valtioneuvoston turvallisuuspoliittinen selonteko vuodelta 2004 edellytti Pääesikunnan kokoonpanon pienentämistä.<sup>19</sup> Pääesikuntaa supistettiin 250 henkilöllä pyrkien organisoimissa samalla kansainväliseen J-koodijärjestelmään<sup>20</sup>. Naton esikuntajaottelussa kansainvälistä direktoraattia ei ole, ja Suomestakin kansainvälinen osasto lakkautettiin vuoden 2006 lopussa. Alkuaan 23 henkilön vahvuisesta osastosta oli tuolloin kasvanut toimiala, jossa noin 200 henkilöä teki päätoimista työtä kansainvälisten asioiden parissa. Lakkautushetkellä osasto oli jaettu rauhanturvaamiseen, eurooppalaiseen kriisinhallintaan, kansainväliseen yhteistyöhön, asevalvontaan, kieli- ja käännöstoimintaan sekä hallintoon erikoistuneisiin sektoreihin. Kansainväliset tehtävät eivät loppuneet vaan lisääntyivät. Ne hajautettiin pääosin suunnitteluosastolle (J5) ja alajohtoportaille.<sup>21</sup>

## YHTEISIIN SOTAHARJOITUKSIIN

**N**euvostoliitto harjoitti Suomea kohtaan lähes koko 1970-luvun ajan voimakasta vaikuttamista, joka liittyi sopimukseen ystävyydestä, yhteistoiminnasta ja keskinäisestä avunannosta (YYA) ja yhteistyöhön. Sen yhtenä linjana olivat yhteiset sotaharjoitukset.

Neuvostoliiton sotilasasiamiehet olivat jo 1960-luvun alkuvuosina esittäneet Puolustusvoimien ja neuvostoasevoimien operatiivisten suunnitelmien keskinäistä vertailua ja vastavuoroista sotaharjoitusten seuraamista. Konkreettisiin tuloksiin nämä yritykset eivät kuitenkaan olleet johtaneet.<sup>22</sup>

### YYA-sopimusta ryhdyttävä soveltamaan

Puolustusvoimain komentajan, kenraaliluutnantti Yrjö Keinosen vieraillessa Moskovassa vuonna 1968 oli Neuvostoliiton yleisesikunnan päällikkö, marsalkka Vladimir Zaharov todennut, että maat voisivat laajentaa keskinäisiä suhteitaan osallistumalla toistensa sotaharjoituksiin ja opetustilaisuuksiin.<sup>23</sup> Neuvostoliiton sotilasasiamies, kommodori Vladislav Andruškevits puolestaan otti ne puheeksi vuonna 1972 salaisten YYA-keskustelujen käynnistyessä.<sup>24</sup>

Andruškevits ehdotti Pääesikunnan yleisesikuntapäällikölle, kenraaliluutnantti Paavo Junttilalle, että Pohjois-Suomessa olisi ryhdyttävä valmistelemaan YYA-sopimuksen mukaista yhteistä puolustusta. Hän totesi, että tätä yhteistyötä oli ryhdyttävä selventämään ja harjoittelemaan.<sup>25</sup> Seuraavan runsaan vuoden aikana Junttila kävi tasavallan presidentti Kekkonen tarkoin ohjeistamana useita keskustelukierroksia Andruškevitsin kanssa. Niissä käsiteltiin kohta kohdalta Suomen puolustuksesta esitettyjä kysymyksiä.<sup>26</sup>

Välillä keskustelut hiipuivat, kunnes Neuvostoliiton suurlähettilääksi Helsinkiin saapunut Vladimir

Stepanov otti maaliskuussa 1974 asian esiin uudeksi puolustusvoimain komentajaksi määrätyn kenraali Lauri Sutelan kanssa. Komentaja piti keskustelujen jatkamista tarpeettomana ja torjui Stepanovin aloitteen. Sutela raportoi Stepanovin tapaamisesta ja keskustelujen torjumisesta tasavallan presidentti Urho Kekkoselle saamatta häneltä kuitenkaan mitään palautetta.<sup>27</sup>

Vuoden 1975 joulukuun alkupäivinä Moskovassa tehtiin uusi avaus. Sieltä saatiin tieto, jonka mukaan Neuvostoliiton puolustusministeriössä oltiin laatimassa erityistä suunnitelmaa, protokollaa, Neuvostoliiton asevoimien ja Suomen puolustusvoimien välisten suhteiden syventämiseksi.<sup>28</sup>

Keskustelut Neuvostoliiton toivoman protokollan aikaansaamisesta jatkuivat parin vuoden ajan. Ne päättyivät lopulta siihen, että sotilaallisesta vierailuvaihdosta allekirjoitettiin vuodesta 1978 alkava kaksivuotinen suunnitelma. Aiemmasta käytännöstä tämä ei juurikaan poikennut.<sup>29</sup>

YYA-sopimusta ja protokollaa koskevat keskustelut käytiin salassa ja hyvin pienessä piirissä, johon kuuluivat kulloinkin tehtävässä olleet puolustusvoimain komentaja, Pääesikunnan päällikkö ja yleisesikuntapäällikkö.<sup>30</sup> Muilta osin Pääesikunnan osuus näyttää lähdeaineiston perusteella rajoittuneen vain tiedustelupäällikön laatimiin taustamuistioihin ja yhteenvetoihin<sup>31</sup>.

Protokolla-asia oli tuskin saatu pois päiväjärjestyksestä, kun alkoi näkyä merkkejä siitä, että uudeksi Suomen suunnan toimintalinjaksi oli Moskovassa valittu vaatimukset yhteisistä sotaharjoituksista. Neuvostoliitto pyrki sitomaan niillä Suomen entistä tiiviimpään sotilaalliseen yhteistyöhön kanssaan.

Joulukuussa 1976 vähemmistökommunistien *Tiedonantaja*-lehden kirjoituksessa esitettiin toivomus yhteisistä suomalais-neuvostoliittolaisista sota-





■ Neuvostoliiton merivoimien komentajan ensimmäinen sijainen, laivastoamiraali Nikolai Smirnov esitti yhteisiä laivastoharjoituksia vieraillessaan Suomessa heinäkuussa 1977. Smirnov tutustui muun muassa tykkivene Turunmaahan. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

harjoituksista. Lehti tuskin oli tässä omalla asiallaan. Hieman myöhemmin heinäkuussa 1977 Suomessa vieraili Neuvostoliiton merivoimien komentajan ensimmäinen sijainen, laivastoamiraali Nikolai Smirnov. Hän otti sekä puolustusvoimain komentajan että merivoimien komentajan kanssa puheeksi yhteiset laivastoharjoitukset.<sup>32</sup>

Yhtenä syynä Neuvostoliiton aktiivisuuteen sotaharjoitusasiassa on pidetty toisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintöä. Mietinnössä todettiin siihenastisesta virallisesta linjauksesta poiketen, että sotilaallisesta yhteistyöstä voitaisiin neuvotella myös hyökkäyksen uhan tultua todeksi eikä vasta hyök-

käyksen tapahduttua. Syynä on pidetty myös sotilaallisen jännityksen lisääntymistä Pohjois-Euroopassa sekä suomalaisten pyrkimystä vierittää YYA-sopimuksen painopistettä pois sotilaallisista artikloista ja samalla korostaa puolueettomuuspolitiikkaa.<sup>33</sup>

Tiedonantaja kirjoitti toistamiseen sotaharjoitusasiasta heinäkuun 1978 alkupuolella. Lehden tiedettiin noudattelevan uskollisesti Moskovan kannanottoja, mutta varmuutta kirjoituksen todellisesta lähteestä ja tarkoituksesta ei silti ollut. Tiedustelupäällikölle Neuvostoliiton sotilasasiamies kuitenkin vakuutti, ettei kyseessä ollut neuvostoasevoimien taholta tullut aloite.<sup>34</sup>

## Marsalkka Ustinovin Suomen-vierailu

Yhteiset harjoitukset otettiin konkreettisesti esille, kun Neuvostoliiton puolustusministeri, marsalkka Dmitri Ustinov saapui viralliselle vierailulle Suomeen 10. heinäkuuta 1978. Vierailu oli järjestetty yllättävän nopealla aikataululla. Vielä alkuvuodesta suomalaisille oli vakuutettu, ettei Ustinovin toiminta-alueella ollut mitään sellaisia ajankohtaisia keskusteluja, jotka olisivat vierailua edellyttäneet.<sup>35</sup>

Ustinovin seurueen sotilaallisesti korkeasta tasosta saattoi olettaa, että aivan vähäisellä asialla ei oltukaan liikkeellä. Mukana olivat kaikki ne henkilöt, joita olisi tarvittu, jos Helsingissä olisi todenteolla ryhdytty neuvottelemaan Neuvostoliiton luoteisrajan turvallisuuden varmistamiseen tähtäävistä järjestelyistä. Myös Ustinovin oma painoarvo kommunistisen puolueen politbyroon jäsenenä oli merkittävä. Onkin perustellusti päätelty, että hänen ”koepalona” tekemillään ehdotuksilla oli, jos ei Kremlin suoraa toimeksiantoa, ainakin vahva poliittinen taustatuki.<sup>36</sup>

Pääesikunnassa tiedustelupäällikkö oli vierailun edellä laatinut tasavallan presidentti Kekkoselle luettelon asioista, jotka Ustinovin johtama neuvostodelegaatio saattaisi ottaa esille vierailun aikana. Sotaharjoituskysymystä luettelossa ei mainittu, koska neuvostoasevoimien johto ei ollut siihen missään aiemmissa lausunnoissaan tai keskusteluissaan viitanut. Neuvostoliiton suurlähettiläs Vladimir Stepanov oli tosin ennen Ustinovin tuloa todennut Kekkoselle, että vierailusta tulee erittäin tärkeä maiden asevoimien välisten suhteitten kehittämiseksi.<sup>37</sup>

Heti ensimmäisenä vierailupäivänä Pääesikunnassa pidetyssä esittelytilaisuudessa marsalkka Ustinov otti esille ajatuksensa sotilaallisten suhteiden syventämisestä, Naton muodostamasta uhkasta, YYA-sopimuksen soveltamisesta ja yhteisten harjoitusten tarpeellisuudesta. Ne torjuttiin ulkoministeriön edustajan Klaus Törnuddin ja Puolustusvoimien johdon puheenvuoroissa kohteliaiin mutta selvin sanoin. Maiden välisiä suhteita koskevat keskustelut tuli käydä poliittisella

tasolla, ei sotilaiden kesken, muistutti puolustusvoimain komentaja Lauri Sutela.<sup>38</sup>

Yhtä tuloksettomia olivat Ustinovin ja Stepanovin yritykset viedä asiaansa läpi tasavallan presidentti Kekkonen Kultarannassa isännöimällä saunailallisella kaksi päivää myöhemmin. Kun kiusallisiin kysymyksiin olisi pitänyt ottaa kantaa, Kekkonen kehotti seuruetta siirtymään lölyn puolelle tai istumaan illallispöytään. Mukana ollutta Lauri Sutelaa lainaten: ”*Presidentti varsin taitavasti onnistui torjumaan tehdyt esitykset antautumatta hedelmättömään keskusteluun ja hyvät suhteet säilyttäen.*”<sup>39</sup>

Stepanovin ja Ustinovin operaatiolla oli arvattavasti Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita laajempikin merkitys. Sen on osuvasti sanottu olleen eräänlainen monikärkiohjus, joka oli suunnattu Suomen ohella myös Norjaan. Naton liittolaisavun vastaanottamisen tehostamiseksi Norjassa tehtiin juuri tuolloin monia Neuvostoliiton ärtymystä nostaneita valmisteluja. Yksi Ustinovin vierailun aikana esitetty pääkysymys olikin: ”*Kun Norja harjoittelee USA:n kanssa, eikö olisi syytä, että Neuvostoliitto ja Suomi harjoittelisivat myös yhdessä?*”<sup>40</sup>

Vierailusta laadittiin heti muistioloannos, jonka yhteenvedona käytyjen keskustelujen todettiin antaneen viitteitä siitä, millaisia asioita mahdollisissa YYA-konsultaatioissa saattaisi nousta esille. Luonnoksen laatimiseen osallistuivat puolustusvoimain komentaja Lauri Sutelan lisäksi yleisesikuntapäällikkö, kenraaliluutnantti Jaakko Valtanen ja puolustusministeriön osastopäällikkö, kenraalimajuri Aimo Pajunen. Se oli pohjana myöhemmälle puolustusministeriön muistiolle.<sup>41</sup>

## Vierailun jälkikaikuja

Pian vierailun jälkeen tekemässään yhteenvedossa tiedustelupäällikkö arvioi Ustinovin delegaation neuvottelutaktiikkaa. Arvion mukaan ensi tapaamisen voimakkaalla esiintymisellä tavoiteltiin sitä, että isäntien sotilasjohto saataisiin hyväksymään sotilaallisen yhteistyön laajentamisen tarpeellisuus. Sitä hyväksi käyttäen olisi seuraavassa vaiheessa hankittu



■ Neuvostoliiton puolustusministeri, marsalkka Dmitri Ustinov saapui viralliselle vierailulle Suomeen 10. heinäkuuta 1978. Sotilas- ja valtio johdon tapaamisen lisäksi vierailulla tutustuttiin muun muassa Kainuun prikaatin varusmieskoulutukseen. Kuva: Matti Kaltokari / Puolustusvoimat, Sotamuseo.

presidentin suullinen suostumus ehdotuksille. Kolmantena vaiheena olisivat vuorossa olleet keskustelut yksityiskohdista. Lopuksi yhteistyön uudet muodot olisi vahvistettu hallitustasolla.<sup>42</sup> Kuten tunnettua, mikään näistä tavoitteista ei toteutunut.

Jo ensimmäisen vierailupäivän iltana alkoi Helsingin diplomaattipiireissä liikkua huhuja Ustinovin ehdottamista yhteisistä sotaharjoituksista. Ehdotukset eivät luonnollisesti olleet pysyneet salassa, koska niitä

oli tehty myös varuskuntavierailuilla suuren joukon läsnä ollessa.<sup>43</sup>

Vierailun jälkeisten päivien aikana tiedustelupäällikkö informoi omissa yhteyksissään ruotsalaisia, norjalaisia, brittejä, ranskalaisia ja amerikkalaisia tapahtumien kulusta. Keskeisin sanoma oli se, ettei vierailun aikana tehty mitään virallista esitystä yhteisten harjoitusten järjestämisestä tai ennakkokeskustelujen aloittamisesta neuvostoasevoimien ja Puolustusvoimien

kriisiajan toimien koordinoimiseksi. Keskustelujen todettiin olleen epävirallisia. Ilmapiiri oli ollut ystävällinen, ja neuvosto-osapuolen esittämät epäviralliset ajatukset oli torjuttu.<sup>44</sup>

Puolustusvoimien johtoa ja tiedusteluosastoa laajemmin Ustinovin vierailun aikaisia YYA- ja sotaharjoitusasioita ei Pääesikunnassa käsitelty.<sup>45</sup>

Kotimaassa poliittinen johto, kuten puolustusministeri Taisto Tähtämää vastatessaan lokakuussa asiasta tehtyyn eduskuntakyselyyn, kiisti julkisuudessa väitteet siitä, että Ustinovin vierailun aikana oli tehty ehdotuksia yhteisistä sotaharjoituksista. Saman vastauksen saivat ulkoasiainministeriön edustajilta myös ulkomaiden diplomaatit: Neuvostoliiton taholta ei ollut tehty minkäänlaista ehdotusta, eikä sen ja Suomen välisissä suhteissa ollut tapahtunut mitään muutoksia. Neuvostoliiton motiiveja koskevia epäluuloja ja spekulatioita näillä vastauksilla ei kuitenkaan onnistuttu vaimentamaan.<sup>46</sup>

Pääesikunnan julkisuuspolitiikka Ustinovin vierailusta oli hienovaraista. Kiistämällä virallisten ehdotusten teko haluttiin neuvosto-osapuolelle tarjota mahdollisuus ”säilyttää kasvonsa”.<sup>47</sup>

Vaikka Ustinovin aloite oli kilpistynyt viimeistään Kultarannan saunan lauteille, palattiin yhteistoiminnan tiivistämiseen muutaman kerran vielä myöhemmin. Tätä ennakoiden Pääesikuntaan oli muodostettu tilapäinen Neuvostoliitto-työryhmä, johon kuuluivat päämajamestari, kenraalimajuri Wilhelm Stewen, tiedustelupäällikkö, kenraalimajuri Raimo Heiskanen ja

tiedusteluosaston tilastotoimiston päällikkö, everstiluutnantti Yrjö Honkanen. Työryhmä valmisteli kenraali Lauri Sutelan syyskuussa 1978 Neuvostoliittoon suuntautuvaa lomamatkaa varten muistion isäntien mahdollisesti esille ottamista asioista ja Suomen kannanotoista niihin.<sup>48</sup>

Harjoitusasia nousi esille, mutta painostuksesta huolimatta Sutela torjui tehdyt ehdotukset. Matkalla allekirjoitettiin vain tavanomainen kaksivuotinen vierailuvaihtosuunnitelma, tosin siitäkin neuvosto-osapuolen sanotaan yrittäneen ottaa kaiken mahdollisen mediajulkisuuden irti.<sup>49</sup>

Kun Sutela vieraili seuraavan kerran Moskovassa syyskuussa 1981, Suomi esitti etukäteen toivomuksen siitä, ettei puolustusvoimain komentajalle enää tehtäisi mitään ehdotuksia. Toive toteutui, ja vierailun ainoa konkreettinen tulos oli uuden vierailuvaihtosuunnitelman allekirjoittaminen. Neuvostoliiton ehdotukset suunnitelman muuttamisesta sopimustasoisiksi saatiin toistuvasti torjuttua.<sup>50</sup>

Vaikka yksittäisiä kannanottoja suhteiden syventämisestä esitettiin vielä myöhemminkin, saattoi Moskovassa ollut sotilasasiamies Kalevi Markkula todeta jo marraskuussa 1978 tilanteen lientyneen. Lokakuun vallankumouksen vuosipäivän vastaanotolla Moskovassa isäntien ja suomalaisvieraiden välillä vallitsi leppoisa tunnelma siitäkin huolimatta, että sotaharjoitusasiassa oli tullut takapakkia. Seuraavan vuoden alkupuolella oli nähtävissä, että ”painostus” oli siirtynyt materiaalihankintojen puolelle.<sup>51</sup>

---

 Pentti Airio
 

---

## ETELÄISTÄ VELJESKANSAA AUTTAMASSA

**S**uomen ja Viron satavuotinen yhteistyö poikkeaa oleellisesti vaikkapa Ruotsin tai Norjan kanssa harjoitetusta yhteistyöstä. Suomalaisia vapaaehtoisjoukkoja oli mukana Viron vapauttaistelussa vuonna 1919, ja senkin jälkeen maiden välinen yhteistyö jatkui 1920–1930-luvuilla varsin tiiviinä.<sup>52</sup> Toisen maailmansodan aikana maiden väliset suhteet olivat riippuvaisia suursodan kulloisistakin käänteistä. Myös kylmän sodan aikakaudella yhteydenpito oli ongelmallista, mutta Viron itsenäistyttyä elokuussa 1991 maiden välisen yhteistyön ovet jälleen aukenivat.

### Varovaiset ensiaskeleet

Viron kansallistunne koki voimakkaan nousun kesän 1987 laulujuhilla. *Kaitseliit* (suojeluskuntajärjestö) perustettiin helmikuussa 1990. Virolaisten ja suomalaisten perinteisiä hyviä ystävyysuhteita ryhdyttiin solmimaan uudelleen. Samaan aikaan kun itsenäisyyspyrkimykset voimistuivat Virossa, Suomen pääesikunnan tiedusteluosastoon palkattiin viron kieltä taitava henkilö seuraamaan ja käsittelemään alueen tilannetta ja tapahtumia<sup>53</sup>.

Viron puolustusvoimat perustettiin syyskuussa 1991. Juuri uudelleen itsenäistyneessä maassa oli tuolloin vielä 38 000 neuvostosotilasta. Ensimmäisenä puolustusvoimien yksikkönä perustettiin lokakuussa *Peastaab* (pääesikunta), jonka päälliköksi – ja samalla puolustusvoimien komentajan sijaiseksi – määrättiin neuvostoasevoimissa palvellut eversti Ants Laaneots. Joulukuussa käynnistettiin oma päällystökoulutus aluksi muutaman kuukauden kestäneillä pikakursseilla. Seuraavana vuonna perustettiin *Kaitseministeerium* (puolustusministeriö) ja Viron ensimmäiset joukko-osastot.<sup>54</sup>

Itsenäisen Viron ensimmäinen ulkoministeri Lennart Meri avustajineen neuvotteli Suomessa mahdollisuuksista saada apua sotilaskoulutukseen. Ulkoministeri Paavo Väyrysen ilmoitettua, ettei sen laatukselle yhteistyölle ollut poliittisia esteitä, käynnistettiin puolustusministeriön johdolla käytännön toimenpiteet koulutustuen antamiseksi. Sopimus Suomessa järjestettävästä koulutuksesta allekirjoitettiin keuhällä 1992, ja ensimmäiset kymmenen virolaista aloittivat heille räätälöidyn kaksivuotisen kadettikurssin Suomessa saman vuoden syksyllä. Lisäksi Maanpuolustusopistossa ryhdyttiin järjestämään virolaisille viiden kuukauden pituisia kanta-aliupseerikursseja. Everstit Matti Lukkari ja Pertti Pyötsiä vastasivat sotilasopetuslaitosten johtajina kurssien toteutuksesta. Virossa merkittävä yhteistyökumppani oli jatkosodan aikaisen Jalkaväkirykmentti 200:n veteraani Sven Ise. Virolaisille muokatuilla kursseilla aloitti vuosina 1992–1994 opiskelunsa yhteensä lähes kolmekymmentä upseeria ja yli seitsemänkymmentä kanta-aliupseeria.<sup>55</sup>

Virolaisten toiveena oli saada suomalaisia neuvonantajia myös joukko-osastoihin nopeuttamaan niiden kehittämistä. Puolustusvoimain komentaja, amiraali Jan Klenberg päätti, etteivät Puolustusvoimissa palvelevat henkilöt sotilasasiameistä lukuun ottamatta voineet toimia Viron maaperällä niin kauan kuin maassa oli venäläisiä sotilaita. Tiedustelupäällikön koordinoima Pääesikunnan yhteydenpito Viroom toteutettiin tiedusteluosaston ja ulkomaanosaston kautta. Keskeinen henkilö yhteydenpidossa oli Tallinnassa toimiva Suomen sotilasasiames, eversti Yrjö Honkanen. Eläkkeelle jäätyään hän jatkoi puolustusministeriön neuvonantajana vuosina 1997–1999. Kadettikoulun johtajan tehtävästä eläköitynyt eversti Matti Lukkari työskenteli Viron puolustusvoimissa sotilasavustajana vuosina 1993–1994. Hänen esimerkkinsä innoitta-



mana virolaisissa joukko-osastoissa oli komentajien avustajina enimmillään yksitoista kokenutta, vapaaehtoista suomalaista evp.-upseeria.<sup>56</sup>

Yhteydenpito Suomenlahden yli laajeni kovaa vauhtia. Pääesikunnassa virolaiset tutustuivat muun muassa tiedotustoimintaan ja *Ruotuväki*-lehteen. Alusta saakka yhteistyössä mukana ollut Rajavartiolaite koulutti rajavallvonnan periaatteita ja lahjoitti Virolle huomattavan määrän valvontakalustoa, muun muassa viisi vartiolaivaa. Puolustusvoimien luovuttamasta materiaalista voidaan mainita päällystakit, taistelu- ja kenttäasut, jalkineet ja pakkassaappaat sekä lii-

kuntavälineet ja kasarmikalusteet. Puolustusvoimien ylikapellimestari kävi luovuttamassa soittimet yhdelle soittokunnalle.<sup>57</sup>

Virallisissa suhteissa oltiin kuitenkin pidättyväisiä. Yhdysvaltain asevoimissa everstinä palvelleen Aleksander Einselin tulo Viron puolustusvoimien komentajaksi keväällä 1993 hydytti yhteistyön lähes täysin. Uuden komentajan mielestä suomalaisten toiminnasta ei ollut Virolle mitään hyötyä. Läntisten naapurimaiden antama apu voimistui merkittävästi, mutta samalla soppaa hämmentämässä oli monta kokkia. Maahan jäi vain muutamia suomalaisia avustajia,



■ Pääesikunnan koulutuspäällikkö, kenraaliluutnantti Matti Kopra tarkastamassa Päälystööpistossa virolaisille pidetyn valmennuskurssin järjestelyjä vuonna 1992.

Kuva: Tauri Kankaanpää / Ruotuväki, Sotamuseo.

Suomelta tukea ja neuvoja koulutuksen, johtamis- ja hallintojärjestelmän ja huollon kehittämiseen liittyvissä kysymyksissä.<sup>59</sup>

Suomessa tuen antamiseen suhtauduttiin myönteisesti. Puolustusministeriön puolustuspoliittinen osasto totesi kuitenkin selvityksessään 14. helmikuuta 1996, ettei Puolustusvoimien lakisäätöihin tehtäviin kuulunut sotilaskoulutuksen antaminen toisessa valtiossa sen asevoimiin kuuluville henkilöille. Asiasta päätettiin laatia maiden välinen yhteistyöpöytäkirja, jolla mahdollistettaisiin palveluksessa olevien sotilaiden Virossa antama koulutustuki. Väärinkäsitysten välttämiseksi tuen yhteydessä ei tullut puhua sotilaskoulutuksesta vaan asiantuntijavaihdosta. Poliittisen tuen ja resursien varmistamiseksi puolustusministeriössä laadittiin 8. maaliskuuta muistio *Koulutusapu Viron puolustusvoimille*, jonka pohjalta asiaa voitiin käsitellä hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittisessa valiokunnassa.<sup>60</sup>

Puolustusvoimain komentaja, kenraali Gustav Hägglund tapasi 7. maaliskuuta 1996 Suomessa vierailevan kollegansa eversti Johannes Kertin. Kert toi mukanaan Viron pääesikunnassa yhdessä everstiluutnantti Pulsan kanssa laaditun yksityiskohtaisen esityksen tulevista tukitarpeista. Neuvottelujen päätteeksi Hägglund määräsi Pääesikunnan henkilöstöpäällikön, kenraalimajuri Pentti Lehtimäen laatimaan suunnitelman ja konkreettisen esityksen asiantuntija-avun järjestelyistä. Suunnittelua koordinoi tuolloinen Pääesikunnan päällikkö, kenraaliluutnantti Matti Kopra.<sup>61</sup>

Pääesikuntaan perustettiin huhtikuussa 1996 erityinen projektiryhmä valmistelemaan toiminnan aloittamista. Ryhmän johtajana oli everstiluutnantti Reijo Vainio Pääesikunnan koulutusosastolta ja jäseninä operaatio-, henkilöstö-, koulutus- ja huoltoaloja edustavat upseerit. Kevään aikana virolaisten kanssa valmisteltiin ja sovittiin projektin toimintaperiaatteet,

kuten Viron tasavallan presidentin vanhempana adjutanttina vuosina 1994–1995 palvellut eversti evp. Eero Riuttala.<sup>58</sup>

## Yhteistyö syvenee Viro-projektiksi

Yhteydenpito Viron ja Suomen välillä vilkastui uudelleen sen jälkeen, kun kenraali Einseln oli vapautettu tehtävästään vuoden 1995 lopulla. Uusi komentaja, eversti Johannes Kert otti vuoden 1996 alussa yhteyttä Suomen sotilasasiamieheen, everstiluutnantti Harri Pulsan ja tiedusteli häneltä mahdollisuuksia saada



■ Viron puolustusvoimien ja rajavartioston korkeimmalle johdolle annettiin Suomessa koulutusta muun muassa maanpuolustuskursseilla ja ylimmän johdon erikoiskursseilla. Kuva: Jim Silander / Ruotuväki, Sotamuseo.

tehtävät ja työnjako sekä henkilöstö- ja rahoitustarpeet. Tuen järjestelyistä laadittu muistio *Suomen asiantuntijatuki Viron puolustusvoimille* allekirjoitettiin Tallinnassa 7. kesäkuuta 1996. Puolustusministeri Anneli Taina esitteli asian hallituksen ulko- ja turvallisuuspoliittisessa valiokunnassa 30. kesäkuuta. Viro-projektin rahoitus, 2,5 miljoona euroa, jakautui kahdeksalle vuodelle. Tasavallan presidentti Martti Ahtisaaren päätöksellä kustannukset maksettiin Suomen ulkoministeriön lähialueyhteistyövaroista.<sup>62</sup>

### Monipuolista koulutusta

Viron asevoimien johto siis valitsi ”Suomen mallin” kehittämisen peruslinjaksi, vaikka samaan aikaan maassa aloitettiin myös keskustelut mahdollisuudesta liittyä jäseneksi läntiseen puolustusliittoon. Vi-

ro-projektin lähtökohtana ei missään vaiheessa ollut siirtää suomalaista puolustusjärjestelmää sellaisenaan Viroon. Tavoitteena oli tšekäläisiä esimerkkejä käyttäen ohjata etelänaapuria löytämään itselleen sopivimmat menettelytavat maanpuolustuksensa järjestämiseksi. Tukea annettiin ilman ”isoveljen opettavaa asennetta” ja pyrkien kaikkien näkökulmien tasavertaiseen käsittelyyn. Viron puolustusministeriön ja pääesikunnan välillä vallitsi ajoittain suuriakin erimielisyyksiä keskinäisestä tehtäväjaosta. Ajattelutapaerot aiheuttivat päänvaivaa, mutta suomalaiset pyrkivät pysyttelemään sivussa näistä valtion sisäisistä voimien mitteloista.<sup>63</sup>

Aluksi Pääesikunnan henkilöstöesikunnan johdossa toiminut Viro-projekti siirrettiin vuodesta 1998 alkaen kansainvälisen osaston alaisuuteen. Reserviin vuonna 1996 siirtynyt kenraalimajuri Pentti Lehtimäki jatkoi Viro-projektin pääkoordinaattorina vuoteen



2001. Reijo Vainion seuraajia projektipäällikköinä olivat everstiluutnantit Seppo Haario vuosina 1998–2000 ja Jaakko Harja vuonna 2001. Organisaatio pyrittiin pitämään koko ajan mahdollisimman kevyenä. Asiantuntijoina toimivat pääasiassa evp.-upseerit, joita palkattiin projektiin kulloisenkin tarpeen mukaan määrääjäksi. Kahdeksan vuoden aikana Suomen ja Viron yhteistyöprojekteissa työskenteli 40 henkilöä, joille kertyi projekteista yhteensä 7 000 työpäivää.<sup>64</sup>

Tuen suunnitteluun ja toteutukseen osallistuivat käytännössä kaikki Pääesikunnan toimialat. Oppia annettiin muun muassa kokonaisuoppilustusta, johtamis- ja hallintojärjestelmää, toimintavalmiutta, operatiivista suunnittelua sekä henkilöstö-, koulutus- ja huoltoalojen kehittämistä koskevia asioita. Aselajeista keskeisimpinä nousivat esiin tykistö-, rannikkopuolustus-, ilmatorjunta-, pioneeritoiminta- sekä viestiasiat. Tärkeitä olivat myös ampuma-alueiden, sotilasilmailun, suojeluskuntatoiminnan, rauhanturva-asioiden sekä paikallispuolustuksen järjestelyihin liittyvät neuvot. Ylimmän tason koulutuksessa merkittävimpiä olivat yhdeksän valtakunnallista maanpuolustuskurssia sekä varsinkin vuosina 1998–2001 toimeenpannut neljä ylimmän johdon erikoiskurssia, joilla opiskeli 21 Viron puolustusvoimien ja rajavartiolaitoksen johtavassa asemassa olevaa upseeria. Kaiken kaikkiaan opetustapahtumiin ja tutustumismatkoihin osallistui 1 200 virolaista.<sup>65</sup>

Vuosina 1996–2003 Suomessa opiskeli nelivuotisen upseerin perustutkinnon 39 virolaista upseeria. Jatkokoulutusta Maanpuolustuskorkeakoulussa sai 51 ja täydennyskoulutusta aselajikouluissa 142 virolaista upseeria. Reserviupseerikursseilla opiskeli 95 ja opistoupseerikursseilla 17 virolaista. Lisäksi järjestettiin useita maanpuolustuksen eri toimialojen ja aselajien erikoiskursseja, kuten kenttätykistön ja ilmatorjunta-tykistön kovapanosammuntakoulutusta.<sup>66</sup>

Materiaalisesta avusta merkittävin oli kahden kenttätykistöpatteriston kaluston eli 39 Tampellan 105 H 61–37 -tykin luovuttaminen varusteineen Virolle. Hallitus päätti asiasta Pääesikunnan esityksen perusteella marraskuussa 1997, minkä jälkeen Suomen merivoi-

mat kuljetti kaluston Vieroon. Sen sijaan 122 H 38 -perinnetykin lahjoitus Viron tykistöpatteristolle oli ongelmallisempi. Kesti noin kaksi vuotta ennen kuin puolustusministeriössä monien vaiheiden jälkeen saatiin tehtyä päätös tykin maastaviennistä. Anekdoottina kerrottakoon, että tykki kuljetettiin Vieroon kuorma-auton lavalla. Mahdollisten lupaongelmien varalta mukana matkusti projektissa työskentelevä eversti evp. Jouko Kivimäki. Kaikki sujui kuitenkin joustavasti. Suomalaisen tullivirkailijan kysyessä, mitä kuorma-auton lavalla oli, kuljettaja vastasi lyhyesti: ”*Tykki.*” – ”*Aha*”, totesi virkailijarouva ja löi leiman asiakirjoihin.<sup>67</sup>

Vuonna 2001 Virolle, Latvialle ja Liettualle annettava lähialuetuki koottiin yhteen Baltia-projektiksi. Vielä samana vuonna puolustusministeriössä tehtiin päätös projektin alasajosta ja toiminnan lopettamisesta vuoden 2003 loppuun mennessä. Projekti päättyi, ja maiden välinen puolustusalan yhteistyösopimus uusittiin.<sup>68</sup>

Koulutusyhteistyön päättymisen on usein todettu johtuneen Viron liittymisestä Natoon. Asia ei kuitenkaan ole aivan näin yksioikoinen. Viron pääesikunnan päällikön, prikaatikenraali Veiko-Vello Palmin mukaan kymmenen yhteistyövuoden aikana Virosta yksinkertaisesti loppui suomen kieltä taitava nuoriso. Maassa oli aloitettu omat televisio-ohjelmat, minkä lisäksi kanavien digitalisointi vaikutti siihen, etteivät Suomen television ohjelmat enää näkyneet Virossa. Nuorison ensimmäiseksi vieraaksi kieleksi tuli englanti. Prikaatikenraali Palm, joka on käynyt läpi suomalaisen upseerikoulutuksen perusopinnoista valtakunnalliseen maanpuolustuskurssiin saakka, arvostaa itse Suomessa saamaansa opetusta.<sup>69</sup>

Pysyvin ja edelleenkin näkyvä jälki Pääesikunnan johtamasta Viro-projektista on jäänyt eteläisen veljeskansan varusmiesten koulutusjärjestelmään ja erityisesti heille annettavaan johtajakoulutukseen. Suomessa Kadettikoulun, Merisotakoulun, Maanpuolustusopiston ja Reserviupseerikoulun kursseilla koulutetut virolaiset oppivat konkreettisesti sen, miten asevelvollisia tulee kohdella ja millainen on opettajan ja oppilaan välinen hyvä yhteistyösuhde.<sup>70</sup>



## JOHTOESIKUNNAN ARKEA

Pääesikuntaan kuuluu vuonna 2021 kymmenen osastoa, sisäinen tarkastusyksikkö ja kanslia, minkä lisäksi sen johdossa toimii viisi laitosta. Pääesikunnassa työskentelee lähes kuusisataa henkilöä. Heistä jokaisella on tärkeä asemansa Pääesikunnan täyttäessä tehtäväänsä johtoesikuntana, keskuhallintoviranomaisena ja sitä kautta valtakunnallisesti merkittävien asioiden valmistelijana, yhteensovittajana, ohjaajana ja johtajana.

Toimialoja on kaksitoista: henkilöstö-, sotilastiedustelu-, operatiivinen, logistiikka-, suunnittelu-, johtamisjärjestelmä-, koulutus-, oikeudellinen, talous-, tarkastus-, turvallisuus- ja viestintätoimiala. Monet niistä ovat jo tulleet tutuiksi teoksen aiemmissa artikkeleissa. Viimeisessä luvussa puheenvuoron saavat myös ne osastot ja toimialat, joiden työskentely saattaa helposti jäädä suurelle yleisölle tuntemattomaksi.

■ Pääesikunnan päällikön vaihtotilaisuus 30. heinäkuuta 2019. Kenraaliluutnantti Timo Kivinen luovuttaa tehtävät kenraaliluutnantti Eero Pyötsiälle. Kuva: Juhani Kandell / Puolustusvoimat.



## VIESTINTÄÄ RAUHAN AJAN ETULINJASSA

**H**elsingin itäisen kantakaupungin suuren virastotalon uumenissa Pääesikunnan viestintäosaston tilannekeskuksen näytöt hohtavat Puolustusvoimien sosiaalisen median kanavien ja nettisivujen antia sekä ulkopuolisten medialähteiden tuotantoa. Tilannekeskuksessa tiedetään, mitä Puolustusvoimista kerrotaan suurelle yleisölle, ja ollaan valmiudessa reagoimaan, kun Puolustusvoimia käsitellään julkisuudessa.

Tilannekeskus on hektisin osa viestintäosaston toimintaa. Perinteisen tiedottamisen ja julkaisutoiminnan lisäksi se kattaa markkinointia, tapahtumien järjestämistä, viestintäoperaatioiden suunnittelua ja asiantuntijana toimimista. Tarvittaessa tilannekeskus polkaistaan toimimaan 24 tuntia vuorokaudessa.

Viestintäosasto toimii pääosin Sörnäisissä väistötiloissa, sillä Kaartin korttelin Fabianinkadun puoleisen rakennuksen tyhjennettyä korttelista ei löytynyt sille enää tiloja. Osastossa työskentelee parikymmentä henkilökuntaan kuuluvaa ja viitisentoista varusmiestä.

Osastolla on työhuone myös Kaartin korttelissa, jossa viestintäjohtaja ja tiedotuspäällikkö ovat huutoetäisyydellä Puolustusvoimien johdosta. Viestintäjohtaja tai hänen sijaisensa viimeistelevät media-analyttikon kanssa maanantaiaamuisin raportin mediassa olleista ja odotettavissa olevista mielenkiintoa herättävistä asioista. Raportti esitellään puolustusvoimain komentajan tilannekatsauksessa.

### Mediaa on seurattu aina

Jo vuoden 1918 yleisesikunnassa toimi sanomalehtijaosto, jonka tehtävänä oli pitää määrätyt henkilöt ja virastot selvillä koti- ja ulkomaisista poliittisista ja sotilaallisista tapahtumista. Viestintäosasto viettää perinnepäiväänsä 26. huhtikuuta. Tuona päivänä vuonna

1934 puolustusministeri Arvi Oksala allekirjoitti käskyn Puolustusvoimien sanomakeskuksen perustamisesta.

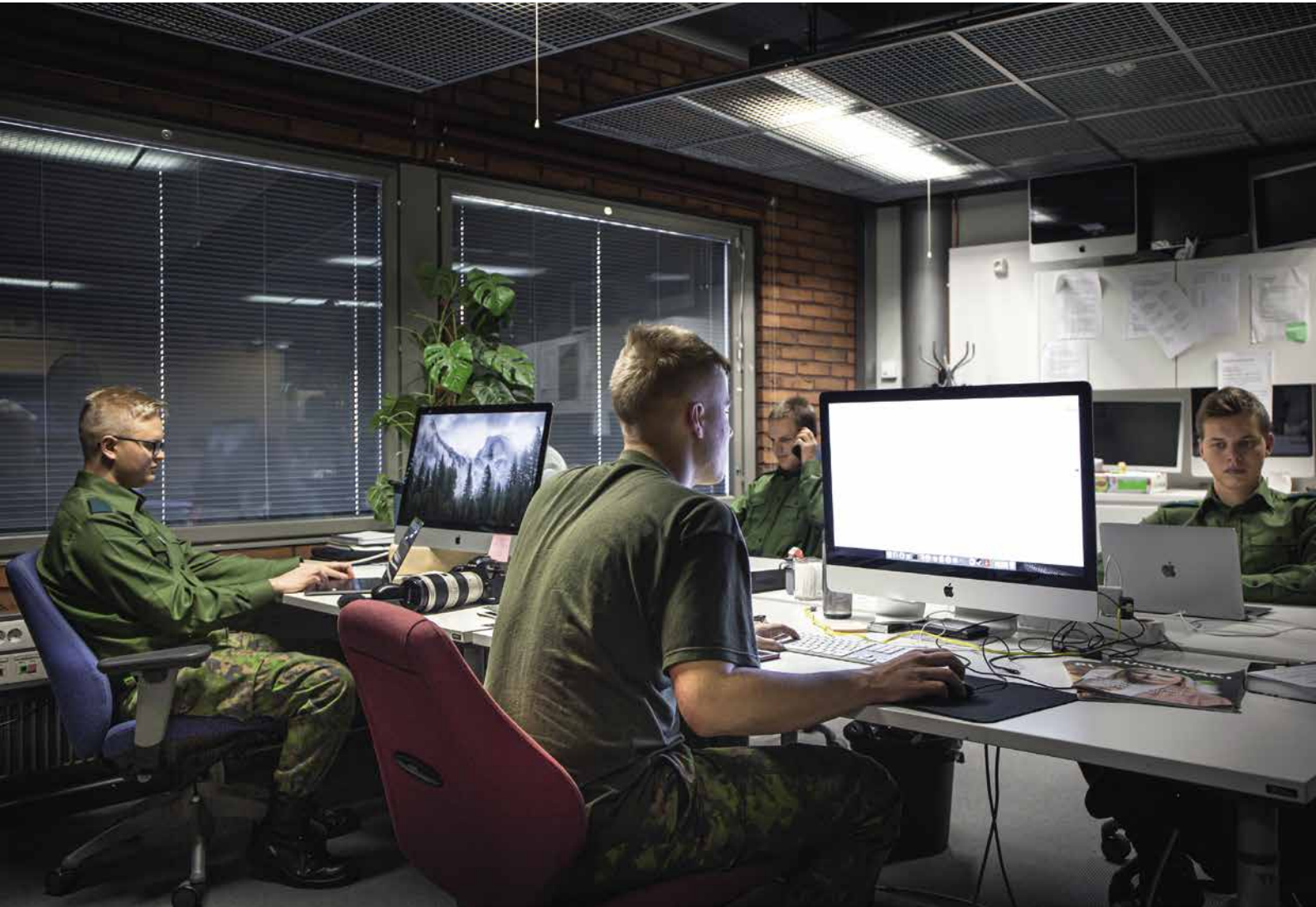
Tiedottamisen rooli vakiintui Puolustusvoimissa sotien jälkeen, jolloin Pääesikuntaan perustettiin valistus- ja tiedotustoimisto. Tietojen kertomista Puolustusvoimista julkisuuteen kuitenkin rajoitettiin. Määräyksiä lievennettiin vuonna 1960, jolloin henkilökunta sai oikeuden puhua ja kirjoittaa sotilasasioista.

Sotilastiedotuksen suuntaviivat nostettiin 1960-luvun alussa puolustusvoimain komentajan vahvistettaviksi. Toteutuksesta vastasi Pääesikunnan päällikkö apunaan tiedotusosaston päällikkö. Vuonna 2003 tiedotusosaston nimeksi tuli viestintäosasto. – Pitkään viestintäosastolla toimineet muistelevat haikeudella vuonna 2010 purettua Pikkala-laivaa. Merivoimien edustusalus oli hyvin usein myös viestintäosaston käytössä erilaisissa sidosryhmätilaisuuksissa.

### Päivystystä ympäri vuorokauden

Pääesikunnan F-rakennuksen työhuoneessa on maanantaiaamuisin trafiikkia, kun edellisen viikon viestinnän varalla oleva päivystäjä jättää tehtävät seuraajalleen. Päivystäjä on hälytysvalmiudessa virka-ajan ulkopuolella ja viikonloppuna, sillä tiedotettavaa tai median yhteydenottoja voi tulla milloin tahansa. Tehtävässä kierrätetään puolet viestintäosaston vakituisesta henkilökunnasta.

Viestintäjohtaja ja tiedotuspäällikkö työskentelevät osin myös Sörnäisissä, joten viikkoon mahtuu monta matkaa kantakaupungin halki. Maanantaisin kokoontuva osaston johtoryhmä hyödyntää kuitenkin usein etäyhteyksiä Kaartin korttelin ja Sörnäisten välillä.



■ Viestinnän toimialaan kuuluvaa *Ruotuväkeä* tehdään varusmiesvoimin. Kuva: Averine Daniel / Ruotuväki, Puolustusvoimat.

Viestintäjohtajan tehtävä on ohjata Puolustusvoimien viestintätoimialaa, jossa työskentelee useita kymmeniä päätoimisia ja lukuisia sivutoimisia tiedotusihmisiä puolustushaaraesikunnissa, Maanpuolustuskorkeakoulussa, laitoksissa ja joukko-osastoissa. Viestintäjohtaja on puolustusvoimain komentajan erityisasiantuntija viestintäasioissa. Hän tai tiedotuspäällikkö on läsnä, kun media haastattelee komentajaa.

Osaston toiminnan käytännön pyörittäminen on apulaisastopäällikön harteilla. Hän pitää yhteyttä

Päeesikunnan muihin osastoihin, ja hän on usein mukana, kun käynnistettävissä hankkeissa tarvitaan viestinnän tukea. Myös poikkeusolojen viestinnän suunnittelu työllistää apulaisastopäällikköä.

Viestintä on Puolustusvoimissakin strategisen johtamisen väline. Osaston tiedottajat ovat mukana projekteissa alusta asti, jotta asioiden aikanaan valmistuessa vältetään viestinnän sudenkuopilta. Oma tärkeä osansa on Puolustusvoimien sisäisellä viestinnällä intranetin eli Tornin kautta.

## Viestintää ja suunnittelua

Henkilökunnan määrällä mitattuna osaston suurin sektori on tiedotussektori. Sitä johtaa tiedotuspäällikkö, johon tiedotusvälineet ottavat usein ensimmäisenä yhteyttä Pääesikunnassa. Työjuhtina on kaksi tiedottajaa, minkä lisäksi myös verkkoviestintäpäällikkö, verkkopäätoimittaja, kaksi media-analyttikkoa, lehdistösihteeri ja graafikko hoitavat tiedotustehtäviä. Sektorilla työskentelee puolenkymmentä varusmiestä Tornin ja Puolustusvoimien pv.fi-verkkosivuston ylläpitäjinä, sisällöntuottajina ja graafikoina.

Tiedotussektori vastaa median tiedusteluihin ja tukee Puolustusvoimien eri alojen asiantuntijoita viestinnässä. Tiedottajien käsien kautta lähtevät julkisuuteen tiedotteet ajankohtaisista asioista, kuten puolustusvoimain komentajan puheista ja matkoista, upseerien ylennyksistä sekä varusmiesten palveluksen alkamisesta ja kotiutumisesta.

Verkkoviestintäpäällikkö ja verkkopäätoimittaja vastaavat verkkosivuston, some-kanavien ja Tornin toiminnasta ja kehittämisestä. Media-analyttikot jalostavat lehtien, radion, television ja nykyisin myös sosiaalisen median seuraamisesta kertynyttä tietoa. He kertovat, millaisia johtopäätöksiä vaikkapa Puolustusvoimien oman viestinnän onnistumisesta voidaan tehdä.

Suunnittelusektori vastaa sektorinjohtajan, osastoupseerin, kolmen suunnittelijan ja viestintäsihteerin voimin muun muassa viestintätoimialan operatiivisesta suunnittelusta ja valmiussuunnittelusta sekä osin myös tutkimustoiminnasta apulaisosastopäällikön tukena.

Yhteisömarkkinoinnin suunnittelijan huolena on Puolustusvoimien visuaalinen ilme ja graafinen ohje. Hän koordinoi yleisötapauhtumisen mainontaa ja markkinointia puolustushaarojen ja joukko-osastojen kanssa. Puolustusvoimiin liittyvät televisiotuotannot, kuten Naissotilaat-sarja, kuuluvat hänen toimenkuvaansa.

Suunnittelusektorilla pohditaan myös taistelunäytösten ja paraatien kehittämistä ja tehdään yhteistyötä elokuvatuottajien kanssa, kun he tarvitsevat tuotoonsa Puolustusvoimien tukea.

## Varusmiehet tekevät Ruotuväen

Viestintäosaston Ruotuväki-sektori on tuttu kaikille maanpuolustuksen parissa toimiville *Ruotuväki*-lehden kautta. Varusmiesvoimin tehtyä lehteä on julkaistu vuodesta 1962. Nykyisin toimituskuntaan kuuluu kymmenkunta varusmiestä tai vapaaehtoista asepalvelusta suorittavaa naista. Heistä puolet on kirjoittavia toimittajia, ja lisäksi joukossa on valokuvaajia, graafikko sekä levikkisihteeri.

Varusmiehet palvelevat Kaartin jääkäriyrykmentissä ja tulevat päiväksi töihin Sörnäisiin. Toimittajat ja kuvaajat lähtevät usein heti aamusta juttukeikoille eri puolille maata tekemään reportaaseja sotaharjoituksista tai varuskuntien arjesta.

*Ruotuväen* toimitusta johtavat ja varusmiehiä ohjaavat ja kouluttavat siviilihenkilöt eli päätoimittaja, uutispäällikkö ja verkkouutispäällikkö sekä graafikko. He osallistuvat tarvittaessa myös muihin viestintäosaston töihin.

## LAINSÄÄDÄNTÖ VAATII AIKANSA

**O**ikeusvaltion peruskivenä on ihmisten luottamus julkisen vallan käyttöön ja virkatoiminnan lainmukaisuuteen. Oikeusvaltiossa juridiikkaa ei voi käskää. Oikeusvaltioperiaate vahvistetaan perustuslain 2 §:n 3 momentissa, jonka mukaan kaiken julkisen vallan käytön tulee perustua lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Virkamies vastaa virkatoimiensa lainmukaisuudesta. Oikeusvaltioperiaatetta tulee noudattaa Suomen valtiosäännön mukaan niin normaalioloissa, normaaliolojen vakavassa häiriötilanteessa, poikkeusoloissa kuin aseellisen selkkauksen aikanakin.

Kaiken julkisen vallan käytön tulee aina perustua eduskunnan laissa antamaan toimivaltaperusteeseen. Toimivaltasääntelyllä on oikeudellista merkitystä perustuslaissa turvattujen perusoikeuksien näkökulmasta. Lainsäätäjänä eduskunta on vakiintuneesti korostanut perusoikeuksien yleisten rajoitusedellytysten, erityisesti välttämättömyyden ja oikeasuhtaisuuden vaatimusten, huomioimista lainsäädäntötyössä. Näin on meneteltävä erityisesti silloin, kun viranomaiselle esitetään säädettäväksi toimivaltasäännöksiä, jotka merkitsevät perusoikeuksien rajoituksia.

Lisäksi lainsäädäntötyötä ohjaa yleinen vaatimus sääntelyn täsmällisyydestä ja tarkkarajaisuudesta. Nämä oikeusvaltioperiaatteesta kumpuavat vaatimukset asettavat oikeudelliset reunaehdot myös Puolustusvoimia koskevan lainsäädännön kehittämistyölle nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössä.

### Toimintaympäristö muuttuu

Muuttuneelle toimintaympäristölle ominaista on muutoksen nopeus ja ennustamattomuus. Viime vuosien paikalliset ja alueelliset poliittiset kriisit, joihin on liittynyt asevoiman käyttöä, ovat tapahtuneet yllättä-

västi ja nopeasti vain muutamien päivien tilannekehityksen jälkeen. Aseellisissa selkkauksissa on käytetty myös tunnuksettomia ja selvästi järjestäytyneitä aseellisiä toimijoita ja välineitä, jotka ovat rinnastettavissa vieraan valtion sotilaisiin. Niiden taustalla olevaa valtiollista toimijaa on ulkoisten tunnusmerkkien puuttuessa vaikeaa yksiselitteisesti tunnistaa.

Krimin niemimaan laitton eli kansainvälisen oikeuden vastainen valtaus vuonna 2014 käynnisti sarjan aseellisia selkkauksia Ukrainan alueella. Venäjä käytti aseellisissa selkkauksessa Krimillä tunnuksettomia sotilasjoukkoja, joista se ensin kielsi tietävänsä. Myöhemmin Krimin valtauksen jälkeen se kuitenkin tunnusti alueella toimineet tunnuksettomat sotilasjoukot Venäjän erikoisjoukkojen sotilaisiksi.

Puolueettomissa oikeudellisissa arvioissa Krimin valtaus, samoin kuin sen myöhempi liittäminen Venäjään, on todettu yksiselitteisesti Ukrainan täysvaltaisuuden kohdistuneeksi Yhdistyneiden kansakuntien peruskirjassa tarkoitetuksi laittomaksi voimankäytöksi ja siten vakavaksi kansainvälisen oikeuden rikkomukseksi. Toiminnan voidaan arvioida täyttävän myös hyökkäysrikoksen tunnusmerkistön.

Pelkästään Venäjän asevoimien kansallisten tunnusten puuttumista erikoisjoukkojen sotilaspuvuista ei kuitenkaan ole sellaisenaan pidetty sodan oikeus-sääntöjen vastaisena tekona. Lisäksi erikoisjoukkojen jäsenet erottuivat laillisiksi taistelijoiksi venäläisen aseistuksen perusteella, jota Ukrainan asevoimilla ei ollut käytössä. Tällöin taistelijat voitiin tosiasiallisesti tunnistaa Venäjän asevoimiin kuuluviksi. Sinänsä tämä ei ole uusi ilmiö sodankäynnin muotona.

Krimin valtauksen ja Itä-Ukrainan tapahtumien seurauksena Pääesikunnan oikeudellisella osastolla aloitettiin Puolustusvoimien sotilaallisen valmiuden tehostamista ja kohottamista koskevan lainsäädännön

systemaattinen tarkastelu- ja kehittämistyö. Lainsäädännön arviointityötä tehtiin yhdessä Pääesikunnan muiden osastojen kanssa ja sitä jatkettiin säädösmuutosarvioiden tarkentuessa yhteistyössä puolustusministeriön lainvalmistelijoiden kanssa. Säädösmuutostarpeiden arviointityö edellytti Pääesikunnassa oikeudellisten asiantuntijoiden ja sotilaallisten asiantuntijoiden jatkuvaa tiivistä yhteistyötä. Operatiivinen tarve määritti kirjoitustyötä ja sen tavoitteita. Työn tuloksena laadittiin koko joukko operatiivisoikeudellisia arviomuistioita säädösmuutosten taustoittamiseksi ja perustelemiseksi.

## Lainsäädäntö ja valmius kehittyvät

Oikeudellinen arviointityö aloitettiin vuonna 2015 asevelvollisuuslaista. Työn tuloksena tarkennettiin erityisesti asevelvollisuuslain kertausharjoitusta koskevaa sääntelyä ja reserviläisten palvelusaikoja kertausharjoituksissa. Lisäksi asevelvollisuuslakiin lisättiin kokonaan uutena sääntelynä reserviin kuuluvan asevelvollisen määrääminen niin sanottuun valmiudelliseen kertausharjoitukseen, jos Suomen turvallisuusympäristössä ilmenevä välttämätön tarve tätä poikkeuksellisesti edellyttää. Uudella sääntelyllä nopeutettiin mahdollisuutta määrätä reserviläisiä palvelukseen asevelvollisuuslain tarkoittamassa poikkeuksellisessa tilanteessa.

Samassa yhteydessä tarkasteltiin myös asevelvollisuuslain sääntelyä varusmiespalveluksesta ja sen tarkoituksesta, samoin kuin oikeudellista kysymystä palveluksessa olevien varusmiesten sijoittamisesta Puolustusvoimien taisteluyksiköihin ja tarvittaessa määräämisestä aseellista voimankäyttöä sisältäviin taistelutehtäviin varusmiespalveluksen aikana. Asian oikeudellisen arvioinnin yhteydessä vuoden 2016

■ Aluevalvontaviranomaisina Puolustusvoimat ja Rajavartiolaitos voivat käyttää Suomen alueellisen koskemattomuuden turvaamiseksi myös sotilaallisia voimakeinoja. Hamina-luokan ohjusvene Tornio. Kuva: Puolustusvoimat.







alussa valtioneuvoston oikeuskansleri antoi puolustushallinnolle tulkintakannanoton, jonka mukaan palveluksessa olevia varusmiehiä voidaan asevelvollisuuslain mukaan käyttää mainituissa tehtävissä, kun nämä ovat saavuttaneet varusmiespalveluksessa tietyn määritetyn sotilastaito- ja koulutustason. Asevelvollisuuslain muutokset ja varusmiehiä koskeva oikeuskanslerin tulkintakannanotto paransivat merkittävästi Puolustusvoimien nopeaa valmiuden tehostamista.

Vuonna 2017 oikeudellisen ja valmiudellisen tarkastelun kohteeksi otettiin Puolustusvoimista annettu laki. Siihen sisällytettiin uutena sääntelykokonaisuutena Puolustusvoimien turvaamistehtävät eli Puolustusvoimien suorittama henkilösuojaus ja erityisen omaisuuden kuljetusten suojaaminen myös yleisillä alueilla. Lisäksi samaan Puolustusvoimista annettuun lakiin lisättiin vuonna 2018 Puolustusvoimien toimivaltuudet lennokkien ja miehittämättömien ilma-alusten kulkuun puuttumiseksi. Nämä säädosmuutostarpeet osoittautuivat oikeudellisesti vaativiksi ja monitahoisiksi, ja ne vaativat runsaasti oikeudellista asiantuntijatyötä ja neuvotteluja myös muiden hallinnonalojen kanssa. Säädosmuutoksilla parannettiin merkittävästi muun muassa Puolustusvoimien joukkojen omasuojaa.

Puolustusvoimista annettuun lakiin lisättiin vuonna 2017 säännökset kansainvälisen avun vastaanottamisesta ja sen antamisesta sekä toimivallasta voimakeinojen käyttöön. Tällä sääntelyllä selkeytettiin erityisesti kansainvälistä apua antavien ulkomaisten toimijoiden oikeudellista asemaa ja toimivaltaa Suomessa myös mahdollisen aseellisen selkkauksen aikana sekä mahdollistettiin ulkomaille annettavassa kansainvälisessä avussa myös sotilaallisten voimakeinojen käyttö.

Aluevalvontalaissa säädetään Suomen alueellisen koskemattomuuden valvonnasta ja turvaamisesta. Aluevalvonnan päämääränä on ehkäistä, paljastaa ja selvittää vieraan valtion tekemät alueellisen kos-

kemattomuuden loukkaukset. Suomen alueellinen koskemattomuus turvataan tarvittaessa voimakeinoja käyttäen. Aluevalvontalain 33 §:n 1 momentin mukaisesti aluevalvontaviranomaisina Puolustusvoimat ja Rajavartiolaitos voivat käyttää Suomen alueellisen koskemattomuuden turvaamiseksi myös sotilaallisia voimakeinoja.

Vuonna 2017 oikeudelliseen tarkasteluun otettiin aluevalvontalaki. Tässä arviointityössä kävi nopeasti ilmi, että vuonna 2000 säädetty aluevalvontalaki ei tunnistanut kaikkia muuttuneen turvallisuusympäristön ulkoisia sotilaallisia uhkia. Suomen aluevalvontaviranomaisten on kuitenkin tarpeen puuttua alueloukkauksiin välittömästi, myös niin sanotuissa sotilaallisissa hybridiuhkatilanteissa. Oikeudellisessa osastossa tuli selväksi, että kansainvälinen kehitys ja perinteisten uhkakuvien muutos edellyttävät aluevalvontalain tarkentamista.

Jo vuoden 2017 heinäkuun alussa aluevalvontalakea muutettiin siten, että lain soveltamisalan piiriin lisättiin kuuluvaksi myös sellainen ulkoinen sotilaallinen uhka, jonka valtiollista alkuperää ei voida suoraan tunnistaa ulkoisten valtiollisten tunnusmerkkien perusteella. Puolustushallinnon työn tuloksena aluevalvontalaissa on nyt selkeät säännökset, joiden perusteella alueloukkaustilanteissa voidaan käyttää sotilaallisia voimakeinoja myös alkuperältään tunnistamattomaan ja tunnuksettomaan sotilaalliseen valtiolliseen toimijaan.

Edellä kuvatun puolustusvalmiuden parantamista koskevan lainsäädännön arviointityön lisäksi oikeudellinen osasto oli asiantuntijoineen vuodesta 2014 lukien sitoutuneena oikeudellisesti varsin vaativassa lainsäädäntöhankkeessa, jossa valmisteltiin sotilastiedustelua koskevat keskeiset säännökset sekä kirjoitettiin Puolustusvoimien viranomaisten tiedustelua koskevat toimivaltuudet. Laki sotilastiedustelusta tuli voimaan kesäkuun 2019 alusta.

## TYÖNANTAJAN PARHAAKSI, YKSILÖSTÄ HUOLEHTIEN

**P**äeesikunnan henkilöstötoimialan päämääränä on turvata Puolustusvoimille osaava, motivoitunut sekä laadultaan, määrältään ja toimintakyvyltään riittävä henkilöstö kaikissa turvallisuustilanteissa.

Henkilöstöosaston perinteisiksi tehtäviksi mielletään henkilöstön ylentämiset, nimittämiset, siirrot ja palkitsemiset. Niiden rinnalla vuosikymmenien saatossa yhä keskeisempään asemaan ovat nousseet kansainvälisen toiminnan henkilöstöasiat, maanpuolustustahto, palvelusuhdeasiat, työkyvyn ylläpitäminen, palvelutoiminnan ohjaus, työntajakuva, rekrytointi ja sotilasmusiikki.

Puolustusvoimauudistuksen jälkeen henkilöstöosaston on muodostanut johto ja neljä sektoria. Osasto on asiantunteva, innovatiivinen, joustava, palveluultis, yhteistyöhakuinen sekä kehittämis- ja oppimishaluinen. Tämä näkyy niin päivittäisessä työskentelyssä kuin yhteisöllisyydessäkin.

### Suunnittelu tähtää tulevaisuuteen

Suunnittelusektorin tehtävät ovat puolustusvoimallisia, mutta ne vaikuttavat aina suoraan yksilöihin. Tavoitteena on, että henkilöstön määrä ja laatu ovat oikeassa suhteessa Puolustusvoimien tehtäviin. Henkilöstöön suunnattavien resurssien tulee olla riittävät. Tehtävissä korostuvat henkilöstöalan strateginen ja operatiivinen suunnittelu, valmius, palvelutoiminnan johtaminen, työnantajakuva, rekrytointi sekä henkilöstöalan tietojärjestelmät.

Työnantajakuvassa ja rekrytoinnissa on jo pitkään käytetty lausetta ”*Tee työtä, jolla on tarkoitus*”. Se on kestänyt hyvin aikaa, ja lausetta on täydennetty viime vuosina sanaparilla ”*itsenäisyyden ammattilaiseksi*”. Lauseen takana on pitkäjänteinen toiminta hyvän, houkuttelevan ja avoimen työnantajakuvan

luomiseksi. Puolustusvoimissa henkilöstöstä ei kilpailla palkalla vaan tehtävien sisällöllä ja merkityksellisyydellä.

Yleinen asevelvollisuus tarjoaa hyvän rekrytointimahdollisuuden. Varusmiehille annetaankin monipuolinen kuva Puolustusvoimista työnantajana. Toisinaan haasteena on kuvata avoimia tehtäviä houkuttelevasti paljastamatta kuitenkaan hakijoille vaikkapa tiedustelu- ja kyberalan tehtävien turvaluokiteltua sisältöä. Antoisa, mielenkiintoinen ja tärkeä osa päivittäistä työtä on pysyä ajan hermolla seuraamalla työelämän trendejä. Nuorten mielipiteitä havainnoidaan aktiivisesti ja kokemuksia hyödynnetään kehitettäessä työnantajakuva.

Valtiokonttorin palkinto puolustusvoimauudistuksen henkilöstöasioiden hoitamisesta oli merkittävä tunnustus onnistuneesta työstä. Päivittäiseen työskentelyyn vaikuttavat erinomainen työilmapiiri, tyytyväinen henkilöstö ja moneen muuhun työyhteisöön verrattuna hyvin vähäinen häirintä.

Henkilöstöalan tietojärjestelmien rakentaminen ja ohjaaminen ulottuu pitkälle tulevaisuuteen. Tällä hetkellä hanke konkretisoituu uuden toiminnanohjausjärjestelmän käyttäjävaatimusten ja toiminnallisuuden kuvaamisena, jossa ovat mukana kaikki osaston sektorit.

Puolustusvoimien maksuliikenne, virkamatkustaminen, rekrytointi ja eräät muut toiminnat ovat olleet keskitetyn palvelutoiminnan piirissä jo muutaman vuoden ajan. Suunnittelusektori johtaa palvelutoimintaprosessia, joka on monialaisten ammattilaisten työtä Puolustusvoimien koko henkilöstön hyväksi.

■ Seuraava aukeama: Henkilöstöosaston perinteisiin tehtäviin kuuluu muun muassa puolustusvoimain lippujuhlan päivän ylennysten ja palkitsemisten valmistelu. Vuonna 2018 lippujuhlan päivän paraati järjestettiin Helsingissä. Kuva: Petteri Hentilä / Puolustusvoimat.





## Oikeat henkilöt oikeissa paikoissa

Henkilöstösektorin tehtävien ydin kiteytyy lauseeseen ”*kaveria ei jätetä*”. Yksilö huomioidaan ja häntä tuetaan – oli hän sitten yksittäinen työntekijä tai esimies. Sektorissa on valmisteltu aktiivisen työkyvyn tukemisen malli, jossa puututaan ja tuetaan yksilöitä ennen kuin ongelma muuttuu liian suureksi ja vaikeasti hallittavaksi. Yhdessä palvelussuhdesektorin kanssa valmisteltuun malliin kuuluu myös esimiesten valmentaminen kohtaamaan erilaisia häiriötilanteita.

Henkilöstösuunnittelussa korostuvat suunnitelmallisuus ja henkilöiden oman halukkuuden huomiointi työnantajan edun mukaisesti. Oikean henkilön on oltava oikealla paikalla. Henkilöstöryhmien välisten rajojen ei pidä olla liian tiukkoja. Entistä enemmän ratkaisee osaaminen, mikä tarkoittaa myös entistä joustavampaa henkilöstön käyttöä.

Palvelus kansainvälisissä tehtävissä on osa Puolustusvoimien henkilöstön luontevaa tehtäväkiertoa. Rekrytointia avoimiin kansainvälisiin tehtäviin hoitaa sektorin kansainvälinen ala yhteistoiminnassa Pääesikunnan operatiivisen osaston ja suunnitteluosaston kanssa. Henkilöitä kansainvälisiin tehtäviin valittaessa keskeinen peruste on laaja-alaisen osaamisen hyödyntäminen.

## Palvelussuhteet kunnossa

Palvelussuhdesektorin tehtävänä on Puolustusvoimien työnantajatoiminnan ohjaaminen sekä siihen liittyvä organisaation ja esimiesten tukeminen. Toinen merkittävimmistä tehtävistä on osallistuminen työmarkkinatoimintaan, joka sisältää palvelussuhteen ehtojen kehittämisen ja muun neuvottelutoiminnan.

Palvelussuhdesektoria voidaan pitää Puolustusvoimien ”kävelevänä virkaehtosopimuksena”, sillä palvelussuhteita säätelevien sopimusten yksityiskohdat osataan siellä paremmin kuin muualla Puolustusvoimissa. Sektorissa kehitetään palvelussuhteen ehtoja osana kannustavaa valtion virkaehtosopimusjärjestelmää. Yhä tärkeämmäksi on myös tullut soveltamiskäytännön johdonmukainen ohjaaminen ja tarkistaminen muuttuvien työvaatimusten ristipaineissa. Keskeisenä

saavutuksena on se, että hallinnonalan sopimuksissa otetaan huomioon Puolustusvoimien toiminnan erityisluonne ja vaatimukset.

Sektori on olemassa Puolustusvoimien henkilöstöä ja hallintoyksiköitä varten. Palkkahallinnon ohjaaminen tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kaikille maksetaan sopimusten mukaisesti ja tarvittaessa tehdään tulkintoja työnantajan näkökulmasta. Yhtenä tehtävänä on myös osallistua Pääesikunnan työskentelyyn lainsäädännön ja muun ohjeistuksen valmistelussa.

## Komentoasioita ja sotilasmusiikkia

Komento- ja sotilasmusiikkisektorin arkeen kuuluvat muun muassa pukeutumista ja sotilaspukujen tunnusien käyttöä koskevien päätösten valmistelu ja niihin liittyviin kysymyksiin vastaaminen. Merkkien ja tunnusien käyttö sotilas- ja virkapuvuissa on ohjeistettu.

Valtiolliset ritarikuntien kunniamerkit ja puolustusvoimain komentajan ansiomitalit ovat nekin yksi osoitus sektorin valmistelutyöstä. Vuosittain palkitaan yli tuhat ansioitunutta palveluksessa olevaa sotilasta ja siviiliä. Sektorissa huolehditaan tasavallan presidentin johtaman Vapaudenristin ritarikunnan kansliapalveluista. Kansliassa valmistellaan vuosittain puolustusvoimain lippujuhlan päivän ja itsenäisyyspäivän palkitsemiset ja käsitellään kymmeniä viime sotiemme veteraanien palkitsemiseen liittyviä asioita.

Puolustusvoimien henkilöstöpäällikön johtama päätoimikunta ohjaa vuosittain järjestettävää kansallista veteraanipäivää. Käytännössä veteraanipäivän pääjuhlan lukuisat yksityiskohdat valmistelee komentoala yhdessä paikallisen järjestäjän kanssa. Veteraanien perinnön vaalimisen johtavana ajatuksena on ”*Taattoa muista sä silloin, askel jo uupunut on*”.

Sotilasmusiikkiala on Puolustusvoimien ”soiva käyntikortti” ihmisten mieliin ja sydämiin. Pääesikunnasta johdettava kesäkiertue ja sadat muut tapahtumat antavat suoran mahdollisuuden vaikuttaa ihmisten tuntemuksiin maanpuolustuksesta. Puolustusvoima-uudistuksen jälkeen musiikkialan toimintaa on kehitetty voimakkaasti vastaamaan aiempaa paremmin myös poikkeusolojen vaatimuksiin.

## TYÖHYVINVOINTIA EDISTÄMÄSSÄ

**K**anslian henkilöstösektorin tehtäviin kuuluu Pääesikunnan työhyvinvoinnin koordinointi ja edistäminen. Toiminnalla tuetaan henkilöstön työ- ja toimintakykyä sekä työilmapiiriä ja työmotivaatiota.

Työhyvinvoinnin edistämisen tulee olla jokapäiväistä, sillä toiminnan tavoitteena on hyvinvoiva yksilö. Tavoitteen saavuttaminen edellyttää työyhteisön jatkuvaa ja avointa vuorovaikutteista kanssakäymistä, onhan työhyvinvointi kokonaisuus, jossa yhdistyvät työ, terveys, turvallisuus ja hyvinvointi. Lähiesimiehellä on hyvin suuri merkitys yksittäisen henkilön työhyvinvointiin. Esimiehen työkaluina työhyvinvoinnin seuraamisessa ovat muun muassa vuosittaiset kehityskeskustelut, työilmapiirikyselyjen tulokset sekä sairauspoissaolotiedot.

Pääesikunnan kanslian henkilöstösektori suunnittelee yhdessä Helsingin varuskunnan työhyvinvointitoimikunnan kanssa erilaisia tapahtumia pääesikuntalaisten työhyvinvoinnin edistämiseksi. Osastot vastaavat itse omien työhyvinvointitapahtumiensa järjestämisestä. Niiden sisällössä tulee ottaa huomioon Pääesikunnan henkilöstörakenne sekä työn laatu, joka on toimistotyötä. Työntekijöiden keski-ikä on suhteellisen korkea, ja heidän fyysinen kuntonsa on vaihteleva. Työhyvinvointitapahtumien sisältö painottuu enemmän toimintakyvyn parantamiseen kuin fyysisen kunnan kehittämiseen.

Pääesikunnan kanslian ja työterveyshuollon yhteistyönä on vuodesta 2006 lähtien järjestetty mittauspäiviä. Tapahtumat toteutetaan keväällä ja syksyllä, ja niissä on tarjottu henkilöstölle mahdollisuus mittauttaa verenpaine, verensokeri sekä kehon koostumus. Lisäksi päivään on vuosien saatossa kuulunut muun muassa Sotilasurheiluliiton toiminnan esittely sekä tuberkuloosi- ja keuhkosairauksien asiantuntijajärjestö Filhan tekemä häkämittaus.

Muutaman vuoden ajan henkilöstöllä on ollut mahdollisuus osallistua City-suunnistukseen. Tuomalla suunnistustapahtuma lähelle pääesikuntalaisia on pyritty tarjoamaan mahdollisuus liikkua työpäivän aikana. Suunnistuksen lähtöpaikka on ollut Kasarmitorilla, ja ratana on ollut kaksi yhteensä viiden kilometrin lenkkiä. Jokaiselle sopivassa tapahtumassa on voinut kävellä tai juosta yksin tai yhdessä muiden kanssa kauniissa Eiran maisemissa. Samalla on voinut suorittaa aiemmin kenttäkelpoisuustesteihin kuuluneen suunnistussuorituksen.

Helmikuun alkuun ajoittuva Pääesikunnan vuosipäiväjuhla on ainoa koko henkilöstölle tarkoitettu yhteinen tilaisuus. Päivän viralliseen osaan osallistutaan palvelusvelvollisuudella ja iltajuhlaan vapaaehtoisesti. Iltajuhlaan osallistuminen on ollut perinteisesti varsin aktiivista. Vuosien varrella iltajuhlan teemana ovat olleet esimerkiksi eri maakunnat, jolloin illan ruokalista on suunniteltu valitun maakunnan mukaisesti. Varsinkin viimeisimmässä iltajuhlissa teemat ovat vaikuttaneet ilahduttavasti koko iltajuhlan sisältöön aina musiikkia ja tilojen koristelua myöten. Esimerkiksi vuoden 2019 iltajuhla vietettiin kieltolain hengessä, mikä innoitti osallistujia jopa pukeutumaan 1920-luvun tyyliin.

Helsingin varuskunnan hyvinvointitoimikunta on toiminut jo vuosikymmenien ajan. Sen edustajat nimetään seitsemästä pääkaupunkiseudulla sijaitsevasta joukko-osastosta. Toimikunta kokoontuu vuoden aikana useita kertoja. Se järjestää henkilöstölle yhteisiä tapahtumia ja virkistystoimintaa, joissa on mahdollista vahvistaa yhteisöllisyyttä ja yhteenkuuluvuutta sekä tutustua eri joukko-osastojen henkilöstöön.

Alueen joukko-osastot tukevat hyvinvointitoimikunnan toimintaa itse määrittämällään summalla, jolla hankitaan kiintiömäärä lippuja Puolustusvoimien



■ Pääesikunnan henkilöstöä Helsingin varuskunnan liikuntapäivän melontakohteessa Santahaminassa vuonna 2016. Kuva: Onni Kalin / Puolustusvoimat.

ulkopuolisiin tapahtumiin. Tapahtumiin osallistujat maksavat omavastuuosuutena noin puolet lipun hinnasta. Tuettuja tapahtumia on kymmenkunta vuodessa, ja pääosa niistä on Helsingissä.

Hyvinvointitoimikunta on pyrkinyt valitsemaan tapahtumiin mahdollisimman monipuolisesti sekä kulttuurista että urheilua ottaen huomioon eri-ikäiset osallistujat. Esimerkkeinä voidaan mainita vaikkapa käynnit elokuva-, teatteri- ja oopperanäytöksissä, konserteissa, Linnanmäen ja Särkänniemen huvipuistoissa sekä lukuisissa messu- ja urheilutapahtumissa. Yleensä tapahtumiin osallistutaan vapaa-ajalla.

Helsingin varuskunnan yhteinen vuosittainen liikuntapäivä järjestetään Santahaminan liikuntatiloissa alueen liikunnanohjaajien ja liikuntakasvatusupseerien johdolla. Toukokuussa järjestettävän päivän tavoitteena on tarjota henkilöstölle mahdollisuus tutustua erilaisiin liikuntalajeihin. Samalla osallistujilla on mahdollisuus tutustua liikunnan merkeissä muiden joukko-osastojen ihmisiin sekä pääkaupunkiseudun liikuntahenkilöstöön.

Liikuntapäivän ohjelma on rakennettu ajatuksella ”jokaiselle jotakin”. Lajivalikoimassa ja niiden kuor-

mittavuustasossa on vaihtoehtoja sekä vähemmän että enemmän liikuntaa harrastaneille. Osallistujat voivat valita ennakkoon heitä kiinnostavia lajeja. Viime vuosina liikuntapäivä on aloitettu yleensä jalkapallo-ottelulla, minkä jälkeen osallistujat ovat voineet kiertää eri pisteissä kokeilemassa noin tunnin ajan eri liikuntalajeja. Lajeista mainittakoon vaikkapa pilates, vesijumppa, sauvakävely, fresbeegolf, kiipeily, kahvakuula, beach volley ja military crosstraining. Liikuntapäivän osallistujamäärät ovat vuosien saatossa vaihdelleet. Osallistumiseen vaikuttavat muun muassa liikuntapäivän sääolosuhteet.

Osallistuminen vapaa-ajalla järjestettävään työhyvinvointitoimintaan on vaihtelevaa. Haasteena on se, että toimintaan osallistuvat vain aktiivisimmat henkilöt, joiden toimintakyky ja työmotivaatio ovat jo muutenkin hyvällä tasolla. Jotta myös vähemmän aktiivinen osa henkilöstöä voitaisiin tavoittaa, olisi työhyvinvointitoimet voitava toteuttaa työajalla, yhteisinä tapahtumina sekä esimiesten tukea ja esimerkkiä näyttäen. Tällöin työnantaja saisi kohdentamilleen resursseille enemmän vastinetta ja toiminta tuottaisi lisää työnimua ja yhteisöllisyyttä.



## LISÄÄ PUHTIA LIKUNNASTA

**P**uolustusvoimien liikunta-alan toiminta käynnistyi reservin luutnantti Lauri Pihkalan ehdotusten pohjalta luodulla liikuntakasvatustoiminnalla vuonna 1918. Liikuntakasvatuksen tehostaminen sai vauhtia tasavallan presidentti Urho Kekkosen myllykirjeestä vuonna 1962. Pääesikunnan koulutusosastoon perustettiin aluksi kokeiluluonteisesti liikuntakasvatustoimisto, jonka ensimmäisenä päällikkönä toimi kapteeni Kalevi Römpötti.

Nykyään koulutusosaston toimintakykysektorin osana toimivaan liikunta-alaan kuuluu liikuntapäällikkö, päävalmentaja ja erikoissuunnittelija. Päämääränä on turvata Puolustusvoimille fyysisesti toimintakykyinen, aktiivisesti liikuntaa harrastava ja tehtäviinsä motivoitunut henkilöstö niin normaali- kuin poikkeusolojenkin tarpeisiin.

### Asevelvollisten ja henkilökunnan fyysinen koulutus

Sotilaiden on pystyttävä toimimaan menestyksellisesti nykyaikaisissa kriisinhallinta- ja rauhanturvaamistehtävissä sekä sodan ajan taistelukentällä. Tehtäviin sisältyy monimuotoisia fyysisiä ja henkisiä haasteita, joihin vastataan laadukkaalla ja monipuolisella fyysisellä koulutuksella. Se koostuu taistelu- ja marssikoulutuksesta, liikuntakoulutuksesta sekä muusta fyysisesti kuormittavasta koulutuksesta. Liikunta-ala on kehittänyt Puolustusvoimien ainoan oman älypuhelinsovelluksen, jonka nimi on Marsmars. Se on kaikkien asevelvollisten käyttöön soveltuva liikuntapalvelu.

Varusmieskoulutuksen uudistuksessa vuonna 1998 liikuntakoulutuksen määrää kasvatettiin merkittävästi. Samalla monipuolistettiin koulutussisältöjä. Tavoitteena oli synnyttää varusmiehissä liikuntakiipinä, sisäinen motivaatio, joka pysyisi yllä myös reservis-

sä varmistaen sodan ajan edellyttämän toimintakyvyn säilyttämisen omatoimisella liikunnalla. Koulutussisältöjä hienosäädettiin vuonna 2010 tehdyn väitöskirjatutkimuksen perusteella. Tutkimustulokset osoittivat, että matalatehoisen sotilaskoulutuksen vastapainoksi lisätty voimaharjoittelu kehittää voimaominaisuuksia säilyttäen kuitenkin kestävyysominaisuudet.

Meneillään olevassa Koulutus 2020 -uudistuksessa toimintakyvyn koulutus on nostettu teknisen osaamisen rinnalle. Puolustusvoimien käsitteistössä taistelijan toimintakyky on jaettu neljään ulottuvuuteen, fyysiseen eli kehon toimintakykyyn sekä psyykkiseen, sosiaaliseen ja eettiseen eli mielen toimintakykyyn. Ne kaikki ovat harjoittelulla kehittyviä ominaisuuksia, ja siten ne ovat yhtä tärkeä osa koulutusta kuin vaikkapa asejärjestelmien tekninen käyttö.

Palkatun henkilöstön fyysistä toimintakykyä arvioidaan säännöllisesti. Testien kehittämistä vastaa Pääesikunnan koulutusosasto. Kunto- ja kentäkelpoisuustestijärjestelmää uudistettiin vuonna 2011, jolloin kuntotestit yhdenmukaistettiin kaikille henkilöstöryhmille. Henkilökunnan testivalikoimasta jätettiin pois toistokyykistys ja puristusvoimatesti. Valikoimaan lisättiin varusmiesten testeistä tuttu vauhdon pituushyp-py. Jäljelle jäivät myös aiemminkin testistöön kuuluneet yhden minuutin istumaannousu ja etunojapunnerrus.

Vuoden 2020 uudistuksessa kuntovaatimuksia suunnattiin entistä voimakkaammin ammattisotilaan tehtävien edellyttämään suuntaan, kuten lakikin edellyttää. Testien perustana säilyi kestävyys- ja lihaskunto-ominaisuuksien mittaaminen, mutta perinteisten marssin, suunnistuksen ja palvelusammuntojen tilalle laadittiin nykyaikaisempia ja tarkoituksenmukaisempia vaihtoehtoja.

Uudistetussa määräyksessä asetetaan palkatulle sotilashenkilöstölle tehtäväkohtaiset fyysisen kunnan



■ Sotilastehtäviin sisältyy monimuotoisia henkisiä ja fyysisiä henkisiä haasteita, joihin varaudutaan muun muassa monipuolisella liikuntakoulutuksella. Merivoimien varusmiehet harjoittamassa lihaskuntoaan Pansiossa elokuussa 2016. Kuva: Rosamari Rissanen / Puolustusvoimat.

minimivaatimukset ja tavoitetasot. Vuosittaiset arvioinnit tehdään juoksutestillä tai UKK-kävelytestillä, lihaskuntotestillä sekä taakankantotestillä. Puolustusvoimissa palveleville siviilityöntekijöille kuntotestaus on vapaaehtoista, mutta se on edellytys käytössä olevalle viikkoliikuntaoikeudelle virka-aikana.

## Valmennus-, kilpailu- ja tutkimustoiminta

Puolustusvoimien kansallisella ja kansainvälisellä valmennus- ja kilpailutoiminnalla pyritään suomalaisen sotilaan fyysisen suorituskyvyn sekä sotilastaitojen kehittämiseen. Lisäksi sillä pyritään ylläpitämään Puolustusvoimien ja suomalaisen sotilaan myönteistä julkisuuskuvaa.

Huippu-urheilua tuetaan rekrytoimalla urheilijoita sekä ylläpitämällä korkeatasoista valmennus- ja kilpailutoimintaa läheisessä yhteistyössä Olympiakomitean sekä lajiliittojen kanssa. Puolustusvoimien sotilasviroissa palvelee olympiatason urheilijoita, joiden työtehtäviin sisältyy urheilu ja kansainvälisissä kilpailuissa menestyminen.

Liikuntakoulutuksen kehittäminen perustuu korkeatasoiseen tieteelliseen tutkimukseen, joka tuottaa tietoa koulutuksen kehittämiseksi. Vuonna 2003 käynnistettiin Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellisen tiedekunnan kanssa koulutus- ja tutkimusyhteistyö. Korkeakoulujen yhteinen sotilaan fyysisen toimintakyvyn lehtorin tehtävä perustettiin Maanpuolustuskorkeakouluun. Tehtävä muutettiin professuuriksi vuonna 2006.

Konkreettisenä osoituksena toimivasta yhteistyöstä osapuolet järjestivät vuonna 2005 ensimmäisen kansainvälisen sotilaan fyysisen toimintakyvyn kongressin. Jo suunnitteluvaiheessa päämääränä oli luoda tapahtumasta jatkumo, kiertävä kansainvälinen kongressisarja, joten Puolustusvoimat ja Jyväskylän yliopisto järjestivät toisen vastaavan kongressin vuonna 2011. Myös se saavutti suuren suosion. Keskeisimmistä tutkimusaihealueista julkaistiin erikoisnumero vertaisarvioidussa *Journal of Strength and Conditioning Research* -tiedelehdessä.

Kongressi sai jatkoa vuonna 2014 Bostonissa, 2017 Australiassa ja 2020 Kanadassa, jossa järjestämisvastuuta kuvaava Puolustusvoimien ja Jyväskylän

yliopiston yhteinen viestikapula luovutettiin Ison-Britannian asevoimille.

Jyväskylän yliopiston yhteisprofessorin ohjauksessa on toistaiseksi valmistunut seitsemän väitöskirjaa ja valmisteilla on kuusi. Kansainvälisissä vertaisarvioituissa tiedelehdissä julkaistujen artikkelien lukumäärä ylitti sadan rajan vuoden 2019 lopussa. Jyväskylän yliopiston lisäksi tiivistä yhteistyötä tehdään muun muassa UKK-instituutin, Työterveyslaitoksen, Teknologian tutkimuskeskus VTT:n sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kanssa. Liikunta-alan toiminta perustuu jatkossakin korkeatasoiseen tieteelliseen tutkimukseen sekä aktiiviseen tiedon hyödyntämiseen, soveltamiseen ja jakamiseen.

---

### Koulutusosasto

---

## KENTTÄPIISPA KIRKOLLISEN TYÖN PERÄSIMESSÄ

**V**alkoisen armeijan esikunta siirtyi maaliskuun 1918 lopussa Seinäjoelta Vilppulaan. Ylipäällikkö Mannerheim pyysi asessori Hjalmar Svanbergilta (1869–1954) ehdotusta valkoisen armeijan sotilaspapiston järjestämisestä. Svanberg esitteli ehdotuksensa 31. maaliskuuta, ja Mannerheim nimitti hänet 16. huhtikuuta sotarovastiksi sotilaspapiston johtoon. Svanbergin ohjesääntö *Suomen armeijassa toimiville kenttäpapeille* julkaistiin huhtikuun 26. päivänä. Siinä säädettiin kenttäjumalanpalveluksista, ehtoollisen vietoista, hartaushetkidä, eettisestä opetuksesta, sotilaskirjastoista sekä sairaalasielunhoidosta.<sup>1</sup>

Svanbergin palattua syyskuussa 1918 kirkkoheräksi Vilppulaan uudeksi sotarovastiksi valittiin kirkkoherra Artur Malin (1871–1939), joka toimi tehtävässä kuolemaansa saakka. Keskeisenä tehtävänä oli mukauttaa sotilaspappien työ rauhan ajan varuskun-

taelämään, mikä tarkoitti muun muassa päättämistä sotilaspappien tehtävistä, virkapuvusta, tunnuksista ja viran luonteesta.

Sotarovasti oli sotaväen päällikön ja sotilaspappi joukko-osaston komentajan alainen. Sotarovasti johti ja valvoi sotilaspapistoa esimerkiksi suorittamalla tarkastuksia varuskunnissa. Papeilla ei ollut upseerin arvomerkkejä, mutta heidät rinnastettiin upseeristoon. Sotilaspappien sodanaikainen työ jakautui sielunhoitoon, siveelliseen kasvatukseen, valistustyöhön, sotilaskotityöhön sekä yhteydenpitoon omaisten kanssa.<sup>2</sup>

Malinin kuoltua sotarovastiksi nimitettiin laivaston sotilaspastori, teologian tohtori Johannes Björklund (1888–1962). Nimitys tehtiin kesällä 1939 vain muutama kuukausi ennen talvisodan liikekannallepääntä. Päämajan siirryttyä joulukuun alussa Mikkeliin sotarovasti toimistoinen asettui Otavan kansanopistoon.<sup>3</sup> Papiston toiminta taistelevien joukkojen parissa

oli huomattavasti ennakoitua vaikeampaa. Etulinjan hartaushetket vaihtuivat usein korsukeskusteluiksi.

Sodan ajan pappien lukumääräksi oli arvioitu riittävän 19 vakinaista ja 80 reservin sotilaspappia. Talvisodan loppuun mennessä sotilaspappeina oli kuitenkin palvellut yhteensä 316 luterilaista ja 11 ortodoksista pappia. Osaltaan tähän vaikutti Päämajan 24. tammikuuta 1940 antama käsky perustaa sotilaspappien johtamat kaatuneiden evakuointikeskukset.

Talvisodan kokemukset osoittivat sotilassielunhoidon suuren merkityksen sotaponnisteluille. Kaatuneiden toimittaminen omaisille sekä vainajien sankarihautajaiset kotirintamalla osoittautuivat sielunhoidon ja moraalien kannalta tärkeiksi. Sotamarsalkka Mannerheim kiitti päiväkäskyssään sotarovasti Johannes Björklundia ja koko sotilaspapistoa. Presidentti Risto Ryti myönsi Björklundille kenttäpiispan arvon 11. heinäkuuta 1941 eli pian jatkosodan alettua. Mannerheim luovutti Björklundille omilla varoillaan hankkimansa kultaisen ristin kenttäpiispan viran merkiksi. Varsinaisen virka perustettiin 20. tammikuuta 1943.<sup>4</sup>

Kenttäpiispan arvo rinnastettiin kenraalimajuriin. Sotarovastintoimisto muuttui Päämajan kenttäpiispan toimistoksi. Työmäärän lisääntyessä se muutettiin 27. heinäkuuta 1942 kirkollisasiain osastoksi. Siinä toimi kanslia, henkilö- ja järjestelytoimisto, sielunhoitotoimisto, kaatuneiden huoltotoimisto ja 29. helmikuuta 1944 alkaen hankintatoimisto. Sodan päättyessä osastossa työskenteli 57 henkeä.<sup>5</sup>

## Kylmästä sodasta kansainväliseen yhteistyöhön

Vuonna 1956 kenttäpiispaksi valittiin teologian tohtori Toivo Laitinen (1905–1977). Hänen aikanaan kirkollinen työ aktivoitui sotien jälkeisen hiljaiselon jälkeen. Laitisen aikana käynnistettiin sotilaspappien ja reservin sotilaspappien koulutus sekä pappitoiminta suomalaisissa YK-joukoissa.<sup>6</sup>

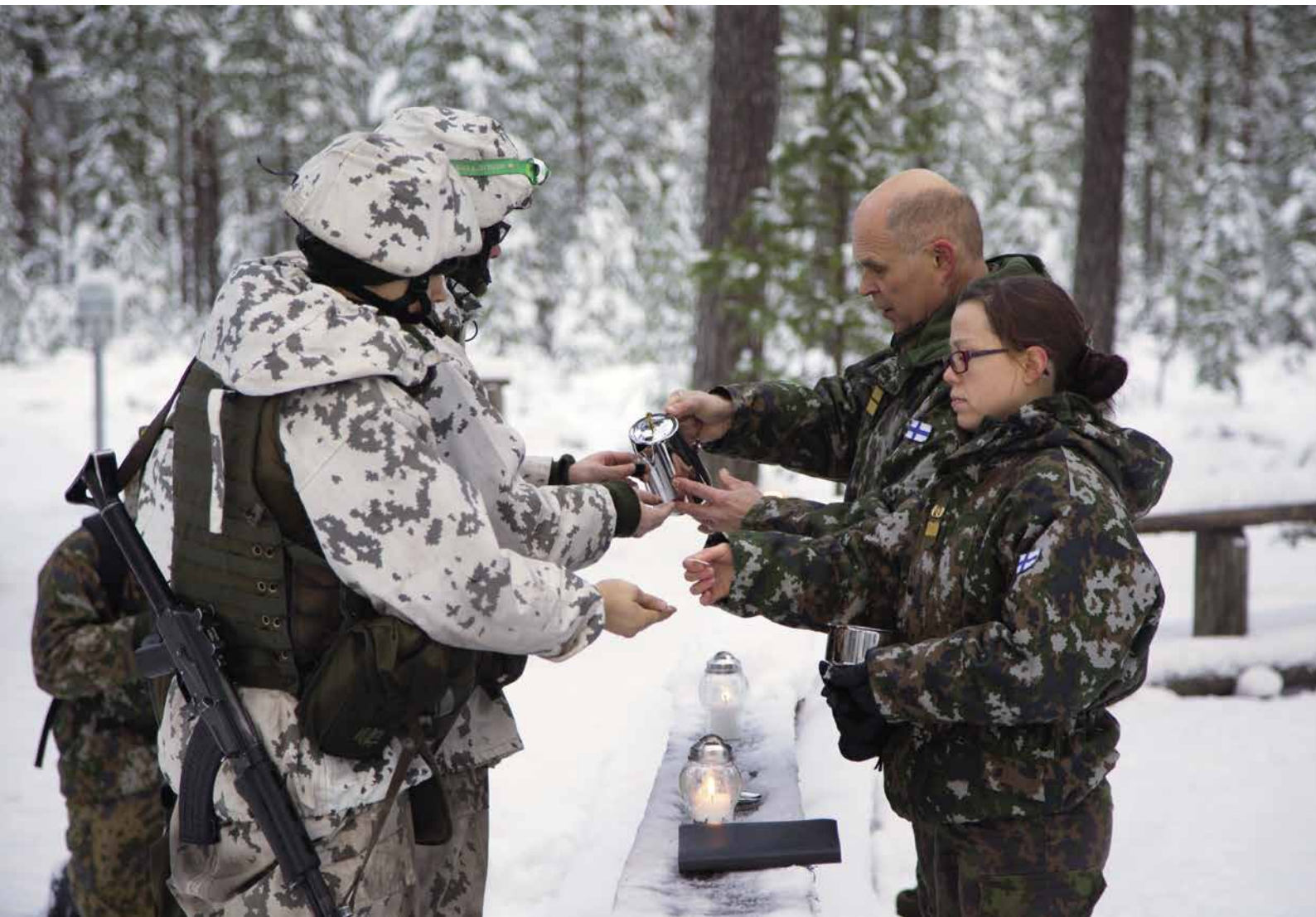
Teologian tohtori, majuri evp. Yrjö Massa (1918–1983) toimi kenttäpiispana vuosina 1969–1978. Upseeritaustainen Massa oli vahva johtaja, joka puolusti

kirkollisen työn asemaa vasemmiston radikalismien aikana. Työskentelyä organisoitiin uudelleen pysyväismääräyksillä. Kirkollinen työ jakautui julistukseen, opetukseen ja sielunhoitoon. Massan aikana uudistettiin vuoden 1959 *Kaatuneiden huollon ohjesääntö* ja vahvistettiin kirkollisen alan kansainvälisiä yhteyksiä.<sup>7</sup>

Vuosina 1978–1986 kenttäpiispana toiminut teologian tohtori Viljo Remes (1926–2016) jatkoi Massan viitoittamalla uralla. Remes oli viimeinen molemmat sodat kokenut kenttäpiispa. Hänen seuraajansa, teologian tohtori Jorma Laulaja (1941–) uudisti määrätietoisesti kirkollista työtä vuosina 1986–1995. Hän puolusti sotilaspapiston tehtävää teoriolla oikeutetusta sodasta ja korosti kirkollisuutta sotilaspappien työssä. Linjaukset kirjattiin vuoden 1991 *Kirkollisen työn oppaaseen*. Sotilaspapistoa tuki, ohjasi ja valvoi Pääesikunnan kirkollinen osasto, jossa oli kenttäpiispan lisäksi kaksi kenttärovastia, sotilaspastori, toimistoupseeri ja sihteeri.<sup>8</sup>

Teologian lisensiaatti Hannu Niskanen (1952–) jatkoi edeltäjänsä kirkollisia linjauksia vuosina 1995–2012. Yhdeksän kymmenestä varusmiehestä kuului vielä 1990-luvulla kirkkoon, joten työ oli enemmistön tarpeista huolehtimista. Pääesikunnan organisaatio-uudistuksessa kirkollinen osasto lakkautettiin ja yksi kenttärovasti sekä sotilaspastori kohdennettiin kentälle. Pääesikunnan lisäksi kenttärovastit sijoitettiin kolmen puolustushaaran esikuntaan ja kolmeen valmiusyhtymään. *Kirkollisen työn oppaan 2 osa* valmistui vuonna 2000 ja uudistettu *Sotilaan virsikirja* vuonna 2002.<sup>9</sup>

Teologian tohtori, dosentti Pekka Särkiön (1963–) vuonna 2012 alkaneella toimikaudella Puolustusvoimissa ryhdyttiin Ukrainan sodan myötä painottamaan korkeaa valmiutta, mikä on heijastunut myös sotilaspappien työhön. Toimintakyvyn käsitteen kautta kirkollinen työ nivellettiin koulutusosaston toimintakykysektoriin. Työ oli edelleen julistusta, opetusta ja sielunhoitoa sotilasyhteisön kontekstissa. Keskustelu uskonnonvapaudesta ja sitä koskenut eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen linjaus johtivat sotilashartauksien ja eettisen opetuksen uudelleen ohjeistukseen vuonna 2015. Sotilaspappien antama opetus



■ Kirkollista työtä kohdennetaan kentälle, jossa joukotkin ovat. Kenttähartaus Lohtajan ilmatorjuntaleirillä marraskuussa 2015. Kuva: Lari-Alexi Koponen / Puolustusvoimat.

ei sisällä enää tunnustuksellista julistusta. Kenttähartauksista voi jäädä pois, ja jumalanpalveluksille on uskonnoton vaihtoehto.<sup>10</sup>

*Kaatuneiden huollon opas* julkaistiin vuonna 2016 ja *Sotilaspapiston opas* vuonna 2017. Vuonna 2018 uudistetussa *Sotilaan virsikirjassa* otetaan entistä paremmin huomioon kirkolliset juhla-ajat, kansainvälisyys, toimintakyky sekä muut kirkkokunnat ja uskonnot.<sup>11</sup>

Sotilaspapiston kansainväliset yhteydet ja yhteistyö ovat tiivistyneet. Kansainvälisiä kokouksia on pidetty

niin Pohjoismaiden, Itämeren alueen, Euroopan protestanttien kuin koko maailman johtavien sotilaspap-pien edustajienkin kanssa. Suomi on myös isännöinyt vuorollaan näitä kokouksia. *International Military Chiefs of Chaplains* (IMCCC) -kokous järjestettiin Helsingissä tammikuussa 2018 yhteistyössä Yhdysvaltojen Euroopan-joukkojen EUCOMin kanssa.

Pääesikunnan perinteisiä kirkollisia juhliakaan ei ole unohdettu. Niitä ovat adventti-, joul- ja pääsiäishartaudet sekä ekumeeninen kirkkojuhla tammikuussa.

## KANSAINVÄLISTÄ VAIKUTTAVUUTTA EILEN JA TÄNÄÄN

**V**iimeisten kolmen vuosikymmenen kuluessa Euroopassa on tapahtunut suuria muutoksia. Vanhoja valtioita on yhdistynyt ja uusia syntyneet. Oman lähialueemmekin turvallisuusympäristössä on tapahtunut merkittäviä muutoksia<sup>12</sup>.

Vielä noin neljännesvuosisata sitten Puolustusvoimien kansainvälinen toiminta perustui kahdenvälisen yhteistyön lisäksi lähinnä toimintaan YK:ssa ja ETY-Jissä sekä Naton rauhankumppanuusohjelmassa. Noiden aikojen jälkeen tapahtunutta toimintavolyymien kasvua voi luonnehtia räjähdysmäiseksi.

### Kansainvälisestä osastosta kansainväliseksi sektoriksi

Pääesikunnan ulkomaanosasto ja operatiivisen osaston kansainvälinen sektori yhdistettiin vuonna 1995 kansainväliseksi osastoksi, jonka vahvuus oli 23 henkilöä. Taustalla olivat valmiuspäällikön vastuulle määrätty kansainvälisen puolustuspoliittisen toiminnan vaatimat toimet, kuten ”*Suomen allekirjoittamat ETY-järjestön luottamusta ja turvallisuutta lisäävät toimet, osallistuminen Naton Pfp-ohjelmaan kevästä 1994 alkaen, EU-jäsenyyden ja WEU:n tarkkailijajäsenyyden vuonna 1995, Open Skies-neuvotteluiden tiivistyminen, Staff talks -neuvotteluiden lisääntyminen sekä edunvalvonnan tarve aserajoitusneuvotteluissa*”. Asiat olivat osoittautuneet niin määrällisesti kuin ajallisestikin oletettua laajemmiksi, eikä niitä ollut osattu ennakoida Pääesikunnan aiemmassa kokoonpanossa.<sup>13</sup>

Rauhanturvaamistoiminta eli kansainvälinen kriisinhallinta ei tuohon aikaan kuulunut Pääesikunnalle. Toimintaa johdettiin puolustusministeriöstä, ja käytännön toteuttajana oli Niinisolassa toimi-

nut YK-koulutuskeskuksen esikunta, myöhemmin YK-koulutuskeskus.<sup>14</sup>

Pääesikunnan kansainvälinen osasto lakkautettiin 31. joulukuuta 2006. Kaikki Puolustusvoimien kansainväliseen toimintaan liittyvät vastuu jaettiin ja määritettiin uudelleen. Suurimpana muutoksena oli osaston rauhanturvaamissektorille määrätty toimet kriisinhallintaoperaatioiden kokonaiskoordinaatiossa: Suomi osallistui tuolloin yhdeksään operaatioon.

Seuraavana vuonna Pääesikunnan suunnitteluosastoon perustettiin kansainvälinen sektori. Sen vahvuudeksi määrättiin 13 henkilöä, joista kymmenen oli upseereja ja loput siviilihenkilöitä. Tehtävät vastasivat oman aikansa vaatimuksia. Muutoksen yhteydessä monia toimintoja, kuten kieli- ja käännöspalvelut sekä asevalvonnan käytännön toteuttaminen, siirrettiin muille toimijoille.<sup>15</sup>

Nykyisen kansainvälisen sektorin vahvuus on 14 – neljästoista henkilö on Ruotsin puolustusvoimien Suomeen komentama ja sektorilla palveleva osastoiesupseeri. Lisäksi Ruotsi on sijoittanut yhden henkilön myös Pääesikunnan operatiiviseen osastoon, ja vastavuoroisesti Suomella on kaksi paikkaa Ruotsin pääesikunnassa. Sektorin toiminnan perustana on *Kansainvälisen puolustusyhteistyön strategia*, joka luo pohjan kahden- ja monenväliselle sekä organisaatioiden ja maaryhmien väliselle puolustusyhteistyölle.<sup>16</sup>

Poliittisella tasolla on hyväksytty sotilaallisen yhteistyön laajentaminen. Esimerkkeinä siitä ovat mittava määrä uusia tai uusittuja kahdenvälisiä aiesopimuksia ja liittymisiä kehysvaltioryhmiin Joint Expeditionary Force (JEF) ja European Intervention Initiative (EI2), mukaan luettuna Framework Nation Concept (FNC). Kahdenvälisen yhteistyön syven-



■ Sotilaallisen yhteistyön lisääntyminen on nostanut myös kansainvälisten harjoitusten määrää ja tasoa. Utin jääkäriyksen sotilaita Northern Griffin 20 -harjoituksessa. Kuva: Utin jääkäriyksen / Puolustusvoimat.

tyminen sekä uusien suhteiden alkaminen, Naton Enhanced Opportunities Partners (EOP) -jäsenyys ja sen avaamat yhteistyöalueet, samoin kuin EU:n sekä European Defence Agency (EDA) sotilaallisen yhteistyön kasvaminen uusine aloitteineen ovat kasvattaneet työn määrää ja merkitystä. Merkittävänä lisänä tehtävissä ovat olleet Puolustusvoimien uusi, kolmas tehtävä, kansainvälisen avun vastaanotto ja antaminen sekä Naton isäntämaasopimus.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana kansainvälisissä esikuntatehtävissä palvelevien määrä on kasvanut ja tehtävien taso sekä vaikuttavuus ovat parantuneet. Puolustusasiamiesten, sotilasedustajien ja kansainvälisissä esikuntatehtävissä palvelevien tehtäväkenttä on muuttunut puolustusyhteistyön kannalta tärkeäm-

mäksi, ja se edellyttää yhä vaativampaa ohjausta Pääesikunnasta. Yhteistyön lisääntyminen on nostanut myös kansainvälisten harjoitusten määrää ja tasoa.

Puolustusvoimien tuloksikoiden puolustusyhteistyötehtävät ovat kasvaneet merkittävästi, eivätkä Pääesikunnan resurssit mahdollista kaikkea tarvittavaa koordinoitua, ohjausta ja tilannekuvaa. Ministeriöiden kanssa tehtävän yhteistyön, tuen ja valmistelujen aiheuttama työmäärä on kasvanut, ja aikasykli on nopeutunut. Puolustusministeriön lisäksi yhteistyötä tehdään myös ulkoministeriön, valtioneuvoston kanslian ja eduskunnan valiokuntien kanssa. Nykyisin resurssein, vastuunjaoin ja prosessein ei pystytä täysin hallitsemaan kansainvälisen sotilaallisen yhteistoiminnan voimakkaasti laajentunutta tehtäväkenttää.<sup>17</sup>

## Uudet uhkat, uudet haasteet

Nykyinen kansainvälinen sektori perustettiin aikana, jolloin globaali turvallisuuspoliittinen tilanne ja toimintaympäristö olivat erilaisia kuin tänä päivänä. Venäjän toimet Krimillä ja Itä-Ukrainassa muuttivat eurooppalaisen turvallisuusajattelun. Toimet käynnistivät eri organisaatioissa, maissa ja maaryhmittymissä valmistautumisen uudenlaiseen uhkaan, johon on kyettävä vastaamaan.

Tavoitteena on uudistaa kansainvälisen sotilaallisen yhteistyön suunnittelu- ja ohjausprosessit. Tämä edellyttää toiminnan, tehtävien ja vastuiden uudelleen tarkastelua sekä lisäresursseja. Tavoitetilassa kansainvälisen sotilasyhteistyön sektorin tehtävä, vastuualueet ja resurssit on tarkennettu vastaamaan priorisoituja tehtäviä. Yhteysupseerien ja kansainvälisissä esikuntatehtävissä palvelevien sekä kumppanimaissa palvelevien puolustusasiamiesten työpanosta ohjataan enemmän sotilaallisen puolustusyhteistyön valmistelun tueksi ottamalla heidät kiinteämmin osaksi Pääesikunnan työskentelyä. Priorisoinnista huolimatta

tehtäväkentän laajentuminen vaatii sektorin henkilömäärän lisäämistä.

Kansainvälinen sektori on kaavailtu muutettavan sotilaallisen puolustusyhteistyön sektoriksi. Sen on tarkoitus jakautua kolmeen vastuualueeseen, jotka ovat kansainvälisen suorituskyvyn suunnittelu, kansainvälisen suorituskyvyn käyttö ja monenvälinen puolustusyhteistyö. Vastuualueiden johtajilla on vastuullaan myös yhteistyön lyhyemmän aikavälin ohjaus ja pidemmän aikavälin suunnittelu. Tavoitteena on ohjauksen ja suunnittelun terävöittäminen sekä johtamisen ja laajojen kokonaisuuksien hallinnan vahventaminen.

Vastuualueet jakautuvat eri toimijoiden kesken ja toimijat ryhmitellään Suomen sotilaallisen yhteistyön kannalta toiminnallisiin kokonaisuuksiin. Jaolla tavoitellaan parempaa kumppanuusymmärrystä, yhteydenpitoa ja koordinaatiota, laajempaa kokonaishallintaa normaali- ja poikkeusoloissa sekä toiminnan joustavuutta. Uudistuksella vastataan entistä paremmin laajojen ja haastavien asioiden yhteiseen kokonaisvalmisteluun, johtamiseen, suunnitteluun ja ohjaukseen.<sup>18</sup>

---

### *Johtamisjärjestelmäosasto*

---

## JOHTAMISJÄRJESTELMÄOSASTO JOHTAMISEN MAHDOLLISTAJANA

**T**ieto ja sen eheys, käytettävyys sekä saatavuus ovat yhä keskeisempi osa puolustusjärjestelmäämme. Kautta historian tieto on ollut suojattava mutta oikeiden tahojen käytettävissä oleva pääoma, josta voidaan jalostaa yhteisesti ymmärrettävä tilannekuva.

Nopeasti muuttuva toimintaympäristö on nostanut ajantasaisen tiedon ja tilannekuvan aiempaakin tärkeämmäksi. Modernit hävittäjät, taistelualukset ja

tehokkaat asejärjestelmät ovat Puolustusvoimien tehtävien kannalta välttämättömiä kynnysasejärjestelmiä, mutta niistä saatava hyöty perustuu merkittävästi niiden kykyyn verkottua ja mahdollistaa tiedonvaihto. Johtamisjärjestelmä on edelleen kaikki puolustusjärjestelmän osajärjestelmät yhteen liittävä kokonaisuus, joka mahdollistaa puolustusvoimien verkostomaisen toiminnan.

Johtamisjärjestelmältä edellytetään yhä enemmän. Yhtenä esimerkkinä tästä on näköpiirissämme siintävä



koneoppimisen ja tekoälyn vahvistama tulevaisuus. Tekoäly tulee muuttamaan maailmaa, yhteiskuntaa ja kaikkien puolustushaarojen sodankäyntiä perustavalla tavalla. Yksityiskohdat ovat vielä auki, mutta jo oras-tavatkin esimerkit kehityksestä todistavat, että asiaan tulee suhtautua vakavasti.

## Laaja tehtäväkenttä

Verkostomaisesti toimivan johtamisjärjestelmälän päätehtävänä on tuottaa tuki Puolustusvoimien johtamiselle kaikissa valmiustiloissa ja kaikille puolustushaaroille. Verkostotoiminnan vaikuttavuudesta vastaa puolustusvoimien johtamisjärjestelmäpäällikkö, joka on samalla Pääesikunnan johtamisjärjestelmäosaston osastopäällikkö.

Johtamisjärjestelmäpäällikkö johtaa osastoaan ja toimialaverkostoaan hyödyntäen toiminnassaan koko johtamisjärjestelmälää. Hän vastaa Puolustusvoimien johtamisjärjestelmän suorituskyvystä, valmiudesta, yhteensopivuudesta ja kehittämisestä sekä Puolustusvoimien tietohallinnon toimeenpanon johtamisesta ja kehittämisestä. Johtamisjärjestelmäpäällikkö on myös puolustusvoimien tietohallintojohtaja, joka vastaa johtamisjärjestelmän ja verkostorakenteen suorituskyvyn kustannustehokkuudesta sekä tuotantorakenteen optimoinnista.

Pääesikunnan johtamisjärjestelmäosasto valmis-telee toimialan johtamisen edellyttämän toimialaoh-jauksen ja päätöksenteon. Osasto käskää tehtävät Puo-lustusvoimien yhteisten johtamisjärjestelmäpalvelujen ja kyberpuolustuksen korkeassa valmiudessa olevalle joukolle, Puolustusvoimien johtamisjärjestelmäkes-kukselle, sekä verkostomaisesti toimialateitse Puo-lustusvoimien tulosyksiköille ja muille Pääesikunnan alaisille laitoksille.

Johtamisjärjestelmälän johtaminen perustuu yhteiseen suunnitteluun, keskitettyyn ohjaukseen ja hajautettuun toimintarakenteeseen. Johtamisjärjestel-mää koskevat päätökset valmistellaan Pääesikunnan johtamisjärjestelmäosaston ohjauksessa. Puolustusvoimien johtamisjärjestelmä sovitetään yhteen yh-

teiskunnan turvallisuusorganisaatioiden ja elinkeino-elämän järjestelmien kanssa ja yhdistetään niihin, ja sen kehittämisessä otetaan huomioon kansainvälinen yhteensopivuus.

Pääesikunnan johtamisjärjestelmäosasto vastaa yh-teisten ja puolustushaarakohtaisten palvelujen teknisen tiedonvaihdon määrittelystä ja kuvauksesta asettamal-la vaatimukset rajapintojen toteuttamiseksi. Toimialan johtaminen, suunnittelu ja suorituskykyjen elinjakson hallinta tehdään yhteistoiminnassa Pääesikunnan suun-nitteluosaston johtaman suunnittelutoimialan kanssa.

Johtamisjärjestelmäosasto ohjaa myös toimialan tutkimusta. Se toteutetaan pääosin Puolustusvoimi-en tutkimuslaitoksessa, joka on Puolustusvoimien yhteinen tutkimus- ja kehittämistoiminnan resurssi.

Johtamisjärjestelmälän suorituskykyjen käytön johtaminen ja valmiuden säätely tapahtuvat yhteis-toiminnassa operatiivisen toimialan kanssa. Valmius-päällikön johtama Pääesikunnan operatiivinen osasto vastaa puolustusjärjestelmän operatiivisesta käytöstä ja sovittaa yhteen muiden toimialojen operatiivisen toiminnan.

Suorituskykyjen rakentamisen ja ylläpidon ohja-us toteutetaan yhteistoiminnassa logistiikkatoimialan kanssa. Rakentaminen tehdään keskitetysti Puolus-tusvoimien logistiikkalaitoksen järjestelmäkeskuk-sessa. Lähtökohtana on tilaaja–tuottaja-malli, jossa suorituskyvyn rakentaminen käynnistetään erillisellä Pääesikunnan johtamisjärjestelmäosaston toimeksian-nolla. Toimeksiannot ovat tyypillisesti joko hankinta-valmiuden saavuttamiseen tai järjestelmän tuotteista-miseen tähtäviä taikka niiden yhdistelmiä.

Johtamisjärjestelmäosaston merkittävimmät yh-teistoimintakumppanit ovat valtionhallinnon turval-lisuusverkon eri toimijat. Palveluntuottajista tärkeim-mät ovat Suomen Turvallisuusverkko Osakeyhtiö sekä Valtion tieto- ja viestintätekniikkakeskus Valtori, mut-ta yhteistyötä tehdään myös muiden viranomaisten, kumppanien ja yritysten kanssa.

Johtamisjärjestelmäosaston tehtävänä on var-mistaa, että toimialalla tehdään oikeita asioita ja valmistellaan niiden edellyttämiä päätöksiä. Johta-

misjärjestelmien palvelutuotannon käytettävyy- ja turvallisuusvaatimukset ovat kovat, jotta toiminta vastaa myös operatiivisten poikkeusolojen tarpeisiin.

Yhtenä vaatimuksena – joka on myös operatiivinen – on kansainvälinen yhteistyö eri muodoissaan. Samoilla ratkaisuihin on kyettävä toimimaan niin kotimaassa kuin ulkomaillaakin. Nähtävissä oleva kehitys edellyttää tarvittavien kyvykkyyksien ja erityisesti henkilöstön osaamisen suuntaamista siten, että näihin haasteisiin kyetään vastaamaan.

## Toimintaympäristö jatkuvassa muutoksessa

Johtamisjärjestelmäosasto on käytössä olevaa johtamisjärjestelmää ja sen palvelujen ylläpitoa ohjaava ja osin johtavakin osasto, minkä lisäksi se valmistele uusien suorituskykyjen käyttöön saamista. Osasto on luonteeltaan toiminnan mahdollistaja, joka ohjaa joko palvelujen ylläpitoa ja niiden rakentamista Puolustusvoimissa tai niiden integrointia Puolustusvoimien toimijoiden sekä soveltuvin osin myös muiden turvallisuusviranomaisten tarpeisiin.

Laajalti tunnetun arvion mukaan johtamisjärjestelmäosasto on todistamassa seuraavaa vallankumousta – ja itse asiassa se osallistuu siihen parhaillaan. Vallankumouksen taustavoimina ovat digitaalinen tieto, analytiikka, iso data, robotisaatio, koneoppiminen ja tekoäly. Nämä kehityksen dynamot kytkeytyvät tiiviisti myös puolustusjärjestelmämme kehittämiseen. Digitalisaation edut on tunnistettu, ja niitä hyödynnetään koko ajan kasvavissa määrin maanpuolustuksessa. Paluuta vanhaan ei ole, ja eikä kehityksen jarruttaminen ole mahdollista.

Vaikka katseet ovat orientoituneet tulevaisuuteen, on johtamisjärjestelmäosaston perustehtävänä varmistaa Puolustusvoimien valmius operoida olemassa olevilla kyvykkyyksillä. Jatkuvan parantamisen hengessä emme välttämättä aina edes huomaa, että digitaalista johtamisympäristöä on kehitetty merkittävästi viime vuosina. Erinomaisena esimerkkinä tästä on kyky operatiivisen toiminnan johtamiseen.

Operatiivinen johtaminen perustuu kaikkien tasojen siirtymis- tai liikkumiskykyisiin johtoportaisiin ja joukkoihin, jotka kykenevät täydentämään ja korvaamaan toisiaan. Johtamisjärjestelmäalan joukot ja toimijat mahdollistavat johtamisen ja päätöksenteon operatiiviselta tasolta aina taistelutekniselle tasolle saakka. Operatiivinen johtaminen mahdollistetaan johtamisen ja päätöksenteon tuella eli johtamisjärjestelmäpalveluilla, jotka jakautuvat tieto- ja järjestelmäpalveluihin. Tietopalvelut muodostuvat käyttäjälle näkyvistä johtamista ja päätöksentekoa tukevista tietojärjestelmistä ja järjestelmäpalvelut niiden tuottamiseen tarvittavista ratkaisuista.

Tietopalvelujen kautta johtamisjärjestelmäosaston ohjaus ja johtaminen digitaalisten palvelujen ja kyvykkyyksien kehittämisessä ja tuotannossa ulottuu koko Puolustusvoimiin. Se näyttäytyy niin henkilöstön- ja materiaalinhallinnan palveluissa, joukkojen luomisessa, esimerkiksi joukkokokoonpanoissa, käyttöönnotossa, esimerkiksi palvelukseen kutumisessa ja materiaalin hajauttamisessa, kuin käytössäkin, esimerkiksi tilanekuvan ylläpitämisessä ja tehtävien toimeenpanossa.

Järjestelmäpalveluissa on saatu aikaan digitaaliset viestintä- ja julkaisupalvelut, informaationhallinta- ja vaihtopalvelut, paikka- ja olosuhdepalvelut, asiankäsittely- ja resurssienhallintapalvelut, alusta- ja infrastruktuuripalvelut, tiedon varmistuspalvelut sekä hallinta- ja valvontapalvelut. Viime aikoina johtamisjärjestelmäosasto on tukenut merkittäväällä tavalla asevelvollisten koulutuksen ja muiden kehittyvien palvelujen digitalisaatiota, josta hyvänä esimerkkinä toimii logistiikan uudistuva digitaalinen toimintaympäristö.

Johtamisjärjestelmäosasto on siis Puolustusvoimien normaali- ja poikkeusolojen toiminnan mahdollistaja. Vaatimukset johtamisen ja päätöksenteon tuelle saadaan puolustusjärjestelmän strategisesta ja operatiivisesta suunnittelusta.

Johtamisjärjestelmän normaaliolojen toiminnalla ylläpidetään kyky palvelujen joustavalle laajentamiselle ja jatkuvuuden varmistamiselle. Johtamisjärjestelmän operatiivisten suunnitelmien valmius ja toi-



■ Digitaalista johtamisympäristöä on kehitetty merkittävästi viime vuosina. Kuva: Julia Jahkola / Puolustusvoimat.

meenpanoedellytykset varmistetaan harjoittelemalla ja testaamalla säännöllisesti johtamisjärjestelmäalan tärkeimpien joukkojen perustamista sekä joukkojen ja johtoportaiden liittämistä johtamisjärjestelmään. Tämä tapahtuu yhteistoiminnassa sellaisten viranomaisten ja strategisten kumppaneiden kanssa, joiden merkitys ja vaikutus puolustusvoimien johtamisen tuen kyvykkyyteen on laaja. Joukkojen ja johtoportaiden palvelu- ja yhteystarpeet eri valmiustiloissa suunnitellaan jo normaalioloissa. Johtamiskyky varmistetaan testaamalla johtamisprosessin, johtoportaiden ja varamenetelmien toimintaa.

Johtamisjärjestelmäpalvelujen tuottamista tuetaan kyberpuolustuksella, jota käytetään palveluihin kohdistuvien uhkien havaitsemiseen sekä tieto- ja tietoliikennejärjestelmien suojaamiseen. Johtamisjärjestelmäosastolla on kokonaisvaltainen vastuu kyberpuolustuksen valmistelusta Puolustusvoimissa. Suorituskykyä rakennetaan kokonaisvaltaisesti tiedusteluun, valvontaan ja hyökkäykseen, mikä näkyy niin resursseissa ja koulutuksessakin. Sataprosenttisen suojaamisen sijasta yhä enemmän siirrytään riskien hallintaan, vaikutuksen rajaamiseen, toipumiskykyyn ja resilienssiin.

Kyberuhkilta suojautumisen merkitys tulee kasvamaan aivan toisenlaiseen ulottuvuuteen kuin tähän mennessä on totuttu, eikä vähiten jo aiemmin mainitun teknologiakehityksen ja digitalisaation edistämisen johdosta. Kyberoperaatiot muodostavat kokonaisuuden, jolla horjutetaan vastustajan kybertoimintaympäristön tieto- ja informaatioperusteisia järjestelmiä, rakenteita ja tilannetietoisuutta samalla kun suojataan omaa johtamisjärjestelmää sekä puolustuksellisin että hyökkäyksellisin keinoin. Kyberulottuvuudessa operaatiot eivät ole täysin itsenäisiä, vaan ne ovat kiinteä osa kokonaisoperaatioita.

Johtamisjärjestelmäosasto varautuu hyväksymään yhä kasvavan epävarmuuden sietää jatkuvia muutoksia, tehdä päätöksiä vajain perustein, varata reserviä yllättäviin muutoksiin, ohjata verkostoja dynaamisesti niiden etenemiskyvyn tai etenemiskypsyyden mukaan, toimia pitkillä puitesopimuksilla strategisten toimittajien kanssa sekä valtuuttaa ja vastuuttaa asiantuntijoita kaikkialla organisaation eri tasoilla. Varautuminen kattaa sekä normaali- että poikkeusolot. Tehtäväkenttä on laaja ja toimintaympäristö jatkuvassa muutoksessa, mikä takaa henkilöstölle jatkuvan mahdollisuuden oppia uusia asioita.

## LOGISTIikka TUKEE, YLLÄPITÄÄ JA RAKENTAA

Logistiikka vastaa Puolustusvoimien suorituskykyjen rakentamisesta ja materiaalin ylläpidosta sekä taistelujärjestelmiä tukevista logistiikan palveluista.

Puolustusvoimien logistiikkajärjestelmä koostuu sotilas- ja siviilikomponenteista. Yksi merkittävimmistä vuoden 2015 puolustusvoimauudistuksen ratkaisuista oli Puolustusvoimien logistiikkalaitoksen perustaminen. Puolustusvoimien sotatalouspäällikön ohjaama laitos on puolustusjärjestelmän logistiikan toimeenpanija yhdessä puolustushaarojen huoltojoukkojen kanssa. Logistiikalta odotettavat ratkaisut ovat usein aikakriittisiä ja moniulotteisia. Logistiikkalaitosta on rakennettu tilanteessa, jossa sotilaallisen toimintaympäristön muutos on edellyttänyt logistiikalta ketteryyttä samalla kun organisaatiota on vielä rakennettu.

Logistiikkajärjestelmän ohjaamisessa sotatalouspäällikköä avustaa Pääesikunnan logistiikkapäällikkö ja hänen johtamansa logistiikkaosasto sekä puolustusvoimien ylilääkäri, apunaan logistiikkaosaston lääkintähuoltosektori. Puolustusvoimien ylilääkäri toimii puolustusvoimain komentajan lääkinnällisenä neuvonantajana, vastaa lääkinnän suorituskyvystä ja ohjaa toimialateitse Puolustusvoimien lääkintähuoltoa.

Logistiikkaosaston vahvuus keväällä 2020 oli 56 henkeä. Vuosien saatossa osastoon on keskitetty Pääesikunnan huolto-osaston, sotatalousosaston, materiaaliosaston, hankintaosaston, kaupallisen osaston, lääkintähuolto-osaston ja terveydenhuolto-osaston toimintoja. Vuoden 2015 alusta alkaen osastoon ovat kuuluneet suunnittelusektori, logistiikkasektori, järjestelmäsektori, kaupallinen sektori, kehittämisspektori, lääkintähuoltosektori sekä huoltovarmuusyli-insinööri ja puolustusvoimien ylilääkäri.

Osastolle tyypillistä on asiantuntijuus. Asiantuntijat toimivat korostetusti rajapinnassa valtionhallintoon ja elinkeinoelämän suuntaan. Logistiikkaosasto suunnittelee ja valmistee Puolustusvoimien ja muun yhteiskunnan logististen järjestelmien käyttöä yhteistoiminnassa valtionhallinnon, elinkeinoelämän sekä huoltovarmuusorganisaatioiden kanssa. Yhteistyö strategisten ja muiden kumppaneiden kanssa on merkittävässä asemassa logistiikkaosaston päivittäisessä työskentelyssä. Kansainvälinen toiminta ja puolustusyhteistyö ovat viime vuosina laajentuneet.

Sotilaallisen huoltovarmuuden järjestelyihin liittyvää yhteistyötä tehdään huoltovarmuusyli-insinöörin johdolla yhdessä muiden hallinnonalojen kanssa. Eriytyisen tiivistä yhteistyö on Huoltovarmuuskeskuksen ja huoltovarmuusorganisaation eri poolien kanssa. Konkreettisia yhteistyömuotoja ovat Puolustusvoimien poikkeusolojen toiminnan kehittämiseen tähtäävät järjestelyt, yhteiset harjoitukset sekä elinkeinoelämän ja huoltovarmuuden valtakunnallisen tilannekuvan muodostaminen.

Keskeinen osa-alue on teollisuuden valmius, jota on perinteisesti johdettu Pääesikunnasta. Huoltovarmuusyli-insinöörin tehtäviin kuuluu nykyisin myös logistiikan kumppanuuksjärjestelyjen ohjaus käytännön toteutuksen ollessa Logistiikkalaitoksen vastuulla. Strategisten kumppanien lisäksi myös muut Puolustusvoimien ydintoiminnan kannalta tärkeät yritykset pyritään kytkemään mukaan sotilaallisen maanpuolustukseen jo normaalioloissa.

Logistiikkaosaston järjestelmäsektori vastaa materiaallisen suorituskyvyn rakentamisen ja ylläpidon ohjauksesta. Hankealan ohjauksella varmistetaan materiaalista, osaamisesta ja henkilöstöstä sekä tiiloista muodostuvien suorituskykyjen rakentuminen. Puolustusmateriaalihankintojen kaupallisen päätök-



■ Logistiikka-alan perinteisiä tehtäviä ovat muun muassa täydennykset, kuljetukset ja huoltopalvelut. Kuva: Jarno Kovamäki / Puolustusvoimat.

senteon valmistelussa sektorin johtama puolustusmateriaaliitiimi koordinoi Puolustusvoimien osuudet. Kunnossapitoala ohjaa käyttäjiä sekä ylläpitäjiä suorituskyvyn koko elinkaaren aikaisessa kunnossapidon suunnittelussa ja toteutuksessa. Puolustusvoimien kansainvälisessä toiminnassa sektori koordinoi materiaaliyhteistyötä, jolla tuetaan suorituskykyjen rakentumista.

Kaupallinen sektori on hankintatoiminnan osaaja ja ohjaaja. Puolustusvoimat käyttää vuosittain noin

kolmasosan puolustusbudjetistaan tavara- ja palveluhankintoihin, joiden laaja kirjo ulottuu suoraan hyllystä ostettavista toimistotarvikkeista monimutkaisiin hävittäjähankintoihin. Kaupallinen sektori vastaa Puolustusvoimien hankinta- ja muun kaupallisen toiminnan pääesikuntatasoisesta ohjeistuksesta ja valvonnasta sekä hankintaprosessin kehittämisestä ja kouluttamisesta. Kaupallinen sektori osallistuu lisäksi laajasti valtionhallinnon hankintatoiminnan digitalisaatio- ja kehittämishankkeisiin, jolla osaltaan

pyritään varmistamaan se, että Puolustusvoimat säilyy julkisten hankintojen eturivin osajana Suomessa.

Kehittämisseläktori vastaa logistiikan strategisesta suunnittelusta, valmiudesta sekä ympäristönsuojelusta. Sektori arvioi toimintaympäristömmä muutosta ja sen asettamia vaatimuksia logistiikkajärjestelmälle. Johtopäätösten perusteella sektorä suunnittelee ja valmistelee logistiikkajärjestelmän kehittämistä osana Puolustusvoimien strategista suunnittelua. Lisäksi sektorä vastaa logistiikan valmiudesta ja siihen liittyvästä operatiivisesta suunnittelusta ja toimeenpanosta.

Kehittämisseläktorin vastuulla on myös Puolustusvoimien logistiikan johtamisen kokonaisuuden kehittäminen. Tähän liittyy keskeisesti digitalisaation tuomien mahdollisuuksien hyödyntäminen järjestelmän tehokkuuden ja toimintavarmuuden edelleen parantamiseksi. Kestävä kehitys ja ympäristöarvojen kunnioittaminen ovat yhä tärkeämpiä tekijöitä myös Puolustusvoimien toiminnassa. Sektorä huolehtii siitä, että myös ympäristönsuojelun keinoin mahdollistetaan Puolustusvoimien kyky toimia kaikissa valmiustiloissa.

Logistiikkaseläktori vastaa perinteisistä huollon aloista ja teknisestä turvallisuudesta. Sektoriin kuuluvat logistiikan aloista täydennykset, kuljetukset, huoltopalvelut, tilahallinta sekä turvallisuuden aloista räjähdä-, kemikaali- ja sähköturvallisuus.

Täydennysalan ohjausvastuulla ovat Puolustusvoimien varastointijärjestelmä, materiaalin hajautus ja täydennykset sekä materiaalihallinto. Kuljetusala ohjaa kansallisten kuljetusten lisäksi strategisia kuljetuksia, kuljettajakoulutusta, liikenneturvallisuuden toteuttamista sekä viranomaisyhteistyötä. Huoltopalvelualan toiminta toteutuu muun muassa henkilöstölle maittavana ruokana, siistinä vaatetuksena ja viihtyisinä sotilaskotipalveluina.

Tilahallinta-ala varmistaa turvalliset, viihtyisät ja operatiiviseen toimintaan tarvittavat toimitilat sekä varmistaa Puolustusvoimien etujen toteutumisen

yhteiskunnan maa- ja rakennushankkeissa. Teknisen turvallisuuden alat varmistavat materiaalien turvallisen käyttöönoton ja ylläpidon, lakien ja säädösten huomioimisen sekä Puolustusvoimien jokapäiväisen turvallisen toiminnan.

Lääkintähuoltoaseläktori vastaa terveydenhuollon ja lääkintähuollon järjestämisestä ja yhteensovittamisesta siviiliseläktorin kanssa. Sektorä suunnittelee, kehittää, ohjaa ja valvoo Puolustusvoimien järjestämisvastuulle kuuluvaa lääkintähuoltoa puolustusvoimien ylilääkärin ja logistiikkapäällikön johdolla.

Puolustusvoimien lääkintähuoltoon kuuluu itse tuotettu ja hankittu palveluksessa olevien palvelusterveydenhuolto, työntekijöiden työterveyshuolto, ympäristöterveydenhuolto sekä harjoituksissa, kansainvälisessä sotilaallisessa kriisinhallinnassa ja poikkeusoloissa kentällä tarpeellinen lääkintähuolto. Nämä sovitetaan yhteen kotimaisen siviiliterveydenhuollon ja monikansallisen sotilaslääkintähuollon kanssa. Sektorin ohjausvastuulla on myös terveysriskien kartoittaminen ja arviointi sekä niihin varautuminen, toimenpiteiden suunnittelu ja toteuttaminen, vaikuttavuuden arviointi, toiminnan kehittäminen ja valvonta.

Suunnitteluseläktori vastaa henkilöstöstä, osaamisesta, hallinnosta, resursseista sekä logistiikan puolustusyhteistyöstä. Sektorin tehtäviin kuuluvat osaston sisäisen hallinnon tehtävien lisäksi logistiikkatoimialan henkilöstön käytön, osaamisen kehittämisen ja koulutuksen suunnittelu ja ohjaus, toiminnan ja resurssien suunnittelu sekä kansainvälisten asioiden valmistelu ja koordinointi. Kansainvälisiin asioihin sisältyvät kaikkiin kansainvälisiin puolustusyhteistyömuotoihin (kahdenvälinen, alueellinen maaryhmittymä, monikansallisen organisaatio) sekä isäntämaatukeen liittyvät logistiset sopimukset ja tehtävät. Keskeistä on varmistaa logistiikkatoimialan näkökulmien sekä monialaisten vaikutuksien huomioiminen osana Puolustusvoimien kokonaisuutta.

## SISÄINEN TARKASTUS JOHDON TUKENA

**P**uolustusvoimien johdon vastuulla on valvoa toiminnan laillisuutta ja tuloksellisuutta sekä varojen ja omaisuuden turvaamista. Valvonnan toteuttaminen edellyttää riittävän riskiperusteisen sisäisen valvonnan järjestämistä.

Sisäisen tarkastuksen keskeinen tehtävä on tuottaa lisäarvoa tukemalla ja auttamalla johtoa sen valvontavastuun täyttämässä. Se tukee johtoa tavoitteiden saavuttamisessa arvioimalla johtamis-, hallinto-, valvonta- ja riskienhallintaprosessien tuloksellisuutta.

Pystyäkseen täyttämään tehtävänsä sisäisen tarkastuksen täytyy olla johdon luotettu kumppani: organisaation puolueettomat silmät, jonka tarkastussuunnitelma sisältää sekä suuria että jokapäiväisiä

asioita, ongelmakohtia ja menestysalueita, jättämättä toimintaan tarkastamattomia alueita. Sisäinen tarkastus tukee Puolustusvoimien muutosta ennakoivalla otteella ja parhaimmillaan löytää ongelmat jo ennen kuin niistä edes tulee ongelmia. Sisäinen tarkastus on johdon luotettava sparraaja, jolla ei ole omaa intressiä tarkastettaviin asioihin.

Riippumaton sisäinen tarkastus antaa varmuutta myös sidosryhmille siitä, että toimintaa kehitetään, raportointi on luotettavaa ja mahdollisiin epäasianmukaisiin menettelytapoihin puututaan.

Sisäisellä tarkastuksella on tarkat ammattistandardit, joita myös Puolustusvoimien sisäinen tarkastus noudattaa. Standardit antavat peruslähtökohdat luo-



■ Perinteisistä tarkastuskäynneistä on siirrytty digitalisoitumisen myötä tietojärjestelmien avulla tapahtuvaan työskentelyyn. Kuva: Peetu Oksanen / Ruotuväki, Puolustusvoimat.

tettavuudelle, mutta viime kädessä luottamus syntyy päivittäisessä käytännön toiminnassa.

Sisäisillä tarkastajilla on monipuolinen koulutustausta ja myös substanssiosaamista Puolustusvoimien toiminnasta. Ammattitaidon jatkuva kehittäminen on sisään rakennettuna toimintakulttuurissa. Tarkastaja on moniosaaja ja oman alansa asiantuntija, joka myös tiedostaa omat rajansa toimiessaan johdon kumppanina ja neuvonantajana. Sisäisellä tarkastajalla on hallussaan paljon tietoa – myös hiljaista – sekä koko organisaatiosta että yksittäisistä henkilöistä. Olennaista on noudattaa ammattiin kuuluvaa diskreettisuutta ja salassapitovelvoitetta. Tarkastuspäällikkö tuo toimintaan sotilaallisen osaamisen.

Pääesikunnan sisäinen tarkastusyksikkö sekä puolustushaaraesikuntiin ja Puolustusvoimien logistiikkalaitoksen esikuntaan sijoitetut sisäiset tarkastajat toteuttavat yhteistä tarkastussuunnitelmaa. Suunnitelman laadinnassa on otettu huomioon johdon ajatukset, mutta sisäisen tarkastuksen oma riskiarvio ja kyky tarkastaa aihepiiriä sanelevat lopullisen suunnitelman. Sisäisellä tarkastuksella on pitkäaikainen organisaation ja toiminnan tuntemus, jonka avulla riskiarviointia ja varmennusta vaativat osa-alueet ja erikoistilanteet tunnistetaan.

Tarkastussuunnitelman laatimisessa huomioidaan myös muut varmistustoiminnot, esimerkiksi Pääesikunnan laillisuusvalvontasuunnitelma ja Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastukset. Suunnitelma

laaditaan siten, että eri varmistustoiminnot tukevat toisiaan. Käytännössä tarkastustoiminta painottuu enemmän hallinnollisiin kuin operatiivisiin asioihin. Tuki- ja palvelutoiminta- sekä suorituskyvyn rakentaminen ja ylläpito -prosesseihin kohdistuu merkittävästi enemmän tarkastuksia kuin strategiseen tai operatiiviseen suunnitteluun.

Vuosittain toteutetaan noin kaksikymmentä tarkastusta, jotka raportoidaan ylimmälle johdolle, tarkastusten kohteille sekä kaikille niille tahoille, jotka voivat myötävaikuttaa havaittuihin parantamiskohteisiin. Tarkastuksissa pyritään avoimeen, luottamukselliseen ilmapiiriin parhaan lopputuloksen saavuttamiseksi.

Sisäisen tarkastuksen tavoitteena on antaa rakentavia suosituksia ja kannustaa Puolustusvoimia kehittämään toimintaansa. Tarkastushavaintojen ja niihin liittyvien kehittämissuosituksien avulla sisäinen tarkastus tukee riskiperusteisen sisäisen valvonnan, prosessien ja hyvän hallinnon kehittymistä. Yksittäisiä kehittämissuosituksia annetaan vuosittain viidestäkymmenestä muutamaan sataan, ja niiden toteutuminen todennetaan seurantatarkastuksilla.

Johtamiskulttuurin avoimuus ja eettisyys tukevat sisäisen tarkastuksen ja johdon luottamuksellista suhdetta. Johdon ymmärrys sisäisen tarkastuksen merkityksestä organisaation tavoitteiden saavuttamisen varmistajana mahdollistaa tarkastuksen tuottaman lisäarvon realisoitumisen.





# PÄÄESIKUNNAN PÄÄLLIKÖT VUOSINA 1918–2019

---

*Pääesikunnan päällikkö sovittaa yhteen Pääesikunnan toimintaa ja toimii puolustusvoimain komentajan sijaisena. Itsenäistyneen Suomen sotalaitos ja sen ylin johtoesikunta hakivat pitkään pienen maan tarpeisiin soveliainta muotoaan. Muutosten myötä myös johtoesikunnan päällikön tehtävä muotoutui vuosikymmenten saatossa ylipäällikön Päämajan esikuntapäälliköksi yleisesikunnan päälliköksi ja edelleen Pääesikunnan päälliköksi. Moni Pääesikunnan päällikkö on myöhemmin kohonnut puolustusvoimain komentajaksi.*

*Maininnat vuosina 1918–1982 Pääesikunnan päällikkönä tai sitä vastaavassa tehtävässä toimineista upseereista perustuvat matrikkelitietoihin. Vuosien 1982–2019 Pääesikunnan päälliköiden kuvaukset omasta päällikkyyssajastaan pohjautuvat haastatteluihin ja tiedonantoihin.*

## Pääesikunnan päälliköt vuosina 1918–1982



**EVERSTI**  
**PAUL MARTIN WETZER**  
*Päämajan esikuntapäällikkö*  
18.1.–18.2.1918.



**KENRAALIMAJURI**  
**JOHANNES (HANNES)**  
**FERDINANT IGNATIUS**  
*Suomen tasavallan sotajoukkojen päämajan esikuntapäällikkö*  
6.5.–1.6.1918 ja Suomen armeijan yleisesikunnan päällikkö 5.3.–12.9.1919.



**EVERSTI**  
**KARL EMIL BERG**  
*Suomen tasavallan sotajoukkojen ylipäällikön esikuntapäällikkö* 18.2.–6.3.1918 ja *sotaväen päällikön esikunnan esikuntapäällikkö* 6.6.–16.10.1918.



**EVERSTI**  
**KONRAD VON REDERN**  
*Yleisesikunnan esikuntapäällikkö*  
6.8.–13.12.1918.



**KENRAALIMAJURI**  
**CARL GUSTAF THESLÖF**  
*Ylipäällikön esikunnan esikuntapäällikkö ja Suomen tasavallan sotajoukkojen esikuntapäällikkö,*  
6.3.–6.5.1918.



**EVERSTI**  
**ALEXANDER**  
**TUNZELMAN**  
**VON ADLERFLUG**  
*Yleisesikunnan vt. päällikkö ja apulaispäällikkö*  
19.12.1918–24.9.1919.



**EVERSTI**  
**NILS GABRIEL PROCOPÉ**  
*Suomen armeijan yleisesikunnan päällikkö*  
4.6.–7.10.1918.



**KENRAALIMAJURI**  
**OSKAR PAUL ENCKELL**  
*Suomen armeijan yleisesikunnan päällikkö*  
16.9.1919–18.9.1924.



**JALKAVÄENKENRAALI  
AXEL ERIK HEINRICHS**  
*Everstiluutnantti, yleisesikunnan va. esikuntapäällikkö 18.9.1924–20.7.1925. Kenraaliluutnantti, yleisesikunnan päällikkö 16.5.1940–29.6.1941. Jalkaväenkenraali, Päämajan yleisesikunnan päällikkö 29.1.1942–6.10.1944. Puolustusvoimain pääesikunnan päällikkö 6.10.–31.12.1944.*



**KENRAALILUUTNANTTI  
AKSEL FREDRIK AIRO**  
*Puolustusvoimain pääesikunnan yleisesikunnan päällikkö 7.12.1944–11.3.1949.*



**KENRAALILUUTNANTTI,  
JALKAVÄENKENRAALI  
VIKTOR ALONZO  
SUNDMAN**  
*Puolustusvoimain pääesikunnan ja Pääesikunnan yleisesikunnan päällikkö 18.1.1949–19.6.1955.*



**KENRAALIMAJURI  
KURT MARTTI  
WALLENIUS**  
*Yleisesikunnan va. päällikkö ja päällikkö 17.7.1925–27.10.1930.*



**KENRAALILUUTNANTTI  
TAUNO VIKTOR VILJANEN**  
*Pääesikunnan yleisesikunnan päällikkö 20.6.1955–6.9.1961.*



**KENRAALILUUTNANTTI  
KARL LENNART OESCH**  
*Yleisesikunnan päällikkö 27.10.1930–2.3.1940 ja 25.3.–16.4.1940. Puolustusvoimain pääesikunnan yleisesikunnan päällikkö 6.10.–27.11.1944.*



**KENRAALILUUTNANTTI  
AATOS AARNE MAUNULA**  
*Pääesikunnan yleisesikunnan päällikkö 7.9.1961–23.2.1966.*



**KENRAALILUUTNANTTI  
ATRI REINO TAPIO  
ARIMO**

*Pääesikunnan  
yleisesikunnan päällikkö  
ja Pääesikunnan päällikkö  
23.2.1966–23.4.1968.*



**KENRAALILUUTNANTTI  
LAURI JOHANNES  
SUTELA**

*Pääesikunnan päällikkö  
21.5.1971–15.3.1974.*



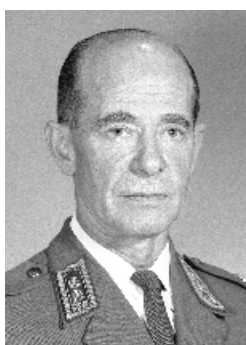
**KENRAALILUUTNANTTI  
KAARLO OLAVI  
LEINONEN**

*Pääesikunnan päällikkö  
23.4.1968–1.6.1969.*



**KENRAALILUUTNANTTI  
PAAVO JOHANNES  
JUNNTILA**

*Pääesikunnan päällikkö  
15.3.1974–24.6.1978.*



**KENRAALILUUTNANTTI  
PAAVO ILMOLA**

*Pääesikunnan va.  
päällikkö ja päällikkö  
2.7.1969–21.5.1971.*



**KENRAALILUUTNANTTI  
ERMEI KANNINEN**

*Pääesikunnan päällikkö  
24.6.1978–20.10.1982.*

## Pääesikunnan päälliköt vuosina 1982–2019



**KENRAALI  
JAAKKO VALTANEN**

### *Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Järjestelyosaston toimistoupseeri 1949–1951*
  - *Puolustusvoimain komentajan adjutantti 1960–1965*
  - *Tiedotusosaston osastopäällikkö 1967–1969*
  - *Komentopäällikkö 1975–1978*
  - *Yleisesikuntapäällikkö 1978–1981*
  - *Pääesikunnan päällikkö 1982–1983*
- Puolustusvoimain komentaja 1983–1990*

### **Yhteenkuuluvuus näkyi yhteistoimintaa selvemmin**

Aikani Pääesikunnan päällikkönä kesti vain vuoden, mutta se täydensi hyvin havaintojani ja kokemuksiani aiemmilta työvuosiltani. Esikuntien ja erityisesti osastojen välinen yhteistoiminta oli mielestäni kovin vähäistä. Yleisesikuntapäällikkönä totesin, miten se hidastutti pahoin muun muassa maavoimien vaativia organisaatiomuutoksia.

Vasta puolustusvoimain komentajana saatoinkin jossakin määrin vaikuttaa tilanteeseen uudistamalla

komentajan neuvottelukunnan työskentelyä. Kun alaesikuntien päälliköiden ja puolustushaarojen komentajien kanssa yhdessä sovittiin esimerkiksi kehittämistöiden reunaehdoista, monet hidasteet osastojen työportaisa madaltuivat.

Pääesikunnan ja ministeriön välinen perinteinen työnjako oli varsin selkeä ja henkilösuhteet toimivat käsittäkseni hyvin. Maanpuolustusopetuksen neuvottelukunnan puheenjohtajana oli mahdollisuus tutustua vieraampien ministeriöiden, työmarkkina- ja naisjärjestöjen sekä pelastustoimen johtohenkilöihin. Se edisti ja vahvisti Puolustusvoimille tärkeitä yhteiskuntasuhteita.

Puolustusvoimien kehittämisessä on aina jouduttu etsimään suurinta mahdollista suorituskykyä pienimin mahdollisin kustannuksin. Vaikka hierarkkisessa ja johtajavaltaisessa sotilasorganisaatiossa esiintyy usein vahvaa muutosvastarintaa, Pääesikunnan henkilöstö on ollut aina hyvin valittua ja valistunutta ja sen tähden ajan muutosvaatimuksia ymmärtävää ja siten osaavaan ennakkosuunnitteluun kykenevää.

Poikkeusoloihin valmistautumisen suunnitelmat olivat Pääesikunnassa kunnossa. Sekä suojan tarpeissa että toimenpiteissä näkyi jo selvästi se, että valtakunnan pääkaupunki Helsinki katsottiin maan tärkeimmäksi strategiseksi kohteeksi, josta ei voida ennakoivasti siirtyä muualle.

Minulla on ollut vain hyviä havaintoja ja kokemuksia Pääesikunnan työilmastosta ja henkilöstön myönteisistä asenteista. Tämä koskee erityisesti esikunnan osaavaa siviilihenkilöstöä, joista monet ovat jaksaneet kuulua työyhteisöön vuosikymmenien ajan.



**AMIRAALI  
JAN KLENBERG**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Operatiivisen osaston meripuolustustoimiston päällikkö 1972–1974*
- *Komento-osaston päällikkö 1977–1978*
- *Komentopäällikkö 1978–1980*
- *Pääesikunnan päällikkö 1983–1990*
- *Puolustusvoimain komentaja 1990–1994*

**Toimiva työskentelytapa**

Lähes seitsemän vuoden toiminta-aikani Pääesikunnan päällikkönä oli melkoisen pitkä, mutta tehtävän mielenkiintoisuudesta ja monipuolisuuden johtuen aika kului nopeasti. Tehtävän hoitamista helpotti se, että edellisissä loogisesti edenneissä johtotehtävissäni olin oppinut tuntemaan esikunnan työskentelytavat ja siellä työskenteleviä henkilöitä. Maanpuolustuskursin johtajana oli syntynyt yhteistoiminnan vaatimia suhteita ympäröivään yhteiskuntaan. Pääesikunnan päällikkönä yhtenä tavoitteenani olikin oman kokemukseni pohjalta kehittää henkilöstöjärjestelmää siten, että henkilön urasta syntyisi nousujohteinen ja järkevä kokonaisuus.

Pääesikunnan ammattitaitoisen henkilöstön työskentelytapa oli toimiva. Työryhmätyöskentely oli välttämätöntä isossa esikunnassa. Hierarkia poistui, ja toiminta perustui toistensa tuntemiseen, luottamukseen ja hyviin suhteisiin. Suhteet muihin virastoihin toimivat hyvin. Puolustusministeriö oli hivenen haasteellinen, mikä johtui silloisen tehokkaan kansliapäällikön omintakeisesta johtamistavasta. Merivoimien komentajana toimiessani Pääesikunnan toiminnan suhteen ei ollut ilmennyt ongelmia. Puolustusvoimain komenta-

jana toimiessani ei käsitykseni Pääesikunnan hyvästä toimintakyvystä muuttunut. Pääesikunnan valmius johtoesikuntana oli silloisen tilanteen edellyttämällä tasolla ja suunnittelujärjestelmä toimi hyvin.

Pääesikunnassa ei kiinnitetty erikseen huomiota sen omaan julkisuuskuvaan vaan panostettiin Puolustusvoimiin kokonaisuutena. Esikunnan sisäinen joukko-osastohenki oli hyvä. Suuren henkilömäärän takia hyvä yhteishenki syntyi lähinnä esikuntien sisällä. Vuosipäivän tapahtumat loivat edellytyksiä esikuntien väliseen sosiaaliseen kanssakäymiseen.

Tehtäväni Pääesikunnan päällikkönä oli vaativa mutta myös opettava. Meriupseerina sain kunnian toimia ”maavoimien komentajana” luottaen suomalaisen yleisesikuntaupseerikoulutuksen luomaan perusosaamiseen, kokemuspohjaani ja esittelijöiden ammattitaitoon. Maavoimia koskevia päätöksiäni eivät ainakaan rasittaneet tunnesiteet johonkin aselajiin, vaan pystyin puolueettomasti tekemään minulle esiintuotujen perusteiden pohjalta tarvittavat kehittämistä hankintapäätökset.



**KENRAALI  
GUSTAV HÄGGLUND**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Pääesikunnan päällikkö 1990–1994*
- *Puolustusvoimain komentaja 1994–2001*

**Pääesikunta kansainvälistyi**

Minulla oli hyvin vähän kokemusta työstä Pääesikunnassa ennen nimitystäni Pääesikunnan päälliköksi. Työskentelyni puolustusneuvostossa ja kolmannen

parlamentaarisen puolustuskomitean pääsihteerinä loivat hyvät edellytykset kokonaisuuksien hahmotamiseen sekä yhteiskunnalliseen verkostoitumiseen.

Pääesikunnan kokoonpano ei mielestäni vastannut muuttuvan maailman vaatimuksia, vaan se oli jähmettynyt menneen ajan perinteisiin. Pääesikunnan päällikön ja yleisesikuntapäällikön tehtävänkuvia oli ulkomailla vaikea ymmärtää. Koulutusesikunta oli liian iso, ja ase-lajitarkastajat olivat liian itsenäisiä toimijoita. Työryhmiä tarvittiin vähän joka lähtöön. Puolustusvoimain komentajan tuella muutin organisaatioita länsimaisempaan suuntaan helpottamaan kansainvälistä yhteistoimintaa ja poikkeusolojen toiminnan vaatimaa esikunnan kokoonpanoa. Pääesikuntaan muodostettiin neljä alaesikuntaa. Organisaation oli kyettävä sellaisenaan hoitamaan asiat ilman erillistä työryhmätyöskentelyä.

Suhteet puolustusministeriöön ja muihin keskusvirastoihin olivat hyvät. Elisabeth Rehn, Jan Klenberg, Aimo Pajunen ja minä kutsuimme vuoron perään toisemme puolisoineen koti-illallisille. Ylätasolla luodut hyvät suhteet heijastuivat myös alemmille tasoille. Jotkut ministeriön hallintovirkamiehet tosin yrittivät tehdä Pääesikunnasta ja Puolustusvoimista hallinnollisen malliorganisaation. Tällöin unohdettiin organisaation perustehtävä eli poikkeusolojen toiminta. Nämä ylilyönnit hoidettiin helposti ylätasoin tapaamisissa järjestykseen.

Neuvostoliiton hajotessa yhteydet länteen aukenivat ja uusien suhteiden luomisen tarve oli ilmeinen. Niiden avaamisessa Pääesikunnan päällikön rooli oli merkittävä. Hyödynsin rauhanturvatehtävissä luomia henkilösuhteita. Vierailujen määrä lisääntyi, mutta samalla ne lyhenivät.

Pääesikunnan toiminta komentajan johtoesikuntana oli ongelmallista. Ammattitaitoisen henkilöstön lisäksi edellytyksenä oli se, että puolustusvoimain komentajan ja Pääesikunnan päällikön yhteistyö oli saumatonta ja molemminpuoliseen luottamukseen perustuvaa. Tämä käsitykseni vain vahvistui komentajana toimiessani.

Aikani Pääesikunnan päällikkönä oli merkittävien muutosten sävyttämää mutta samalla antoisaa. Sain melkoisesti kokemusta hallinnollisissa asioissa, osin kantapään kautta.



**KENRAALILUUTNANTTI  
MATTI KOPRA**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Koulutusosaston toimistopäällikkö 1984–1985*
- *Jalkaväen tarkastaja 1988–1990*
- *Koulutuspäällikkö 1990–1992*
- *Operaatiopäällikkö 1992–1994*
- *Pääesikunnan päällikkö 1994–1999*

### **Troikka toimi mallikkaasti**

Aloittaessani Pääesikunnan päällikkönä lähtöasetelma oli otollinen. Puolustusvoimain komentajana aloitti Gustav Hägglund, joka oli hyvä ja nopea päättäjä. Puolustusministeriön kansliapäällikkönä toimi Pertti Nykänen, joka oli taitava luovimaan poliitikkojen kanssa. Minä olin käsitykseni mukaan vahvimmillani suunnittelijana. Hyvät ja luottamukselliset suhteemme loivat edellytykset sille, että troikka hoiti asioita viisi vuotta niissä pahemmin kompuroida.

Pääesikunnan työskentelyssä pidin tärkeänä sitä, että henkilöstö työskenteli aktiivisesti ja parhaansa tehden pelkäämättä virheitä tai esimiehiään. Asiat tuli valmistella esikuntien sisäisenä työnä mahdollisimman pitkälle ennen niiden tuomista johtoryhmän käsittelyyn tai päätettäväksi. Pääesikunnan johtoryhmä käsitteli tärkeimmät ja kauaskantoisimmat asiat. Puolustusvoimain komentajaa varjeltiin pikkuasioiden hoidolta.

Vuosikausia Pääesikuntaa ja Puolustusvoimia oli hiertänyt se tosiasia, että Meri- ja Ilmavoimien esikuntien rinnalla ei ollut Maavoimien esikuntaa. Pääesikunta oli käytännössä maavoimien esikunta. Maavoimien asioita hoidettiin lähinnä koulutusesikunnassa, jonka päällikkö oli ikään kuin maavoimien komenta-

ja. Aloittaessani Pääesikunnan päällikkönä ongelma oli poistettu muodostamalla 1993 maavoimapäällikön johtama maavoimaesikunta.

Organisaatiouudistukset työllistivät Pääesikuntaa, ja ulkopuolinen painostus oli melkoinen. Keuruun varuskunnan jouduttua lakkautuslistalle luokseni tuli Keuruun kunnan koko johto perustelemaan varuskunnan tärkeyttä. Viimeisenä vetonaan kunnanjohto esitti, ettei varuskuntaa voi lakkauttaa, ”kun te olette Keuruulla syntyneitä”.

Organisaatiouudistusten lisäksi Pääesikuntaa työllistivät myös koulutus uudistus ja merkittävästi kasvanut kansainvälinen toiminta. Neuvostoliiton ja Varsovan liiton hajotessa ja Suomen liittyessä Euroopan unioniin kansainvälinen toiminta ikään kuin räjähti käsiin. Yhteydenpitovastuut jaettiin Pääesikunnan päällikön ja alaesikuntien päälliköiden kesken. Puolustusvoimain komentaja määräsi minulle erityisesti ”kyrillisten kirjaimien maat”, ja niin olin vuosittain kontaktissa Venäjän sotilasjohtoon.

Aikani Pääesikunnan päällikkönä oli antoisa, ja sille loivat hyvät edellytykset ammattitaitoinen henkilöstö ja hyvät henkilösuhteet.



**KENRAALILUUTNANTTI  
ILKKA HOLLO**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- Tiedusteluosaston toimistoupseeri 1972–1975
- Tiedusteluosaston toimistoesiupseeri 1977–1980
- Puolustusvoimain komentajan adjutantti 1980–1984
- Suomen sotilasasiain Oslossa ja Kööpenhaminassa 1984–1988

- Operaatiopäällikkö 1998–1999
- Pääesikunnan päällikkö 2000–2002

### **Yliluutnantina Pääesikuntaan**

Tullessani Pääesikunnan päälliköksi minulla oli yli kuudentoista vuoden kokemus Pääesikunnan toiminnasta. Tunsin valtaosan henkilöstöstä, joten saatoinkin keskustella hyvinkin vapaasti eri henkilöiden kanssa. Näin pysyin luontevasti perillä myös siitä, mitä esikunnan pinnan alla liikkui.

Ilmoittauduin kesällä 1972 yliluutnanttina Pääesikunnan päällikölle, kenraaliluutnantti Lauri Sutelalle. Hölmistyin hänen ensimmäistä kysymystään: ”Ja mitä yliluutnantti tuli Pääesikunnasta hakemaan?”. En osannut siihen vastata, joten ilmoittauduin saamieni oppien mukaisesti. Sutelan viesti oli selvä: olin ehkä liiankin nuorena upseerina tullut siirretyksi Pääesikuntaan. Myöhemmin toimiessani hänen adjutanttinaan sain erinomaista oppia ja ohjaustakin koko upseerin uraani varten.

Sotilasasiain aikani luodut suhteet ikäisiini ulkomaisten upseereihin muodostivat hyvän pohjan lisääntyneelle kansainväliselle yhteistoiminnalle. Puolustusministeriön puolustuspoliittisen osaston päällikkönä sain hyvän tuntuman ministeriötason toimintaperiaatteisiin ja laajaan yhteistoimintaan.

Kansliapäällikkö Pertti Nykäsen kanssa käynnistimme niin sanotut saunamiestilaisuudet. Muutaman kerran vuodessa kokoonnuttiin saunan, hernekeiton ja pannarin sävyttämiin ajankohtaiskeskusteluihin. Tilaisuuteen kutsuttiin yhteiskunnan eri alojen edustajia. Aiheet valittiin tilanteen mukaisesti. Näin haluttiin luoda toimivat ja hyvät suhteet yhteiskuntaan sekä tiedotusvälineisiin. Tätä avoimen mutta samalla pidättyvän tiedottamisen menettelyä jatkoin puolustusministeriön kansliapäällikköjen kanssa myös siirtyäni Pääesikunnan päälliköksi.

Erillisen Maavoimien esikunnan luomista käynnisteltiin ollessani Pääesikunnan päällikkö. Itse en nähnyt sitä tarkoituksenmukaisena, koska meillä oli jo kolme toimintakykyistä, kustannustehokasta ja alueensa tarkoin tuntevaa maavoimien esikuntaa eli



maanpuolustusalueiden esikunnat. Siirtyminen kolmesta esikunnasta yhteen ei käsittääkseni olisi lisännyt puolustusvalmiuttamme. Tästä johtuen Maavoimien esikunnan kehittäminen ei toimikautenani käynnistynyt.

Pääesikunnan työtapa oli toimiva, ja sen henkilöstö oli ammattitaitoista ja työlleen omistautunutta. Työskentelyä kehitettiin ja helpotettiin modernin tekniikan avulla. Aikani Pääesikunnan päällikkönä oli antoisa ja mielenkiintoinen mutta samalla haastava.



**KENRAALILUUTNANTTI  
KARI RIMPI**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Jalkaväkitoimiston toimistoupseeri ja toimistoesiupseeri 1982–1985*
- *Valmiuspäällikkö (operatiivisen osaston päällikkö) 1998–2000*
- *Maavoimapäällikkö 2000–2001*
- *Pääesikunnan päällikkö 2003–2005*

### **Pääesikunta ja puolustusministeriö Puolustusvoimia varten**

Kun amiraali Juhani Kaskeala ehdotti minua Pääesikunnan päälliköksi, oli se kiitollisen ylentävää. Johonkin mittaan asti olin jo tehtävään harjoitellut ylivoimaisesti suurimman maanpuolustusalueen komentajana. Vastaavan kaltaista maavoimien joukkojen kokonaisuuden keskittämistä yhteen johtoon amiraal-

in kanssa sittemmin pohdiskeltiin. Ajatus toteutui vuosikymmen myöhemmin.

Muistiinpanoja ei ole. Muistiini häilyvä vaikutus on myös monilla tehtävilläni Pääesikunnassa jalkaväkitoimiston kapteenista ponnistaen, päälliköksi päätyen. Tehtäväni puolustusministeriön kansliapäällikkönä sekoittaa pakkaani lisää. Pääesikunta kun on komentajan johtoesikunta myös ylipäällikön alaisissa sotilaskäskyasioissa, ministeriön alainen keskushallintoviranomainen ja ministerin sekä koko valtioneuvoston poliittisessa ohjauksessa. Pääesikunnan monitahoinen rooli on historiankirjoituksessa syytä pitää mielessä. Aika ajoin keskusteltu puolustusministeriön ja Pääesikunnan sulauttaminen toisiinsa olisi ollut ja olisi onneton ratkaisu.

Tehtäväkautenani ”potkaisimme purkin pyörimään” Pääesikunnan lihavoituneen vahvuuden supistamiseksi sekä kansainväliseen J-kokoonpanoon siirtymiseksi. Pääesikunnan asema joukko-osastona loi tarpeen kanslian perustamiselle. Samalla vahvistettiin komentajan selvästi alimitoitettua välitöntä avustajakuntaa. Me-muotoiluni on tarkoituksellinen. Yksin emme ole mitään, yhdessä kykenemme kaikkeen. Näin teimme. Pääesikuntalaisille kaikille korkea kiitos ankarasta työstä, jolla tarkoitukset tavoitettiin.

Puolustusministeriön ja Pääesikunnan suhteet olivat kummankin päällikkökauteni aikana pääsääntöisesti mutkattomat, mutta eivät vailla erimielisyyksiä puolin ja toisin. Ajoittaisena ongelmana oli Pääesikunnan jo mainittu monitahoinen rooli. Maavoimien esikunnan aluepolitiikkavaikutteinen sijoittaminen Mikkeliin vastoin Pääesikunnan kantaa on yksi esimerkki.

Pääesikunta on ensisijaisesti puolustusvoimain komentajan johtoesikunta, hallinto välttämättömyytenä. Puolustusministeriön perustehtävänä on toimintaedellytyksien hankkiminen Puolustusvoimille. Kun tämä kokonaisuus ymmärretään, yhteiskuntamme turvallisuuden yksi osa on mallillaan.



**KENRAALILUUTNANTTI  
ESA TARVAINEN**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Kenttätykistötoimiston toimistoupseeri 1981–1983*
- *Kenttätykistötoimiston toimistoesiupseeri 1984–1985*
- *Kenttätykistön tarkastaja 1996–1997*
- *Puolustusvoimien apulaishenkilöstöpäällikkö 2000–2002*
- *Puolustusvoimien henkilöstöpäällikkö 2002–2005*
- *Pääesikunnan päällikkö 2006–2007*

**Selkeää toimintaa**

Nousujohtainen urakehitykseni Pääesikunnassa oli eduksi Pääesikunnan päällikön tehtävien hoidossa. Opin tuntemaan työmenetelmät monella eri tasolla. Organisaatio oli selkeä ja toimiva. Pääesikunnan päälliköllä oli vain yksi esimies, puolustusvoimain komentaja, ja neljä alaista eli alaesikuntien päälliköt. Kaikki olivat huippuluokan upseereja, joten mitään hankaluuksia johtamistoiminnassa ei esiintynyt.

Toisaalta asioiden läpiviennin pitkäjänteisyys asetti omat johtamisen haasteensa. Pääesikunnan sisäiseen työskentelyyn en katsonut tarpeelliseksi puuttua, koska silloiset työskentelymenetelmät tuottivat hyvää tulosta. Pääesikunnan asema puolustusministeriön alaisena keskusvirastona on lakisääteinen ja selkeä. Suhteet puolustusministeriöön olivat aikanani asialliset. Pääesikunnan sisäisen rakenteen kehittämiseksi kolmannen puolustushaaraesikunnan perustaminen oli toimikautenani valmisteilla. Maavoimien esikunnan perustaminen selkeytti johtamista.

Pääesikunnan rooli puolustusvoimain komentajan johtoesikuntana oli niin luonnollinen osa toimintaa, ettei siihen päivittäisissä tapaamisissa komentajan kans-

sa tullut kiinnitettyä erityistä huomiota. Toiminnassa auttoi se, että tehtävät olivat kirkkaana mielessä, ja se, että tehtäviä hoitivat ammattitaitoiset ja motivoituneet henkilöt. Kansainväliset tehtävät ja pitkä kokemukseni tasavallan presidentin adjutanttina laajensivat omalta osaltaan yhteistoiminta-asioiden hallintaa.

Pääesikunnan rooli Puolustusvoimien julkisuuskuva luomisessa oli keskeinen. Vuonna 2001 aloitettu työnantajakuvakampanja, jonka tunnuslause ”*Tee työtä, jolla on tarkoitus*” on pätevä vielä nykyisinkin. Mitään erillistä Pääesikunnan julkisuuskuvakampanjaa ei katsottu tarpeelliseksi toteuttaa. Erityisen pääesikuntahengen kohottamista en pitänyt tarpeellisena, koska Pääesikunnan toiminnan tarkoitus on palvella koko Puolustusvoimia.

Puolustusvoimien kansainvälisten suhteiden ylläpidossa Pääesikunnan päällikön tehtävänä oli yhteydenpito kollegoihin, erityisesti Pohjoismaihin. Vierailuvaihto oli mielestäni sopivalla tasolla. Pääesikunnan päällikkyyks oli urallani huippukohta, joka kylläkin tuli kohdalleni sekä pyytämättä että yllättäen.



**KENRAALI  
ARI PUHELOINEN**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Tiedusteluosaston toimistoupseeri 1983–1986*
  - *Kansainvälisen osaston vanhempi osastoesiupseeri 1995–1996*
  - *Erityistehtävässä 1996–1997*
  - *Valmiuspäällikkö (operatiivisen osaston päällikkö) 2000–2003*
  - *Pääesikunnan päällikkö 2007–2009*
- Puolustusvoimain komentaja 2009–2014*

### Rakennemuutoksen vakiinnuttaminen

Toimintani painopiste Pääesikunnan päällikkönä oli Puolustusvoimien vuoden 2008 rakennemuutoksen vakiinnuttamisessa käytäntöön. Kyse oli ennen kaikkea Pääesikunnan sisäisestä toiminnasta ja esikunnan osuudesta Puolustusvoimien johtamisessa.

Senkin jälkeen, kun Pääesikunnan uusi organisaatio oli tullut käyttöön, riitti toimintaprosessien ja konseptien rakentamisessa työtä. Uuden esikunnan toiminnassa painottui puolustushaarojen ja Puolustusvoimien yhteisoperaatioiden johtaminen, mikä edellytti koko johtamisketjun uudistamista. Tässä hyödynnettiin myös kansainvälisiä käytäntöjä. Puolustushaarojen äänen kuuluvuuden parantamiseksi strategisessa suunnittelussa aloitin Pääesikunnan johdon ja puolustushaarojen komentajien yhteiset kuukausikokoukset. Ne paransivat toimintaa komentajan johtoesikuntana, ja käytännöstä tuli vakinainen.

Uutena osana Pääesikunnan organisaatioon perustetun kanslian johdolla jännevoitettiin työtä, jotta esikunta toimisi entistä enemmän joukko-osaston kaltaisesti yhteisten asioiden hoidossa. Tämä tehosti johdon tukea sekä muun muassa toiminnan ja talouden suunnittelun ja seurannan prosesseja esikunnassa ja alaisissa laitoksissa.

Toimintani Pääesikunnan päällikkönä oli osa jatkumoa laajojen uudistusten sarjassa, joka alkoi ollessani Pääesikunnan valmiuspäällikkönä vastuussa Puolustusvoimien strategisesta suunnittelusta, jatkui Itäisen maapuolustusalueen komentajana johtaessani Maavoimien perustamista ja päättyi puolustusvoimauudistukseen ollessani puolustusvoimain komentajana.

Jokainen aikakausi ratkoo ongelmansa sen aikakauden tiedoilla ja menetelmillä. Jälkeen päin ajatellen johtamisessani oli toki asioita, joita olisi voinut tehdä toisin. Olisin esimerkiksi voinut olla enemmän yhteydessä henkilöstöön arjessa heidän työpisteillään. Se jäi liian vähälle. Haluankin vielä näin jälkikäteen antaa kaikille tunnustusta erinomaisesta työstä ja vastuullisesta asenteesta tehtävien hoidossa.



**KENRAALILUUTNANTTI  
MARKKU KOLI**

#### *Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Ohjustoimiston toimistoupseeri 1987–1988*
- *Operatiivisen osaston vanhempi osastoesiupseeri 1997–2001*
- *Johtamisjärjestelmäosaston päällikkö 2002–2004*
- *Valmiuspäällikkö (operatiivisen osaston päällikkö) 2005*
- *Puolustusvoimien operaatiopäällikkö 2005–2009*
- *Pääesikunnan päällikkö 2009–2011*

### Monimuotoinen Pääesikunta

Pääesikuntakokemuksestani selvästi hallitsevimmit nousevat toiminnan monimuotoisuus halki erilaisten elämänalojen, kiinteän yhteistoimintaverkon laajuus ja kirjo julkisesta sektorista yksityiseen, niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin. Lisäksi korostui korkea vastuunaulius yhdistettynä poikkeukselliseen työtehoon. Pääesikunta oli korkealle arvostettu yhteistyötaho. Muussa julkishallinnossa, puhumattakaan yksityisestä sektorista, Pääesikunnan imago oli todennäköisesti todellisuuttakin parempi. Yhteistyöalttius oli jopa ylitsevuotavaa.

Pääesikunnan yhtenäisyys ja sisäinen yhteistyö vaativat kohennusta. Keskeisimmäksi uudeksi työkaluksi rakennettiin Pääesikuntapäivä, jossa yhdistyivät vuosipäivän perinteet, tietopaketti ja yhteinen illanvietto. Tietopaketin ytimenä oli antaa pääesikuntalaisten kertoa omasta toiminnastaan muille. Lisäksi kaipasin johdolle vapaamuotoista foorumia, jossa voisi kehitellä uusia ajatuksia, purkaa vanhoja jännitteitä ja varmistaa, että kaikki ovat samassa veneessä,

jos myrsky iskee. Tästä muodostui ylimmän johdon strategiapalaveri.

Komentajan johto-organisaation valmius oli varsin hyvällä tasolla. Alueellisen koskemattomuuden valvonta- ja turvaamisvalmiudet olivat erityisesti ilmassa ja merellä resursseihin nähden erinomaiset. Pääesikunnan valmiuden nopeaa reagointikykyä kuvaa hyvin Helsingissä vuonna 2005 järjestettyjen yleisurheilun maailmanmestaruuskilpailujen yhteydessä toteutettu terrorismin torjunnan virka-apu poliisille. Velvoittava laki hyväksyttiin vain muutamia viikkoja ennen kisoja. Se johti kokonaan uuden johtamismallin rakentamiseen ja testaamiseen pikatilanteessa. Pääesikunta johti työn, jolla täysi valmius saavutettiin ja testattiin ennen kisojen alkua.

Pääesikunnan päällikön tehtävässä mielinpainuvinta oli tarve muuttaa omia ajattelu- ja lähestymistapoja useita kertoja joka päivä. Perättäiset esittelyt, kokoukset, harjoitukset, yhteistoimintakysymykset ja päätöksentekotilaisuudet olivat kukin erilaisia asiasta ja toimialasta riippuen. Punaisen langan rakentaminen Pääesikunnan toiminnan kokonaisuuteen oli mielenkiintoinen haaste, jonka keskellä omat henkilökohtaiset rajoituksetkin tulivat näkyviksi.



**VARA-AMIRAALI  
JUHA RANNIKKO**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Puolustusvoimien apulaishuoltopäällikkö 2004–2006*
- *Puolustusvoimien huoltopäällikkö 2006*
- *Puolustusvoimien sotatalouspäällikkö 2007–2009*
- *Pääesikunnan päällikkö 2011–2015*

### **Työskentelyä kriisin varjossa**

Toimintaani Pääesikunnan päällikkönä vaikuttivat merkittävästi aikaisemmat tehtäväni Pääesikunnassa sekä merivoimien komentajana toteamani sujuva yhteistoiminta asioiden hoitamisessa. Päällimmäiseksi jäi mieleeni puolustusvoimauudistus. Ottaessani vastaan Pääesikunnan päällikön tehtävät oli selvää, että suunniteltua puolustusvoimauudistuksen aikataulua oli Puolustusvoimien rahoitukseen kohdistuneen 10 prosentin leikkauksen takia nopeutettava. Toimin myös valtioneuvoston asettaman Puolustusvoimien tilannetta selvittäneen parlamentaarisen selvitysryhmän asiantuntijajäsenenä. Ryhmän tarkoituksena oli antaa perusteet ja suositukset rahoituksen korjaamiseksi. Tämä työ tuottikin tulosta.

Uudistuksen laajuuden vuoksi Pääesikuntaan perustettiin muusta organisaatiosta irti oleva suunnitteluryhmä, joka myös vastasi toimeenpanon seurannasta ja raportoinnista. Toimeenpano oli linjaorganisaation vastuulla. Suunnitteluryhmä teki hyvää työtä, mutta sen ja linjaorganisaation välinen yhteistyö ei joka vaiheessa sujunut kitkatta, vaan vaati ajoittain lisäohjausta.

Erityismaininnan ansaitsevat esikunnan henkilöstön korkean ammattitaidon lisäksi henkilöstösuunnittelu tukitoimineen sekä viestintäosasto yhtenäisen julkisuuskuvan luomisessa. Päätösvalan delegointi ei täysin suunnitellulla tavalla onnistunut Pääesikunnan keskusvirastoaseman ja lakien takia. Johtoryhmätyöskentely pystyttiin sen sijaan vakioimaan, aikataulut synkronoimaan ja liittämään kuhunkin pääprosessiin. Operatiivinen suunnittelu minimoitiin puolustusvoimauudistuksen suunnitteluvaiheen aikana. Ukrainan sotatoimien takia valmiutta kuitenkin jouduttiin suunnittelun aikana tehostamaan kaikissa puolustushaaroissa.

Yhteistoiminta puolustusministeriön kanssa sujui kitkatta. Tapasimme ministeriön kansliapäällikön kanssa viikoittain. Kahdenvälinen yhteistyö Suomen ja Ruotsin välillä tiivistyi ja ulottui myös poikkeusolojen operatiiviseen suunnitteluun.

Kokonaisuutena voin todeta, että Pääesikunnan päällikön tehtävä oli hieno kokemus, johon kaikki

aiemmat tehtävät antoivat hyvät valmiudet. Rehelli-  
sesti on kuitenkin myönnettävä, että kuluneet neljä  
vuotta päällikkönä keskellä leikkauksia ja puolustus-  
voimauudistusta olivat aika haastavia.



**VARA-AMIRAALI  
KARI TAKANEN**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Puolustusvoimain komentajan adjutantti  
1995–1998*
- *Valmiuspäällikkö (operatiivisen osaston päällikkö)  
2008–2010*
- *Pääesikunnan suunnittelupäällikkö 2011–2013*
- *Pääesikunnan päällikkö 2016–2017*

**Valmius korostui**

Kun luovutin suunnittelupäällikön tehtävät seuraajalleni loppusyksystä 2013 kuvittelin lähteväni Pääesikunnasta viimeisen kerran ja siirtyväni reserviin merivoimien komentajan tehtävästä. Toisin kuitenkin kävi. Mielelläni tulisin takaisin. Puolitoista vuotta Pääesikunnan päällikkönä oli unohtumatonta ja elämyksellistä aikaa, josta päivääkään en vaihtaisi pois.

Päällikkyyksaikaani leimasi hyvin onnistuneen puolustusvoimauudistuksen jälkeinen aika ja toiminta uusissa organisaatioissa uusine toimintamalleineen.

Uudistus tosin oli tehty hieman toisenlaiseen maailmantilanteeseen. Ukrainan kriisi sekä sotilaallisen toiminnan ja jännitteiden kasvu Itämerelle johti siihen, että Puolustusvoimien valmiutta oli kehitettävä ja katse käännettävä tiukasti tulevaisuuteen.

Pääesikunta oli vahvasti mukana Puolustusvoimien valmiuden kehittämisessä, jonka painopiste oli maavoimissa. Pääesikunta valmisteli Puolustusvoimien kehittämisohjelman vuosille 2017–2028. Itse sain olla kiinteästi mukana myös ulko- ja turvallisuuspoliittisen selonteon sekä puolustuselonteen laatimisessa. Puolustuselonteko antoi selkeät perusteet puolustusjärjestelmän ja eri suorituskykyjen kehittämiseksi, mukaan luettuna strategiset laivue 2020- ja uusien monitoimihävittäjien HX-hanke.

Uusi strateginen ja operatiivinen suunnittelukierros sekä tiedustelulain valmistelut tähtäsivät myös valmiuden kehittämiseen ja tulevaisuuden haasteiden asettamien vaatimuksien täyttämiseen. Kehittämisen vaatima suunnittelu tehtiin erittäin hyvässä yhteishengessä Puolustusvoimien johdon ja puolustusministeriön johdon kanssa.

Alati kasvava kansainvälinen toiminta, mukaan luettuna harjoitustoiminta, alkoi näkyä voimavaroissamme. Suomi–Yhdysvallat- ja etenkin Suomi–Ruotsi-yhteistyö eteni konkreettisesti, mutta yhteistoiminta tiivistyi myös Ison-Britannian, Saksan ja Ranskan kanssa.

Muutos tuntui toimikautenani olevan pysyvä olo-tila. Itse ajattelin, että muutos osoittaa Puolustusvoimien kykyä elää ajassa. Uudistumista ja sopeutumista ei voi eikä pidäkään keskeyttää.

Neljä vuosikymmentä kestänyt sotilasurani sai hienon päätöksen Pääesikunnan päällikkönä. Koen olleeni etuoikeutettu saadessani johtaa hienoa organisaatiota ja työskennellä hienojen ihmisten kanssa – yhdessä tehden, kaikkia osallistaen ja toisista välittäen.



**KENRAALI  
TIMO KIVINEN**

*Tehtävät Pääesikunnassa:*

- *Tiedusteluosaston osastoesiupseeri 1994–1997*
  - *Tiedusteluosaston vanhempi osastoesiupseeri 1997–1998*
  - *Suunnitteluosasto apulaisosastopäällikkö 2009–2010*
  - *Erityistehtävä 2014*
  - *Puolustusvoimien strategiapäällikkö 2015–2017*
  - *Pääesikunnan päällikkö 2017–2019*
- Puolustusvoimain komentaja 2019–*

**Yhteistoimintakykyinen esikunta**

Siirtyminen Pääesikunnan päällikön tehtävään sujui osaltani juohevasti, koska puolustusvoimien strategiapäällikön tehtävän kautta olin hyvin perillä toiminta-voista, tilanteesta ja kehittämisen päämääristä. Turvallisuuksikomitean jäsenenä toimiminen avasi verkostoja ja yhteyksiä muuhun valtionhallintoon. Puolustusministeriön sekä muiden ministeriöiden ja virastojen kanssa yhteistoiminta sujui hyvin.

Pääesikunnan rajallinen henkilöstömäärä korosti sisäisen yhteistoiminnan merkitystä. Yksikään osasto ei yksin voinut hoitaa toimialansa laajakantoisia asioita, vaan työskentelyssä tarvittiin useimmiten osastojen

välistä yhteistoimintaa. Prosessiohjauksen myötä syntyneet suunnittelu- ja koordinaatioryhmät kehittivät asioiden hoitamisen ohella myös Pääesikuntaa joukko-osastona. Toimikautenani käynnistettiin Pääesikunnan alaisiin laitoksiin ja puolustushaaraesikuntiin kohdistunut tarkastustoiminta. Senkin ensisijainen tarkoitus oli kehittää kykyä yhdessä tekemiseen.

Pääesikunta ei perinteisesti ole näkynyt toimijana julkisuudessa. Muuttunut turvallisuusympäristö, lisääntyvä puolustusyhteistyö ja sen myötä kasvaneet asiantuntijalausuntopyynnöt toivat Pääesikuntaa laajemmin esille. Sotilaallisen puolustusyhteistön osalta Pääesikunnan rooli oli kaudellani keskeinen, mikä johtui hallituskaudella 2015–2019 tehdyistä lukuisista kansainvälisistä sopimuksista. Niiden vieminen käytäntöön puolustusvoimissa edellytti pääesikunnallista ohjausta. Puolustusyhteistyön lisääntyminen näkyi Pääesikunnan arjessa monella tavalla. Se asettautui osaksi Pääesikunnan jokapäiväistä toimintaa.

Puolustusvoimauudistuksen aikana tapahtunut toimintaympäristön muutos edellytti Pääesikunnalta korkeampaa valmiutta ja kykyä yhteisoperaation johtamiseen heti kriisin alkuvaiheessa. Hybridiuhkien torjunta edellyttää lisäksi eri viranomaisten laaja-alaista yhteistoiminta- ja johtamiskykyä. Pääesikunnan on kyettävä toimimaan kriiseissä sekä sotilasstrategisena esikuntana että operatiivisena johtoportana. Tämän kyvyn edelleen kehittämisen korostui toimikauteni aikana.

Melkoisen paineen alaisena työskennellyt Pääesikunnan henkilöstö osoitti korkean ammattitaitonsa ja omaksumiskykynsä sekä hoiti samalla valtionhallinnon keskusvirastotehtävänsä kunnialla. Pääesikunnan päällikkyyks edesauttoi merkittävästi asettautumistani puolustusvoimain komentajan tehtävään.

# VIITTEET

## 1 PÄÄESIKUNNAN ENSIMMÄINEN VUOSISATA

### KOHTI YHTENÄISEMPÄÄ SOTILASJOHTOA

- 1 Suomen Asetuskokoelma 26/1878, asevelvollisuuslaki 27.12.1878 ja 9/1879 julistus sotajoukkojen kokoonpanosta ja sijainnista 24.3.1879; Screen, J. O. E.: *Suomalaiset tarkk'ampujat. Suomen vanha sotaväki 1881–1901*. Suomen sotilas, Vantaa 2000, s. 14–18; *Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXIV, sotahistorian toimisto. Kronlund, Jarl (toim.). WSOY, Porvoo 1988, s. 19–21.
- 2 Asetuskokoelma 17/1880, Kenraalikuvernöörin esikunta sotaväkeä varten 12.8.1880; Valtiokalenterit 1882–1900; Screen (2000), s. 20–21.
- 3 Screen (2000), s. 31–33.
- 4 Ylipäällikön päiväkäsky 3/18.2.1918, Sotavankilaitoksen arkisto Ea 3, Kansallisarkisto (KA); Douglas, Archibald: *Jag blev officer*. Bonnier, Stockholm 1950, s. 173–178; Sjöblom, Max: *Vuorovaikutusta Pohjanlahden yli. Ruotsalaisvaikutuksen välittyminen suomalaisen sotatietoon ennen talvisotaa* (diss.). Maanpuolustuskorkeakoulu (MPKK), Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 25. Juvenes Print, Tampere 2018, s. 52–56; Kronlund (1988), s. 57–58.
- 5 Ylipäällikön päiväkäsky 3/18.2.1918, Sotavankilaitoksen arkisto Ea 3, KA; Douglas (1950), s. 178–188; Kronlund (1988), s. 135–136; Sjöblom (2018), s. 55.
- 6 Asetuskokoelma 56/14.6.1918, s. 1–2; Kronlund (1988), s. 137.
- 7 Jyränki, Antero: *Sotavoiman ylin päällikkyyks. Tutkimus tasavallan presidentille HM 30 §:n nojalla kuuluvasta toimivallasta ja sen käytämisestä*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja n:o 76. Vammala 1967, s. 21–22; Terä, Martti, V. – Tervasmäki, Vilho: *Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamivuodet 1918–1939*. Tammi, Helsinki 1973, s. 42–43; Kronlund (1988), s. 137–138.
- 8 Valtionhoitajan määräys 3.9.1918, Puolustusministeriö (PLM) –21/He: 10, KA; Kronlund (1988), s. 124.
- 9 Jyränki (1967), s. 21–22.
- 10 Lipponen, Rauno (toim.): *Itsenäisen Suomen kenraalikuunta 1918–1996. Biografiat*. WSOY, Porvoo 1997, s. 466–467.
- 11 Asetuskokoelma 114/8.9.1919.
- 12 Hannes Ignatiuksen lausunto 26.1.1924, Puolustusrevisioni R632/24, KA; Jyränki (1967), s. 26–27.
- 13 Sotilasjaoston perustelumuistio: *Den högsta ledningen af landets försvarsledning*. Puolustusrevisioni R632/3, KA; Martin Weterin lausunto 25.1.1924, August Langhoffin lausunto 1.2.1924 ja Hannes Ignatiuksen lausunto 26.1.1924, Puolustusrevisioni, R632/24, KA.
- 14 Kauttaaltaan, PLM –21/Hh 7 KA; Walter Kirken muistio 28.2.1925, Puolustusrevisioni R632/5, KA; *Hufvudstadsbladet* 3.1.1923.
- 15 Upseeriliiton perustavan kokouksen pöytäkirja 6.4.1919 liitteineen; Upseeriliiton johtokunnan pöytäkirjat 17.11.1920, 10.2.1921, 28.2.1922 ja 30.4.1924 sekä johtokunnan toimintakertomus 14.10.1923–13.5.1924, Toimihenkilöarkisto (TA).
- 16 Upseeriliiton johtokunnan pöytäkirjat 30.10.1924, 10.11.1924 ja 18.11.1924, TA; Saarikoski, Vesa: *Elon mainingit. Jääkärikenraali Aarne Sibvo 1889–1963*. WSOY, Juva 1998, s. 164–165.
- 17 Lipponen (1997), passim.; Terä–Tervasmäki (1973), s. 86 ja 101; Douglas (1950), s. 178; Blomstedt, Yrjö: *K. J. Ståhlberg. Valtiomies-elämäkerta*. Otava, Keuruu 1969, s. 395–396.
- 18 *Esitys hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi sotavoiman ylimmästä komentovallasta ja hallinnosta sekä asetusehdotus, joka sisältää tarkempia määräyksiä sotaväen ylimmästä komentovallasta ja hallinnosta*, PLM –32/Hb: 32, KA; Elfvingen, Eero: *Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918–1925* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1 n:o 2. Hakapaino Oy, Helsinki 1997, s. 178.
- 19 *Uusi Suomi* 20.2.1923.
- 20 *Helsingin Sanomat* 1.2.1923 ja 23.2.1923; Elfvingen (1997), s. 176–178.
- 21 *Uusi Suomi* 20.2.1923; Blomstedt (1969), s. 448; Elfvingen (1997), s. 177.
- 22 Puhelinsanoma Palmgren–Späre 28.4.1924, J. V. Heikinheimon luterit 30.4. ja 3.5.1924, PLM –21/Hh:10, KA; Ahti, Martti: *Ryssänvihassa. Elmo Kaila 1888–1935. Aktivistin, asevoimien harmaan eminenssin ja Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajan elämäkerta*. WSOY, Juva 1999, s. 289–292, 317 ja 322.
- 23 Upseeriliiton johtokunnan pöytäkirjat 8.5.1924, 30.10.1924 ja 10.11.1925 sekä johtokunnan toimintakertomus 15.10.1923–10.11.1924, TA; Relander, Lauri Kristian: *Presidentin päiväkirja. I. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925–1927*. Weilin+Göös, Espoo 1967, s. 134; Ahti (1999), s. 288–292 ja 315–317 (lainaus s. 314); Selén, Kari: *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944*. WSOY, Juva 2001, s. 115–118; Vasara, Erkki: *Raskailta tuntuivat askeleet. Lauri Kristian Relanderin elämäkerta*. WSOY, Helsinki 2013, s. 208–238; Virkkunen, Paavo: *Itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä. Elettyä ja ajateltua*. Otava, Helsinki 1954, s. 221–244.
- 24 Tasavallan presidentin sotilaskäsky 19/30 ja yleisesikunnan va. päällikön esikuntakäsky 30.6.1925, PLM –32: Hb 3, KA.
- 25 Asetuskokoelma 114/29.4.1924; Kronlund (1988), s. 286–287.
- 26 Asetuskokoelma 153/9.5.1925.
- 27 Relander, Lauri Kristian: *Presidentin päiväkirja. II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928–1931*. Weilin+Göös, Espoo 1968, s. 71–72; Saarikoski (1998), s. 162–169; Vasara (2013), s. 231–232, 379 ja 385; Ahti (1999), s. 350–351.
- 28 Relander (1967), s. 424, 454, 465 ja 458; Vasara (2013), s. 367–368; Selén (2001), s. 173, 294–295, 306–308 ja 314–315; Saarikoski (1998), s. 217 ja 223–231.
- 29 Asetuskokoelma 347/22.12.1927 ja 346/22.12.1927.
- 30 Asetuskokoelma 155/4.5.1928.
- 31 Blomstedt (1969), s. 393–395, 424; Ahti (1999), s. 291–293, 317, 322; Saarikoski (1998), s. 152, 156 ja 169–170; Virkkunen (1954), s. 220; Österman, Hugo: *Frihet och Försvar. Ett kvarts sekel ur mitt*

- liv. WSOY, Helsingfors 1967, s. 76–84; Vasara (2013), s. 232 ja 389; Selén (1980), s. 17–23; Häikiö, Martti: *Suomen leijona. Svinhufvud itsenäisyyshenkilönä*. Docendo, Juva 2017, s. 480–481.
- 32 Asetuskokoelma 106/11.3.1931; Selén, Kari: *C. G. E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939*. Otava, Keuruu 1980, s. 20–22; Saarikoski (1998), s. 198–199, 274–275 ja 297–299.
- 33 Puolustusministeriön sota-asiaosaston promemoria 8.2.1932: *Korkeimman sotilaallisen johdon järjestely*, T4387/1, KA; Selén (1980), s. 35–38; Jyränki (1967), s. 30–31.
- 34 Grandellin P. M. korkeimman johdon järjestelystä 16.4.1932, PLM –32/Hb 32, KA; Grandellin ehdotus 3.5.1932, R628/1, KA; Puolustusneuvoston pöytäkirjat 27.4.1932 ja 9.5.1932, R628/1, KA; Selén (1980), s. 40–42.
- 35 Puolustusministeriön sota-asiaosaston päällikön lausunto eversti Grandellin ehdotuksesta 7.5.1932, R628/4, KA; Asetuskokoelma 71/31.1.1934; Puolustusneuvoston pöytäkirjat 9.5.1932, 23.3.1933, 29.3.1933 ja 22.5.1933, R628/1, KA.
- 36 Mannerheim, G: *Minnen. Del II, 1931–1946*. Otava, Helsingfors 1952, s. 18; Österman (1967), s. 86–87; Selén (1980), s. 89–91.
- 37 Asetuskokoelma 19/10.1.1936; Kronlund (1988), s. 456–459; Terä-Tervasmäki (1973), s. 162–164; Selén (1980), s. 56–60.
- 38 Selén (1980), s. 58–60.
- 39 Selén (1980), s. 60–62.
- 40 Selén (1980), s. 64–69.
- 41 Asetuskokoelma 213/30.12.1937; Selén (1980), s. 67–73 ja 78–81; Kronlund (1988), s. 425–428.
- 42 Asetuskokoelma 213/30.12.1937 ja 148/1.4.1938; Selén (1980), s. 84–86.
- 43 Selén (2001), s. 480–481; Jyränki (1967), s. 37–38.
- 44 Asetuskokoelma 350/17.10.1939; Jyränki (1967), s. 37–38; Selén (1980), s. 343.
- tumista 4.12.1939, Pk 1205/5, KA; Österman, Hugo: *Neljännesvuosisata elämästäni*. WSOY, Porvoo 1966, s. 207–208; Eversti Nihtilän muistitiedot 12.3.1971–16.5.1972, Talvisota, Kannas – sodan alku, s. 3; Talvela, Paavo: *Sotilaan elämä. Muistelmat I*. Kirjayhtymä, Jyväskylä 1976, s. 159–160; Salo, Kari: *Ylipäällikön juna. Mannerheimin junan matkat 1939–1946*. Laaksonen, Keuruu 2018, s. 17–18.
- 50 PM:n sotapäiväkirja 4.12.1939, SPK 2777, KA; Friman, Paavo: *Mannerheimin matkassa*. Gummerus, Jyväskylä 2004, s. 140.
- 51 PM n:o 271/Koul.1./39 sal/6.12.1939 ja n:o 295 Koul2/39 sal/8.12.39, Perus 19/1, KA; PM n:o 801/Tyk.kom./30 sal/11.12.1939, T2865/2, KA; PM n:o 323/Tyk.kom./12 sal/13.1.1940, T17649/4, KA; Palokangas, Markku: *Jalkaväen raskaat aseet ja ryhmäaset*. MPKK, Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 2. Docendo, EU 2016, s. 38; Liimatta, Hannu (Liimatta 2018a): *Ulkomaista esikuvista kohti omaperäisempiä ratkaisuja. Itsenäisen Suomen jalkaväkitaktiikan kehittämisen neljä ensimmäistä vuosikymmentä* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 29. Edita, Keuruu 2018, s. 219.
- 52 PM:n tied.pvk. n:o 1002 5.12.1939, Perus 19/2, KA; Yepäällikön kirje n:o 198/VK27/Op. sal/8.8.1931, T2861/7, KA; Puolustusvoimain pääesikunnan (PVPE) ulkomaosaston kirjelmä n:o 9798/tied.pvk. 15.12.1940, T17649/16, KA.
- 53 PM:n esikuntakäskey n:o 2/4.12.1939, T21149/Da1, KA; PM n:o 499/39. Järj.2.sal/6.12.1939, T20691/F32, KA; Ohjeet Ko.1:lle ilmahälytyksen sattuessa (Kuuromykkäkoulu, Runeberginkatu 2). PM n:o 251/Kom.1/a. 9.12.1939, T13468/12, KA; PM n:o 1181/Viestikom./III b sal/9.12.1939 liitteineen; PM n:o 1239/Viestikom./III b sal/13.12.1939, T17649/4, KA; PM:n esikuntakäskey n:o 6/19.12.1939, T21149/Da1, KA; PM:n viestikomentajan sotapäiväkirja 12.2.1940, SPK 3258, KA.
- 54 PM n:o 126/Kom. 2/sal/5.12.1939. T17649/1, KA; PM:n esikuntaosien vahvuusilmoitukset n:o 3. 4.12.1939 ja n:o 4. 11.12.1939, T12085/14, KA.
- 55 PM n:o 97/Kom.2/sal. 28.11.1939, Perus 20/1, KA; PM n:o 8/Adj./40. sal. 9.1.1940, T17649/13, KA; Öhquistin päiväkirja talvisodan tapahtumista 5.3.1940, Pk 1205/5, KA.
- 56 PM:n huolto-osaston sotapäiväkirja 27.1.1940, SPK 2784, KA; Mikkilä, Timo: *Talvisodan puolustusministeri Juho Niukkanen. Traumana Karjalan menetyt*. Edita, Keuruu 2018, s. 187.
- 57 Ylipäällikön päiväkäsky n:o 7/21.12.1939, KA; PM:n esikuntakäskey n:o 7/23.12.1939, T21149/Da1, KA; Mikkelin varuskunnan varuskuntakäskey n:o 2/24.12.1939, T9102/5, KA; PM:n huolto-osaston maan- ja vesitietoisuuden sotapäiväkirja 24.12.1939, SPK 2786, KA.
- 58 PM:n esikuntakäskey n:o 1. 3.1.1940 ja n:o 16. 9.7.1940, T21149/Da1, KA; Geust, Carl-Fredrik: Valkoiset emigrantit ja Stalinin sotilaat Suomen armeijassa. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 31. Suomen Sotahistoriallinen Seura (SSHS) ja Sotamuseo (SM), Tallinna 2011, passim; Suolahti, Ida: Sotavangit Suomen, Saksan tai Ukrainan puolesta – Sotavankijoukko-osastot talvi- ja jatkosodan aikaisissa suunnitelmissa. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 34. SSHS ja SM, Tallinna 2015, s. 35–40; Pajunen, Jussi: ”Vaikea juttu” – talvisodan ulkomaiset vapaaehtoiset. Karjalainen, Mikko (toim.): *Suomen puolustusvoimat 100 vuotta*. Puolustusvoimat, Edita, Otava Keuruu 2018, s. 340–343.
- 59 PM:n sotapäiväkirja 5.1.1940, SPK 2778, KA; PM:n esikuntakäskey n:o 1. 3.1.1940, T21149/Da1, KA; Salovaara, Kalevi: *Päämajakaupunki pommituksessa. Punalentäjien hyökkäykset Mikkeliin v. 1940*.

## PÄÄMAJA JOHTAA TALVISOTAA MIKKELISTÄ

- 45 Artikkelin perustuu kirjoittajan tutkimukseen: *Mannerheimin päämaja – sodanjohtoesikunta 1918–1944*. Otava, Keuruu 2019.
- 46 Päämajan (PM) sotapäiväkirja 30.11.1939, SPK 2777 KA; PM n:o 10/Kom./Adj./39.1.12.1939, T2865/2, KA, liite *Päämajan sijoitus Helsingissä*, komendantintuomiston kirjelmä koskien Päämajan sijoituspaikkoja Helsingissä, 30.11.1939, T13468/11, KA; Heiskanen, Raimo: *Talvisodan operatioiden johtaminen ja edellytysten luominen sodankäynnille päämajan operatiivisen osaston näkökulmasta*. Kurenmaa, Pekka (toim.). MPKK, Sotahistorian laitoksen julkaisuja n:o 1. Gummerus, Saarijärvi 1996, s. 48.
- 47 PM n:o 104/Kom.3./39/1.12.1939, T2865/1, KA; PM:n esikuntakäskey n:o 1/1.12.1939, T21149/Da1, KA; PM n:o 282/Kom.1/a. 39. henk/13.12.1939, T20691/F 34, KA; PM n:o 85/Kom.2./sal/28.1.1940, T17649/10, KA; Keränen, Seppo – Häikiö, Martti: *Kun sota syttyi 30.11.1939*. Kirjayhtymä, Jyväskylä 1979, s. 49; Heiskanen (1996), s. 81. Samasta aiheesta myös Laaksonen, Lasse: *Eripuraa ja arvovaltaa. Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen*. Gummerus, Jyväskylä 2004, s. 55–56.
- 48 Ks. Heiskanen (1996), s. 81–83.
- 49 Päämajan I portaan siirtymiskäskey X:ään liitteineen. PM n:o 112/Kom. 2/a. sal/2.12.1939, T13468/11, KA; PM n:o 113/Kom. 2/sal/2.12.1939, T2865/2, KA; Öhquistin päiväkirja talvisodan tapah-



- Mikkeli 1986, s. 42–45; Screen, J. E. O.: *Mannerheim*. Turtia, Kaarina (suom.). Keuruu 2001, s. 283; Salo (2018), s. 18.
- 60 PM:n sotapäiväkirja 5.1.1940, SPK 2778, KA; Pajunen, Jussi: *Ilmätähystyspalveluksesta alueelliseen ilmavalvontaan. Suomen ilmavalvontan kehittäminen 1930–1942* (diss.). MPKK, Juvenes Print, Tampere 2017, s. 176 ja 223.
- 61 PM n:o 296/Koul.1/39/8.12.1939, PM:n paikalliskomendantin kirjeet n:o 513 Sal. Koul.1/39/22.12.1939 ja n:o 531 Sal. Koul.1/39/23.12.1939, Perus 19/1, KA; PM:n sotapäiväkirja 5.1.1940, SPK 2778, KA; PM:n huolto-osaston sotapäiväkirja 5.–7.1. ja 12.–13.1.1940, SPK 2784, KA; Friman (2004), s. 142.
- 62 PM:n esikuntakäskey n:o 8/27.12.1939, T21149/Da1, KA; evers-tiluutnantti Bruncronan puhelinsanoma 6.2.1940. K.D. n:o 420, T17649/10, KA; PM n:o 54/Adj.40. 18.2.1940, T20691/36, KA; Mannerheim, Carl Gustav Emil: *Kirjeitä seitsemän vuosikymmenen ajalta*. Kirjeet valikoitunut Stig Jägerskjöld. Otava, Keuruu 1983, s. 301; Tyni, Mikko: Marsalkan varjot. Ylipäällikön henkilösuojaus talvi- ja jatkosodassa. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 38. SSHS ja SM, Tallinna 2018, s. 200–202.
- 63 Päivämätön karttapiirros, liite n:o 1, Gustaf Mannerheimin kokoelma, kotelok 105, KA; PM:n huolto-osaston sotapäiväkirja 5.3.1940, SPK 2784, KA; Puntanen, Pia: *Mannerheimin saappaan jäljillä. Päämajan sijainti ja toiminta Mikkelin seudulla talvi- ja jatkosodan aikana*. Teroprint, Mikkeli 1993, s. 34.
- 64 PM:n huolto-osaston sotapäiväkirja 5.–6.3.1940, SPK 2784, KA; PM:n komento- ja henkilöasiain toimiston sotapäiväkirja, s. 15, SPK 3284, KA.
- 65 Heiskanen (1996), s. 139–140; Uola, Mikko: *Jääkärikenraalin vuosisata. Väinö Valve 1895–1995*. Karisto, Hämeenlinna 2001, s. 295; Iskanius, Markku: *Ilmojen kenraali ja kiistelty komentaja J. F. Lundqvist 1940–1946*. Docendo, Saarijärvi 2015, s. 21–22.
- 66 Ks. esim. Tapola, Päivi & Karjalainen, Mikko: *Mannerheimin haastaja. Kenraali Harald Öhquist*. Otava, Keuruu 2013, s. 197–198.
- 67 PM:n puhelinsanomamat n:o 821 ja 822/Op.1/13.3.40, T2865/4, KA.
- 68 Tala, Henrik: *Talvisodan ranskalaiset ratkaisijat. Ranskan apu Suomelle 1939–1940*. Minerva, Porvoo 2014, s. 254.
- 69 Kenraalimajuri Ragnar Grönvallin haastattelu 1977, professori Ohto Mannisen muistiinpanot. Kopio kirjoittajan hallussa; Heiskanen (1996), s. 93–94, 154; Laaksonen, Lasse: *Todellisuus ja barbat. Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940*. 2. painos. Docendo, Jyväskylä 2005, passim; Screen (2001), s. 295; Tapola, Päivi: *Kenraalien kirjeet*. Tammi, Porvoo 2007, s. 129; Määttä, Vesa: *K. L. Oesch yllivoimaa vastassa*. Gummerus, Juva 2015, s. 185–189.
- 70 PM n:o 1020/40. Järj.1.sal/19.3.1940, T20691/F36, KA; PM n:o 271/Kom. 2/sal/25.3.1940, T17649/10, KA; PM:n hälytysohjeet n:o 320/sal/26.4.1940, T9102/7, KA; PM n:o 277/sal/1.4.1940 ja PM n:o 1242/Hall.2/sal/30.4.1940, T9102/5, KA.
- 71 Maavoimien komentajan muistio n:o 1362/V/23 sal. 17.5.1940: *PM alueellisesta sotavalmiudesta*, T2865/3, KA.
- 72 Ks. esim. kenraaliluutnantti Ali Koskimaan teksti: *Maavoimien esikunnan (ja päämajan) järjestelyosaston tärkeimmät tehtävät välirauhan aikana*, 30.1.1961, T26965/Dk1, KA.
- VÄLIRAUHAN AIKA – PÄÄMAJASTA  
PUOLUSTUSVOIMAIN PÄÄESIKUNTA**
- 73 PM:n käsky luovutettavan alueen tyhjentämisestä n:o 825/Op.1/13.3.1940, Sark 1587/16, KA; Ylikoski, Pekka: Demobilisaatio ja siirtyminen uuteen puolustusjärjestelmään. *Talvisodan historia 4. Sodasta rauhaan. Puolustushaarat ja eräät erityisalat*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVI:4, WSOY, Porvoo 1981, s. 380–381; Maavoimien esikunnan (MAVE) tilanneilmoitus n:o 117/III/15/26.3.1940, T2863/9, KA.
- 74 Selén, Kari: Mannerheim välirauhan ylipäällikkönä. *Näkökulmia Mannerheimiin*. Savon sotilasperinneyhdistys Porrassalmi r.y:n julkaisu. Jauhiainen, Hannu (toim.). Kopijyvä Jyväskylä 2012, s. 85–93.
- 75 Ylikoski (1981), s. 385–391; Juutilainen, Antti: Puolustusvoimain tehtävät ja sen suoritusmahdollisuudet. *Jatkosodan historia 1. Talvisodasta jatkosotaan. Sota alkaa*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:1, WSOY, Porvoo 1988, s. 47–50; Vuoremaa, Anssi: ”Aseistettu rauha” – Suomiko sotilasleiri? *Talvisodasta jatkosotaan*. Suomen Sotahistorian komissio r. y. Kronlund, Jarl (toim.). Gummerus, Jyväskylä 1991, s. 103–111.
- 76 Reini, Kauko: Puolustusvalmistelut talvisodan jälkeen ja puolustusvalmius keväällä 1941. *Suomen sota 1941–1945*. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallisen toimiston julkaisuja IX, I osa. Sotateos, Kirjapaino Oy Savo, Kuopio 1965, s. 80.
- 77 PM:n käsky kenttäarmeijan uudelleenjärjestelyistä n:o 1000/40. Järj.1.sal/16.3.1940, T26035/8, KA; Maavoimien komentajan päiväkäsky n:o 1/40, MAVE n:o 350/I/2/1.4.1940, T2863/9, KA.
- 78 Kenraaliluutnantti Tauno Viljasen vuosina 1964–1966 laatima julkaisematon käsikirjoitus *Maavoimien esikunnan historia 1940*, s. 74, Pk 1240/106, KA. Viljanen otaksuu neuvottelun ajankohdaksi 15. maaliskuuta, kun taas Erik Heinrichsin mukaan se järjestettiin 22. maaliskuuta. Viljanen kyseenalaistaa tämän päivämäärän, sillä hänen mukaansa Päämaja oli jo tuolloin Helsingissä. Käskyn mukaan siirto kuitenkin tapahtui vasta 27. maaliskuuta; Heinrichs, Erik: *Mannerheim Suomen kohtaloissa II. Suomen marsalkka*. Otava, Keuruu 1959, s. 193–194; PM n:o 271/Kom.2/sal/25.3.1940, Sark 1588/16, KA.
- 79 PM n:o 1000/40. Järj.1.sal/16.3.1940, T26035/8, KA; PM n:o 846/Op.1/16.3.1940, jäljennös, Pk 1240/106, KA.
- 80 PM n:o 1021/40/järj.1.sal/19.3.1940, T20691/6, KA; Viljasen käsikirjoitus, s. 7, Pk 1240/106, KA.
- 81 Maavoimien esikunnan majoitusvahvuudet 6.4.1940, Viljasen käsikirjoitus, s. 7, Pk 1240/106, KA; Esikunnan henkilö- ja liikuntavälinevahvuustaulukot, ei numeroa eikä päiväystä, Perus 4480/10, KA. Vertailun vuoksi ks. myös Kannaksen armeijan esikunnan (KANAE) alkuperäinen kokoonpano, KANAE:n kirjelmät n:o 2 sal/8.10.1939 ja n:o 1/III/A/13.10.1939, Perus 240/3, KA.
- 82 Nykyisin kantasanan *taktiikka* suositeltu johdos on *taktinen*. Aikalaiskielessä siitä kuitenkin käytettiin muotoa *taktillinen*.
- 83 Viljasen käsikirjoitus, liitteet 1, 2 ja 3 ja s. 331–333, Pk 1240/106, KA; Nordgrenin ansioluettelo, n:o 42661, KA; Taktillisesta toimistosta yksityiskohtaisemmin Liimatta (2018a), s. 213–224.
- 84 Sama.
- 85 MAVE n:o 1675/III/2/20.3.1940, n:o 63/III/2/23.3.1940, n:o 859/III/16a/26.4.1940 ja n:o 1045/III/11b/4.5.1940, jäljennökset, Pk 1240/106, KA; MAVE n:o 1200/III/11b/18.5.1940, T20098/1, KA; Reini (1965), s. 80–88 ja Ylikoski (1981), s. 385–389; Reini, Kauko – Koukkunen, Heikki – Saukkonen, Tauno – Tirronen, Eino – Hei-

- nilä, Harri – Juutilainen, Antti: Operatiivisten tehtävien määrittely. *Jatkosodan historia 1* (1988), s. 51–58.
- 86 MAVe n:o 1200/III/11b/18.5.1940, liite 1, T20098/1, KA.
- 87 MAVe n:o 252/XIII/12/40. sal/11.5.1940: *Koulutuksen suuntaviivat maavoimissa v. 1940*, MPKK:n kirjasto; Viljasen käsikirjoitus, s. 264, Pk 1240/106, KA, ks. myös PM n:o 994/Koul.1/ 40 sal/12.4.1940: *Koulutuksen suuntaviivat ajalle 1.4.–30.6.1940*, T14240/12, KA; Nordgrenin muistio: *Vihollisen taktiikasta ja omista vastatoimenpiteistä*, ei numeroa, valmistunut alkuvuodesta 1941, T18003/3, KA. Muistio on julkaistu samalla nimellä myös julkaisusarjassa *Suomalaisen sotataidon klassikot*. MPKK, Juvenes Print, Tampere 2018.
- 88 Sama.
- 89 Maavoimien kokoonpanon muuttamisesta PM n:o 1810/40. Järj.1.sal/13.6.1940, T2865/3, KA; Ylipäällikön päiväkäsky n:o 81/ salainen. Jäljennös teoksessa Karjalainen, Mikko: *Ylipäällikön päiväkäskyt*. Amanita, Bookwell Oy, Porvoo 2015, s. 218; Viljasen käsikirjoitus, s. 19 ja 250–251, Pk 1240/106, KA; käskyt Maavoimien esikunnan lakkauttamisesta MAVe n:o 2978/Os.2/V/23 sal/2.8.1940, T20691/9, KA ja n:o 6596/II/6.8.1940, T2863/14, KA.
- 90 Heinrichs (1959), s. 204–205; Viljasen käsikirjoitus, s. 429–430, Pk 1240/106, KA; Turtola, Martti: *Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali*. Otava, Keuruu 1988, s. 164–165.
- 91 PM n:o 271/Kom.2/sal/25.3.1940, Sark 1588/16, KA; Heinrichs (1959), s. 208; Tervasmäki, Vilho: *Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1975. Puolustusministeriön historia II*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVII. Karisto, Hämeenlinna 1978, s. 139–141.
- 92 Sama. Vuoden 1937 komiteasta ks. *Etsikkoajaksi kuuluu loppuun – vuodet 1935–1939*. Kronlund (1988), s. 426; ks. myös toimikunnan pyyntö 22.9.1937, ei numeroa, T280/16 ja asiakirjat kansiossa T4871/3, KA; Kulha, Keijo K.: *Marski ja hänen varjonsa. Kahden miehen kolme sotaa ja rauhaa*. Docendo 2016, s. 134–138.
- 93 Asetus puolustusvoimain ylimmästä johdosta n:o 431/15.8.1940, Eduskunnan (EK) kirjasto; Tervasmäki (1978), s. 138–141; Vuorenmaa (1991), s. 111 ja Kulha (2016), s. 137; PLM:n määräys uudestijärjestelyn toimeenpanosta n:o K.10764/1940/11.9.1940, T20774, KA; Selén 2012, s. 88.
- 94 Asetus n:o 431/15.8.1940, EK ja PM n:o 2649/Järj.1/40/14.9.1940, 20691/7, KA.
- 95 Sama. Mannerheimin johtamistavasta Heinrichs (1959), s. 205; Tuompon tehtävästä Heinrichsin kirjelmä 28.10.1940, ei numeroa, 150/9, KA; operatiivisen osaston henkilöstöstä PVPE n:o 2510/Op.1/5.11.1940, Sark 1588/16, KA; Tapolan ja Viljasen nimikirjanotteet, n:ot 45335 ja 48713, KA.
- 96 Asetus n:o 431/15.8.1940, EK sekä PM n:o 2649/Järj.1/40/14.9.1940, 20691/7 ja n:o 2738/40. Järj.1/27.9.1940, T2865/3, KA.
- 97 Sama. Jalkaväen tarkastajasta virasta myös PVPE n:o 169/Järj.1/8a/sal/25.1.1941, T17651/5, KA; Heinrichsin nimikirjanote n:o 38058, KA ja Lipponen (1997), s. 105; Heiskasesta ylipäällikön kirjelmä PVPE n:o 655/Kom.2/15/8.2.1941, T20117/4, KA.
- 98 Asetus n:o 431/15.8.1940, EK sekä PM n:o 2649/Järj.1/40/14.9.1940, 20691/7 ja n:o 2738/40. Järj.1/27.9.1940, T2865/3, KA; PVPE:n käsky hankintatoiminnan suunnittelusta n:o 3008/Järj.1/40. sal/23.10.1940, T20691/9, KA ja n:o 3203/Järj.1/40/16.11.1940: *Määräykset aselajikomentajien ja huoltolajijohtajien sekä sotatalouspäällikön välisestä tehtävienjaosta hankintojen suorittamisesta*, T17650/9, KA; Esittely n:o 265/Järj.1/40/13.2.1941, T20691/7, KA.
- 99 Sama.
- 100 Eversti Tähtisen allekirjoittama lausuntopyyntö, ei numeroa, päivätty 21.12.1940, Sark 1588/16, KA; Tähtisen tehtävästä yepäällikön allekirjoittama kirjelmä n:o 5092/Kom.1/a/3.12.1940, T1406/1, KA; Tähtisen nimikirjanote n:o 15289, KA. Toimistojen tehtävien samankaltaisuudesta vrt. esim. operatiivisen osaston tehtävät Tähtisen lausuntopyynnössä ja Oeschin toimikunnan asiakirjassa: *Puolustusministeriön ja yleisesikunnan työjärjestys*, ei numeroa eikä päiväystä, komitean paperit kansiossa T20774/2, KA.
- 101 Tähtisen lausuntopyyntöön tehdyt merkinnät, asiakirja kansiossa Sark 1588/16, KA.
- 102 Virkin nimikirjanote n:o 7958, KA; puna-armeijan kehittämisestä yksityiskohtaisemmin esim. Tynkkynen, Vesa: *Daavid vastaan Goltjat. Tuleva sota. Ennustamisen sietämätön vaikeus*. Tynkkynen, Vesa (toim.). MPKK, Julkaisusarja 1. Edita, Keuruu 2017, s. 154–165.
- 103 Perustelumuistio: *Puolustuslaitoksemme koulutuksen ylimpään johon tarvittavan elimen kokoonpano. Laatinut majuri Virkki*. Päivätty 13.2.1934, ei numeroa, T22104/9, KA; Oeschin toimikunnan asiakirja *Puolustusministeriön ja yleisesikunnan työjärjestys*, ei numeroa eikä päiväystä, T20774/2, KA; Asetus n:o 500/31.12.1937, EK.
- 104 Yksityiskohtaisemmin Liimatta (2018a), s. 213–221.
- 105 Asetus n:o 431/15.8.1940, EK; Tapolan allekirjoittama operatiivisen osaston työjärjestys, päivätty 30.12.1940, ei numeroa, Sark 1588/16, KA; koulutusosaston kommentit Tähtisen lausuntopyynnössä, T17650/9, KA.
- 106 Sama. Tähtisen kirjelmä järjestelyosaston päällikölle 17.2.1941, ei numeroa, T26035/8, KA, Tähtisen nimikirjanote n:o 15289, KA; PVPE n:o 455/Järj.1/4b sal/3.3.1941, T26037/3, KA.
- 107 Ks. esim. *Suomen sota 1941–1945, 1. osa* (1965), s. 76–245 ja *Jatkosodan historia 1* (1988), s. 46–187.
- 108 PVPE n:o 26/Järj.1/4a/sal/8.1.1941, T20691/10, KA; Viljanen, T. V.: Päämaja ja sen toiminta. *Suomen sota 1941–1945* (1965), s. 344.
- 109 Osastojen ja toimistojen lausunnot kansiossa T20691/10 ja 12, KA; erityisesti operatiivisen osaston lausunto PVPE n:o 33/Op.1/9c/sal/18.1.1941, T20691/10, KA.
- 110 PVPE n:o 33/Op.1/9c/sal/18.1.1941, T20691/10, KA; koulutusosaston toimintakertomus n:o 1171/Koul.1/40 sal./9.5.1940 ja taktillisen toimiston toimintakertomus n:o 1214/Koul.1/40 sal/18.5.1940, T17649/7, KA, ks. myös Liimatta (2018a), s. 213–221 ja 228–234.
- 111 PVPE n:o 33/Op.1/9c/sal/18.1.1941, T20691/10, KA.
- 112 PVPE n:o 32/Koul.1/11/sal/15.1.1941, T17651/5, KA.
- 113 Sama.
- 114 Päämajan sodan ajan määrävahvuudet PVPE n:o 580/Järj.1sal/21.4.1941, T20774/2, KA ja sen korjauksia, mm. PVPE n:o 1262/Järj.1/4a/sal/9.6.1941 ja n:o 1389/4a/sal/17.6.1941, T20772/2, KA sekä PM n:o 1429/Järj.1/4a/sal/20.6.1941, T15708/1, KA; PM n:o 1185/Järj.1/23.sal/30.9.1941, T17651/13, KA.
- 115 Asehuoltotoimistosta esim. PVPE n:o 42/Tväl.2/51 sal/14.1.1941, T20691 ja ylipäällikön allekirjoittama tykistötarkastajan virkaohje PVPE n:o 171/Järj.1/13.2.1941, T20691/10, KA.
- 116 Viljanen, T. V.: Kesän 1944 sotatoimista Karjalan kannaksella. *Sotilasajakkalehti*, vuosikirja 1950, s. 16.
- 117 Lipponen (1997), s. 464.
- 118 Päämajan perustamisesta käsky PVPE n:o 1934/Järj. 2, Päämajan koulutusosaston sotapäiväkirja n:o 20809 ajalta 10.–17.6.1941, <http://astia.narc.fi>, KA, viitattu 2.3.2019; Päämajan siirrosta PM n:o 1/Kom.3 sal/18.6.1941, T17651/13, KA ja n:o 31/Järj.1/6b/sal/25.6.1941, T17749/2, KA.

## MIKKELI JÄLLEEN PÄÄMAJAKAUPUNGIKSI

- 119 Artikkelin perustuu kirjoittajan tutkimukseen: *Mannerheimin päämaja – sodanjohdotiesikunta 1918–1944*. Otava, Keuruu 2019.
- 120 Uola (2001), s. 337 ja 376.
- 121 Ylipäällikön matkat 1941–1944, T20770/21, KA; PM:n esikuntakäskeytys n:o 1/26.6.1941, T21149/Da 2, KA; 28.6.1941 päivätty valokuva, jossa Mannerheim seurueineen kulkee kohti Naisvuoren luolaa, Pk 1844/11, KA; Karjalainen, Mikko: *Kuuleeko Lokki? Päämajan viestitöistön, Viestikeskus Lokki ja Mikkelin ilmavalvonta-asema jatkosodan aikana 1941–1944*. Mikkelin kaupungin museot, Helsinki 2002, s. 18; Karjalainen, Mikko: *Ajatuksesta operaatioiksi. Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa* (diss.). MPKK, Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1 n:o 12. Edita, Helsinki 2009, s. 100; Salo (2018), s. 36.
- 122 Suominen, Markku (koonnut): *1465 päivää Päämajalottana. Aino Linnea Toivokosken arkea, juhlaa ja mielenmaailmaa Mikkelissä 1941–1945*. Helsinki 2011, s. 32.
- 123 Mannerheim (1983), s. 321.
- 124 Operatiivisen osaston päällikön ruutupaperille laatima *Suunnitelma prikaatin käytöstä* 11.9.1941, Pk 1493/3, KA; PM n:o 2547/Huolto 1/1a/3.10.1941 ja n:o 2629/Huolto 1/1 a/7.10.1941, T15720/16, KA; PM:n järjestelytoimiston konseptit ja taltiot 1940–1943, T17751/2, KA; PM:n järjestelytoimiston muistio *Maavoimien rauhanaikainen uudestijärjestely* 15.10.1941, T17749/2, KA; Ratinen, Juha: *Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään. Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen 1918–1945* (diss.). MPKK, Juvenes Print, Tampere 2018, s. 227–230.
- 125 PM n:o 389/Tied.1./sal. 9.7.1941, T15803/8, KA.
- 126 Kysymykset kenraali Kirpitsnikoville 15.9.41, T21621/4, KA; Liimatta (2018a), s. 237. Kenraali Kirpitsnikovin vangiksi jäämisestä enemmän esim. Karjalainen, Mikko: Saanko tarjota kenraalille tulta! Jatkosodan korkea-arvoisin neuvostosotavanki. *Vaiettu totuus. Salattuja ja vähän tunnettuja tapauksia sotavuosilta. Rumpunen, Kauko I.* (toim.). Valitut palat, Portugal 2013, passim.
- 127 PM:n creedsanoma n:o 1332/Op.1/25A/sal/23.6.41, T3092/23b, KA; PM:n sotapäiväkirjan liite 42b, SPK 20878, KA; PM n:o 1510/Op.1/25 a/sal/1.7.1941, T15720/17, KA; Karjalan armeija (KARA) n:o 61/p.1/sal./L 41/27. 2.7.41, T2213/21, KA; PM n:o 2052/Op.1/25.a/sal/11.7.1944, T5761/5, KA; Salometsä, Erkki: *A. F. Airo. Vaikeneva kenraali*. Karisto Hämeenlinna 1969, s. 117.
- 128 Laine, Toivo, kuva 2, 5.8.1941, Mikkelin kaupunginmuseoiden kokoelma (MKM), kopio kirjoittajan hallussa; Eversti J. O. Valtosen esitys: *Yhteistyö PM:n op- ja tied-os:n välillä 1941–42* 16.5.1961, Pk 1240/77, KA; Väinö Lehdon muistiinpanot 30.12.1996, MKM.
- 129 Everstiluutnantti T. V. Viljasen muistiinpanot 2.1.1942–30.11.1943 ja 30.10.1942, Pk 1240/96, KA; Tyni (2018), s. 205.
- 130 Tyni (2018), s. 207–209, s. 212.
- 131 Everstiluutnantti T. V. Viljasen muistiinpanot 13.11.1942, Pk 1240/96, KA; Mannerheim, Carl Gustav Emil: *Muistelmat*. Toinen osa. Hakulinen, Lauri (suom.). Otava, Helsinki 1952, s. 366.
- 132 Erfurth, Waldemar: *Sotapäiväkirja v. 1942–1943*. Visuri, Pekka (toim. ja suom.). Docendo, EU 2018, s. 67, 71 ja 93; Tuompo, Wiljo: *Päiväkirjani päämajasta*. Painokuntoon saattanut Tauno Kuosa, 2. painos. WSOY, Porvoo 1969, s. 105–106.
- 133 KARA n:o 8725/Op.3/12 sal, T15707/2, KA; PM n:o 741/Op.1/17a/sal/27.4.1942 ja n:o 835/Op.1./17a/sal/3.5.1942, T15710/5, KA.
- 134 PM n:o 2359/Kom.2/15/3.8.1942, T5665/2, KA.
- 135 Kenraali A. E. Martolan päiväkirja 27.–28.5.1943. Kopio, MPKK, Sotataidon laitoksen käsikirjasto; Mannerheim (1983), s. 332; Salo (2018), s. 101–110.
- 136 PM:n käskylehti n:o 6, 15.3.1944, KA; Työntutkimustoimistosta esim. Kauko Pollarin muistitietoineisto, MKM.
- 137 Kannaksen ryhmä (KANR) n:o 936/III/201 sal/19.10.43, T15718/13, KA; Aunuksen ryhmä (AUNR) n:o 4961/Op.III/10 sal/23.10.1943, T15707/9, KA; VI Armeijakunta (VI AK) n:o 3250/Op.III/2 sal/29.10.43, T4957/26, KA; Linnoitustöiden johtajan kirje n:o 42996/Kom./sal/23.11.1943, T15710/9, KA.
- 138 PM n:o 2153/Op.1/28.f/sal/17.12.43, T15710/4, KA; jäljennös PM:n kirjeestä n:o 2153/Op.1/28.g/sal/17.12.43, T8481/11, KA.
- 139 Yhdistelmä eversti Ernst Nobisin 10.–12.1.1944 pitämistä luennoista, T21911/1, KA; Erfurth, Waldemar: *Sotapäiväkirja vuodelta 1944*. Suolahti, Eino E. (suom.), WSOY, Porvoo 1954, s. 10–11; Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa* (diss.). MPKK, Helsinki 1996, s. 259–162; Tynkkynen, Vesa: Suomen sotilaallinen tilanne tammi-kuussa 2014. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 34. SSHS ja SM, Tallinna 2014, passim.
- 140 Kenraali Talvelan raportti n:o 5 ylipäällikölle 20.1.1944, Pk 1542/26, KA; Kenraali Talvelan salasähke n:o 7. 19.1.1944, T5635/1, KA; PM n:o 297/Ulk. 2./1a/sal/24.1.1944, T5635/3, KA; Erfurth (1954), s. 16.
- 141 PM:n operatiivisen osaston päällikön eversti Nihtilän tilannekatsaus 18.2.1944 sotapäiväkirjaa varten, SPK 20881, liite 699, KA; Ks. myös kyseisen tilannekatsauksen alkuperäinen konsepti, T17912/14, KA; PM n:o 468/Op.1/5.d/sal/3.3.1944, T15707/9, KA.
- 142 Tynkkynen (2014), s. 24–25.
- 143 PM n:o 1160/Op.1/17.a/sal. 10.5.1944, T15710/10, KA.
- 144 Kenraaliluutnantti Woldemar Hägglundin tarkastuskertomus Kannaksen matkasta 27.4.–7.5.1944, Pk 1065/3, KA; Hägglundin nimi- kirja n:o 34888, KA; Ks. PM:n operatiivisen osaston henkilökunta 13.5.1944, SA-kuva n:o 139643; Everstiluutnantti U. S. Haahden päiväkirja 13.5. ja 21.5.1944, kopio kirjoittajalla.
- 145 Eversti Nihtilän muistitiedot 12.3.1971–16.5.1972, s. 142, kopio kirjoittajalla.
- 146 PM:n sotapäiväkirjan liitteet n:o 749 ja 756, SPK 20881, KA; U.S. Haahden muistiinpanot 10.6.1944; vrt. myös Laaksonen (2004), s. 265–266.
- 147 PM n:o 1515/Op.1/9.a/sal/14.6.1944, T5761/5, KA; aiheesta henkilösuhteiden tasolla enemmän Laaksonen (2004), s. 275–280.
- 148 Panssaridivisioonan (PSD) esikunnan sotapäiväkirja 10.–18.6.1944, passim, SPK 19049, KA; IV AK:n operatiivisen osaston sotapäiväkirja 12.5.–17.6.1944 ja 14.6.1944, SPK 4379, KA; ks. myös PM:n maavoimatoimiston käskyt 1.4.–30.6.1944 ja erityisesti konsepti kenraali Airon esittelystä ylipäällikölle 12.6.1944; Oeschin esikunnan kirje n:o 24/Op./44. 17.6.1944 ja siihen tehdyt marginaalimerkin- nät, T15706/4, KA.
- 149 Kulomaa, Jukka: *Käpykaartiin? 1941–1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana* (diss.). MPKK, Helsinki 1995, s. 368. Ks. myös Kulomaa, Jukka: Rintamakurin vaietut sivut? *Teloitettu totuus – Kesä 1944*. Ajatus, Jyväskylä 2008, passim.
- 150 Kannaksen joukkojen komentajan esikunta (KAJOKE) n:o 742/Op./2 b/sal/19.7.44, T5761/5, KA ja n:o 755/Op./2b/sal/20.7.44, SPK 20882, KA.

- 151 PM n:o 180/Järj./Y.sal/30.6.1944, T15708/12, KA; PM n:o 4052/Kom.2/3. 23.8.1944, T5635/2, KA; PM n:o 193/Järj./Y.sal/26.8.1944, T15708/12, KA.
- 152 Kenraaliluutnantti K. L. Oeschin kirje kenraalimajuri K.A. Tapolalle 10.9.1944, Pk 1664/6, KA.
- 153 Erfurth (1954), s. 196–201.
- 154 Tuompo (1968), s. 294; Screen (2001), s. 342–343; Salo (2018), s. 151–152.
- 155 Everstiluutnantti U. S. Haahden päiväkirja 6.9. ja 9.9.1944. Kopio kirjoittajalla.
- 156 PM n:o 13/44. 30.11.1944, T21149/Da2, KA; PVPE n:o 79/Järj. 1./2/sal/ .12.1944. T22520/Hh 88, KA; Puntanen (1993), s. 150–151.
- PÄÄESIKUNTA KARAISTUU KYLMÄSSÄ SODASSA**
- 157 PVPE n:o 79/Järj.1/2/sal/7.12.1944, T26035/10, KA.
- 158 Syrjö, Veli-Matti (toim.) – Karjalainen, Mikko (toim.) – Elfvingen Eero (toim.): *Suomen puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2*. MPKK, Sotahistorian laitos. WSOY, Helsinki 2006, passim.; Salminen, Pekka: *Suomen puolustusvoimain organisaation kehitys 5.9.1944–1.7.1966*. Tutkielma, HY, historian laitos, Helsinki 1991, s. 21–22; PVPE n:o 79/Järj.1/2/sal/7.12.1944, T26035/10, KA.
- 159 Salminen (1991), s. 6.
- 160 Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 101–103 ja 423.
- 161 Sama. Laki 878/1948; Asetus 140/1949.
- 162 Martikainen, Mika: *Puolustusministeriö vai Pääesikunta – sotilasjohdon asema puolustushallinnossa 1938–1952*. MPKK, yleisesikuntaupseerikursin diplomityö n:o Y1950/1995, MPKK:n kirjasto, s. 56–67 ja 67; Tervasmäki (1978), s. 267.
- 163 Kenraalimajuri K. A. Heiskasen toimikunnan muistio n:otta 20.1.1946, s. 1–3 ja 23–24, T22104/52, KA.
- 164 Puolustusrevision mietintö 10.3.1949, MPKK:n kirjasto; Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 25–26; Martikainen (1995), s. 60.
- 165 Martikainen (1995), s. 66 ja 69; Visuri, Pekka: *Totaalisesta sodasta kriisinballintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa 1939–1945* (diss.). Suomen Sotatieteellisen Seuran julkaisuja n:o 16. Otava, Keuruu 1989, s. 177–192; Tervasmäki (1978), s. 259.
- 166 Tervasmäki (1978), s. 270 – 271; PE järjos n:otta 19.10.1950, T22104/59, KA.
- 167 PVPE n:o 25/Järj.1/10/5.1.1951, s. 2–4, T25359/17; PVPE n:o 502/Järj.1/10 a/12.3.1951, liite 1, T25359/17, KA.
- 168 Laki 241/1952, 1 §–5 §; Asetus 358/1952; Asetus 359/1952; HE 39/1951, EK:n kirjasto.
- 169 HE 39/1951; Valtiopäiväasiakirjat 1951, s. 1–2, EK:n kirjasto.
- 170 HE 39/1951; Valtiopäiväasiakirjat 1951, s. 1–3, EK:n kirjasto; PVPE järj-os n:otta 22.9.1951, T22104/27, KA; Järjestelyosaston lausunto eduskunnan puolustusasiainvaliokunnalle 20.2.1952, PVPE n:otta, T22104/27, KA.
- 171 Asetus 358/1952, 6 §.
- 172 Asetus 358/1952, 8 ja 19 §; PVPE n:o 1906/Järj.1/10 a/4.11.1952, T22104/63, KA.
- 173 Asetus 358/1952, 31–33 §; PVPE: n:o 1906/Järj.1/10 a/4.11.1952, T22104/63, KA.
- 174 Asetus 358/1952, 60, 62, 63 ja 66 §; PVPE n:o 1906/Järj.1/10 a/4.11.1952, T22104/63, KA.
- 175 Pääesikunta (PE) n:o 310/Järjsto/10 a/18.3.1954; PE n:o 247/Järjsto/10 a/11.2.1953; PE n:o 1890/Järjsto/10a/ 14.12.1955, T25359/18, KA.
- 176 Valtioneuvoston (VN) yleisen istunnon pöytäkirja n:otta 4.2.1960, Puolustusministeriön arkisto (PLMArk). Asetus 72/1960, 9 §.
- 177 VN:n yleisen istunnon pöytäkirja n:otta 4.2.1960; Asetus 72/1960, 26 §.
- 178 VN:n yleisen istunnon pöytäkirja n:otta 4.2.1960; Asetus 72/1960, 9 §.
- 179 VN:n yleisen istunnon pöytäkirja n:otta 4.2.1960; Asetus 72/1960, 22 §.
- 180 VN:n yleisen istunnon pöytäkirja n:otta 4.2.1960.
- 181 Asetus 72/1960, 10 ja 32 §; Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 425–427.
- 182 Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 427–428; Asetus 373/1964, 31–32 §; PLM n:o 1763/46/K/1964/25.6.1964, PLMArk.
- 183 PE n:o 80/Järjsto/10 a/14.1.1953, T 25359/18, KA; Kuosa, Maunu: *Suojelukoulutuksen kolme vuosikymmentä 1933–1962*. Suojelukoulu, Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1963, s. 61; Asetus 72/1960, 53 §.
- 184 Saarinen, Eero-Eetu: *Pioneeriseläjän historia 1918–1968*. Pioneeripuuseeriyhdistys, Gummerus, Jyväskylä 1975, s. 447; PE n:o 120/Komentsto/10/26.1.1961, T21461/8, KA; Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 250; Puolustusvoimien koulutuksen kehittämiskeskus: *Puolustusvoimien kuvaustoiminta 70 vuotta 1925–1995*, s. 20–24.
- 185 Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 250–251; Asetus 147/1963, 1 § – 3 §; Asetus 149/1963, 26 §.
- 186 Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 461–463; Asetus 146/1966, 7 §; PLM:n esittelylista, VN:n yleinen istunto, esittelylista n:otta/17.3.1966, muistio, PLMArk.
- 187 Sama, s. 462–463; Asetus 635/1966, 5, 9 ja 22 §; VN:n yleisen istunnon esittelylista 8.12.1966, liitemuistio, PLMArk; Asetus 36/1967, 2 §; Asetus 73/1968, 2 ja 4 §.
- 188 PE n:o 196/Esiktsto/Dc/10.2.1967 ja n:o 177/Esiktsto/Dd/2.3.1972, T25156/6, KA.
- 189 Kanninen, Ermei: *Vuodet myrskyn varjossa. Muistelmat*. Otava, Keuruu 1996, s. 177; *Kadettiupseerit 1920–2010*. Kadettikunta ry ja Upseeriliitto ry, Bookwell Oy, Porvoo 2010, s. 305.
- 190 PE n:o 93/Optsto/13 sal/22.2.1967 ja n:o 513/Optsto/13. sal/1.12.1967, T26965/F 41 sal, Maanpuolustuskorkeakoulun arkisto (MPKKArk) (Tutkimuslupa).
- 191 Peltonen, Erkki – Honkasalo, Kari: *Reikäkortista tietoverkkoon. Puolustusvoimien Tietotekniikkalaitoksen historiikki*, Helsinki 2006, s. 9–12; Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 250; PE n:o 2018/Järjsto/10 a/13.12.1954, T25359/18, KA.
- 192 Peltonen – Honkasalo (2006), s. 19–34; Asetus 149/1963, 30a §; Salminen (1991), s. 76; Tervasmäki (1978), s. 346.
- 193 Tervasmäki (1978), s. 255 ja 354–358; Koivula, Riikka – Svartström, Niina – Helasvuo, Olli: *Kaartin kasarmikortteli, korttelihistoriaselvitys*. Senaatti, Helsinki 2016, s. 63.
- 194 Tervasmäki (1978), s. 354–358; Koivula – Svartström – Helasvuo (2016), s. 98–100.
- 195 PE n:o 3559/Htsto/16 c/18.11.1966, T24035/1, KA; Kotro, Arto (käsikirj.): *Pojat kansan urhokkaan. Kaartin jääkäriyrykmentin perin-*

- teet sanoin ja sävelin*. Kaartin jääkäriyrykmentin kilta, Bookwell Oy, Porvoo 2003, s. 68.
- 196 Koivula – Svartström – Helasvuo (2016), s. 88–89; Koivula, Riikka – Svartström, Niina – Helasvuo Olli: *Kaartin kasarmien punatillirakennukset, suppea korttelihistoriaselvitys*. Senaatti, Helsinki 2017, s. 58–59; Sirviö, Risto, PE:n materiaaliapäällikkö, tiedonanto 15.10.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 197 Koivula – Svartström – Helasvuo (2016), s. 92–93, 102 ja 109; Koivula – Svartström – Helasvuo (2017), s. 81–92.
- 198 Tervasmäki (1978), s. 358; PLM n:o 176/308/Kiint/61/21.1.1961, T 21461/8, KA; PE n:o 674/Esiktsto/2 d/16.4.1963, T22822/25, KA.
- 199 PE n:o 1489/Htsto/16 a1/15.5.1965, T24035/1; PE n:o 1846/Esiktsto/16/29.11.1965, T22822/35, KA.
- 200 PE n:o 19.10.1966, T24035/1, KA; PE n:o 514/Optsto/2 sal/1.12.1967, T 26965/53, KA.
- 201 Asetus 146/1966; VN:n yleisen istunnon esittelylista, puolustusministeriö 22.2.1968, liitemuistio, PLMArk; *Keskushallinnon virastorakenneselvitys. Keskushallinnon virastorakenne – kartoitus nykytilasta*. Valtiovarainministeriön julkaisuja 8/2014, Juvenes Print, 2014, s. 13–17.
- 202 PE n:o 75/Suunnsto/20 sal/9.12.1967, luku 10, T24411/7, KA; PE n:o 102/Ye-pääll/Daa sal/1.12.1981, T25204/Da 1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 203 Sama.
- 204 VN:n yleisen istunnon esittelylista, puolustusministeriö 22.2.1968, liitemuistio, PLMArk; Asetus 114/1968, 21 §.
- 205 Asetus 9/1970, 2 ja 4 §; Asetus 114/1968, 28§; Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006), s. 493.
- 206 Asetus 114/1968, 27–33 § ja 66–67 §.
- 207 Asetus 114/1968, 33§.
- 208 PE n:o 400/Järjtsto/10 a1/1.3.1968, T25359/28, KA; Heinonen Heikki: *Tiedolla ja taidolla. Elektroniikkakeskuskorjaamo 40 vuotta*. Riihimäki 2000, s. 65; Saarinen (1975), s. 470; Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006), s. 292; PE suunnos: *Puolustuslaitoksen toiminta 1969*, s. 12; HY: *Suomen valtiokalenteri vuodeksi 1969*, Weilin+ Göös, Helsinki 1969, s. 166; Asetus 9/1970, 2§.
- 209 Asetus 150/1970; PLM n:o 4540/91/Tal/71/16.12.1971, T25156/13, KA.
- 210 VN:n esittelylista tasavallan presidentille 26.2.1971, liitemuistio, PLMArk; Asetus 176/1971, 26 §; Asetus 75/1973, 24 ja 27 §; Asetus 76/1973, 2 ja 3 § sekä liite.
- 211 HE 105/1973; HE 135/1973; laki 402/1974, 4, 6 ja 12 §.
- 212 VN:n esittelylista 23.4.1975, PLMArk.
- 213 Asetus 274/1975, 28–29 ja 31§.
- 214 Asetus 274/1975, 16, 19, 21, 23, 25 ja 45 §.
- 215 Valtiopäivien 1975 asiakirjat II osa, s. 30, EK:n kirjasto; Asetus 1091/1975; Lipponen (1997), s. 378–379.
- 216 PLM n:o 1400/9b/Suunn/79/10.9.1980, PE suunnos 1980, T25314/Hn 5, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 1180/Daa/järj./26.6.1980, T27043/15, KA.
- 217 PLM n:o 1400/9b/Suunn/79/10.9.1980, PE suunnos 1980, T25314/Hn 5, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 218 PE n:o 102/Ye-pääll/järjtsto/Daa sal/1.12.1981, PE järjtsto 1974–1981, T25204/Da 1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 219 PE n:o 102/Ye-pääll/Järjos/Daa sal/1.12.1981, PE järjtsto 1974–1981, T25204/Da 1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 220 PE n:o 32/Daa sal/järjtsto/17.2.1984, PE järjtsto 1984, T24204/Da 3 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 125/Daa sal/26.6.1984, PE järjtsto 1984, T24204/Da 3 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 221 PE n:o 25/Hn ETS/Suunnos/10.2.1986, PE suunnos 1986, T25314/Hn11 ETS, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 222 PE n:o 110/Daa/Suunnos/20.7.1981, T25314/4, KA; Asetus 233/1981, 16 §; Asetus 633/1981, 22 §; PE tiedotusos: *Puolustusvoimien toiminta 1981*, s. 56, MPKK:n kirjasto.
- 223 PE n:o 13/Daa sal/järjtsto/24.1.1983, PE järjtsto 1982–1983, T25204/Da 2 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 342/Järjtsto/Hh/28.2.1984, T26324/87, KA; Asetus 161/1986, 20 §.
- 224 Asetus 418/1989, 25, 31 ja 58 §.
- 225 PE n:o 431/Optsto/Dbc sal/1.7.1974, PE opos 1974–1981, T25767/Dbc 1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE operatiivinen osasto (opos) n:o 1033/Dba sal/18.12.1979, T25767, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE optsto n:o 500/Dca sal/10.6.1982, PE htsto 1974–83, T24772/Ec 1 sal, liite 2, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 226 Tervasmäki (1978), s. 393; Mandelin, Marjatta: *Pääesikunta 70 vuotta 2.2.1988*, PE, Helsinki 1988, s. 26–27; Peltonen – Honkasalo (2006), s. 53–72; PE n:o 88/Suunn-os/C/7.9.1971, T25313/7, KA; PE n:o 2/Suunn-os/S sal/12.1.1972, T24411/2 ja PE n:o 221/Järjtsto/Db/2.3.1973, T 25359/Daa1, KA.
- 227 Peltonen – Honkasalo (2006), s. 73–75; PE suunnos n:o 74/Daa/12.5.1981, T25314/4, KA; PV Atk-laitos n:o 363/Da/24.3.1986, T27043/15, KA; PE:n julkaisu: *Puolustusvoimien toiminta 1975*, Helsinki 1976, s. 18.
- 228 PE:n henkilöstölehti *Kaartin kortteli* 11/1982, s. 5–7, Kansalliskirjasto (KK); Koivula – Svartström – Helasvuo (2016), s. 100; PE n:o 1010/Esiktsto/Dbc/15.6.1977, T25157/17, KA.
- 229 Asetus 278/1965; Koivula – Svartström – Helasvuo (2016), s. 70, 92–93, 102 ja 109; PE n:o 264/Esiktsto/Hha/2.3.1984, T27043/19, KA; PE n:o 278/Esiktsto/Hha/6.3.1984, T27043/19, KA; PE n:o 163/Esiktsto/Dbc/17.2.1984, T27043/10, KA; Koivula – Svartström – Helasvuo (2017), s. 81–92.
- 230 PE n:o 789/Esiktsto/16 a/16.8.1968, T22822/44, KA; PE n:o 991/Esiktsto/Dl/23.10.1968, T25156/8, KA; PE 811/Esiktsto/16 b/4.9.1971, T25156/14, KA; PE n:o 1741/Esiktsto/Dba/27.10.1977 ja PE n:o 27/Henkilöstöneuvosto/Daa/24.10.1977, T25157/7, Dba 1, KA.
- 231 PE esiktsto n:o 14.11.1979, T27043/19, KA; PE n:o 743/Esiktsto/Dbc/2.8.1979, T25157/18, KA.
- 232 PE n:o 274/Esiktsto/Dbc/28.2.1977, T25157/17, KA.
- 233 PE n:o 349/Esiktsto/Dba/17.1.1979, T25157/7, Dba 1, KA.
- 234 PE n:o 698/Esiktsto/Dbc/25.7.1980, T25157/18, KA; PE n:o 436/Esiktsto/Dbc/21.5.1982, T27043/10, KA; PE n:o 579/Esiktsto/Dba/14.7.1982, T25157/7, Dba 1, KA; Sirviö, Risto, materiaaliapäällikkö, ilmoitus 13.8.2019, aineisto kirjoittajalla; PE n:o 2/YT-K/C/6.5.1988, T 27043/20, KA.
- 235 PE n:o 310/Esiktsto/Hc/19.4.1968, Ha 1, T25156/15, KA.
- 236 PE esiktsto n:o 22.5.1978, T27043/19, KA; Sirviö, Risto, ilmoitus 22.8.2019, aineisto kirjoittajalla. Everstiluutnantti Halonen, Ville, Pääesikunnan päällikön avustaja, ilmoitus 30.11.2020, aineisto kirjoittajalla.
- 237 PE n:o 260/Esiktsto/2 d/29.2.1968, T22822/43, KA; PE n:o 882/Esiktsto/12/20.9.1968, T22822/44, KA; PE n:o 595/Esiktsto/Dc/7.8.1969, T25156/6, KA; PE n:o 422/Esiktsto/2d/6.5.1971, T25156/14, KA.

- 238 PE n:o 851/Esiktsto/Dbc/9.8.1977, T25157/17, KA; PE esiktsto n:o 200/Dbc/19.2.1979, T27043/19, KA.
- 239 PE n:otta/14.2.1979, s. 1–2, T27043/19, KA; PE n:o 1164/Esiktsto/Dca/15.12.1980, T25157/18, KA.
- 240 PE n:o 534/Esiktsto/Hha/12.7.1983, T27043/19, KA.
- 241 PE n:o 272/Esiktsto/Hha/7.4.1983, T27043/19, KA; PE n:o 888/Esiktsto/Hha/23.11.1983, T27043/19, KA; PE n:o 990/Esiktsto/Hha/22.12.1983, T27043/19, KA; *Kaartin kortteli* 3/1985, s. 1–2 ja 4/1985 s. 1–2, KK.
- 242 PE n:o 429/Esiktsto/Dbc/9.6.1983, T27043/10, KA; PE n:o 418/Esiktsto/Hha/13.4.1984, T27043/19, KA.
- 243 PE n:o 576/Esiktsto/Dbc/10.4.1986, T27043/10, KA; *Kaartin kortteli* 7/1987, s. 3, KK; PE n:o 315/Esiktsto/Hha/3.3.1987, T27043/19, KA; *Kaartin kortteli* 11/1987, s. 3, KK.
- 244 PE n:o 698/Esiktsto/Hha/19.5.1988, T27043/19, KA; PE n:o 1288/Hha/4.10.1988, T27043/19, KA; PE n:o 293/Esiktsto/Hha/28.2.1990, T27043/19, KA.
- 245 PE n:o 578/Esiktsto/Hha/22.4.1988, T27043/19, KA.
- 246 PE n:o 869/Esiktsto/Dbc/6.6.1977, T25157/17, KA; PE n:o 412/Esiktsto/Dbc/12.3.1986, T27043/10, KA; PE n:o 694/Esiktsto/Dbc/17.5.1988, T27043/12, KA; PE n:o 337/Esiktsto/Hha/4.3.1988, T27043/19, KA; PE n:o 996/Esiktsto/2d/19.8.1990, T27043/18, KA.
- 247 PE n:o 1350/Esiktsto/Hha/19.10.1988, T 27043/19, KA; PE n:o 71/Esiktsto/Hha/12.1.1989, T27043/19, KA; PE n:o 1186/Esiktsto/Hha/27.10.1990, T 27043/19, KA; PE n:o 1198/Esiktsto/Hha/24.10.1990 ja PE n:o 1281/Esiktsto/Hha/16.11.1990, T 27043/19, KA; PE n:o 213/Esiktsto/Hha/4.3.1991, T27043/19, KA.
- 248 Uudenmaan työsuojelupiirin pöytäkirja n:o 27944/27.5.1985, T27043/19, KA; PE n:o 699/Esiktsto/26/25.9.1992, T27043/18, KA.
- 249 PE n:o 39/Järjstto/Daa sal/15.3.1988, PE järjstto 1987–88, T25204/Da 6 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 250 PE n:o 58/Järjstto/Daa sal/9.6.1988, PE järjstto 1987–88, T25204/Da 6 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 251 PE n:o 106/Daa sal/15.12.1988, PE järjstto 1989–90, T25204/Da 7 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 252 PE n:o 26/Daa sal/10.3.1989, PE järjos 1976–1991, T25204/Db 1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); JOHA 91 harjoituksen mappi n:o 913, PE koulos/H 5 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 253 VN:n esittelylista 8.7.1992, PLMArk; Asetus 667/1992, 1, 9, 11, 19 ja 50–55 §; PE n:o 882/Hn ETS/järjos/16.10.1992, T25360/45, KA; Lehtimäki, Pentti: Puolustusvoimien johtamis- ja hallintojärjestelmä uudistuu 1.1.1993. *Kylkirauta* 4/1992, s. 10–12.
- 254 Asetus 667/1992, 12 §.
- 255 Asetus 667/1992, 13 §; PE tiedotus: *Puolustusvoimien toiminta 1994*, Kuopio 1995, s. 7; HY: *Suomen valtiokalenteri 1992*, s. 288 ja *Suomen valtiokalenteri 1993*, s. 289, WSOY, Porvoo.
- 256 Asetus 667/1992, 14 §.
- 257 Asetus 667/1992, 15 §; Kämäri, Vesa: Puolustusvoimien materiaalilaitos. *Tykkimies 1994*, Cosmoprint Oy, Helsinki 1994, s.140–143; HY: *Suomen valtiokalenteri 1993*, WSOY, Juva 1994, s. 289–291.
- 258 Alasjärvi (2009), s. 108; Heinonen (2000), s. 228; HY: Suomen valtiokalenteri 1992 ja Suomen valtiokalenteri 1993, WSOY, Porvoo; Merjola, Timo: Materiaalihallinto uudessa organisaatiossa. *Sotataloustietoutta IV*, Pääesikunnan materiaalihallinto-osasto. Sotataloudellinen seura, Raamattutalo, Pieksämäki 1993, s. 13–14.
- 259 Puranen, Elja: *Pioneeriaselajin historia 1969–1993*. Länsi-Savo Oy, Mikkeli 1995, s. 507; PE n:o 911/Esiktsto/Dbc/14.12.1992, T27043/11, KA; Härmäläinen, Markku: *Suojelun kuusi vuosikymmentä 1933–1993*. Gummerus, Jyväskylä 1993, s. 11; *Hakku* 1/1993, s. 9; *Hakku* 2/1994, s. 12; *Hakku* 2/1998, s. 6–7.
- 260 Lehtimäki (1992), s. 12; Sinkko, Risto: *Maanpuolustustahto – mielialaraportteista mielipiteen mittauksiin*. Karjalainen, (2018), s. 274; Asetus 1367/1993, 14 ja 15§; PE n:o 384/Hn ETS/23.3.1992, T25360/46, KA; HY: *Suomen valtiokalenteri 1995*, Ajasto Vantaa 1995, s. 294–295.
- 261 Laki 740/1994; Asetus 741/1994, 12§; PE kanslian julkaisu *Pääesikunta 100 vuotta 2.2.2018*. Juvenes Print, Tampere 2018, s. 18; Peltonen – Honkasalo (2006), s. 116–120; PE tiedotus: *Puolustusvoimien toiminta 1995*. Suomen Graafiset Palvelut Oy, Kuopio 1996, s. 19.
- 262 Alasjärvi, Jouko – Lainevirta, Markku – Mäkipää, Juha – Pohjala, Kari: *Maavoimaesikunnasta maavoimien esikuntaan, Kebityksen ja muutosten vuodet 1993–2007*. Edita, Helsinki 2009, s. 29–30; PE tiedotus: *Puolustusvoimien toiminta 2000*. Suomen Graafiset Palvelut Oy, Kuopio 2001, s. 4–5.
- 263 Esittely tasavallan presidentille, perustelumuiotio n:otta, Kipinoinen, Seppo, puolustusministeriön hallitusneuvos, 28.11.1997, PLMArk; Asetus 1047/1997; Asetus 137/1998, 37 §; Alasjärvi – Lainevirta – Mäkipää – Pohjala (2009), s. 29, 65–66; Esittely Tasavallan Presidentille, perustelumuiotio n:otta/Kipinoinen Seppo/17.3.2000, PLMArk; Asetus 282/2000, 3, 5 ja 9 §; HY: *Suomen valtiokalenteri 2000*. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 2000, s. 296.
- 264 Asetus 1046/2000, 2, 12–13 §; VN:n yleisistunto 7.12.2000, liite 1, PLMArk; PE viestintäos: *Toimintakertomus 2003*. Helsinki 2004, s. 4; HY: *Suomen valtiokalenteri 2004* ja *Suomen valtiokalenteri 2007*. Talentum Media, Helsinki 2004 ja 2007.
- 265 *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka*. VN:n selonteko VNS 6/2004, VN:n julkaisusarja 16/2004, s. 97–104.
- 266 Asetus 1165/2006, 10, 12–13 ja 18 §; VN:n yleisistunto 14.12.2001, liitteenä PLM:n muistio n:otta, Kipinoinen, Seppo 11.12.2006, PLMArk; HY: *Suomen valtiokalenteri 2007* (2007).
- 267 PE kanslia: *Pääesikunnan vuosiraportti 2006*. AD4026/20.2.2007, liite 3, Pääesikunnan arkisto (PEArk); Pisto, Martti, eversti evp., puolustusvoimien turvallisuuspäällikkö vuosina 2003–2006, tiedonanto 29.8.2019, aineisto kirjoittajalla; Peltonen – Honkasalo (2006), s. 174–177.
- 268 PE AD4026/20.2.2007, liite 3, PEARk.
- 269 HE 264/2006, s. 1–2; laki 551/2007, 1 §.
- 270 Laki 551/2007, 26, 27 §; HE 264/2006, s. 41.
- 271 Laki 551/2007, 29 ja 43 §; HE 264/2006, s. 45–46.
- 272 Laki 551/2007, 17 ja 45 §; HE 264/2006, s. 14; laki 509/2013, 27 b §.
- 273 Asetus 1319/2007, 2 §; Kipinoinen, Seppo, muistio n:otta 11.12.2007, PLMArk.
- 274 PE suunnos AD29020/17.12.2007, PEARk.
- 275 PE suunnos AF7641/22.4.2009, PEARk; PE kanslia AG22783/24.11.2010, PEARk; PE:n kansliakokous 5/2011, 25.8.2011, PE kanslia HK675/PEHSM hallinto 001/1.1.2015, PEARk.
- 276 PE opos n:o 7/Daa sal/4.1.1989, PE suunnos 1990, T25315/ H 15 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE kanslia AD31980/28.11.2007, PEARk.

- 277 Tynkkynen, Vesa – Jouko, Petteri: *Uhkälähtöinen puolustus suunnitelu*. Karjalainen (2018), s. 136–162.
- 278 PE n:o 70/Optsto/Dbal/1.1.1974, T25767/Dbal 1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 75/Henksto/Hial sal/17.5.1976, PE Op-os, T25767/Dbc 1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 130/Dbc sal/8.3.1982, PE Pion-os 198–82, T26763/F 8–9 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 662/Esiktsto/Dbc/29.5.1990, T27043/11, KA; PE kanslia AN567/26.1.2017/ST IV, PEArk (Tutkimuslupa).
- 279 *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2012. Valtioneuvoston selonteko*. Valtioneuvoston kanslian (VNK) julkaisusarja 5/2012, Helsinki 2012; *Valtioneuvoston puolustus selonteko*. VNK julkaisusarja 5/2017, Helsinki 2017; PE kanslia AO16223/20.12.2018/ST IV, PEArk (Tutkimuslupa).
- 280 Valtiovarainministeriön järjestelyosasto: *Valtion virastot ja laitokset, Valtionhallinnon organisaatio, tehtävät ja toiminta*. Helsinki 1976, s. 88–98; Puolustusvoimien internetsivut: <https://puolustusvoimat.fi/tietoa-meista/paesikunta>, viitattu 31.8.2019.
- 281 PE n:o 2515/Kntotsto/2 i/29.12.1952, T 25234/16, KA; Saarinen (1975), s. 447; PE n:o 1750/Dbc/13.11.1978, T26324/31, KA; PE knto-os n:o 856/Dbc/16.12.1992, T 27043/11, KA; HY: *Suomen valtiokalenteri 2014*. Talentum media Oy, Helsinki 2014; Väisänen, Paavo, tiedonanto 17.9.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 282 Internet, <https://pvintra.tuve.fi/Puolustusvoimat/Toimialat/Tarkastus>, viitattu 14.5.2019; *Pääesikunta 100 vuotta 2.2.2018* (2018), s. 46–47; Vähäkangas, Petri, komentaja, sisäisen tarkastusyksikön päällikkö, PE, tiedonanto 14.5.2019, aineisto kirjoittajalla; <https://vm.fi/sisainen-tarkastus>, Sisäinen tarkastus valtionhallinnossa, viitattu 8.7.2019.
- 283 Roudasmaa, Stig – Paldanius, Seppo – Enqvist, Ove: *Puolustusvoimien teknillisen tarkastustoiminnan historiikki*. Edita 2005, s. 18 ja 23; <https://pvintra.tuve.fi/Puolustusvoimat/Toimialat/Tarkastus>, viitattu 14.5.2019; <https://puolustusvoimat.fi/tietoa-meista/paesikunta/teknillinen-tarkastusosasto>: Pääesikunnan teknillinen tarkastusosasto, viitattu 14.5.2019; *Pääesikunta 100 vuotta 2.2.2018* (2018), s. 44–45; PE suunnos PAK 01:17, Pääesikunnan työjärjestys, 5.1.2005, s.70, PEArk.
- 284 Kirjoittajan kokemukset työskentelystä Pääesikunnassa vuosina 1983–1989.
- 285 Liimatta (2018a), s. 363; PE n:o 1515/Järitsto/10 a/12.8.1953, T25359/18, KA.
- 286 PE n:o 1020/Järitsto/10 a 1/8.6.1965, T25313/10, KA.
- 287 PE suunnos PAK 01:17, Pääesikunnan työjärjestys 2005, PEArk; Suvanto, Kai, komentaja, apulaisosastopäällikkö, PE kanslia, tiedonanto 7.10.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 288 PE n:o 76/Järitsto/Daa sal/17.6.1975, T29804, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 289 PE n:o 175/Kntotsto/Dbd/30.1.1976; PE n:otta/22.1.1976; PE n:o 1856/Kntotsto/Dbd/26.11.1979; PE n:o 2045/Kntotsto/Dbd/10.11.1981; PE n:o 2012/Kntotsto/Dbd/29.11.1982, T26324/35, KA.
- 290 PE n:o 10/Suunnsto/Da/sal/28.9.1965, T24411/2, KA, s.1–2 ja 5; Asetus 114/1968, § 24; PE n:o 7/Suunnos/1/1.4.1968, T25313/10, KA.
- 291 PE n:o 434/Esiktsto/Dbc/20.5.1977, T25157/17, KA; PE suunnos n:o 7/Hc sal/12.1.1978, PE suunn-os 1977–78, T25315/H 2 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 292 PE suunnos n:o 218/Da/18.11.1991, T26012/3, KA.
- 293 PE suunnos n:o 112/Daa/9.10.1990, T26012/9, KA; PE suunnos n:o 8/H1/15.1.1991, T26012/9, KA; PE suunnos n:o 171/H1/29.8.1991, T26012/9, KA; PE tiedotus: *Puolustusvoimien toiminta 1995*. Suomen Graafiset Palvelut Oy, Kuopio 1996, s. 5.
- 294 PE kanslia HK675/1.1.2015, PEArk.
- 295 PE n:o 507/Kntotsto/2 p/27.2.1953, T25234/16, KA; PE n:o 1588/Kntotsto/Db/16.10.1968, T25156/13, KA; PE n:o 675/Esiktsto/Daa/3.5.1977, T25157/5, KA; Puiras, Jari, majuri, sektorin johtaja, PE kanslia, tiedonanto 19.9.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 296 Ahokas, Lari: *Ruotuväki 40 vuotta. Upseerit perustivat, varusmiehet toimittivat*. Suomen graafiset palvelut, Kuopio 2003, s. 11, <https://fi.wikipedia.org/wiki/Ruotuväki>, viitattu 8.9.2019.
- 297 Anthoni, U. – Salonen, L. – Kalervo, L. – Korosuo, T. – Hyppä, I.: Teknillinen tutkimus- ja kehittämistoiminta puolustusvoimissa, *Tiede Ja Ase* n:o 33. Suomen Sotatieteellinen Seura (SSTS) 1975, s. 43–79, <https://journal.fi/ta/article/view/4755>, viitattu 19.9.2019.
- 298 PE n:o 664/Esiktsto/DI/28.4.1967, T25156/8, KA.
- 299 PE n:o 1009/Esiktsto/DI/7.10.1967, T25156/8, KA.
- 300 PE n:o 220/Esiktsto/DI/27.3.1969, T25156/8, KA; PE n:o 106/Esiktsto/Dbc/29.10.1979, T25157/18, KA.
- 301 PE n:o 241/Esiktsto/Dbc/2.3.1979, T25157/18, KA; PE n:o 114/Esiktsto/Dbc/21.1.1980, T25157/18, KA.
- 302 PE n:o 1621/Esiktsto/Dbc/24.2.1983; PE n:o 1671/Knto-os/Dbc/21.12.1984 ja PE n:o 1295/Esiktsto/Dbc/30.9.1986, T27043/10, KA.
- 303 PE komento-osasto (knto-os) n:o 453/Dbc/26.3.1987, T27043/11, KA
- 304 PE n:o 234/Kntotsto/Daa/24.4.1992, T26324/18, KA.
- 305 PE henkilöstosasto (henkos) AM21861/22.12.2016, PEArk; PE kanslia AJ 13850/10.7.2013, PEArk; PE AN7817/9.3.2017, PEArk; Väisänen, Paavo, tiedonanto 30.9.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 306 PVPE n:o 1300/Kom.2/28/5.5.1947; PVPE n:o 661/Kom.3/I/y/20.5.1948 ja PE n:o 581/Kntotsto/24.3.1954, T25234/23, KA.
- 307 Laki 551/2007, 45 §.
- 308 PE n:o 300/Esiktsto/D I/22.2.1967, T25156/8, KA.
- 309 PE tutksto n:otta 7.11.1969, kopio kirjoittajalla; PE n:o 4/Esiktsto/Dbal/10.1.1977, T25157/7, Dbal 1, KA; PE n:o 711/Esiktsto/Dbc/25.6.1984, T26324/44, KA.
- 310 PE knto-os:n ohje n:o 38/Dbc/11.1.1991, T 27043/11, KA; PE n:o 227/Esiktsto/Dca/12.3.1992, T 27043/12, KA; PE n:o 918/Esiktsto/Dbc/13.7.1987, T 27043/11, KA; PE esikos yt-elimen pöytäkirja AE24118/27.11.2008, PEArk; Puolustusvoimien internetsivut: [https://puolustusvoimat.fi/artikkeli/-/asset\\_publisher/turvallisuustasojarjestelma-kayttoon-puolustusvoimissa](https://puolustusvoimat.fi/artikkeli/-/asset_publisher/turvallisuustasojarjestelma-kayttoon-puolustusvoimissa), viitattu 12.9.2019.
- 311 PE n:otta/Esiktsto/30.8.1982, T25157/25, KA; PE n:o 148/Esiktsto/5/18.2.1992, T27043/18, KA; PE n:o 974/Esiktsto/Dbc/14.10.1980, T25157/18, KA; PE kanslia AN7817/9.3.2017/ST IV, PEArk (Tutkimuslupa).
- 312 PE n:o 1986/Kntotsto/dc/22.11.1973, T25234/25, KA; Sota-arkisto n:o 2686/Dc/21.8.1973, T25234/25, KA.
- 313 PE n:o 324/Esiktsto/20/31.3.1971, T25156/14, F 59, KA; PE n:o 411/Esiktsto/Dbc/20.4.1979, T25157/18, KA; PE n:o 536/Esiktsto/Dbc/14.7.1983, T27043/10, KA.
- 314 PE:n esikuntakäskey 2/60, n:otta/30.1.1960, T21461/2, KA.
- 315 PE n:o 647/Esiktsto/5/18.4.1961, T21461/7, KA; PE n:o 146/Esiktsto/5/5.2.1968, T22822/44, KA.
- 316 PE n:o 1317/Esiktsto/Dbc/11.10.1988, T27043/11, KA; PE n:o

- 241/Esiktsto/Dbc/2.3.1979, T25157/18, KA; *Kaartin kortteli* n:ot 9/1980 ja 1/1981, KK.
- 317 PE n:o 368/Atksto/5/21.10.1961, T21461/7, KA; PE n:o 902/Esiktsto/5/27.9.1968, T22822/44, KA.
- 318 PE n:o 1056/Esiktsto/5/13.9.1990, T27043/18, KA; PE esiktsto 1980: *Tervetuloa Pääesikuntaan*. MPKK:n kirjasto.
- 319 PE kanslia AO16223/20.12.2018/ST IV, PEArk (Tutkimuslupa); PE kanslia AO8643/29.5.2018, PEArk; Väisänen, Paavo, tiedonanto 17.9.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 320 Tervasmäki (1978), s. 395; Virastodemokratian suunnitteluryhmän muodostamiskokouksen pöytäkirja n:otta 2.9.1974, PE esiktsto, työryhmien asiakirjat 1974–1992, Hi I 1, Hi II 1; Virastodemokratian suunnitteluryhmän pöytäkirja n:otta 17.6.1975, PE esiktsto, työryhmien asiakirjat 1974–1992, Hi I 1, Hi II 1; PE n:o 832/Esiktsto/Db/28.9.1976, T27043/20, KA.
- 321 PE: n:o 832/Esiktsto/Db/28.9.1976, s. 4; PE n:otta, henkilöstöneuvoston vaalilautakunta 28.10.1976; PE n:o 1/YTK/Ca/23.5.1977, T27043/20, KA; *Kaartin kortteli* 4/1984, s. 7, KK; kirjoittajan omat muistikuvat; PE n:o 100/Esiktsto/2d/19.1.1990, T27043/18, KA; PE n:o 83/Esiktsto/Dbc/17.11.1992, T27043/11, KA.
- 322 PE n:o 786/Esiktsto/Dbc/25.5.1978, T25157/17, KA; PE pöytäkirja n:o 2, ruokalatoimikunta 8.12.1986, pöytäkirja n:o 1, ruokalatoimikunta 18.4.1990 ja pöytäkirja n:o 2, ruokalatoimikunta 14.8.1991, T27043/20, KA.
- 323 PE n:o 1661/Esiktsto/22/16.12.1965, T22822/35, KA; PE n:o 1007/Esiktsto/22/15.6.1977, T25157/23, KA; PE n:o 1840/Lääktsto/Dbc/15.8.1977, T25314/16, KA; PE tiedote n:otta/Esiktsto/30.8.1982, T 25157/25, KA; PE n:o 61/Esiktsto/Dbc/17.1.1983, T27043/10, KA; PE kanslia AO16223/20.12.2018/ST IV, PEArk (Tutkimuslupa).
- 324 PE n:o 981/Esiktsto/5/23.10.1968, T 22822/44, KA; PE n:o 37/Esiktsto/DI/14.1.1970, T 25156/8, KA; Sirviö, Risto, PE:n materiaalipäällikkö, ilmoitus 22.8.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 325 PE n:o 241/Esiktsto/Dbc/2.3.1979, T 25157/18, KA; PE n:o 559/Esiktsto/5/30.5.1990, T 27043/18, KA.
- 326 PE esikos AF 2497/16.2.2009, PEArk; PE henkos HL 1175/13.5.2016, PEArk.
- 327 PE kanslia AM19439/9.2.2017, PEArk; PE kanslia AL 21264/2.12.2015, PEArk.
- 328 PE henkos: *Puolustusvoimien henkilöstötilinpäätös 2018*. Punamusta Oy, Tampere 2018; PE kanslia AM14833/19.8.2016, PEArk.
- 329 *Kaartin Kortteli* 1/1979, s. 1, 2–12 ja 2/1979, s. 3–5, KK.
- 330 PE kanslia AO16223/20.12.2018/ST IV, PEArk (Tutkimuslupa).
- 331 Suvanto, Kai, tiedonanto 7.11.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 332 Palokangas, Marko (toim.): *Suomen puolustusvoimien joukko-osasto-perinteet*. Gummerus, Jyväskylä 2008, s. 52–53.
- 333 PE n:o 949/Esiktsto/2/2.7.1986, T27043/16, F 13, KA; *Kaartin kortteli* 1/1988 sekä kirjoittajan omat muistikuvat toimiessaan henkilöstöneuvoston puheenjohtajana.
- 334 PE kanslia, käskyjä vuosipäivän tilaisuuksista A1343/16.1.2012, AJ230/8.1.203, AL678/15.1.2015, AO22316/7.1.2019, PEArk; PE n:otta 15.1.2019, PEArk; PE kanslia A1434/16.1.2012, PEArk; Suvanto, Kai, ilmoitus 6.2.2020.
- 335 PE n:o 1172/Kirksto/6 g/5.12.1967, T22822/41, KA; PE kn-to-os n:o 1062/Esiktsto/2 d/10.12.1982, T25157/25, KA; PE kn-to-os n:o 1331/Esiktsto/2 d/3.12.1990, T27043/18, KA; PE kanslia AO16223/20.12.2018/ST IV, PEArk (Tutkimuslupa). PE kanslia AK22902/1.12.2014, AM19485/1.12.2016 ja AO21768/29.11.2018, PEArk.
- 336 *Kaartin kortteli* n:o 1/1988, s. 4 ja n:o 3/1988, s. 4, KK; Väisänen, Paavo, tiedonanto 17.9.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 337 PE n:o 213/Esiktsto/Eba/14.3.1983, T27043/15, KA; *Kaartin kortteli* 3/1985, s.1, KK; PE:n n:o 136/Esiktsto/15/30.1.1990, T27043/18, KA.

## 2 SOTILAALLISEN MAANPUOLUSTUKSEN JOHDOSSA

### PÄÄESIKUNTA KOMENTAJAN JOHTOESIKUNTANA

- Tietoja maanpuolustuksesta 1996. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana*. MPKK, Jyväskylä 1996, s. 66; *Tietoja maanpuolustuksesta 2002. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana*. MPKK, Hämeenlinna 2002, s. 35 ja 113; *Tietoja Suomen kokonaismaanpuolustuksesta 2006. Kansalaisten turvallisuus – yhteiskunnan toiminnan turvaaminen*. MPKK, Helsinki 2005, s. 150.
- Ratinen (2018), passim; Raunio, Ari: *Suomen puolustusvoimien ensimmäinen vuosisata*. Karjalainen (2018), s. 64–68.
- Esim. Tynkkynen – Jouko (2018), s. 138–143; Kenraali Jaakko Valtasen haastattelu 15.5.2020; Lipponen (1997), s. 36, 264, 380 ja 464.
- Puolustusvoimain komentajien tiedonannot ja haastattelut: kenraali Valtanen, Jaakko (komentajana 1983–1990), kirjallinen vastaus 10.11.2019; amiraali Klenberg, Jan (1990–1994), haastattelu 25.9.2019; kenraali Häggelund, Gustav (1994–2001), kirjallinen vastaus 10.5.2019; amiraali Kaskeala, Juhani (2001–2009), kirjallinen vastaus 2.10.2019; kenraali Puheloinen, Ari (2009–2014), kirjallinen vastaus 26.6.2019; kenraali Lindberg, Jarmo (2014–2019), kirjallinen vastaus 10.11.2019. Tiedonantojen ja haastattelujen lähdeaineisto kirjoittajalla.
- Tietoja maanpuolustuksesta 1996*, s. 71–72; Kenraali Valtanen totesi adjutantilleen vuonna 1984, että puolustusvoimain komentajaa ja Pääesikunnan päällikköä ei sijaisusjärjestelyjen vuoksi voida sijoittaa samaan kulkuneuvoon, esimerkiksi lentokoneeseen. Kirjoittajan omakohtaiset kokemukset puolustusvoimain komentajan adjutantina vuosina 1984–1988. Ks. esim. Palokangas, Markku (toim.): *Itsenäisen Suomen kenraalikunta 1997–2018*. WSOY 2018, s. 26.
- Aiemmassa viitteessä mainitut komentajien tiedonannot ja haastattelut.
- Asetus puolustusneuvostosta 137/1957, annettu 21.3.1957, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1957/19570137>, viitattu 6.5.2020.
- Kokoonpanosta ks. <https://valtioneuvosto.fi/tietoja/ministerivaliokunnat>, viitattu 9.5.2020; *Tietoja Suomen kokonaismaanpuolustuksesta 2006*. MPKK, Edita 2005, s. 116; Puheloinen 16.5.2020.
- Käsitteistö on toistaiseksi vahvistamaton, joten tässä on esitetty puo-



- lustusministeriön käyttämä käsitteversio. Raitasalo, Jyri, puolustusministerin erityisavustaja, tiedonanto 14.4.2020. Myös Juhani Kaskeala on käyttänyt käsitteitä strategis-poliittinen ja strategis-operatiivinen muistiossaan, joka liittyi perustuslain tarkastuskomitean työhön vuonna 2010. Muistio, Helsinki 21.9.2010, aineisto kirjoittajalla.
- 10 Ks. puolustusministeriön tehtävät ja toiminta, <https://www.defmin.fi>, viitattu 6.5.2020; Lindberg 10.11.2019.
- 11 Kaskeala, Juhani, muistio 21.9.2010.
- 12 *Tietoja maanpuolustuksesta 1996*, s. 72; *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*, s. 86; *Tietoja kokonaisuusmaanpuolustuksesta 2006*, s. 118.
- 13 Jyränki, Antero: *Presidentti-instituutio aikamme Euroopassa, 2009*. Oikeustiede – Jurisprudentia 2009:XLII, <https://www.edilex.fi>, viitattu 14.3.2020; Valtanen 10.11.2019.
- 14 Uudesta perustuslaista ks. [https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/1999/15.10.1999\\_tyoryhma\\_esittaa\\_puolustusministerille\\_lasnaolo-oikeus\\_presidentin\\_kabinettiesittelyihin\\_sotilaskasvaysoissa.848.news](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/1999/15.10.1999_tyoryhma_esittaa_puolustusministerille_lasnaolo-oikeus_presidentin_kabinettiesittelyihin_sotilaskasvaysoissa.848.news); Suomen perustuslaki 731/199, 58 §, viitattu 14.3.2020.
- 15 Kaskeala 2.10.2019; Puheloinen 26.6.2019.
- 16 Muistioista ks. [https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76132/omtr\\_2008\\_8\\_perustuslaki\\_2008\\_tyoryhman\\_muistio\\_212s.pdf?sequence=1](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76132/omtr_2008_8_perustuslaki_2008_tyoryhman_muistio_212s.pdf?sequence=1), oikeusministeriö, julkaisunumero. 9/2010. Jyränki tarkasteli asiaa Ranskan, Puolan, Saksan, Itävaltan ja Irlannin presidenttien vallan pohjalta. Jokaisessa tarkastelun kohteena olleessa viidessä hallitusjärjestelmässä perustuslaki jakaa presidentin valtuudet kahteen ryhmään, nimellisiin (sidottuihin) ja reaalsiin (omiin). Perustuslain tekstissä nimellisyys näkyy tavallisimmin määräyksenä siitä, että presidentti tekee päätöksensä hallituksen ehdotuksen mukaan tai että ministerin varmennus on päätöksen voimaantulon edellytys. Reaalit valtuudet, joiden käytössä presidentti käyttää omaa riippumatonta harkintaansa, ovat enimmäkseen – mutta eivät aina – niin sanottuja reservivaltuuksia. Raportti 31.3.2001. s. 3; Kaskeala, Juhani 2.10.2019 ja Puheloinen 26.6.2019.
- 17 Tyllilä, Markku: *Jyränki Antero*. Kansallisbiografia-verkojulkaisu. *Studia biographica* 4, Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–.
- 18 Kaskeala 2.10.2019; Puheloinen 26.6.2019.
- 19 Mainittu mietintö [https://www.defmin.fi/julkaisut\\_ja\\_asiakirjat/mietinnot\\_vali-ja\\_loppuraportit/2011/sotilaskasvaytyoryhman\\_mietinto](https://www.defmin.fi/julkaisut_ja_asiakirjat/mietinnot_vali-ja_loppuraportit/2011/sotilaskasvaytyoryhman_mietinto), viitattu 18.5.2020.
- 20 Kaskeala 2.10.2019; Puheloinen 26.6.2019 ja 16.5.2020.
- 21 Hämäläinen, Unto: Kekkonen ajan komentaja, *Helsingin Sanomat* 9.11.2009; Airio, Pentti: *Yrjö Keinonen – uudistajaksi asetettu*. MPKK, Sotahistorian laitos. Julkaisusarja 1, n:o 10. Edita, Helsinki 2007, s. 92–103; Valtanen 15.5.2020.
- 22 Valtanen 10.11.2019.
- 23 Hägglund 10.5.2019.
- 24 Valtanen 10.11.2019; Kaskeala 2.10.2019; Puheloinen 26.6.2019.
- 25 Valtanen ja Klenberg ottivat käyttöön tämän tavan vuodesta 1984 alkaen. Kirjoittajan omakohtaiset kokemukset puolustusvoimain komentajan adjutanttina vuosina 1984–1988.
- 26 Puheloinen 26.6.2019 ja 16.5.2020.
- 27 Lindberg 10.11.2019.
- 28 Puheloinen 26.6.2019.
- 29 Valtanen 10.11.2019.
- 30 Valtanen 10.11.2019.
- 31 Klenberg 25.9.2019.
- 32 Hägglund 10.5.2019; Kaskeala 2.10.2019; Palokangas, Markku (2018), s. 80 ja 124.
- 33 Hägglund 10.5.2019; Kaskeala 2.10.2019.
- 34 Puheloinen 26.6.2019.
- 35 Valtanen 10.11.2019.
- 36 Palokangas, Markku (2018), s. 310; Valtanen 10.11.2019.
- 37 Aspara, Ilkka, kenraaliluutnantti, haastattelu 10.5.2020, aineisto kirjoittajalla.
- 38 Aspara, haastattelu 10.5.2020; *Maavoimien esikunnanrunnon historiikki*. 29.2.2008/ME5562, Maavoimien esikunta 2008, passim; Palokangas, Markku (2018), s. 40, 222.
- 39 Puheloinen 26.6.2019.
- 40 Lindberg 10.11.2019; Aspara 10.5.2020.
- 41 Valtanen 10.11.2019; Klenberg 25.9.2019; Hägglund 16.5.2020.
- 42 Hägglund 10.5.2019; Kaskeala 2.10.2019; Aspara 10.5.2020. Esimerkiksi Kaskealan ja Puheloinen aikaan neuvottelukuntaan kuuluivat puolustusvoimain komentaja, puolustusministeriön kanslia-päällikkö, Pääesikunnan päällikkö ja apulaisiesikuntapäälliköt (3), puolustushaarojen komentajat, sotilasedustaja EU:ssa ja Natossa, Maanpuolustuskorkeakoulun rehtori sekä puolustusvoimien asessori ja viestintäjohtaja. Kaksi viimeksi mainittua olivat paikalla tietyin rajoituksin.
- 43 Puheloinen 26.6.2019.
- 44 Puheloinen 26.6.2019 ja Lindberg 10.11.2019.
- 45 Nepponen, Olli, prikaatikenraali, haastattelu 22.3.2020, aineisto kirjoittajalla.
- 46 *Ruotuväki* 14/2019.
- 47 Puheloinen 26.6.2020.

#### KOKONAISMAANPUOLUSTUKSEN ALKUTAIPALEELLA

- 48 Tervasmäki, Vilho: *Puolustusneuvosto vuosina 1958–1983*. Puolustusneuvosto, Jyväskylä 1983, s. 16.
- 49 Sama, s. 14.
- 50 Visuri, Pekka: *Puolustusvoimat kylmässä sodassa*. WSOY Juva 1994, s. 56–58; Tervasmäki (1983), s. 15.
- 51 Visuri, Pekka: Puolustuspolitiikka sodan jälkeisinä vuosina. Syrjö, Veli-Matti (toim.) – Karjalainen, Mikko (toim.) – Elfvengren Eero (toim.): *Suomen puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2*. MPKK, Sotahistorian laitos. WSOY, Helsinki 2006, s. 25–27; Tervasmäki (1983), s. 15–16 ja 25; Visuri (1994), s. 57.
- 52 Sama.
- 53 Tervasmäki (1983), s. 16.
- 54 Sama, s. 18.
- 55 Pönkänen, Aarne: Maanpuolustus ja upseerit. *Tiede ja ase* n:o 14. SSTS 1956, s. 5; *Kenttäohjesääntö, Yleinen osa (KO yl) 1973*. PE 1972, s. 13.
- 56 PVPE opos n:o 10/Op.1/10/sal./3.3.1949, T26842/Bb1 sal, PEArk (Tutkimuslupa).
- 57 Sama.
- 58 PVPE:n Op. käsky N:o 1, PE opos n:o 1/Op.1/11 D sal/4.1.1950, T26862/Bb1, PEArk; PVPE järjos:n muistio n:otta, 18.8.1950, s. 3–4, T22520/ Hh 79, PEArk; PE opos n:o 13/Op.1/OT/11 a sal/13.2.1952, s. 18–19, T26842/Bb1 sal, PEArk (Tutkimuslupa).
- 59 PE opos n:o 76/Op.1/10/henk.sal, kirjeistö F 2/1950, 2.9.1950; PE

- opos n:o 6/Op.1/10a sal, 16.1.1951, kirjeistö F/1951, PEArk (Tutkimuslupa).
- 60 Tervasmäki (1983), s. 20–21; Visuri (1994), s. 150.
- 61 Haukilahti, Väinö: Taloudellisen maanpuolustuksen yleisjärjestely. Puolustustaloudellinen suunnittelukunta ja sen toiminta. Tervasmäki, Vilho – Pajunen, Aimo (toim.): *Tietoja maanpuolustuksesta 1969*. PE koulus, Mikkeli 1969, s. 60.
- 62 Tervasmäki (1983), s. 46–47; Riipinen, Pekka: *Kokonaismaanpuolustuksen käsitteen kehityskaari osana Suomen kansallista turvallisuutta*. Turvallisuus- ja puolustusasiain komitea (TPAK) 4.7.2008, s. 13–14.
- 63 Sama.
- 64 Haukilahti (1969), s. 61.
- 65 PVPE opos n:o 10/Op.1/10/sal./3.3.1949, T26842/Bb1 sal, PEArk (Tutkimuslupa).
- 66 *50 vuotta väestönsuojelutyötä. Suomen väestönsuojelujärjestö 1927–1977*. Väestönsuojelusaatiö 1977, s. 513–519.
- 67 Puolustusrevision mietintö 1949, s. 6263.
- 68 PVPE jätös n:o 18.8.1950, T22520/Hh 79 sal, PEArk (Tutkimuslupa).
- 69 PE opos n:o 87/Op.1/OT 10 sal/23.10.1950: *Turmantorjunnan järjestely*, T26843/F1 OT-SAL, PEArk (Tutkimuslupa).
- 70 Sama.
- 71 Tervasmäki (1983) s. 49–51; *50 vuotta väestönsuojelua* (1977), s. 533.
- 72 Visuri (1994), s. 151.
- 73 Sama, s. 151–152.
- 74 PE opos:n muistio 3.6.1957: *Puolustusneuvoston kysymyksiä*. Puolustusneuvosto, Esitykset, esittelyt, 1957–1960, Da1, T27427. Puolustusneuvoston salainen arkisto, PLNArk (Tutkimuslupa). Muistioista myös kirjoittajan havainnot Pääesikunnan asiakirjoista.
- 75 Tervasmäki (1983), s. 23–25.
- 76 Sama.
- 77 Sama, s. 29.
- 78 Esim. Tervasmäki, Vilho: Maanpuolustuksen johto ja yleisjärjestelyt. *Tietoja maanpuolustuksesta* (1969), s. 14–15.
- 79 Ruutu, Juhani: Sotilaalliset toimenpiteet puolueettomuuden ja erityisesti maarajan turvaamiseksi. *Tietoja maanpuolustuksesta* (1969), s. 181–184; Kokkonen, Jukka: *Puolustusvoimat ja rajavartiolaitos*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 556–564.
- 80 PE opos n:o 1/Op.1/11 D sal/4.1.1950, T26862, PEArk (Tutkimuslupa); Ruutu (1969), s. 182.
- 81 Sama.
- 82 Esim. Sisäisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, ks. PVPE:n opkäskey N:o 3, PE opos n:o 93/Op.1/OT/11 sal/ 7.11.1950, T26862, PEArk (Tutkimuslupa); *Keisarillinen julistus* 20.1.1896.
- 83 Vares, Vesa: *Puolustusvoimat ja yhteiskunnan sisäinen turvallisuus*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006), s. 84–99.
- 84 Sama. Ks. myös Visuri, Pekka: Kemin lakot 1949. *Suomi kylmässä sodassa*. Multimedia, Kadettikunta ry 2017.
- 85 PE opos n:o 54/RO/sal, 13.7.1977: *PM erikoiskoulutetun osaston muodostamisesta yleisen järjestyksen ja turvallisuuden voimassapitoon liittyviä tehtäviä varten*. PE opos/Erikoisarkistot, luonnosasiakirjat (RO)/Hla 3 henksal, PEArk (Tutkimuslupa); Vuoden 1977 tapahtumista mm. Visuri, Pekka: *Idän ja lännen välissä – puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*. Fenix-kustannus Oy, Saarijärvi 2010, s. 236–237. Kirjoittajan kokemukset työtehtävästä ETYK-huippukokouksessa 1975 ja kadettina 1976.
- 86 Tervasmäki (1969), s. 51–52; Pesonen, Niilo: Valtakunnallisen lääkintähuollon järjestelyt. *Tietoja maanpuolustuksesta* (1969), s. 40–47.
- 87 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 98–99; *Sotataloustietoutta*. PE sotatalousosasto ja Sotataloudellinen seura 1987, s. 14.
- 88 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 101–103; Tervasmäki (1969), s. 14.
- 89 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 99–100; *Sotataloustietoutta* (1987), s. 16.
- 90 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 84–89; Tervasmäki (1969), s. 14.
- 91 Kautto, T: Valtakunnan rakentajaorganisaatio ja sen toiminnan suuntaviivat. *Tietoja maanpuolustuksesta* (1969), s. 138; *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 84–89.
- 92 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 84–89; Kautto (1969), s. 133–139.
- 93 Ilmailuhallinnon organisaatiot kylmän sodan aikana olivat seuraavat: kauppa- ja teollisuusministeriön ilmailutoimisto 1943–1960 ja -osasto 1963–1970, liikenneministeriön ilmailuosasto 1970–1972, Tie- ja vesirakennushallituksen lentokenttäosasto 1937–1972 ja liikenneministeriön ilmailuhallitus 1.3.1972–1.1.1991, Finavia valtion liikelaitoksena ja 1.1.2010 alkaen valtion omistama osakeyhtiö Finavia Oyj.
- 94 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 87–88; Kautto (1969), s. 133–139.
- 95 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 128–131; Sysivirta, Reima: Valtakunnalliset kuljetukset. *Tietoja maanpuolustuksesta* (1969), s. 125–128.
- 96 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 128–131.
- 97 Sysivirta (1969), s. 120–129; *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 128–133.
- 98 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 133–136; Sysivirta (1969), s. 125.
- 99 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 136–139; Meriv E n:o 1/Optsto/henksal/14.1.1964, liitteenä meriliikennesuunnitelma 20.12.1963 ja *Merivoimien ja Merenkulkulaitoksen yhteistoimintaohje kriisitilannetta ja sodanaikaa varten*, PE opos/kirjeistö, ryhmä 11, asiakirjat n:o 1–64, 1964, F11 henksal, T26862, PEArk (Tutkimuslupa).
- 100 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 90; Kosonen, Vesa: Valtakunnallinen viestitoiminta kriisin tai sodan aikana. *Tietoja maanpuolustuksesta* (1969), s. 47.
- 101 1.3.1970 alkaen liikenneministeriön alainen kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriö.
- 102 Kosonen (1969), s. 47–57; *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 90–92.
- 103 *Kenttäohjesääntö* (1973), s. 92.
- 104 *Viestitoiminnan valmiussuunnitteluohje*. Viestialan neuvottelukunta (VANK) 9.6.1980; *Teletoiminta poikkeusoloissa*. Liikenneministeriö Helsinki 1986; PLN Da 1 1960–1990, PLNArk (Tutkimuslupa).
- 105 Jauho, Pekka: MATINE: Mikä se on ja mihin se pyrkii? *Tietoja maanpuolustuksesta* (1969), s. 57–59; PE opos n:o 9/Staltsto/D henksal/31.10.1968: MATINEN toiminnan historiaa. Kirjeistö, ryhmä 11, asiakirjat 1–38 1968, T26862, F22 henksal, PEArk (Tutkimuslupa).
- 106 PLN n:o 57/Da/20.10.1959/PLN Da 1 1958–: *Muistio henkisen maanpuolustusvalmiutemme kohottamiseen tähtäävistä toimenpiteistä*, PLNArk; Tervasmäki (1983), s. 55–56.
- 107 Riipinen (2008), s. 15–16.
- 108 Esim. Visuri (1994), s. 160–161 ja Tervasmäki (1983), s. 34.
- 109 Valmiuslaki 1080/1991, 22.7.1991.
- 110 Kokkonen T: Puolustuspoliittinen päätöksenteko ja puolustushallinto Suomessa ja eräissä muissa maissa. *Tiede ja ase* n:o 35, SSTS 1977, s. 294.
- 111 PLN n:o 12/Da/10.3.1960/PLN Da1 1958–: Muistio korkeimmasta maanpuolustusopetuksesta, PLNArk (Tutkimuslupa); Tervasmäki (1983), s. 57.
- 112 Riuttala palveli operatiivisessa osastossa vuosina 1955–1958. Ilmola

toimi osaston päällikkönä vuosina 1953–1957. *Kadettiupseerit 1920–1970*. Kadettikunta ry, Karisto Hämeenlinna 1971, s. 248 ja 816.

- 113 Tervasmäki (1983), s. 89. Marraskuussa 1982 puolustusneuvosto hyväksyi vielä entistäkin tarkemmat ohjeet varautumisen suunnitteluun.

#### PUOLUSTUSVOIMAUUDISTUKSET KÄYNTIIN 1990-LUVULLA

- 114 *Puolustusministeriö 100 vuotta*. PLM, Edita, Otava Keuruu 2018, s. 71–72.
- 115 PE n:o 330/Suunn-os/Hhb sal/14.11.1990, T25315/H16sal, MPKKAArk (Tutkimuslupa).
- 116 PE n:o 106/Järj-os/Daa sal/15.12.1988, T25204/Da7sal, MPKKAArk (Tutkimuslupa).
- 117 PE n:o 865/Op-os/Dbal sal/ 29.12.1987 ja n:o 237/Op-os/Daa sal/ 30.3.1988, T25767/Da7sal, MPKKAArk (Tutkimuslupa).
- 118 PVPE:n muistio P.M. 5.11.1949, T26035/8, KA; PE n:o 1680/Järjsto/10a1/24.9.1965, T25359/25, KA ja PE n:o 108/Järjsto/F10sal/10.10.1975, T25204/Hhb1sal, MPKKAArk (Tutkimuslupa).
- 119 PE n:o 86/Järj-os/Daa sal/22.9.1989, T25204/Da7sal, MPKKAArk (Tutkimuslupa).
- 120 Asetus puolustusvoimista 667/1992; PE n:o 39/Järj-os/Daa sal/15.3.1988, T25204/Da7sal, MPKKAArk (Tutkimuslupa); PE n:o 360/Suunn-os/Hha sal/12.12.1990, T25315/H18sal; PE n:o 208/Knto-os/Hhb sal/ 25.10.1991, T25204/Hha1sal ja PE n:o 148/Suunn-os/Hha sal/29.3.1990, T25315/H15sal, kaikki MPKKAArk (Tutkimuslupa).

- 121 VN:n selonteko eduskunnalle 17.3.1997, s. 46–53 ja 77–86.

#### ERÄÄN SELONTEON TARINA – PUOLUSTUSSELONTEKO 2017

- 122 *Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 6.6.1995*. 1995 vp VNS 1. VNK, Helsinki 1995.
- 123 Sama, s. 31.
- 124 Raitasalo, Jyri: Puoli vuosisataa suomalaista puolustuspolitiikkaa. *Puolustusministeriö 100 vuotta* (2018), s. 126–173.

- 125 *Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997*. VNS 1/1997 vp. Edita 1997; *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2001. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 13.6.2001*. VNS 2/2001 vp. Edita, Helsinki 2001; *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2004. Valtioneuvoston selonteko* VNS 6/2004 vp. VNK:n julkaisusarja 16/2004, Edita 2004.

- 126 *Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen strategia. Valtioneuvoston periaatepäätös 27.11.2003*. VN Edita, Helsinki, 2003.

- 127 *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka* (2004). *Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen strategia. Valtioneuvoston periaatepäätös 23.11.2006*. 2006. *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Valtioneuvoston periaatepäätös 16.12.2010*. PLM, Helsinki 2011; *Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Valtioneuvoston periaatepäätös 2.11.2017*. Turvallisuuskomitea 2017.

- 128 *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2009. Valtioneuvoston selonteko*. VNK:n julkaisusarja 11/2009, Yliopistopaino 2009, erityisesti s. 81–123.

- 129 *Turvallisuuspoliittinen seurantaryhmä 2008*. VNK:n kanslian julkaisusarja 8/2008. VNK 2008, s. 20–21.

- 130 *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2012. Valtioneuvoston selonteko*. VNK Helsinki 2012.

- 131 Sama, s. 105.

- 132 Sama, s. 110 (kursivointi: JR).

- 133 *Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juba Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015*. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. VNK, Helsinki 2015, s. 34.

- 134 Välivehmas, Heikki: Puolustuselonteon syntyvaiheet. *Kylkirauta* 1/2017, s. 9–13.

- 135 *Valtioneuvoston puolustuselonteko. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2017*. VNK:n kanslia 2017.

- 136 Välivehmas (2017), s. 9–13.

- 137 *Valtioneuvoston puolustuselonteko (2017)*, s. 8–10.

- 138 Sama, s. 11.

- 139 *Puolustusministeriön strategisen suunnittelun käsikirja*. PLM, Helsinki 2007, s. 17.

- 140 *Valtioneuvoston puolustuselonteko* (2017), s. 19 ja 20.

- 141 Sama, s. 24–25 ja 29.

## 3 SUUNNITTELU JA VALMISTELU SUOMEN PUOLUSTAMISEKSI

#### OPERATIIVINEN OSASTO PALJON VARTIJANA

- 1 PE opos kirjeenvaihtokirjat: 1980–81 Aa 4 sal, 1982–83 Aa 5 sal, 1984–85 Aa 6 sal, 1986–87 Aa 7 sal ja 1988–89 Aa 8 sal, MPKKAArk (Tutkimuslupa).
- 2 PE opos kirjeenvaihtokirjat 1980–89, MPKKAArk (Tutkimuslupa).
- 3 PE opos kirjeenvaihtokirjat 1980–89, MPKKAArk (Tutkimuslupa).
- 4 PE opos kirjeenvaihtokirjat 1980–89, MPKKAArk (Tutkimuslupa).
- 5 Palokangas, Markku (2018), s. 22–355.
- 6 *Kadettiupseerit 1920–2010* (2010), s. 387.
- 7 PE opos sal, helikopteriryhmän asiakirjat 1988–90 Hip 1 sal, MPKKAArk (Tutkimuslupa).

- 8 Suila, Keijo: *Suomen helikopterihanke – puolustusministeriön tilaama raportti NH90 hankinnasta 1998–2008*. Picaset Oy, Helsinki 2008, s. 2.

- 9 Suila (2008), s. 2–3 ja 5–6.

- 10 PE opos kirjeenvaihtokirjat: 1988–89 Aa 8 sal, MPKKAArk (Tutkimuslupa).

- 11 Puolustusministeriön tiedotteet 1999: *Puolustusvoimille sveitsiläinen tiedustelulennokkijärjestelmä*. [https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/1999/5.7.1999\\_puolustusvoimille\\_sveitsilainen\\_tiedustelulennokkijarjestelma.824.news?795\\_o=40](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/1999/5.7.1999_puolustusvoimille_sveitsilainen_tiedustelulennokkijarjestelma.824.news?795_o=40), viitattu 13.1.2020.

## TIEDUSTELUA RAUHAN JA SODAN VARALLE

- 12 Karjalainen (2019), s. 38 ja 50; Päämajoitusestimatorin kierto-  
kirje n:o 1/22.1.1918. Päämajan arkisto, kotelo 14, KA. Tiedustelu-  
elimestä käytettiin vaihtelevasti nimiä *tietotoimisto*, *tiedustelutoimisto* tai *tiedusteluosasto*.
- 13 Backlund, Stefan: Isak Alfthan ja Suomen sotilastiedustelun perusta-  
minen 1915–1918. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 38. SSHS ja  
SM, Tallinna 2018, s. 24; Elfvengren (1997), s. 133–135 ja 143; Pan-  
schin, Vladimir (Panschin 2018a): *Diletantteja vai taitajia? Päämajan  
johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa* (diss.). MPKK,  
Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 3, Juvenes Print, Tampere 2018, s. 39;  
Isak Alfthanin nimikirjanote, KA; Elfvengren, Eero – Laidinen, Einar:  
*Vakoilua itänaajan takana. Yleisesikunnan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa  
1918–1939*. Minerva, Bookwell, Juva 2012, s. 23–24, 25–26.
- 14 Elfvengren–Laidinen (2012), s. 28–29; Elfvengren (1997), s. 141–  
142 ja 200; Panschin (2018a), s. 39.
- 15 Panschin (2018a), s. 38 ja 58–59.
- 16 Yleisesikunta (YE) n:o 1/3.1.1922, KA; YE n:o 32/30.6.1925, KA;  
YE n:o 29/23.7.1927, KA; Elfvengren–Laidinen (2012), s. 86, 92,  
100; Kanninen, Ermei: *Suomen ylijohdon tiedustelupalvelun organi-  
saation kehitys vuoteen 1945 sekä eräitä piirteitä sen toiminnasta ja  
tuloksista*, 28.1.1959, s. 2–4, T27072/5 sal, MPKKArk (Tutkimus-  
lupa); Elfvengren (1997), s. 217–224.
- 17 Elfvengren (1997), s. 208–209.
- 18 Koskimies, Tapio (Koskimies 2018b): Sotilasasiamies- ja puolustusasia-  
miestoiminta. *Sata vuotta suomalaista sotilastiedustelua*. Sipilä, Joonas  
(toim.) – Koskimies, Tapio (toim.). Atena 2018, s. 139; Elfvengren,  
Eero: *Laajasta johtoosikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi*. MPKK,  
Julkaisusarja 1 n:o 3. Hakapaino Oy, Helsinki 2000, s. 165.
- 19 Elfvengren (2000), s. 150–153, 169–170 ja 194; Elfvengren–Laidi-  
nen (2012), s. 243–244; Panschin (2018a), s. 40–41.
- 20 Kanninen (1959), s. 10.
- 21 Elfvengren, Eero – Kosonen, Matti – Laidinen, Einar: *Vihollisen  
selustassa. Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939–1944*. Ota-  
va, Keuruu 2010, s. 28, 30–32; Kanninen (1959), s. 10; Heiskanen,  
Raimo: *Saadun tiedon mukaan. Päämajan johtama tiedustelu  
1939–1945*. Otava, Keuruu 1989, s. 84 ja 117.
- 22 Panschin (2018a), s. 88–95 ja 97, 112–113 ja 114–118.
- 23 Kanninen (1959), s. 8; Heiskanen (1989), s. 117.
- 24 Elfvengren–Kosonen–Laidinen (2010), s. 94, 99, 103, 124 ja 139;  
Panschin (2018a), s. 119; Kanninen (1959), s. 13.
- 25 Karjalainen (2019), s. 165–166.
- 26 Karjalainen (2019), s. 180; Viitasaari, Yrjö: Päämajan johtama tie-  
dustelu. *Salaisen sodan sivut. Tiedustelua, vakoilua ja salatoimintaa  
jatkosodassa. Ohjo Manninen 60 vuotta*. MPKK, Sotahistorian laitos,  
Saarijärvi 2003, s. 43.
- 27 Kanninen (1959), s. 26; Heiskanen (1989), s. 151 ja 155.
- 28 Heiskanen (1989), s. 155–156; Viitasaari (2003), s. 47, 49; Kanni-  
nen (1959), s. 19.
- 29 Panschin (2018a), s. 124.
- 30 Kanninen (1959), s. 24.
- 31 Panschin (2018a), s. 108–110 ja 125–127.
- 32 Heiskanen (1989), s. 155 ja 178; Paasonen, Aladár: *Marsalkan tiedus-  
telupäällikkönä ja hallituksen asiamiehenä*. 2. p. Weilin+Göös. Tapiola  
1974, s. 113. Paasonen laskee johtamansa tiedusteluorganisaation  
kokonaisvahvuuden olleen jopa 2 400 henkilöä.
- 33 Heiskanen (1989), s. 268–269.
- 34 Sama, s. 269; Panschin (2018a), s. 88–95, 113–120, 123–135; Pää-  
majan tiedustelujaosto n:o 5123/H 23.11.1944; Otsikoimaton ja  
päiväämätön karttalehti valvontatoimiston toimipaikkoja; Valvonta-  
toimiston alatoimistojen ja Edustusten osoitteet ja puhelinnumerot  
15.3.1945; Luettelo Ulk. 3/Pv.PE:n henkilöstöstä. Marginaalissa  
teksti ”*Vahvistan 24.4.45*” sekä Paasonen allekirjoitus. Valvonta-  
osasto/Päämaja – Valvontatoimisto (Ulk. 3)/Pv.PE – Pv.PE:n ulko-  
maosaston selvityselin. T 10805/4, 7, 8, KA (mahdollisesti vanha  
numerointi).
- 35 Panschin, Vladimir (Panschin 2018b): *Puolustusvoimien johtama vas-  
tavakoilu ja valvonta 1918–1945*. Sipilä – Koskimies (2018), s. 54;  
Koskimies (2010), s. 61–62, 63.
- 36 Pääesikunnan tutkintaosaston katsaus syyskuulta 1994 *Pääesikunnan  
tutkintaosaston ja sotilasvalvonnan historia*; ”Nimetön tiedonanto”  
13.6.2019. Aineisto Panschinin hallussa; Viitasaari (2006), s. 426.
- 37 Manninen, Ohjo – Lehtonen, Lauri: *Stella Polariksen perintö. Tiedus-  
teluhistoriaa 1944–1950*. Docendo 2019, s. 203–205 ja 208–209;  
Viitasaari (2006), s. 426.
- 38 Manninen – Lehtonen (2019), s. 208; Koskimies (2010), s. 66, 67  
ja 73.
- 39 Lukkari, Matti: *Lauri Sutela – Puolustusvoimain komentaja*. 4. p.  
Otava, Keuruu 2003, s. 127.
- 40 Koskimies, Tapio (Koskimies 2018a): *Sotilastiedustelun jälleentra-  
kentaminen 1950-luvun lopulta lähtien*. Sipilä–Koskimies (2018), s.  
101–103.
- 41 Viitasaari, Yrjö: *Sotilastiedustelu*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren  
(2006), s. 427; PE tarkastusosasto n:o 10/5.10.1960: everstiluutnantti  
Sutelan muistio tarkastusosaston organisaation kehittämistä,  
T26839/F 11 OT sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 42 PE n:o 164/Järjststo/OT 10 b sal/12.12.1960, esittely Puolustus-  
voimain komentajalle (Simelius), T26839/F 11 OT sal. MPKKArk  
(Tutkimuslupa).
- 43 Koskimies (2018a), s. 103; Manninen – Lehtonen (2019), s. 215;  
Viitasaari, Yrjö: Suomen sotilastiedustelu 1980- ja 1990-luvulla. Si-  
pilä – Koskimies (2018), s. 122.
- 44 Viitasaari (2006), s. 427–428; Pääesikunnan tutkintaosaston katsaus  
syyskuulta 1994: *Pääesikunnan tutkintaosaston ja sotilasvalvonnan  
historia*. Aineisto Panschinin hallussa.
- 45 Pääesikunnan tutkintaosaston katsaus syyskuulta 1994: *Pääesikun-  
nan tutkintaosaston ja sotilasvalvonnan historia*. Aineisto Panschinin  
hallussa.
- 46 Viitasaari (2006), s. 429, 432.
- 47 Lukkari (2003), s. 129; Koskimies (2018a), s. 104.
- 48 Viitasaari (2018), s. 123; Koskimies (2018b), s. 143.
- 49 PE suunnos 225/Hha sal/22.11.1989: *Tarkistettu puolustusvoimien ke-  
hittämisen perusajatus*, T25315/H 14 sal. MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 50 *Kainuun Sanomat/STT* 16.4.2014: Puolustusvoimien tiedustelu-  
keskus ja Viestikoelaitos yhdistyvät. [https://www.kainuunsanomat.  
fi/kainuun-sanomat/kotimaa/puolustusvoimien-tiedustelukeskus-  
ja-viestikoelaitos-yhdistyvat/](https://www.kainuunsanomat.fi/kainuun-sanomat/kotimaa/puolustusvoimien-tiedustelukeskus-ja-viestikoelaitos-yhdistyvat/), viitattu 4.5.2019.

## PUOLUSTUSSUUNNITELMAT TÄHTÄÄVÄT PITKÄLLE

- 51 Säämänen Juuso: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen  
torjuntaan. Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn*

- kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: tutkimuksia n:o 10, Juvenes Print, Tampere 2017, s. 72–73, ks. myös PE opos 14.7.1945: *Muistio sotilaallisesta asemastamme ja armeijan tehtävistä nykyoloissa*, T21622/4 sal, KA.
- 52 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 140; Visuri Pekka: *Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945–1961*. WSOY Juva 1994, s. 233.
- 53 PE opos:n analyysi 4.4.1951: *Valtakunnan puolustusvoimain yleiset käyttösuunnitelmat*, T26843/Hh10 sal, KA; Tynkkynen – Jouko (2018) s. 141.
- 54 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 142.
- 55 PE opos:n numeroimattomat muistiot 11.11.1960: *Suomen strategien asema ja Suomen puolustukselle asetettavat strategiset vaatimukset sekä Operatiiviset olosuhteet Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina*, T26965/Hh10 sal, KA.
- 56 Jouko, Petteri: Sotakokemusten hyödyntäminen kylmän sodan alussa – kohti alueellista puolustusta. *Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*. Kotro, Arto (toim.). MPKK:n perinneyhdistys ry, Bookwell, Juva 2009, s. 251–253.
- 57 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 148.
- 58 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 160.
- 59 PE n:o 4/Järj.2/sal./3.5.1948, T20123/F7, KA; Säämänen (2017), s. 72–73.
- 60 PE n:o 137/Op.1/OT/11 a sal/6.11.1952, T26862/F3–F4 OT-sal, KA; Tynkkynen – Jouko (2018), s. 143.
- 61 PE n:o 152/Op.1/OT/11 b sal/17.9.1951, T26843/F4 OT sal ja PE n:o 80/Op.1/OT/11 b sal/ 13.6.1952, T26862/F3–4 sal, KA; Tynkkynen Vesa: *Puolustusjärjestelyt*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006), s. 444–445.
- 62 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 143.
- 63 Tynkkynen (2006), s. 452–453, erityisesti kaavio s. 453.
- 64 PE n:o 50/Optsto/OT/11b sal/27.2.1958, T26862/D 4 OT-sal, KA.
- 65 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 143–144; Tynkkynen (2006), s. 457–459.
- 66 Tynkkynen (2006), s. 463–465.
- 67 Ks. esim. Tynkkynen, Vesa (Tynkkynen 2018c): Sata vuotta uhkalähtöistä puolustus suunnittelua. *Kylkirauta* 2/2018, s. 17–21.
- 68 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 154–155.
- 69 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 156–158; PE n:o R64/Optsto/11/25.2.1971, T26965/Hh 8–9 sal, KA.
- 70 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 156–158; PE n:o R79/11 henksal/10.6.1971, KA.
- 71 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 158–162.
- 72 Tynkkynen, Vesa (Tynkkynen 2018a): 100 vuotta uhkalähtöistä puolustus suunnittelua. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 38. SSHS ja SM, Tallinna 2018, s. 256.
- 73 Jouko, Petteri: *Materiaalinen kivijalka uusitaan 1970–1990-luvulla*. Karjalainen (2018), s. 297–298.
- kartoin*. Genimap Oy, Bookwell Porvoo 2005, s. 276–279; Tynkkynen (1996), s. 283–287. Ks. myös Tynkkynen, Vesa: Sotilaan muistelus vai tulevaisuuteen katsova tutkimus? Viljanen, T. V.: *Nykyaikainen suurhyökkäys ja sen torjunnan edellytyksiä*. Jouko, Petteri (toim.) – Turjanmaa, Eelis (toim.). Suomalaisen sotataidon klassikot, MPKK. Juvenes Print Oy, Tampere 2012, s. 11–25.
- 75 PVPE:n oposaston muistio sotilaallisesta asemastamme ja armeijan tehtävistä nykyoloissa, 14.7.1945, Olavi Huhtalan yksityiskokoelma Pk 1366/3a., KA. Ks. myös Tynkkynen (1996), s. 291 ja Tynkkynen, Vesa: *Puolustusjärjestelyt*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006), s. 435; Tynkkynen – Jouko (2018), s. 140–156.
- 76 PVPE:n muistio 14.7.1945, Pk 1366/3 a., KA; Olavi Huhtalan muistio: *Sotalaitosmuodot*. Puolustusrevision pöytäkirja 27.6.1945 liitteinen, T19572/376, KA. Muistioiden käsittelyn jälkeen Huhtala määrättiin puolustusrevision sihteeriksi 3.8.1945–1.6.1946 väliseksi ajaksi; Huhtalan nimikirjanote n:o 33380, KA; Visuri (1989), s. 179; Tynkkynen (1996), s. 291.
- 77 Revision pöytäkirjat 2.8.1945, 3.8.1945 ja 14.9.1945, T19572/376, KA; Visuri (1989), s. 179–180; Visuri (1994), s. 60–61.
- 78 Sama.
- 79 Uhkamalleista tarkemmin mm. Karjalainen (2018), s. 147–153; Tynkkynen (2006), s. 439–440; Tynkkynen (1996), s. 292–293; Visuri (1994), s. 233; Jouko, Petteri: Puolustus suunnittelun käynnistyminen maailmansodan jälkeen. *Piirteitä Suomen puolustusvoimien kehityksestä 1944–1964*. Ahto, Sampo (toim.), Tammisaari 2005, s. 52–55.
- 80 Sama. Ks. myös PVPE n:otta /Op-os/ .3.1950: *Yleissuunnitelma puolustusvalmisteluja varten*, T21622/4, KA.
- 81 Kanninen, Ermei: *Muistio alueellisen puolustusjärjestelmän käyttöön otosta Suomessa 1958–1971*. Helsinki 5.3.2001, Ermei Kannisen yksityiskokoelma, kopio tutkijan hallussa.
- 82 PVPE n:o 152/Op.1/11 b sal/17.9.1951, T26862/D1 OT-sal, KA; Pöytäkirja Suomen Sotatieteellisen seuran kuukausikokouksesta 5.2.1952, Pk 2610/8, KA.
- 83 PVPE n:o 165/Op.1/11 a/15.4.1952: *Alueellisen maanpuolustuksen järjestely- ja toimintaperiaatteita*, T20169/F 90, KA; Viljasen nimikirjanote n:o 48713, KA; Sauramon nimikirjanote n:o 24328, KA.
- 84 PVPE n:o 165/Op.1/11 a/15.4.1952, T20169/F 90, KA.
- 85 PVPE n:o 80/Op.1/11b/OT/sal/13.6.1952: *Polttoainehankinta*, T26862/F 3–F 4 OT-sal, KA. Ks. myös Tynkkynen (2006), s. 444–445.
- 86 Asetus puolustuslaitoksesta, Suomen Asetuskokoelma n:o 358/31.10.1952, KA; Kevyt prikaati muutettiin Panssariprikaati-nimiseksi vuonna 1952; Salminen, Pekka: *Puolustusvoimien rauhanajan organisaation kehittyminen 5.9.1944–1.7.1966*. Erillistutkimus, Sotahistorian laitoksen tutkimustietokanta n:ta, Helsinki 1988, s. 129–130.
- 87 PE n:o 20/Optsto/OT 11 e sal/10.2.1956, ei tulonumeroa/OT 10 b 1 sal, KA.
- 88 Tynkkynen (1999), s. 6–7; Tynkkynen (1996), s. 295–296.

## YLEISESIKUNTA ALUEELLISEN PUOLUSTUKSEN SUUNNITTELIJANA

- 74 Manninen, Ohto: Rintaman vakiintumisesta välirauhaan. *Jatkosodan historia 5. Vetäytyminen Itä-Karjalasta. Torjuntataistelut. Sota Lapis-sa*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:5. WSOY Porvoo 1992, s. 354–359; Raunio, Ari: *Sotatoimet – Suomen sotien 1939–45 kulku*

## TŠEKKOSLOVAKIAN KRIISI HEIJASTUU MAANPUOLUSTUKSEEN

- 89 Palokangas, Marko: *Kaappaushyökkäyksen uhkasta yllätyshyökkäyksen torjuntaan – suomalainen sotataito 1960-luvulla*. Karjalainen (2018), s. 126–133. Ks. myös Penttilä, Risto E. J.: *Puolustuslinjat – puo-*

- lustuspolitiikka Suomen kansainvälisen aseman vakaannuttamisessa 1944–67*. Otava, Keuruu 1988, s. 178–184.
- 90 Välimaan muistio: *Katsaus nykyiseen operatiiviseen puolustusvalmiuteemme ja eräitä johtopäätöksiä*, 5.10.1966, T26965/Hh 10 sal, KA.
- 91 *Maanpuolustuksen perusteet*. Pääesikunta, Helsinki 1968, s. 10.
- 92 Kannisen muistio: *Puolustusvalmiutemme*, 29.3.1968, T26965/Hh 10 sal, KA.
- 93 Kanninen, Ermei: *Suomen puolustus*. Otava, Keuruu 1994, s. 21–22. Ks. myös Kanninen (1996), s. 177–180.
- 94 PE tiedusteluosaston (tiedos) muistio: *Tšekkoslovakian kriisi (poliittinen katsaus)*, 2.9.1968, 21/117, Tasavallan presidentin Arkistosäätiö, Urho Kekkosen arkisto (UKA).
- 95 Sama. Ks. myös Visuri, Pekka: *Suomi kylmässä sodassa*. Otava, Keuruu 2006, s. 209–212 ja Visuri, Pekka: *Idän ja lännen välissä – puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*. MPKK, Sotahistorian laitos, julkaisusarja 1 n:o 13. Saarijärven Offset Oy 2010, s. 172–183.
- 96 Katso esim. Tiilikainen, Heikki: *Kylmän sodan kujanjuoksu*. Aja-tus-kirjat Jyväskylä 2003, s. 7 ja 93–117.
- 97 Kertomus ylempään päällystön kurssista 1, 11.6.1968, liite 3d, T26965/Dk 6 sal, KA.
- 98 PE n:o 303/Optsto/11 sal/12.7.1968, T25044/F 3 sal, KA. Ks. myös Palokangas, Marko – Säämänen, Juuso: Kaappaushyökkäyksestä strategiseen iskuun – osa 1. *Sotilasaikakauslehti 9/2007*, s. 25–28.
- 99 ESSLE n:o 154/Optsto/11 sal/3.9.1968, T25044/F 3 sal, KA; ks. myös PE n:o 38/R/10/14.11.1967, T26965/Hh 8–9 sal, KA.
- 100 Visuri (2010), s. 177.
- 101 PE n:o 486/Optsto/1 sal/14.11.1968, T23920/F 2 sal, KA. Neuvostoliiton kyky ja kaappaushyökkäyksen kaltainen uhkakuvaa esiteltiin ensimmäisen kerran jo vuoden 1960 lopulla asiakirjassa: *Operatiiviset olosuhteemme Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina*. PE n:o 1/Op-os/11.11.1960, T26965/Hh 10 sal, KA.
- 102 Sama. Ks. myös PE n:o R26/12.4.1969, T26965/Hh 8–9 sal, KA.
- 103 Palokangas, Marko: *Räjähtävää tyhjyyttä – sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa* (diss.), Kustannusosakeyhtiö Suomen Mies Oy, Vaasa 2014, s. 355–357. Vrt. PE n:o 444/Lkptsto/10 sal/22.9.1967, T26842/F 25 sal, KA.
- 104 Ruutu, Juhani: Kaappaushyökkäys. *Ruotuväki 4/1969*.
- 105 Ruutu, Juhani, haastattelut 1.12.2005 ja 8.6.2006; Kanninen, Ermei, haastattelut 3.1.2006 ja 15.5.2013. Nauhoitteet kirjoittajan hallussa.
- 106 PE n:otta: päämajamestarin muistio sotaharjoitusten kehittämisestä vastaamaan operatiivisia vaatimuksia, 6.2.1968, T26965/Hh 8–9 sal, KA.
- NOOTTIKRIISI EI YLLÄTÄ**
- 107 Rautkallio, Hannu: *Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944–1962*. WSOY, Juva 1996, passim.
- 108 Visuri, Pekka: *Idän ja lännen välissä. Puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*. Fenix-Kustannus, Espoo 2010, s. 82–84.
- 109 Suomi, Juhani: *Loben sukua. Urho Kekkonen, poliitikko ja valtiomies*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 2010, s. 326–328.
- 110 Heiskanen, Raimo: *Noottikriisi ja yhteiset sotaharjoitukset*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu 1993, s. 22–24.
- 111 Salminen, Pertti: *Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966* (diss.). Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1995, s. 97–98.
- 112 Puolustusvoimain komentajan muistio 3.3.1948, T21645/1, KA.
- 113 Sama.
- 114 PE opos:n numeroimaton muistio, 6.5.1957: *Suomi puolueettomuuden suojaamisessa*, T24727/Da 1 sal, PLMark.
- 115 Sama.
- 116 PE opos:n numeroimaton ja päiväämätön muistio: *Suomi idän ja lännen selkkauksessa*, T24727/Da 1 sal, PLMark.
- 117 Sama.
- 118 Kenraaliluutnantti Viljanen: *Esitys hallitukselle puolustustilanteesta* 16.7.1958, T21622/4, KA; Puolustusneuvosto (PN) n:o 23/Daal sal T24727/Da 1 sal, PLMark.
- 119 Sama.
- 120 PN:n kokouspöytäkirja n:o 12, 15.10.1958, T24727/Cc 1 sal, KA.
- 121 Sama.
- 122 PN:n numeroimaton muistio 17.4.1959: *Päätoisehdotus Suomen sotilaspoliittista asemaa koskevan asian johdosta*, T24727/Da 1 sal ja PN:n kokouspöytäkirja n:o 5/59/30.4.1959, T24727/Cc 1, PLMark.
- 123 PE opos:n numeroimaton muistio 6.6.1960: *Puolustuslaitoksen perushankinnat vuonna 1960*, T24727/Da 1 sal, KA; Simelius, Sakari: *Puolustusvoimien puolesta*. Juva 1983, s. 154–155.
- 124 PE tarkos:n numeroimaton muistio 28.7.1961, T24727/Da 2 sal, PLMark ja Visuri (2010), s. 60.
- 125 PE tarkos:n numeroimaton muistio 28.7.1961, T24727/Da 2 sal, PLMark.
- 126 PN n:o 40/Da sal/8.8.1961, T24722/Da 2 sal, PLMark.
- 127 Sama.
- 128 PN:n kokouspöytäkirja 5/61/11.8.1961, T24722/Cc 1, PLMark.
- 129 PE:n numeroimaton luettelo 25.3.1960: *Puolustusvoimien tavaraluoton hankintasuunnitelma*, T25316/F 1 sal; PE n:o 341/Ilmapsto/17 sal/20.7.1960, T26965/F 23 sal; PE n:o 167/Optsto/20/25.3.1960 ja PLM n:o 36/Kesk/60 sal/15.7.1960, T24019/F 33 sal, KA.
- 130 PN:n kokouspöytäkirja 7/61/28.8.1961, T27508/Cc 1 sal, PLMark; Taylor, Frederick: *Berliinin muuri*. Juva 2008, s. 202–206.
- 131 PLM n:o 73/Sot/61 sal, 13.10.1961, T27508/Dn 2 sal, KA.
- 132 PLM:n 13.10.1961 asettaman toimikunnan muistio 2.11.1961, Ahti Karjalaisen kokoelma (AKK), kansio 150, KA.
- 133 Sama.
- 134 PLM:n 13.10.1961 asettaman toimikunnan muistio 7.11.1961. Ministeri Hallaman työkansio, Ulkomministeriön arkisto (UMA).
- 135 Sama.
- 136 PLM:n n:o 39/Sot/61 sal/26.5.1961, T26965/F 26 sal, KA; PLM:n 13.10.1961 asettaman toimikunnan muistio 7.11.1961, Ministeri Hallaman työkansio, UMA.
- 137 PN n:o 3/Da henksal, 10.1.1962, T24727/Da 2 sal, PLMark.
- 138 PLM n:o 1/1. Kesk/62 sal: *Ore valtioneuvoston kokouspöytäkirjasta 29.1.1962*, T27508/Dn 2 sal, KA.
- 139 PLM:n 13.10.1961 asettaman toimikunnan mietintö 25.1.1962. Ahti Karjalaisen kokoelma/Kansio 150, KA.
- 140 Sama.
- 141 Sama.
- SUUNNITTELUPÖYDÄLLÄ 1960-LUVUN PANSsarIPRIKAATI**
- 142 Hyvä yleisesitys uhkakuvakehityksestä 1960-luvulla, ks. Palokangas, Marko (2014), s. 346–349. Kaappaushyökkäyksen toteuttamista-  
vasta, ks. PE opos:n numeroimaton muistio 11.11.1960: *Operatiiv-*

- viset olosuhteemme Suomen mahdollisesti joutuessa sotaan lähivuosina, T26965/Hh 10 sal ja eversti Leevi Välimaan muistio, 5.10.1966: ”Katsaus nykyiseen operatiiviseen puolustusvalmiuteemme ja eräistä johtopäätöksiä”, T26965/Hh 10 sal, KA.
- 143 Jalkaväen tarkastajan alustus ylimmän päällystön opetustilaisuudessa, 2.5.1962: *Yleistaktiikan suuntaviivoja*, T26965/Dk 2 sal ja PE n:o 227/Optsto/Daa sal/8.5.1969, T26965/D 1 sal, KA.
- 144 PE n:o 100/Jvtsto/1 D sal/13.9.1965, T25094/F 13 sal, KA.
- 145 *Neuvostoliiton aseelliset voimat, III osa* 1962, s. 4–5.
- 146 PE n:o 235/Lkptsto/10 sal/26.5.1967, T 26842/F 25 sal, KA.
- 147 Sama.
- 148 PE n:o 266/Lkptsto/10 sal/30.6.1967, T 26842/F 25 sal, KA.
- 149 PE n:o 444/Lkptsto/10 sal/22.9.1967, T 26842/F 25 sal, KA.
- 150 Jouko, Petteri: *Ylijohdon reservi. Suomalaisen panssaritaktiikan vuosisata*. MPKK, Edita, Otava Keuruu 2019, s. 154–156.
- 151 Jääkäriprikaatilla ei ollut 1960-luvulla kiinteää organisaatiota, vaan se muodostettiin perustamisen yhteydessä. Jouko, Petteri: *Suomalainen prikaati. Tiede ja ase* n:o 68. SSTS, Hakapaino, Helsinki 2010, s. 128.
- 152 PE n:o 51/Lkptsto/10 e henksal/4.10.1963, T 26842/Bb 11 sal ja Hämeenlinnan sotilaspiirin esikunta (HÄMLSPE) n:o 92/Järjsto/10 a sal/ 26.2.1964, T 24023/F 23 sal, KA.
- 153 PE n:o 55/Lkptsto/10 sal/6.2.1967, T26852/F 25 sal; PE n:o 373/Optsto/1 sal/31.8.1967, T 26965/F 40 sal ja Panssariprikaatin esikunta (PSPRE) n:o 101/Koul- ja järjsto/13 sal/ 22.4.1968, T 24260/F 1–F 8 sal, KA.
- 154 Jouko (2019), s. 119–120.
- 155 Jouko (2019), s. 178–191.
- 156 PE n:o 53/Suuntsto/10 sal/7.11.1967, T 25094/F 15 sal, KA.
- 157 PE n:o 23.12.1967: *Muistio Panssariprikaatin operatiivisista käyttöajatuksista*, T26838/F 29 sal, KA.
- 158 Sama.
- 159 Everstiluutnantti Viljo Terhon numeroimaton muistio 5.3.1965: *Panssarikalusto, esittely Neuvostoliiton panssariakatemiassa 3.3.1965*, T25316/HI 2 sal, KA.
- 160 PE n:o 336/Staltsto/2 sal/11.6.1965: *Sopimuksen 53161 suomen-noksen läbättäminen*, T 24130/F 9 sal ja sopimus n:o 76161 SNT-L:n Insinööripäähallinnon ja Suomen puolustusministeriön välillä, 25.4.1967, liite 2: *Luettelo Suomeen vuosina 1967–1968 toimitettava sotateknillisestä materiaalista*, T25316/Ha 4 sal, KA.
- 161 Jouko (2019), s. 119–124.
- 162 Jouko (2019), s. 180.
- 163 PSPRE n:o 41/Koul- ja järjsto/10 sal/19.2.1968, T25094/F 16 sal, KA.
- 164 Etelä-Suomen sotilasläänin esikunta (ESSLE) n:o 215/Järjsto/10 a sal/13.3.1968, T25094/F 16 sal, KA.
- 165 PE n:o 133/Htsto/17 sal/31.5.1969, T25094/F 17 sal, KA.
- 166 Sama.
- 167 Jouko (2019), s. 182.
- 168 PE numerotta 23.12.1967: *Muistio Panssariprikaatin operatiivisista käyttöajatuksista*, T26838/F 29 sal, KA.
- 169 PE n:o 56/Kttsto/10 sal/9.5.1969, T 25094/F 17 sal, KA.
- 170 Sama.
- 171 PE n:o 87/Piontsto/10 sal/20.5.1969, T 25094/F 17 sal, KA.
- 172 PE:n organisaation tarkistuselimen pöytäkirja 19.12.1969, T26838/F 35 sal, KA
- 173 PE n:o 155/Htsto/Be/sal/19.6.1969, T25094/F 17 sal, KA.
- 174 Jouko (2019), s. 174.
- 175 PE stalos n:otta: *Kertomus Moskovassa 14.11.–1.12.1967 käydyistä neuvotteluista*, T25316/F 6 sal, KA.
- 176 PE hankos n:otta 17.11.1971: *Muistio Moskovassa 19.–28.10.1971 käydyistä neuvotteluista Insinööripäähallinnon kanssa*, T25316/HI 3 sal, KA. Tarjolla olleen ZSU-23-4-ilmatorjuntapanssarivaunun hinta oli noin 950 000 ruplaa. Neljä vaunua käsittävän tulyksikön hinnaksi arvioitiin noin 4,2 miljoonaa ruplaa. Vertailun vuoksi voidaan todeta, että T-55-taistelupanssarivaunu maksoi noin 110 000 ruplaa ja 57 millimetrin ilmatorjuntakanuunapatteri vetäjäineen ja ampu-matarvikkeineen noin 950 000 ruplaa. S-60-patterin hinnasta, ks. PE hankintaos n:otta 28.2.1973: *Muistio Moskovassa 11.–21.2.1972 käydyistä neuvotteluista*, T25316/HI 3 sal, KA.
- 177 PE n:o 50/Järjsto/D-E 11 sal/21.4.1970, T26838/F 32 sal, KA.
- 178 ESSLE n:o 160/Optsto/8 sal/23.11.1970, T25055/F 5 sal, KA.
- 179 PE n:o 78/Jvtsto/5 sal, 1.6.1970/T25094/F 18 sal, KA.
- 180 Brask, Niilo: Panssarikoulun vaiheista. *Panssari* 2/1973, s. 5–6 ja Tanhuanpää, Tapani: Panssarikoulu – sotilasopetuslaitos. *Panssari* 3/1974, s. 18–20.
- 181 Peltoniemi, Erkki – Heinilä, Harri: Hämeen Jääkäripataljoonan koulutus uudistus. Jääkäreistä panssarijääkäreitä, polkupyörät vaihtuvat kuljetuspanssarivaunuihin 1970-luvulla. *Panssari* 1/2008, s. 16–23.
- 182 PE n:o 587/Lkptsto/5 sal/10.12.1969, T 26842/F 29 sal, KA.
- 183 PE n:o 18/Lkptsto/5 sal/18.1.1971, T26842/F 31 sal, KA; PS-PRE n:o 95/Järjsto/5 sal/14.4.1970, T23741/F 5 sal, KA; *Panssari* 1/1977, s. 37.

## ALENNUSTILASTA KOHTI PUOLUSTUSVALMIUTTA

- 184 Ratinen (2018), s. 187–240.
- 185 Nihtilä, Valo: *Asekätkentää koskeva muistio*. Pariisi 20.8.1953, Pk 1969/3, KA; Lukkari, Matti: *Asekätkentä*. Otava, Keuruu 1984, s. 19–32.
- 186 Ratinen (2018), s. 250–283.
- 187 Palokangas, Marko (2014), s.188–193; Ratinen, Juha: *Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokyky sodan jälkeisinä vuosina*. Pro gradu -tutkimus, MPKK 2009, s. 38–55.
- 188 Aarne Sihvon perustelumuuistio sotamateriaalin ylimäärästä 16.11.1952, T21645/1, KA. Ks. myös Palokangas, Marko (2014) s. 192 ja Ratinen, (2009), s. 45–48.
- 189 Risto E. J. Penttilä kuvaili tätä yhtäältä tilanteen tunnustavaa ja toisaalta epäluulojen täyttämää kahtiajakoa modernistiseksi ja traditi-onalistiseksi puolustuspolitiikaksi. Penttilä (1988), s. 7–56.
- 190 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 140–158; Palokangas, Marko (2014) s. 186–187; PE järjos: *Harjoitusperustamistehtävät ja ylläpitotoimenpiteet*, 19.5.1953, T26843/F4OT, KA; PE järjos: *Harjoitusperustamistehtävien jako*, 26.5.1953, T26843/F4OT, KA; Ratinen, (2009), s. 55, 69–71 ja 89.
- 191 PE n:o 71/Järjsto/OT K sal/6.5.1960, T26838/F22 sal, KA; Tynkkynen – Jouko (2018), s. 143–158; PE järjos/lkptsto/Ot Dc 10f 1 sal/9.1.1956, T20135/F24 sal, KA; 1. DE n:o 224/järjsto/OT 10 f sal/4.7.1956, KA.
- 192 Esim. PE n:o 152/Sotavarustesto/17v sal/30.9.1959, T21417/F4sal, KA; Ratinen, (2009), s. 73–80; Tynkkynen – Jouko (2018), s. 143–158.
- 193 Sama.
- 194 Palokangas, Marko (2014) s. 193–194.

- 195 PE n:o 15/Järjtsto/Daa sal/31.1.1977, T25204/Da1 sal/kansio 239, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 196 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 156–158.
- 197 Liimatta, Hannu (Liimatta 2018b): *Pääsotaharjoitus 1977 – Alueellisen puolustusjärjestelmän testausta*. Karjalainen (2018), s. 257–260; Salomaa, Manu: *Harjoitus 77 – Alueellisen puolustusjärjestelmän testaustako?* MPKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 2019, s. 45–50 ja liite 2, MPKK:n kirjasto.
- 198 PE n:o 15/Järjtsto/Daa sal/31.1.1977, T25204/Da1 sal/kansio 239, MPKKArk (Tutkimuslupa). Tarkastus kohdistui myös muihin Sisa-Suomen sotilasläänin joukkoihin, mutta tarkastuskertomus oli todennäköisesti tallentunut vain Jyväskylän sotilaspiiristä; Salomaa (2019), s. 45–50.
- 199 Muutoinkin Pääesikunnan koulutusosaston päällikön, eversti Raimo Viidan johdolla valmisteltu ohjesääntökanta alkoi olla valmiina. Ks. Koulutusosaston ilmoitus, operatiivinen ja taktinen tutkimus, T24605/F10, KA; Salomaa (2019), s. 37.
- 200 Salomaa (2019), s. 38.
- 201 ESSLE n:o 720/Koultsto/ETS/1.6.1977, T24775/46, KA; Salomaa (2019), liite 2.
- 202 ESSLE n:o 184/Koultsto/Dca sal/18.11.1977, T26560/1129, MPK-KArk (Tutkimuslupa). Ks. myös Salomaa, (2019) s. 46 ja 50; PE n:o 92/ Koulos/Dca sal/23.3.1978, T25957/D2 sal/kansio 847, MPK-KArk (Tutkimuslupa).
- 203 Salomaa, (20019), s. 52–58.
- 204 Tynkkynen (2018a), s. 257 ja Tynkkynen – Jouko (2018), s. 156–158.

#### ”IRTI MANNERHEIMISTA” – KAAVAILUJA SODAN AJAN JOHTOESIKUNNASTA

- 205 PVPE opos 27.12.1950: *Ylimmän johdon sodan ajan kokoonpanosta*, T26035/8, KA.
- 206 PVPE 27.12.1950, T26035/8, KA; PM järjestelyosaston muistio Päämajan kokoonpanon vahvistamisesta, 30.11.1953, T20635/9, KA.
- 207 PVPE 27.12.1950, T26035/8, KA.
- 208 P.M. Päämajan uudesta kokoonpanosta. PE järjos 6.10.1953, T26035/8, KA.
- 209 PVPE n:o 3/Op.1/10 sal./OT/ 9.1.1951, T26035/8, KA; muistio koulutuksen johdon järjestelystä Päämajassa, Helsinki 17.1.1951, T26035/8, KA; PVPE n:o 30/Koul.1/OT/sal/16.5.1951, T26035/8, KA.
- 210 PVPE n:o 39/Stal.1/OT/10b sal/1.4.1952, T26035/8, KA.
- 211 PVPE n:o 45/Op.1/OT/10 c sal/4.4.1952, T26035/8, KA.
- 212 Puolustusvoimain tarkastajiston (PT) asiakirjan liite 3: *Ylimmän johdon kokoonpano sa. tapaus varten* 3.10.1952, T26035/8, KA; P.M. Päämajan uudesta kokoonpanosta. PE järjos 28.7.1953, T26035/8, KA.
- 213 Ks. PT:n kokouksen 27.6.1952 pöytäkirja, T26035/8, KA; PT:n kokouksen esityslista 18.7.1952 kokoukseen lauantaina 26.7.1952 ja PT:n kokouksen esityslista 21.10.1952 koskien kokousta 28.10.1952, T26862/21, KA.
- 214 PVPE järjos 4.7.1952: *Muistio ylimmästä johdosta*, T26035/8, KA.
- 215 PE järjos 28.7.1953, T26035/8, KA; Lähteenkorva, Pekka: *Organisaation kehitys*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006), s. 247.
- 216 *Päämajan virkaohje* 1.9.1953 ja asiakirjaan tehdyt marginaalimer-

kinnät, PE järjos, T20635/8, KA; PE n:o 1/Järjtsto/OT 10 b 2 sal/3.12.1953, T26839/4, KA.

- 217 PE n:o 73/Järjtsto/OT 10 b 2 sal/15.12.1953, T26839/4, KA.
- 218 PT:n kokouspöytäkirja 30.6.1953, T20635/8, KA; PE järjos:n kirjelmä: *Päämajan virkaohje* 1.9.1953. ja asiakirjaan tehdyt marginaalimerkinnät, T20635/8, KA.
- 219 PE n:o 38/Järjtsto/OT 10 b 2 sal/14.7.1953, T20635/9, KA.
- 220 PE järjos 17.3.1953: *Päämajan yleinen työjärjestys*, T20635/8, KA; PE järjos 1.9.1953: *Päämajan virkaohje*, T20635/8, KA.
- 221 PE järjos:n muistio: *Päämajan kokoonpanon vahvistamisesta*, 30.11.1953, T20635/9, KA.
- 222 PE n:o 379/Lkptsto/OT/10 e 2 sal/26.9.1955, T26839/4, KA.

#### VÄISTÖSUUNNITELMIA PAHIMMAN VARALLE

- 223 Tynkkynen (2006), s. 463; Tynkkynen, Vesa – Jouko, Petteri (2018), s. 140–143.
- 224 PE n:o 31/Optsto/OT/11 sal/25.2.1959, T26843/F10 sal, KA.
- 225 PE n:o R10/Optsto/11 henksal/13.9.1968. PE opos:n erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat 1967–1971, T26965/ Hh 8–9 sal, MPK-KArk (Tutkimuslupa).
- 226 PE n:o 31/Optsto/OT/11 sal/25.2.1959, T26843/F10 sal, KA.
- 227 PE n:o 31/Optsto/OT/11 sal/25.2.1959, T26843/F10 sal, KA; Eversti Niilo Riuttalan alustus ylimmän päällystön opetustilaisuudessa. 31.1.1964: *Totaalisen sodan johto ja sen tehtävät maanpuolustusalueilla*, T26965/Dk 3 sal, KA.
- 228 PE n:o R69/Optsto/12 sal/31.8.1971. PE opos:n erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat 1967–1971, T26965/Hh 8–9 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 229 Palokangas, Marko (2018), s. 128–129; Tynkkynen – Jouko (2018), s. 148–150.
- 230 PE esittely n:o 70/Optsto/Dbal sal/1.1.1974, T25767/Dbal 1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 231 PE n:o 75/Henkststo/Hia sal/17.5.1976, T25767/Dba 1 sal, MPK-KArk (Tutkimuslupa).
- 232 PE n:o 11/Henkststo/10 sal/24.1.1964, T22328/F11–13 sal, MPK-KArk (Tutkimuslupa).
- 233 PE n:o 598/optsto/Dbal sal/26.8.1977, PE opos:n erikoisjärjestelmiin kootut asiakirjat 1967–1971, T26965/ Hh 8–9 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 234 Tynkkynen – Jouko (2018), s. 158–160.

#### JOHTOESIKUNNAN ROOLI KEHITTYY

- 235 Liimatta (2018a), s. 61–62, 221–224 ja 349.
- 236 HE 39/1951, Valtioapäiväasiakirjat 1951, EK:n kirjasto, s. 1–2.
- 237 Liimatta (2018a) s. 363; PE järjos n:o 1515/10 a 1/12.8.1953, T25359/18, KA
- 238 Asetus 358/1952, 28 §.
- 239 VN:n yleisen istunnon pöytäkirja n:otta/4.2.1960, PLMArk, s. 1; Asetus 72/1960; VN:n yleisen istunnon esittelylista 8.12.1966, liitemuistio, PLMArk; Asetus 635/1966, 9 ja 22 §.
- 240 PE n:o 400/Järjtsto/10 a1/1.3.1968, T25359/28, KA; Asetus 114/1968, 27–33 ja 66–67 §; PE opos n:o 1033/Dbal sal/18.12.1979, T25767, MPKKArk (Tutkimuslupa).



- 241 PE n:o 58/Järtsto/Daa sal/9.6.1988, T25204/Da 6 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 106/Järtsto/Daa sal/15.12.1988, T25204/Da 7 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); Asetus 667/1992,14–15, 27, 46, 52 §.
- 242 Puheloinen, Ari, kenraali, Pääesikunnan päällikkö vuosina 2007–2009, puolustusvoimain komentaja vuosina 2009–2014, henkilökohtainen tiedonanto 6.2.2020, aineisto kirjoittajalla.
- 243 *Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 6.6.1995* (1995), s. 21–23.
- 244 *Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997* (1997), s. 6, 45, 76–77, 80 ja 85.
- 245 *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2001. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 13.6.2001* (2001), s. 6, 47–48.
- 246 Puheloinen, Ari: Maavoimien rakennemuutoksen taustatekijät ja suunnittelutyön järjestelyt. *Maavoimien rungon historiikki*. Maavoimien esikunta 2008, s. 2–4.
- 247 Jäämeri, Kim, kenraaliluutnantti, puolustusvoimien strategiapäällikkö 2017–. Jäämeri oli mukana selvitystyössä. Haastattelu 3.8.2015, aineisto kirjoittajalla.
- 248 Kaakinen, Kari, eversti, Pääesikunta, operatiivinen osasto, haastattelu 29.8.2017, aineisto kirjoittajalla.
- 249 Puheloinen (2008): s. 2–4.
- 250 VNS 6/2004, s. 103–106, 118.
- 251 PE Kanslia AD31980/28.11.2007, liite 1, Pääesikunnan arkisto (PEArk).
- 252 VNS 11/2009, s. 99–114.
- 253 VNS 5/2012, s. 106; PE kanslia HK675 /1.1.2015, (PEArk, tutkimuslupa).

## 4 PUOLUSTUSKYKYÄ MATERIAALIHANKKEILLA JA TUTKIMUKSELLA

### PUOLUSTUSMATERIAALIA IDÄSTÄ JA LÄNNESTÄ

- 1 *Kenttäohjesääntö, yleinen osa. Puolustusjärjestelmän toiminnan perusteet*. PE, Edita, Helsinki 2007, s. 31–32.
- 2 Rahanarvon muutoksesta <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>, viitattu 10.3.2020.
- 3 *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2001. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 13.6.2001* (2001), s. 49.
- 4 Kesseli, Pasi: *Suomalaisen yhtiymän kehitys*. Karjalainen (2018), s. 178–181.
- 5 Ks. esim. Palokangas, Markku (2016), passim; Palokangas, Markku: *Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1988, I osa ja II osa*. Vammala 1991, passim.
- 6 Palokangas, Markku (2016), s. 108–119.
- 7 Palokangas, Markku: *Jalkaväen aseistus ja varustus*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006), s. 302–303.
- 8 Paulaharju, Jyri: *Tykitö*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006), s. 318–319.
- 9 Lappi, Ahti: *Ilmatorjunta*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006), s. 409; Visuri (2010), s. 160.
- 10 Lappi (2006), s. 409.
- 11 Lappi, Ahti: Suomen ilmatorjunnan virstanpylväät. *Ilmatorjunnan vuosikirja 2000–2001*. Vaasa 2000, s. 45; Lappi, Ahti: *Ilmatorjunta kylmässä sodassa*. Gummerus, Jyväskylä 2003, s. 467–468.
- 12 Penttinen, Raimo: *Viestiaselaji*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006), s. 336.
- 13 Penttinen (2006), s. 336.
- 14 Mäkipirtti, Markku: *Puolustusvoimien moottoriajoneuvot 1960–2000*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2006, s. 108 ja 135–139.
- 15 Hägglund, Gustav: *Parlamentaariset puolustuskomiteat. Tiede ja ase* n:o 39. SSTS 1981, s. 146.
- 16 *Toisen Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö*. Komiteamietintö 1976:37, Helsinki 1976, s. 43.
- 17 PE n:o 77/suunnos/Daa sal/25.4.1977, T25315/D1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 18 *Pääesikunta 60 vuotta 2.2.1978*. PE, Helsinki 1978, s. 31; PE n:o 30/koulos/Hi sal/17.01.1978, T25957/Hi1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 19 PE n:o 116/suunnos/Daa sal/6.5.1980, T25315/Da1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 20 *Kolmannen Parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö*. Komiteamietintö 1981:1, Helsinki, s. 61–62.
- 21 PE n:o 33/järjos/F 10 sal/21.4.1981, T25204/F4 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); *Pääesikunta 60 vuotta* (1978), s. 30.
- 22 PE n:o 654/koulos/Daa sal/23.11.1984, T25957/D8 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 23 PE:n ryhmätyö n:o 43/järjos/Daa sal/6.4.1983, T25204/Da2 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 24 PE:n ryhmätyö n:o 43/järjos/Daa sal/6.4.1983, T25204/Da2 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 25 PE n:o 123/järjos/Dbal sal/24.6.1986, T25204/D4 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 26 PE n:o 170/opos/Dbal sal/20.2.1984, T25767/Dbal2 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 27 PE n:o 280/jvtsto/Daa sal/10.11.1983, T 25722/Da4 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 28 Muikku, Esa – Purhonen, Jukka: *Suomalaiset panssarivaunut 1918–1997*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2003, s. 14.
- 29 PE n:o 182/suunnos/Hhb sal/10.11.1983, T25315/H20 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); Mäkipirtti (2006), s. 184.
- 30 PE n:o 603/maavsto/Dc sal/6.11.1987, T25957/D11 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); Mäkipirtti (2006), s. 185.
- 31 PE:n n:o 103/opos/Dbal sal/6.2.1989, T 25767/Dbal2 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 32 Muikku – Purhonen (2003), s. 15.
- 33 PE:n esittely n:o 116/jvtsto/Da sal/9.5.1986, T25722/Da6 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 34 PE n:o 143/jvtsto/H sal/8.6.1979, ks. myös liite 3, T25722/H1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 35 PE n:o 143/jvtsto/H sal/8.6.1979, T25722/H1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).

- 36 PE n:o 92/Da sal/2.4.1984, T25722/Da 5 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 37 Ks. esim. PE:n muistio n:o 307/jvtsto/H sal /20.12.1979, T25722/H1 sal; PE:n suunnitelma n:o 763/opos/Dbd sal/9.10.1983, T25767/Dbd1 sal; PE:n esittelymateriaali n:o 640/koulos//Da sal/14.11.1983, T25957/D7sal; PE:n lausunto n:o 825/opos/Daa sal/14.12.1987, T25767/Da6 sal, kaikki MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 38 PE n:o 300/jvtsto/Da sal/28.11.1988, T25722/Da8 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 39 PE n:o 119/jvtsto /Da sal/11.9.1992, T25722/Da11 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); Vaukonen, Jouni: Suomi osti Kiinasta 100 000 rynnäkkökivääriä. *Helsingin Sanomat*, 23.6.1992.
- 40 PE n:o 1/kttsto/F17 sal, T25723/F6 sal; PE:n esitys n:o 37/kttsto/Hh sal/15.2.1982, T25723/Hh1 sal, molemmat MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 41 PE n:o 103/kttsto/Daa sal/30.5.1983, T25723/Da2 sal; PE n:o 101/kttsto/Daa sal/25.5.1983, T25723/Da2 sal, molemmat MPKKArk (Tutkimuslupa); Toivonen, Vesa: *Tampellasta Patriaan. 70 vuotta suomalaista raskasta asevalmistusta*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2003, s. 156–157.
- 42 PE n:o 147/kttsto/Daa sal/5.9.1983, T23723/Da2 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 43 Lappi (2003), s. 473.
- 44 Alasjärvi, Jouko: Ammunnanhallinta. *Vaikk' on synkeä yö, tykki leimua lyö. Tykistön kehittyminen Suomessa. Kylmästä sodasta uudelle vuosituhanalle*. Tammerprint, Tampere 2011, s. 124–125.
- 45 Alasjärvi (2011), s. 126.
- 46 PE n:o 185/suunnos/Hhb sal/10.11.1983, T25315/H20 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 47 Pajunen Jussi: *Tulisuluista tappioiden tuottamiseen. Vuosisata suomalaista ilmatorjuntataktiikkaa 1919–2019*. MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 35. Edita, Otava Keuruu 2019, s. 434; Lappi (2017), s. 197.
- 48 Kanninen, Ermei: Suomen puolustusvoimien toisen maailmansodan jälkeiset sotavarustehankinnat ja niihin liittyvät poliittiset päätökset. *Sotataloustietoutta II*. Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo, Pieksämäki 1988, s. 107.
- 49 Klenberg, Jan: Aseteknologinen kehitys ja Suomi. *Näkökulmia Suomen turvallisuuspolitiikkaan 1980-luvulla*. Otava, Keuruu 1980, s. 146–147.
- 50 Vuorinen, Lauri: *”Erikoistekniset laitteet”. P-15-meritorjuntaohjusten hankinta Suomen ja Neuvostoliiton välisen asekaupan kontekstissa*. Pro gradu -tutkielma. HY, Valtiotieteellinen tiedekunta 2019, s. 104–106.
- 51 Virta, Mikko: MiG-hävittäjäosasto kylmän sodan kulisissa vuonna 1954. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* n:o 38. SSHS ja SM, Tallinna 2018, s. 228–236.
- 52 Puolustusneuvoston (PN) kokouspöytäkirja 17.6.1958, T24727/Cc 1 sal, PLM.
- 53 Suurten ikäluokkien kouluttaminen täysimääräisesti edellytti Pariisin rauhansopimuksen määrittämän enimmäisvahvuuden ylittämistä 4 200–8 300 sotilaalla vuosina 1966–1970. PN n:o 46/Da sal/29.9.1959, kansio 21–19, UKA.
- 54 PN:n kokouspöytäkirja 20.5.1958, T24727/Cc 1 sal, PLM.
- 55 PE n:o 301/Optsto/20 sal/9.6.1958, T25316/F 1 sal, KA.
- 56 Jouko (2019), s. 119–122.
- 57 PE n:o 30/Stalsto/OT/17 a sal/31.3.1958, T25372/F 6 OT-sal, KA.
- 58 PE opos n:otta 13.2.1958: *Ilmavoimien kehittämissuunnitelma ja läbiaikojen lentokonehankinnat*, T24727/Da 1 sal, PLM; Lukkarinen, Vilho: *Suomen ilmavoimat 1944–1980*. Gummerus, Jyväskylä 2008, s. 148 ja 151–158.
- 59 Asikainen, Antti: *Puolustusvoimien ensimmäiset helikopterihankinnat 1960-luvulla*. Pro gradu -tutkielma. MPKK 2016, s. 56–58.
- 60 PE n:o 57/Aseltsto/20/21.1.1959, T25316/F 1 sal, KA.
- 61 Sama.
- 62 Sama.
- 63 PE n:o 138/Aseltsto/20 sal/1.4.1959, T25316/F 1 sal, KA.
- 64 Sama.
- 65 PE n:o 140/Aseltsto/20 sal/1.4.1959, T25316/F 1 sal, KA.
- 66 Sama.
- 67 PE, luettelo n:otta 9.4.1959: *Ehdotus vuonna 1959 NL:sta puolustuslaitokselle suoritettaviksi hankinnoiksi*, T25316/HI 1 sal, KA.
- 68 Neuvottelupöytäkirja puolustusministeriössä pidetystä kokouksesta 9.4.1959, T25316/HI 1 sal, KA.
- 69 PE n:o 158/Aseltsto/20 sal/ 9.4.1959, T25316/F 1 sal, KA.
- 70 J. Wainerin päiväämätön muistio: *Puolustuslaitoksen hankinnat Neuvostoliitosta*, T25708/Hh 3–4 sal, KA. Hyvä esitys sopimustasoista, ks. Vuorinen (2019), s. 104–106.
- 71 Numeroimaton ja päiväämätön asiakirja: *Tavaraluettelo*. Asiakirja on todennäköisesti laadittu vuoden 1959 kauppaneuvotteluita varten, koska peitesanastossa ovat muun muassa vartioveneet ja maalinhinauskone, jotka kuuluivat ensimmäisten kauppaneuvotteluiden piiriin, T26965/Hh 3–4 sal, KA.
- 72 Päämajoitustalouden numeroimaton muistio hallituksen iltakoulua varten, 14.5.1959, T25316/HI 1 sal, KA.
- 73 Everstiluutnantti Kai Halmevaaran muistio n:otta, 6.10.1965: *Puolustuslaitoksen SNTL-kaupan erityispiirteitä*, T25316/HI 2 sal, KA.
- 74 Sama.
- 75 *Suomen puolustusministeriön ja SNTL:n Ministerineuvoston ulkomaisten taloussuhteiden Valtiokomitean korkeimman insinööri-päähallinnon välinen sopimus N:o 9161*, 30.4.1959, T25316/Ha 1 sal, KA.
- 76 PE n:o 246/Aseltsto/20 sal/17.6.1959, T24316/F 1 sal, KA.
- 77 *Suomen puolustusministeriön ja SNTL:n Ministerineuvoston ulkomaisten taloussuhteiden Valtiokomitean korkeimman insinööri-päähallinnon välinen sopimus N:o 9161*, 30.4.1959, T25316/Ha 1 sal, KA.
- 78 Päämajoitustalouden muistio n:otta 13.5.1959: *Hallituksen iltakoulu 13.5.1959*, T25316/HI 1 sal, KA.
- 79 Päämajoitustalouden muistio n:otta 9.5.1959: *Venäläisen 57 mm ilmatorjuntapatterin hankinta*, T27427/Da 1 sal; PLM ja PE:n muistio n:otta 5.1.1963: *Puolustuslaitoksen hankinnat SNTL:sta käteisvaroilla vv. 1959–1962*, T25316/HI 2 henksal, KA.
- 80 PE n:o 332/Aseltsto/20, 13.4.1959 ja Stalos:n ilmoitus n:otta, 18.1.1961, T24316/HI 1 sal, KA.
- 81 PE n:o 57/Jvtsto/20, 26.6.1959 ja PE n:o 82/Aseos/20 sal/29.2.1960, T24316/F 1 sal, KA.
- 82 PSPRE n:o 95/Järjsto/17 sal, T24316/F 1 sal, KA.
- 83 PE n:o 246/Aseltsto/20 sal, 17.6.1959 ja PE:n kirjelmä n:otta Neuvostoliiton Suomessa olevalle sotilasasiamiehelle, kenraalimajuri V. I. Lazareville, 20.1.1960, T24316/F 1 sal, KA; PE opos:n muistio

n:otta 31.7.1959: *Tietojen antaminen julkisuuteen Neuvostoliitosta hankittavasta aseteknisestä materiaalista*, T25316/HI 1 sal, KA.

- 84 PE n:o 230/17 sal, 21.10.1959, T25316/F 1 sal, KA.  
 85 PE n:o 61/Aseltsto/20 sal, 9.2.1960, T25316/F 1 sal, KA.  
 86 Suomen puolustusministeriön ja SNTL:n Ministerineuvoston ulkomaisten taloussubteiden Valtiokomitean korkeimman insinööri-päähallinnon välinen sopimus N:o 98161, 28.5.1959, T25316/Ha 1 sal, KA; Clearing-kaupassa käytettävä ruplan kiinteä vaihtokurssi oli noin 80 markkaa. Suomen Pankki, Vuosikirja 1959. Valtioneuvoston Kirjapaino 1960, s. 36, [https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/9291/SP\\_Vsk\\_1959.pdf?sequence=1](https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/9291/SP_Vsk_1959.pdf?sequence=1). viitattu 11.12.2019.  
 87 Suomalaisen työntekijän keskimääräinen vuosipalkka oli vuonna 1957 noin 330 000 markkaa. *Suomen tilastollinen vuosikirja 1960*. VN kirjapaino, Helsinki 1961, s. 254. [https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/84944/xyti\\_stv\\_196000\\_1961\\_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/84944/xyti_stv_196000_1961_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y), viitattu 11.12.2019.

#### TOIMIKUNNAT VALMISTELEVAT SINKOHANKINTOJA

- 88 Liimatta (2018a), s. 269–300.  
 89 Liimatta, Hannu: Henkistä ja vähän muutakin tukea – Jalkaväen säätiö 60 vuotta. *Jalkaväen vuosikirja 2017–2018*. JS, ei painopaikka, 2017, s. 27.  
 90 PVPE n:o 207/Jv.tsto/131/14.6.1945, T18751/7, KA; Kaasusuojelukoulu n:o 2054/II/221/15.7.1945, T23169/1, KA; Lausunnot kansioissa T18751/7 ja T15704/2–4, KA; PVPE n:o 2288/Jv.tsto/168/19.11.1945, T18751/7, KA.  
 91 PVPE n:o 1022/Jv.tsto/88/25.9.1945, T17815/5 ja n:o 1668/Op.1/6/6.10.1945, T17655/16, KA.  
 92 PVPE n:o 5/Jv.tsto/1b/sal/15.6.1948, T22230/1, KA; Lehden tutkimus: *Panssarintorjunta ja sen tulevaisuus* T1084/58–62, KA, passim; Lehti Olavi, J.: *Panssarintorjunta ja sen tulevaisuus. Suomalaisen sotataidon klassikot*. Karjalainen, Mikko (toim.) – Ahtinen, Hannu (toim.). MPKK, Juvenes Print, Tampere 2017.  
 93 PVPE n:o 5/Jv.tsto/1b/sal/15.6.1948, T22230/1, KA.  
 94 Sama.  
 95 PVPE n:o 366/Jv.tsto/8/11.3.1949, T18751/23, KA; Kirjelmät asekokeilu-toimikunnalle (AKTK) PE n:o 1018/Jvtsto/2a/26.6.1954 ja n:o 136/Optsto/17 sal/1.7.1954; AKTK:n kirjelmät numerotta, päivätty 12.7.1954 ja 15.7.1954, kopiot kirjoittajalla.  
 96 PVPE n:ot 181/Kom.1/a/17/18.1.1949, PK1664/21, KA; 3667/kom.1/a/24.10.1947, T188751/17, KA; 1533/Järj.1/10a/8.6.1949, T19468/12, KA sekä PE n:o 1200/Henkststo/2/8.6.1954 ja AKTK:n pöytäkirja numerotta, päivätty 21.6.1954, kopiot kirjoittajalla.  
 97 PVPE n:o 10/Jv.tsto/13.10.1948, PK1664/24; Palokangas, Markku (2016), s. 98 ja 24; Pöytäkirjat n:o 11/18.–19.2.1949 ja n:o 12/49/18.2.1949, AKTK:n pöytäkirjat. *Pst-asetoimikunnan kokouspöytäkirjat* ja kirjeenvaihto 1954–1955, kopiot kirjoittajalla; Jalkaväkiosaston raportti, ei numeroa, päivätty 22.2.1949, T18751/23, KA.  
 98 PVPE n:o 20/Jv.tsto/20 sal/28.1.1950, T20239/2, KA; PVPE n:o 61/Stal/20a/sal/23.4.1953, T20239/3, KA.  
 99 AKTK:n mietintö 29.6.1953, liite 2, PK1664/24, KA ja muistiot n:o 1/sal/6.9.1954 ja n:o 2/sal/12.1.1955 sekä kirjelmät vuodelta 1953, kopiot kirjoittajalla; Palokangas, Markku (2016), s. 108–111; PE n:o 24/Jvtsto/20 sal/24.3.1955, T20239/4, KA.

- 100 Simeliuksen nimikirjanote n:o 37793, KA; Merkintä 55 tarkoitti ase- ja kaliperia, Psn ja N panssarirykkinä, S sinkoa, numero 88 on-telokranaatin halkaisijaa ja 54 tai 55 mallivuotta; *Panssarintorjunta-ohjesääntö I osa (PstO I) Kevyt sinko*. Mikkeli 1960, 23–24 ja 99–102.  
 101 Palokangas, Markku (2016), s. 108–111; PE n:o 24/Jvtsto/20 sal/24.3.1955, T20239/4, KA.  
 102 PE n:o 199/Jvtsto/20 sal/8.12.1956, T25094/5, KA; PE n:o 286/Jvtsto/8b1/4.2.1957, T22780/14, KA.  
 103 *Panssarintorjuntaohjesääntö I* (1960), s. 11, 23–24, 99–102 ja liite 1; Palokangas, Markku (2016), s. 103–107 ja 116; PE n:o 151/Jvtekntsto/17 sal/22.11.1960, T25094/9, KA.  
 104 Esittely n:o 1/Jvtsto/58 sal/29.1.1958, T25094/7, KA; Jalkaväen tarkastajan numeroimattomat muistiot perushankinnoista 25.1.1958, T25094/7, KA ja 25.1.1960, T25094/9, KA; PE n:o 147/Jvtsto/17 sal/31.10.1958, T25094/7, KA; PE n:o 58/Aseos/17a sal/3.3.1959, T25094/8, KA; Palokangas, Markku (2016), s. 107 ja 110.  
 105 PE Ulk.2 katsaus n:o 6/49/2.2.1949, PK1664/24, KA; PE n:o 1377/Ulkomtsto/Dd/27.10.1954, KA ja n:o 64/Jvtsto/D/sal/18.11.1954, T20239/4, KA; Puolustusvoimain komentajan käskyt n:o 35/Optsto/20 sal/22.2.1955 (jäljennös) ja n:o 91/Optsto/17 sal/25.4.1955, PK1084/51, KA.  
 106 PE n:o 46/Jvtsto/8/sal/27.5.1955, T20239/4, KA; Jalkaväkitoimiston kirjelmä perushankintamäärärahojen käytöstä 27.6.1955, kynällä lisätty numero 101/Jvtsto/20/3.10.1955; Pst-asetoimikunta n:o 65/Jvtsto/8 sal/2.7.1955 ja lausunto, ei numeroa, päivätty 18.12.1955, kaikki T20239/4, KA; PE n:o 148/Jvtsto/8 sal/28.12.1955, T23209/4, KA.  
 107 PE n:o 199/Jvtsto/20 sal/8.12.1956 ja siihen liitetty muistio 10.12.1956, T25094/5, KA; PE n:o 45/Jvtsto/8 sal/6.3.1957, PE n:o 131/Jvtsto/17 sal/4.9.1957 ja PE n:o 177/Jvtsto/8 sal/5.11.1957, kaikki T25094/6, KA; Palokangas, Markku (2016), s. 114; PE n:o 1/Jvtsto/58 sal/29.1.1958 ja P. M. 25.1.1958, T25094/7, KA. Nimikkeessä 95 tarkoitti ase- ja kaliperia, S sinkoa ja 56 mallivuotta.  
 108 PE n:o 177/Jvtsto/8 sal/5.11.1957 ja n:o 198/Jvtsto/8 sal/23.11.1957, T25094/6, KA; PE n:o 122/Jvtekntsto/D8 sal/22.9.1960, T25094/9, KA; Palokangas, Markku (2016), s. 112–113.  
 109 *Panssarintorjuntaohjesääntö II osa (PstO II). Raskas sinko*. Mikkeli 1964, s. 9–15.  
 110 PE n:o 270/Optsto/OT/20 sal/9.12.1960, T26862/7 ja jalkaväen tarkastajan muistio numerotta, päivätty 25.1.1960, T25094/9, KA.  
 111 Jalkaväen tarkastajan raportit: *Katsaus raketti- ja ohjaama-aseen (myöhemmin ohjus-) kehitykseen* vuosilta 1958–1961 kansioissa T25094/7–10, KA. Ohjustulkinnasta ja ensimmäisten ohjusten hankinnasta tarkemmin esim. Visuri (2010), s. 94–108 ja Palokangas, Markku (2016), s. 123–128.

#### KOTIMAISIA RYNNÄKKÖKIVÄÄREJÄ JA KONEKIVÄÄREJÄ

- 112 Liimatta (2018), s. 370; Palokangas, Markku: *Kohri alueellista puolustusta 1950-luvulla*. Karjalainen (2008), s. 118–119; Visuri (1994), s. 50.  
 113 Palokangas, Markku: *Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1998. I osa, yleishistoria*. Suomen asehistoriallisen seuran julkaisuja n:o 1. Vammalan kirjapaino, Vammala 1991, s. 265–266.  
 114 Välimaa, Leevi: *Tulevaisuuden sota*. SKK, yleisesikuntaupseerikurssin Y17 diplomityö n:o 354, 1948, KA, lähdeluettelo ja s. 34; Boldt,

- Lauri: *Tulevaisuuden jalkaväki, organisaatio, toimintavälineet, taktiikka ja johtaminen*, SKK, yleisesikuntaopseerikurssin Y17 diplomityö n:o 359, 1948, KA, lähdeluettelo ja s. 17–27; Pönkänen, Aarne: *Tulivoima maarintaman taistelussa*, stipenditutkimus, Mikkeli 1955, s. 137.
- 115 Ampumakokeista PVPE n:o 11675/Tväl.Ase/F17e2/22.6.1951, T18751/7, KA; Palokangas, Markku (1991) I osa, s. 267; Jalkaväen tarkastajan (JT) koulutusohje 2/1953 PE n:o 640/Jvtsto/5a3/8.4.1953, PK1664/21, KA; Keinonen, Yrjö: *Huipulla. Muistelmia puolustusvoimain komentajakaudeltani*. Tammi, Jyväskylä 1997, s. 29–30; Airio (2007), s. 45; Keinosen raportti kokeilumunton tuloksista 18.10.1953, ei numeroa, Pk1664/24, KA.
- 116 JT:n koulutusohje 2/1954 PE n:o 30/Jvtsto/5a3/9.1.1954, PK1664/23, KA; Keinosen tutkimuksen johdanto s. 5–6. Tutkimuksessa ei ole lähdeviitteitä, mutta tekstistä päätellen ainakin yhtenä lähteenä näyttää olleen kapteeni Pauli Kaskealan diplomityö: *Suurvaltojen ja meidän jalkaväkemme määrävahvuuksien vertailu tulivoiman, aseiden laadun ja joukon liikkuvuuden kannalta. Onko olosuhteemme uusissa määrävahvuuksissa otettu asiallisesti huomioon*. SKK, yleisesikuntaopseerikurssin Y19 diplomityö n:o 514, 1952, KA.
- 117 Tutkimusraportti (1954), passim ja Keinonen, Yrjö: *Kärkijoukkona Syvärille*, Tammi, Helsinki 1973, passim.
- 118 PVPE n:o 809/Jvtsto/6a/28.10.1948, T18751/18, KA; Simelius, Sakari: Rynnäkkökivääri M Valmet 58:n historiikka. *Jalkaväen vuosikirja XIII 1977–1978*. Joensuu 1978, s. 17; Simelius (1983), s. 136; PE n:o 21/Jvtsto/8b1 sal/1.1.1957, T25094/6, KA; PVPE n:o 66/Ulk.2/Dc/18.1.1949: *Numerotietoja USA:n ju.aseista*, T18751/4, KA ja PE n:o 50/Ulkomtsto/14e/sal/12.3.1954: *Jalkaväekivääriaseistuksen kehityksen viimeisimmistä vaiheista Englannissa*, T20239/4, KA; PE n:o 64/Jvtsto/D/sal/18.11.1954, T20239/4 KA.
- 119 Jvtston kirjelmä PE n:o 64/8 sal/5.7.1955, T20239/4, KA; PE n:o 46/Jvtsto/20 sal/29.3.1956 ja n:o 97/Jvtsto/9.6.1956, T25094/5, KA; Simelius (1983), s. 136–137.
- 120 Esittely puolustusvoimain komentajalle n:o 2215/Jvtsto/8b1/13.11.1956, T20173/11, KA.
- 121 Sama; Henkilövaihdoksista Palokangas, Markku (1991) I osa, s. 299 ja 303–309.
- 122 PE n:o 21/Jvtsto/8b1 sal/1.1.1957: *Muistio jalkaväen keveän aseistuksen kehittämisestä*, T25094/6, KA.
- 123 PE n:o 21/Jvtsto/8b1 sal/1.1.1957. Esimerkiksi kiväärin 30 pitkän patruunan yksi tuliannos painoi 0,80 ja lyhyen patruunan tuliannos 0,48 kg. Konekiväärin 600 patruunan tuliannoksiksi muutettuna painot olivat 15,9 ja 9,6 kiloa. Naton yleispatruunan vastaavat painot olivat 0,72 ja 14,4 kiloa. Mainittakoon, että Suomi-konepistooli painoi ilman lipasta 4,7–4,9 kiloa ja Kalašnikov 3,5 kiloa.
- 124 Kevytasetoimikunta PE n:o 38/Jvtsto/8b1 sal/23.2.1957: *Muistio tšekkiläisen konekiväärin prototyypeistä ja niillä suoritettavista kokeista* ja n:o 169/Jvtsto/8 sal/29.10.1957: *Muistio lyhyen kiväärin patruunan koe-erien kotimaisesta hankinnasta*, T25094/6, KA. PE n:o 180/Optsto/8 sal/14.3.1957, T25094/6, KA.
- 125 Kevytasetoimikunnan suunnitelma PE n:o 15/Jvtsto/OT 8 sal/30.4.1957, T26839/6, KA; Rahamuseon rahanarvolaskuri, <http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>.
- 126 Kevytasetoimikunnan muistiot PE n:o 137/Jvtsto/8b sal/7.9.1957, T25094/6, KA ja n:o 155/Jvtsto/8 sal/13.11.1958, T25094/7, KA; Kokeilumunnon Santahaminassa PE n:o 75/Jvtsto/8 sal/15.4.1957 ja esittelyammunnasta n:o 140/Jvtsto/8b1 sal/15.4.1957, T25094/6, KA; Kokeilumunton tuloksista PE n:o 155/Jvtsto/8 sal/13.11.1958, T25094/7, KA; Palokangas, Markku (1991) I osa, s. 302–303.
- 127 Kokeilukäsky 3. Divisioonan esikunnalle ja Savon prikaatille, PE n:o 129/Jvtsto/8b1 sal/2.9.1957 ja 138/Jvtsto/8b sal/7.9.1957, T25094/6, KA; Käskyt PE n:o 162/Jvtsto/8 sal/9.10.1957, n:o 16/Jvtsto/8 sal/27.1.1958, T25094/6 ja 7, KA sekä n:o 83/Jvtsto/8 sal/10.6.1958, T26838/22, KA; Savon prikaatin (SAVPRE) kertomukset, SAVPRE n:o 18/Koul- ja järjestelytsto/8 sal/31.3.1959 ja n:o 37/Koul- ja järjestelytsto/8 sal/2.6.1959 ja n:o 52/Koul- ja järjestelytsto/8 sal/22.10.1959, T25094/8, KA; Yhteenveto kokeilutuloksista PE n:o 155/Jvtsto/8 sal/13.11.1958: *Muistio jalkaväen pienikaliiperisen aseistuksen kehittämistyöstä sekä ehdotus kyseisen aseistuksen saattamisesta nykyaikaisiin vaatimuksiin vastaavalle tasolle*, T25094/7, KA.
- 128 Kertomus PE n:o 79/Jvtsto/5d8 sal/31.5.1958, T26838/22, KA.
- 129 Koeampuma-aseman varustamisesta PE n:o 13/Jvtsto/8 sal/20.1.1958, T25094/7, KA; Kevytasetoimikunta PE n:o 78/Jvtsto/8 sal/27.5.1958, n:o 85/Jvtsto/8 sal/12.6.1958 ja n:o 155/Jvtsto/8 sal/13.11.1958, T25094/7, KA. Ulkomaiset rynnäkkökiväärit olivat AK-54, SIG-58, Madsen-58 ja Armalite-56 (Nato-patruunalla) ja konekiväärit m/52 ja RPD. Kotimaiset konekiväärien prototyypit olivat Valmetin ja Sakon valmistamia. Teknisissä kokeissa mitattiin muun muassa aseiden tulinopeus, rekyyli, luodin lähtönopeus ja läpäisykyky. Toimintavarmuustesteissä mitattiin aseiden toimintaa vesi-, muta-, pöly- ja pakkasolosuhteissa. Ulkollisissa testeissä mitattiin aseiden tarkkuutta ja hajontaa. Raportissa lauseen ”Valmetin konekivääreissä on vielä paljon vikoja” jatkoksi oli jälkikäteen kirjoitettu lisäys: ”jotka kuitenkin ovat helposti korjattavissa”, kokeilukertomus, s. 15.
- 130 Kevytasetoimikunta PE n:o 155/Jvtsto/8 sal/13.11.1958: *Muistio jalkaväen pienikaliiperisen aseistuksen kehittämistyöstä sekä ehdotus kyseisen aseistuksen saattamisesta nykyaikaisiin vaatimuksiin vastaavalle tasolle*, T25094/7, KA; PE n:o 154/Jvtsto/8 sal/10.11.1958 ja n:o 148/Jvtsto/8 sal/5.11.1958, T25094/7, KA; JT:n esitys PE n:o 158/Jvtsto/8 sal/22.11.1958, T25094/7, KA; Palokangas, Markku (1991) I osa, s. 306.
- 131 JT:n muistio numerotta 25.1.1960, T25094/9, KA; PE n:o 44/Asetekn-os/8a sal/28.6.1960 (jäljennös): *Muistio rynnäkkökivääristä*, T25094/9, KA; PE n:o 66/Jvttekntsto/D 17 sal/26.3.1962: *Muistio jalkaväen uusien kevyiden aseiden ja niiden patruunoiden kehittämistyöstä*, T25094/10, KA; Palokangas, Markku: *Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1998. II osa, suomalaiset aseet*. Suomen asehistoriallisen seuran julkaisuja n:o 1. Vammalan kirjapaino 1991, s. 309–314; *Kevyiden aseiden käsittely- ja ampumakoulutusopas (Kv-aseopas)*. Mikkelin 1963, s. 19–46.
- 132 Simelius (1978), s. 19.
- 133 JT:n muistio 25.1.1960 ja Palokangas, Markku (1991) I osa, s. 313; Tervasmäki (1978), s. 375; Neuvostoliiton hankinnoista myös mm.: PE n:o 246/Aseltsto/20 sal/17.6.1959 ja n:o 127/Jvtsto/20 sal/19.11.1957, T25094/8, KA; PE n:o 43/Jvttekntsto/17 sal/15.3.1960, T25094/9, KA; PE n:o 97/Järjtsto/10 b2sal/12.5.1962: *Prikaatin sodan ajan määrävahvuudet 1962*, s. 16:2, T26965/58, KA.
- 134 JT:n muistio 25.1.1960; Palokangas, Markku (1991) II osa, s. 399–418; *Kevyiden aseiden käsittely- ja ampumakoulutusopas (1963)*, s. 75.
- 135 Palokangas, Markku (1991) I osa, s. 314.

## DRAKEN-HANKINNALLA TAVOITTELLAAN TORJUNTAKYKYÄ

- 136 Ilmavoimien esikunta (ILMAVE) n:o 1927/Lktsto/17/XLL 1/8.3.1954, T21565/7, KA; n:o 32/Optsto/OT/12 sal/27.9.1955 ja n:o 34/Op- ja Inttsto/OT/11 sal/17.11.1956, T27828/2, KA; Salminen, Pertti: *Puolueettomuuden nimeen – Sotilasjohto Kekkosen linjalla ja sen sivussa 1961–1966* (diss.). Kustannus Oy Suomen Mies, Jyväskylä 1995, s. 65; Lukkarinen, Vilho: *Tuhkasta taivaalle – Ilmavoimat 1944–1960*. Lukkarinen, Vilho – Perna, Veli: *Suomen Ilmavoimat 1944–1980*. Ilmavoimien kiltaliitto, Jyväskylä 2008, s. 88–89, 122–123 ja 159–160; Widfeldt, Bo – Hall, Åke: *Svenska Vingar 1 – Svenska Militära flygplan och helokoptrar 1911–1999*, Air Historic Research AB, Höganäs 1999, s. 106; Laukkanen, Jyrki: *Saab 35 Draken in Finnish Air Force*, Apali, Hämeenlinna 2006, s. 6–15 ja 101.
- 137 ILMAVE n:o 16/Optsto/17 sal/28.8.1954, T27809/2, KA; Virta, Mikko: *Hävittäjäseikkailu 1954 – Suomen MiG-suihkukonekaupan nousu ja tuho kylmän sodan kulisissa*. Pro gradu -tutkielma, HY 2017, s. 34–47; Lukkarinen (2008), s. 89; Laukkanen (2006), s. 6–9.
- 138 ILMAVE n:o 62/Op- ja Inttsto/20 sal/5.9.1955 ja n:o 32/Optsto/OT/12 sal/27.9.1955, T27828/2, KA; PE:n muistio n:otta Puolustusvoimien materiaali-tilanteesta ja hankinnoista 8.2.1962, Pk 1273/9, KA; Myllylä, Ismo: *Lentorykmentti 4 – Lapin lennosto 1945–1993*. Lentorykmentin 4 – Lapin lennoston kilta, Jyväskylä 1993, s. 85; Laukkanen, Jyrki: *Tehtävä taivaalla – Suomen Ilmavoimat 100 vuotta*. Koala-kustannus, EU 2017, s. 160; Lukkarinen (2008), s. 88–89 ja 109; Virta (2017), passim. Vähimmäismäärä oli 32 ja tavoite 96 hävittäjää.
- 139 Kenraaliluutnantti Aatos Aarne Maununan nimikirjanote, 18.12.1965, n:o 37798, KA; *Kadettiupseerit 1920–2010*, (2010), s. 579; ILMAVE n:o 5/Op- ja Inttsto/17 sal/24.1.1956, n:o 19/Op- ja Inttsto/17 sal/23.3.1956 ja PE n:o 137/Optsto/11 sal/23.3.1956, T27809/2, KA; n:o 143/Optsto/OT/17 sal/5.7.1954, T26862/3, KA; PE:n muistio 8.2.1962, Pk 1273/9, KA; Lukkarinen (2008), s. 135–136 ja 145–146; Laukkanen (2017), s. 180.
- 140 *Kadettiupseerit 1920–2010* (2010), s. 54 ja 80; PE n:o 167/Optsto/20 sal/6.4.1956, n:o 64/Iptsto/20 sal/14.4.1956, n:o 72/Iptsto/11 sal/28.4.1956, T27809/2, KA; ILMAVE n:o 26/Op- ja Inttsto/20 sal/9.4.1956, n:o 27/Op- ja Inttsto/20 sal/12.4.1956, n:o 34/Op- ja Inttsto/11 sal/30.4.1956, n:o 45/Op- ja Inttsto/20 sal/16.5.1956 ja n:o 47/Op- ja Inttsto/20 sal/24.5.1956, T27809/2, KA; Lukkarinen (2008), s. 135–136 ja 145–146; Virta (2017), s. 49–50.
- 141 ILMAVE n:o 47/Op- ja Inttsto/20 sal/24.5.1956, n:o 61/Op- ja Inttsto/20 sal/7.7.1956, n:o 62/Op- ja Inttsto/20 sal/14.7.1956, n:o 67/Op- ja Inttsto/20 sal/27.7.1956, n:o 89/Optsto/20 sal/1.11.1956 ja n:o 101/Op- ja Inttsto/20 sal/10.12.1956, T27809/2, KA; PE n:o 135/Iptsto/20 sal/20.7.1956 ja n:o 209/Iptsto/20 sal/31.10.1956, T27809/2, KA; PE n:o 343/Optsto/20 sal/26.6.1957, T27809/3, KA; PE:n muistio 8.2.1962, Pk 1273/9, KA; Myllylä (1993), s. 87–92, 109–113 ja 131; Lukkarinen (2008), s. 127–128 ja 146–153. Sopimus 12 *Folland Gnat Mk. 1* -hävittäjästä solmittiin 17.10.1956. Koneessa ei ollut ohjusaseistusta.
- 142 PE n:o 32/Optsto/12 sal/14.1.1957 ja n:o 94/Optsto/12 sal/14.2.1957, T27809/3, KA; Lukkarinen Vilho: *Ilmavoimat*. Syrjö – Elfvengren – Karjalainen (2006), s. 389; Lukkarinen (2008), s. 151–152. Lentokonetuomikunta suunnitteli lentokonehankintoja sodan ajan tehtävien perusteella.
- 143 PE n:o 32/Iptsto/17 sal/12.12.1957, n:o 8/Iptsto/20 sal/9.1.1958 ja n:o 32/optsto/17 sal/11.1.1958, T27809/3, KA; Lukkarinen (2008), s. 151–160; Lukkarinen (2006), s. 390–392; Halinen, Pertti J.: *Lentäjän muistelmat – Aika kului lentäen...*, Books on Demand, Helsinki 2017, s. 29–31.
- 144 ILMAVE n:o 8/Optsto/17 sal/11.2.1959 ja n:o 70/Op- ja Inttsto/17 sal/21.7.1959, T27809/4, KA; ILMAVE n:o 9/Optsto/20 sal/14.1.1961, T27809/5, KA; PN:n muistio n:o 5/Db/5.3.1963, T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa); Salminen (1995), s. 65; Lukkarinen (2008), s. 160; Lukkarinen (2006), s. 389; Perna (1997), s. 419–421.
- 145 PN:n muistio n:o 5/Db/5.3.1963, T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa); Perna (1997), s. 419–421; Lipponen (1997), s. 59. Adolf Ehrnrooth ylennettiin kenraaliluutnantiksi 28.12.1959.
- 146 PN n:o 5/Db/5.3.1963, T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa); Salminen (1995), s. 65–67; Laukkanen (2006), s. 30. Vrt. Perna, Veli: *Karjalan lennoston historia 1918–1980*, Karjalan lennoston kilta, Vammala 1997, s. 419. Ulkoministeri Ralf Törngren ei myöskään pitänyt hävittäjien hankkimista Neuvostoliitosta suotavana.
- 147 Lukkarinen (2008), s. 127–128; Laukkanen (2006), s. 30; Salminen (1995), s. 66–67.
- 148 PN n:o 5/Db/5.3.1963, T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa); Salminen (1995), s. 65–67; Juottonen, Jorma: *Määrärahat*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006), s. 234–242. Vrt. Perna Veli: *Uuteen nousuun – Ilmavoimat 1960–1980*. Lukkarinen – Perna (2008), s. 208; Meriö, Rauno: *Drakenien hankinnan poliittinen tausta*. Paukku, Päivi (toim.): *Lohikäärmeen aika 1972–2000 – Draken Suomessa*, Lapin lennoston kilta, Jyväskylä 2000, s. 9.
- 149 ILMAVE n:o 84/Optsto/17 sal/29.6.1961, T27809/5, KA; PN n:o 5/Db/5.3.1963, T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa); Salminen (1995), s. 68; Lukkarinen (2008), s. 147; Virta (2017), s. 44; Laukkanen (2017), s. 181–182; Laukkanen (2006), s. 28–29.
- 150 Salminen (1995), s. 63, 96 ja 117; Perna (2008), s. 208; Laukkanen (2006), s. 28–29; PLM:n kirjejäljennös n:otta 12.1.1962; Puolustusvoimain komentajan muistio käynnistä Neuvostoliiton suurlähettilään luona lounaalla 10.1.1962, n:otta, ja PLM:n kirjelmä suurlähettiläs Zaharoville, n:otta, 12.1.1962, Vuosikirja 1962, UKA.
- 151 Salminen (1995), s. 117–121 ja 140–159; Laukkanen (2017), s. 203–204, 219–220 ja 230–231; Perna (2008), s. 210–212; Tynkkynen, Vesa (Tynkkynen 2018b): *Puolustusvoimat siirtyi ohjuskauteen*. Karjalainen (2018), s. 295–296; Puolustusministeri Björkenheimin sanoma Moskovasta, n:otta, 24.1.1968; Puolustusvoimien kauppavaltuuskunnan muistio NL:n kanssa käydyistä neuvotteluista, n:otta; PE:n muistio NL:sta hankinnassa olevien ilmatorjuntaohjusten ja torjuntahävittäjien vertailusta, n:otta, 4.5.1962; PE:n muistio NL:n kanssa tapahtuneiden hankintaneuvotteluiden jatkamisesta, n:otta, 17.7.1962; VN:n ulkoasianvaliokunnan kokouspöytäkirja n:o 7/62, 30.7.1962; Suomen ulkoasianministerin numeroimattomat ilmoitukset Neuvostoliiton ja Ison-Britannian suurlähettiläille, 31.7.1962 ja VN:n ulkoasianvaliokunnan kokouspöytäkirja n:o 12/62, 20.10.1962, Vuosikirja 1962, UKA. 1.2.1962 solmittuun tavaraluottokauppaan sisältyi myös neljä MiG-15UTI-harjoitushävittäjää.
- 152 ILMAVE n:o 145/Optsto/20 sal/5.12.1961 ja PE n:o 145/Optsto/20 sal/11.12.1961, T27809/5, KA; Lars Heinrichsin kirje Aatos Maunulalle, 25.1.1962, T22595/50, MPKKArk (Tutkimuslupa); Yleisesikunnan päällikön muistio tapaamisesta Rislingin kanssa, n:otta, 3.2.1962, Vuosikirja 1962, UKA; PN:n muistio n:o 5/Db/5.3.1963,

- T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa); Säämänen, Juuso: Suomen ja Ruotsin sotilasuuhteet kylmän sodan aikana. *Kylkirauta* 1/2019, s. 32–33.
- 153 PN:n muistio n:o 5/Db/5.3.1963; PE:n numeroimaton muistio yepäällikön keskustelukohdista ja mahdollisesti esiin nousevista kysymyksistä keskusteluissa Almgrenin kanssa, 4.11.1963; Aatos Maunulan numeroimattomat muistiinpanot keskusteluista 1.12.1963, 1.12.1963; PE muistio keskusteluista 1.12.1963, 2.12.1963, n:otta; Lars Heinrichsin kirje Aatos Maunulalle, 21.2.1964; PE n:o 5/AM/HK/11.3.1964; n:o 65/Yepääll/sal/10.6.1964; Olavi Seeven kirje keskusteluista Almgrenin vierailun aikana, 12.3.1964; Yepäällikön muistio keskusteluista Almgrenin kanssa, n:otta, 24.3.1964; PE esittely hankintaneuvotteluista Ruotsin kanssa, n:otta, 23.6.1964; Yepäällikön muistio Tukholman neuvotteluista 28.–29.5.1964, n:otta, 10.6.1964, T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa); Lukkarinen (2006), s. 390; Laukkanen (2006), s. 30–31.
- 154 Olavi Seeven kirje Aatos Maunulalle, 3.6.1964 ja Aatos Maunulan kirje Lars Heinrichsille, 4.9.1964, T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 155 Aatos Maunulan käsinkirjoitetut muistiinpanot Draken-asian etenemisestä, 7.11.1969 T 22595/54, MPKKArk (Tutkimuslupa); Max Jakobsonin numeroimattomat muistiinpanot ulkoasiainministeri Veli Merikosken ja Yhdysvaltain ulkoministerin Dean Ruskin neuvotteluista, 7.10.1962, Vuosikirja 1962 (UKA); Pernaa (2008), s. 321; Salminen (1995), s. 145–149.
- 156 Aatos Maunulan kirje Lars Heinrichsille, 4.9.1964; Aatos Maunulan kirje Carl Almgrenille, 9.2.1965; Carl Almgrenin kirje Aatos Maunulalle, 13.2.1965; Lars Heinrichsin kirje Aatos Maunulalle, 24.2.1965; Lars Heinrichsin kirje Aatos Maunulalle, 22.4.1965; Lars Heinrichsin kirje Aatos Maunulalle, 22.4.1965, T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa); Aatos Maunulan käsinkirjoitetut muistiinpanot Draken-asian etenemisestä, 7.11.1969, T 22595/54, MPKKArk (Tutkimuslupa); Pernaa (2008), s. 321; Airio, Pentti: *Yrjö Keinonen – uudistajaksi asetettu* (diss.), MPKK, Helsinki, 2007, s. 75–76 ja 97–103. Kekkonen nuhteli Puolustusministeriön ja Puolustusvoimien johtoa Tamminiemessä 5.3.1965.
- 157 Ilmatorjuntaohjustoimikunnan (ITOTMK) kokouspöytäkirjat n:o 1, 6.11.1964, n:o 8, 15.1.1965 ja n:o 14, 2.4.1965, T26965/69, KA; n:o 15, 5.5.1965 T25901/9, KA; ILMAVE:n numeroimaton muistio torjuntahävittäjien nykyisestä kehitysvaiheesta ja nähtävissä olevasta kehityksestä, 5.5.1965 T25901/9, KA; Ks. myös Lappi, Ahti: *Ilmatorjuntaohjukset Suomen puolustuksessa*, Ilmatorjuntasäätiö, Jyväskylä 2009, s. 60–67 ja 83–85.
- 158 ILMAVE muistio torjuntahävittäjien nykyisestä kehitysvaiheesta ja nähtävissä olevasta kehityksestä, n:otta, 5.5.1965; ITOTMK:n pöytäkirja n:o 15, 5.5.1965 ja 18. kokouksen asialista n:o 10/RM/AV/14.10.1965, T25901/9, KA; ILMAVE:n numeroimaton muistio tunnistus- ja valvontalentojen järjestelystä, 28.2.1968, T27809/9, KA.
- 159 Aatos Maunulan numeroimattomat muistiinpanot tapaamisesta Butlerin kanssa, 15.4.1965, T 22595/50, MPKKArk (Tutkimuslupa); Lars Heinrichsin kirje Aatos Maunulalle, 2.6.1965 ja Aatos Maunulan kirje Lars Heinrichsille, 8.6.1965, T22595/51, MPKKArk (Tutkimuslupa); Aatos Maunulan numeroimattomat muistiinpanot tapahtumista Helsingissä 1.12.1965; Pääesikunnan pöytäkirja keskustelutilaisuudesta 1.12.1965, n:otta; Aatos Maunulan numeroimattomat muistiinpanot Draken- ja TAWCS-hankinnan edellytyksistä ja Yhdysvaltain ehdoista ja Aatos Maunulan kirje Arvo Pentille, 28.1.1966, T22595/50, MPKKArk (Tutkimuslupa); Aatos Maunulan käsinkirjoitetut muistiinpanot Draken-asian etenemisestä, 7.11.1969, T22595/54, MPKKArk (Tutkimuslupa); Pernaa (2008), s. 321; Lukkarinen (2006), s. 390.
- 160 Aatos Maunulan käsinkirjoitetut muistiinpanot Draken-asian etenemisestä, 7.11.1969, T22595/54, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE:n kirjelmä n:o 4/Ohjusto/Bd/16.3.1968, T25895/1, KA; ILMAVE:n teknillisen osaston osastoininööri, insinöörikapteeni Jussi Juurikkalan numeroimaton oppitunti Sotakorkeakoulussa (SKK), 5.5.1969, T24357/3, KA; PE:n ohjustoimiston päällikön, eversti Pauli Inkisen numeroimaton kertomus toiminnasta 9.10.1970 saakka, 28.9.1970, T 25895/1, KA; PE:n numeroimaton muistio ohjusalan kehittymisestä maassamme, ohjustoimiston nykyisestä toiminnasta sekä ohjusalan koulutuksellisista edellytyksistä, 10.3.1973, T25895/1, KA; Myllylä (1993), s. 168; Meriö (2000), s. 9–10; Laukkanen (2006), s. 31; Lukkarinen (2006), s. 390; Pernaa (2008), s. 321.
- 161 Saab 35XS Draken oli yksi nimike Suomessa kokoonpantavalle koneelle. Ks. esim. Laukkanen (2006), s. 31.
- 162 Jouko (2018), s. 299–302; Juottonen (2006), s. 241–242; Laukkanen (2006), s. 31 ja 58–60; Pernaa (2008), s. 321–322; Paukku, Päivi: Drakenin vaiheita Suomessa. Paukku, Päivi (toim.): *Lohikäärmeen aika 1972–2000 – Draken Suomessa*, Lapin lennon kilta, Jyväskylä, 2000, s. 12–13; ILMAVE:n lentotoimiston muistio GN-koneista, n:otta, 9.2.1972, T24357/3, KA; British Aircraft Corporation Limited, kirjelmä n:o 869/GRT/HK/16.1.1970; PE n:o 86/Tlststo/14 b/21.1.1970 ja n:o 457/Tiedsto/14 a/23.3.1970, T24357/11, KA; ILMAVE n:o 871/Lktsto/17/26.1.1970, T24357/11, KA sekä n:o 35/Optsto/11 sal/3.3.1970, n:o 18/Optsto/Da sal/8.2.1971 ja n:o 19/Optsto/Da sal/9.2.1971, T27809/10, KA; Suomen New Yorkissa olevan pääkonsuliviraston kirjelmä n:o 307/107/23.1.1970, T24357/11, KA.
- 163 Suomessa kokoonpantu hävittäjä pohjautui Saab 35F2 Draken -hävittäjäversioon. Ks. esim. Laukkanen (2006), s. 31.
- 164 Vuokrakoneet olivat tutkista ja Falcon-tutkaohjuksia riisuttuja koulutuskoneita. Ks. esim. Myllylä (1993), s. 168.
- 165 Myllylä (1993), s. 168; Pernaa (2008), s. 322–323; Juottonen (2006), s. 241–242; Jouko (2018), s. 299–304; Laukkanen (2006), s. 31; Lukkarinen (2006), s. 390; Paukku (2000), s. 12–13 ja 108; Meriö (2000), s. 9; Urho Kekkonen numeroimaton muistio Moskovan matkaa koskien, 4.6.1970, Tasavallan presidentin muistiot 2, 1970–1972, UKA. Kesästä 1972 alkava vuokrasopimus ruotsalaisten Saab 35BS Draken -hävittäjistä solmittiin keuhällä 1971.
- 166 PE n:o 24/Ilmptsto/Db/a/sal/19.1.1971 ja n:o 26/Ilmptsto/Daa/sal/21.1.1971, T26965/7, KA; PE n:o 501/Ilmptsto/Db/a/sal/21.8.1973, T26965/8, KA; ILMAVE n:o 18/Optsto/Da sal/8.2.1971, n:o 19/Optsto/Da sal/9.2.1971 ja n:o 178/Optsto/16/sal/16.12.1971, T27809/10, KA.
- 167 Myllylä (1993), s. 147–155; Paukku (2000), s. 108; Meriö (2000), s. 9; Laukkanen (2006), s. 22, 31–32, 46, 51, 62, 81–82 ja 102–103.
- 168 PE n:o 531/Ilmptsto/C b sal/28.9.1971 ja n:o 45/suunnos/D sal/24.5.1971, T25901/2, KA; PE n:o 248/Ilmptsto/Him sal/4.5.1973, T26965/71, KA; Hägglund (1981), s. 133–134 ja 141; Pihlajamaa, Antti: *Parlamentaarinen puolustuskomitea – puolustuskeskustelua 1970-luvun alussa*. Pro gradu -tutkielma, HY, Helsinki 2018, s. 42–66; Meriö (2000), s. 9; ILMAVE:n kirjelmä n:o 143/Optsto/8 sal/3.11.1971, T27809/10, KA; Ilmavoimien varikko n:o 77/KoeLtue/17 sal/26.11.1970, T27809/10, KA; Laukkanen (2006), s. 110.

- 169 Saab 35FS Draken -hävittäjät olivat Ruotsista hankittuja käytettyjä Saab 35F1 Draken -hävittäjäversioita.
- 170 Satakunnan lennosto n:o 425/Op- ja järjst/10 sal/8.12.1971, T27809/10, KA; Virtanen, Pertti – Kippo, Kauko – Sillman, Sep-  
po: *Lentorykmentti 4 – Lapin lennosto*, Lentorykmentin 4 – Lapin lennoston kilta, Jyväskylä, 1979, s. 123; Meriö (2000), s. 10–11; Paukku (2000), s. 108–109; Laukkanen (2006), s. 22, 51, 54–56, 74, 137, 143 ja 146; Hägglund (1981), s. 140–141; Laukkanen, Jyrki: *Lentokalustoiesittelyt*. Reiman, Kalevi (toim.) – Nikunen, Heikki (toim.) – Laukkanen, Jyrki (toim.) – Vainio, Rauni (toim.) – Tiainen, Leena (toim.): *Suomen Ilmavoimat 80 vuotta*, Apali, Jyväskylä, 1999, s. 138. Yksi Saab 35BS Draken korvattiin Saab 35B Draken -hävittäjällä.
- 171 Nikunen, Heikki: *Hornet-bankinnoilla lisää torjuntatehoa* (Karjalainen 2018), s. 320 ja 325; Laukkanen (2016), s. 59, 70 ja 125.

## JÄRJESTELMÄAJATELU RANTAUTUU RANNIKKOPUOLUSTUKSEEN

- 172 Säämänen, Juuso: *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle* (diss.). HY, Tampere 2017(a), s. 309.
- 173 Säämänen, Juuso (Säämänen 2017b): *Puolueettomuuden suojaamisesta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – meri- ja rannikkotaktiikan kehittäminen 1960- ja 1970-luvulla*. MPKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 2017, s. 135, MPKK:n kirjasto sekä PE n:o 45/Suunnos/D/sal./24.5.1971, T26965/H12 sal, KA. Kansiossa on Ilmapuolustustoimikunnan työskentelyyn liittyvää aineistoa.
- 174 Everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011; PE n:o 328/Meripst/ob/sal./6.6.1972, T26838/F34 sal. sekä PE 2.11.1973: Rannikopuolustuksen työryhmän (RPT) mietintö (RPT-72), T26965/D2 sal, KA.
- 175 Sama.
- 176 PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. XIX–XX, XXVIII, T26965/D2 sal, KA.
- 177 PE n:o 406/Meripst/ob/sal./7.7.1972: RPT:n kokous 2 (RPT-72), T26838/F34 sal, KA sekä Säämänen 2017(b), s. 112.
- 178 PE tiedos 14.7.1972: *Rannikoillemme kobdistuva uhka*, T26965/E4 sal, KA sekä Säämänen 2017(b), s. 119–120.
- 179 PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. 161–162, T26965/D2 sal, KA sekä Säämänen 2017(b), s. 65.
- 180 PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. XXIII–XXIV, T26965/D2 sal, KA.
- 181 Kilpinen, Asko: Johtaminen ja valvonta sekä merirajojen vartiointi – viranomaisien yhteistoiminta merialueella. *Rannikon puolustaja* n:o 2/2007, s. 24–25.
- 182 Sama; PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. 17–18, 41, 163–164, 201, 204–205, T26965/D2 sal, KA; Myllyniemi, Urho – Räihä, Esko: *SIRR. Suomenlinnan rannikkorykmentti 1918–1998*. Gummerus, Jyväskylä 1998, s. 191, 193, 198 ja 201–206 sekä Mikola, Keijo – Lappalainen, Matti – Niska, Juhani A.: *Kivilinnoista karkaisuun teräseen. Rannikkotykistöseläjän historia ja tekninen kehitys*. Gummerus, Jyväskylä 1994, s. 61 ja 64.
- 183 PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. XXX, XXVII, 195, 197, 245, 248, 259 ja 265 sekä liitteet 64a ja 64b, T26965/D2 sal, KA.
- 184 Mikola – Lappalainen – Niska (1994), s. 72–73 sekä Myllyniemi – Räihä (1998), s. 214–215.
- 185 PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. 285, T26965/D2 sal, KA sekä esim. Säämänen 2017(b), s. 45–46
- 186 PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. XXVII, 194, T26965/D2 sal, KA; Mikola – Lappalainen – Niska (1994), s. 68, 70 sekä Niska, Juhani A.: *Rannikkotykistön tulenkäytön järjestelmien kehitys ja valmiustaso 1970- ja 1980-luvulla. Rannikon puolustaja* n:o 2/2007, s. 34.
- 187 Rannikopuolustustoimikunnan alkuperäinen suunnitelma toteutui lähes sellaisenaan. Ainoastaan Kytön saarelle alun perin sijoitettu patteri siirrettiin Miessaareen. PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. 227, 242, 245, 248, 259, T26965/D2 sal, KA; Myllyniemi – Räihä (1998), s. 195, 212 sekä Mikola – Lappalainen – Niska (1994), s. 68.
- 188 PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. 10, T26965/D2 sal. sekä Säämänen 2017, s. 41, 48.
- 189 PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. 74, 185–186, 275, T26965/D2 sal, KA sekä Säämänen 2017(b), s. 137.
- 190 Rannikopataljoonan kokeilukokoonpano koostui torjuntakomppaniasta, rannikkojääkärikomppaniasta, huoltokomppaniasta, kevyestä moottoridusta rannikkotykistöpatterista, tulenjohtopatterista sekä myöhemmin kokoonpanoon liitettävästä rannikko-ohjusjoukkueesta, rannikkopioneerikomppaniasta ja raskaasta kranaatinheitinkomppaniasta. PE 2.11.1973: RPT:n mietintö (RPT-72), s. XXV, 75–76, 185–186, 274–275, liite 88, T26965/D2 sal, KA, sekä everstiluutnantti Urho Myllyniemen haastattelu 23.3.2011.
- 191 Säämänen 2017(b), s. 138–139.
- 192 Jouko (2018), s. 297, 301 ja 304 sekä Juottonen, Jorma: *Määrärahat 1953–1974*. Syrjö–Elfvengren–Karjalainen (2006), s. 242.

## T-55M – MODERNISOINTITYÖRYHMÄN SUURURAKKA

- 193 Jouko (2019), s. 182.
- 194 *Kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö* (1981), s. 44–45 ja 61; Jouko (2018), s. 300–306.
- 195 PE n:o 4/jvtsto/Daa sal/8.1.1982, T25722/497, MPKKArk (Tutkimuslupa). Selvityksessä oli 11 sivua ja 18 liitettä.
- 196 Hankkeesta käytettiin alkuvaiheessa useissakin asiakirjoissa termiä *taisteluarvon parantaminen*. Sittemmin otettiin käyttöön termi *modernisointi*, joskin tämän rinnalla esiintyi usein myös *modifointi*.
- 197 PE n:o 4/jvtsto/Daa sal/8.1.1982, T25722/498, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 198 PE n:o 2/ajonttsto/Daa sal/14.1.1983, T26298/1087, MPKKArk (Tutkimuslupa). Asiakirjassa todettiin ensimmäisten T-72M1-panssarivaunujen tulevan maahan SNTL:n kaupan runkosopimuksen mukaan vuosina 1984–85. Erikoista on, että panssarivaunutoimikunnalle annetaan asiantuntijarooli, olihan toimikunta pikemminkin modernisointityöryhmän johtoryhmä. Synnä saattaa olla se, että itse työryhmässä ei ollut alkuaan riittävää asiantuntemusta, jota taas oli toimikunnassa, tosin yleensä erikseen kutsuttuna.
- 199 PE: n:o 2/ajonttsto/Daa sal/14.1.1983, T26298/1087, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 200 PE: n:o 39/jvtsto/Hh sal/1.2.1984, T25722/527, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 201 PE: n:o 4/jvtsto/Daa sal/8.1.1984, T25722/499, MPKKArk (Tutkimuslupa).

- 202 PE:n pöytäkirja n:o 157/jvtsto/Hh sal/23.5.1984, T25722/527, MPKKArk (Tutkimuslupa). Pöytäkirjassa todetaan, että työryhmä on perustettu, mutta asettamiskäskeyä siitä ei käy ilmi. Pidettyjen kokousten päivämäärien mukaan se tapahtui 11.–23.5.1984.
- 203 PE:n tutkimus n:o 6/jvtsto/Daa sal/13.1.1977, T25722, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 204 PE n:o 20/ajonttsto/Daa sal/4.5.1984, T26298/1087, MPKKArk (Tutkimuslupa). Asiakirjasta ei käy selville, oliko kyseessä työryhmän jo yhdessä laatima muistio vai toimiston oma työ.
- 205 Huomionarvoista on se, että tästä lähtien sekä panssarivaunutoimikunnan että modernisointityöryhmän sihteerinä oli jalkaväkitoimiston panssarioista vastaava upseeri. Toimikunnan asiakirjat on diarioitu jalkaväkitoimistoon ja modernisointityöryhmän ajoneuvo-tekniiseen toimistoon.
- 206 PE n:o 157/jvtsto/Hh sal/23.5.1984, T25722/527, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 207 PE n:o 27/ajonttsto/Daa sal/8.6.1984 ja n:o 36/ajonttsto/Daa sal/13.9.1984, T26298/1087, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 58/ajonttsto/Db sal/27.12.1984, T26298/1091, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 208 PE:n esittely n:o 58/ajonttsto/Db sal/12.12.1984, T26298/1091, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 209 PE n:o 139/jvtsto/Hh sal/12.6.1986, T25722/527, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 210 PE n:o 269/jvtsto/Hh sal/14.11.1986, T25722/527, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 211 Sama. Kaikkien vaunujen modernisointi oli riippuvainen myös siitä, millainen alusta Marksman- ilmatorjuntapanssarivaunuille päätettäisiin hankkia. Lisärahoitus suunniteltiin otettavan vuoden 1991 kertahankintavaroista. Päätöksen kaikkien vaunujen modernisoinnista teki yleisesikunnan päälliköksi siirtynyt kenraaliluutnantti Ilkka Halonen maaliskuussa 1987.
- 212 PE:n esittely n:o 1/ajonttsto/Daa sal/6.1.1987, T26298/1087, MPKKArk (Tutkimuslupa). Modernisoinnin kohteita olivat esimerkiksi (eri vaunukalustojen) pimeänäkölaitteet, ilmatorjuntakonekivääri, suojasavuheitimet sekä Panssariajoneuvo 83:n muutustyöt.
- 213 PE n:o 143/jvtsto/Hh sal/17.6.1987, liite 7, muistio lisäpanssarointikokeiluista, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa) ja PE n:o 12/jvtsto/Hh sal/11.1.1988, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa). Rungon lisäpanssaroinnin maksimipainoksi päätettiin 1 500 kg ja tornin 1 000 kg. PE n:o 292/opus/Daa sal/26.5.1988, T25767/517, MPKKArk (Tutkimuslupa) ja PSPRE n:o 84/Da sal/4.5.1988, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 214 PE n:o 108/jvtsto/Hh sal/22.4.1988, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE:n n:o 171/jvtsto/Hi sal/18.6.1990, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 29/jvtsto Hi sal/28.1.1991, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 215 PE n:o 41/ajonttsto Da sal/31.3.1989, T26298/1087, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 216 PE n:o 133/jvtsto/Hi sal/2.10.1992, T25722/528 MPKKArk (Tutkimuslupa); PE n:o 154/jvtsto/Hi sal/19.11.1992, T25722/528 MPKKArk (Tutkimuslupa).

## 5 KOULUTUKSEN SUUNTAVIVOJA KEHITTÄMÄSSÄ

### PÄÄESIKUNTA KOULUTUKSEN UUDISTAJANA

- Asevelvollisuusjärjestelmän yhteiskunnallisia vaikutuksia*. PLM, Helsinki 2007; Liesinen, Kalle: Asevelvollisuus kasvattaa kansakunnan pääomaa. *Osaamista puolustusvoimille yksilölle ja yhteiskunnalle*. Muhli, Matti (toim.). PE 2014, s. 11–15; Riikonen, Reetta – Tallberg, Teemu – Kosonen, Jarkko – Puustinen Alisa: Vapaus, velvollisuus ja vastavuoroisuus – käsityksiä kansalaisen suhteesta valtioon ja maanpuolustukseen. *Tiede ja ase* 2019, SSTS, Tampere 2019, s. 155–189.
- Peltoniemi, Rainer: *Suomen puolustusvoimien ydinosaamisalueet ja niiden muutosaasteet mahdollisessa Nato-jäsenyydessä* (diss.). Teknillinen korkeakoulu. MPKK Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 17, Helsinki 2007, s. 63–71 ja 99–166.
- Jonasson Felix (toim.): *Suomen puolustusvoimat*. WSOY, Porvoo 1930, s. 88.
- Halonen Pekka: *Puolustusvoimien koulutuskulttuurin rakentuminen* (diss.). Tampereen yliopisto (TY). MPKK, Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 18, Helsinki 2007, s. 57–60; Uola, Mikko: *Tuompo, Viljo*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki. SKS 1997. Viitattu 19.1.2020.
- Terä – Tervasmäki (1973), s. 94–100.
- Raikkala, Hannes: *Suojelusuntain historia III*. Hata Oy, Vaasa 1964, s. 15 ja 68–72; Terä – Tervasmäki (1973), s. 102. Suurimmillaan talvisodan koulutuskeskusten kirjoilla oli 106 355 sotilasta. Jatkosodassa koulutettujen määräksi puolestaan tilastoitiin 386 859 sotilasta. *Talvisodan historia 4. Sodasta rauhaan, puolustushaavat ja eräät erityisalalat*. Sotatieteen laitoksen julkaisu XVI:4. WSOY Porvoo 1981, s. 159–171; *Jatkosodan historia 6. Meri- ja ilmapuolustus, hallinto ja sotatalous, huolto ja aselajit, kotijoukot*. Sotatieteen laitoksen julkaisu XXV:6. WSOY, Porvoo 1994, s. 450–464.
- Puolustusvoimien alkuaikoina yhdistettiin ajatuksellisesti valistus- ja liikuntatoimi. Liikuntakasvatustoimisto ja samalla urheilujoukot perustettiin vuonna 1966. Nykyisin liikuntakasvatusta sisältyy käsitteeseen *toimintakyky*. Lammi, Esko: *Liike ja Tuli, Urheilu maanpuolustuksen ja maanpuolustus urheilun tukena*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2002, s. 8, 86–95, 351–366 ja 517.
- Esimerkiksi lentokoulutuksen kehittämishankkeeseen voi kuulua koulutussimulaattorin hankintaprojekti, harjoituskoneen käyttöönottoprojekti ja kouluttajien rekrytointiprojekti. Puolustusvoimien projektitoiminnasta Kosola, Jyri: *Puolustusvoimien projektiöhje*. MPKK, Julkaisusarja 5: Tutkimuksia n:o 11, Juvenes Print, Tampere 2012, s. 6–9 ja 38–39.
- 1919–1921 sotaväen esikunnan koulutusosasto, 1922–1924 puolustuslaitoksen esikunnan koulutusosasto, 1925–1929 yleisesikunnan operatiivinen- ja koulutusosasto, 1930–1938 yleisesikunnan komento-osaston koulutustoimisto, 1939–1940 Päämajan koulutusosasto, 1940–1941 Puolustusvoimain pääesikunnan koulutusosasto, 1941–1944 Päämajan koulutusosasto, 1945–1953 Puolustusvoimain



- päeesikunnan koulutusosasto, 1953–1968 Pääesikunnan koulutusosasto, 1969–1992 Pääesikunnan koulutusosaston koulutusosasto, 1993–2005 Pääesikunnan henkilöstöesikunnan koulutusosasto, 2006–2014 Pääesikunnan henkilöstöesikunnan komento-osaston koulutussektori, 2015– Pääesikunnan henkilöstöosaston koulutusosasto.
- 10 Vuosina 2006–2014 koulutusosasto oli poikkeuksellisesti lakkautettu osana henkilöstösäästöjä. Järjestely ei osoittautunut toimivaksi, eikä se vastannut valtioneuvoston vuoden 2004 turvallisuus- ja puolustuspoliittisessa selonteossa tavoitteeksi asetettua kansainvälistä käytäntöä. Ks. *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2004* (2004), s. 102–106.
  - 11 Asetus puolustusvoimista 667/1992. Supistettaessa Pääesikuntaa vuosina 2006–2008 pyrittiin varmistamaan sen kansainvälinen yhteensopivuus. Rimpi, Kari, kenraaliluutnantti, Pääesikunnan päällikkö 2003–2005, puolustusministeriön kansliapäällikkö 2006–2010, haastattelu 28.2.2020. Muistiinpanot kirjoittajalla.
  - 12 J-7 in continental staff system: J = Joint HQ (multiple services), 7 = Military education and training.
  - 13 Koulutuksen yleiset järjestelyt käsketään koulutusalan pysyväämääräyskokoelmassa. Kehityshankkeet ovat vuosia kestäviä prosesseja, jotka usein kootaan yhden nimityksen alle, kuten Koulutus-80 tai Koulutus 2020 -ohjelmat.
  - 14 Everstiluutnantti Otto Nuutilainen ja majuri Leo Saressalo toimittivat Pääesikunnan koulutusosastolla 1960-luvun alussa kirjaa *Nykyajan reservin upseeri ja aliupseeri*. Nuutilainen muokkasi siitä *Sotilaan käsikirjan* ollessaan ohjesääntötoimiston päällikkönä vuonna 1965. Käsikirjaa on sen jälkeen päivitetty tarvittaessa vuosittain, ja se on vakiinnuttanut asemansa keskeisenä oppimateriaalina.
  - 15 Ensimmäinen *Kouluttajan opas* julkaistiin vuonna 1954. Ks. *Halonen Pekka, 2007*, s. 56–57. *Sotilaan käsikirjaa* edeltäviä tai sen rinnalla käytettäviä miehistölle tarkoitettuja kirjasia on vaihtelevasti ollut käytössä vuodesta 1919 alkaen. Esimerkiksi: *Sotilaan Muistikirja*, Oy Vihko, Helsinki 1919; Onni Koivisto: *Sotamiehen taskukirja*, Karisto 1924–1953; *Taistelijan opas*, PE 1959; *Varusmiehen Peruskouluskauden työkirja*, PE koulus 1978–1987, *Varusmiehen käsikirja*, PVKK 1993–1994.
  - 16 *Suomen puolustusvoimat ennen ja nyt*, WSOY, Porvoo 1959. s. 165; PE koulus n:o 385/Daa sal/3.9.1981, T25957/D4sal, MPKKArk (Tutkimuslupa). Varuskunnissa oli 34 elokuvateatteria, joiden liikevaihto oli yli 3 miljoonaa markkaa vuodessa.
  - 17 Tapola (2007), s. 44.
  - 18 Koivisto, Keijo: *Isenäisen Suomen kanta-aliupseeriston synty, koulutus, rekrytointitausta ja palvelusehdot* (diss.). Jyväskylän yliopisto (JY), Jyväskylä 2008, s. 233–239; Virta, Jami: *Juoksubaudoista yhteiskuntaan. Vuosien 1965–1975 sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevan joukkotiedotuksen diskursiivinen tarkastelu* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 15, Helsinki 2012, s. 186–194; PE koulus n:o 100/Daa sal/4.2.1987, T25957/D11sal ja PE koulus n:o 229/Dca sal/15.4.1987, T25957/D11sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
  - 19 *Asetus puolustusvoimista annetun asetuksen muuttamisesta* n:o 909/1991; PE koulus n:o 286/Da sal/27.3.1990, T25957/D15sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
  - 20 Värätyistä henkilöstöstä muodostettiin ensin sotilasammattienhenkilöstö vuonna 1995 ja edelleen aliupseeristö vuonna 2007; Puheloinen, Ari: *Koulutus puolustusvoimissa. Jalkaväen vuosikirja 2011–2012*. JS, Vaasa 2011, s. 14–18.
  - 21 Vaahtolampi, Esko: *Maanpuolustuskorkeakoulu 20 vuotta. Sotilasyliopiston ensiaskeleet 1993–2013*. MPKK, Tampere 2013, s. 116–123; *Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi puolustusvoimista annetun lain muuttamisesta*, HE 18/2001; Anttila, Ulla: *Toimintakyvyn teoria, koulutusjärjestelmät ja oppiminen – suomalaisten sotilaspedagogisten väitöskirjojen viitekehykset ja metodivalinnat vuosina 2003–2013*. Mutanen, Arto (toim.) – Pekkarinen, Otto (toim.): *Sotilaspedagogiikka*. MPKK, Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 13, Tampere 2014, s. 141–143.
  - 22 Ryhmäytymisen prosessista mm. Hoikkala, Tommi – Salasuo, Mikko – Ojajarvi, Anni: *Tunnetut sotilaat*. Nuorisotutkimusverkosto, Jyväskylä 2009, s. 124–140 ja 202–201; Leinonen, Minna – Otonkorpi-Lehtoranta, Katri – Nikkanen Risto: *Naisten ja miesten vuorovaikutus ja osallisuus asepalveluksessa tasa-arvon näkökulmasta*. TY, Tampere 2017, s. 18–23.
  - 23 PE n:o 149/Dca/27.04.1978: *Varusmies- ja reserviläiskoulutuksen ongelmat ja kehitysnäkymät*, T25957/D2sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
  - 24 Vulkko, Valtteri: *Korjauskomentoja koulutukseen – oppiva jalkaväen koulutusorganisaatio varusmieskoulutuksen sisäisissä ja yhteiskunnallisissa muutospainneissa 1971–1991*. Itä-Suomen yliopisto (I-SY) 2010, s. 2, 43–56.
  - 25 PE n:o 516/Dbc sal/sotilaspsykologian toimisto/4.12.1981: *Peruskoe 2:n lausunnon käsittely*, T25957/D4sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); Elovainio, Marko – Metsäranta, Teija – Kivimäki Mika: *Ennustaako varusmieskoulutuksessa menestyminen työelämään sijoittumista. Etenevä kohorttitutkimus vuosina 1955, 1960 ja 1965 syntyneistä miehistä. Tiede ja ase* n:o 59. SSTS 2001, s. 91–105.
  - 26 Nissinen, Vesa: *Sotilasjohtaminen. Kriittiseen konstruktivistiseen oppimiskäsitteeseen perustuva johtajakoulutus Suomen puolustusvoimissa* (diss.). HY 2001; Nissinen, Vesa: *Johtajakoulutus kasvatuksen näkökulmasta. Kehittyvä varusmieskoulutus*, Puolustusvoimain koulutuksen kehittämiskeskus (PVKK), Julkaisusarja A/3/2003. Edita Prima 2003, s. 35–62.
  - 27 Ahlbäck, Anders: *Manhood and the Making of the Military. conscription, Military Service and Masculinity in Finland 1917–39*. Routledge, New York 2016, s. 241. Ks. myös Pipping, Knut: *Infantry company as a society*. MPKK, Department of Behavioural Sciences, Publication Series 1, Number 3, Helsinki 2008.
  - 28 *Sotilaspedagogiikan perusteet*. PVKK, Hämeenlinna 1998, s. 15; Ahto, Sampo: *Koulutuksella luodaan taisteluarvoa. Jalkaväen vuosikirja 2011–2012*, JS, Vaasa 2011, s. 29–45; Salo, Mikael: *United We Stand – Divided We Fall: A Standard Model of Unit Cohesion* (diss.). HY 2011, passim.
  - 29 Lyhin varusmiespalvelusaika oli vuoden 1922 asevelvollisuuslaissa 12 kuukautta, vuodesta 1932 alkaen 350 vuorokautta, vuodesta 1951 alkaen 240 vuorokautta, vuodesta 1998 alkaen 180 vuorokautta ja vuodesta 2013 alkaen 165 vuorokautta. Asevelvollisuuslaki 37 § (15.6.2012/310).
  - 30 PE koulus n:o 113/Daa sal/14.03.1980, T25957/D3sal; PE koulus n:o 340/Daa sal/23.07.1981: *Koulutuspäällikön selvitys Puolustusvoimain komentajalle varusmiesten palvelusaikaan liittyvästä työskentelystä koulutuskeskuksissa kuluneen vuoden aikana*, T25957/D4sal; PE koulus n:o 371/Daa sal/20.5.1986, T25957/D10sal, kaikki MPKKArk (Tutkimuslupa).
  - 31 HE 184/1997 vp, s. 5; Hakala, Elina: *Ihmisoikeuskasvatus suomalaisissa valtion koulutuslaitoksissa ja korkeakouluissa: holistista vai hajanaista*

- ta? Suomen rauhantutkimusyhdistys, *Kosmopolis* 44/2014, s. 7–24; *Sotilaan käsikirja 2020*, PE koulus Helsinki 2019, s. 138–139, 205.
- 32 Mutanen Arto – Värrö, Veli-Matti: Sotilaskoulutus vai sotilaskasvatus? Mäkinen Juha (toim.): *Asevelvollisuuden tulevaisuus*. MPKK, Julkaisusarja 2: Artikkelikokoelmat n:o 9, Helsinki 2013, s. 99; Toiskallio, Jarmo – Mäkinen, Juha: *Sotilaspedagogiikka: sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*, MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 3/2009, ss. 57–69, 76–78; Santtila, Matti – Pihlainen, Kai – Koski, Harri – Vasankari, Tommi – Kyröläinen, Heikki: *Physical Fitness in Young Men Between 1975 and 2015 with a Focus on the Years 2005–2015*. *Medicine & Science in Sports & Exercise*, Vol. 50, No. 2/2018 s. 292–298; Sonninen, Jukka, kenraalimajuri, koulutuspäällikkö 2015–, tiedonanto 6.3.2020, muistiinpanot kirjoittajalla.
- 33 Lehesjoki Matti: *Varusmiespalveluksen varhainen keskeytyminen terveydellisistä syistä* (diss). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 27, Tampere 2018, s. 109–116; Ojajarvi, Anni: *Terve sotilas! Etnografinen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä* (diss), HY, Nuorisotutkimusseura 2015, s. 231–235.
- 34 Leimu Pekka: Suomalaisen sotilaselämän pennialismi ja initiaatio. *Tiede ja ase* n:o 43, SSTs, s. 138–156. <https://journal.fi/ta/article/view/47670>, viitattu 20.2.2020; Screen, J. E. O. – Syrjö, Veli-Matti: *Keisarillinen Suomen Kadettikoulu 1812–1903*. Tammi 2003, s. 167–170, 172–177.
- 35 Tapola (2007), s. 33–34, 44–45, 51–54; *Kouluttajan opas 2007*, Helsinki 2006, s. 27.
- 36 *Esimiesaseman väärinkäytön (simputus) ehkäisy ja seuranta puolustusvoimissa*. PE henkos n:o AD21809/19.9.2007, [https://www.defmin.fi/julkaisut\\_ja\\_asiakirjat\\_selvitykset/2006\\_-](https://www.defmin.fi/julkaisut_ja_asiakirjat_selvitykset/2006_-).
- 37 Kirjoittajalla oli 1970-luvulla tapana lyödä vetoa kouluttavan alokasjoukkueen kanssa: Jos joku syyllistyi vahingonlaukaukseen paikkupatruunalla, hänen tuli kaivaa vieressä olleen henkilön kokoinen hauta. Jos vahingonlaukausta ei tapahtunut, sai koko joukko kahvit Sotilaskodissa. Menettely ei ole enää sallittu, koska haudan kaivaminen ei kuulu sotilaskoulutukseen, ja se voidaan kokea nöyryyttävänä sekä rangaistusluontoisena.
- 38 *Sotilaan käsikirja 2019*, PE henkos, Helsinki 2018, s. 41–44.
- 39 *Eri tausta, sama tahti – monimuotoisuus puolustusvoimissa*. PE viestintäos 2013, s. 23–25, <https://puolustusvoimat.fi/documents/1948673/2267766/PEVIESTOS-Eri-tausta-sama-tahti-monimuotoisuus-puolustusvoimissa.pdf>; *Sotilaan Käsikirja 2020* (2019), s. 37.
- 40 Kaila, Elmo: *Puolustuslaitos ja puolustustabto. Kolme ensimmäisillä sotilaspedagoogisilla kursseilla Helsingissä 18.–20.11.24 pidettyä luentoa*, Kouvola 1925; Anttila Johannes (Hannes): *Lyhyt kurssi kasvatustopillisessa sielutieteessä, kasvatusopissa ja opetusopissa upseeriston ja alipäälliköiden tarpeeksi*, Helsinki 1925; Tapola Päivi, 2007, s. 53–55.
- 41 Aatolainen, Jaakko: Peruskoulutuskauten koulutustarkastukset jalkaväen joukko-osastossa. *Jalkaväen vuosikirja 1979–1980*. JS, Joensuu 1981, s. 47–60.
- 42 Matkakertomus, PE n:o 306/Koultsto/Dca sal/27.9.1977, T25957/D1sal ja Reino Raitasaaren salainen muistio 2.9.1977, T25957/D1sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 43 Myös kansallisen omaleimaisuuden säilymisestä on kannettu huolta. Halonen (2007), s. 140.
- 44 *Sotilaspedagogiikan perusteet* (1998), s. 98–103.
- 45 PE koulus n:o 211/Daa sal/29.04.1981, T25957/D4sal, MPKKArk (Tutkimuslupa). Varusmiesten korvaamisen ylläpitotehtävistä laskettiin edellyttävän 1 170 henkilön palkkaamista.
- 46 PE n:o 149/Dca/27.04.1978, T25957/D2sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 47 PE koulus n:o 8/Daa sal/8.01.1979, T25957/D3sal, MPKKArk (Tutkimuslupa). Rannikkotyökistön reserviä oli koulutettu 25 000 henkilöä yli tarpeen sekä merivoimien ja ilmatorjuntatyökistön reserviläisiä 24 000 henkilöä liikaa. Jalkaväkikoulutettua reserviä puuttui yli 65 000 reserviläistä.
- 48 PE koulus n:o 55/Daa sal/21.8.1990, T25957/D16sal ja PE koulus n:o 244/Da sal/29.5.1992, T25957/D19sa, MPKKArk (Tutkimuslupa); Envall Olli: *Joukkotuotanto sodan ajan joukkojen koulutusmenetelmänä*. Pro gradu -tutkimus. MPKK, Taktiikan laitos, Julkaisusarja 1/2009, Edita, Helsinki 2009, s. 76–82.
- 49 Hyppönen Hannu, puhe ja tiedote Pääesikunnan koulutusosaston uudelleenperustamistilaisuudessa Helsingissä 21.1.2015, aineisto kirjoittajalla. Puolustusministeriön tiedote 15.9.2014: *Vuoden 2015 puolustusbudjetti sisältää merkittäviä menosäästöjä*, [https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2014?6061\\_m=5958](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2014?6061_m=5958), viitattu 16.2.2020. *Puolustusvoimien henkilöstötilinpäätös 2025*. PE henkos, Helsinki 2016 s. 9–12.
- 50 Koulutusosaston tehtävistä ks. <https://puolustusvoimat.fi/tieto-meista/paasesikunta/koulutusosasto>, viitattu 16.2.2020.

## TOIMINNAN PERUSTEET OHJESÄÄNTÖTYÖSTÄ

- 51 Itsenäisen Suomen neljän ensimmäisen vuosikymmenen ohjesääntöjen kehittämisestä ja vaikutuksesta erityisesti maavoimien toimintaan: Liimatta (2018a), passim.
- 52 Hollanti, Juha: *Alivoimaisen taktiikka, suomalaisen taktisen ajattelun tarkastelu* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 38, Helsinki 2019, s. 372.
- 53 Selén – Pylkkänen (2004), s. 280–281. Muistelmissaan Hugo Österman mainitsee sotaväen ensimmäisen virallista tietä syntyneen ohjesääntöjen valmistuneen vuonna 1924. Österman (1966), s. 62.
- 54 Myllyniemi, Urho: *Hersalo, Niilo Viktor*. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu, Studia Biographica 4. Helsinki, SKS 1997. Viitattu 16.1.2020; Selén – Pylkkänen, 2004, s. 243–254.
- 55 Ohjesääntöjen velvoittavuutta ja laatimisjärjestystä on myöhemmin käsitelty mm. ensimmäisessä parlamentaarisessa puolustuskomiteassa. VN: *Puolustusvoimat ja yhteiskunta – puolustuslaitoskomitean mietintö*. Helsinki 1976, s. 166–169, 172 ja 434–437. Tunnetun kenttäkomendantin, everstiluutnantti Karl Arnold Majewskin suuhun on soviteltu talvisodan alun anekdoottia ”*Sota on syttynyt, polttakaa ohjesäännöt*”. Tuore viittaus asiaan on johtamistaidon oppikirjassa Kukkola Eero: *Peruspeliä johtaja! Peruspeliä!* Books on Demand GmbH, Helsinki 2011, s. 5.
- 56 Sotaväen rikoslaki 71/1919, 157 §.
- 57 Österman (1966), s. 66. Leino Petteri: *Suomalaiset sotilaskäsikirjat ja ohjesäännöt vuoteen 1944 saakka*. Antikvariaatti Pufendorf, Helsinki 2019, s. 7–8. Vuonna 2020 voimassa olevassa sotilasrikoksia käsittelevässä rikoslain 45. luvussa asia rajataan seuraavasti: ”*Sotilas, joka rikkoon tai jättää täyttämättä palvelukseen kuuluvan velvollisuuden taikka palvelusta tai sotilaallista järjestystä koskevan ohjesäännöllä tai muulla tavoin annetun määräyksen, on tuomittava –*”. Rikoslaki, 45 luku 16.6.2000/559, 1 §.

- 58 Tynkkynen (1996), s. 18.
- 59 Koivula, Reko: *Puolustusvoimien ohjesääntötyö ja sen kehittäminen*. SKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö MSL 33, 1976, liite 1.3, MPKK:n kirjasto.
- 60 Esittely Puolustusvoimain komentajalle. PE ohjeststo n:o 8 b/16.1.1957, T20173, F134, KA; PE koulous n:o 217/Daa/18.01.1979: *Ohjesääntöalan suunnitelma 1979 ja taulukko 1973-84*, T24605, 10, KA.
- 61 Sama.
- 62 *Puolustusvoimat ja yhteiskunta – puolustuslaitoskomitean mietintö* (1976), s. 166–169, 172 ja 434–437.
- 63 Koivula (1976), s. 11–15.
- 64 Kirjoituspalkkion lisäksi vaikuttaa suurelta, mutta sen aikaisen inflaation vuoksi se vastaa vuoden 2020 rahassa kasvua 25–50 eurosta/sivu tasolle 35–54 euroa/sivu. Vaikka kirjoittajaa ei ohjesääntökirjassa mainita, hänet yleensä tunnetaan aselajin tai toimialan piirissä. Kirjoittajan omat kokemukset ohjesääntötyöstä.
- 65 *Parlamentaarisen valmiuslainsäädäntökomitean mietintö*, VN:n painatuskeskus, Helsinki 1979; *Kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö* (1981).
- 66 Kirjoittaja osallistui ohjesääntötyöhön ja haki tekstiin kannanottoja operatiiviselta johdolta. Yksimielisyyttä kaikista muotoiluista ei kenraalien kesken saavutettu, mutta ohjesääntö julkaistiin ”riittävän hyvänä” luonnoksena helpottamaan alajohtoportaiden suunnittelutyötä.
- 67 Aiempi jaottelu muutettiin ”ohjesääntöhierarkiaksi” kirjoittajan toimiessa yleisen ohjesääntötoimikunnan puheenjohtajana. Maa-voimien esikunnan perustamisen jälkeen sitä on sittemmin tarkistettu. Ohjesäännöt allekirjoittaa puolustusvoimain komentaja. Koko Puolustusvoimia koskevat oppaat allekirjoittaa puolustusvoimien koulutuspäällikkö. Niistä tunnetuin on *Sotilaan käsikirja*; <https://puolustusvoimat.fi/documents/1948673/2258487/Sotilaan+k%C3%A4sikirja+2020/50d5f534-adfd-8f14-340b-9a340fb-5b6b6/Sotilaan+k%C3%A4sikirja+2020.pdf>, viitattu 12.2.2020; Hyppönen, Hannu, eversti evp. Haastattelu 31.1.2020, muistiinpanot kirjoittajalla.
- 68 PLM:n tiedote 16.05.2005: *PVKK ja MPKK yhdistetään*, [https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2005/pvkk\\_ja\\_mppk\\_yhdistetaan.2176.news:2050\\_o=70](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2005/pvkk_ja_mppk_yhdistetaan.2176.news:2050_o=70), viitattu 12.2.2020.
- 69 Puolustusvoimien ohjesääntöjä voi ladata esimerkiksi osoitteista <https://puolustusvoimat.fi/asiointi/aineistot> ja <https://www.doria.fi/handle/10024/72633>, viitattu 12.2.2020.
- 70 Koulutusosaston tehtävistä ks. <https://puolustusvoimat.fi/tieto-meista/paesikunta/koulutusosasto>, viitattu 12.2.2020.
- 71 *Suomen laivasto 1918–1968*. Meriupseeriyhdistys, Helsinki 1968 s. 122–130; Enqvist, Ove: Vallisaaren pamaus. *Rannikonpuolustaja* 2/1997, s. 13–14; Hyvönen, Jaakko: *Kohalokkaat lennot 1918–1939*. Kirjateos Oy, Helsinki 1987. Vuosien 1930–1939 lento-onnettomuuksien laskennallinen keskiarvo oli 2,7 menehtynyttä vuodessa.
- 72 Työturvallisuuslaki 104/1930.
- 73 Työturvallisuuslaki 299/1958; asetus työturvallisuuslain soveltamisesta lain 2 §:ssä tarkoitettuun työhön 45/1959; asetus työturvallisuuslain ja työterveyshuoltolain soveltamisesta työturvallisuuslain 2 §:ssä tarkoitettuun työhön 475/1988; laki työturvallisuuslain 6 §:n muuttamisesta, 870/2019; Työturvallisuuslaki, 738/2002, 6 §, soveltamisalan rajoitus; Varomääräyskokoelma D 15/PE koulous/9.5.1985: *Varomääräyksiä laatiminen, ylläpito ja kouluttaminen*, T25384/18, KA.
- 74 Zetterberg, Seppo: *Yhteisellä matkalla – VR 150 vuotta*. WSOY, Helsinki 2011, s. 193–222.
- 75 *Puolustusvoimat 2007*, [http://tietokannat.mil.fi/pioneeri/lapin\\_mii-nanraivaus.html](http://tietokannat.mil.fi/pioneeri/lapin_mii-nanraivaus.html), viitattu 28.1.2020; *Merivoimat 100 vuotta*. Merivoimien esikunta (MERIVE), Juvenes Print, Turku 2018, s. 79
- 76 PE n:o 399/Koultsto/Db sal/7.7.1977: *Puolustusvoimain komentajan lentokoulutusta ja lentoturvallisuutta selvittämään asettaman asiantuntijatyöryhmän lausunto*, T25957/D1sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 77 Vielä tuolloin mm. harjoitellussa kierähtämisessä viime hetkellä pois liikkuvan panssarivaunun telan alta oli rohkeuskokeen henkeä, mutta se oli tarpeeton ja turvallisuudeltaan riippuvainen monen ihmisen hyvästä reagoitavuudesta. Kirjoittajan käymät keskustelut vanhojen kouluttajien kanssa 1970-luvun alussa.
- 78 Koskela, Kai: *Jos se ei ole rikki, älä korjaa sitä – yleisten varomääräysten kehittäminen vuosien 1949–2001 välisenä aikana*. MPKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 2017, s. 12.
- 79 Kevyen prikaatin esikunta (KVPRE) n:o 330/Koultsto/4/20.1.1951 T19469/10 F:68, KA.
- 80 Koskela (2017), s. 9–11. Käsky hävittää vanhentuneet varomääräykset on vaikeuttanut niiden kehityksen tutkimista, koska usein on hävitetty kaikki kopiot ja varomääräysten valmisteluasiakirjat.
- 81 Sotaväen rikoslaki 71/1919, vuodesta 1984 alkaen rikoslaki, 45. luku.
- 82 Koskela (2017), s. 12–13.
- 83 Ansiokkaita diplomitoita asiasta tekivät mm. kapteeni Kauko Ruokolainen vuonna 1975 ja kapteeni Markku Karvonen vuonna 1985. Radikaaleista muutoksista mainittakoon esimerkiksi taistelupanssarivaunujen täyskaliiperiammuntojen siirtäminen Niinisaalosta Rovajärvelle ja Riihimäen varuskunnan toiminnan supistaminen ampu-  
maradan sulkeutuessa.
- 84 PE n:o 399/Koultsto/Db sal/7.7.1977: *Puolustusvoimain komentajan lentokoulutusta ja lentoturvallisuutta selvittämään asettaman asiantuntijatyöryhmän lausunto*, T25957/D1sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 85 Sama.
- 86 Sama. Ilmavoimien avoin ja syllistämätön turvallisuuskulttuuri on auttanut löytämään ja korjaamaan virheellisiä prosesseja, mihin myös kirjoittaja kannusti toimiessaan varomääräystoimikunnan puheenjohtajana vuosina 1999–2001.
- 87 Liesinen Kalle: Puolustusvoimien koulutusjärjestelmä, asevelvollisten koulutus. *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*. MPKK, Hämeenlinna 2002, s. 156; PE jvtsto n:o 242109/Db sal/21.3.1989: *BTR-60 koulutuksen aloittaminen Kaakkois-Suomen sotilaslääänissä*, T25957/E22sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 88 PE koulous n:o 278/Daa sal/27.7.1992: *Koulutuksen aloittamisen panssariajoneuvo 83 kalustolla Itäisellä maanpuolustusalueella*, T25957/D19sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 89 *Suuronnettomuuden tutkintaselostus N:o 2/1991, Taipalsaarella 14.6.1991 tapahtuneesta miehistönkuljetuspanssarivaunun uppoamisesta*, Oikeusministeriö, Helsinki 1992.
- 90 Halonen (2007), s. 132–133; Liesinen (2002), s. 156.
- 91 Esimerkiksi varusmiesten tapaturmien ja onnettomuuksien tilastoinnissa tapahtui organisaatiomuutoksesta johtunut katkos. HS

## ONNETTOMUUKSIEN VIRRASTA TURVALISUUSKULTTUURIIN

- 71 *Suomen laivasto 1918–1968*. Meriupseeriyhdistys, Helsinki 1968 s. 122–130; Enqvist, Ove: Vallisaaren pamaus. *Rannikonpuolustaja* 2/1997, s. 13–14; Hyvönen, Jaakko: *Kohalokkaat lennot 1918–1939*. Kirjateos Oy, Helsinki 1987. Vuosien 1930–1939 lento-onnettomuuksien laskennallinen keskiarvo oli 2,7 menehtynyttä vuodessa.
- 72 Työturvallisuuslaki 104/1930.
- 73 Työturvallisuuslaki 299/1958; asetus työturvallisuuslain soveltamisesta lain 2 §:ssä tarkoitettuun työhön 45/1959; asetus työturvalli-

- 30.11.2007: *Miksei armeija tilastoi varusmiesten turmia?* <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000004530412.html>, viitattu 15.2.2020. Ennakoivan riskienhallinnan menetelmät levitettiin palvelusturvallisuuskäyttöön henkilöturvallisuuden kehittämishankkeella vuosina 2010–2014. PE henkos: *Puolustusvoimien henkilöstötilinpäätös 2010*, Helsinki 2011, s. 26.
- 92 *Tutkintaselostus B3/2005Y, Kranaatinheitinonnettomuus Rovajärven ampuma-alueella 2.12.2005*. Onnettomuustutkintakeskus, Helsinki 2007, s. 121–126;
- 93 Puheloinen, Ari, kenraali, Pääesikunnan päällikkö vuosina 2007–2009. Haastattelu 20.2.2020, muistiinpanot kirjoittajalla.
- 94 Hyppönen, Hannu, eversti evp., Pääesikunnan koulutuspäällikkö vuosina 2012–2015. Haastattelu 31.1.2020, muistiinpanot kirjoittajalla.
- 95 Korpilahti, Ulla – Kolehmainen, Laura: *Kansallisen lasten ja nuorten tapaturmien ehkäisyyn ohjelman väliarviointi*, Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki 2016, s. 136–139, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-771-8>, viitattu 30.1.2020.
- D5/14.12.1962, T25991/26, KA. Simelius, Sakari: *Puolustusvoimien puolesta. Kenraalin muistelmat*. Sinerma, Martti (toim.). WSOY, Juva 1983, s. 135–136. Tarkastusten laajenemisesta esim. PE n:o 182/Daa ETS/15.1.1979, T24605/41, KA.
- 105 Koulutusosaston suunnitelmat PE n:o 182/Daa ETS/15.1.1979, T24605/41, KA ja n:o 4000/Daa ETS/2.12.1981, T25993/46, KA; Vastaukset, esim. jalkaväkitoimisto (jvtsto) PE n:o 122/Daa/22.1.1979, T24605/41, KA.
- 106 Koulutuspäällikön käsky PE n:o 2748/Daa/16.10.1979, T25993/22, KA.
- 107 Sama ja jvtston kokouskutsu PE n:o 1380/5a/23.10.1979, T25993/38, KA. Tarkastuskertomus PE n:o 1644/Dca/19.12.1979, T25993/22, KA; Tanskanen, Seppo: *Rivissä ja rivin edessä. Puolen vuosisataa upseerin elämää*. Elotien kustannus, Oy Nordprint, Helsinki 2016, s. 136–140.
- 108 Kirjoittajan omakohtaiset kokemukset Karjalan jääkäripataljoonan koulutustarkastuksesta vuonna 1979.
- 109 Sama. Tarkastuskertomus PE n:o 1644/Dca/19.12.1979, T25993/22, KA.
- 110 Kirjoittajan omakohtaiset kokemukset Kymen jääkäripataljoonan ja Kaartin jääkäriyrykmentin komentajana. Haastattelut ja tiedonannot, muistiinpanot kirjoittajalla: Airio Pentti, priikaatikenraali evp., sotatieteiden tohtori, palveli Pääesikunnan kouluosastossa vuosina 1978–1981, tiedonanto 11.4.2019; Ilmola Ilkka, kenraaliluutnantti evp., palveli koulutusosaston päällikkönä vuosina 1988–1990, jalkaväen tarkastajana vuosina 1990–1992 ja Itäisen maanpuolustusalueen komentajana vuosina 1996–1999, tiedonanto 14.4.2019 ja Riikonen Markku, everstiluutnantti evp., palveli tarkastuksen aikaan Karjalan Jääkäripataljoonassa, tiedonanto 7.4.2019.

#### PÄÄESIKUNNAN KUULUISAT KOULUTUSTARKASTUKSET

- 96 Ks. esim. *Sisäpalvelusohjesääntö* (S. O.) 1929. Yleisesikunta, Otavan kirjapaino, Helsinki 1929, s. 65. Vrt. *Yleinen palvelusohjesääntö* (YLPALVO) 2017. Pääesikunta, Juvenes Print Oy 2016, s. 25. Asetus n:o 115 *Sotaväen järjestysääntö*, 4 §, Suomen asetuskokoelma vuodelta 1920, VN:n kirjapaino Helsinki 1920, s. 367, EK:n kirjasto. Jalkaväen tarkastajan (JT) kirjelmä n:o 83/7/1.4.1930, Sark2129/4, KA.
- 97 Willkaman allekirjoittama sotaväen esikunnan kiertokirje Os.Ib. n:o 1975/594/sal/ .11.1920, R633/10, KA. Ks. myös SE Os.1a. n:o 2677/g12/6.10.1920, R70/42, KA.
- 98 Sotaministeriön (SM) kirjelmä n:o 126/19.T.2/7.4.1919 ja ylipäällikön esikuntapäällikön kirjelmä n:o 2154/Ia/8.4.1919, R70/18, KA; Liimatta (2018a), s. 64–72.
- 99 Muutoksista Elfvengren (1997), s. 172–185; Ehdotus virkaohjeeksi PLM n:o Y3240/16.10.1925, T22104/Hh61, KA; JT:n kirjelmä n:o 83/7/1.4.1930, Sark2129/4, KA; n:o 32/J.tark/11.2.1932, Sark2130/3, KA ja n:o 37/1 sal/29.2.1936, T17814/24, KA. Östermanin ja Heikinheimon nimikirjanotteet n:o 8082 ja 3295, KA.
- 100 JT:n koulutusohje 1/54 PE n:o 200/Jvtsto 5b1/13.2.1954, Pk1664/23, KA.
- 101 *Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1945 ja Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1948*, PVPE n:o 620/Koul.2/22/26.1.1945, MPKK:n kirjasto, s. 4 ja n:o 4810/Koul.1/11/7.11.1947, T19466/10, KA, s. 3.
- 102 Armeijakunnan esikunta (AKE) n:o 1544/II/1c/17.12.1945, T18751/7, KA, s. 6; Tapolan nimikirjanote n:o 45335, KA.
- 103 Vuoden 1949 tarkastusohjelma, PVPE n:o 2071/Jv.ts-to/5.b/21.12.1949, T18751/20, KA. Tarkastuskertomukset PVPE n:o 309/Jv.ts-to/5b/3.3.1949; n:o 1450/Jv.ts-to/5b/14.9.1949 ja n:o 1638/Jv.ts-to/5b/15.10.1949, T18751/20, KA sekä n:o 1100/Jv.ts-to/5b1/15.5.1950; n:o 2000/Jv.ts-to/5b1/5.10.1950; n:o 2050/Jv.ts-to/5b1/12.10.1950, n:o 2150/Jv.ts-to/5b1/25.10.1951 ja n:o 1300/Jv.ts-to/5b/8.8.1952, PK1664/23, KA.
- 104 Simeliuksen nimikirjanote n:o 37793, KA; Tarkastuskertomukset, esim. PE n:o 1020/Jvtsto/5b1/1.6.1955; n:o 1020/Jvtsto/5b1/30.4.1957; n:o 1785/Jvtsto/5b1/2.10.1958, T25991/15, KA sekä n:o 810/Jvtsto/D5/27.4.1962 ja n:o 2220/Jvtsto/

#### SIMULAATTOREILLA TEHOA HARJOITTELUUN

- 111 Simulaattoreilla tarkoitetaan tässä kirjoituksessa välineitä, joilla esim. tutkimus- tai opetustarkoituksessa jäljitellään jotakin tapahtumaa. Simuloinnista ks. esim. *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu 35. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki 2020. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 24.2.2020, <https://www.kielitoimistonasanakirja.fi> viitattu 22.3.2020. Termi *simulaattori* tuli Pääesikunnan asiakirjoissa yleiseen käyttöön 1980-luvun loppupuolella.
- 112 Pennanen, Jukka: Simulaattorit tulevat jalkaväkeen. *Jalkaväen vuosikirja XIX, 1991*. JS, Raamattutalo, Pieksämäki 1991, s. 73 ja 86. Kirjoittaja palveli vuosina 1989–1992 Pääesikunnan jalkaväkitoimistossa vastuullaan panssari- ja panssarintorjunta-asiat, mukaan luettuna simulaattorit.
- 113 Merkittävimmät alan tutkimukset Puolustusvoimissa olivat esiupseerikurssin tutkielmia ja yleisesikuntaupseerikurssin diplomitöitä. 1990- ja 2000-luvulla laaditut parinkymmentä tutkimusta kattoivat koko simulaattorialan.
- 114 MASIKO-työryhmän väliraportti 9.12.1994.
- 115 Peltoniemi, Rainer: *Maavoimien simulaattoriavusteisen koulutuksen optimointi: maavoimien simulaattoristrategia*. MPKK, Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 9, Edita, Helsinki 2001, liite 1. Tutkimus perustuu Peltoniemen vuonna 2000 laatimaan diplomityöhön. Vuosina 1999–2001 hankittiin tai suunniteltiin hankittavan noin 2 000 yksittäisen taistelijan simulaattorivarustusta.

- 116 MASIKO-työryhmän väliraportti 9.12.1994. Kenttätykistön simulaattorit hankittiin vuonna 1975 ja ilmatorjunnan ohjussimulaattorit saatiin käyttöön vuosikymmenen lopulla. Panssarintorjuntaohjusjärjestelmät olivat m/82 ja m/83.
- 117 PE: n:o 35/jvtsto/Hh sal/30.1.1984, T25722/499, MPKKArk (Tutkimuslupa). Panostukset kasvoivat nopeasti, ja yksin jalkaväen vuosittaiset simulaattorihankinnat olivat 1990-luvulla keskimäärin 5 Mmk, ks. esim. PE: n:o 636/jvtsto/HnETS/26.4.1991, T26199, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 118 PE: n:o 39/jvtsto/Hh sal/1.2.1984, T25722/527, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE: n:o 292/jvtsto/Hh sal/26.10.1984, T25722/527 molemmat MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 119 Janter-maalilaitteet olivat kotimainen vastine Saabin valmistamille maalilaitteille.
- 120 Järjestelmä oli ollut käytössä taistelupanssarivaunu T-55:n sekä Porin prikaatin ja Jääkäriprikaatin panssarintorjuntaohjus m/83:n koulutuksessa vuosikymmenen puolivälistä alkaen. BT-41 koostui asejärjestelmän putkeen tai ohjukseen kiinnitetystä ja asean ballistiikan mukaisesta laseryksiköstä, maaliprismoista, tarvittavista kaapeleista sekä kouluttajan laskimesta, josta ohjelmoitiin laitteisto ja rekisteröitiin tulokset.
- 121 PSPR n:o 36/koultsto/Da sal/2.7.1986, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa). Panssariprikaatissa keskeisiä toimijoita olivat majuri Pekka Vulli ja kapteeni Olli Dahl.
- 122 PE: no 61/sähkötos/Da sal/24.2.1987, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa). Sähköteknillisen osaston keskeinen simulaattoriasiantuntija oli 1980-lopulta alkaen insinööri Osmo Forstén.
- 123 PE: n:o 131/jvtsto/Da sal/30.4.1987, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 124 PE: n:o 134/jvtsto/Da sal/6.5.1987, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 125 Sama.
- 126 Maketit olivat vaunun tornimoduuleja, joiden sisäpuoli ja tekninen toiminta vastasivat todellista vaunun tornia.
- 127 Kirjoittaja toimi everstiluutnantti Eero Vallaskankaan johtaman työryhmän sihteerinä. Tiedot perustuvat kirjoittajan omiin muistiinpanoihin.
- 128 BT-46 oli BT-41-simulaattorin modernisoitu versio. Se oli pienempi, ja siten se oli teknisesti helpompi sovittaa eri asejärjestelmiin. Jo vuoteen 1992 mennessä eri asejärjestelmille oli hankittu yhteensä 57 uutta laitetta; Toveri, Pekka: *Maavoimien simulaattorivälineistön ja -koulutuksen kehittäminen 2000-luvun tarpeita vastaaviksi*. MPKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 1995, s. 9.
- 129 PE: n:o 171/jvtsto/Hi sal/18.6.1990, T25722/528, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 130 Ampumakoulutuslaitteita Noptel ST-10 ja ST-15 hankittiin mm. vuosina 1987–1990 yhteensä 147 kappaletta, ja lisäksi hankittiin runsaasti osumailmaisimia. Ilmatorjuntakonekiväärien simulaattoriksi kehitettiin yhdessä Saab Trainingin kanssa BT-61. MASIKO-työryhmän väliraportti 9.12.1994.
- 131 Hänninen Timo, everstiluutnantti, Maavoimien koulutuspäällikkö. Tiedonanto 2.3.2020, aineisto kirjoittajalla.

## JOUKKOTUOTANTO JA PALVELUSAIKAUUDISTUS VALMIUDEN AVAIMINA

- 132 Envall (2009), s. 8.
- 133 PE lkptsto 390/Db sal/16.10.1990, T25341/376, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 134 Sama.
- 135 Hägglund Gustav: *Leijona ja Kyyhky*. Otava 2006, s. 188.
- 136 PE lkptsto n:o 620/Db sal/28.8.1986, T25341/377, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 137 PE lkptsto n:o 210/Db sal/29.7.1992, T25341/376, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 138 PE lkptsto n:o 229/Db sal/11.8.1992, T25341/376, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 139 Envall (2009), s. 29.
- 140 PE lkptsto n:o 298/Dbc sal/5.9.1991, T25341/376, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 141 PE järjos n:o 372/Daa sal/1.10.1990, T25341/371, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 142 PE lkptsto n:o 390/Db sal/16.10.1990, T25341/376, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 143 PE lkptsto n:o 64/Db sal/12.2.1992, T25341/376, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 144 PE asevtsto n:o 6/Db sal/8.3.1991, T25205/286, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 145 PE lkptsto n:o 64/Db sal/12.2.1992, T25341/376, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 146 PE koulous n:o 436/Da sal/21.8.1991, T25957/86, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 147 Tervonen, Pertti eversti evp., haastattelu, 14.10.2019. Itäisen maanpuolustusalueen esikunnan joukkotuotantosunnitelma 1992, aineisto kirjoittajalla.
- 148 Envall (2009), s. 32–34.
- 149 PE koulous n:o 626/Hn ETS/26.3.1993, T27136, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 150 HE 184/1997 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi asevelvollisuuslain muuttamisesta.

## RHYHTIÄ JOHTAJA- JA KOULUTAJAKOULUTUKSEEN

- 151 Nissinen, Vesa: Kohti ihmisten johtamista- opetusta, tutkimusta, koulutusta ja opetussuunnitelmätöitä uuden johtajakoulutusohjelman taustalla. *Uuteen johtajakoulutukseen. Kokemuksia ja näkemyksiä, tutkimusta ja palautetta puolustusvoimien uuden johtajakoulutusohjelman ensiaskelista*. Nissinen, Vesa (toim.). Julkaisusarja 2, Artikkelikokoelmat 3, MPKK Helsinki 2000, s. 8.
- 152 Lukkari, Matti: Pääkirjoitus, *Sotilaisaikakauslehti* n:o 5, toukokuu 1978, s. 383.
- 153 Erkki Nordberg toimi Pääesikunnan koulutuspäällikkönä kahdes- ti, vuosina 1996–1999 ja 2002–2006. *Kadettiupseerit 1920–2010* (2010), s. 644.
- 154 Nissinen, Vesa: *Military leadership. Critical constructivist approach to conceptualizing, modeling and measuring military leadership in the Finnish Defence Forces* (diss.). HY 2001.
- 155 Nissinen (2000), s. 11; Nissinen, Vesa, eversti evp. Haastattelu 4.12.2019, aineisto kirjoittajalla. Syväjohtamisen tekijäoikeudet

- perustuivat aluksi Pääesikunnan ja Vesa Nissisen vuonna 1999 al-  
lekirjoittamaan sopimukseen. Nykyisin *Deep Lead*-yritys omistaa  
syväjohtamisen tekijäoikeudet ja tavaramerkin, mutta Puolustusvoi-  
mat saa edelleen käyttöönsä uusimman syväjohtamiseen liittyvän  
tutkimus- ja koulutustiedon.
- 156 Nissinen, Vesa: Varusmiesten johtajakoulutus. *Kehittyvä varusmies-  
koulutus*. Nissinen, Vesa (toim.). Julkaisusarja A/3/2003. PVKK  
Helsinki 2003, s. 50.
- 157 Liesinen, Kalle: *Armeijan rullista joukkotuotantoon*. Nissinen (2003),  
s. 20.
- 158 Simola, Antti, kenraaliluutnantti evp., puolustusvoimien henkilöstö-  
päällikkö vuosina 1996–2001. Haastattelu 24.6.2020, aineisto kir-  
joittajalla. Nissinen, Vesa: *Varusmiesten johtajakoulutuksen perusteet*.  
Julkaisusarja 2, Työpapereita n:o 3. MPKK, Johtamisen ja hallinnon  
laitos, Helsinki 1997, s. 10.
- 159 Nissinen (1997), s. 10; Liesinen (2003), s. 14–16.
- 160 Nissinen, Vesa 4.12.2019.
- 161 Liimatta, Hannu (Liimatta 2018c): *Jääkärikoulutuksesta joukko-  
tuotantoon – jalkaväen miehistökoulutuksen vaiheita*. Karjalainen  
(2018), s. 232.
- 162 Nissinen (2003), s. 52.
- 163 Simola 24.6.2020 ja Nissinen 4.12.2019; Ojala, Jukka, prikaatiken-  
raali, MPKK:n opettaja vuosina 1996–1999. Haastattelu 5.6.2020,  
aineisto kirjoittajalla.
- 164 Pylkkänen, Ali: *Haasteena sodan ja rauhan johtajuus*. Suomen Reser-  
viupseeriliitto, Helsinki 2006, s. 331.
- 165 Nissinen (1997), s. 3.
- 166 Nissinen (2003), s. 48.
- 167 Nybergh, Marcus: *Varusmiesaikaisen johtajakoulutuksen yhteiskunnal-  
linen vaikuttavuus ja kehittämistarpeet*. Julkaisusarja 1, tutkimuksia,  
numero 33. MPKK, Helsinki 2005, s. 22.
- 168 Halonen (2007), s. 152; Nissinen (2003), s. 49; Nissinen 4.12.2019.
- 169 Nissinen (2000), s. 12; Nissinen 4.12.2019.
- 170 Nissinen (2000), s. 36 ja 110.
- 171 Nissinen (2000), s. 37.
- 172 Lahdenperä, Jyrki, eversti evp., Pääesikunnan koulutusosaston osas-  
toesiupseeri vuosina 1997–2001. Haastattelu 2.12.2019, aineisto  
kirjoittajalla.
- 173 Nissinen, Vesa – Seppälä, Teemu E. S.: *Johtajakoulutus murroksessa;  
johtamiskäyttäytyminen johtamisen tutkimuksen ja johtajakoulutuksen  
ydinkäsitteenä*. Julkaisusarja 1, tutkimuksia n:o 17. MPKK, Helsinki  
2000, s. 11.
- 174 Rannikko, Kari-Pekka: *Johtajakoulutuksen johtamisesta*. Nissinen  
(2000), s. 103.

## 6 KANSAINVÄLISYYS KASVUSUUNNASSA

### ULKOMAISTA YHTEISTYÖKUMPPANEIKSI

- 1 Majuri Lagerlöf, Henrik Leonard: *Finlands statskalender för året 1919*,  
Alexanders Universitetet i Finland, Helsingfors 1919, s. 50.
- 2 PE n:o 51/ulkomtsto/Dca sal/15.11.1977, T25323/D1sal, MPKKArk  
(Tutkimuslupa).
- 3 Esim. PE n:o 50/ulkomos/Dca sal/16.11.1977 ja PE n:o 8/Db  
sal/31.1.1985, T25323/D1sal, MPKKArk, (Tutkimuslupa). Holma  
Heikki: *Puolustusvoimat – kansainvälistä sotilaallista yhteistoimintaa*.  
Omakustanne, Tampere 2012, s. 25.
- 4 Lammi (2002), s. 419–424 ja 437–439.
- 5 Sotilasasiamiesvierailut: Nato 122 ja Varsovan liitto 7 vierailua viisi-  
vuotisjaksolla 1972–1977. Korkean tason vierailut Nato 7 ja Varsovan  
liitto 31 vierailua viisivuotisjaksolla 1972–1977, PE n:o 51/ulkomtsto/  
Dca sal/15.11.1977, T25323/D1sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 6 Kurssilaiset: Nato 9, Neuvostoliitto 8 ja Ruotsi 3 kurssilaista viisivuo-  
tisjaksolla 1972–1977, PE n:o 51/ulkomtsto/Dca sal/15.11.1977,  
T25323/D1sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 7 PE n:o 60/Mhe sal/22.12.1977, PE n:o 51/ulkomtsto/Dca  
sal/15.11.1977, T25323/D1sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 8 PE n:o 14/Ulkomtsto/Hhd sal/13.3.1974, T25957/H1sal, MPKKArk  
(Tutkimuslupa).
- 9 PE ulkomos n:o 7/Dca sal/6.3.1981, T25323/D1sal, MPKKArk  
(Tutkimuslupa). Sanalla *mahdollisuuksia* viitataan taloudellisiin res-  
surssiin.
- 10 PE ulkomos n:o 31/Daa sal/17.12.1981, T25323/D1sal; PE ulkomos  
n:o 1/Daa sal/14.11.1983, T25323/D1sa, molemmat MPKKArk  
(Tutkimuslupa).
- 11 PE ulkomos n:o 41/Hhq VI sal/17.10.1980: *Kenraaliluutnantti Er-  
mei Kannisen lomamatka SNTL:ön 15.–24.9.1980*, T25323/H2sal,  
MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 12 PLM n:o 106/Sot sal/87, T25957/Hi1sal; PE opos n:o 392/Dbal  
sal/5.6.1987 ja PSLE koulusto n:o 91/5 sal/4.5.1987, T25957/  
Hi1sal; UM n:o 24/Toimisto V/HK/kt/7.1.1988, T25957/Hi1sal,  
kaikki MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 13 Kirjoittaja toimi ensimmäisen vuosi-ilmoituksen luonnostelijana, ja  
hänen kokemuksensa mukaan aikaisemmin salaisina pidettyjen asioi-  
den paljastaminen ulkovalloille oli monelle vastuuhenkilölle vaikeaa.  
Niinpä asiakirja lopulta leimattiin merkinnällä ”Ei tietoa sivullisille  
ETS”, joka tosin rajoitti tiedon saantia lähinnä omilta kansalaisilta.
- 14 Holopainen, Pekka – Liesinen, Kalle – Paukkunen, Erkki: *Amiraalin  
aika, Amiraali Jan Klenberg Puolustusvoimain komentajana 1990–1994*.  
Puolustusvoimien tukisäätiö, Vammala 1994, s. 11, 64–68; Puolus-  
tusministeriön tiedote 1.7.2001: *Puolustusvoimien koko pääaseistus  
ilmoitetaan YK:lle ja ETYJ:lle*, [https://www.defmin.fi/ajankohtaista/  
tiedotteet/2001:866\\_o=20](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2001:866_o=20), viitattu 22.2.2020. Sodan ajan organisaat-  
ioon sijoitetuilla joukoilla oli 269 panssarivaunua, 1 245 panssaroitua  
taistelujoneuvoa, 2 354 tykkiä, 64 taistelulentokonetta ja 11 sota-alusta.
- 15 *Formal NATO-Russia Relations*, [https://www.bits.de/NRANEU/re-  
lations.htm](https://www.bits.de/NRANEU/re-<br/>lations.htm), viitattu 22.2.2020; Holma (2012), s. 41–43; Heikkilä  
Kaisa: *Suomi ja Naton rauhankumppanuusohjelma*, Pääesikunta, 2.  
painos, Helsinki 2000, s. 45–48; Gärtner Heinz (toim.): *Engaged  
Neutrality. An Evolved Approach to the Cold War*, Lexington Books,  
Lontoo 2017, s. 171–173. Nato avasi vuoden 2014 huippukokouk-  
sessaan Walesissa laajennetun rauhankumppanuusohjelman Austral-  
ialle, Georgialle, Jordanialle, Ruotsille ja Suomelle.

- 16 PE ulkomos n:o 10/Dca sal/30.3.1982, T25323/D1sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); PE ulkomos n:o 36/Dca sal/8.8.1991, T25323/D1sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 17 Holma (2012), s. 43–47.
- 18 Holma (2012), s. 275–276.
- 19 *Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2004* (2004), s. 103.
- 20 Rimpi, Kari, kenraaliluutnantti, Pääesikunnan päällikkö vuosina 2003–2005, puolustusministeriön kansliapäällikkö vuosina 2006–2010. Henkilökohtainen tiedonanto 28.1.2020. Aineisto kirjoittajalla. Useimmat Nato-maat käyttävät esikuntarakenteensa *Continental staff system* -järjestelmää, jossa kirjain ilmaisee esikunnan tason ja numero direktoraatin tehtävän. Esimerkiksi J-kirjain ilmaisee useita puolustushaaroja johtavaa esikuntaa (J = *join*) ja J-3 sen henkilöstöstä vastaava osasto. Samanlainen esikuntarakente helpottaa yhteistyötä muiden esikuntien kanssa.
- 21 Holma (2012), s. 69, 207, 249–251.

#### YHTEISIIN SOTAHARJOITUKSIIN

- 22 Heiskanen, Raimo: *Poliittisten ja taloudellisten tekijäin vaikutus puolustusvoimien ja yleensä maamme sotilaspoliittisen aseman kehittymiseen*. Julkaisematon käsikirjoitus, 1984, s. 135, Pk 2309/11, KA.
- 23 Airio (2007), s. 188.
- 24 Visuri (2010), s. 217.
- 25 Heiskanen, Raimo: *Noottikriisi ja yhteiset sotaharjoitukset*. Otava, Keuruu 1993, s. 55–58; Visuri (2010), s. 217–220.
- 26 Paavo Junntilan muistiinpanoja, Pk 2309/29, KA; Visuri (2010), s. 217–220.
- 27 Lauri Sutelan muistiinpanoja, Pk 2309/29, KA; Lukkari (2003), s. 169–170.
- 28 Sotilasiamies Esko Pallasvirran kirje tiedustelupäällikölle 4.12.1975, Pk 2309/29, KA.
- 29 Heiskanen (1984), s. 137.
- 30 Lauri Sutelan muistiinpanot neuvotteluista 1972–1974, Pk 2309/29, KA.
- 31 Esimerkkeinä PE tiedustelupäällikön muistio: *NL:n näkökulmasta YYA-sopimuksen 2. artiklan soveltamiseen* 28.12.1974, T27073/Hh1, KA, via Pekka Visuri ja PETiedpääll muistio protokolla-formula-asiasista 29.12.1975, Pk 2309/29, KA.
- 32 Heiskanen (1993), s. 68; Suomi, Juhani: *Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981*. Otava, Keuruu 2000, s. 427; Heiskanen (1984), s. 138; PE:n muistio n:ta/15.7.1977 (laatija KM, todennäköisesti sotilasiamies Kalevi Markkula), T27074/Hh1sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 33 Jakobson, Max: *Suomalainen puolueettomuuspolitiikka*. Haataja, Lauri (toim.) – Herlin, Ilkka (toim.): *YYA-Suomi*. WSOY, Juva 1993, s. 166; Suomi, Juhani (toim.): *Urho Kekkonen päiväkirjat 4, 1975–1981*. Otava, Keuruu 2004, s. 250.
- 34 Heiskanen (1993), s. 68–69.
- 35 Viktor Vladimirov valtiosihteerin Matti Tuoviselle, muistiinpanot 12.1.1978, UKA 21/187.
- 36 Suomi (2000), s. 428; Lukkari (2003), s. 173–174; Visuri (2010), s. 241; Suomi (2000), s. 438–439.
- 37 Lauri Sutelan muistiinpanot presidentille esitellyistä asioista, Pk 2309/29, KA; Lukkari (2003), s. 173–174; Heiskanen (1993), s. 69.
- 38 Lukkari (2003), s. 175–177.
- 39 Sama, s. 178–180.
- 40 Sama, s. 175.
- 41 Pvkom muistioluonnos 14.7.1978, Pk 2309/29; PLM:n muistio n:o 8/Kp/Henksal/24.7.1978, Ulkoministeriön arkisto (UMA) 12 L.
- 42 PE tiedos:n muistio n:ta 10.8.1978, T27074/Hh1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 43 Heiskanen (1993), s. 71–72; Lukkari (2003), s. 177.
- 44 PE tiedpääll: muistio n:ta 29.9.1978, T27074/Hh1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa); Tiedustelupäällikön muistiinpanot, Pk 2309/18, KA.
- 45 Valtanen, Jaakko, kenraali, yleisesikuntapäällikkö vuosina 1978–1981, haastattelu 12.3.2020, muistiinpanot kirjoittajalla.
- 46 Suomi (2000), s. 442; *Helsingin Sanomat* 11.10.1978.
- 47 Heiskanen (1993), s. 77.
- 48 Heiskanen (1984), s. 153, 180; Esim. NL-työryhmän muistio n:ta 28.8.1978, T27074 Hh1 sal, MPKKArk (Tutkimuslupa).
- 49 Heiskanen (1993), s. 74; Lukkari (2003), s. 182–183; Visuri (2010), s. 237.
- 50 Suomi (2000), s. 597; Lukkari (2003), s. 221; Valtanen, Jaakko, haastattelu 12.3.2020. Aineisto kirjoittajalla.
- 51 Sotilasiamies Kalevi Markkulan kirjeet tiedustelupäällikölle 9.11.1978 ja 26.1.1979, Pk 2309/6, KA.

#### ETELÄISTÄ VELJESKANSAA AUTTAMASSA

- 52 Yhteistyöstä sotia edeltävänä aikana esim. Leskinen, Jari: *Veljien valtiotalous. Suomen ja Viron salainen sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1918–1940*. WSOY, Juva 1999, passim.
- 53 Kirjoittaja palveli mainittuun aikaan Pääesikunnan tiedusteluosastossa.
- 54 Kivimäki, Jouko – Haario, Seppo: *Viro-projekti 1996–2003. Raportti Suomen puolustusvoimien johtaman projektin toiminnasta Viron maanpuolustuksen kehittämiseksi*. PE kvos julkaisuja 1/2004, Edita, Helsinki 2004, s. 34. Pääosa neuvostojoukoista poistui maasta elokuussa 1994.
- 55 Sama, s. 34–44 ja 43–44. *Puolustusvoimien toiminta 1992*. PE tiedotus, Lahti 1993, s. 8–9.
- 56 Kivimäki – Haario (2004), s. 34–38 ja 43–45. *Kadettiupseerit 1920–2010* (2010), s. 198 ja 540.
- 57 Kivimäki – Haario (2004), liite 1.3.
- 58 Sama. *Kadettiupseerit 1920–2010* (2010), s. 806. Riuttala palveli adjutanttina ollessaan everstiluutnantin sotilasarvossa.
- 59 Kivimäki – Haario (2004), s. 47–48.
- 60 Sama, s. 45–50.
- 61 Sama, s. 45–50.
- 62 Sama, s. 45–50. *Kadettiupseerit 1920–2010* (2010), s. 1021. Ryhmän jäsenet olivat majuri Keijo Suominen (operaatioala), everstiluutnantti Lasse Otranen (henkilöstöala), majuri Ari Räsänen (koulutusala) ja majuri Risto Gabrielsson (huoltoala); selvitys Suomen ja Viron puolustusvoimien välisestä yhteistyöstä PE koulus n:o 166/14.D/II/24.5.96, PLM; Neuvottelupöytäkirja ja yhteistyöpöytäkirja Virolle annettavasta koulutuksesta PE koulus n:o R916/14/D/III/24.5.96, PLM. Ulkoministeriön ilmoitukset rahoituksesta 18.–

- 17.7.96/n:o 13147; 15/10-7/10-98/HELD871-112 ja 2/6-21/5-99/HELD871-46, PLM.
- 63 Kivimäki – Haario (2004), s. 60–63.
- 64 Sama, s. 10–11 ja liite 2.2; Lehtimäestä ks. Lipponen (1997), s. 233; Palokangas, Markku (2018), s. 170–171.
- 65 Kivimäki – Haario (2004), s. 9–15, liitteet 3.4–3.5.
- 66 Kivimäki – Haario (2004), liite 4.2.
- 67 Jouko Kivimäen muistio 31.5.2019: *Kaikki ei aina sujunut suunnitelmiin mukaan*, aineisto kirjoittajalla. *Kadettiupseerit 1920–2010* (2010), s. 361.
- 68 Kivimäki – Haario (2004), liite 4.2.
- 69 Prikaatikenraali Palm, Veiko-Vello, haastattelu 24.4.2019, aineisto kirjoittajalla.
- 70 Sama. Everstiluutnantti Uustal, Toomas, haastattelu 24.4.2019, aineisto kirjoittajalla.

## 7 JOHTOESIKUNNAN ARKEA

### KENTTÄPIISPA KIRKOLLISEN TYÖN PERÄSIMESSÄ

- 1 Poteri, Juha: *Suomen sotilasapisto 100 vuotta. Itsenäisen Suomen puolustusvoimien kirkollinen työ vuosina 1918–2018*. Puolustusvoimat, Juvenes Print, Suomen yliopistopaino 2018, s. 30–31. Organisaation muodostivat ylipäällikön tehtävään asettama sotajoukkojen esipappi, jonka alaisia olivat armeijaryhmien papit ja heidän alaisenaan edelleen sotilaspapit. Virkamääräykset papeille tulivat tuomiokapituleilta, joten kirkko ja armeija toimivat alusta lähtien läheisessä yhteistyössä.
- 2 Poteri (2018), s. 51–58.
- 3 Karjalainen (2019), s. 109–129.
- 4 Poteri (2018), s. 120–125. Ylipäällikön vahvistaessa kenttäpiispan arvomerkit muutettiin samalla sotilasapiston violetti aselajiväri mustaksi ja hopeiset kauluslaatan ristit kultaisiksi. Ylipäällikön päiväkäsky n:o 141, Pääesikunta 30.11.1940. *Ylipäällikön päiväkäskyt*. Karjalainen (2015), s. 242.
- 5 Puntanen (1993), s. 43.
- 6 Poteri (2018), 195–198.
- 7 Poteri (2018), s. 215–218. Pysyvääsmääräysten aiheita olivat muun muassa varusmiesten ja reserviläisten koulutus sotilaspapeiksi, kirkolliset luennot, sotilasrippikoulu ja ortodoksinen kristinopin koulu, virsilauluharjoitukset sekä hautauskorvaukset palveluksessa menehtyneille. Massan vuonna 1975 Kirkko ja valtio -komitealle laatima muistio Puolustusvoimien kirkollisesta työstä sisälsi katsauksen sotilassielunhoidon järjestämisestä muissa maissa, historiasta sekä tavoitteista ja muodoista ja antoi työlle vahvat perusteet. *Kaatuneiden huollon ohjesääntö* (KAATHO), Pääesikunta 1977.
- 8 Poteri (2018), s. 223–226 ja 240–244; *Kirkollisen työn opas I. Rauhan ajan kirkollinen työ*. PE koulus 1991.
- 9 Poteri (2018), s. 261–266; *Kirkollisen työn opas 2 osa. Poikkeusolojen kirkollinen työ*. Pääesikunta 2000. Vuonna 2018 Puolustusvoimien logistiikkalaitokseen sijoitettiin uusi (8.) kenttärovastin virka.
- 10 Eettisen toimintakyvyn kehittämisestä ks. kenttärovasti Janne Aallon sotatieteen väitöskirja: *Hyvä sotilas – oikea toiminta. Miksi asevoimissa opetetaan sotilasetikkaa?* Julkaisusarja 1. Tutkimuksia n:o 7. MPKK, Juvenes Print Tampere 2016.

### KANSAINVÄLISTÄ VAIKUTTAVUUTTA EILEN JA TÄNÄÄN

- 11 *Kaatuneiden huollon opas* (KAATHOPAS). PE 2015; *Sotilasapiston opas*. PE 2017; *Sotilaan virsikirja*. Pääesikunta 2018. Vuonna 2014 ilmestyi *Sotilaan virsikirja* myös kolmella saamenkielellä. Vuonna 2020 on tarkoitus ottaa käyttöön uudistettu *Soldatspsalmbok*.
- 12 *Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspolittinen selonteko*. VNK:n julkaisusarja 7/2016, Helsinki 2016, s. 10, 13–14.
- 13 Holma (2012), s. 45
- 14 Historiasta ks. [https://puolustusvoimat.fi/web/fincen/artikkeli/-/asset\\_publisher/puolustusvoimien-kansainvalinen-keskus-50-vuotta](https://puolustusvoimat.fi/web/fincen/artikkeli/-/asset_publisher/puolustusvoimien-kansainvalinen-keskus-50-vuotta). Viitattu 1.9.2020.
- 15 Holma (2012), s. 225.
- 16 Suunnitteluosaston työjärjestys, Pääesikunta 1.9.2018.
- 17 PE suunnos n:o AQ6397, 7/2020, PEArk.
- 18 PE suunnos n:o AQ6397, 7/2020, PEArk.



# LÄHTEET

## ARKISTOLÄHTEET

(Yksilöidyt aineistotiedot lähdeviitteissä)

Kansallisarkisto (KA).

Maanpuolustuskorkeakoulussa säilytettävä Pääesikunnan arkisto (MPKKArk).

Mikkelin kaupunginmuseo (MKM).

Puolustusministeriön arkisto (PLMArk).

Puolustusneuvoston arkisto (PLNArk).

Pääesikunnan arkisto (PEArk).

Toimihenkilöarkisto (TA).

Ulkoministeriön arkisto (UMA).

Urho Kekkosen arkisto (UKA).

## Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto

(MPKK:n kirjasto)

*Koulutuksen suuntaviivat maavoimissa* v. 1940.

*Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1945.*

*Koulutuksen suuntaviivat vuodeksi 1948.*

Puolustusrevision mietintö 10.3.1949.

*Neuvostoliiton aseelliset voimat, III osa* 1962.

*Maanpuolustuksen perusteet.* Pääesikunta 1968.

*Puolustuslaitoksen toiminta* 1969.

*Puolustusvoimien toiminta* 1975, 1981, 1992, 1994 ja 1995.

*Puolustusvoimien toimintakertomus* 2003.

*Tervetuloa Pääesikuntaan* 1980.

*Tutkintaselostus B3/2005Y, Kranaatinheitinonnettomuus*

*Rovajärven ampuma-alueella 2.12.2005.* Onnettomuustutkintakeskus 2007.

## Eduskunnan kirjasto (EK)

Keisarillinen julistus 20.1.1896.

Suomen valtiokalenterit 1969–2014.

Valtiokalenterit 1882–1900.

Valtiopäivien 1975 asiakirjat, II osa.

## Kansalliskirjasto (KK)

*Kaartin kortteli*, numerot 1/1979, 2/1979, 9/1980,

1/1981, 11/1982, 4/1984, 3/1985, 4/1985, 7/1987,

11/87, 1/1988, 1/89.

## Maanpuolustuskorkeakoulun sotataidon laitoksen käsikirjasto

Kenraali A. E. Martolan päiväkirja 27.–28.5.1943.

## PAINAMATTOMAT LÄHTEET

### Sotakorkeakoulun ja Maanpuolustuskorkeakoulun diplomityöt (KA tai MPKK:n kirjasto)

Boldt, Lauri: *Tulevaisuuden jalkaväki, organisaatio, toimintavälineet, taktiikka ja johtaminen*, SKK, yleisesikuntaupseerikurssin Y17 diplomityö n:o 359, 1948.

Kaskeala, Pauli: *Suurvaltojen ja meidän jalkaväkemme määrävahvuuksien vertailu tulivoiman, aseiden laadun ja joukon liikkuvuuden kannalta. Onko olosuhteemme uusissa määrävahvuuksissa otettu asiallisesti huomioon*. SKK, yleisesikuntaupseerikurssin Y19 diplomityö n:o 514, 1952.

Koivula, Reko: *Puolustusvoimien ohjesääntötyö ja sen kehittäminen*. SKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 1976.

Koskela, Kai: *Jos se ei ole rikki, älä korjaa sitä – yleisten varomääräysten kehittäminen vuosien 1949–2001 välisenä aikana*. MPKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 2017.

Martikainen, Mika: *Puolustusministeriö vai Pääesikunta – sotilasjohtajan asema puolustushallinnossa 1938–1952*. MPKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 1995.

Salomaa, Manu: *Harjoitus 77 – Alueellisen puolustusjärjestelmän testaustako?* MPKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 2019.

Säämänen, Juuso (Säämänen 2017b): *Puolueettomuuden suojaamisesta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – meri- ja rannikkotaktiikan kehittäminen 1960- ja 1970-luvulla*. MPKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 2017.

Toveri, Pekka: *Maavoimien simulaattorivälineistön ja -koulutuksen kehittäminen 2000-luvun tarpeita vastaaviksi*. MPKK, yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 1995.

Välimaa, Leevi: *Tulevaisuuden sota*. SKK, yleisesikuntaupseerikurssin Y17 diplomityö n:o 354, 1948.

**Muut opinnäytteet**

- Asikainen, Antti: *Puolustusvoimien ensimmäiset helikopterihankinnat 1960-luvulla*. MPKK, pro gradu -tutkielma 2016.
- Envall Olli: *Joukkotuotanto sodan ajan joukkojen koulutusmenetelmänä*. MPKK, pro gradu -tutkielma. Taktiikan laitos, Julkaisusarja 1/2009, Edita, Helsinki 2009.
- Pihlajamaa, Antti: *Parlamentaarinen puolustuskomitea – puolustuskeskustelua 1970-luvun alussa*. Helsingin yliopisto (HY) pro gradu -tutkielma 2018.
- Ratinen, Juha: *Suomen puolustusvoimien liikekannallepanokyky sodan jälkeisinä vuosina*. MPKK, pro gradu -tutkielma 2009.
- Salminen, Pekka: *Suomen puolustusvoimain organisaation kehitys 5.9.1944–1.7.1966*. HY, pro gradu -tutkielma 1991.
- Virta, Mikko: *Hävittäjäseikkailu 1954 – Suomen MiG-suihkukonekaupan nousu ja tuho kylmän sodan kulisissa*. HY, pro gradu -tutkielma 2017.
- Vuorinen, Lauri: ”Erikoistekniset laitteet”. *P-15-meritorjuntaohjusten hankinta Suomen ja Neuvostoliiton välisen asekaupan kontekstissa*. HY, pro gradu -tutkielma 2019.

**PAINETUT LÄHTEET**

**Lait ja asetukset (EK)**

- Lait 878/1948, 241/1952, 402/1974, 740/1994, 551/2007 ja 509/2013.
- Sotaväen rikoslaki 71/1919.
- Rikoslaki, 45 luku 16.6.2000/559.
- Työturvallisuuslaki 104/1930.
- Työturvallisuuslaki 299/1958.
- Työturvallisuuslaki 738/2002.
- Laki työturvallisuuslain 6 §:n muuttamisesta 870/2019.
- Valmiuslaki 1080/1991 22.7.1991.
- Asetukset 26/1878, 17/1880, 56/1918, 114/1919, 115/1920, 114/1924, 153/1925, 346 ja 347/1927, 155/1928, 106/1931, 71/1934, 19/1936, 213/1937, 500/1937, 148/1938, 350/1939, 431/1940, 140/1949, 358 ja 359/1952, 137/1957, 45/1959, 72/1960, 147 ja 149/1963, 373/1964, 278/1965, 146/1966, 635/1966, 36/1967, 73 ja 114/1968, 9 ja 150/1970, 176/1971, 75 ja 76/1973, 274

- ja 1091/1975, 161/1986, 475/1988, 418/1989, 909/1991, 667/1992, 1367/1993, 741/1994, 1047/1997, 137/1998, 1046/2000, 1165/2006, 1319/2007 ja 542/2013.

**Selonteot, selvitykset, komiteamietinnöt ja periaatepäätökset**

- Asevelvollisuusjärjestelmän yhteiskunnallisia vaikutuksia*. PLM, Helsinki 2007.
- Eri tausta, sama tahti – monimuotoisuus puolustusvoimissa*. PE viestintäos 2013, s. 23–25, <https://puolustusvoimat.fi/documents/1948673/2267766/PEVIES-TOS-Eri-tausta-sama-tahti-monimuotoisuus-puolustusvoimissa.pdf>.
- Euroopan turvallisuuskehitys ja Suomen puolustus. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 17.3.1997*. VNS 1/1997 vp. Edita 1997.
- Keskushallinnon virastorakenneselvitys. Keskushallinnon virastorakenne – kartoitus nykytilasta. Valtiovarainministeriön julkaisuja 8/2014*, Juvenes Print, 2014.
- Kolmannen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö (1981)*.
- Parlamentaarisen valmiuslainsäädäntökomitean mietintö, VN:n painatuskeskus, Helsinki 1979*.
- Puolustusvoimat ja yhteiskunta – puolustuslaitoskomitean mietintö*. Helsinki 1976.
- Puolustusrevision mietintö 1949*.
- Ratkaisujen Suomi. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen strateginen ohjelma 29.5.2015*. Hallituksen julkaisusarja 10/2015. VNK, Helsinki 2015.
- Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2001. Valtioneuvoston selonteko eduskunnalle 13.6.2001*. VNS 2/2001 vp. Edita, Helsinki 2001.
- Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka*. VN:n selonteko VNS 6/2004, VN:n julkaisusarja 16/2004.
- Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2009. Valtioneuvoston selonteko*. VNK:n julkaisusarja 11/2009. Yliopistopaino 2009.
- Suomen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka 2012. Valtioneuvoston selonteko*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 5/2012, Helsinki 2012.
- Toisen parlamentaarisen puolustuskomitean mietintö*. Komiteamietintö 1976:37, Helsinki 1976.
- Turvallisuus muuttuvassa maailmassa. Suomen turvallisuuspolitiikan suuntalinjat. Valtioneuvoston selonteko edus-*

- kunnalle 6.6.1995. 1995 vp VNS 1. VNK, Helsinki 1995.
- Turvallisuuspoliittinen seurantaryhmä 2008*. VNK:n kanslian julkaisusarja 8/2008. VNK 2008.
- Valtion virastot ja laitokset, Valtionhallinnon organisaatio, tehtävät ja toiminta*. VM:n järjestelyosasto, Helsinki 1976.
- Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko*. VNK:n julkaisusarja 7/2016, Helsinki 2016.
- Valtioneuvoston puolustusselonteko*. VNK julkaisusarja 5/2017, Helsinki 2017.
- Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen strategia. Valtioneuvoston periaatepäätös 27.11.2003*. VN Edita, Helsinki, 2003.
- Yhteiskunnan elintärkeiden toimintojen turvaamisen strategia. Valtioneuvoston periaatepäätös 23.11.2006*. PLM, Helsinki 2006.
- Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Valtioneuvoston periaatepäätös 16.12.2020*. PLM, Helsinki 2011.
- Yhteiskunnan turvallisuusstrategia. Valtioneuvoston periaatepäätös 2.11.2017*. Turvallisuuskomitea 2017.
- Ohjesäännöt ja ohjesääntömäiset julkaisut**  
(MPKK:n kirjasto)
- Kaatuneiden huollon ohjesääntö*, Pääesikunta (PE) 1977.
- Kaatuneiden huollon opas*. PE 2015
- Kenttäohjesääntö, yleinen osa*. Länsi-Savon Kirjapaino, Mikkeli 1973.
- Kenttäohjesääntö, yleinen osa*. Ykkös-Offset Oy, Vaasa 1995.
- Kenttäohjesääntö, yleinen osa. Puolustusjärjestelmän toiminnan perusteet*. Edita, Helsinki 2007.
- Keuyiden aseiden käsittely- ja ampumakoulutusopas (Kv-aseopas)*. Mikkeli 1963.
- Kirkollisen työn opas I. Rauhan ajan kirkollinen työ*. PE koulos 1991.
- Kirkollisen työn opas 2 osa. Poikkeusolojen kirkollinen työ*. PE 2000.
- Kouluttajan opas*. PE Helsinki 1954.
- Kouluttajan opas 2007*. Helsinki 2006.
- Nykyajan reservin upseeri ja aliupseeri*. Nuutilainen, O. – Saressalo L. 1961.
- Panssarintorjuntaohjesääntö I osa (PstO I) Kevyt sinko*. Mikkeli 1960.
- Panssarintorjuntaohjesääntö II osa (PstO II). Raskas sinko*. Mikkeli 1964.
- Sisäpalvelusohjesääntö 1929*.  
*Sotataloustietoutta*. PE sotatalousosasto ja Sotataloudellinen seura 1987.
- Sotataloustietoutta II*. Sisälähetysseuran kirjapaino Raamattutalo, Pieksämäki 1988.
- Sotamiehen taskukirja*. Koivisto, Onni. Karisto Oy 1924–1954.
- Sotilaan käsikirja*. Nuutilainen, O. 1965.
- Sotilaan käsikirja 2019*. PE henkos, Helsinki 2018.
- Sotilaan käsikirja 2020*. PE koulos Helsinki 2019.
- Sotilaan virsikirja*. PE 2018.
- Sotilaan Muistikirja*. Oy Vihko, Helsinki 1919.
- Sotilaspapiston opas*. PE 2017.
- Sotilaspedagogiikan perusteet*. PVKK, Hämeenlinna 1998.
- Taistelijan opas*. PE 1959.
- Varusmiehen peruskoulutuskauden työkirja*. PE koulos 1978–1987
- Varusmiehen käsikirja*. PVKK 1993–1994.
- Yleinen palvelusohjesääntö 2017*. Pääesikunta 2016.
- Kirjallisuus ja artikkelit**
- 50 vuotta väestönsuojelutyötä. Suomen väestönsuojelujärjestö 1927–1977*. Väestönsuojelusäätiö 1977.
- Aalto, Janne: *Hyvä sotilas – oikea toiminta. Miksi asevoimissa opetetaan sotilasetiikkaa?*(diss.). Julkaisusarja 1. Tutkimuksia n:o 7. MPKK, Juvenes Print Tampere 2016.
- Aatolainen, Jaakko: Peruskoulutuskauden koulutustarkastukset jalkaväen joukko-osastossa. *Jalkaväen vuosikirja 1979–1980*. Jalkaväen säätiö (JS), Joensuu 1981.
- Ahti, Martti: *Ryssänvihassa. Elmo Kaila 1888–1935. Aktiivistin, asevoimien harmaan eminenssin ja Akateemisen Karjala-Seuran puheenjohtajan elämäkerta*. WSOY, Juva 1999.
- Ahto, Sampo: Koulutuksella luodaan taisteluarvoa. *Jalkaväen vuosikirja 2011–2012*. JS, Vaasa 2011.
- Airio, Pentti: *Yrjö Keinonen – uudistajaksi asetettu*. MPKK, Sotahistorian laitos. Julkaisusarja 1, n:o 10. Edita, Helsinki 2007.
- Alasjärvi, Jouko – Lainevirta, Markku – Mäkipää, Juha – Pohjala, Kari: *Maavoimaesikunnasta maavoimien esikuntaan. Kehityksen ja muutosten vuodet 1993–2007*. Edita, Helsinki 2009.
- Alasjärvi, Jouko: *Ammunnanhallinta. Vaikk' on synkeä yö, tykki leimua lyö. Tykistön kehittyminen Suomessa*.

- Kylmästä sodasta uudelle vuosituhanalle*. Tammerprint, Tampere 2011.
- Anttila Johannes (Hannes): *Lyhyt kurssi kasvatustieteellisessä sielutieteessä, kasvatustieteessä ja opetusopissa upseeriston ja alipäälliköiden tarpeeksi*. Helsinki 1925.
- Ahlbäck, Anders: *Manhood and the Making of the Military, conscription, Military Service and Masculinity in Finland 1917–39*. Routledge, New York 2016.
- Anthoni, U. – Salonen, L. – Kalervo, L. – Korosuo, T. – Hyypää, I.: Teknillinen tutkimus- ja kehittämistoiminta puolustusvoimissa, *Tiede ja ase* n:o 33. Suomen Sotatieteellinen Seura (SSTS) 1975.
- Anttila, Ulla: Toimintakyvyn teoria, koulutusjärjestelmät ja oppiminen – suomalaisten sotilaspedagogisten väitöskirjojen viitekehukset ja metodivalinnat vuosina 2003–2013. Mutanen, Arto (toim.) – Pekkarinen, Otto (toim.): *Sotilaspedagogiikka*. MPKK, Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 13, Tampere 2014.
- Backlund, Stefan: Isak Alfthan ja Suomen sotilastiedustelun perustaminen 1915–1918. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 38. Suomen Sotahistoriallinen Seura (SSHS) ja Sotamuseo (SM) Tallinna 2018.
- Blomstedt, Yrjö: *K. J. Ståhlberg. Valtiomieselämäkerta*. Otava, Keuruu 1969.
- Douglas, Archibald: *Jag blev officer*. Bonnier, Stockholm 1950.
- Elfvengren, Eero: *Suomen yleisesikunnan organisaation synty ja vakiintuminen vuosina 1918–1925* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1 n:o 2. Hakapaino Oy, Helsinki 1997.
- Elfvengren, Eero: *Laajasta johtoesikunnasta Mannerheimin yleisesikunnaksi*. MPKK, Julkaisusarja 1 n:o 3. Hakapaino Oy, Helsinki 2000.
- Elfvengren, Eero – Kosonen, Matti – Laidinen, Einar: *Vihollisen selustassa. Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939–1944*. Otava, Keuruu 2010.
- Elfvengren, Eero – Laidinen, Einar: *Vakoilua itärajan takana. Yleisesikunnan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1918–1939*. Minerva, Bookwell, Juva 2012.
- Elovainio, Marko – Metsäranta, Teija – Kivimäki Mika: *Ennustaako varusmieskoulutuksessa menestyminen työelämään sijoittumisesta. Etenevä kohorttitutkimus vuosina 1955, 1960 ja 1965 syntyneistä miehistä. Tiede ja ase* n:o 59. SSTS 2001.
- Erfurth, Waldemar: *Sotapäiväkirja vuodelta 1944*. Suolahti, Eino E. (suom.), WSOY, Porvoo 1954.
- Erfurth, Waldemar: *Sotapäiväkirja v. 1942–1943*. Visuri, Pekka (toim. ja suom.). Docendo, EU 2018.
- Friman, Paavo: *Mannerheimin matkassa*. Gummerus, Jyväskylä 2004.
- Geust, Carl-Fredrik: Valkoiset emigrantit ja Stalinin sotilaat Suomen armeijassa. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 31. SSHS ja SM, Tallinna 2011.
- Gärtner, Heinz (toim.): *Engaged Neutrality, An Evolved Approach to the Cold War*. Lexington Books, Lontoo 2017.
- Halinen, Pertti J.: *Lentäjän muistelmat – Aika kului lentäen*. Books on Demand, Helsinki 2017.
- Halonen, Pekka: *Puolustusvoimien koulutuskulttuurin rakentuminen* (diss.). Tampereen yliopisto (TY). MPKK, Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 18, Helsinki 2007.
- Haukilahti, Väinö: Taloudellisen maanpuolustuksen yleisjärjestely. Puolustustaloudellinen suunnittelukunta ja sen toiminta. Tervasmäki, Vilho – Pajunen, Aimo (toim.): *Tietoja maanpuolustuksesta 1969*. PE koulus, Mikkeli 1969.
- Heikkilä, Kaisa: *Suomi ja Naton rauhankumppanuusohjelma*. PE, 2. painos, Helsinki 2000.
- Heinrichs, Erik: *Mannerheim Suomen kohtaloissa II. Suomen marsalkka*. Otava, Keuruu 1959.
- Heinonen, Heikki: *Tiedolla ja taidolla. Elektroniikkakeskuskorjaamo 40 vuotta*. Riihimäki 2000.
- Heiskanen, Raimo: *Saadun tiedon mukaan. Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945*. Otava, Keuruu 1989.
- Heiskanen, Raimo: *Noottikriisi ja yhteiset sotaharjoitukset*. Otava, Keuruu 1993.
- Heiskanen, Raimo: *Talvisodan operaatioiden johtaminen ja edellytysten luominen sodankäynnille päämajan operatiivisen osaston näkökulmasta*. Kurenmaa, Pekka (toim.). MPKK, Sotahistorian laitoksen julkaisu n:o 1. Gummerus, Saarijärvi 1996.
- Hoikkala, Tommi – Salasuo, Mikko – Ojajärvi, Anni: *Tunnetut sotilaat*. Nuorisotutkimusverkosto, Jyväskylä 2009.
- Hollanti, Juha: *Alivoimaisen taktiikka, suomalaisen taktisen ajattelun tarkastelu* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 38, Helsinki 2019.
- Holma, Heikki: *Puolustusvoimat – kansainvälistä sotilaalista yhteistoimintaa*. Omakustanne, Tampere 2012.
- Holopainen, Pekka – Liesinen, Kalle – Paukkunen, Erkki: *Amiraalin aika, Amiraali Jan Klenberg Puolustus-*

- voimain komentajana 1990–1994. Puolustusvoimien tukisäätiö, Vammala 1994.
- Hyvönen, Jaakko: *Kohtalokkaat lennot 1918–1939*. Kirjateos Oy, Helsinki 1987.
- Hägglund, Gustav: *Parlamentaariset puolustuskomiteat. Tiede ja ase* n:o 39. SSTS 1981.
- Hägglund, Gustav: *Leijona ja Kyyhky*. Otava 2006.
- Häikiö, Martti: *Suomen leijona. Svinhufvud itsenäisyyshenkä*. Docendo, Juva 2017.
- Hämäläinen, Markku: *Suojelun kuusi vuosikymmentä 1933–1993*. Gummerus, Jyväskylä 1993.
- Iskanius, Markku: *Ilmojen kenraali ja kiistelty komentaja J. F. Lundqvist 1940–1946*. Docendo, Saarijärvi 2015.
- Jakobson, Max: *Suomalainen puolueettomuuspolitiikka*. Haataja, Lauri (toim.) – Herlin, Ilkka (toim.): *YYA-Suomi*. WSOY, Juva 1993.
- Jatkosodan historia 6. Meri- ja ilmapuolustus, hallinto ja sotatalous, huolto ja aselajit, kotijoukot*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:6. WSOY, Porvoo 1994.
- Jauho, Pekka: *MATINE: Mikä se on ja mihin se pyrkii? Tietoja maanpuolustuksesta* (1969).
- Jonasson, Felix (toim.): *Suomen puolustusvoimat*. WSOY, Porvoo 1930.
- Jouko, Petteri: *Puolustus suunnittelun käynnistyminen maailmansodan jälkeen. Piirteitä Suomen puolustusvoimien kehityksestä 1944–1964*. Ahto, Sampo (toim.), Tammisaari 2005.
- Jouko, Petteri: *Sotakokemusten hyödyntäminen kylmän sodan alussa – kohti alueellista puolustusta. Sotakorkeakoulu suomalaisen sotataidon kehittäjänä*. Kotro, Arto (toim.). MPKK:n perinneyhdistys ry, Bookwell, Juva 2009.
- Jouko, Petteri: *Suomalainen prikaati. Tiede ja ase* n:o 68. SSTS, Hakapaino, Helsinki 2010.
- Jouko, Petteri: *Materiaalinen kivijalka uusitaan 1970–1990-luvulla*. Karjalainen (2018).
- Jouko, Petteri: *Ylijohdon reservi. Suomalaisen panssaritaktiikan vuosisata*. MPKK, Edita, Otava, Keuruu 2019.
- Juottonen, Jorma: *Määrärahat*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006).
- Juutilainen, Antti: *Puolustusvoimain tehtävät ja sen suoritusmahdollisuudet. Jatkosodan historia 1. Talvisodasta jatkosotaan. Sota alkaa*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:1, WSOY, Porvoo 1988.
- Jyränki, Antero: *Sotavoiman ylin päällikkyys. Tutkimus tasavallan presidentille HM 30 §:n nojalla kuuluvasta toimivallasta ja sen käyttämisestä*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja n:o 76. Vammala 1967.
- Jyränki, Antero: *Presidentti-instituutio aikamme Euroopassa, 2009*. Oikeustiede – Jurisprudentia 2009:XLII, <https://www.edilex.fi>. Viitattu 14.3.2020.
- Kadettiupseerit 1920–1970*. Kadettikunta ry, Karisto Oy, Hämeenlinna 1971.
- Kadettiupseerit 1920–2010*. Kadettikunta ry ja Upseeriliitto ry, Bookwell Oy, Porvoo 2010.
- Kaila, Elmo: *Puolustuslaitos ja puolustustahto. Kolme ensimmäisillä sotilaspedagoogisilla kurseilla Helsingissä 18.–20.11.24 pidettyä luentoa*. Kouvola 1925.
- Kanninen, Ermei: *Suomen puolustus*. Otava, Keuruu 1994.
- Kanninen, Ermei: *Vuodet myrskyn varjossa. Muistelmat*. Otava, Keuruu 1996.
- Karjalainen, Mikko: *Kuuleeko Lokki? Päämajan viestitöimistö, Viestikeskus Lokki ja Mikkelin ilmaalvontasema jatkosodan aikana 1941–1944*. MKM, Helsinki 2002.
- Karjalainen, Mikko: *Ajatuksista operaatioiksi. Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa* (diss.). MPKK, Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 1 n:o 12. Edita, Helsinki 2009.
- Karjalainen, Mikko: *Saanko tarjota kenraalille tulta! Jatkosodan korkea-arvoisin neuvostosotavanki. Vaiettu totuus. Salattuja ja vähän tunnettuja tapauksia sota-vuosilta*. Rumpunen, Kauko I. (toim.). Valitut palat, Portugal 2013.
- Karjalainen, Mikko: *Ylipäällikön päiväkäskyt*. Amanita, Bookwell Oy, Porvoo 2015.
- Karjalainen, Mikko (toim.): *Suomen puolustusvoimat 100 vuotta*. Puolustusvoimat, Edita, Otava, Keuruu 2018.
- Karjalainen, Mikko: *Mannerheimin päämaja – sodanjohdotiesikunta 1918–1944*. Otava, Keuruu 2019.
- Kautto, T: *Valtakunnan rakentajaorganisaatio ja sen toiminnan suuntaviivat. Tietoja maanpuolustuksesta* (1969).
- Keinonen, Yrjö: *Kärkijoukkona Syvärille*. Tammi, Helsinki 1973.
- Keinonen, Yrjö: *Huipulla. Muistelmia puolustusvoimain komentajakaudeltani*. Tammi, Jyväskylä 1997.
- Keränen, Seppo – Häikiö, Martti: *Kun sota syttyi 30.11.1939*. Kirjayhtymä, Jyväskylä 1979.

- Kesseli, Pasi: *Suomalaisen yhtymän kehitys*. Karjalainen (2018).
- Kivimäki, Jouko – Haario, Seppo: *Viro-projekti 1996–2003. Raportti Suomen puolustusvoimien johtaman projektin toiminnasta Viron maanpuolustuksen kehittämiseksi*. PE kvos julkaisuja 1/2004. Edita, Helsinki 2004.
- Klenberg, Jan: *Aseteknologinen kehitys ja Suomi. Näkökulmia Suomen turvallisuuspolitiikkaan 1980-luvulla*. Otava, Keuruu 1980.
- Koivisto, Keijo: *Itsenäisen Suomen kanta-aliupseeriston synty, koulutus, rekrytointitausta ja palvelusehdot* (diss.). Jyväskylän yliopisto (JY), Jyväskylä 2008.
- Koivula, Riikka – Svartström, Niina – Helasvuo, Olli: *Kaartin kasarmikortteli, korttelihistoriaselvitys*. Senaatti, Helsinki 2016.
- Koivula, Riikka – Svartström, Niina – Helasvuo Olli: *Kaartin kasarmin punatillirakennukset, suppea korttelihistoriaselvitys*. Senaatti, Helsinki 2017.
- Kokkonen, Jukka: *Puolustusvoimat ja rajavartiolaitos*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006).
- Kokkonen T: *Puolustuspoliittinen päätöksenteko ja puolustushallinto Suomessa ja eräissä muissa maissa. Tiede ja ase n:o 35, SSTS 1977*.
- Korpilahti, Ulla – Kolehmainen, Laura: *Kansallisen lasten ja nuorten tapaturmien ehkäisyn ohjelman väliarviointi*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki 2016, s. 136–139, <http://urn.fi/URN:IS-BN:978-952-302-771-8>, viitattu 30.1.2020.
- Koskimies, Tapio (Koskimies 2018a): *Sotilastiedustelun jälleenrakentaminen 1950-luvun lopulta lähtien. Sata vuotta suomalaista sotilastiedustelua*. Sipilä, Joonas (toim.) – Koskimies, Tapio (toim.). Atena 2018.
- Koskimies, Tapio (Koskimies 2018b): *Sotilasasiamies- ja puolustusasiamiestoiminta*. Sipilä – Koskimies (2018).
- Kosola, Jyri: *Puolustusvoimien projektiohje*. MPKK, Julkaisusarja 5: Tutkimuksia n:o 11. Juvenes Print Tampere 2012.
- Kosonen, Vesa: *Valtakunnallinen viestitoiminta kriisin tai sodan aikana. Tietoja maanpuolustuksesta* (1969).
- Kotro, Arto (käsikirj.): *Pojat kansan urhokkaan. Kaartin jääkäriyrykmentin perinteet sanoin ja sävelin*. Kaartin jääkäriyrykmentin kiltä, Bookwell Oy, Porvoo 2003.
- Kronlund, Jarl (toim.): *Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia*. Sotatie-
- teen laitoksen julkaisuja XXIV, sotahistorian toimisto. WSOY, Porvoo 1988.
- Kukkola, Eero: *Peruspeliä johtaja! Peruspeliä!* Books on Demand GmbH, Helsinki 2011.
- Kulha, Keijo K.: *Marski ja hänen varjonsa. Kahden miehen kolme sotaa ja rauhaa*. Docendo 2016.
- Kulomaa, Jukka: *Käpykaartiin? 1941–1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana* (diss.). MPKK, Helsinki 1995.
- Kulomaa, Jukka: *Rintamakurin vaietut sivut? Teloitettu totuus – Kesä 1944*. Ajatus, Jyväskylä 2008.
- Kuosa, Maunu: *Suojelukoulutuksen kolme vuosikymmentä 1933–1962*. Suojelukoulu, Länsi-Savon kirjapaino, Mikkeli 1963.
- Kämäri, Vesa: *Puolustusvoimien materiaalilaitos. Tykkimies 1994*. Cosmoprint Oy, Helsinki 1994.
- Lagerlöf, Henrik Leonard: *Finlands statskalender för året 1919*. Alexanders Universitetet i Finland, Helsingfors 1919.
- Laaksonen, Lasse: *Eripuraa ja arvovaltaa. Mannerheimin ja kenraalien henkilösuhteet ja johtaminen*. Gummerus, Jyväskylä 2004.
- Laaksonen, Lasse: *Todellisuus ja harhat. Kannaksen taistelut ja suomalaisten joukkojen tila talvisodan lopussa 1940*. 2. painos. Docendo, Jyväskylä 2005.
- Lammi, Esko: *Liike ja Tuli, Urheilu maanpuolustuksen ja maanpuolustus urheilun tukena*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2002.
- Lappi, Ahti: *Suomen ilmatorjunnan virstanpylväät. Ilmatorjunnan vuosikirja 2000–2001*. Vaasa 2000
- Lappi, Ahti: *Ilmatorjunta kylmässä sodassa*. Gummerus, Jyväskylä 2003.
- Lappi, Ahti: *Ilmatorjunta*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingen (2006).
- Lappi, Ahti: *Ilmatorjuntaohjukset Suomen puolustuksessa*. Ilmatorjuntasäätiö, Jyväskylä 2009.
- Laukkanen, Jyrki: *Saab 35 Draken in Finnish Air Force*. Apali, Hämeenlinna 2006.
- Laukkanen, Jyrki: *Tehtävä taivaalla – Suomen Ilmavoimat 100 vuotta*. Koala-kustannus, EU 2017.
- Laukkanen, Jyrki: *Lentokalustoesittelyt*. Teoksessa Reiman, Kalevi (toim.) – Nikunen, Heikki (toim.) – Laukkanen, Jyrki (toim.) – Vainio, Rauni (toim.) – Tiainen, Leena (toim.): *Suomen Ilmavoimat 80 vuotta*. Apali, Jyväskylä, 1999.

- Lehesjoki, Matti: *Varusmiespalveluksen varhainen keskeytyminen terveydellisistä syistä* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 27, Tampere 2018.
- Leino, Petteri: *Suomalaiset sotilaskäsikirjat ja ohjesäännöt vuoteen 1944 saakka*. Antikvariaatti Pufendorf, Helsinki 2019.
- Lehti, Olavi, J.: Panssarintorjunta ja sen tulevaisuus. *Suomalaisen sotataidon klassikot*. Karjalainen, Mikko (toim.) – Ahtinen, Hannu (toim.). MPKK, Juvenes Print, Tampere 2017.
- Leinonen, Minna – Otonkorpi-Lehtoranta, Katri – Nikkanen, Risto: *Naisten ja miesten vuorovaikutus ja osallisuus asepalveluksessa tasa-arvon näkökulmasta*. TY, Tampere 2017.
- Leimu, Pekka: Suomalaisen sotilaselämän pennalismia ja initiaatio. *Tiede ja ase* n:o 43, SSTS, s. 138–156. <https://journal.fi/ta/article/view/47670>, viitattu 20.2.2020.
- Leskinen, Jari: *Veljien valtiosalaisuus. Suomen ja Viron sotalainen sotilaallinen yhteistyö Neuvostoliiton hyökkäyksen varalle vuosina 1918–1940*. WSOY, Juva 1999.
- Liesinen, Kalle: Puolustusvoimien koulutusjärjestelmä, asevelvollisten koulutus. *Tietoja maanpuolustuksesta 2002*. MPKK, Hämeenlinna 2002.
- Liesinen, Kalle: *Armeijan rullista joukkotuotantoon*. Nisinen, Vesa (toim.). Julkaisusarja A/3/2003, PVKK. Edita Prima Helsinki 2003.
- Liesinen, Kalle: Asevelvollisuus kasvattaa kansakunnan pääomaa. *Osaamista puolustusvoimille yksilölle ja yhteiskunnalle*. Muhli, Matti (toim.). PE 2014.
- Liimatta, Hannu: Henkistä ja vähän muutakin tukea – Jalkaväen säätio 60 vuotta. *Jalkaväen vuosikirja 2017–2018*. JS, ei painopaikkaa, 2017.
- Liimatta, Hannu (Liimatta 2018a): *Ulkomaisista esikuvista kohti omaperäisempiä ratkaisuja. Itsenäisen Suomen jalkaväkitaktiikan kehittämisen neljä ensimmäistä vuosikymmentä* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 29. Edita, Otava, Keuruu 2018.
- Liimatta, Hannu (Liimatta 2018b): *Pääsotabarjoitus 1977 – Alueellisen puolustusjärjestelmän testausta*. Karjalainen (2018).
- Liimatta, Hannu (Liimatta 2018c): *Jääkärikoulutuksesta joukkotuotantoon – jalkaväen miehistökoulutuksen vaihteita*. Karjalainen (2018).
- Lipponen, Rauno (toim.): *Itsenäisen Suomen kenraalikulunta 1918–1996. Biografiat*. WSOY, Porvoo 1997.
- Lukkari, Matti: *Asekätkentä*. Otava, Keuruu 1984.
- Lukkari, Matti: *Lauri Sutela – Puolustusvoimain komentaja*. 4. p. Otava, Keuruu 2003.
- Lukkarinen, Vilho: *Ilmavoimat*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006).
- Lukkarinen, Vilho – Pernaa, Veli: *Suomen ilmavoimat 1944–1980*. Gummerus, Jyväskylä 2008.
- Lukkarinen, Vilho: *Tuhkasta taivaalle – Ilmavoimat 1944–1960*. Lukkarinen – Pernaa (2008).
- Lähteenkorva, Pekka: *Organisaation kehitys*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006).
- Maavoimien esikunnan rungon historiikki*. Maavoimien esikunta (MAAVE) 2008.
- Mandelin, Marjatta: *Pääesikunta 70 vuotta 2.2.1988*. PE, Helsinki 1988.
- Mannerheim, Carl Gustav Emil: *Muistelmat*. Toinen osa. Hakulinen, Lauri (suom.). Otava, Helsinki 1952.
- Mannerheim, G: *Minnen. Del II, 1931–1946*. Otava, Helsingfors 1952.
- Mannerheim, Carl Gustav Emil: *Kirjeitä seitsemän vuosikymmenen ajalta*. Kirjeet valikoinut Stig Jägerskjöld. Otava, Keuruu 1983.
- Manninen, Ohto: Rintaman vakiintumisesta välirauhaan. *Jatkosodan historia 5. Vetäytyminen Itä-Karjalasta. Torjuntataistelut. Sota Lapissa*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXV:5. WSOY, Porvoo 1992.
- Manninen, Ohto – Lehtonen, Lauri: *Stella Polariksen perintö. Tiedusteluhistoriaa 1944–1950*. Docendo 2019.
- Merivoimat 100 vuotta*. MERIVE, Juvenes Print, Turku 2018.
- Meriö, Rauno: Drakenien hankinnan poliittinen tausta. Paukku, Päivi (toim.): *Lobikäärmeen aika 1972–2000 – Draken Suomessa*. Lapin lennoston kiltä, Jyväskylä 2000.
- Merjola, Timo: Materiaalihallinto uudessa organisaatiossa. *Sotataloustietoutta IV*. Pääesikunnan materiaalihallinto-osasto, Sotataloudellinen seura, Raamattutalo, Pieksämäki 1993.
- Mikkilä, Timo: *Talvisodan puolustusministeri Juho Niukkanen. Traumana Karjalan menetyt*. Edita, Keuruu 2018.
- Mikola, Keijo – Lappalainen, Matti – Niska, Juhani A.: *Kivilinnoista karkaistuun teräkseen. Rannikkotyöstöalajin historia ja tekninen kehitys*. Gummerus, Jyväskylä 1994.

- Muikku, Esa – Purhonen, Jukka: *Suomalaiset panssarivainut 1918–1997*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2003.
- Mutanen, Arto – Värri, Veli-Matti: *Sotilaskoulutus vai sotilaskasvatus? Mäkinen, Juha (toim.): Asevelvollisuuden tulevaisuus*. MPKK, Julkaisusarja 2: Artikkelikokoelmat n:o 9, Helsinki 2013.
- Myllylä, Ismo: *Lentorykmentti 4 – Lapin lennosto 1945–1993*. Lentorykmentin 4 – Lapin lennoston kiltä, Jyväskylä 1993.
- Myllyniemi, Urho: Hersalo, Niilo Viktor. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu, Studia Biographica 4*. Helsinki, SKS 1997. Viitattu 16.1.2020.
- Myllyniemi, Urho – Rähä, Esko: *SIIR. Suomenlinnan rannikkorykmentti 1918–1998*. Gummerus, Jyväskylä 1998.
- Mäkipirtti, Markku: *Puolustusvoimien moottoriajoneuvot 1960–2000*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2006.
- Määttä, Vesa: *K. L. Oesch ylivoimaa vastassa*. Gummerus, Juva 2015.
- Nikunen, Heikki: *Hornet-hankinnoilla lisää torjuntatehoa* (Karjalainen 2018).
- Nissinen, Vesa: *Varusmiesten johtajakoulutuksen perusteet*. Julkaisusarja 2, Työpapereita n:o 3. MPKK, Johtamisen ja hallinnon laitos, Helsinki 1997.
- Nissinen, Vesa: *Kohti ihmisten johtamista- opetusta, tutkimusta, koulutusta ja opetussuunnitelmatyötä uuden johtajakoulutusohjelman taustalla. Uuteen johtajakoulutukseen. Kokemuksia ja näkemyksiä, tutkimusta ja palautetta puolustusvoimien uuden johtajakoulutusohjelman ensiaskelista*. Nissinen, Vesa (toim.). Julkaisusarja 2, Artikkelikokoelmat 3, MPKK Helsinki 2000.
- Nissinen, Vesa – Seppälä, Teemu E. S.: *Johtajakoulutus murroksessa; johtamiskäyttäytyminen johtamisen tutkimuksen ja johtajakoulutuksen ydinkäsitteenä*. Julkaisusarja 1, tutkimuksia n:o 17. MPKK, Helsinki 2000.
- Nissinen, Vesa: *Military leadership. Critical constructivist approach to conceptualizing, modeling and measuring military leadership in the Finnish Defence Forces* (diss.). HY 2001.
- Nissinen, Vesa: *Sotilasjohtaminen. Kriittiseen konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen perustuva johtajakoulutus Suomen puolustusvoimissa* (diss.). HY 2001.
- Nissinen, Vesa: *Johtajakoulutus kasvatuksen näkökulmasta* (Nissinen (2003)).
- Nissinen, Vesa: *Varusmiesten johtajakoulutus*. Nissinen (2003).
- Nordgren, Valter: *Vihollisen taktiikasta ja omista vastatoimenpiteistä. Suomalaisen sotataidon klassikot*. MPKK, Juvenes Print, Tampere 2018.
- Nybergh, Marcus: *Varusmiesaikaisen johtajakoulutuksen yhteiskunnallinen vaikuttavuus ja kehittämistarpeet*. Julkaisusarja 1, tutkimuksia, numero 33. MPKK, Helsinki 2005.
- Ojajärvi, Anni: *Terve sotilas! Etnografinen tutkimus varusmiesten terveystajusta sosiaalisena ilmiönä* (diss.). HY, Nuorisotutkimusseura 2015.
- Paasonen, Aladár: *Marsalkan tiedustelupäällikkönä ja halituksen asiamiehenä*. 2. p. Weilin+Göös, Tapiola 1974.
- Pajunen, Jussi: *Ilmatähystyspalveluksesta alueelliseen ilmavalvontaan. Suomen ilmavalvonnan kehittäminen 1930–1942* (diss.). MPKK, Juvenes Print, Tampere 2017.
- Pajunen, Jussi: *”Vaikea juttu” – talvisodan ulkomaiset vaapehtoiset*. Karjalainen (2018).
- Pajunen Jussi: *Tulisuluista tappioiden tuottamiseen. Vuosisata suomalaista ilmatorjuntataktiikkaa 1919–2019*. MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 35. Edita, Otava, Keuruu 2019.
- Palokangas, Markku: *Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1998. I osa, yleishistoria*. Suomen asehistoriallisen seuran julkaisuja n:o 1. Vammalan kirjapaino, Vammala 1991.
- Palokangas, Markku: *Sotilaskäsiaseet Suomessa 1918–1998. II osa, Suomalaiset aseet*. Suomen asehistoriallisen seuran julkaisuja n:o 1. Vammalan kirjapaino Vammala 1991.
- Palokangas, Markku: *Jalkaväen aseistus ja varustus*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006).
- Palokangas, Markku: *Jalkaväen raskaat aseet ja ryhmäaseet*. MPKK, Sotataidon laitos, Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 2. Docendo, EU 2016.
- Palokangas, Markku (toim.): *Itsenäisen Suomen kenraalikiunta 1997–2018*. WSOY 2018.
- Palokangas, Markko (toim.): *Suomen puolustusvoimien joukko-osastoperinteet*. Gummerus, Jyväskylä 2008.
- Palokangas, Markko: *Räjähtävää tyhjyyttä – sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa* (diss.). Kustannusosakeyhtiö Suomen Mies Oy, Vaasa 2014.
- Palokangas, Markko: *Kaappaushyökkäyksen uhkasta yl-*



- lätyshyökkäyksen torjuntaan – suomalainen sotataito 1960-luvulla. Karjalainen (2018).
- Palokangas, Marko: *Kohti alueellista puolustusta 1950-luvulla*. Karjalainen (2008).
- Panschin, Vladimir (Panschin 2018a): *Diletantteja vai taitajia? Päämajan johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 3, Juvenes Print, Tampere 2018.
- Panschin, Vladimir (Panschin 2018b): *Puolustusvoimien johtama vastavakoilu ja valvonta 1918–1945*. Sipilä – Koskimies (2018).
- Paukku, Päivi (toim.): *Lohikäärmeen aika 1972–2000 – Draken Suomessa*, Lapin lennoston kilta, Jyväskylä, 2000.
- Paulaharju, Jyri: *Tykistö*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006).
- Peltonen, Erkki – Honkasalo, Kari: *Reikäkortista tietoverkkoon. Puolustusvoimien Tietotekniikkalaitoksen historiikki*. Helsinki 2006.
- Peltoniemi, Rainer: *Maavoimien simulaattoriavusteisen koulutuksen optimointi: maavoimien simulaattoristrategia*. MPKK, Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 9, Edita, Helsinki 2001.
- Peltoniemi, Rainer: *Suomen puolustusvoimien ydinosaamisalueet ja niiden muutoshaasteet mahdollisessa Nato-jäsenyydessä* (diss.). Teknillinen korkeakoulu. MPKK, Julkaisusarja 2: Tutkimuksia n:o 17, Helsinki 2007.
- Pennanen, Jukka: *Simulaattorit tulevat jalkaväkeen. Jalkaväen vuosikirja XIX, 1991*. JS, Raamattutalo, Pieksämäki 1991.
- Penttilä, Risto E. J.: *Puolustuslinjat – puolustuspolitiikka Suomen kansainvälisen aseman vakaannuttamisessa 1944–67*. Otava, Keuruu 1988.
- Penttinen, Raimo: *Viestiaselaji*. Syrjö – Karjalainen – Elfvengren (2006).
- Pernaa, Veli: *Karjalan lennoston historia 1918–1980*, Karjalan lennoston kilta, Vammala 1997.
- Pernaa, Veli: *Uuteen nousuun – Ilmavoimat 1960–1980*. Lukkarinen – Pernaa (2008).
- Pesonen, Niilo: *Valtakunnallisen lääkintähuollon järjestelyt. Tietoja maanpuolustuksesta* (1969).
- Pipping, Knut: *Infantry company as a society*. MPKK, Department of Behavioural Sciences, Publication Series 1: Number 3, Helsinki 2008.
- Poteri, Juha: *Suomen sotilaspapisto 100 vuotta. Itsenäisen Suomen puolustusvoimien kirkollinen työ vuosina 1918–2018*. Puolustusvoimat, Juvenes Print, Suomen yliopistopaino 2018.
- Puheloinen, Ari: *Maavoimien rakennemuutoksen taustatekijät ja suunnittelutyön järjestelyt. Maavoimien rungon historiikki*. MAAVE 2008.
- Puheloinen, Ari: *Koulutus puolustusvoimissa. Jalkaväen vuosikirja 2011–2012*. JS, Vaasa 2011.
- Puntanen, Pia: *Mannerheimin saappaan jäljillä. Päämajan sijainti ja toiminta Mikkelin seudulla talvi- ja jatkosodan aikana*. Teroprint, Mikkeli 1993.
- Puolustusministeriö 100 vuotta*. Edita, Keuruu 2018.
- Puolustusministeriön strategisen suunnittelun käsikirja*. PLM, Helsinki 2007.
- Puolustusvoimien henkilöstötilinpäätös 2010*. Helsinki 2011.
- Puolustusvoimien henkilöstötilinpäätös 2018*. Punamusta Oy, Tampere 2018.
- Puolustusvoimien kuvaustoiminta 70 vuotta 1925–1995*. PVKK 1995.
- Puranen, Elja: *Pioneeriaselajin historia 1969–1993*. Länsi-Savo Oy, Mikkeli 1995.
- Pylkkänen, Ali: *Haasteena sodan ja rauhan johtajuus*. Suomen Reserviupseeriliitto, Helsinki 2006.
- Pääesikunta 60 vuotta 2.2.1978*. PE, Helsinki 1978.
- Pääesikunta 100 vuotta 2.2.2018*. Juvenes Print, Tampere 2018.
- Pönkänen, Aarne: *Tulivoima maarintaman taistelussa*. Stipenditutkimus, Mikkeli 1955.
- Pönkänen, Aarne: *Maanpuolustus ja upseerit. Tiede ja ase* n:o 14. SSTS 1956.
- Raikkala, Hannes: *Suojeluskuntain historia III*. Hata Oy, Vaasa 1964.
- Rannikko, Kari-Pekka: *Johtajakoulutuksen johtamisesta*. Nissinen (2000).
- Ratinen, Juha: *Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään. Suomalaisen liikekannallepanojärjestelmän kehittyminen 1918–1945* (diss.). MPKK, Juvenes Print, Tampere 2018.
- Raunio, Ari: *Sotatoimet – Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*. Genimap Oy, Bookwell Porvoo 2005.
- Raunio, Ari: *Suomen puolustusvoimien ensimmäinen vuosisata*. Karjalainen (2018).
- Reini, Kauko: *Puolustusvalmistelut talvisodan jälkeen ja puolustusvalmius keväällä 1941. Suomen sota*

- 1941–1945. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallisen toimiston julkaisuja IX<sub>1</sub>, I osa. Sotateos, Kirjapaino Oy Savo, Kuopio 1965.
- Reini, Kauko – Koukkunen, Heikki – Saukkonen, Tauno – Tirronen, Eino – Heinilä, Harri – Juutilainen, Antti: Operatiivisten tehtävien määrittely. *Jatkosodan historia 1* (1988).
- Relander, Lauri Kristian: *Presidentin päiväkirja. I. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1925–1927*. Weilin+Göös, Espoo 1967.
- Relander, Lauri Kristian: *Presidentin päiväkirja. II. Lauri Kristian Relanderin muistiinpanot vuosilta 1928–1931*. Weilin+Göös, Espoo 1968.
- Riikonen, Reetta – Tallberg, Teemu – Kosonen, Jarkko – Puustinen, Alisa: Vapaus, velvollisuus ja vastavuoroisuus – käsityksiä kansalaisen suhteesta valtioon ja maanpuolustukseen. *Tiede ja ase* 2019, SSTS, Tampere 2019.
- Riipinen, Pekka: *Kokonaismaanpuolustuksen käsitteen kehityskaari osana Suomen kansallista turvallisuutta*. Turvallisuus- ja puolustusasiain komitea (TPAK) 4.7.2008.
- Saarikoski, Vesa: *Elon mainingit. Jääkärikenraali Aarne Sibvo 1889–1963*. WSOY, Juva 1998.
- Ruutu, Juhani: Sotilaalliset toimenpiteet puolueettomuuden ja erityisesti maarajan turvaamiseksi. *Tietoja maanpuolustuksesta* (1969).
- Saarinen, Eero-Eetu: *Pioneeriaselajin historia 1918–1968*. Pioneeriupseeriyhdistys, Gummerus, Jyväskylä 1975.
- Salminen, Pertti: *Puolueettomuuden nimeen – Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966* (diss.). Kustannus Oy Suomen Mies, Jyväskylä 1995.
- Salo, Kari: *Ylipäällikön juna. Mannerheimin junan matkat 1939–1946*. Laaksonen, Otava, Keuruu 2018.
- Salo, Mikael: *United We Stand – Divided We Fall: A Standard Model of Unit Cohesion* (diss.). HY 2011.
- Salometsä, Erkki: *A. F. Airo. Väikeneva kenraali*. Karisto Oy, Hämeenlinna 1969.
- Salovaara, Kalevi: *Päämajakaupunki pommituksessa. Punalentäjien hyökkäykset Mikkeliin v. 1940*. Mikkeli 1986.
- Santtila, Matti – Pihlainen, Kai – Koski, Harri – Vasankari, Tommi – Kyröläinen, Heikki: *Physical Fitness in Young Men Between 1975 and 2015 with a Focus on the Years 2005–2015*. Medicine & Science in Sports & Exercise, Vol. 50, No. 2/2018.
- Screen, J. O. E.: *Suomalaiset tarkk'ampujat. Suomen vanha sotaväki 1881–1901*. Suomen sotilas, Vantaa 2000.
- Screen, J. E. O.: *Mannerheim*. Turtia, Kaarina (suom.). Keuruu 2001.
- Screen, J. E. O. – Syrjö, Veli-Matti: *Keisarillinen Suomen Kadettikoulu 1812–1903*. Tammi 2003.
- Selén, Kari: *C. G. E. Mannerheim ja hänen puolustusneuvostonsa 1931–1939*. Otava, Keuruu 1980.
- Selén, Kari: *Sarkatakien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944*. WSOY, Juva 2001.
- Selén, Kari: *Mannerheim välirauhan ylipäällikkönä. Näkökulmia Mannerheimiin*. Savon sotilasperinneyhdistys Porrassalmi r.y:n julkaisu. Jauhiainen, Hannu (toim.). Kopijyvä, Jyväskylä 2012.
- Simelius, Sakari: *Rynnäkkökivääri M Valmet 58:n historiikka*. *Jalkaväen vuosikirja XIII 1977–1978*. Joensuu 1978.
- Simelius, Sakari: *Puolustusvoimien puolesta. Kenraalin muistelmat*. Sinerma, Martti (toim.). WSOY, Juva 1983.
- Sinkko, Risto: *Maanpuolustustahto – mielialaraporteista mielipiteen mittauksiin*. Karjalainen (2018).
- Sjöblom, Max: *Vuorovaikutusta Pohjanlahden yli. Ruotsalaisvaikutuksen välittyminen suomalaiseen sotataitoon ennen talvisotaa* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia nro 25. Juvenes Print, Tampere 2018.
- Suila, Keijo: *Suomen helikopterihanke – puolustusministeriön tilaama raportti NH90 hankinnasta 1998–2008*. Picaset Oy, Helsinki 2008.
- Suolahti, Ida: *Sotavangit Suomen, Saksan tai Ukrainan puolesta – Sotavankijoukko-osastot talvi- ja jatkosodan aikaisissa suunnitelmissa*. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 34. SSHS ja SM, Tallinna 2015.
- Suomen laivasto 1918–1968*. Meriupseeriyhdistys, Helsinki 1968.
- Suomen puolustusvoimat ennen ja nyt*. WSOY, Porvoo 1959.
- Suomen tilastollinen vuosikirja 1960*. [https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/84944/xyti\\_stv\\_196000\\_1961\\_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/84944/xyti_stv_196000_1961_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y). Viitattu 11.12.2019.
- Suomi, Juhani: *Umpeutuva latu. Urho Kekkonen 1976–1981*. Otava, Keuruu 2000.
- Suomi, Juhani (toim.): *Urho Kekkonen päiväkirjat 4, 1975–1981*. Otava, Keuruu 2004.

- Suominen, Markku (koonnut): *1465 päivää Päämajalot-tana. Aino Linnea Toivokosken arkea, juhlaa ja mielen-maailmaa Mikkelissä 1941–1945*. Helsinki 2011.
- Syrjö, Veli-Matti (toim.) – Karjalainen, Mikko (toim.) – Elfvingren, Eero (toim.): *Suomen puolustusvoimat 1944–1974. Puolustusvoimien rauhan ajan historia osa 2*. MPKK, Sotahistorian laitos. WSOY, Helsinki 2006.
- Sysivirta, Reima: Valtakunnalliset kuljetukset. *Tietoja maanpuolustuksesta* (1969).
- Säämänen, Juuso (Säämänen 2017a): *Suurmaihinnousun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan – Suomen meripuolustuksen maihinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle* (diss.). HY, Tampere 2017.
- Tala, Henrik: *Talvisodan ranskalaiset ratkaisijat. Ranskan apu Suomelle 1939–1940*. Minerva, Porvoo 2014.
- Talvela, Paavo: *Sotilaan elämä. Muistelmat I*. Kirjayhtymä, Jyväskylä 1976.
- Talvisodan historia 4. Sodasta rauhaan, puolustushaarat ja eräät erityisalalat*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVI:4. WSOY, Porvoo 1981.
- Tanhuanpää, Tapani: Panssarikoulu – sotilasopetuslaitos. *Panssari 3/1974*.
- Tanskanen, Seppo: *Rivissä ja rivin edessä. Puolen vuosisataa upseerin elämää*. Elotien kustannus, Oy Nordprint, Helsinki 2016.
- Tapola, Päivi: *Kenraalien kirjeet*. Tammi, Porvoo 2007.
- Tapola, Päivi & Karjalainen, Mikko: *Mannerheimin haastaja. Kenraali Harald Öhquist*. Otava, Keuruu 2013.
- Teletointa poikkeusoloissa*. Liikenneministeriö Helsinki 1986.
- Tervasmäki, Vilho: Maanpuolustuksen johto ja yleisjärjestelyt. *Tietoja maanpuolustuksesta* 1969.
- Tervasmäki, Vilho: *Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939–1975. Puolustusministeriön historia II*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVII. Karisto Oy, Hämeenlinna 1978.
- Tervasmäki, Vilho: *Puolustusneuvosto vuosina 1958–1983*. Puolustusneuvosto, Jyväskylä 1983.
- Terä, Martti, V. – Tervasmäki, Vilho: *Puolustushallinnon perustamis- ja rakentamisvuodet 1918–1939*. Tammi, Helsinki 1973.
- Tietoja maanpuolustuksesta 1996. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana*. MPKK, Jyväskylä 1996.
- Tietoja maanpuolustuksesta 2002. Maanpuolustus ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana*. MPKK, Hämeenlinna 2002.
- Tietoja Suomen kokonaismaanpuolustuksesta 2006. Kansalaisten turvallisuus – yhteiskunnan toiminnan turvaaminen*. MPKK, Helsinki 2005.
- Tiilikainen, Heikki: *Kylmän sodan kujanjuoksu*. Ajatukset-kirjat, Jyväskylä 2003.
- Toiskallio, Jarmo – Mäkinen, Juha: *Sotilaspedagogiikka: sotiluuden ja toimintakyvyn teoriaa ja käytäntöä*. MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 3/2009.
- Toivonen, Vesa: *Tampellasta Patriaan. 70 vuotta suomalaista raskasta aseenvalmistusta*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2003.
- Tuompo, Wiljo: *Päiväkirjani päämajasta*. Painokuntoon saattanut Tauno Kuosa, 2. painos. WSOY, Porvoo 1969.
- Turtola, Martti: *Erik Heinrichs – Mannerheimin ja Paasikiven kenraali*. Otava, Keuruu 1988.
- Tyllilä, Markku: *Jyränki Antero*. Kansallisbiografia-verkojulkaisu. Studia biographica 4, Helsinki, SKS, 1997–.
- Tyni, Mikko: Marsalkan varjot. Ylipäällikön henkilösuojaus talvi- ja jatkosodassa. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 38. SSHS ja SM, Tallinna 2018.
- Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen. Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa* (diss.). MPKK, Helsinki 1996.
- Tynkkynen, Vesa: *Puolustusjärjestelyt*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006).
- Tynkkynen, Vesa: Sotilaan muistelu vai tulevaisuuteen katsova tutkimus? Viljanen, T. V.: Nykyaikainen suurhyökkäys ja sen torjumisen edellytyksiä. *Suomalaisen sotataidon klassikot*. Jouko, Petteri (toim.) – Turjanmaa, Eelis (toim.). MPKK, Juvenes Print Oy, Tampere 2012.
- Tynkkynen, Vesa: Suomen sotilaallinen tilanne tammi-kuussa 2014. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 34. SSHS ja SM, Tallinna 2014.
- Tynkkynen, Vesa: Daavid vastaan Goljat. *Tuleva sota. Ennustamisen sietämätön vaikeus*. Tynkkynen, Vesa (toim.). MPKK, Julkaisusarja 1. Edita, Otava, Keuruu 2017.
- Tynkkynen, Vesa (Tynkkynen 2018a): 100 vuotta uhkalähtöistä puolustussuunnittelua. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja* n:o 38. SSHS ja SM, Tallinna 2018.

- Tynkkynen, Vesa (Tynkkynen 2018b): *Puolustusvoimat siirtyy ohjuskauteen*. Karjalainen (2018).
- Tynkkynen, Vesa – Jouko, Petteri: *Uhkalähtöinen puolustus suunnittelu*. Karjalainen (2018).
- Uola, Mikko: *Jääkärikenraalin vuosisata. Väinö Valve 1895–1995*. Karisto Oy, Hämeenlinna 2001.
- Uola, Mikko: *Tuompo, Viljo*. Kansallisbiografia-verkkopublication. Studia Biographica 4. Helsinki. SKS 1997. Viitattu 19.1.2020.
- Vaahtolampi, Esko: *Maanpuolustuskorkeakoulu 20 vuotta. Sotilasyliopiston ensiaskleet 1993–2013*. MPKK, Tampere 2013.
- Vares, Vesa: *Puolustusvoimat ja yhteiskunnan sisäinen turvallisuus*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006).
- Vasara, Erkki: *Raskailta tuntuivat askeleet. Lauri Kristian Relanderin elämäkerta*. WSOY, Helsinki 2013.
- Viestitoiminnan valmiussuunnitteluohje*. Viestialan neuvottelukunta (VANK) 9.6.1980.
- Viitasaari, Yrjö: Päämajan johtama tiedustelu. *Salaisen sodan sivut. Tiedustelua, vakoilua ja salatoimintaa jatkosodassa. Ohjo Manninen 60 vuotta*. MPKK, Sotahistorian laitos, Saarijärvi 2003.
- Viitasaari, Yrjö: *Sotilastiedustelu*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006).
- Viitasaari, Yrjö: Suomen sotilastiedustelu 1980- ja 1990-luvulla. *Sata vuotta suomalaista sotilastiedustelua*. Sipilä, Joonas (toim.) ja Koskimies, Tapio (toim.). Atena 2018.
- Viljanen, T. V.: Päämaja ja sen toiminta. *Suomen sota 1941–1945*. Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen sotahistoriallisen toimiston julkaisuja IX<sub>1</sub>, I osa. Sotateos, Kirjapaino Oy Savo, Kuopio 1965.
- Virkkunen, Paavo: *Itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä. Elettyä ja ajateltua*. Otava, Helsinki 1954.
- Virta, Jami: *Juoksuhaudoista yhteiskuntaan. Vuosien 1965–1975 sotilaallista maanpuolustusta ja puolustusvoimia koskevan joukkotiedotuksen diskursiivinen tarkastelu* (diss.). MPKK, Julkaisusarja 1: Tutkimuksia n:o 15, Helsinki 2012.
- Virta, Mikko: MiG-hävittäjäosasto kylmän sodan kulisissa vuonna 1954. *Sotahistoriallinen aikakauskirja* n:o 38. SSHS ja SM, Tallinna 2018.
- Virtanen, Pertti – Kippo, Kauko – Sillman, Seppo: *Lentorykmentti 4 – Lapin lennosta*. Lentorykmentin 4 – Lapin lennoston kilta, Jyväskylä, 1979.
- Visuri, Pekka: *Totaaalisesta sodasta kriisinhallintaan. Puolustusperiaatteiden kehitys läntisessä Keski-Euroopassa ja Suomessa 1939–1945* (diss.). SSTS:n julkaisuja n:o 16. Otava, Keuruu 1989.
- Visuri, Pekka: *Puolustusvoimat kylmässä sodassa. Suomen puolustuspolitiikka vuosina 1945–1961*. WSOY, Juva 1994.
- Visuri, Pekka: *Suomi kylmässä sodassa*. Otava, Keuruu 2006.
- Visuri, Pekka: *Puolustuspolitiikka sodan jälkeisinä vuosina*. Syrjö – Karjalainen – Elfvingren (2006).
- Visuri, Pekka: *Idän ja lännen välissä – puolustuspolitiikka presidentti Kekkonen kaudella*. MPKK, Sotahistorian laitos, julkaisusarja 1 n:o 13. Saarijärven Offset Oy 2010.
- Vulkko, Valteri: *Korjauskomentoja koulutukseen – oppiva jalkaväen koulutusorganisaatio varusmieskoulutuksen sisäisissä ja yhteiskunnallisissa muutospainneissa 1971–1991*. Itä-Suomen yliopisto (I-SY) 2010.
- Vuorenmaa, Anssi: ”Aseistettu rauha” – Suomiko sotilasleiri? *Talvisodasta jatkosotaan*. Suomen Sotahistorian komissio r. y. Kronlund, Jarl (toim.). Gummerus, Jyväskylä 1991.
- Widfeldt, Bo – Hall, Åke: *Svenska Vingar 1 – Svenska Militära flygplan och helokoptrar 1911–1999*, Air Historic Research AB, Höganäs 1999.
- Österman, Hugo: *Neljännesvuosisata elämästäni*. WSOY, Porvoo 1966.
- Österman, Hugo: *Frihet och Försvar. Ett kvarts sekel ur mitt liv*. WSOY, Helsingfors 1967.
- Ylikoski, Pekka: Demobilisaatio ja siirtyminen uuteen puolustusjärjestelmään. *Talvisodan historia 4. Sodasta rauhaan. Puolustushaarat ja eräät erityisalut*. Sotatieteen laitoksen julkaisuja XVI:4, WSOY, Porvoo 1981.
- Zetterberg, Seppo: *Yhteisellä matkalla – VR 150 vuotta*. WSOY, Helsinki 2011.

### Lehdistö

- Ahokas, Lari: *Ruotuväki 40 vuotta. Upseerit perustivat, varusmiehet toimittivat*. Suomen graafiset palvelut, Kuopio 2003. <https://fi.wikipedia.org/wiki/Ruotuväki>, viitattu 8.9.2019.
- Brask, Niilo: Panssarikoulun vaiheista. *Panssari 2/1973*.
- Enqvist, Ove: Vallisaaren pamaus. *Rannikonpuolustaja 2/1997*.
- Hakala, Elina: Ihmisoikeuskasvatus suomalaisissa valtion

- koulutuslaitoksissa ja korkeakouluissa: holistista vai hajanaista? Suomen rauhantutkimusyhdystys, *Kosmopolis* 44/2014.
- Hakku* n:ot 1/1993, 2/1994 ja 2/1998.
- Helsingin Sanomat* 1.2.1923, 23.2.1923 ja 11.10.1978.
- Hufvudstadsbladet* 3.1.1923.
- Hämäläinen, Unto: Kekkosen ajan komentaja, *Helsingin Sanomat* 9.11.2009.
- Kainuun Sanomat/STT* 16.4.2014, <https://www.kainuun-sanomat.fi/kainuun-sanomat/kotimaa/puolustusvoimien-tiedustelukeskus-ja-viestikoelaitos-yhdistyvat/>, viitattu 4.5.2019.
- Kilpinen, Asko: Johtaminen ja valvonta sekä merirajojen vartiointi – viranomaisten yhteistoiminta merialueella. *Rannikon puolustaja* n:o 2/2007.
- Lehtimäki, Pentti: Puolustusvoimien johtamis- ja hallintojärjestelmä uudistuu 1.1.1993. *Kylkirauta* 4/1992, s. 10–12.
- Lukkari, Matti: Pääkirjoitus. *Sotilasaikakauslehti* n:o 5, toukokuu 1978.
- Niska, Juhani A.: Rannikkotyökistön tulenkäytön järjestelmien kehitys ja valmiustaso 1970- ja 1980-luvulla. *Rannikon puolustaja* n:o 2/2007.
- Palokangas, Marko – Säämänen, Juuso: Kaappaushyökkäyksestä strategiseen iskuun – osa 1. *Sotilasaikakauslehti* 9/2007.
- Peltoniemi, Erkki – Heinilä, Harri: Hämeen Jääkäripataljoonan koulutus uudistuu. Jääkäreistä panssarijääkäreitä, polkupyörät vaihtuvat kuljetuspanssarivaunuiksi 1970-luvulla. *Panssari* 1/2008.
- Ruutu, Juhani: Kaappaushyökkäys. *Ruotuväki* 4/1969. *Ruotuväki* 4/1969 ja 14/2019.
- Säämänen, Juuso: Suomen ja Ruotsin sotilassuhteet kylmän sodan aikana. *Kylkirauta* 1/2019.
- Toivonen, Seppo: Puolustusvoimat 2015, olemmeko valmiit? *Kylkirauta* 1/2014.
- Tynkkynen, Vesa (Tynkkynen 2018c): Sata vuotta uhkälähtöistä puolustus suunnittelua. *Kylkirauta* 2/2018.
- Uusi Suomi* 20.2.1923.
- Vaukonen, Jouni: Suomi osti Kiinasta 100 000 rynnäkökivääriä. *Helsingin Sanomat* 23.6.1992.
- Viljanen, T. V.: Kesän 1944 sotatoimista Karjalan kannaksella. *Sotilasaikakauslehti*, vuosikirja 1950.
- Välivehmas, Heikki: Puolustuselänteon syntyvaiheet. *Kylkirauta* 1/2017.
- HAASTATTELUT, LAUSUNNOT JA TIEDONANNOT**  
(Aineistot kirjoittajilla)
- Airio Pentti, prikaatikenraali evp. Toimistoupseeri ja toimistoiesiupseeri Pääesikunnan kouluosastossa vuosina 1978–1981. Tiedonanto 11.4.2019.
- Aspara, Ilkka, kenraaliluutnantti evp. Maavoimien komentaja vuosina vuosina 2008–2011. Haastattelu 10.5.2020.
- Häggglund, Gustav, kenraali evp. Puolustusvoimain komentaja vuosina 1994–2001. Kirjallinen vastaus 10.5.2019.
- Hänninen Timo, everstiluutnantti. Maavoimien koulutuspäällikkö. Tiedonanto 2.3.2020.
- Hyppönen, Hannu, eversti evp. Pääesikunnan koulutuspäällikkö vuosina 2012–2015. Haastattelu 31.1.2020.
- Ilmola Ilkka, kenraaliluutnantti evp. Pääesikunnan koulutusosaston päällikkö vuosina 1988–1990. Tiedonanto 14.4.2019.
- Jäämeri, Kim, kenraaliluutnantti. Puolustusvoimien strategiapäällikkö 2017–. Haastattelu 3.8.2015.
- Kaakinen, Kari, eversti. Pääesikunnan operatiivinen osasto. Haastattelu 29.8.2017.
- Kanninen, Ermei, kenraaliluutnantti evp. Pääesikunnan operatiivisen osaston päällikkö vuosina 1967–1971. Haastattelut 3.1.2006 ja 15.5.2013.
- Kaskeala, Juhani, amiraali evp. Puolustusvoimain komentaja vuosina 2001–2009. Kirjallinen vastaus 2.10.2019.
- Klenberg, Jan, amiraali evp. Puolustusvoimain komentaja vuosina 1990–1994. Haastattelu 25.9.2019.
- Lahdenperä, Jyrki, eversti evp., Pääesikunnan koulutusosaston osastoiesiupseeri vuosina 1997–2001. Haastattelu 2.12.2019.
- Lindberg, Jarmo, kenraali evp. Puolustusvoimain komentajana vuosina 2014–2019. Kirjallinen vastaus 10.11.2019.
- Myllyniemi, Urho, everstiluutnantti evp. Haastattelu 23.3.2011
- Nepponen, Olli, prikaatikenraali evp. Pääesikunnan tiedotusosaston päällikkö vuosina 1984–1988. Haastattelu 22.3.2020.
- Nissinen, Vesa, eversti evp. Palvellut useissa johtaja- ja kouluttajakoulutuksen kehittämiseen liittyvissä tehtävissä MPKK:ssa ja Pääesikunnassa. Haastattelu 4.12.2019.

Ojala, Jukka, prikaatikenraali evp, MPKK:n opettaja vuosina 1996–1999. Haastattelu 5.6.2020.

Palm, Veiko-Vello, prikaatikenraali, Viron pääesikunta, haastattelu 24.4.2019.

Pisto, Martti, eversti evp. Puolustusvoimien turvallisuus-päällikkö vuosina 2003–2006. Tiedonanto 29.8.2019.

Puheloinen, Ari, kenraali evp. Puolustusvoimain komentaja vuosina 2009–2014. Kirjallinen vastaus 26.6.2019 ja haastattelu 20.2.2020.

Puiras, Jari, majuri. Sektorin johtaja Pääesikunnan kansliassa. Tiedonanto 19.9.2019.

Raitasalo, Jyri, eversti. Puolustusministerin erityisavustaja. Tiedonanto 14.4.2020.

Riikonen Markku, everstilutnantti evp., palveli eri tehtävissä Karjalan jääkäripataljoonassa ja Pohjois-Karjalan prikaatissa vuosina 1979–1993. Tiedonanto 7.4.2019.

Rimpi, Kari, kenraaliluutnantti evp. Pääesikunnan päällikkö vuosina 2003–2005, puolustusministeriön kansliapäällikkö vuosina 2006–2010. Haastattelu 28.2.2020.

Ruutu, Juhani, kenraalimajuri evp. Pääesikunnan operatiivisen toimiston päällikkö vuosina 1966–1969. Haastattelut 1.12.2005 ja 8.6.2006.

Simola, Antti, kenraaliluutnantti evp. Puolustusvoimien henkilöstöpäällikkö vuosina 1996–2001. Haastattelu 24.6.2020.

Sirviö, Risto, Pääesikunnan materiaalipäällikkö. Tiedonannot 13.8.2019, 22.8.2019 ja 15.10.2019.

Sonninen, Jukka, kenraalimajuri. Pääesikunnan koulutuspäällikkö 2015–. Tiedonanto 6.3.2020.

Tervonen, Pertti eversti evp., Itäisen maanpuolustusalueen esikunnan joukkotuotantosuunnitelma 1992. Haastattelu, 14.10.2019.

Uustal, Toomas, everstilutnantti, Viron puolustusasiames Suomessa. Haastattelu 24.4.2019.

Suvanto, Kai, komentaja. Apulaisosastopäällikkö Pääesikunnan kansliassa. Tiedonannot 7.10.2019 ja 6.2.2010.

Valtanen, Jaakko, kenraali evp. Yleisesikuntapäällikkö vuosina 1978–1981, Puolustusvoimain komentaja vuosina 1983–1990. Kirjallinen vastaus 10.11.2019 sekä haastattelut 15.5.2020 ja 12.3.2020.

Väisänen, Paavo, majuri. Henkilöstösektorin johtaja Pääesikunnan kansliassa. Tiedonannot 17.9.2019, 30.9.2019 ja 7.1.2020.

## MUUT LÄHTEET

<https://pvintra.tuve.fi/Puolustusvoimat/Toimialat/Tarkastus>, viitattu 14.5.2019.

<https://puolustusvoimat.fi/tietoa-meista/paesikunta>, viitattu 31.8.2019.

[https://puolustusvoimat.fi/artikkeli/-/asset\\_publisher/turvallisuustasojarjestelma-kayttoon-puolustusvoimissa](https://puolustusvoimat.fi/artikkeli/-/asset_publisher/turvallisuustasojarjestelma-kayttoon-puolustusvoimissa), viitattu 12.9.2019.

[https://fi.wikipedia.org/wiki/MatkaKaleva#cite\\_ref-14](https://fi.wikipedia.org/wiki/MatkaKaleva#cite_ref-14), viitattu 25.9.2019.

[https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/1999/5.7.1999\\_puolustusvoimille\\_sveitsilainen\\_tiedustelulennokkijarjestelma.824.news?795\\_o=40](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/1999/5.7.1999_puolustusvoimille_sveitsilainen_tiedustelulennokkijarjestelma.824.news?795_o=40), viitattu 13.1.2020.

[http://tietokannat.mil.fi/pioneeri/lapin\\_miinanraivaus.html](http://tietokannat.mil.fi/pioneeri/lapin_miinanraivaus.html), viitattu 28.1.2020.

[https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2005/pvkk\\_ja\\_mppk\\_yhdistetaan.2176.news?2050\\_o=70](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2005/pvkk_ja_mppk_yhdistetaan.2176.news?2050_o=70), viitattu 12.2.2020.

<https://puolustusvoimat.fi/asiointi/aineistot>, viitattu 12.2.2020.

<https://www.doria.fi/handle/10024/72633>, viitattu 12.2.2020.

[https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2001?866\\_o=20](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2001?866_o=20), viitattu 22.2.2020

<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000004530412.html>, viitattu 15.2.2020.

<https://www.bits.de/NRANEU/relations.htm>, viitattu 22.2.2020.

<https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>, viitattu 22.3.2020.

[https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2014?6061\\_m=5958](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/2014?6061_m=5958), viitattu 16.2.2020.

<https://puolustusvoimat.fi/tietoa-meista/paesikunta/koulutusosasto>, viitattu 16.2.2020.

<http://apps.rahamuseo.fi/rahanarvolaskin#FIN>, viitattu 10.3.2020 ja 1.9.2020.

[https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/1999/15.10.1999\\_tyoryhma\\_esittaa\\_puolustusministerille\\_lasnaolo-oikeus\\_presidentin\\_kabinettiesittelyihin\\_sotilaskasyasioissa.848.news](https://www.defmin.fi/ajankohtaista/tiedotteet/1999/15.10.1999_tyoryhma_esittaa_puolustusministerille_lasnaolo-oikeus_presidentin_kabinettiesittelyihin_sotilaskasyasioissa.848.news); Suomen perustuslaki 731/199, 58 §, viitattu 14.3.2020.

<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1957/19570137>, viitattu 6.5.2020.

<https://www.defmin.fi>, viitattu 6.5.2020.

[https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76132/omtr\\_2008\\_8\\_perustuslaki\\_2008\\_tyoryhman\\_muistio\\_212s.pdf?sequence=1](https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76132/omtr_2008_8_perustuslaki_2008_tyoryhman_muistio_212s.pdf?sequence=1), oikeusministeriö, julkaisunumero. 9/2010, viitattu 6.5.2020.

<https://valtioneuvosto.fi/tietoa/ministerivaliokunnat>, viitattu 9.5.2020.

[https://www.defmin.fi/julkaisut\\_ja\\_asiakirjat/mietinnot\\_vali\\_ja\\_loppuraportit/2011/sotilaskaskytyoryhman\\_mietinto](https://www.defmin.fi/julkaisut_ja_asiakirjat/mietinnot_vali_ja_loppuraportit/2011/sotilaskaskytyoryhman_mietinto), viitattu 18.5.2020.

[https://puolustusvoimat.fi/web/finent/artikkeli/-/asset\\_publisher/puolustusvoimien-kansainvalinen-keskus-50-vuotta](https://puolustusvoimat.fi/web/finent/artikkeli/-/asset_publisher/puolustusvoimien-kansainvalinen-keskus-50-vuotta), viitattu 1.9.2020.

Visuri, Pekka: Kemin lakot 1949. *Suomi kylmässä sodassa*. Multimedia, Kadettikunta ry 2017.

# HENKILÖHAKEMISTO

## A

Adlerflug, Alexander Tunzelman  
von 20, 354  
Ahonen, Into 215  
Ahtisaari, Martti 138, 320  
Ahtola, Arto 121  
Andruškevič, Vladislav 312  
Anthoni, Uolevi 262  
Airila, Lauri 243  
Airo, Aksel 33, 42, 46, 57, 60,  
62, 355  
Alfthan, Isak 174  
Almgren, Carl 254  
Arimo, Reino 74, 134, 255, 356  
Artola, Reino 251  
Aspara, Ilkka 142, 143, 222

## B

Berg, Karl Emil 18, 354  
Björkenheim, Edvard Lars 201,  
202, 254  
Björklund, Johannes 36, 339, 340  
Blick, Aarne 17  
Boldt, Lauri 246  
Butler, Edward 254  
Bäckström, Runar 48

## C

Cajander, Aimo 28

## E

Ehrnrooth, Adolf 251, 252, 256  
Einseln, Aleksander 318, 319  
Ekberg, Leo 217  
Ekdahl, Pekka 262  
Enckell, Oscar 20, 21, 23,  
36, 354  
Enestam, Jan 138  
Erfurth, Waldemar 53, 63  
Erlander, Tage 252, 254

## F

Flitner, David von 118  
Forsén, Yrjö 122

## G

Grandell, Leonard 26, 27, 28, 29,  
48  
Grönvall, Ragnar 38

## H

Haahti Usko Sakari 57, 62  
Haanterä, Lauri 191  
Haario, Seppo 321  
Haataja, Jaakko 242  
Hallama, Jaakko 201  
Hallamaa, Reino 176, 178  
Halmevaara, Kai 238, 239  
Halonen, Ilkka 88, 262  
Halonen, Tarja 138  
Hanell, Edward 45  
Hankala, Ossi 247, 248  
Harja, Jaakko 321  
Heickell, Eero 174  
Heikel, Theodor 14  
Heikinheimo, Aarne 289  
Heikkinen, Katariina 121  
Heimonen, Lauri 76  
Heinonen, Kaarlo 25  
Heinonen, Ole 121  
Heinrichs, Erik 20, 36, 41, 45, 46,  
48, 58, 62, 63, 274, 355  
Heiskanen, Juho 32, 48  
Heiskanen, Kaarlo 66, 146, 184,  
188, 217, 239  
Heiskanen, Raimo 179, 180, 198,  
266, 316  
Helminen, Frans 217  
Herranen, Hannu 143  
Hetemäki, Päiviö 237  
Hirva, Eino 172

Hohti, Raimo 262  
Hollo, Ilkka 141, 360  
Holm, Tryggve 252  
Holmberg, Werner 122  
Honkanen, Yrjö 316, 317  
Hossi, Martti 293  
Hruštšov, Nikita 198  
Huhtala, Olavi 181, 188, 243  
Hägglund, Gustav 102, 140, 142,  
319, 358, 359  
Hägglund, Woldemar 61  
Häkkiä, V. 85  
Hämäläinen, Einar 216  
Häppölä, Leo 239, 251, 252

## I

Ignatius, Hannes 18, 20, 354  
Ilmola, Ilkka 100, 263  
Ilmola, Paavo 150, 151, 156, 157,  
201, 216, 243, 356  
Ise, Sven 317

## J

Jalander, Bruno 18, 19, 20, 21, 22,  
23  
Jernström, Erik 20  
Junttila, Paavo 213, 266, 312, 356  
Jyränki, Antero 137  
Jäppilä, Olavi 141  
Järvilehto, Veikko 247, 248  
Järvinen, Yrjö 242

## K

Kaila, Auno 19, 28  
Kallio, Erkki 257  
Kallio, Kyösti 28, 31, 41, 42  
Kallio, Toivo 243  
Kanninen, Ermei 77, 82, 193, 195,  
196, 207, 209, 236, 247, 255,  
256, 266, 356



Karhu, Saara 137  
 Karhuvaara, Eero 121, 144  
 Karjalainen, Ahti 238  
 Karkaus, Armo 179  
 Kaskeala, Juhani 138, 140, 143, 361  
 Katona, Raimo 262, 263  
 Keinonen, Yrjö 74, 185, 196, 243,  
 247, 312  
 Kekkonen, Urho 80, 134, 137, 194,  
 198, 200, 204, 237, 251, 254,  
 255, 312, 314, 337  
 Kekoni, Heikki 20, 38  
 Kert, Johannes 319  
 Keto, Jaakko 146  
 Kiljunen, Paavo 143  
 Kirpitsnikov, Vladimir 57  
 Kiurunen, A. W. 107  
 Kivimäki, Jouko 321  
 Kivinen, Timo 233, 366  
 Klenberg, Jan 88, 135, 140, 144,  
 234, 317, 358, 359  
 Koivisto, Jouni 266  
 Koivisto, Mauno 137, 138  
 Koli, Markku 137, 143, 363  
 Koponen, Yrjö 172  
 Kopra, Matti 234, 263, 294,  
 319, 359  
 Koskelo, Heikki 116  
 Koskimaa, Ali 216, 250, 275, 289  
 Kosola, Jyri 268  
 Kovalev, Andrei 255  
 Kulomaa, Jukka 62  
 Kurenmaa, Arvi 250  
 Kuronen, Paavo 262

**L**

Laaneots, Ants 317  
 Lagus, Ruben 43, 242  
 Lahdensuo, Jalo 24  
 Laitinen, Toivo 340  
 Laukkanen, Erkki 180  
 Laukkanen, Markku 137  
 Laulaja, Jorma 340  
 Lebedev, Viktor 237  
 Lehti, Olavi J. 242

Lehti, T. Olavi 172, 182  
 Lehtimäki, Pentti 319, 320  
 Leinonen, Kaarlo 80, 186, 194,  
 219, 356  
 Liikkanen, Ilmari 244  
 Lindberg, Jarmo 140, 144  
 Lindstedt, Jukka 137  
 Lounamaa, K. J. 57  
 Lukkari, Matti 301, 317  
 Lundqvist, Jarl 39  
 Luostarinen, Pero 122  
 Löfström, Ernst 17, 20, 282,  
 288, 289

**M**

Malin, Artur 339  
 Malmberg, Lauri 24, 25, 27  
 Mannerheim, Carl Gustaf Emil  
 13, 14, 15, 16, 18, 20, 25, 26,  
 27, 28, 29, 31, 32, 33, 36, 37,  
 38, 40, 41, 42, 46, 53, 55, 58,  
 60, 61, 63, 121, 215, 339, 340  
 Mannerheim, Johan 14  
 Mannonen, Helena 121  
 Marin, Sanna 167  
 Maristo, Johan 57  
 Markkula, Kalevi  
 Marttinen, Robert 58  
 Massa, Yrjö 340  
 Matala, Toivo 243  
 Mattila, Solmu 262  
 Maunula, Aatos 134, 150, 216,  
 238, 239, 241, 251, 254, 255,  
 256, 355  
 Melaja, Irma 122  
 Melander, Lars 175, 176  
 Meri, Lennart 317  
 Mikkola, Mauri 169  
 Mäkelä, Mauri 247  
 Mäkinen, Einar 28, 49

**N**

Nenonen, Vilho 48  
 Nihtilä, Valo 60, 61, 62, 188  
 Niinistö, Jussi 164, 166

Niskanen, Hannu 340  
 Nissinen, Vesa 278, 301  
 Niukkanen, Juho 27, 28, 29, 36  
 Nobis, Ernst 60  
 Nordberg, Erkki 301  
 Nordenswan, Oscar 19  
 Nordgren, Valter 43, 44  
 Nykänen, Pertti 359, 360  
 Nykänen, Reino 172

**O**

Oesch, Lennart 17, 24, 27, 28, 29,  
 31, 33, 36, 40, 41, 46, 49, 50,  
 62, 63, 355  
 Oinonen, Woldemar 40, 65, 66  
 Oittinen, Jouko 141  
 Oksala, Arvi 324  
 Olenius, Oiva 20, 46  
 Orpo, Petteri 164

**P**

Paasikivi Juho 145, 147, 181, 183  
 Paasonen, Aladár 176, 178  
 Pajala, Jukka 257  
 Pajunen, Aimo 314, 359  
 Pakkala, Eero 172  
 Palm, Veiko-Vello 321  
 Paukkunen, Erkki 144  
 Peitsara, Tapio 32, 52  
 Pekkarinen, E 243  
 Perttu, Tuija 121  
 Pihkala, Lauri 337  
 Pitkänen, Pekka 136  
 Pohjola, Urho 212  
 Poppius, Uolevi 70, 148, 217  
 Procopé, Nils 20, 354  
 Puheloinen, Ari 142, 143, 144,  
 222, 362  
 Pulsa, Harri 319  
 Puroma, Albert 43  
 Pyötsiä, Eero 323  
 Pyötsiä, Pertti 317  
 Pönkänen, Aarne 247  
 Pöyhönen, Kauko 255  
 Pöyhönen, Yrjö 175, 176

**R**

Raikkerus, Toivo 58  
 Raitasaari, Reino 280  
 Rannikko, Juha 364  
 Rautkallio, Hannu 198  
 Rautsuo, Kustaa 175  
 Rautuoja, Anneli 121  
 Ravila, Albert 247  
 Redern, Konrad von 20, 354  
 Rehn, Elisabeth 135, 359  
 Relander, Lauri 22, 23, 24, 25  
 Remes, Viljo 340  
 Rewell, Viljo 79  
 Rimpi, Kari 141, 361  
 Riuttala, Eero 319  
 Riuttala, Niilo 157, 247  
 Roschier, Elof 216  
 Ruutu, Juhani 196  
 Ryti, Risto 36, 41, 60, 63, 340  
 Rätty, Arto 143  
 Römpötti, Kalevi 337

**S**

Salminen, Pertti 198  
 Salmio, Into 37  
 Saloranta, Arvo 244  
 Sarlin, Unio 42  
 Sarmanne, Kai 107  
 Sarva, Kalevi 232, 290  
 Sauramo, Leo 191  
 Seeve, Olavi 254  
 Setälä, Alpo 243  
 Sihvo, Aarne 24, 25, 26, 28, 149,  
 183, 199  
 Siilasvuo, Ensio 86  
 Simelius, Sakari 80, 134, 150, 180,  
 184, 201, 216, 244, 247, 249,  
 250, 251, 252, 289  
 Simola, Antti 141  
 Sipilä, Juha 165  
 Sirviö, Risto 121  
 Smirnov, Nikolai 313  
 Somerkari Ville-Poju 110  
 Stepanov, Vladimir 312, 314  
 Stewen, Wilhelm 316

Ståhlberg, Kaarlo 20, 22, 23  
 Sukselainen, Vieno 252  
 Sundman, Viktor Alonzo 52, 215,  
 216, 355  
 Suolahti, Eino 174  
 Suomi, Juhani 198  
 Suominen, Pertti 141  
 Sutela, Lauri 137, 144, 179, 180,  
 201, 230, 234, 266, 300, 312,  
 314, 316, 356, 360  
 Svanberg, Hjalmar 339  
 Svinhufvud, Pehr 14, 15, 16, 24,  
 25, 26  
 Särkiö, Pekka 340

**T**

Taina, Anneli 320  
 Takanen, Kari 365  
 Tala, Henrik 40  
 Talari, Tapani 121  
 Tanner, Väinö 25, 36, 145  
 Tapola, Kustaa 41, 42, 43, 45, 46,  
 52, 146, 148, 188, 189, 217,  
 243, 247, 289  
 Tarvainen, Esa 362  
 Thesleff, Wilhelm 15, 16, 22  
 Theslöf, Gustav 354  
 Tielinen, Eija 122  
 Tiilikainen, Kimmo 164  
 Tikka, Lauri 76  
 Tolla, Pertti 141  
 Torpo, Viljo 242  
 Tuominen, Tuomo 232, 262,  
 263, 294  
 Tuompo, Viljo 20, 48, 63, 272  
 Turtola, Martti 45  
 Tyni, Mikko 58  
 Tynkkynen, Vesa 143  
 Tähtinen, Urho 49, 50, 51  
 Törnudd, Klaus 314

**U**

Ustinov, Dmitri 314, 315, 316  
 Usvasalo, Unto 121

**V**

Vaala, Kaarlo 43,  
 Vahter, Karl 58  
 Vainio, Reijo 319, 321  
 Valtanen, Jaakko 109, 133, 136,  
 138, 140, 141, 144, 230, 231,  
 232, 314, 357  
 Valve, Väinö 31  
 Veistaro, Toivo 146  
 Vepsäläinen, Juhani 120  
 Veranen, Eero 257  
 Viita, Raimo 118, 280, 283, 290,  
 291, 292, 294  
 Viitasaari, Yrjö 180  
 Viljanen, Jussi 144  
 Viljanen, Tauno 45, 46, 52, 53, 66,  
 115, 134, 191, 192, 200, 215,  
 216, 218, 237, 251, 355  
 Virkki, Eino 49  
 Visuri, Pekka 198  
 Välimaa, Leevi 193, 219, 246  
 Väyrynen, insinöörikapteeni 71  
 Väyrynen, Paavo 317

**W**

Walden, Rudolf 18, 21, 26, 27,  
 41, 46  
 Wallenberg, Marcus 252  
 Wallenius, Kurt 355  
 Wetzer, Martin 354  
 Wilkama, Karl 15, 16, 17, 20, 22,  
 23, 288  
 Wirkkala, Merja 121

**Z**

Zaharov, M. V. 241, 312

**Å**

Åkerman, Erik 242

**Ö**

Öhquist, Harald 29, 33, 48, 60,  
 274  
 Österman, Hugo 24, 25, 27, 28, 31,  
 33, 48, 242, 289

## KIRJOITTAJAT JA TOIMITUSKUNTA

### Airio, Pentti

Prikaatikenraali evp., sotatieteiden tohtori, s. 1945. Palvellut muun muassa Uudenmaan jääkäripataljoonan komentajana, Reserviupseerikoulun johtajana sekä esikuntapäällikkönä Läntisen maanpuolustusalueen esikunnassa. Pääesikunnassa palvellut toimistoupseerina ja -esiupseerina koulutusosastossa ja tiedusteluosastossa, puolustusvoimain komentajan adjutanttina sekä tiedotusosaston päällikkönä. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2007: *Yrjö Keinonen, uudistajaksi asetettu*. Laatinut useita monografioita ja sekä tieteellisiä artikkeleja muun muassa Itä-Lapin sotahistoriasta. Toiminut suomalaisen sotahistorian dosenttina Maanpuolustuskorkeakoulussa ja Suomen Sotahistoriallisen Seuran puheenjohtajana.

### Hännikäinen, Sara

Filosofian maisteri, s. 1963. Teoksen kielenhuoltaja. Työskennellyt Puolustusvoimissa vuodesta 2006 lähtien. Toimii suomen kielen kieliasiantuntijana Maanpuolustuskorkeakoulun johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksessa.

### Jouko, Petteri

Eversti evp., sotahistorian professori, filosofian tohtori, s. 1964. Palvellut vuodesta 2019 lähtien sotahistorian professorina Maanpuolustuskorkeakoulussa. Palvellut muun muassa sotahistorian ja sotataidon laitoksien johtajana Maanpuolustuskorkeakoulussa, Kaartin jääkäriyrykmentin apulaiskomentajana sekä puolustusministerin sotilasneuvonantajana. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2007: *Strike Hard, Strike Sure – Operation Musketeer. British Military Planning during the Suez Crisis 1956*. Kirjoittanut kymmeniä artikkeleja erityisesti Suomen puolustusvalmisteluista kylmän sodan aikana.

### Karjalainen, Mikko

Sotahistorian apulaisprofessori, filosofian tohtori, s. 1976. Työskentelee Maanpuolustuskorkeakoulun sotataidon laitoksessa. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2009: *Ajatuksista operaatioiksi – Suomen armeijan hyökkäysoperaatioiden suunnittelu jatkosodassa*. Laatinut useita teoksia ja tieteellisiä julkaisuja Suomen sota- ja sotataidon historiasta, erityisesti talvi- ja jatkosotateemoista. Toimii Suomen Sotahistoriallisen Seuran puheenjohtajana.

### Koskimies Tapio

Filosofian tohtori, turvallisuuspolitiikan ja sotilasstrategian tutkija, s. 1953. Palvellut Pääesikunnan tiedusteluosastossa ja muualla sotilastiedustelun organisaatiossa, viimeksi tutkimusjohtajana. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2010: *Puolustuskykyinen valtio vai Ruotsin hälytyskello? Suomen sotilasstrateginen asema kylmän sodan alkuvuosien asiantuntija-arvioissa*. Julkaissut artikkeleita sota- ja tiedusteluhistoriasta sekä toimitanut Joonas Sipilän kanssa Suomessa ja Ruotsissa julkaistun teoksen suomalaisesta sotilastiedustelusta.

### Kosola, Jyri

Insinöörieversti, diplomi-insinööri, tekniikan lisensiaatti, s. 1967. Palvelee Pääesikunnassa puolustusvoimien tutkimuspäällikkönä. Toiminut aiemmin muun muassa Puolustusvoimien teknillisen tutkimuslaitoksen johtajana ja elektroniikkaosaston päällikkönä Puolustusvoimien materiaalilaitoksen esikunnassa. Pääesikunnassa palvellut sähkötekniillisessä osastossa, teknillisessä kehittämisosastossa, operatiivisessa osastossa, johtamisjärjestelmäosastossa ja materiaali-osastossa. Suorittanut Master of Science -tutkinnon elektronisessa sodankäynnissä Royal Military College of Sciencessä Englannissa sekä yleisesikuntaupseerin tutkinnon maasotalinjalla Maanpuolustuskorkeakoulussa.

**Kämäri, Vesa**

Kenraaliluutnantti evp., tekniikan tohtori, s. 1943. Palvellut muun muassa Sotakorkeakoulun opettajana, Puolustusvoimien tutkimuskeskuksen johtajana, Puolustusvoimien materiaalilaitoksen johtajana ja Itäisen maanpuolustusalueen komentajana. Pääesikunnassa palvellut jalkaväkitoimiston toimistoupseerina, koulutusosaston maavoimatoimiston päällikkönä, puolustusvoimien valmiuspäällikkönä ja puolustusvoimien sotavarustepäällikkönä. Väitellyt Lappeenrannan teknillisessä yliopistossa vuonna 2010: *Kumppanuusohjelman strateginen johtaminen – Monitapaustutkimus puolustushallinnossa*.

**Liesinen, Kalle**

Eversti evp., kolumnisti, s. 1951. Palvellut Pääesikunnassa operatiivisessa osastossa, puolustusvoimain komentajan adjutanttina ja koulutusosaston päällikkönä. Erottuaan Puolustusvoimien palveluksesta toiminut siviilikriisinhallinnan tehtävissä sisäministeriössä ja ulkomailla muun muassa Indonesiassa Aceh'n aseriisuntapäällikkönä sekä EU:n ja Asean-maiden yhteisen AMM-operaation varajohtajana. Suomessa vaikuttanut Martti Ahtisaaren johtaman Crisis Management Initiative -organisaation toiminnanjohtajana. Suomen Sotilassosiologisen seuran perustajajäsen ja entinen puheenjohtaja sekä Maanpuolustuskorkeakoulun neuvottelukunnan jäsen. Osallistunut yhteiskunnalliseen keskusteluun aktiivisena kirjoittajana.

**Liimatta, Hannu**

Eversti evp., sotatieteiden tohtori, s. 1957. Teoksen päätoimittaja. Palvellut muun muassa kouluttajana Karjalan jääkäripataljoonassa, Kymen jääkäripataljoonan komentajana ja esikuntapäällikkönä Karjalan prikaatissa, Kaartin jääkäriyrykmentin komentajana, Etelä-Suomen sotilasläänin esikuntapäällikkönä sekä Maanpuolustuskorkeakoulun jatkotutkinto-osaston johtajana. Palvellut Pääesikunnassa suunnitteluosaston osastoesiupseerina ja koulutusosaston apulaisosastopäällikkönä. Väitellyt Maanpuolustuskorkea-

koulussa vuonna 2018: *Ulkomaisista esikuvista kohti omaperäisempiä ratkaisuja. Suomalaisen jalkaväkitaiteen kehittämisen neljä ensimmäistä vuosikymmentä*. Kirjoittanut tieteellisiä artikkeleja erityisesti suomalaisen jalkaväen taktiikan kehittämisestä.

**Pajunen, Jussi**

Kapteeni, sotatieteiden tohtori, s. 1983. Ilmasotataidon historian dosentti Maanpuolustuskorkeakoulussa. Opiskelee yleisesikuntaupseerikurssilla 60. Palvellut muun muassa ilmatorjunnan opettajana Maasotakoulussa sekä sotahistorian opettajana Maanpuolustuskorkeakoulussa. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2017: *Ilmatähystyspalveluksesta alueelliseen ilmavalvontaan – Suomen ilmavalvonnan kehittäminen 1930–1942*.

**Palokangas, Johanna**

Filosofian maisteri, s. 1978. Teoksen kuvatoimittaja. Toimii Puolustusvoimien kuva-arkiston päällikkönä Sotamuseossa. Työskennellyt Puolustusvoimien kuva-arkistoissa vuodesta 2003 lähtien ja toiminut kuvatoimittajana useissa Puolustusvoimien julkaisuissa.

**Palokangas, Marko**

Sotilasprofessori, everstiluutnantti, dosentti, sotatieteiden tohtori, s. 1973. Palvellut muun muassa kouluttajana Karjalan prikaatissa ja Kainuun tykistörykmentin komentajana Kainuun prikaatissa, opettajana ja tutkijana Maanpuolustuskorkeakoulussa sekä tutkijana Maasotakoulussa ja Puolustusvoimien tutkimuslaitoksessa. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2014: *Räjähtävää tyhjyyttä – sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa*. Julkaissut kymmeniä tutkimus- ja tietokirjoja sekä toistasataa sotatieteellistä artikkelia erityisesti sotataidon sekä suomalaisen operaatiotaidon ja taktiikan kehittymisestä, sotataidon historiasta ja sotilasperinteistä.

**Panschin, Vladimir**

Everstiluutnantti evp., sotatieteiden tohtori, s. 1965. Palvellut nuoren upseerin tehtävissä Uudenmaan

prikaatissa ja Uudenmaan jääkäripataljoonassa sekä erikoistutkijana Maanpuolustuskorkeakoulun Venäjä-ryhmässä. Pääesikunnassa palvellut tiedustelu- ja vastatiedustelutehtävissä, muun muassa puolustusasiamiehenä. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2018: *Dilientanteja vai taitajia? Päämajan valvontaosaston johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa.*

### **Pennanen, Jukka**

Kenraalimajuri evp., s. 1952. Palvellut muun muassa panssarivaunukomppanian päällikkönä, yleisesikuntaupseerikurssien taktiikan opettajana, Maanpuolustuskurssien johtajan apulaisena, Panssarikoulun johtajana, operatiivisen osaston päällikkönä Läntisen maanpuolustusalueen esikunnassa, puolustusasiamiehenä Saksassa ja Puolassa, Karjalan prikaatin komentajana sekä Itä-Suomen sotilasläänin komentajana. Suorittanut kansainvälisen yleisesikuntaupseerikurssin Saksassa. Pääesikunnassa palvellut jalkaväkitoimistossa. Opiskelee Maanpuolustuskorkeakoulun tohtorikoulutusohjelmassa. Julkaissut opintoihin ja jääkärihistoriaan liittyviä tieteellisiä artikkeleita.

### **Raitasalo, Jyri**

Eversti, valtiotieteiden tohtori s. 1970. Strategian ja turvallisuuspolitiikan dosentti Maanpuolustuskorkeakoulussa. Palvellut muun muassa puolustusministeriössä puolustusministerin sotilasneuvonantajana ja strategisen suunnittelun vanhempana osastoiesupseerina, Helsingin ilmatorjuntarykmentin komentajana Panssariprikaatissa sekä yleisen sotataidon sotilasprofessorina Maanpuolustuskorkeakoulussa. Pääesikunnassa palvellut suunnitteluosaston strategisen suunnittelun osastoiesupseerina ja puolustusvoimain komentajan adjutanttina. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2005: *Costructing War and Military Power after the Cold War*. Kirjoittanut ja toimittanut useita teoksia sekä tieteellisiä artikkeleita muun muassa länsimaisen sodan kuvan muutoksesta.

### **Rannikko, Kari-Pekka**

Eversti evp., s. 1960. Palvellut muun muassa Panssariprikaatissa, Maanpuolustuskorkeakoulussa, Kaartin jääkärirykmentissä ja puolustusministeriössä. Pääesikunnassa palvellut henkilöstöosaston koulutussektorin johtajana ja suunnitteluosaston kansainvälisen sektorin johtajana. Palvellut YK:n rauhanaturvaoperaatiossa Lähi-idässä, yhteysupseerina Yhdysvalloissa ja apulaissotilasedustajana Brysselissä.

### **Ratinen, Juha**

Everstiluutnantti, sotatieteiden tohtori, s. 1971. Palvellut muun muassa 1. Logistiikkarykmentin esikuntapäällikkönä ja operaatiopäällikkönä sekä opettajana ja tutkimustehtävissä Maanpuolustuskorkeakoulussa. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2018: *Kaaderiperustamisesta aluejärjestelmään*. Laatii parhaillaan tutkimusta suomalaisen huollon ja logistiikan kehittymisestä, toimintaperiaatteista ja taktiikasta.

### **Salminen, Pertti**

Kenraalimajuri evp., valtiotieteiden tohtori, s. 1954. Palvellut muun muassa pataljoonan komentajana ja esikuntapäällikön sijaisena Porin prikaatissa, prikaatin apulaiskomentajana ja divisioonan apulaisesikuntapäällikkönä SFOR-operaatiossa Bosnia-Hertsegovinassa, Strategian laitoksen johtajana ja rehtorina Maanpuolustuskorkeakoulussa, Suomen sotilasedustajana EU:ssa ja Natossa sekä Länsi-Suomen sotilasläänin komentajana. Pääesikunnassa palvellut kansainvälisen osaston apulaisosastopäällikkönä. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 1995: *Puolueettomuuden nimeen. Sotilasjohto Kekkonen linjalla ja sen sivussa 1961–1966*. Laatinut useita tieteellisiä artikkeleita ja kirjoituksia strategiasta, taktiikasta sekä historiasta kokoomateoksiin ja julkaisuihin.

### **Selén, Kari**

Filosofian tohtori, s. 1940. Toiminut Suomen ja Skandinavian historian dosenttina Helsingin yliopistossa sekä maanpuolustushistorian dosenttina Maanpuo-

lustuskorkeakoulussa. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 1974: *Genevestä Tukholmaan. Suomen turvallisuuspolitiikan painopisteen siirtyminen Kansainliitosta pohjoismaiseen yhteistyöhön 1931–1936*. Kirjoittanut artikkeleja sekä useita teoksia muun muassa Mannerheimin puolustusneuvostosta ja suojeluskuntajärjestöstä.

### Sjöblom, Max

Eversti evp., sotatieteiden tohtori, s. 1960. Palvellut muun muassa Kuopion pataljoonan komentajana ja esikuntapäällikkönä Kainuun prikaatissa, suomalaisen pataljoonan operaatiopäällikkönä ja läntisen sektorin apulaiskomentajana Libanonissa sekä Johtamisen ja sotilaspedagogiikan laitoksen johtajana ja vararehtorina Maanpuolustuskorkeakoulussa. Väitellyt Maanpuolustuskorkeakoulussa vuonna 2018: *Vuorovaikutusta Pohjanlahden yli. Ruotsalaisvaikutuksen välittyminen suomalaiseen sotataitoon ennen talvisotaa*. Tutkinut muun muassa Puolustusvoimien johtamisrakenteiden kehitystä sotien jälkeen.

### Suominen, Pertti

Eversti evp., s. 1944. Palvellut muun muassa strategian tutkijana Sotatieteen laitoksessa, Kaartin pataljoonan komentajana, valtakunnallisten maanpuolustuskurssien opettajana, sotilasasiamiehenä Yhdysvalloissa ja Kanadassa sekä Kuopion sotilasläänin komentajana. Pääesikunnassa palvellut tiedustusosaston toimistoiesiupseerina, toimistopäällikkönä ja osastopäällikkönä sekä asevelvollisuusosaston päällikkönä. Osallistunut aktiivisesti veteraani- ja perinnetyöhön. Kirjoittanut useita turvallisuuspolitiikkaa, maanpuolustusta ja sotahistoriaa käsitteleviä artikkeleja. Julkaisut ja toimittanut elämäkerta- ja historiateoksia sekä puhe- ja artikkelikokoelman.

### Säämänen Juuso

Komentajakapteeni, filosofian tohtori, dosentti, s. 1981. Palvelee Puolustusvoimien tutkimuslaitoksessa tutkimussuunnitteluyksikön johtajana. Toiminut muun muassa sotahistorian opettajana Maanpuolus-

tuskorkeakoulussa, Ranikkolaivaston valmiuspäällikkönä ja Merivoimien tutkimusjohtajana. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 2017: *Suurmaihinnou- sun uhkasta kaappaushyökkäyksen torjuntaan - Suomen meripuolustuksen mairinnousuntorjuntakyvyn kehittyminen jatkosodan päättymisestä 1960-luvulle*. Laatinut artikkeleja ja tutkimuksia Suomen meripuolustuksen ja merisotataidon kehittymisestä.

### Toveri, Pekka

Kenraalimajuri evp., s. 1961. Palvellut muun muassa Pääesikunnan tiedustelupäällikkönä, sekä Panssariprikaatin, Etelä-Suomen sotilasläänin ja Kaartin jääkärirykmentin komentajana. Palvellut ulkomailla kriisinhallintatehtävissä Bosniassa ja Afganistanissa, apulaispuolustusasiamiehenä Ruotsissa, yhteysupseerina Yhdysvalloissa sekä puolustusasiamiehenä Yhdysvalloissa ja Kanadassa. Pääesikunnassa palvellut vanhempana osastoiesiupseerina operatiivisessa osastossa sekä maavoimien komentajan edustajana suunnitteleusosaston operatiivisella suunnittelusektorilla. Kirjoittanut useita tieteellisiä artikkeleita operaatiotaidosta ja pitkän tähtäimen kehittämisestä sekä kymmeniä lehtiartikkeleja panssaritaktiikasta ja panssaritaisteluista.

### Tynkkynen, Pekka

Eversti evp., s. 1959. Palvellut muun muassa osastoiesiupseerina Itäisen maanpuolustusalueen esikunnassa, Karjalan tykistörykmentin komentajana ja esikuntapäällikkönä Karjalan prikaatissa, Kymen sotilasläänin esikuntapäällikkönä ja komentajana sekä esikuntapäällikkönä Itä-Suomen sotilasläänissä ja Reserviupseerikoulussa. Pääesikunnassa palvellut operatiivisen osaston osastoiesiupseerina vastuualueenaan muun muassa sodanajan joukkojen tuottaminen ja perustamistehtäväluettelo. Kirjoittanut ja toimittanut Itä-Suomen sotilasläänin historiikin.

### Tynkkynen, Vesa

Kenraalimajuri evp., filosofian tohtori, s. 1954. Palvellut muun muassa toimistopäällikkönä ja opettajana Sotakorkeakoulussa, tutkijaesiupseerina, tutkimusryh-

män johtajana, taktiikan laitoksen johtajana ja rehtorina Maanpuolustuskorkeakoulussa sekä komentajana Hämeen jääkäripataljoonassa ja Kainuun prikaatissa. Toiminut taktiikan laitoksen operaatiotaidon ja taktiikan professorina ja Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian professorina. Väitellyt Helsingin yliopistossa vuonna 1996: *Hyökkäyksestä puolustukseen. Tatiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. Julkaissut useita tutkimuksia ja tieteellisiä artikkeleja erityisesti suomalaisen sotataidon kehityslinjoista ja kylmän sodan aikakauden puolustussuunnittelusta.

**Vahtolampi, Esko**

Eversti evp., s. 1945. Palvellut muun muassa pioneerialan opettajana Kadettikoulussa, Sotakorkeakoulussa ja Maanpuolustuskorkeakoulussa, operatiivisen osaston päällikkönä Itäisen maanpuolustusalueen esikunnassa sekä hallintojohtajana Maanpuolustuskorkeakoulussa. Pääesikunnassa palvellut toimistoesiupseerina pioneeriosastossa ja toiminut Pääesikunnan henkilöstöneuvoston puheenjohtajana. Artikkelien lisäksi kirjoittanut Sveitsin Ystävät Suomessa ry:n ja Maanpuolustuskorkeakoulun historiateokset.

**P**ääesikunta on puolustusvoimain komentajan johto-  
esikunta ja samalla valtion keskushallintoon kuuluva viran-  
omainen. Sen tehtävänä on suunnitella ja toimeenpanna  
Puolustusvoimien yhteiset operaatiot sekä ohjata puolus-  
tushaarojen, Maanpuolustuskorkeakoulun ja Pääesikunnan alais-  
ten laitosten toimintaa ja jakaa niille resurssit.

Pääesikunnan historia ulottuu Suomen itsenäisyyden alku-  
hetkiin, mutta kokoavaa tutkimusta sen historiasta ei aiemmin  
ole tehty. Teoksen ensimmäisessä luvussa luodaan yleiskuva joh-  
toesikunnan kehittymisestä 1920-luvun yleisesikunnasta 2020-lu-  
vun sotilasstrategiseksi ja operatiiviseksi esikunnaksi. Yleiskuvaa  
terävöitetään kuudessa teemaluvussa, joiden artikkeleissa valo-  
tetaan Pääesikunnan toimintaa sotilaallisen maanpuolustuksen  
suunnittelun ja valmistelun keskeisillä osa-alueilla. Artikkelien  
kirjoittajat ovat aihepiirinsä asiantuntijoita, ja useimmat heistä  
ovat itsekin palvelleet Pääesikunnassa. Yli puolella kirjoittajista  
on tohtoritutkinto.

Teos käsittelee johtoesikunnan toimintaa organisaationa, mut-  
ta samalla se on kunnianosoitus niille tuhansille ihmisille, jotka  
vuosien saatossa ovat Pääesikunnassa työskennelleet.